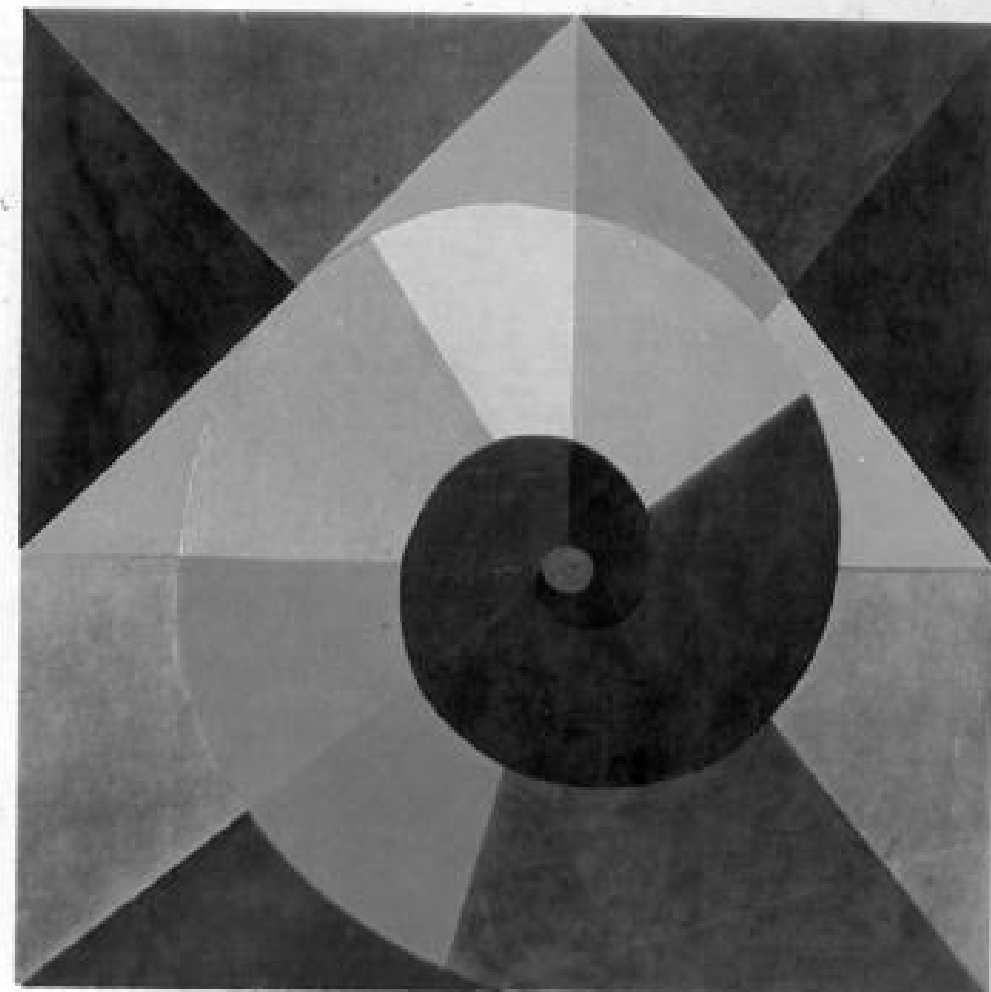

Pentru prima oară în literatura lexicografică românească, acest Dicționar de artă oferă într-o formulă concentrată, dar substanțială, date esențiale referitoare la principalele tehnici artistice — pictură, sculptură, grafică —, la diferitele genuri de artă decorativă, la stiluri și curente, la arhitectură și iconografie. Alcătuit de istorici, critici de artă și artiști, el este un instrument de lucru, o sursă de informații și de clarificări terminologice, atât de necesare. Datele prezentate se află la stadiul consacrat al cercetării în domeniu. Lucrarea se adresează tuturor celor interesați de artă: istorici și critici de artă, artiști, studenți, colecționari și negustori de artă, oameni de cultură, în general.

Lei 7000
ISBN 973-33-0268-6
ISBN 973-33-0267-8

Dicționar de artă

Dicționar de artă

EDITURA MERIDIANE

Colectivul de autori:

Irina Cios (I.C.)

Călin Demetrescu (C.D.)

Viorica Dene (V.D.)

Liviu Lăzărescu (L.L.)

Hortensia Masichievici (H.M.)

Adina Nanu (A.N.)

Ion Panaitescu (I.P.)

Amelia Pavel (A.P.)

Mircea Popescu (M.P.)

Carmen Răchițanu (C.R.)

Tereza Sinigalia (T.S.)

Coordonator:

Mircea Popescu

Dicționar de artă

FORME, TEHNICI, STILURI ARTISTICE

A - M

CARTE FINANȚATĂ DE GUVERNUL ROMÂNIEI
PRIN MINISTERUL CULTURII

Toate drepturile asupra prezentei lucrări
în limba română
sunt rezervate Editurii Meridiane

ISBN 973-33-0268-6
ISBN 973-33-0267-8

EDITURA MERIDIANE
București, 1995

Pe copertă:

JOHANNES ITTEN
Spirale, 1967

Copertă:

ROMEO LIBERIS

Redactor:

VICTORIA LIQUIDI

Tehnoredactor:

KLARA GALIUC

Lucrarea a apărut cu concursul Fundației SOROS pentru o societate deschisă

Culegere, procesare imagini și paginare computerizată: MORETTI & GALL SRL

CUVÎNT ÎNAINTE

Dicționarul pe care îl putem pune în sfârșit la îndemîna iubitorilor de artă este, în lexicografia românească, primul în felul său. Față de alte dicționare, foarte meritorii de altfel, care se referă la anumite aspecte, probleme sau perioade ale istoriei artei, cel de față și-a asumat răspunderea și riscul unei cuprinderi mult mai largi a fenomenului, propunîndu-și să selecteze și să definească, din aproape toate domeniile artei — de la pictură, sculptură și grafică la arhitectură și arte decorative —, formele, tehnicile și, în ultima instanță, stilurile artistice în care și-a găsit expresie inventivitatea inepuizabilă a artiștilor și artizanilor care transfigurează de milenii materia inertă. Acum foarte mulți ani, constatînd lipsa unui asemenea instrument de informare și de lucru, ne-am propus să încercăm, unindu-ne forțele, a-l realiza. Eram un mic grup de istorici de artă, de muzeografi și artiști plastici, avînd fiecare în urmă-i o experiență destul de îndelungată. Cît de temerar, de aventuros chiar, a fost acest gînd aveam să aflăm abia pe măsură ce înaintam în materialul atît de stufoș și de diversificat pe care năzuiam să-l sistematizăm și să-l explicăm. Prima dificultate de care ne-am izbit a fost aceea a comprimării într-un spațiu, din motive economice foarte limitat, a acestui material de o atît de mare întindere. Abandonînd speranța de a fi exhaustivi, a trebuit să alcătuim un glosar din care să nu lipsească termenii cei mai reprezentativi și apoi să stabilim dimensiunile convenite fiecăruia. Discuții aprinse și îndelungi au precedat un acord relativ între toți membrii colectivului asupra acestei chestiuni și asupra altora asemănătoare. Un acord relativ, pentru că și aici doar Dumnezeu poate ține cumpăna dreaptă. În limitele acestui acord s-a desfășurat, cu diferențele, inevitabile totuși, determinate de personalitatea fiecărui autor, munca propriu-zisă de redactare a textelor dicționarului. Am optat, pe cît posibil în acest domeniu, pentru formulări concrete și concise, eliminînd digresiunile și eventualele elanuri „poetice” sau teoretizările abstruse la care arta îl îndeamnă adesea pe exegeții ei. Am acordat totuși spații generoase

subiectelor importante, care impuneau prezentări și analize mai detaliate, comprimând, uneori poate excesiv, definierea altor termeni. Cititorul va găsi astfel, de pildă, amplu expusă problematica culorii, dar și caracterizări amănunțite, susținute de un bogat material ilustrativ, ale stilurilor artei decorative sau ale unor procese tehnice de primă importanță. A trebuit însă, în schimb, să renunțăm, pentru că nu le puteam atribui spațiul și ponderea cuvenite, la domenii ca acela al artei orientale și extrem-orientale sau la termeni ce se află la granița dintre artă și etnografie sau dintre artă și industrie. Am făcut-o în speranța că asemenea probleme și altele, precum iconografia și simbolistica artistică, vor fi preluate și rezolvate de cercetătorii și muzeografilor care se specializează în aceste direcții. Nu am conceput lucrarea noastră ca un sfârșit de drum, ci, între altele, și ca un stimulent pentru continuarea cercetărilor și eforturilor consacrate explicării fenomenelor artistice, practic inepuizabile.

Avem oricum convingerea că, prin informația pe care am dorit-o cât mai cuprinzătoare și exactă, prin multele elemente inedite pe care le aduce, dicționarul acesta își va dovedi din plin utilitatea. Înscrindându-se, nu numai prin meritul pionieratului, ca un moment semnificativ în bibliografia artistică românească.

COLECTIVUL DE AUTORI

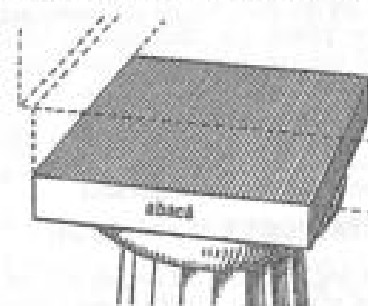
LISTA ABREVIERILOR

de exemplu (de ex.)	latină (lat.)
ebraică (ebr.)	portugheză (port.)
franceză (fr.)	secolul (sec.)
germană (germ.)	sinonim (sin.)
greacă (gr.)	spaniolă (sp.)
ilustrație (il.)	variantă (var.)
italiană (it.)	vezi (v.)

În cadrul fiecărui articol, titlul se abreviază când revine în text, indiferent de număr, gen și flexiune, doar cu inițiale (afig. - a.).

ABACĂ Placă de piatră plasată deasupra capitelului, de formă cel mai adesea pătrată (capitel cretan, doric), uneori octogonală (în goticul francez) sau circulară (în goticul englez), cu profil drept sau alcătuit dintr-o succesiune de mături, decorată sau nu, servind la preluarea și echilibrarea forțelor care se descarcă prin coloană (fr. *abaque*, *tailloir*, it. *abaco*, germ. *Abakus*, *Deckplatte*, engl. *abacus*). V. și capitel, coloană, ordine de arhitectură I.C. și T.S.

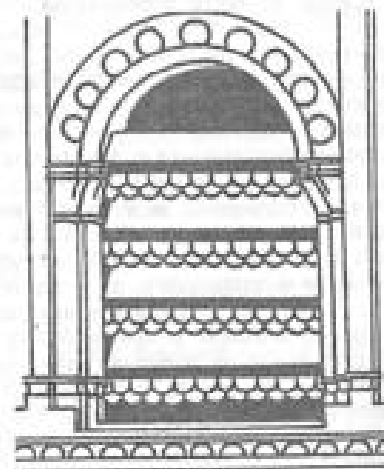

ABAJUR Ecran având rolul de a dirija sau atenua lumina corpului de iluminat pe care este așezat. A. este format dintr-o carcasă ușoară din sîrmă, acoperită cu materiale textile, transparente sau mate, piele, hîrtie, pergament, sticlă, porțelan etc. Prin forme și ornamente se încadrează, adeseori, în categoria obiectelor de artă decorativă (fr. *abat-jour*, it. *abbaino*, *paralume*, germ. *Lampenschirm*, *Lichtschirm*, engl. *lampshade*). V.D.

ABANOS Lemn exotic dur, colorat în nuanțe de cafeniu închis și negru, utilizat din antichitate. Este adus în Europa, din insula Madagascar, în sec. 16, de navigatorii portughezi. Cele mai renumite specii de a. provin din India (regiunea Coromandel), insulele Mauriciu, Ceylon. Folosit ca lemn masiv în con-

struirea unor mobile de lux, din sec. 17 se prelucra sub formă de placaje, cu decoruri realizate în tehnica intarsiei. Începînd cu sec. 17, dar mai ales în sec. 19, apar imitații de a. obținute, de obicei, din lemn de pîr colorat cu tincturi negre, intens lustruit (fr. *ébène*, it. *ebano*, germ. *Ebenholz*, engl. *ebony*). C.R.

ABAT-SON Un sistem de lamele așezate orizontal și înclinate de sus în jos și din interior spre exterior, plasat în golul ferestrelor clopotnițelor, avînd funcția de a dirija sunetul spre sol. Cele vechi erau confecționate din lemn și acoperite cu plumb sau ardezic. Cele noi sînt din lemn (fr. *abat-son*, germ. *Schalblätter*, *Schallfenster*, engl. *luffer-boarding*, *sound-reflector*). T.S.

ABAȚIE (aramaic *abba*, tată, prin lat. *abbas*, *abate*)
1. Mînașire catolică, de benedictini, cistercenii, basilieni sau de canonici regulari, condusă de un

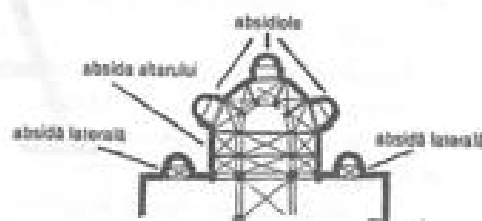
abate, beneficiind de o anumită autonomie canonică, juridică și economică, inițial, fiind organizată după principiul familiei romane. 2. Ansamblul construcțiilor care adăpostesc comunitatea, având o funcționalitate foarte precisă ce determină o organizare planimetrică și spațială particulară. Biserica — o bazilică cu 3 sau cu 5 nave și cor amplu — are adosată, pe una dintre laturile lungi, clădirile conventului (la parter — sala capitulară, refectoriu, bibliotecă, scriptoriu, arhivă, iar la etaj — dormitoare comune), care sînt organizate în jurul unei curți interioare, mărginită de un portic. În exteriorul acestui nucleu sînt amplasate ateliere, un spital, o casă pentru oaspeți, adesea o școală și anexele gospodărești. A. au fost importante centre de cultură medievală, printre cele mai însemnate fiind cele de la Monte Cassino, Monreale și Fossa Nova în Italia, Mont St. Michel, Cluny, St. Benoît-sur-Loire, Clairevaux în Franța, Lorsch în Germania, Heiligenkreuz, Klosterneuburg în Austria, Salisbury în Anglia; în România au fost atestate documentar a. benedictină St. Maria din Cluj și cea cisterciană de la Igriș, jud. Timiș (fr. *abbaye*, it. *abbazia*, badia, germ. *Abtei*, engl. *abbey*). T.S.

ABRAZIV (lat. *abrasio*, a răzu, a șlefui) Material aspru și dur, obținut prin impregnarea cu pilituri de minerale sau rocă dură a unui suport textil, de plastic, de carton sau hirtie, care, prin frecare, este folosit la ascuțirea sculelor, la degresarea și șlefuirea plăcilor de gravură. Sin. *piatră de ulei*, *șmirghel*. I.P.

ABSIDĂ Spațiu cu traseu circular, poligonal, rectangular sau, mai rar, lobat, ieșit în relief față de zidul perimetral al unei biserici; își are originea în arhitectura romană (terme, bazilici, rar temple), de la care preia planul inițial semicircular și acoperirea cu o semicalotă; în epoca paleocreștină adăpostește cathedra și altarul. Sin. *conclă*; — altarului (v. *sanctuar*) este plasată în axul bisericii, de regulă spre est, comunicînd cu nava centrală sau cu naosul, fie direct, fie prin intermediul unui cor sau al transeptului. În marile bazine romane și gotice este înconjurată de deambulatoriu și de capele reionante; — laterale se află în extremitatea estică a navelor laterale sau a transeptului, iar în cazul bisericilor de plan triconc, adosată laturilor de nord și de sud ale naosului. A. poligonale sînt acoperite cu bolți gotice pe nervuri, iar a. rectangulare, cu semicilindri, bolți pe cruce de ogive sau cu calote. A. din aria bizantină sînt poligonale la exterior și semicirculare la interior, acoperite, de regulă, cu semicalote, rar cu calote pe pandantivi (a. altarului de la Biserica Doamnei, București) (fr. *abside*, it. *abside*, germ. *Apsis*, engl. *apse*). T.S. și I.C.

ABSIDIOLĂ 1. Fiecare din absidalele de mici dimensiuni dispuse în hemiciclu în jurul absidei altarului din bazilicile romane și gotice, avînd funcția de capele. 2. Denumire dată absidelor de mici dimensiuni din extremitatea navelor laterale ale

acelorși bazilici, adesea neobservabile de la exterior, avînd forma unor nișe săpate în grosimea zidului estic al acestora; în unele biserici de tradiție bizantină, a. flanchează absida altarului, servind drept proscomidie și diaconicon (Biserica St. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, biserica Mîinștirii Snagov) (fr. *absidiol*, it. *absidiolo*, germ. *Absidiol*, *Nebenapsis*, *Chörchen*, engl. *minor apse*). T.S.

ABSORBȚIE (lat. *absorptio*) 1. Fenomen fizic prin care suprafața unui corp reține parțial sau total radiația luminoasă pe care o primește. Importanța lui în percepția culorilor este esențială: dacă o suprafață absoarbe toate culorile spectrului, corpul apare negru; dacă suprafața reflectă radiația corespunzătoare roșului și le absoarbe pe celelalte, corpul respectiv apare colorat în roșu; un corp care nu absoarbe nici o radiație generează senzația de alb. 2. Incorporarea de către un suport a unei materii care-are venită din afară. Întrucît majoritatea suporturilor destinate picturii sînt absorbante (lemnul, pinza, cartonul, tencuiala uscată etc.), ele se peliculizează cu o soluție menită să prevină a. într-o măsură exagerată a aglutinantului. Un anumit coeficient de a. este necesar pentru buna adeziune a culorilor (fr. *absorption*, it. *assorbimento*, germ. *Aufsaugung*, engl. *absorption*). V. *încleierea suportului*. L.L.

ABSTRACTIONISM → artă abstractă

AC 1. Mic instrument din oțel, de ascuțimi diferite, folosit în gravură: în acvaforte pentru îndepărtarea stratului de verni de pe placa metalică, în pointe sèche pentru zgîrieria plăcii de zinc, cupru sau material plastic (fr. *pointe à graver*, it. *punta*, germ. *Radiemadel*, engl. *etching needle*). 2. Instrument cu ajutorul căruia vechii pictori incizau liniile desenului pe tencuiala încă moale a frescelor sau pe grundul uscat al panoului de lemn, cu scopul de a le păstra ca ghid pe parcursul lucrului, atunci cînd deasupra lor urma a fi aşternută culoarea. Virful instrumentului, confecționat din oțel, din os sau chiar dintr-un lemn tare, era destul de fin pentru a lăsa urme ușoare pe suprafața picturii, vizibile doar la o cercetare mai atentă (procedeele este folosit și astăzi) (fr. *pointe*, it. *punta*, germ. *Spitze*, engl. *cusp*). A.P. și L.L.

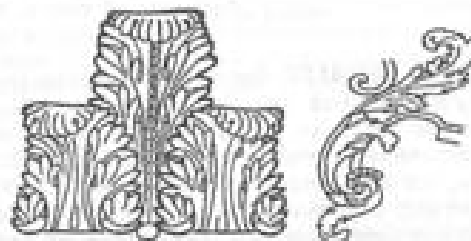
ACADEMIE 1. Loc de studiu. Termenul provine de la numele unei grădini din Athena aparținînd lui Academicos, în care, în sec. 4 î.H., Platon a întemeiat

școala sa filozofică. 2. Instituție de învățămînt superior specializată în domeniul artelor plastice. Prima — de artă a fost cea fondată de Vasari, în 1563, la Florența, numită Academia de Desen. Ulterior, au luat naștere Academia Regală de Pictură și Sculptură din Paris, fondată în 1648, și Academia Regală de Artă din Londra, fondată în 1768. În sec. 18 și 19, a. d. a. au luat ființă în toate țările din Europa și America de Nord. Rolul lor era dezvoltarea artei prin studiu sistematic, expoziții, discuții și, uneori, prin asistență financiară. A. d. a. din Paris, München și Viena au dobîndit un mare prestigiu în sec. 19, atrăgînd artiști tineri de pretutindeni. În țările române școlile „de belle-arte” se înființează prin lege în anul 1864, datorită strădaniilor lui Theodor Aman și Gheorghe Tattarescu la București și ale lui Gheorghe Panaiteanu Bardasare la Iași. Ele se vor numi ulterior, adăugîndu-li-se cea de la Cluj, Academii de Belle Arte. Între 1944 și 1990, au funcționat ca „Institute de Arte plastice”, din 1990, redobîndîndu-și titlul de a. d. a. 3. Studiu după natură specific învățămîntului academic de artă, reprezentînd, în desen, pictură, modelaj, figura umană nudă sau drapată, lucrată după model și conform unor reguli didactice. I.C. și A.P.

ACADEMISM Mod de viziune artistică dominată de conformitatea față de regulile învățămîntului artistic academic bazat pe studiul artei clasice. A luat, temporar, un sens peiorativ, la sfîrșitul sec. 19, și începutul sec. 20, în cercurile artistice ale modernismului și ale artei de avangardă, care contestau valabilitatea absolută a rețetelor academice de creație. Astăzi, în concepția postmodernă, a. este reintegrat de arta nouă, atît pentru valorile lui de meșteșug, cit și pentru unele soluții iconografice oferite suprarealismului. V. și *clasicism*. A.P.

ACAJU → mahon; — de Cayenne → amarant

ACANT Motiv ornamental reprezentînd frunza de formă neregulată a plantei mediteraneene cu același nume. Caracteristic decorației sculpturale din arhitectura antică, (capitelluri corintice și compozite), a., pictat sau sculptat, va apărea, de atunci, ca motiv decorativ în toate stîlurile, genurile și tehnicile artistice (fr. *acanth*, it. *acanto*, germ. *Akanthus*, *Bärenklau*, engl. *acanthus*). V. și *ordine de arhitectură*. V. D.

ACATIST, IMN — Imn de mulțumire și de laudă, închinat St. Treimi, crucii sau diferiților sfinți, care se cîntă stînd în picioare. Cel mai cunoscut este: a. Bunevestiri, avînd la bază un text atribuit lui Roman Melodul (sec. 6), completat de patriarhul Sergiu în anul 626, în timpul unui asediu persan asupra Constantinopolului. Conținutul este inspirat de viața Mariei și a lui Iisus (cele 12 strofe „istorice”) și de o serie de prerogative cu care aceștia sînt învestiți (cele 12 strofe „mistice”). A fost ilustrat text în miniaturi (sec. 11), apoi în pictura murală bizantină. În țările române, apare prima dată în pronaosul bisericii mari a Mîinștirii Cozia (c. 1390). În Moldova, în sec. 16, trece în pictura murală exterioară, cuprînzînd la sfîrșit și scena Asediul Constantinopolului și încadrîndu-se astfel în vastul program teologic-educativ de rugă pentru apărarea țării de pericolul turcesc (fr. *Hymne Acatiste*, it. *Inno Acatisto*, germ. *Akathist*, engl. *Acatistic Hymn*, *Acatistus*). T.S.

ACCENT (lat. *accentus*) intervenție prin care creatorul, scoțînd în evidență diverse componente ale operei de artă, îi conferă „puls” și îi sporește interesul vizual. Pentru aceasta, el recurge la elemente de ordin formal (accidente, măriri, proporții etc.), cromatic (contrast, disonanțe), valoric, tactic (țușuri în plină pastă etc.) sau la grafi, detalieri, vibrații, ori la alte mijloace specifice. Desăfurarea ritmică a unor astfel de „punctări” amplifică expresivitatea întregului sau a unei părți, a unei suprafețe sau a unui volum. Relația a., privit ca detaliu, cu ansamblul este pozitivă în ambele sensuri: prin diferențiere și contrast se produce o reciprocă punere în valoare. Numărul, intensitatea, locul și rolul diverselor a. în ansamblul operei depind de intuiția și de „inteligenta plastică” a artistului și variază de la un gen de artă la altul (fr. *accent*, it. *accento*, germ. *Akzent*, engl. *accent*). L.L.

ACHIROPOIETĂ (gr. *acheiropoietos*, nefăcut de mîna omului) Imagine considerată ca nefînd făcută de mîna omului, obținută prin amprentă directă a chipului sau a trupului lui Iisus Hristos pe un material anume. Este un termen generic pentru tipurile iconografice *keramion*, *mandylion*. Năframa Veronicii și Giuguiul sfinți de la Torino, care a fost menționat prima dată în 1353 și care cuprinde amprenta trupului întreg (fr. *achéropite*, it. *acheropito*, germ. *Nicht von Menschenhand gemacht*). T.S.

ACID (lat. *acidus*) Substanță chimică (acid azotic, clorhidric, sulfuric etc.) care, în diverse doze de amestec cu apă, se folosește în procesul de gravare a plăcilor de metal (cupru, zinc, alamă, fier). Prin atacarea acestora cu a. se fixează urmele trasate de gravor pe placă, în scopul de a le face să rețină cerneala de gravură necesară pentru imprimare (fr. *acide*, it. *acido*, germ. *Säure*, *Aizwasser*, engl. *acid*). V. și *atacare*. A.P.

ACOPERĂMÎNT DE MORMÎNT Piesă somptuă de catifea (esută cu fir de argint aurit sau brodată cu mătase și fir, servind pentru acoperirea lășezilor funerare. În România, cele mai prețioase a. d. m. au fost lucrate în Moldova și, de obicei, poartă imaginea defunctului ca gisant: Maria de Mangop (c. 1477, Muzeul Minăstirii Putna), Simeon Movilă (c. 1606, Muzeul Minăstirii Sucevița) (fr. *couverture de tombeau*, it. *coperta funeraria*, germ. *Grabdecke*, engl. *pal*). T.S.

ACOPERĂMÎNTUL MAICII DOMNULUI Temă iconografică de intercesune, avîndu-și originea în calitatea de palladium a orașului Constantinopol deținută de matorionul Maicii Domnului. Aceasta, purtînd sau nu pe ȧșus copil pe braț, protejează sub matorionul său dat în ȧturi sau susținut de ȧngeri diferite categorii de credincioși. În pictura românească s-au păstrat reprezentări valoroase în arta murală brăncovenească (Minăstirea Hurăz — la trapeză; Minăstirea Polovragi — ȧcoana de hram). Frecvent reprezentată în ȧcoanele rusești. Corespunde tipului iconografic al Fecloarei protectoare din arta gotică, renașcentistă și barocă (fr. *Madonne/Vierge au manteau protecteur*, *Vierge de Misericorde*, it. *Madonna della Misericordia*, germ. *Schutzmantelmadonna*, engl. *Virgin of Mercy*). T.S.

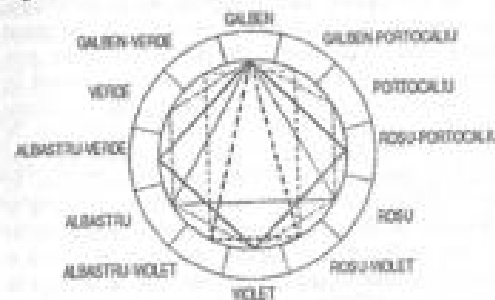
ACOPERIȘ Ansamblul elementelor (ȧnvelitoare, șarpantă) ce constituie partea superioară a unei construcții, destinat să ȧnchidă spațiile de dedesubt și să le protejeze de ȧntemperii. În funcție de părțile constitutive, ca și de zone, epocă și stiluri, pentru a. sînt folosite materiale diverse (ȧlemn, ȧolana, ȧigle, plăci de ardezic, metal, piatră). A. au forme diferite: — în pupitrul, a. cu o singură pantă; — în două ape, cu 2 versanți care se ȧntîlnesc ȧntr-un unghi ascuțit, ȧnchise cu frontoane, în general triunghiulare; — în patru ape, cu 4 versanți, cu muchiile marcate, avînd sau nu coamă; — morăresc, o variantă a a. în 4 ape, în care versantul din fațadă este retezat de un fronton trapezoidal; — mansardat, a. cu pantă frîntă, retras de la fața zidului, adăpostind la bază una sau mai multe ȧncăperi sau spații podului; — în terasă, a. cu o pantă de 8°-10°, etanșat cu asfalt și prevăzut cu parapet de protecție; — articulat, sistem în care fiecare ȧncăpere sau grup de ȧncăperi are o ȧnvelitoare proprie (caracteristic pentru arhitectura gotică, bisericele moldovenești din sec. 15-16, și bisericele rusești); — rotunjit, lipsit de șarpantă, ȧnvelitoarea urmînd curbura extradosului bolții de dedesubt, caracteristic bisericilor bizantine și, în general, construcțiilor occidentale cu cupolă. O tipologie parțial diferită o au a. turnurilor: — piramidal, cu 4-8 (sau cu 10-12) ȧaturi de ȧlățimi variabile, în funcție de zonă, epocă și de amplasament; — conic, plasat deasupra unui spațiu cu traseu circular; — baroc, realizat din tablă, cu o succesiune de curbe și contracurbe, care descriu forme etajate, cu un diametru din ce în ce mai redus; — bulbat, caracteristic bisericilor rusești, avînd forma unui bulb de oapă, ridicat deasupra unui tambur

cilindric (fr. *toit*, it. *tetta*, germ. *Decke*, engl. *roof*). V. și **astereală**, **ȧnvelitoare**, **șarpantă** T.S.

ACORD CROMATIC Raport armonic rezultat prin alăturarea a două sau mai multe culori. Deși judecările asupra a.c. sînt afectate ȧntotdeauna de subiectivitatea artistului, au fost efectuate unele studii menite să le obiectiveze (R. Arnhem, A.H. Munsell, J. Itten etc.). După Itten, a. a două tonuri rezultă prin alăturarea complementarelor (sau a unor culori care

sînd în acest sens); a. de trei tonuri se ală din rotirea în cercul cromatic cu douăsprezece culori a triunghiului echilateral sau isoscel; a. de patru tonuri se stabilește prin rotirea în același cerc a unui pătrat, dreptunghi ori trapez; a. de cinci tonuri se poate realiza plecînd de la a. de trei tonuri, la care se adăugă alb și negru; a. de șase tonuri se stabilește prin ȧnscrierea în cercul cromatic a unui hexagon, pornind de la patru culori alăte pe ecuatorul sferei culorilor (culori care formează ȧntre ele un pătrat sau un dreptunghi) și adăugînd de fiecare dată alb și negru; oricare ar fi culorile cu care se operează, alegerea unui a. nu se face niciodată arbitrar, ci este condiționată de tema propusă. Utilitatea practică a unor analize de acest fel apare adesea discutabilă, ȧntrucît riscă schematizarea unui domeniu în care ȧntuița artistului este suverană (fr. *accord chromatique*, it. *accordo cromatico*, germ. *Farbharmonie*, engl. *chromatic accord*). L.L.

ȧcórdul cromatic, după Johannes Itten

ACROLIT (gr. *akron*, extremitate, *lithos*, piatră) Sculptură realizată prin combinare de materiale diferite. Tehnică cunoscută din antichitate, în care se folosește, în general, marmura sau piatra, pentru redarea camașiei unei statui (cap, brațe, picioare), și lemn (colorat sau aurit), fideș, metal, pentru veșminte (fr. *acrolithe*, germ. *Akrolith*, engl. *acrolith*). V. **criselefantină** C.R.

ACROMATISM (gr. *akhromatos*, fără culoare) Termen definitoriu pentru fenomenele optice în care lipsește senzația de culoare. ȧl provoacă pigmenți albi și negri, ca și toate grurile derivate din amestecul lor. Pe paletă se mai pot obține rezultate de acest fel prin amestecul celor trei culori primare ori al celor trei secundare. Pentru a produce starea de a., perechile de complementare trebuie amestecate în proporții bine determinate (fr. *achromatisme*, germ. *Achromatismus*, engl. *achromatism*). V. **gr** L.L.

ACROPOLĂ (gr. *akropolis*, oraș ȧnalt) La origine, colina fortificată dominînd orașul, pe care se aflau palatul regal, templul și, uneori, necropola. Cele mai vechi a. datează din mil. 2 î.H. (Micene, Tirint).

ȧncepînd cu sec. 5, pe a. se construiesc multe temple, devenind nucleul religios al polisului (ȧtina) (fr. *acropole*, it. *acropoli*, germ. *Akropolis*, Burgberg, engl. *acropolis*). I.C.

ACROTHERĂ 1. Soclu plasat la extremitatea sau în virful unui fronton, servind ca suport pentru statui, vase decorative sau diferite ornamente. 2. Prin extensie, ornamentele din ceramică, marmură etc. plasate pe acest soclu, trecînd în arhitectura clasică și neoclasică (fr. *acrotère*, it. *acrotorio*, germ. *Akrotarion*, *Giebelverzierung*, engl. *acrotarion*, *corner ornament*). T.S.

ACTION PAINTING Termen propus de criticii americani Harold Rosenberg pentru a desemna pictura bazată pe o pensulație spontană ȧntensă, nervoasă, de forme abstracte, nu geometrică. Sursele a.p. sînt expresionismul și suprarealismul. Reprezentanți principali: Jackson Pollock și Franz Kline (S.U.A.), Hans Hartung (Germania), Fautrier și Soulages (Franța). Practicat mai ales în anii '40 și '50 al sec. 20, a.p. urmărește redarea „unor senzații picturale concrete”, expresie a vitalității artistului, transmise prin ȧnșuși fluidul energetic al gestului de a picta. A.P.

ACUARELĂ (lat. *aqua*, apă) Gen de pictură executată pe hirtie, carton, pergament, fideș etc., în culori compuse din pigmenți fini ȧn amestec cu ȧnșuși (gumă arabică, albuș de ou, miere), care sînt solubili în apă. Folosirea acestor culori se face prin ȧnmulierea prealabilă a pensulei în apă, de unde și denumirea tehnicii respective, care facilitează, ȧndecăzbi, efectele de transparență și luminositate, incluzînd în ele și calitatea de culoare — de obicei albă — a suportului. Tehnica a. a fost folosită în arta egipteană, la pictarea scrierilor pe papirus, în arta chineză a picturii pe mătase, în pictura catacombelor paleocreștine, în pictura miniaturii de carte europeană și asiatică. De la Renaștere ȧncă, după o perioadă în care a. a servit mai ales pentru

realizarea schițelor pregătitoare ale unor picturi în ulei, a cartoarelor de tapiserii (deși la Dürer, Holbein, Cranach se întâlnesc și a. ca lucrări independente) sau pentru punctarea cu culoare a unor desene și gravuri documentare, tehnica a. a. devenit, începând cu a doua parte a sec. 18, un gen cu o deosebită căutare, în special în domeniul peisajului și al notației turistice. Prin a. realizate de Cozens, Bonington, Constable și Turner, în care și-au găsit expresia o nouă sensibilitate față de natură, o viziune romantică și în același timp realistă, a. engleză din sec. 18-19 a influențat întreaga dezvoltare a picturii peisagistice din Europa. În Franța, Italia, Germania, Austria, a. a. jucat un rol și în evoluția portretului, cunoscând o mare răspândire prin genul miniaturii portretistice. În sec. 19, valoroase a. au pictat Delacroix și Daumier (Franța), C.D. Friedrich, C. Blechen, A. Menzel, Max Liebermann (Germania), Joseph Kriehuber, F. Waldmüller (Austria). La începutul sec. 20, a. a. cunoscut o nouă înflorire ca postimpresionismul (Cézanne, Henri Martin), fovismul (Dufy, Derain), orfismul (R. și S. Delaunay) expresionismul german (E.L. Kirchner, Schmidt-Rottluff, E. Nolde, Aug. Macke, Paul Klee, W. Kandinsky). Artă nonfigurativă a practicat mai puțin a., pentru ca astăzi, neclirismul să o readucă în atenție. În România, după prețioasele manuscrise miniaturate, medievale (Gavril Uric) și ilustrarea unor vechi tipăriuri din sec. 17-18, a. ocupă primul loc în creația lui Carol Popp de Szathmari și va fi de aici înainte prezentă în opera multor artiști de seamă ai sec. 19 și 20, de la N. Grigorescu și Ion Georgescu la Șt. Luchian, C. Răssu, I. Iser, J. Al. Steriadi, N. Dărăscu, Th. Pallady, N. Tonitza, R. Schweizer-Cumpăna, Nagy Istvan, M. Arnold., dedicat cu totul a., Al. Phoebeus. În perioada contemporană, a. este practică în special de peisagisti (fr. aquarelle, it. acquarello, germ. Aquarell, Wasserfarbenmalerei, engl. watercolour).

A.P.

ACVAFORTE (lat. aqua, apă, fortis, tare) Tehnică a gravurii în adâncime, dintre cele mai vechi și mai mult practicate de-a lungul timpurilor, pentru calitățile ei estetice și pentru siguranța reușitei procedeelor. A. se obține prin atacarea cu acizi a desenului executat inversat pe o placă de metal (cupru, alamă, zinc, fier). După ce suprafața plăcii a fost acoperită cu un strat de verni, se decalchează desenul, apoi urmele acestuia sînt zgîrlite cu acul și cu ruleta. În aceste goluri ale verniului, sub morsa acidului, desenul este marcat în profunzime pe placă. Intensitatea lui va fi cu altă mai mare cu cît acidul este mai concentrat sau durata atacării mai prelungită. Atacarea plăcii se face fie prin scufundarea ei într-o baie de acid, după ce cealaltă parte a plăcii a fost acoperită cu verni lichid, fie prin turnarea acidului pe placă. În scopul obținerii la imprimare a unor tonuri de intensități diferite pentru anumite linii și puncte, se pot face și reveniri de morsură. În acest caz se

procedează la atacarea prin rezerve. Pentru aceasta, zonele suficient corodate sînt rezervate prin acoperire cu verni lichid, iar zonele neacoperite sînt reatacate. Astfel, prin atacări succesive, vor apărea puncte și șanțulețe mai mult sau mai puțin adîncite, care vor reține cerneala de gravură în mod diferit. Placa este apoi spălată și încerneluită pentru imprimare. Imaginea se imprimă pe foale, prin presare, în interiorul unei contur numit cuvătă — un șanț marcat pe hîrtie de presiunea plăcii — care servește și la identificarea tehnicilor gravurii pe metal. Deoarece în tehnica de a. clasică imaginea are un caracter predominant linear, cu timpul, pentru obținerea unor efecte speciale de tonuri pe suprafață, ea a fost asociată și cu alte procedee: intervenții în poante săche, cu burinul, în acvatinta. Originea a. se leagă de străvechile tehnici ale artei bijuteriei. În formele ei propriu-zise, gravura în a. a. apărut în sec. 15, în Germania, cu o lucrare anonimă datată 1446 (dar se presupune că au existat a. și anterioare acestei date). Martin Schongauer și Dürer au ridicat această tehnică la nivelul artistic cel mai înalt; prin intermediul a. realizate de ei — care au circulat în toată Europa — s-a răspîndit un întreg repertoriu iconografic și o concepție a figurației adoptate în pictura și sculptura bisericăască a multor țări europene, inclusiv în țara noastră, în Transilvania. În sec. 16-17, practicarea a. se răspîndește în Italia și în Elveția. În Olanda atinge un punct culminant în sec. 17, cu Rembrandt (alături de care se afirmă o întreagă pleiadă de gravori). În sec. 18, a. a. slujit la efectuarea gravurilor documentare, a portretelor — pînă la apariția litografiei și apoi a fotografiei —, a imaginilor de localități, edificii ori înfățișînd costume și obiceiuri. A. a. fost mult folosită ca gravură de reproducere a picturilor, în această activitate specializîndu-se numeroși buni meșteșugari. Astfel au fost reproduse și răspîndite în cercuri largi picturi de Leonardo da Vinci, Rubens, Tîjian etc. În sec. 19, se afirmă în Franța o valoroasă școală de gravori în a. (Bracquemond, Lepère etc.) și se înființează o „societate a acvatistilor”. În aceeași perioadă, această tehnică de gravură se bucură de mare apreciere în Germania (H. Thoma și Max Klinger), în Anglia (Fr. Brangwyn, James Whistler), în Suedia (A. Zorn), în Norvegia (E. Munch). La începutul sec. 20, gravura în a. se afirmă din nou în Germania (Max Beckmann, grupul de la Worswede) și în Franța (Matisse, Picasso, Mallot). În România, gravura în a. a. fost abordată pentru prima dată de Theodor Aman (care a lăsat un important număr de opere de acest fel), apoi de N. Vermont. În sec. 20, Gabriel Popescu, cu prețioasele sale gravuri originale și de reproducere, marchează un moment important în istoria genului. S-au mai remarcat, încă din perioada interbelică, I. Iser, Gh. Petrașcu, Ștefan Popescu, Hans Hermann, Maria Manolescu, Henri Daniel, Marcel Olinescu, Mircea Olarian, Gh. Naum, S. Luca, Gy Szabó Bela ș.a. Astăzi lucrează în această tehnică artiști din toate generațiile (fr. eau-forte, it.

acquatorte, germ. Ätzung, Radierung, engl. etching); — pe piatră, variantă tehnică, mai rar folosită, a. a. Se obține prin acoperirea unei pietre litografice, perfect netede, cu verniul specific tehnicii în a. După uscare, se gravează cu acul și se intervine cu acid. Apoi, suprafața pietrei este încerneluită pentru imprimare. Sin. litogravură. V. și litografie

A.P.

ACVAMANILA (lat. aqua, apă, manus, mînă) Vas din metal sau din ceramică, în formă de grifon, tîgru, leu, centaur sau dragon, mai rar de cap uman, servind, în primele secole ale erei noastre, în cultul iturgic, la păstrarea apei pentru spălarea mîinilor preotului înainte de slujbă, începînd din Evul Mediu pînă în sec. 19, ei este folosit și de laici, pentru spălarea mîinilor înainte de masă. Frecvente în epoca romană, cîteva exemplare de a. au fost găsite și în Transilvania (la Chișineu-Criș, Boarta, Șelimbăr). A. are, uneori, forma unei mici flintini cu bazin, prevăzută cu robinet, alteori este o statuie din cositor, sau din bronz, executată în tehnica cire perdue — deci unicat —, reprezentînd un cavaler, un animal real sau imaginar. Centre renumite, în Flandra și în Saxonia (Hildesheim). Sin. aquamanila (fr. aquamanile, it. acquamanile, germ. Aquamanile, Giesgefäß, Glessidwe, engl. aquamanile, aquamanale, bronze ewer). V.D. și T.S.

ACVAMARIN 1. Varietate de beril albastru-verzuie, folosită din antichitate ca piatră prețioasă pentru obiecte de podoabă, gravate cu chipuri de divinități marine. 2. Produs ceramic albastru-deschis sau verzui, obținut prin fuziunea nisipului cu potasiu și sodă, amestecat cu oxid de plumb. Utilizat în sec. 18 la decorarea porțelanului moale, produs de manufactura franceză Sèvres (fr. aigue-marine, it. acqua marina, germ. Aquamarin, Meergrüner Beryl, engl. aquamarine). V.D.

ACVATINTA (lat. aqua, apă, it. tinta, culoare) Tehnică a gravurii în adâncime pe metal (cupru sau alte metale), cu acizi. A. este foarte apropiată ca

înfățișare de laviu și acvareilă. Prin procedeele care se folosesc în realizarea ei se urmăresc mai mult efectele de clarobscur, decît cele lineare: este asociată, de obicei, cu alte tehnici. După ce placa de gravură este pregătită ca pentru acvaforte, se trasează cu acul desenul și se atacă cu acid slab. Apoi, se acoperă placa cu un strat de grăunțe de substanță rășinoasă sau asfalt și colofonia, operație urmată de încălzirea plăcii pînă la topirea stratului. Se supune placa atacării cu acizi. Prin gravuri și atacări succesive se obțin gradații subtile de tonuri. În a. sînt folosite și alte procedee de grunduire a plăcii: cu sare marină sau cu „zahăr”, procedeu adesea folosit în gravura modernă, care constă în efectuarea direct pe placă a desenului cu ajutorul unei cernei saturate cu zahăr și gumă. După uscare, placa se acoperă cu verni cu pensula și se introduce într-o baie caldă. Dizolvarea zahărului eliberează de verni traseele desenului, care vor fi supuse atacării cu acizi, apoi placa este încerneluită pentru imprimare. A. a. fost practică începînd din sec. 17, în Țările de Jos (H. Seghers, Jan van der Velde), iar în sec. 18, procedeul a fost perfecționat în Franța (J. Ch. François, J. B. Le Prince, A. de Saint-Aubin) și în Anglia (P. P. Burdett, Paul Sandby). La începutul sec. 19, Goya i-a dat o excepțională strălucire (picturile Capricii și Dezastrele războiului). Romanticii francezi (Th. Géricault, R. Nanteuil) au folosit a. pentru intensitatea emoțională dată de contrastele de brun și negru, ca și de castelările specifice acestei tehnici. Gravorii de la sfîrșitul sec. 19, ca și cei din sec. 20, au îmbogățit-o cu procedee noi (Max Klinger, Käthe Kollwitz, P. Picasso ș.a.). În România, a. este practică în special de artiști din perioada interbelică, unul dintre puținii precursori în folosirea acestei tehnici fiind Ștefan Popescu (fr. aquatinte, it. acquatinta, germ. Aquatinta, Tuschmanier, engl. aquatint). A.P.

ADAM, STIL — Acoperind, cu aproximație, perioada cuprinsă între 1765 și 1792, s.A. (ai fraților Robert și James) reprezintă reacția neoclasică engleză la formula rococo a stilului Chippendale. Robert Adam, arhitect și decorator, cunoaște, călătorind în Italia, antichitățile clasice și reinterpretarea acestora în gravurile lui Piranesi. Gustul englez începuse să fie favorabil noului stil grație studiului monumentelor clasice și prestigiosului ansamblu de mobilier creat de James Stuart pentru Kedleston, în 1757. Arhitectura este dominată de sinteza fraților A. și este caracterizată prin renunțarea la rigoarea palladiană. În evoluția decorațiilor interioare, ca și a mobilierului se pot distinge trei faze: prima, situată între 1765-1769, de tranziție, dominată de puritatea neoclasică, a doua, între 1769-1777, de maximă delicatețe rafinată și cea de decadență, 1777-1792. Creațiile fraților A. se caracterizează prin omogenitatea stilului, prin congruența decorului interior și a mobilierului. Producția de mobilier se remarcă prin diversificarea

Stilul ADAM
(Clasicism englez)

1. Comodă; 2. Fotoliu; 3-5. Scaun; 6. Canapea; 7. Setee; 8. Berjară; 9. Consoală; 10. Fotoliu cu spătar oval; 11. Ateniană; 12. Bufet servanță; 13-14. Ornamente specifice

tipurilor de piese: sala de mâncare, cu bufetul, care spre 1780 devine o mobilă perfect funcțională, saloni de apart, cu mobilier somptuos, influențat de modele franceze, fotolii cu spătar cu medalion susținut de sfincși, console cu oglindă, mari oglinzi cu rame din lemn aurit, comode ovale sau în semilună, din esențe prețioase; micile saloane, camerele și budoarele cuprind numeroase piese mici cu rol funcțional și decorativ; bibliotecile sînt mobile sobre, cu decor à l'antique, dar și cu profilaturi gotice. Forma generală a acestor mobile este dominată de o sobră puritate, cu picioare eliptice, în trunchi de piramidă, spătare rectangulare dominate de un element central (cum este plumașul Prince de Galles); decorația sculptată este înlocuită cu marchetărie și cartușe pictate en grisaille, esențele exotice și indigene coexistă cu lemnul aurit. Repertoriul decorativ antichizant cuprinde volute ordonate à la grecque, meandre, ghirlande, urne, patere, sfincși, medalioane cu grotteschi (etrusce), festoane etc. Acest stil, care a dominat decorativismul englez o bună perioadă, va fi cunoscut în multe țări europene (scandinave mai ales), exportul de mobilier fiind mare în epocă. (engl. Adam Style). C.D.

ADORMIREA MAICII DOMNULUI Temă iconografică din ciclul morții și gloriei Mariei, inspirată din evangheliile apocrife. Cu această denumire, apare în Biserica răsăriteană în sec. 7. Reprezintă momentul în care Maria întinsă pe patul mortuar, înconjurată de apostoli și de episcopi, își dă sufletul, care este primit de Iisus sub forma unui copil înfășat. În imagine se pot adăuga și o serie de episoade secundare: Venirea apostolilor pe nori, Arhanghelul Mihail tăind minile necredinciosului Jehonias. În iconografia occidentală, cu începere din sec. 10, scena cunoaște o redactare similară. Apoi, se dezvoltă într-un întreg ciclu, care culminează cu Ridicarea Fecioarei la cer și Încoronarea Fecioarei, ultima temă fiind foarte frecvent reprezentată pe timpanele catedralelor gotice (Paris, Notre-Dame, portalul din stînga de pe fațada de vest) și în pictura și sculptura de altare din gotic și baroc (fr. *Dormition de la Vierge*, it. *Dormizione della Vergine*, germ. *Entschlafung Mariä*, engl. *Dormition of the Virgin*). T.S.

ADOSAT Termen marcînd situația în care două elemente constructive sînt amplasate spate în spate sau un element constructiv (coloană, pilăstru) ori un edificiu sînt ridicate în fața altuia mai important, pe care se sprijină (fr. *adosé*, it. *addossato*, germ. *angelehnt*, engl. *adorned*). T.S.

colană adosată

AER Văi liturgic brodat, folosit pentru acoperirea ansamblului de vase sacre: disc cu steluță, potir. Este decorat cu scena Plîngerii sau cu imaginea lui Iisus în mormînt (semnificînd simbolic piatra cu care a fost închis mormîntul lui Iisus), teme iconografice care permit confundarea sa cu epitaful, piesă de care se deosebește ca funcție și ca dimensiuni (fr. *voile eucharistique*, it. *velo del calice*, germ. *Kelchdecke*, engl. *chalice veil*). V. și epitaf T.S.

AERUCA Numele unui „verde-cenușiu de coceală”, pomenit de Vitruviu. În Evul Mediu culoarea va fi numită și aerugo. V. verde de cupru L.L.

AFIȘ Gen al graficii publicitare imprimată, avînd caracterul unui mijloc de comunicare vizuală de masă, destinat informării culturale, comerciale, turistice sau propagandei politice și social-educative. A. este o imagine care, de cele mai multe ori, cuprinde și un text sau numai semnele unui limbaj convențional (semnele de circulație). A. își are originea în folie volante gravate (cunoscute încă din sec. 15), care s-au răspîndit considerabil în sec. 19, o dată cu inventarea litografiei și cu dezvoltarea comerțului. A. devine în Franța un punct de mare interes: mai întâi prin a. satirice (Grandville, Gavarni, Daumier), iar în ultima treime a secolului, prin cel cultural și cel comercial (Toulouse-Lautrec, J.Chéret, Th.Steinlen). Pătrunderea în Europa a xilografiei în culori japoneze a influențat arta a., prin predicția pentru formele plate, ornamentale, aperspectivice, pentru culorile pure, trăsături care au rămas, în general, definitorii pentru estetica a. Stilul 1900, prin programul lui axat pe ideea pătrunderii artei în viața cotidiană, a favorizat afirmarea a. în multe țări, Elvețienii Grasset și Vallotton, cehul Mucha, belgianul Van de Velde, englezii A.Beardsley, Hassall, Hardy, The Beggarstaff Brothers, austriecii G.Klimt și O.Kokoschka au creat a. colecționate azi de marile muzee de artă. Favorabile afirmării a. au fost și momentele Art-Déco și Bauhaus (anii '20-'30 ai veacului nostru), ambele promotoarele unui stil de a. geometric, în care un rol de seamă revine literelor și structurării lor componențiale. Revenirea interesului pentru arta figurativă, spre finele anilor '20, a determinat și o revenire la a. narativ. În aceeași perioadă, 1917-1930, în Rusia, Ungaria și Germania a. politic este foarte căutat (B.Uitz, J.Heartfield, Otto Dix). Un rol important l-a avut a. în expresionism, cubism și dadaism. După anii '50-'60, arta a. a luat amploare în SUA, o dată cu pop arta și op arta, curente influențate de viziunea specifică a.: forme clare, ușor sesizabile, decorative, culori pure și puternice. Astăzi, cu toată diversitatea a. contemporană, rolul lui, în special al a. comercial și al celui cultural, este mai redus, din cauza concurenței mijloacelor de publicitate vizuală folosite de televiziune și cinematografie, rămîind în atenție mai mult a. politic și cel turistic. În România, a. a apărut la sfîrșitul sec. 19, cu lucrări semnate: N.Vermont,

N. Petrescu-Găină, Pal (Paleologu) și Hugo D'Alési (Alexianu), ultimii doi activând cu succes în Franța. În prima jumătate a sec. 20, s-au impus, în special, a. turistic, cel comercial și cel cultural (N. Grant), de viziune predominant ilustrativ-realistă. Avangarda din jurul revistelor „Contemporanul” și „Integral” (anii '20) a promovat a. culturale mai ales în stil Art-Déco și Bauhaus. După cel de al doilea război mondial, s-a constituit o școală a a. românesc, cu graficieni din toate generațiile (fr. *affiche*, it. *affisso*, *avviso*, germ. *Plakat*, *Anschlagzettel*, engl. *poster*, *posting-bill*).

A.P.

AFRONTAT Termen marcând situația în care două piese constructive sau decorative se ating prin una din extremități, creându-se astfel un nivel comun. În heraldică, animale a. — animale plasate față în față (fr. *affronté*, it. *affrontato*, germ. *affrontiert*, *zugewendet*, engl. *confronted*).

T.S.

AGAT, AGATĂ Varietate de cuarț translucid, format din benzi plane, concentrice sau cu contur neregulat, purtând diferite denumiri, după colorit: crisopraz (verde), cornalină, heliotrop (roșu), safirină (albastru), sardonix (portocaliu), calcedonie (alb), obsidiană (negru). Folosit ca piatră semiprețioasă pentru sigilii și piese de podobă. Grecii și romanii au gravat a. altă sub formă de camee cit și de intalie, ce vor fi imitate cu predilecție în Renaștere. În sec. 18, din a. se confecționează obiecte de veselă și casele. A. renumite sînt: cupa Ptolemelor — agată orientală cu scene în basorelieu, reprezentînd o bacanală (Paris, Bibliothèque Nationale); cameea „Gonzaga”, din sec. 3-2 î.H. (Sankt Petersburg, Muzeul Ermitaj); o cornalină semnată de Michelangelo (Paris, Bibliothèque Nationale); un sardonix de 5 kg reprezentînd „Apoteoza lui Napoleon”, după un desen de Dominique Ingres (Paris, Bibliothèque Nationale); cameea „Orghidan” — un sardonix roman din sec. 3 —, reprezentînd o apoteoză imperială (București, Muzeul Național de Istorie) etc. (fr. *agate*, it. *agata*, germ. *Achat*, engl. *agate*).

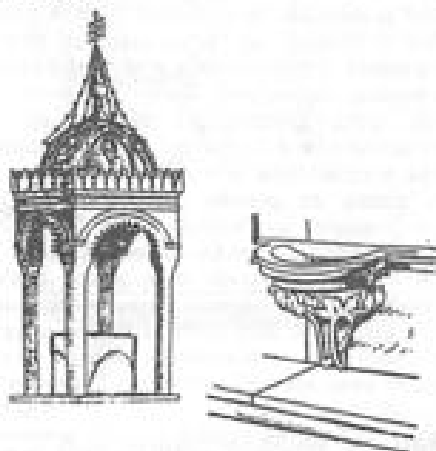
V.D.

AGATIZARE Starea de cristalizare la care ajunge, în câteva decenii, pasta picturală a unui tablou pictat în culori de ulei. Suprafața tabloului pare atunci glețuită, iar pasta are transparența și strălucirea pietrelor prețioase. Sin. *vitrifierea* culorilor, *emailare*. L.L.

AGHEAZMATAR 1. În cultul ortodox, edificiu mic alcătuit dintr-o cupolă sprijinită pe coloane sau stâlpi, amplasat în fața unei biserici sau a unei mănăstiri, servind ca loc pentru oficierea sfințirii apei (uneori adăpostind un izvor captat). De regulă, a. este decorat cu picturi inspirate din iconografia Botezului

lui Iisus. V. *fiată*. 2. La catolici, vas de piatră sau, mai rar, din metal (în care se pune un alt vas de sticlă), independent sau încadrat într-un perete, avînd formă de cupă sau de scoică, în care se păstrează apa sfințită destinată gesturilor simbolice de purificare (fr. *bénitier*, it. *acquasantiera*, *pila dell'acqua santa*, germ. *Weihkessel*, *Weihwasserbecken*, engl. *holy water basin*, *stoup*).

T.S.

AGLUTINANT (lat. *agglutinare*, a lipi) Denumire generică a substanțelor cu care se freacă pigmenții în scopul fixării lor pe suport: uleiul, pentru culorile de ulei; oul, caseina, cleiul, pentru tempera; ceara, pentru encaustică etc. În general, a. conțin diverse adăsurii utile pentru conservarea, siccitatea și sporirea strălucirii culorilor (fr. *agglutinant*, it. *veicolo*, germ. *Bindemittel*, engl. *binding vehicle*). V. *liant*.

L.L.

AGNUS DEI → Mielul lui Dumnezeu

AGORA Inițial, piața publică a polisului grecesc, funcționînd ca centru sacru, politic și economic. Ulterior, a. este dezvoltată din punct de vedere urbanistic și arhitectural, păstrîndu-și funcțiile inițiale, fiind concepută ca un spațiu vast, rezervat în cadrul rețelei stradale, căruia i se dădea un aspect monumental prin portici. Echivalentul grecesc pentru forum.

I.C.

AGRAFĂ 1. Crampon metalic, de formă rectangulară sau alcătuit din două trapeze adiacente prin baza mică, plasat în spații special tăiate, destinat să fixeze asizele de piatră ale unui zid sau panourile de parament pe o fațadă de zidărie brută (fr. *agrafe*, it. *borchia*, germ. *Agraffe*, engl. *cramp-iron*). 2. Cheia unui arc în plin cintru sau frînt, de regulă reliefată față de restul bolțarilor și decorată (fr. *agrafe*, it. *chiave*, engl. *ornamented keystone of an arch*). 3. Obiect din metal, din lemn, din os etc., cu care se prinde sau se încheie o haină. Folosită din antichitate la tunici și mantii, a. era fie dintr-o singură piesă, ca fibula grecească și romană, fie din două piese unite prin agățare, ca paftaus costumelor boierești, sau copcle

actuale. 4. Ciamă sau ac de păr, formată dintr-o singură piesă sau din două părți. În costumul tradițional japonez, o anume a. avea semnificația inelului de logodnă (fr. *agrafe*, it. *fibbia*, *fermaglio*, germ. *Spange*, *Agraffe*, engl. *clasp*, *clip*, *safety pin*, *hair pin*).

T.S. și A.N.

AGRICON Denumirea sub care apare în erminii instrumentul cu care erau frecate culorile sau alte materiale necesare picturii. Sin. *lespede*, *marmură*, *piatră*. V. *piatră de frecat culorile*.

L.L.

AHIVADĂ (gr. *ahivada*) În erminii, scoica folosită de vechii pictori răsăriteni pentru amestecul culorilor. Sin. *scoică*.

L.L.

AIGUIERE (fr.) Cană înaltă, cu picior, toartă și cioc, confecționată, la început, din metale prețioase, apoi din aramă, costor sau din ceramică, mai târziu și din cristal sau sticlă, folosită pentru spălarea mâinilor în timpul banchetelor, uneori fiind însoțită de un mic bazin în care se adună apa turnată pe mîni. De origine greacă, acest tip de vas cunoaște o largă răspîndire în Evul Mediu, cînd este foarte decorat. Renașterea preferă eleganța formei, iar barocul îi amplifică bogăția ornamentală. În sec. 18-19, în Italia și Spania apare a. cu capac, folosită la servirea vinului (fr. *aiguïère*, it. *boccalle mesciroba*, germ. *Giessegefäß*, *Wasserkanne*, engl. *ewer*, *water jug*).

V.D.

AJUR 1. Tehnică decorativă constînd din traforarea de mici străpungeri în plăci de piatră sau de lemn, conform unui motiv prestabilit, permițînd pătrunderea luminii în interiorul unui edificiu. Frecvent folosit la parapete, balustrade și la piese decorative independente (iconostase, uși împărătești etc.). 2. Rărituri făcute în timpul lucrului, în scop decorativ, după un anumit model, în lungime, în lățime sau în ambele direcții, pentru ca o țesătură, o dantelă sau o broderie să prezinte anumite goluri. 3. Mod de montare a pietrelor prețioase, în așa fel încît partea din spate să nu fie acoperită de montură; se folosește, în special, la montarea briliantelor (fr. *ajour*, *ajouré*, it. *traforo*, *traforato*, *traforato a giorno*, germ. *Durchbruch*, *durchbrochen*, engl. *openwork*, *perforated*, *pierced*).

T.S. și V.D.

ALABASTRON Vas antic de mici dimensiuni, în formă de pară alungită, din ceramică sau din sticlă,

folosit la păstrarea alifilor și uleiurilor parfumate. V. *ceramică greacă*.

I.C.

ALABASTRU Rocă de formație metamorfică, varietate ghipsosă (albă sau colorată în galben, oranj, brun, cenușu, datorită diverselor impurități) și calcaroasă (albă cu granulație fină, transparentă, similară mamelei tandre) numită a. de Orient. Se extrage din carierele din Italia (Volterra, Sicilia), Algeria, Spania, Malta. Prin structura moale, poroasă, care se întărește în contact cu aerul, se ciocnește, se lustruiește lesne și se pretează pictării, absorbînd cu ușurință culorile, a. avut o largă utilizare din antichitate, în Egipt, Asia Mică, Grecia, Italia, înlocuind adesea marmura în lucrări de arhitectură (coloane, plăștri, plăcaje murale) și sculptură (statui, relieuri, sarcofage, urne funerare, vase ornamentale, diverse recipiente). În Europa, în sec. 13, a. servește de preferință în statuarea funerară, în eligi, socluri și plăci cu relieuri pentru altare. Epoca de înflorire (sec. 14-15) se situează în Franța și Anglia, unde sculptorii realizează în a. basorelieuri policrome cu scene biblice pictate și aurite care, fiind deosebit de apreciate în acea vreme, se răspîndesc și în alte țări. În veacurile următoare este folosit sporadic în arhitectură și sculptură. Din sec. 19 din a. se confecționează o gamă diversă de obiecte decorative pentru interior (fr. *albâtre*, it. *alabastro*, germ. *Alabaster*, engl. *alabaster*).

C.R.

A LA LAMPE (fr.) Tehnică de modelare a sticlei, ce constă în încălzirea ei, prin expunerea la flacăra unei lămpi (inițial cu ulei și ulterior la o lampă Bunsen), pentru a deveni maleabilă și posibil de tasonat cu ajutorul unui clește. Metoda era cunoscută de romani, iar în sec. 17, venețienii o foloseau pentru mărgelile sau mici motive; în Franța, a servit la realizarea statuetelor din sticlă cunoscute sub denumirea de *figurines de Nevers*. În sec. 18, procedeul a fost folosit în Boemia și Thuringia, ca și de sticlarii francezi, italieni, austrieci și germani, adepți ai stilului 1900.

V.D.

ALAMĂ Aliaj de aramă și zinc, de culoare galben aurie, maleabil, ductil, ușor de prelucrat; se poate ciocăni, lustrui și grava. Din a. lustruită, care capătă un aspect asemănător cu acela al aurului, se confecționează arme, bijuterii, statuete, oglinzi, diverse ustensile casnice. Sub forma de plăci, a. este folosită și în tehnicile de gravură în adîncime (fr. *cuivre jaune*, *laiton*, it. *ottone*, germ. *Messing*, engl. *brass*).

V.D. și I.P.

ALAUN (lat. *alumen*) Substanță albă, cristalizată ca o sare fină, cu proprietăți astringente. Este un sulfat dublu de aluminiu și potasiu utilizat la fabricarea și la fixarea materiilor colorante, ca mordant în boiangerie, la conservarea cleiurilor folosite de pictori. Sin. *piatră acră*, *stipsin* (fr. *alun*, it. *allume*, germ. *Alaun*, engl. *alum*).

L.L.

ALB (lat. *albus*) Culoare produsă de orice suprafață care reflectă în întregime lumina. Poate fi compusă prin amestecul aditiv al culorilor-lumină primare sau al culorilor pigmentare primare. În raporturile cromatice, a. (ca și negrul) este scotofit nenculoare, datorită acromatismului lui. Pigmenții a. se prepară fie prin prelucrarea unor materii naturale, fie pe cale chimică. Ei sînt cei mai folosiți (de obicei, în amestec cu alți pigmenți), și calitățile lor sînt decisive pentru durabilitatea operei. A. nu poartă întotdeauna (explicit) acest nume: *argilă, barită, biacca, bianco Santogiovanni, blaives, blanc fix, bolus a., caolin, ceruză, constant white, creta (argenteria etc.), cretă, cretă franceză, enamel white, flăoară, flake white, flowers of zinc, ghips, ipsos, Kremsweiss, lapte de var, litopon, melinum, ocru a., oleum white, paraterionum, pămînt a., perhweiss, permafba, placudă, placuti, praf de cretă, psimît, sulîman, şfubeacu, talc, timonox, titanium pigment, titanolit, titanox, titazină, var, var de tencuială veche, var uscat în soare, Zinkblumen. Principali pigmenți a.: ~ ca zăpada → a. de zinc; ~ chinezesc → a. de zinc; ~ de antimoniu, oxid de antimoniu augmentat cu blanc fix, preparat în 1920, puțin utilizat, datorită stabilității lui relative (îi întunecă chiar emanațiile de sulf). Sin. timonox; ~ de argint, numele a. de plumb de cea mai bună calitate. Chimic este un carbonat de plumb pur, fără proprietăți bazice (ca ceruzele comune), v. a. de plumb; ~ de bariu, a. inert din punct de vedere chimic, obținut artificial, folosit de la începutul sec. 20. E un sulfat de bariu precipitat (gur). Are o stabilitate absolută la lumină și în amestecuri, o bună siccativitate (cînd este frecat cu ulei), este lipsit de toxicitate, rezistă bine. Este mult întrebunțat ca material de umplură în culorile de pictură (în care poate atinge proporția de 50%), ca material-suport pentru unele culori-lac etc. Datorită transparenței, este inutilizabil ca pigment. Este cel mai luminos dintre a. cunoscute. Alte denumiri: a. fix, a. permanent, blanc fix, constant white, enamel white V. și barită; ~ de bismut, nitrat de bismut, folosit la începutul sec. 19, toxic, sensibil la acțiunea sulfului. Sin. a. de Bougival; ~ de Bougival → cretă; ~ de cameră → a. de plumb; ~ de caolin → caolin; ~ de ceruză → a. de plumb; ~ de Clichy → a. de plumb; ~ de cretă → cretă; ~ de Gêns → a. de plumb; ~ de Hamburg → a. de plumb; ~ de Icoane → a. de plumb; ~ de Kremnitz, varietate de ceruză, astăzi abandonată, purtînd numele orașului în care a fost fabricat, v. a. de plumb; ~ de Krems, ceruză de calitate superioară, v. a. de plumb; ~ de magneziu, carbonat de magneziu natural sau artificial, folosit ca pigment inert; ~ de marmură → cretă; ~ de Meudon → cretă; ~ de oase, culoare preparată din oase calcinate (numită și pulbere de os). Inertă din punct de vedere chimic, a. fost folosită, uneori, în pictura medievală ca înlocuitorul a. ceruzei. Fîind aspră, era utilă pentru grînduirea tăblițelor de lemn, ori a hîrtiei*

și pergamentului ca urmau să fie desenate: cu condolul de argint; - de Paris → cretă; - de perete → a. de var; - de plumb, pigment artificial folosit din antichitate. În decursul vremii a fost cea mai întrebuințată culoare a., cu excepția varului, până în prima jumătate a sec. 19, fiind singurul a. utilizabil în pictura în ulei. Continuă să rămână cel mai intens a. Este un carbonat bazic hidratat de plumb, stabil la lumină, cu o mare putere de acoperire, rezistent la umiditate și durabil. În schimb, este deosebit de toxic (mai ales în tempera și guașă, ceva mai puțin în ulei) și se înnegește la contactul cu culorile care conțin sulf sau în prezența emanațiilor sulfuroase din atmosfera poluată. Difil și în alte amestecuri, cu vremea se îngălbenesc și capătă o anumită transparență, vizibilă, îndeosebi, acolo unde este aplicat pe grunduri întunecate (Caravaggio, Ribera, Poussin etc.). Sin. a. (de argint, de cameră, de Kremnitz, de ceruză, de Clichy, de Gêns, de Hamburg, de Krams): a. (flamand, francez, olandez, Thénard, tirolez, venețian); *blacca, ceruză, flake white, Kremsersweiss, Perlweiss* etc. În erminii apere pomenit ca: *psimît, placudă, placuți, suliman, făioară, blăivas, gubeciu*, a. de icoane etc. (unele denumiri provin din lat. *cerussa*, gr. *psimythion*, germ. *Blaisweiss* etc.); - de plumb sublimat, culoare comparabilă cu a. de plumb, cănuia îi este superior prin câteva însușiri, dar față de care este mai puțin stabil în amestecuri. Este un sulfat bazic de plumb care conține și zinc; - de Spania, nume purtate de cretă și de a. de bismut; - de stronțiu, sulfat de stronțiu natural sau artificial, întrebuințat ca pigment inert (înlocuit de *banită* și *blanc fix*, care sînt mai ieftine); - de titan, pigment cotel ca unul din succesele tehnologiei moderne a culorilor. Experiențele făcute în ultimele decenii ale sec. 19 s-au finalizat în 1912, în Norvegia, prin obținerea acestui dioxid de titan pur. Are o capacitate de acoperire net superioară, este stabil la lumină și în amestecuri, lipsit de toxicitate, frecat cu ulei are o bună sicativitate, e compatibil cu toți lanșii, rezistă bine la acțiunea agenților chimici, la umiditate și intemperii. Datorită opacității sale poate cuprinde mari cantități de materiale de umplură, astfel că sortimentele destinate picturii conțin, uneori, amestecuri care îi alterează calitățile; - de Troyes → cretă; - de travertin, pigment din piatră a. de travertin, calcinată, prezent în frescele marilor maeștri ai Renașterii; - de var, culoare folosită exclusiv în frescă, pomenită de Heraclius și Teofil (sec. 10-12). Varul, vechi de cîțiva ani, era uscat, pulverizat, degresat prin spălări repetate, strecurat și frecat pe piatră cu apă. Se mai putea obține și din tencuială veche de frescă, măcinată, frecată cu apă și strecurată. Cennini relatează că, la Florența, se numea *bianco Sangiovanni*. Vechii noștri pictori bizantini îi spuneau: *psimît* (psimît al păretelui, psimît uscat), suliman al păretelui, făioara păretelui

pagherbais, văr de tencuială veche, var uscat la soare; a. de perete etc.; - de zinc, pigment artificial, inventat la sfârșitul sec. 18 de chimistul francez Bernard Courtois, a cărei fabricație și utilizare a început pe la mijlocul sec. 19. Este un oxid de zinc ușor rece, perfect stabil la lumină și în amestecuri, cu o ușoară toxicitate. Din nefericire, particulele extrem de fine din care e format nu reflectă bine lumina, deci nu are opacitate. Pus în strat gros, în pictura de ulei, devine sticlos și crăcează ușor după uscare; are și o slabă siccativitate, cînd este frecat cu ulei. Sin. a. chinezesc, a. ca zăpada, Zinkblumen; - din coajă de ou, preparat din coji de ou curățate prin fierbere în apă, uneori calcinate, apoi pulverizate, a fost utilizat în pictura medievală pentru caracterul său inert, ca înlocuitor al ceruzei. S-a folosit și în pictura murală, inclusiv pentru retușurile frescei; - din cochiliile de stridii, a. inert, preparat din cochiliile de stridii calcinate și măcinate, întrebuințat, uneori, ca înlocuitor al ceruzei (în Anglia medievală etc.); - din marmură, culoare utilizată numai în frescă, începînd din sec. 16. Pentru lucru, de obicei, era amestecată cu a. de var; - englez → cretă; - fliz → a. de barlu; - flamand → a. de plumb; - francez → a. de plumb; - mineral → ghips; - olandez, 1. variantă de ceruză folosită în Renaștere, 2. nume purtat de argila de China; - oleum → litopon; - permanent → a. de barlu; - Thénard → a. de plumb; - tirolez → a. de plumb; - venețian → a. de plumb; - vienez → cretă (fr. blanc, it. bianco, germ. weiss, engl. white).

ALBA (lat. alba, tunică) Cămașa albă a botezului primilor creștini. În costumele medievale europene ai demnitarilor civili sau ecleziastici, piesă vestimentară din pînză sau lînă albă, lungă pînă la glezne și largă, prevăzută cu minci. După instaurarea veșmintelor croite pe corp, în stilul gotic (sec. 13-14), a. a. rămas în costumele liturgice catolice, e cămașa confecționată din pînză de in sau cîneapă, de culoare albă, lungă pînă la glezne, prevăzută cu minci cu dantele și prinsă în talie cu un șnur, tolosită de preot sau de diacon ca veșmintă purtat sub casulă, dalmatică sau pluviale. În biserica ortodoxă, aproximativ sinonim cu funcție este sîharul (fr. aube, it. alba, germ. Albe, Chorfhemd, Messhemd, engl. alb). V. și cotta A.D. și T.S.

ALBARELLO (It.) Vas de farmacie din maiolică, înalt, cilindric, cu picior scund și gât strîmt, avînd, pe

fond alb, un decor floral policrom și numele latin al medicamentului pe care îl conține. De origine spaniolă, fabricat în Italia, în mod curent în sec. 15, și imitat în Franța (Rouen), Flandra (Anvers) și Anglia, în sec. 15-16 (fr. albarelo, germ. Drogenbehälter, engl. drugjar).

ALBASTRU Culoare de bază a spectrului solar care nu poate fi creată prin amestec fizic, ale cărei lungimi de undă variază între c. 450-500 milimicroni. A. se prepară prin prelucrarea unor materii naturale, minerale sau vegetale, dar mai ales pe cale chimică. Are, uneori, denumiri fanteziste: a. (ca cerul, ca oțelul, de apă, cascadă, electric, Marie-Louise, oriental, spațiu, hussar), bleu jandarm etc., altele, pigmenți a. nu poartă (explicit) acest nume: *armenium*, *azur* (colorat, de lapislazuli, de Persia, tritic, latin, regal, scitic, turnat, venețian, vestonian), *azurit*, *azzurum*, *azzurro della Magna*, *azzurro oltremarino*, *azzurum almanum*, *bice bleu*, *bronz blue*, *celestial blue*, *cenușă a.*, *cenușă de ultramarin*, *ceruleum*, *chessyite*, *clanină a.*, *cobalt azuriu*, *coelin*, *drobușor*, *eschel*, *glaucefan*, *hinti*, *indigo* (de drobușor, de isatie tinctoria), *indih*, *lac a.*, *lapislazuli*, *lazuline blue*, *lazur*, *lazur de Persia*, *Lazursteinblau*, *malahit a.*, *miniu a.*, *outremar lapis*, *paste blue*, *sil caeruleum*, *sineală*, *sky blue*, *smalt*, *turnesol*, *ultramarin* (artificial, francez, genuine, natural), *vivianită*, *Wasserblau*, *wolfram ultramarin*. Principali pigmenți a.: - *azuriu 1*, *azuriu*, *2*, *a. de smalt*; - *celest* → a. de cobalt; - *ceruleum*, culoare deschisă, cu nuanțe verzui, reci, care se folosește de la începutul sec. 19. Este una din cele mai bune culori moderne: absolut stabilă la lumină și în amestecuri, acoperă bine, este compatibilă cu toți lianții, are o bună siccativitate când este frecată cu ulei. Chimic, este un stanaț de cobalt, utilizabil în toate tehnicile picturii. Sin. *ceruleum*, *coelin*; - *chinezesc*, varietate superioară a a. de Prusia; - *cioprit*, culoare folosită în antichitate, derivată, probabil, din cobalt, denumită de Pliniu și *caeruleum*; - *cyanic*, nuanță rece a a. de Prusia; - *de Alexandria* → a. egiptean; - *de Anvers*, varietate inferioară a a. de Prusia. Sin. a. de Harlem, a. mineral (uneori); - *de Armenia*, sin. *Armenium* → *azurit*; - *de Berlin* → a. de Prusia; - *de Bremen*, pigment, derivat din cupru (hidroxid, carbonat sau arseniat de cupru), toxic, semitransparent, puțin durabil. E cunoscut din sec. 18, astăzi este părăsit. Un sortiment verzui este numit *green verditer*. Sin. a. (de cupru, de munte, italian, verditer), *bice blue*, *cenușă a.*, *lime blue*; - *de cobalt*, culoare folosită în pictura murală din a doua jumătate a sec. 18. Un pigment superior, preparat, în 1802, de-francezul Jacques Thénard este un aluminat de cobalt care amintește de ultramarinul natural. Lumina nu-l modifică, are stabilitate în amestecuri, rezistă la intemperii, iar frecat cu ulei are o bună siccativitate. Sin. a. (de Viena, celest, Leithner, Leiden, regal,

Thénard, Gahn), cobalt azuriu; - de cupru, 1. azurit, 2. a. de Bremen; - de fier, nume generic al diverselor ferocianuri de fier, v.a. de Prusia; - de Flandra, - a. de smalt; - de Franța, o varietate a a. de Prusia. Sin. a. (Marie-Louise, Napoleon); - de Germania - azzuro della Magna; - de Harlem - a. de Anvers; - de lapislazuli - a. ultramarin natural; - de mangan, pigment foarte rece, ușor verzui, intens, stabil (manganat de bariu); - de munte - azurit și a. de Bremen (uneori); - de oțel - a. de Prusia; - de Paris - a. de Prusia; - de Persia, - a. ultramarin natural; - de Prusia, culoare rece, cu tonuri închise, descoperită de Diesbach în 1704 (Prusia), sub numele de a. de Berlin. Ulterior, s-au creat sortimente diferite ca mod de preparare, compoziție, reacții și nuanțe (indigo, ultramarin etc.). Este o ferocianură teroasă care conține oxizi de fier și compuși organici. Lipsită de toxicitate, acoperă bine (mai ales dacă este amestecată cu puțin alb). Stabilitatea ei în amestecuri este discutabilă, având tendința să inunde celelalte culori (pictorii evită, în general, amestecurile, întrebându-se liberă, eventual izolată prin pelicule de verni). Incompatibilă cu varul, este inutilizabilă în frescă. Unele sortimente se decolorează la lumină sau se înverzesc datorită aerului. Sînt tehnologi care recomandă scoaterea ei de pe paleta pictorului. Datorită mării ei puteri de colorare, poate încorpora materii de umplutură în proporții importante, motiv pentru care se folosește la prepararea unor culori ieftine. Sin. a. (cyanic, de Berlin, de Anvers, de Paris, de fier, de oțel, chinezesc, Milori, Turnbull), bronze blue, celestial blue, paste blue; - de Pozzuoli, numele dat de romani a. egiptean, fabricat la Puteoli (Pozzuoli) după o veche metodă egipteană; - de Saxa - a. de smalt; - de smalt, derivat din cobalt, descoperit în sec. 16, este un smalt pulverizat (sticlă colorată de oxidul de cobalt), cu o slabă putere de acoperire, dar durabil. Sin. a. (azuriu, de Flandra, de Saxa, regal), eschei, smalt, sticlă de cobalt; - de Veneția - azurit; - de Viena - a. de cobalt; - de Voroneț, nume purtat la noi, în ultima vreme, de azurit, fiind prezent în frescele Voronețului (și în alte locuri); - egiptean, 1. culoare preparată în Egiptul antic din laianță pulverizată. Sin. azur fric, fr. de Alexandria. 2. Culoare deosebit de frumoasă și de durabilă, inventată la Alexandria, de un anume Vestorius, și fabricată mai târziu, la Puteoli (Pozzuoli). În Italia, unde era numită vestorianum puteolanum caeruleum. Metoda originală de preparare s-a pierdut. Sin. a. (de Alexandria, de Pozzuoli, italian), azur (vestorian, fric, scitic, turnat); - englez - azurit; - italo-cianină, a. profund, rece, inventat în 1935, în Anglia. Se aseamănă cu a. de Prusia, prin tentă și putere de colorare, dar îl depășește, prin stabilitate. Utilizabil în toate tehnicile. Este o italo-cianină de cupru. Sin. a. (intens, thalo, Windsor); - Gahn - a. de cobalt; - Gmelin - a. ultramarin artificial; -

Guimet - a. ultramarin artificial; - indantron, pigment intens, stabil la lumină și la agenți atmosferici. Este o culoare organică sintetică, contemporană (din seria apărută în S.U.A., în ultimii zece ani, superior anilinelor); - indian - indigo; - intens - indigo și a. italo-cianină; - italian - a. egiptean; - lazulin - a. ultramarin natural; - Leithner - a. de cobalt; - Leiden - a. de cobalt; - Marie-Louise - a. de Franța; - Milori, varietate superioară a a. de Prusia; - mineral - azurit, a. (de Anvers, de mangan); - Napoleon - a. de Franța; - pompeian, sortiment modern (imitație) de a. egiptean; - regal, nume purtat de pigmenți diferiți ca tentă, compoziție și proprietăți; - thalo, nume brevetat (în S.U.A.) al a. italo-cianină; - Thénard - a. de cobalt; - Turnbull, varietate inferioară a a. de Prusia; - ultramarin, 1. a.u. natural este una dintre cele mai frumoase și scumpe culori, despre care se spune că era plătită, odinioară, cu echivalentul în aur al greutatei ei. Se prepară din piatra semiprețioasă denumită lapislazuli sau lazurit, din care, după pulverizare și spălări repetate, rezultă doar 2-3% culoare pură (restul fiind cenușă de ultramarin). Cennini descrie pe larg procedeul medieval de preparare a acestei culori, întrucât o socotește „mai desăvîrșită decît toate celelalte culori, și despre care nu s-ar putea vorbi niciodată îndesjune”. Singurul pigment intens colorat și totodată absolut stabil, în orice condiții, al celor vechi. A fost folosit curent pînă în sec. 18. Sin. a. (lazulin, de lapislazuli, de Persia, latin, de Veneția), lapislazuli, lazor, lazurium, ultramarin genuine, ultramarin natural, saphiros, outamer lapis. 2. a. ultramarin artificial (indeosebi cel deschis) se aseamănă cu ultramarinul natural, pe care îl înlocuiește, fără să aibă strălucirea și rezistența acestuia. A fost preparat de francezul Jean-Baptiste Guimet, în 1827 (și publicat de Gmelin, în 1828). Stabil la lumină și lipsit de toxicitate, are o putere de acoperire mai modestă, este sensibil la variațiile atmosferice, (îi afectează acidul sulfuric prezent în atmosfera poluată); e dificil în unele amestecuri, iar dacă e folosit liber poate contracta boala ultramarinului. Utilizabil în toate tehnicile picturii, inclusiv în frescă. Chimic, este o combinație complexă de aluminiu, sodiu, siliciu și sulf. Sin. a. (francez, Gmelin, Guimet, permanent, regal), oltramare, sky blue, ultramarin (artificial, francez, Guimet); - unguresc - azurit; - verditer - a. de Bremen; - vestorian - a. egiptean; - Windsor, numele standardizat al a. italo-cianină (fr. bleu, it. azzurro, turchino, germ. blau, engl. blue). L.L.

ALBUȘ DE OU Datorită compoziției sale, în care este prezentă albumina, se folosește pentru însușirile adezive: la aglutinarea pigmentilor în unele tehnici pe bază de apă, ca „verniz de ou”, în operațiile de ipsosire a iconostaselor, la prepararea anumitor polimenți etc. Este cel mai important liant medieval

pentru pictura de manuscris. În erminile noastre e denumit albeață de ou (fr. blanc d'oeuf, it. bianco d'uovo, germ. Eiweiss, engl. white of an egg, albumen). L.L.

ALCARAZA (sp.) Vas din pămînt ars, poros, folosit în țările cu climă caldă pentru a păstra apa rece. De origine egipteană, acest tip de vas este introdus în sec. 8 de arabi în Spania, de unde se răspîndește în Franța și în Italia. În China, acest vas este din porțelan și are un cioc; în Persia, Italia și Spania a sînt din pămînt smălțuit și adesea decorate cu motive policrome (fr. alcaraza, it. vaso poroso, germ. Kùhkrug, engl. porous water-cooler). V.D.

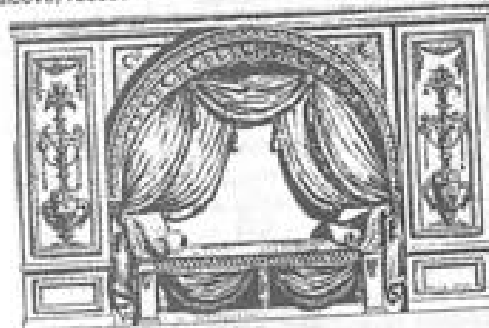

ALCOOL Pe plan artistic este de menționat folosirea lui la degresarea plăcilor de gravură și la dizolvarea sau topirea unor substanțe ca sacizul și coloranții (fr. alcool, it. alcool, germ. Alkohol, engl. alcohol). A.P.

ALCORA Manufactură spaniolă de laianță și de porțelan, din apropierea orașului Valencia, înființată în 1726-1727 de Don Buenaventura Pedro de Alcantara, conte de Aranda, cu concursul unor meșteri laianțari francezi de la Moustiers. Primele piese de laianță executate, în perioada 1727-1749, în stilul atelierului Moustiers sînt cele mai valoroase din punct de vedere artistic. Mai târziu, se produc aici aplica ovale în stil rococo, cu o scenă religioasă în centru și motivele bordurii în relief, platouri, vase, - special de tip albarelo, într-un colorit intens - portocaliu, verde sau negru bălînd în roșu. Ornamentele preferate sînt flori și plante, tratate în stil extrem-oriental, și floarea de cartof, specifică manufacturii Moustiers. Începînd din 1751 se ivesc timide încercări de fabricare a porțelanului cu ajutorul unor specialiști francezi și germani. La sfîrșitul sec. 18 - începutul sec. 19, la A. se realizează servicii de masă și statuete de bună calitate, în maniera lui Josiah Wedgwood și în stil neoclasic. Mărci: litera A în brun, negru, aur (după 1784); un cerc cu inscripția Fab. de Aranda și dedesubt litera A. V.D.

ALCOV (arab al qobbah, camera de dormit) Introdus în Franța în sec. 17, termenul a intră în circulație avînd o nouă accepție: în cadrul camerei de dormit reprezintă spațiul special amenajat unde se plasează patul. Așezat pe o estradă joasă sau înălțată pe trepte, uneori delimitată de restul încăperii printr-o balustradă, patul din a. poate fi disimulat parțial sau în

întregime prin uși, panouri, draperii. În sec. 18, cînd se renunță la estradă, patul ocupă un loc retras, într-o nișă adîncă, ascunsă de perdele groase sau transparente. La începutul sec. 19, în epoca primului Imperiu, foarte căutat este budoarul cu a., iar în timpul Restaurăției, cabinetul de lucru cu a. De la jumătatea sec. 19, cînd se creează diverse tipuri de garnituri de mobilier destinate camerei de dormit, a. dispare (fr. alcôve, it. alcovo, germ. Alkove, Bettische, engl. alcove, recess for a bed). C.R.

ALEGORIE (gr. allegoreo, a exprima în alt fel) În artele plastice, imagine sau suită de imagini care exprimă indirect, în general prin personificare, anumite idei, acțiuni, caractere. A. este folosită mai ales în arta monumentală și a jucat un rol de seamă în pictura, sculptura și grafica goticului, Renașterii, barocului, rococoului, uneori și în romantism. Realismul, apoi arta modernă au renunțat, cu minime excepții (suprarealismul), la a. Pînă în sec. 19, procedeele a. erau legate de existența unor repertorii iconografice sistematice, care aveau în subtext și o funcție moralizatoare sau de transmitere a unor mesaje cu conținut ezoteric. Spre deosebire de simbol, a. are un caracter conceptual, de abstractizare a unor experiențe vizuale concrete, după cum se poate înscris și într-un sistem de convenții imagistice proprii anumitor colectivități profesionale, sociale, ideologice etc. (fr. allégorie, it. allegoria, germ. Sinnbild, Allegorie, Gleichnis, engl. allegory). A.P.

ALENTOURS (fr.) Motiv ornamental constituit din benzi late între bordura și cîmpul unei tapiserii, avînd ca motive figuri, blazoane, ornamente vegetale sub formă de ghirlande și buchete. A. apar în sec. 15, cînd tapiseriile, fiind folosite pentru împodobirea interioarelor, capătă un aspect mai puțin solemn. Prin extensie, întreaga bordură bogat ornamentată, inspirată din arta italiană, specifică tapiseriei franceze din sec. 18 (fr. alentours, it. orbo, contorni, germ. Ornamentbordüre, Einfassung, Umrahmung, engl. woven frame). V.D.

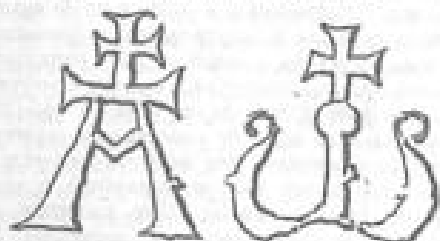
ALERGĂTOR -> molestă

ALEXANDRIN, STIL - Mișcare artistică a cărei sursă este Alexandria, oraș din nordul Egiptului, care,

Începând cu sec. 3 î.Hr., transformă moștenirea Greciei clasice. Alexandrinismul este o artă caracterizată printr-un sentiment mai viu al naturii, uneori prin grație și prețiozitate sau, dimpotrivă, prin exagerare în redarea tensiunilor lăuntrice. Adesea raportat la clasicismul grec ca o manierizare, s.a. a fost preluat de romani și redescoperit în sec. 18, cu ocazia săpăturilor arheologice de la Pompei și Herculaneum, având o foarte mare influență asupra stilului Ludovic XVI. V. și elenism I.C.

ALEXANDRIT Sidiă obținută în Anglia, la începutul sec. 20, de Thomas Webb III (1865-1925) și de fabrica Stevens and Williams Ltd., prin încălzirea treptată a piesei, astfel încât cea mai mare parte să fie colorată în galben-chihlimbar, iar spre extremități, în albastru sau roșu. Uneori se îndepărtează stratul de culoare pentru a se lăsa să apară un motiv detașat pe fondul galben. V.D.

ALFA ȘI OMEGA (A și Ω) Prima și respectiv ultima literă a alfabetului grecesc, desemnând semne apocaliptice ce semnifică începutul și sfârșitul, unite în persoana lui Dumnezeu-Tatăl și în cea a lui Iisus Hristos. Au fost folosite încă din arta paleocreștină ca simbol al lui Hristos, singure sau în relație cu monograma acestuia și cu crucea. V. și Chi-Rho T.S.

ALGRAFIE Procedeu de gravură pe o placă de aluminiu granulat, tratată cu acid fosforic și desenată cu creionul de grafit (fr. algraphie, germ. Algraphie, engl. algraph). A.P.

ALICATADOS (sp.) Plăci ceramice folosite pentru pardoseală, fabricate la Triana (cartier din Sevilla) începând din sec. 14, colorate alb, albastru, verde și asamblate în genul mozaicului, de obicei în motive geometrice. V.D.

ALINIAMENT 1. Spațiu jalonat la intervale egale de elemente de același tip (arbori, statui, fântâni), urmând un traseu prestabilit. 2. Rezultatul unei operațiuni de sistematizare urbană, constând în aducerea la o linie comună a fronturilor construite, a spațiilor verzi sau a amenajărilor utilitare ce le deservesc, în raport cu o artă de circulație (fr. alignement, it. allineamento, direttura, germ. Richtung, Bauflucht, engl. building line, setting in a straight line). T.S.

ALIZARINĂ 1. Materie colorantă extrasă din rădăcinile plantei erbacee numită roibă sau garanță (rubia tinctorum), împreună cu alți coloranți, puțin rezistenți, ca: purpurina, xantina, purpuro-xantina etc. A fost folosită, încă din antichitate, pentru prepararea unor roșuri reci, destinate picturii și boiangeriei (v. lac de garanță). Izolată, în 1826, de chimiștii francezi Pierre Jean Robiquet și Colin, a. a. prilejuit crearea unor culori-lac cu nuanțe delicate, variind între oranj, roșu și violet. 2. Colorant sintetic preparat, în 1868, de chimiștii germani, Graebe și Liebermann, din antracen, pe baza cărui se produc pigmenți colorați cu nuanțe reci. A. sintetică sint transparentă, de obicei se modifică în amestecuri și se decolorează la lumină. Principalele a. sintetice: - albastră, cu nuanțe între indigo și albastru verzui, tînd să se întunece la lumină; se utilizează pentru unele cerneluri tipografice sau pentru destinații în care durabilitatea nu este indispensabilă; - brună, are proprietăți prin care se apropie de a. roșie. Sin. lac de garanță Rubens, lac de garanță brun; - galbenă, cu un ton sfîns, ușor maroniu, este mai puțin rezistentă decît a. roșie; - roșie, stabilă la lumină și în amestecuri, e cea mai bună dintre a. sintetice, singura larg acceptată de pictori; - verde, are proprietăți și utilizări comune cu a. albastră; se apropie de tenta verdei smarald; - violetă, culoare modestă, cunoscută ca lac de garanță violet (fr. alizarine, it. alizarina, germ. Alizarin, engl. alizarine). L.L.

ALLA PRIMA (it.) Modalitate rapidă de execuție a unei picturi, prin care tabloul se termină într-o singură ședință de lucru. Fără să fie primit, au excelat în acest mod de lucru pictorii de plein air de la Barbizon, apoi impresionistii. Printre artiștii care au lucrat într-o singură repriză un loc aparte îl ocupă Van Gogh. În secolul nostru metoda este larg răspîndită. De obicei, o operă executată într-o singură zi este vie și spontană, are căldură și prospețime. În tehnica uleiului un tablou lucrat a. p. are, față de unul pictat prin reveniri, câteva atuuri legate de modificările în timp ale materiei picturale: rămîne proaspăt (nu mai transp. straturile inferioare ezitante, ci albul grundului, care iradiază, luminînd tentele), sînt prevenite degradările datorate uscării inegale a straturilor și pasta emalează mai rapid. Lucrul a. p. nu se potrivește oricărui artist, nici oricărei teme plastice sau oricărui subiect. A. p. este practică și în alte tehnici — tempera, acuarela etc., sau chiar în buon fresco. L.L.

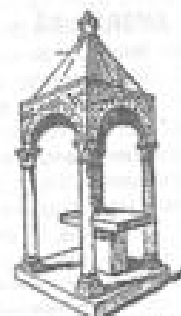
ALL'ANTICA (it.) Expresie care denumea odnicioră o lucrare de artă executată după un model antic. L.L.

ALMANAH (arab. al-manakh) Denumire dată unor publicații periodice ilustrate, de obicei anuale, cu un cuprins specializat pe un domeniu sau care conține o mare varietate de subiecte: informative, educative, de

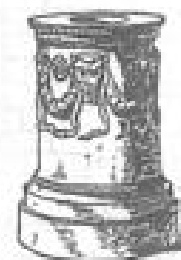
divertisment etc. (fr. almanach, it. almanacco, germ. Almanach, engl. almanac). V. și calendar A.P.

AL SECCO sau IN SECCO (it.) → pictură

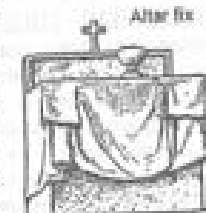
ALTAR 1. Loc sacru destinat depunerii ofrandelor și oficiilor sacrificiilor, apărut o dată cu credințele religioase. În epoca preistorică, a. era format din câteva pietre dispuse în așa fel încît să permită scurgerea singelui în timpul sacrificiului. În Grecia, a. era plasat în incinta sanctuarului în fața templului, avînd o formă rectangulară sau circulară. Importanța și aspectul a. au urmat dezvoltarea arhitecturii și sculpturii, ele ajungînd în epoca elenistică la dimensiuni colosale (A. lui Zeus, Pergamon). În epoca romană, a., blocuri de marmură îmbogățite cu reliefuri, erau închinete nu doar zeilor, ci și împăraților (Ara Pacis). 2. Masa (mensa), plasată în centrul sanctuarului, pe care se celebrează liturgia. Este constituită fie dintr-o simplă placă din piatră rectangulară, sprijinită pe un picior central sau pe colonete în colțuri, fie dintr-un paralelipiped culcat (bloc compact sau „dulap”) sau dintr-un bloc de forma unui sarcofag (-fix). În bisericile catolice, pot exista mai multe a., dintre care cel situat în axul sanctuarului este - principal; celelalte poartă denumirea de - secundare sau - votive. La consacrarea de către episcopi, era dotat cu relicve de martiri, sau de alți sfinți, considerate indispensabile pentru oficierea liturghiei. Pe a. se află, de regulă, piese țesute, albe sau colorate, un crucifix, sfîșnice — în cele ortodoxe importante, și ripide —, iar în timpul oficiilor liturghiei, vasele și cărțile de cult. În unele biserici de veche tradiție, deasupra a. se ridică un baldachin sau un ciboriu (fr. autel, it. altare, germ. Altar, engl. altar). 3. - portativ, este o piesă mobilă avînd aceleași funcții cu masa a. 4. Denumire dată unui ansamblu decorativ, pictat, sculptat sau mixt, plasat pe latura lungă din spate a mesei a., alcătuit dintr-o parte centrală (panou pictat sau scrin cuprinzînd o statuie sau un grup statuar),

Altar paleocreștin

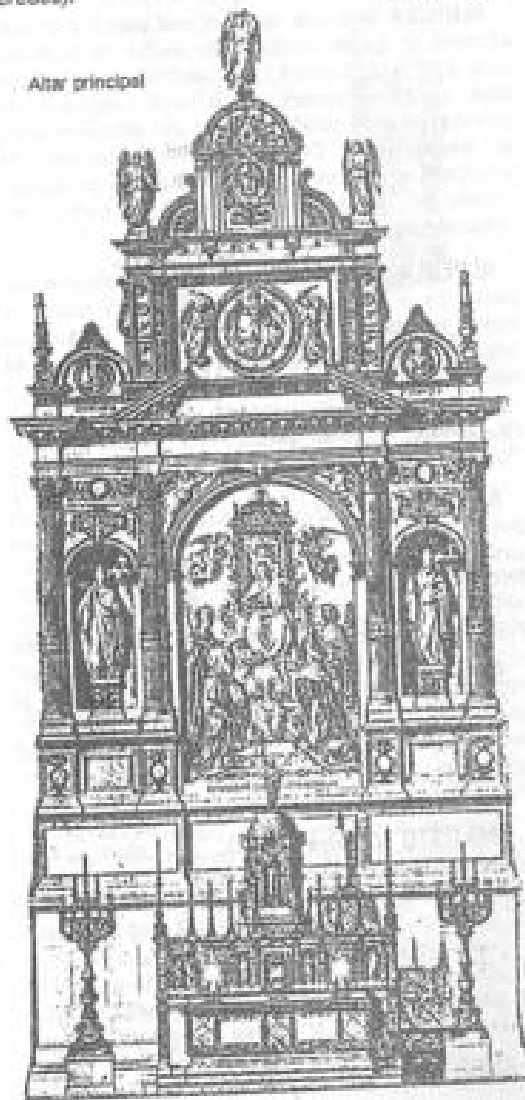
Altar antic

Altar fix

flancată sau nu de o pereche de aripi fixe sau de 1-2 perechi de aripi mobile (voleuri), sprijinită pe o predelă și terminată cu un coronament sculptat. Este o piesă caracteristică mediilor catolice și protestante. Din punct de vedere iconografic, nu există reguli fixe pentru decorarea sa. Epoca gotică este perioada maximă a înfloririi - cu aripi. În Transilvania, se păstrează un număr însemnat de a. gotice tirz la Brașov, Mediaș, Sibiu, Biertan, Sebeș, Cluj și în numeroase sate. A. din Renaștere și baroc au numai un panou central pictat, plasat într-un cadru arhitectonic, uneori flancat de statui. În funcție de structură, a. poartă diferite denumiri: triptic, poliptic, retablu, - cu aripi sau - cu voleuri (fr. retable, it. pala d'altare, germ. Retabel, Flügelaltar, engl. reredos). I.C. și T.S.

Altar principal

ALTERNANȚĂ

(lat. *alternus*, unul din doi) 1. Reluare succesivă, la intervale regulate sau nu, a unui element plastic: o linie, o formă, un ton, un ornament, un accent etc. 2. Ornament care constă în repetarea a două sau mai multe motive decorative, conform unui ritm anumit. 3. Sistem constructiv în care suportul unei bolti (coloane și stâlpi) se succed alternativ; este întâlnit, cu precădere, în basilicile romane tirzii și bizantine din sec. 6-7 (fr. *alternance*, it. *alternanza*, germ. *Stützenwechsel*, *Wechsel von Pfeiler und Säule*, engl. *alternate order*, *alternation of supports*, *alternate piers*). L.L., V.D. și T.S.

ALTORELIEF Tip de relief puternic profilat față de suprafața de fundal, cu tendința de desprindere de acesta. Sin. *relief înalt*. V. și *relief*. I.C.

ALUMINĂ Hidroxid de aluminiu obținut pe cale chimică. (A nu se confunda cu oxidul de aluminiu, care este o a. anhidră.) Se prezintă ca o pulbere albă, afinită și ușoară, are o largă compatibilitate chimică, iar când este frecată cu ulei devine incoloră și transparentă. Se folosește ca material de umplutură sau ca material-suport pe care se fixează culorile-lac (fr. *alumine*, it. *allumina*, germ. *Aluminiumhydroxid*, engl. *alumina*). L.L.

ALVEOLĂ (lat. *alveolus*) 1. Ornament, sculptat sau pictat, ca o mică celulă, formind prin repetare un motiv de fagure sau de stalactite. Folosit în arhitectură pentru decorarea bolților, mai ales în stilul maur (pelețele din Granada și Córdoba). 2. Cavități mici în care se încastrează o piatră prețioasă (fr. *alvéole*, it. *cella*, germ. *Zelle*, *Höhle*, *Höhlung*, *Schälchen*, engl. *alveolus*, *cell*). V.D.

AMARANT Lemn exotic cunoscut și sub denumiri: lemn de violete și acaju de Cayenne, cu structură dură, colorat în nuanțe roșu-violee. Răspândit în America de Sud (Brazilia, Guyana), Africa (Guinea), importat în Europa din sec. 18. Folosit, deosebi, sub formă de furnuri pentru mobilier de lux și obiecte decorative, de ebeniști francezi (epoca Regentei, Ludovic XV, Restaurarea) și englezi (Chippendale, Hepplewhite, Sheraton) (fr. *bois d'amarante*, *bois de violette*, it. *legno di amaranto*, germ. *Amaranthholz*, *Purpurholz*, engl. *amaranth-wood*, *purple-wood*). C.R.

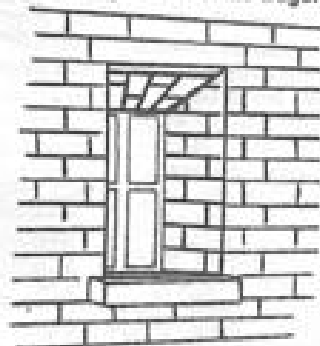
AMATISTO Culoare violetă, sau roșie „ca a cardinalilor”, descrisă de C. Gennini în tratatul său, provenită dintr-o rocă dură (probabil hematita roșie — un oxid natural de fier). Prelucrată după sistemul medieval (sfârșit într-o piuliță și frecată pe o lespede de porțir, cu puțină apă), numită și *amatito*, se folosea în frescă, pentru colorarea pergamentului, a hirtiei de desen etc. V. și *roșu de hematită*. L.L.

AMBO → *amvon*

AMBOL

Numele purtat în ermini de o pastă roșie, cu ajutorul căreia erau fixate foliile de aur pe panourile de lemn. Funcția lui era dublă: de adeziv și de ecran roșu, care iradia discret de sub folia subțire, colorind-o ușor. A. era destinat, de obicei, zonelor aurite care urmau să fie sclivisite cu dintele. Compoziția pastei, variabilă, era un amestec din care făceau parte pigmenți, materii adezive, plastifiante etc. Una din cele mai simple rețete, extrasă din Cartea de pictură a lui Dionisie din Furna (sec. 18), cuprindea: bol de Armenia, ocră și „foarte puțin săpun, așijderea oleacă de albuș de ou”. Gennini compunea a. din bol și albuș. Pasta, fluidizată prin adăos de apă, era aplicată în straturi subțiri, se lăsa la uscat, apoi se umezea cu alcool și se aplica folia, presându-se cu un ghemotoc de vată. După un răstimp de cel puțin o oră, urma sclivisirea. Sin. *ambol roșu*, *ampol*, *ampolul Domnului*, *poliment*, V. *ambularisire*. L.L.

AMBRAZURĂ (fr.) 1. Deschidere practică într-un zid, delimitată de cadrul unei ferestre sau al unei uși. 2. Spațiul cuprins între montanții ferestrei sau ușii (fr. *embrasure*, it. *strombatura*, *spalletto*, germ. *Fensterleibung*, *Fensterwandung*, *Fenstermische*, engl. *splay*, *window-recess*). 3. Deschidere practică într-o amenajare întărită, pentru a permite tragerea cu o armă; îngustă spre exterior; se evazează spre interior (fr. *embrasure*, it. *cannoniera*, germ. *Schiesscharte*, engl. *port-hole*). V. și *ferastră de tragere*. T.S.

AMBRĂ → *chihlimbar*

AMBULARISIRE Numele operației prin care vechii noștri pictori de tradiție bizantină aplicau ambolul, peste suprafețele grunduite ale panourilor ce urmau să fie aurite. V. și *ambol*. L.L.

AMESTECUL CULORILOR Întrepătrunderea sau interacțiunea dintre două sau mai multe culori, din care rezultă o nouă culoare. Se poate face prin adăugare (adăugare, însumare) sau prin substracție (sustragere, scădere). Ambele tipuri de amestec sînt proprii atât culorilor-lumină, cât și culorilor-pigmenți, iar cum cele două grupe de culori nu coincid, este normal să difere parțial și rezultatele amestecurilor. Pentru

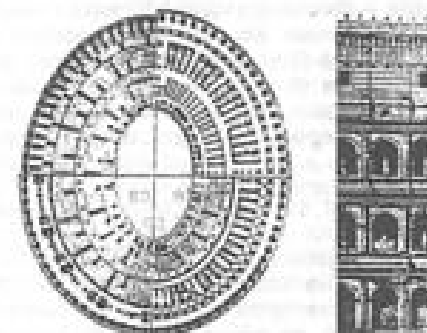
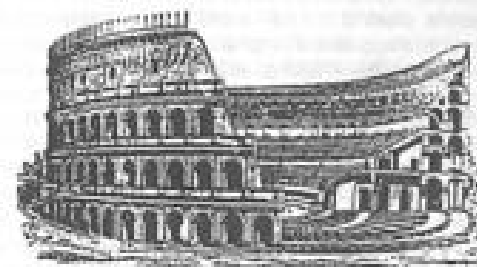
ilustrarea celor două tipuri de amestec se recurge, de obicei, la experiențele făcute pentru prima dată de J.K. Maxwell (sec. 19): dacă se proiectează pe un ecran alb, suprapunându-se, luminile emise de trei proiectoare, fiecare proiector fiind prevăzut cu câte un filtru de sticlă colorată cu una din culorile-lumină primare (roșu-vermilion, verde-gălbui, albastru-violeaceu), ecranul alb va rămâne în continuare alb: s-a produs o adăugare a primarelor, care au recompus lumina; dacă în fața unui singur proiector se așază toate cele trei filtre colorate de mai sus, ecranul va deveni negru: s-a produs o substracție, radiațiile sînt absorbite, lumina dispare. A.c. pigmentare poate fi, de asemenea, aditiv sau substractiv; amestecul aditiv este un amestec optic, în care adăuga se produce direct pe retină, ca rezultat al unor impulsuri cromatice care pleacă de la anumite tente juxtapuse; amestecul substractiv de pigmenți se poate realiza fie pe paletă, prin melanj direct (amestec fizic), fie prin suprapunerea unor tente cu diverse grade de transparență. Amestecurile substractive pigmentare sînt cele mai familiare pictorului: amestecate, de fiecare dată, două câte două, cele trei culori primare dau culorile secundare, primarele și secundarele dau terțiarele etc.; cele trei primare, amestecate în cantități bine proporționate, dau un gri neutru, iar la întimplare, dau griuri colorate; amestecul celor șase culori pigmentare dă un gri închis, murdar. L.L.

AMETIST (gr.) Varietate violetă de cuarț, prezentînd uneori striajuni ondulate sau concentrice (duritate 7, greutate specifică 2,64-2,66). Folosit ca piatră semiprețioasă în glicptică și în juveliererie. Cunoscut în antichitate, a. este folosit din Evul Mediu pînă în prezent ca element de podsoabă. Se taie și se șlefuieste în formă de caboșon, în plan dreptunghiular sau în trepte. Adesea gravat (scene mitologice, personaje istorice), servește și ca inel sigilar (fr. *améthyste*, it. *amatista*, germ. *Amethyst*, engl. *amethyst*). V.D.

AMFIPOSTIL Tip de templu la care fațada principală și cea posterioară sînt precedate de coloane. V. și *templu*. I.C.

AMFITEATRU (gr. *amphitheatron*, în jurul teatrului) Construcție romană de plan circular sau elipsoidal, avînd în centru o arenă, în care se desfășurau lupte cu animale (*venationes*), lupte cu gladiatori și, prin umplerea arenei cu apă, lupte navale (*naumachia*). De jur-împrejur se înălțau tribune și gradene supraetajate. Inițial, a. aveau un caracter temporar, fiind construcții din lemn ce se demontau la încheierea spectacolelor. Începînd cu a. doua jumătate a sec. 1 î.H., a. se construiesc din piatră. Se cunosc două tipuri de a. din piatră: cele care folosesc un cadru natural (o vale între două coline) sau amenajat, avînd doar structura de suprafață, arena și gradene, fără subsoluri și coridoare; cele construite în întregime din zidărie, cu o substructură de

coridoare boltite aproape labirintică. A. nu exista în antichitatea greacă (fr. *amphithéâtre*, it. *anfiteatro*, germ. *Amphitheater*, engl. *amphitheatre*). I.C.

AMFORĂ Vas grecesc, de obicei de mari dimensiuni, de formă conică sau cilindrică, cu fundul ascuțit sau rotunjit, prevăzut cu două toarte simetrice și un gît relativ îngust, folosit pentru păstrarea uleiurilor și vinurilor, întâlnit din antichitate pînă în epoca bizantină și avînd o mare varietate tipologică și decorativă (fr. *amphore*, it. *anfora*, germ. *Amphora*, engl. *amphora*). V. *ceramică greacă*. I.C.

AMMION → *miniu de plumb*

AMNOS (gr.) În Biserica ortodoxă, imagine a jertfei euharistice, legată de tema Mielui lui Dumnezeu. Îl reprezintă pe Iisus copil, culcat pe disc, uneori acoperit cu steluța, flancat de arhangheli cu ripide sau cădelnițe, ori de diaconi. Decorează glaful ferestrei din axul absidei. T.S.

AMORSĂ Procedeu de construcție a unui zid din piatră tăiată sau din cărămidă, constînd din suprapunerea elementelor, astfel încît, prin alternarea avansului unei asize cu retragerea corespunzătoare a celei imediat următoare, să se asigure soliditatea zidăriei, iar la extremități, posibilitatea prelungirii eventuale a acesteia. Cu sens mai figurat — porțiune de zidărie marcînd pornirea unui element constructiv (fr. *amorce*; it. *addentellatura*, germ. *Ansatz*, *Zahnsteine*, engl. *toothing-stones*). T.S.

AMPHORISKOS Amforă de dimensiuni mici, din ceramică sau sticlă, folosită pentru uleiuri și arome parfumate. I.C.

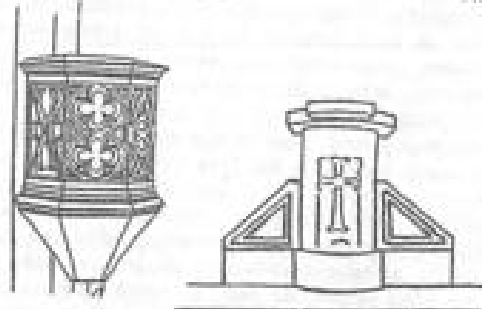
AMPRENTĂ Urma exactă, în adâncime sau în relief, a unui obiect (medalie, intalie, ornamente incizate, sculptate), obținută prin presare într-o materie plastică (ceară, argilă, ghips, papier-mâché etc.) (fr. *empreinte*, it. *impressione*, *impronta*, *stampa*, germ. *Abdruck*, *Prägung*, engl. *print*). C.R.

AMPULĂ (lat. *ampulla*, sticlă) Recipient de dimensiuni mici, din sticlă, ceramică sau bronz, avind forma unei stiere turite sau a unor valve circulare, puțin bombate, alipite, prevăzute cu anse pentru agățat. În antichitate era folosit pentru parfumuri, iar în context creștin era folosit de pelerini pentru transportul și păstrarea uleiului sfânt. Cate mai cunoscute — decorate cu scene biblice și cu inscripții de laudă — provin din locurile de pelerinaj din Palestina (sec. 5-6) și se păstrează la Monza și la Bobbio, în Italia (fr. *ampoule*, it. *ampolla*, *fiaccola*, germ. *Ölfläschchen*, *Öigeläss*, *Salbölgefäss*, engl. *ampulla*, *anointing vessel*, *phiaf*). V. ceramică greacă I.C. și T.S.

AMULETĂ (lat. *amuletum*) La origine, desemnează un obiect de mici dimensiuni, purtat, de obicei, în jurul gâtului, atașat unui colier sau unui șiret, cu rol de protecție împotriva forțelor malefice. În epocile cele mai vechi, a. are formă animalieră sau vegetală. Realizată, uneori, din materiale rezistente și adesea prețioase sau semiprețioase, alteori fiind părți provenind de la animale, a. era purtată pentru a feri de boli, de nenorociri, de accidente. Ulterior, a. i se atribuie puterea de a atrage și concentra forțele pozitive, cu rol de fecunditate, de vindecare sau de a purta noroc. După dezvoltarea scrierii, reprezentările figurative sînt frecvent dublate sau chiar substituite de formule magice sau descantece (fr. *amulette*, it. *amuleto*, germ. *Amulett*, *Abwehrmittel*, engl. *amulet*). Cu sens asemănător se folosește *talismánul*. I.C.

AMVON Piesă de mobilier bisericesc, servind, cu începere din sec. 13, pentru rostirea predicilor. Înlocuiește alte amenajări anterioare, constind din parapete din piatră, marmură, metal sau lemn, bogat decorate, care delimitau în preajma altarului unul sau două spații înălțate, cu trepte, destinate citirii Epistolei și respectiv Evangheliei. În această formă purta denumirea de *ambo*, fiind frecvent în bisericile bizantine (St. Sofia, Constantinopol) și în cele occidentale. A. este o construcție independentă, realizată din piatră, lemn sau zidărie, adosată, uneori, unei coloane sau unui stîlp sau chiar liberă, de plan de regulă hexagonal (sau circular), avind laturile decorate în relief sau pictate. Se sprijină pe un postament (picior central, colonete multiple, atlanți sau animale simbolice); este încununat de un coronament de forma unui baldachin, cu rol de a îndrepta în jos vocea predicatorului. A. cunoaște o mare proliferație decorativă în goticul târziu (Nürnberg, Viena), în Renașterea italiană, în baroc (cel de la biserica St. Mihail din Cluj-Napoca), dar și în arta

protestantă. Sînt mult mai puțin frecvente și relativ tîrzi (sec. 18-20) în arta Bisericii răsăritene (fr. *chaire à prêcher*, it. *pulpito*, *pergamo*, germ. *Kanzel*, *Ambo*, *Predigtstuhl*, engl. *pulpit*). T.S.

ANAFORNITĂ Platou de mari dimensiuni, folosit pentru oferirea plăinii sfîșite (*anafura*). De formă rotundă sau octogonă, a. este adesea realizată din argint aurit și decorată cu motive geometrice sau vegetale, între care, uneori, se află medalioane cu figuri sau scene biblice. În țările române, s-au păstrat numeroase piese valoroase din sec. 17-18, unele realizate la comanda voievozilor și boierilor în ateliere de argintărie din Brașov și Sibiu, și dăruite principalelor lor clitorii. T.S.

ANAGLIFĂ (gr. *anaglyphos*, cizelat în relief) Termen folosit din antichitate pentru a desemna diferite obiecte, în special inscripții, cu ornamente sculptate în relief plat (fr. *anaglyphe*, it. *anaglifo*, germ. *erhabene*, *getriebene Arbeit*, engl. *anaglyph*). C.R.

ANALOGHION (ANALOG) (gr.) Piesă de mobilier bisericesc, servind pentru sprijinirea cărților de cult în timpul lecturilor sau al cântărilor. A. este un pupitr

propriu-zis, sau o piramidă, din lemn sau metal, de regulă pivotind în jurul unui ax prevăzute cu un picior ornamental și un soclu poligonal decorat cu reliefuri plate, ajur sau cu picturi. În Occident, piesa este fie

transportabilă — cînd se plasează pe masa altarului —, fie fixă, fiind montată pe o latură a amvonului, iar suportul pe care se sprijină cartea poate avea forma unui vultur cu aripile desfăcute (simbolul evanghelistului Ioan). Un tip particular de a. este cel destinat expunerii icoanelor prăznicare în bisericile ortodoxe. În acest caz, pupitrul simplu este plasat pe un soclu de secțiune rectangulară, decorat în relief sau numai acoperit cu o țesătură prețioasă (fr. *lutrin*, it. *leggio di coro*, germ. *Adlerpult*, *Chorpult*, engl. *lectern*, *singing desk*). V. și *tetrapod* T.S.

ANAMORFOZĂ (gr. *ana*, îndărăt, întors, morît, formă) Reprezentare deformată, lăcută, de obicei, pe suporturi bidimensionale, a unor elemente sau ansambluri naturale, care pot fi percepute sub aspectul lor real numai dacă sînt privite dintr-un anumit unghi (fie direct, fie indirect, prin mijlocirea unor oglinzi speciale). Deformările optice sînt realizate prin diverse artificii ce țin de domeniul perspectivei. Procedeele de anamorfozare a reținut atenția marilor creatori — unul dintre aceștia fiind Hans Holbein (*Ambasadorii*) (fr. *anamorphose*, it. *anamorfosi*, germ. *Anamorphose*, engl. *anamorphosis*). L.L.

ANANAS Motiv ornamental reprezentînd fructul ananasului, folosit ca terminație la piesele de mobilier (montanți, arce, lîntou) de ceramică și de metal (buloane pe capacele vaselor) (fr. *fruit d'ananas*, it. *ananas*, *anansso*, germ. *Ananas*, engl. *pine-apple*; ~Pokal (germ.), cupă de forma a., stilizată, fabricată, în sec. 16-17, mai ales la Augsburg și Nürnberg. V.D.

ANARGHIRI → Doctori fără arginți

ANASTASIS → Coborîrea la iad și învierea

ANASTILOZĂ Metodă de restaurare ce constă în refacerea unui fragment de piatră sau de zidărie care lipsește sau este deteriorat, pe baza formelor și profilurilor porțiunilor originale asemănătoare care se păstrează. Folosită, inițial, pentru înlocuirea coloanelor căzute și deteriorate, metoda s-a extins și la alte elemente constructive (fr. *anastylose*, it. *anastilos*, *rialzamento delle colonne*, germ. *Anastylose*, *Wiederaufichtung*, *Wiedererrichtung* der *Säulen*, engl. *anastylosis*). T.S.

ANATOMIE ARTISTICĂ Ramură a anatomiei care studiază formele exterioare ale corpului aflat în repaus sau în mișcare și expresia lor. Interesul pentru formele corporale „autentice” se manifestă vîdit în întreaga artă a antichității clasice — și cu deosebire în cea a perioadei elenistice, pusă în legătură cu influența școlii medicale de la Alexandria —, dar studiul științific al corpului se realizează mult mai tîrziu, în sec. 15, cînd apare primul tratat de anatomie bazat pe disecție (Mundini de Luzzi, Veneția, 1478) și o serie de artiști sînt atrași

nemijocit de problemele anatomiei, unii făcînd ei înșiși disecții. Nedisociată la începuturi de anatomia medicală, a.a., ca ramură distinctă, este întemeiată de Leonardo da Vinci, care corelează metoda medicală cu interesul plastic. Metoda și ideile lui au fost puțin cunoscute, astfel că hotarele domeniului se conturează lent, prin contribuțiile publicate — sub forma unor tratate — de Tortebat (1668), Bernardino Genga (1691), Albinus (1747), Pierre Camper (1791), Jean Galbert-Salvage (începutul sec. 19), Iulius Koloman (1885), Paul Richer (1890) etc. Pusă în slujba reprezentării artistice, bazată pe datele furnizate de anatomie, fiziologie, antropologie, psihologie, problematica a.a. este vastă: construcția corpului uman (studii scheletului — alcătuire, repere, proporții), modelajul formelor exterioare (musculatură) aflate în poziție de repaus și mișcare, morfologia artistică a formelor în funcție de sex, vîrstă și tipologie antropologică, fiziologia și formele expresiei; uneori, cuprinde și problemele corpului animal. Informațiile furnizate de a.a. constituie pentru artist — nu numai în perioada uceniciei —, repere de nelocuit. L.L.

ANCADRAMENT Cadru de piatră sau de lemn delimitînd golul unei uși sau al unei ferestre. În care se fixează sistemul de închidere (uneori și de siguranță) al acestora. Partea dinapre exterior (montanți, arce, lîntou) este adesea decorată prin cioplire, pînd contribui la definirea stilistică a edificiului sau a unor părți ale acestuia (fr. *encadrement*, it. *faleaio*, germ. *Tür*, *Fensterumfassung*, engl. *framing*). V. și *cercevea*, *ramă* T.S.

ANCORĂ Simbol al speranței (v. virtuțile cardinale) la apostoli și la Părinți Bisericii. Folosit în epoca paleocreștină — împreună cu alte simboluri — ca emblemă a minuirii. Dispare în Evul Mediu și reapare în Renaștere ca atribut al alegoriei speranței (fr. *ancre*, it. *ancora*, germ. *Anker*, engl. *anchor*). T.S.

ANGAJAT Termen care desemnează situația specială a unei coloane sau a unui element de sprijin care sînt semîncăstrate într-un zid. T.S.

Coloană angajată

ANGOBĂ Îveliş constituit dintr-o pastă lichidă din argilă, albă sau colorată, care se aplică pe suprafața unei piese de ceramică, înainte de ardere, pentru a masca culoarea roșiată a argilei sau aspectul grosolan al pastei; are, uneori, aspectul și consistența unui smalt, dar se coace ușor. În ceramica populară, se folosește curent a. albă, gălbuie sau roșie, în același scop ca și glazura.

pentru a da suprafeței piesei un aspect neted (fr. engobe, it. ingobbio, inonaco, germ. Anguss mit Tonschlamm, engl. liquid clay, slip, thin glaze) V. și glazură I.C. și V.D.

ANEXĂ (lat. annexus, atașat) Construcție cu funcție secundară alipită volumului principal construit sau aflată în apropierea acestuia, servind drept dependență (ex: a. gospodărească), atelier, depozite etc. (fr. annexe, it. annesso, germ. Anbau, Nebenhaus, engl. annex) T.S.

ANFILADĂ 1. Ansamblu de încăperi dispuse una în continuarea celeilalte, comunicând între ele prin uși aflate în același ax. 2. Dispoziția pe o linie unică (în filă) a coloanelor unui portic (fr. enfilade, it. infilata, fuga di stanze, germ. Zimmerflucht, Raumflucht, engl. suite of rooms) T.S.

ANILINĂ (port. anil, indigo) Amină ciclică ($C_6H_7NH_2$) creată în 1826, în procesul distilării indigoului, de chimistul german Otto Unverdorben. Se prezintă ca un lichid uleios, incolor, foarte toxic și servește ca principală materie primă în industria coloranților sintetici. Astăzi se extrage din huiță. O dată cu înființarea primei fabrici de coloranți pe bază de a., în 1856, începe declinul rapid al coloranților naturali. Se produce un mare număr de culori de a., utilizabile în boiangerie și la fabricarea culorilor ieftine pentru pictură. L.L.

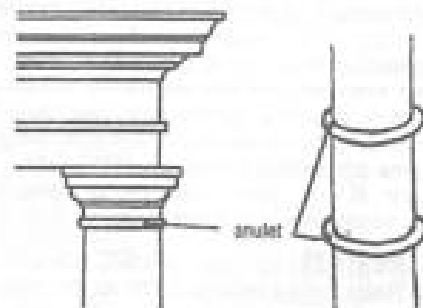
ANIMALE FANTASTICE Ființe ireale, compuse din diferite elemente preluate de la ființe din regnul animal, care populează bestiarele medievale, având în general valențe negative. V. și bestiariu T.S.

ANIMALE SIMBOLICE Ființe reale sau fantastice, care populează bestiarele medievale, investite cu valențe simbolice pozitive sau negative sau fiind chiar ambivalente în funcție de context. Cel mai frecvent, sînt simboluri ale lui Hristos, ale Mariei (identificată și cu Biserica), ale virtuților și ale viciilor. Un loc aparte îl ocupă simbolurile apocaliptice ale evangheliștilor: Ioan — vultur, Luca — taur, Marcu — leu (Matei are alături o figură de înger), care decorează, de regulă, pandantivii cupolelor bisericilor bizantine (apar uneori și alături de reprezentările umane ale personajelor simbolizate) sau brațele crucifixelor. În pictura gotică tirzie, aceste din urmă 4 simboluri îi semnifică uneori și pe Părinți Bisericii catolice. T.S.

ANLUMINURĂ (fr.) Operă pictată, executată pe țesut vechilor manuscrise (fr. enluminure, it. miniatura, germ. Buchmalerei, Illuminierung, engl. illumination). V. miniatură L.L.

ANULET (lat. annulus, inel) Mătură formată din unul sau mai multe profile inelare plasate la coloanele antice la intersecția dintre fus și capitel. În monumentele gotice din sec. 12-13, a. apar și pe fusul coloanelor, întrerupând la înălțimi diferite linia

dreaptă a acestora (fr. anneau, it. anello, germ. Ring, engl. ring). V. și ordine de arhitectură I.C.

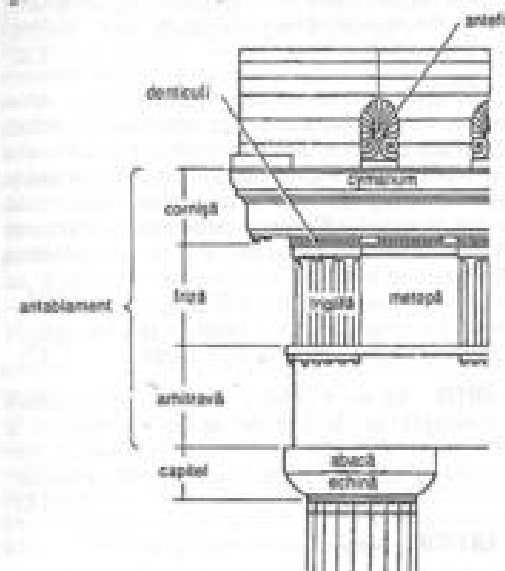
ANOMI (ANONI) → esența de terebentină și gumi-anima

ANOTIMPURI Reprezentări alegorice ale primăverii, verii, toamnei și iernii, personificate încă din antichitate, preluate în arta paleocreștină și medievală, însoțite de atribute vegetale sau animale, specifice. Pot lua și forma vrastelor omului, de la copil la bătrîn, a celor 4 elemente sau a celor 4 fluvii ale Paradisului. Frecvent reprezentate în sculptura romană și gotică și în miniatura gotică, singure sau în relație cu lunile anului. Din asocierea cu muncile agricole, s-au născut scene de gen specifice goticului tirziu, Renașterii și barocului (Jean și Paul de Limbourg, Pieter Bruegel cel Bătrîn și cel Tânăr, Giovanni Bassano etc.) (fr. les quatre saisons, it. le quattro stagioni, germ. Die vier Jahreszeiten, engl. the four seasons) T.S.

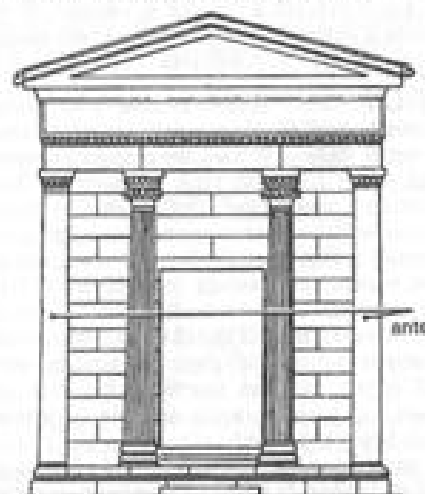
ANSBACH Important centru de ceramică, situat în Bavaria, în care s-au produs piese de faianță și de porțelan de calitate superioară. Manufactura de faianță, creată între 1708 și 1710, sub patronajul lui Frederic Wilhelm de Brandenburg, a activat pînă în 1839. În prima perioadă, producția este influențată de faianța extrem-orientală (pentru forme) și de cea de Delft și de Rouen (pentru ornamente); coloritul este, în general, albastru sau verde. Cele mai valoroase piese datează din perioada 1729-1757; deși nu poartă marcă, sînt semnate de pictorii ceramiciști care au creat decorul. Manufactura de porțelan, întemeiată între 1757 și 1758 cu ajutorul ceramiciștilor de la Meissen, a funcționat pînă în 1860. Producția de cea mai bună calitate aparține perioadei 1767-1785. Forma și decorul pieselor trădează influența manufacturii Berlin; figurile seamănă cu cele executate la Meissen. Serviciile de masă sînt ornamentate cu motive inspirate din folclorul german, din comedia italiană, cu peisaje și chiar scene de factură extrem-orientală. Mărci (pentru porțelan): inițiala A; A cu un vultur; scutul orașului — o bandă curbă cu trei pești (toate de culoare albastră). V.D.

ANTABLAMENT 1. Parte componentă a structurii unui edificiu clasic ori de sorginte clasică, plasată

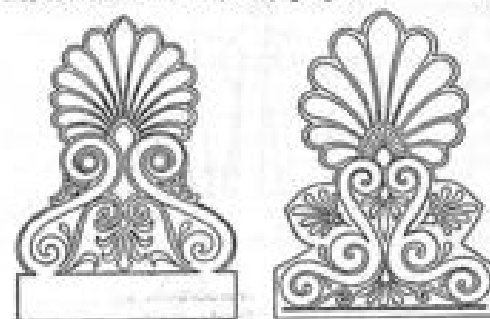
între capitulurile coloanelor sau pilastrelor — pe care se sprijină — și fronton. Este alcătuit din arhitravă, friză și cornișă, proporțiile și decorația variind în funcție de respectivul ordin de arhitectură, sau de stil (diferențe în Renaștere, Baroc). 2. Prin extensie, parte terminală — murlată — a unui mobilier, a unei uși sau a unei ferestre, sprijinită pe colonete sau pilastri (fr. entablement, it. cornicione, trabeazione, germ. Gebälk, Säulengebälk, engl. entablature). T.S.

ANTE (lat.) Prolungire frontală, spre exterior, a zidurilor perimetrale laterale ale unei construcții, sub forma unor pilastri masivi de sprijin. Cînd se combină cu coloane, alcătuiind un portic, aceasta poartă denumirea în antă (fr. ante, it. ante, germ. Ante, Eckwandpfeiler, Mauerpfeiler, engl. anta). T.S.

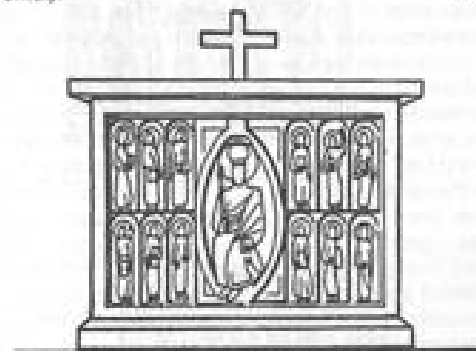

ANTEFIX (lat. antefixa) Element decorativ al unei construcții, realizat din ceramică sau din piatră, avînd forma de rondelă policromă, palmată cu nervuri în relief, cap de lameie sau de leu, mască, figură mitologică. Uneori, mai multe a. sînt plasate în friză la baza acoperișului sau chiar pe coamă. Caracteristic arhitecturii clasice și neoclasice, a. a fost folosit în Italia și ca aruncătoare de apă (fr. antefixa, it. antefissa fittile, germ. Sturzgiegel, engl. antefix, Greek tile, decorative tile-end). V. și gargouille T.S.

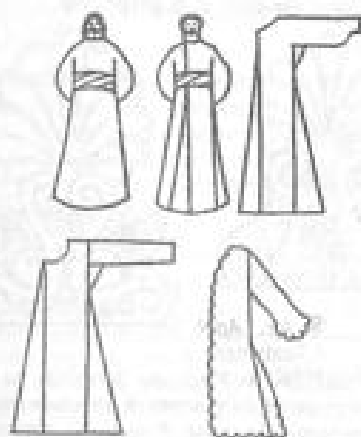
ANTEPAGMENTA Plăci de teracotă cu decor sculptat sau pictat ce plachează structura interioară de lemn a templului etrusc. Preluate în arta romană, sînt realizate și din metal, turnat sau lucrat au repoussé, fiind folosite și la placarea altor tipuri de construcții, precum și ca panouri decorative la porți. I.C.

ANTEPENDIUM (lat.) Piesă decorativă brodată, sculptată, pictată sau din metal ciocănit, plasată pe fața anterioară a mesei altarului în bisericile catolice. Cele mai prețioase datează din Evul Mediu (de ex. a. de la catedrala din Basel, 1020, păstrat la Muzeul Cluny, Paris) (fr. antependium, it. fronte di altare, palotto d'altare, germ. Antependium, Altarbehang, Altarvorsatz, Altarvorhang, engl. antependium, frontal). T.S.

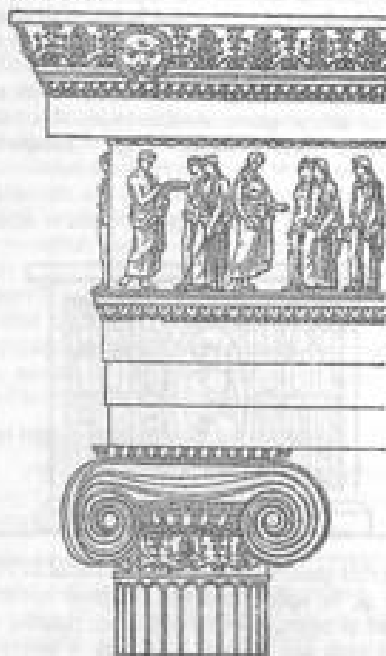

ANTERIU (turb. antari) 1. Veșmînt purtat în Imperiul otoman și, în epoca fanariotă, în țările române, de demnitari și boieri, apoi de negustori, dascăli, lăutari etc. Din stofă sau mătase, lung pînă la glezne și cu

mînele lungi, încheiat în fața cu nasturi pînă la talie și înfășurat cu brîu, a. era îmbrăcat de bărbați și femei, peste cămașă. Folosea și ca haină de casă sau de noapte. 2. Veșmînt lung din stofă, de regulă negru (dar uneori și calenlu, gri sau chiar alb — la preoții de mir) petrecut în fața și închis cu 1-2 nasturi la nivelul taliei, caracterizînd ținuta exterioară a preoților și călugărilor ortodocși (fr. soutane, it. sortana, gonella, germ. Talar, engl. cassock) V. și rasă, sutană A.N. și T.S.

ANTHEMION Ornament floral înfășurat frecvent în alternanță cu palmata în decorația arhitecturală, cel mai adesea formînd un element modular dezvoltat în friză sub cornișă sau la baza dublei volute a capitulului ionic.

ANTIFONAR (ANTIFONALE) (gr. anti, în replică phoné, voce) Carte liturgică în cultul catolic, cu text și note, cuprînd cîntări alternative între preot și două coruri, care își dobîndește forma canonică în timpul papei Grigore cel Mare (inceputul sec. 7). Schema decorativă a cărții — secundînd textul — urmărește ilustrarea sărbătorilor de peste an în succesiune liturgică. Cuprinde de regulă bogate inițiale pictate și frontispicii sau imagini în text cu motive ornamentale vegetale și animale (fr. antiphonaire, it. antifonario, germ. Antiphonale, Chorgesangbuch, engl. antiphonal, antiphony). T.S.

ANTIMIS (gr. antimision, preluat din lat. antemensa, în locul mesei). Acoperămint liturgic pictat, brodat sau imprimat, care se așază pe masa altarului sau o poate înlocui pe aceasta la slujbele oficiale în afara bisericii. El poartă semnătura episcopului locului, fiind o piesă indispensabilă pentru celebrarea liturghiei. La origine, erau prinse pe ei moaștele unui sfînt. Decorat inițial cu instrumentele patimilor și cu simbolurile evangheliștilor, prin contaminare cu iconografia aerului, a primit în centru scena Pfingerei. În Occident, v. funcțiile sale la altar portativ T.S.

ANTIS, IN — 1. Portic încadrat în amîndouă extremitățile nu de coloane, ci de o prelungire a zidurilor laterale terminate în pilaștri (v. ante). 2. Prin extensie, orice portic avansat față de zidul de fațadă. I.C.

ANTIVOL → izvod

ANTRAPIRIMIDINĂ GALBENĂ Pigment gelben intens, stabil. Culoare organică sintetică apărută în ultimii zeci de ani în S.U.A. L.L.

ANTROPOMORF Element reprezentînd figura umană. I.C.

ANVELOPARE (fr. enveloppement) Îvelire, învelire, topire delicată a culorilor și valorilor, în fapt o atenuare a contrastelor aflate într-o operă executată pe un suport plan. V. și velatură L.L.

ANVERS Centru artistic în care s-au dezvoltat, începînd din sec. 15, ateliere de ceramică, întemeiate de meșteri italieni, în care se produceau piese de faianță în stil italian. În 1558 Pasquetti din Brescia întemeiază o manufactură care lucrează în genul sticlăriei venețiene și a cărei producție este de un mare rafinament artistic și tehnic. După o întrerupere de 50 de ani, manufactura execută, în perioada 1677-1689, sub conducerea venețianului Pompeo — elev al lui George Ravenscroft (1618-1681); inventatorul cristallului englez denumit flint-glass — piese de sticlărie în stil englez, venețian sau local. Paharele de tip Roemer, clopotele și vasele decorate cu masca lui Neptun (ornament specific al manufacturii) se bucură de o mare apreciere. Încă din sec. 15, A. este și un centru de tapiserii în tehnica basse-isse, ajungînd un

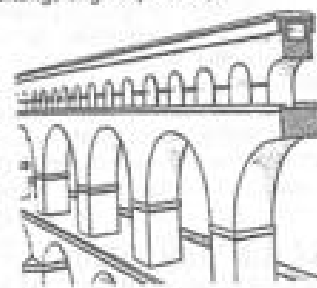
concurrent al manufacturilor de tapiserii din Bruxelles, piesele fiind deseori semnate în fals, ca fiind executate la Bruxelles. Cele mai cunoscute tapiserii sînt Muncile lui Hercule (sec. 16) și Faptele Apostolilor (sfîrșitul sec. 17). V.D.

APARAT 1. Rezultanta sistemului de îmbinare a materialului de construcție standardizat ca dimensiuni (cărămida, piatră, cu cel puțin două dimensiuni relativ fixe), pentru a obține din asamblarea pieselor paramentului maxima soliditate a zidăriei și un aspect îngrijit, uneori chiar căutat decorativ. Prezintă tipuri și denumiri variate, în funcție de loc și de timp, ca și de materialul folosit. Un — mixt, alcătuit din piatră și cărămidă alternînd după sisteme diferite, este folosit în arhitectura bizantină sau de tradiție bizantină (fr. appareil; it. apparecchio, muratura, germ. Mauerverband, Mauerwerk, Steinschichtung, engl. bond, fitting of stones, masonry work). 2. — (portrete de) → portret T.S.

APAREIAJ → parament

APĂ DE VAR Lichid transparent și incolor, care conține var în soluție, rezultat la stingerea varului (este lichidul rămas la suprafață după ce varul s-a depus la fundul gropii), sau după depunerea unui var care a fost amestecat cu apă. Nu trebuie confundat cu laptele de var. A.d. v. se folosește aproape exclusiv în pictura murală: la diluarea culorilor, pentru frecarea unor pigmenți cărora pictorul vrea să le sporească aderența, pentru spălarea pensulelor etc. L.L.

APEDUCT (lat. aqueductus) Sistem de aducțiune și canalizare a apei din zona de munte în oraș. În Grecia antică, folosite încă din sec. 6 î.H., a. erau constituite dintr-o suită de tunele prin care treceau tuburi de teracotă. La fel erau și a. vechi romane. După sec. 4 î.H. romanii, pentru a evita variațiile de nivel ale terenului, au dezvoltat și generalizat construirea apeductelor deasupra solului, printr-un sistem de șiruri de arce suprapuse, deschiderea arcului fiind redusă proporțional la fiecare nivel superior (fr. aqueduc, it. acquedotto, germ. Aquädukt, Wasserleitung, engl. aqueduct). I.C.

APLICAȚIE 1. Motiv decorativ din țesătură decupată — în general din satin uni —, aplicat pe un fond de țesătură diferită, printr-un punct de broderie, sau un șnur, care înconjură conturul. Procedul permite

decorarea mătăsurilor cu motive variate, al căror relief poate fi îngroșat prin umplere cu lină. Folosit din Renaștere pînă în prezent. Poate fi utilizat și pentru broderie și dantelă. 2. Procedu de decorare a ceramicii prin aplicarea unei culori vibrabile sub formă de angobă (fr. application, it. ricamo, applicazione, germ. Auflegearbeit, Aufnäharbeit, Aufnäharbeit, Besatzspitze, engl. embroidery on a ground-work). V.D.

APLICĂ 1. Corp de iluminat din diverse materiale (metal, lemn, ceramică, sticlă, cristal etc.) și de diverse forme, fixat pe un perete, pe un pilastru sau pe lemnăria care îmbracă zidul unei încăperi. 2. Motiv ornamental, de forme și dimensiuni foarte diverse, din metal (bronz, argint, aur sau ositor), ceramică, os sau lemn, dispus în relief pe mobile, vase, veșminte, piese de harnășament etc. (fr. applique, it. 1. candelabro murale, 2. riporto, germ. 1. Wandleuchter, 2. aufgelegte Arbeit, Beschlagstück, engl. 1. bracket, wall light 2. inlaid work). V.D.

APOCALIPS (gr. Apokalypsis, revelație) Ultima carte a Noului Testament, scrisă spre sfîrșitul sec. 1 d.H., atribuită lui Ioan, autorul celei de a patra Evanghelii. Lucrare poetică și profetică, cuprînd revelația celei de a doua veniri triumfale a lui Hristos la sfîrșitul lumii (v. și Perusia), A. fiind preluatul Judecării de apoi. Nenumăratele motive apocaliptice, independente sau grupate, au constituit baza unei iconografii escatologice foarte bogate, avînd ca sursă, alături de A. lui Ioan, cit și o serie de viziuni din Vechiul Testament (Daniil, Ezechiel). Din punct de vedere iconografic, extrem de numeroasele reprezentări ale ciclului se împart în două serii mari: a) dinaintea de Dürer; b) după Dürer. Din prima serie fac parte mozaicurile de la Ravenna (sec. 6), cunoscutul A. al lui Beatus din Libeana (784), care stă la baza A. medievale, manuscrisul de la Bamberg (1014-1020), tapiseria de la Angers, realizată de Nicolas Bataille în 1377-1381, cicluri de fresce la Assisi (sec. 13-14) etc. Ciclul gravat de Dürer în 1498 a stat la baza realizării Renașterii germane, dar și a unor numeroase ansambluri murale athonite și rusești (Iaroslavl) din sec. 16. Temele A. au constituit subiectul pentru decorarea marilor timpene ale bazilicilor romanice (Vézelay — sec. 11), ca și al nenumăratelor redactări ale Judecării de apoi din pictura murală și de icoană a Bisericii răsăritene. În afară de ciclurile A. există și motive apocaliptice independente, dintre care cele mai cunoscute sînt: Mielul mistic, aparînd singur sau împreună cu 24 de bătrîni sau între 7 aleșnici, cele patru fluvi ale Paradisului, A și D, Majestas Domini, Ierusalimul ceresc, Arhanghelul Mihail cîntărind sufletul, Fecioara apocaliptică învingătoare a șarpeului (identificată cu Maria — noua Evă), cei 4 călători înfrîngînd Ciuma, Războiul, Foametea și Moartea, Marea tîrîtă a Babilonului (identificată în timpul Reformei cu papalitatea) etc. (fr. Apocalypse, it. Apocalisse, germ. Apokalypse, engl. Apokalypse).

Revelation of St. John the Divine). V. și Judecata de apoi, Parusie T.S.

APOCRIFE (gr. *apokryphos*, ascuns, tănuț) Scrieri cu conținut religios, care nu sînt considerate printre cărțile canonice ale Bibliei, atribuite unor autori necunoscuți sau legendari, aflîndu-se însă în versiunea greacă a Septuagintei sau în cea latină a Vulgatei (cele din Vechiul Testament); cele legate de Noul Testament au fost redactate între sec. 2-3 și 8-9. Din punct de vedere doctrinal, au mai puțină importanță decît cărțile canonice sau sînt chiar total respinse de Biserică, dar au însemnătate aproape egală din punct de vedere iconografic, foarte multe cicluri sau scene independente fiind inspirate din ele. Pentru Noul Testament, cele mai importante sînt Protoevanghelia lui Iacov, Evanghelia lui Pseudo-Matei, Evanghelia lui Nicodim — din care sînt inspirate multe din scenele ilustrînd viața lui Iisus și cea a Mariei (fr. *Apocryphes*, *livres apocryphes*, it. *Apocriti*, germ. *Apokryphen*, engl. *Apocrypha*). V. și **Evanghelia**, **Noul Testament** T.S.

APODOSIS → **diaconicon**

APODYTERIUM → **terme**

APOSTOL (gr. *apostolos*, trimis) Denumire generică dată discipolilor lui Hristos, desemnînd de regulă pe cei 12 pe care acesta i-a ales și care, după moartea sa, au răspîndit creștinismul în lumea romană. Sînt reprezentați fie toți 12 în jurul lui Hristos în diferite scene, fie în grup sau individual; înveșmîntați în costumele antic roman tirziu, ei sînt reprezentați ca atare încă din arta paleocreștină. Conform erminilor, ei sînt individualizați prin trăsături fizionomice și poartă în mîini rotulusuri; în arta occidentală, sînt identificabili prin atribute: Petru — cheie, Pavel — spadă, Andrei — crucea în formă de X, Ioan — potir și carte, Iacob cel Tânăr — carte și măciucă, Iacob cel Bătrîn — cîrjă de călător și pălărie decorată cu o scoică, Toma — echer, Filip — cruce mică de treasă, Matei — lance, Matias — bardă, Bartolomeu — carte, cuțit sau propria piele ecorșată, Simon — ferăstrău, Iuda Tadeu — pietre, halebardă, Iuda trădătorul — punga cu bani. În alară de acest număr canonic, Faptele Apostolilor menționează, cu aceeași denumire, încă c. 70 de persoane din enturajul lui Hristos sau pe primii discipoli ai celor 12 (fr. *apôtre*, it. *apostolo*, germ. *Apostel*, *Jünger*, engl. *apostle*). T.S.

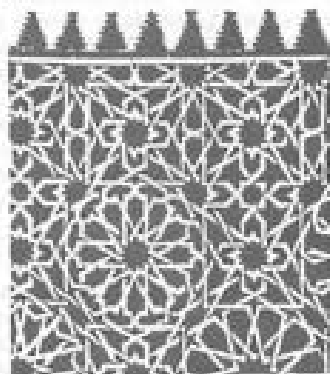
APOTROPAIC (gr. *apotropaicos*, care ferește de nenorocire) Element decorativ, de cele mai multe ori figurativ, cu rol magic de protecție împotriva răului (germ. *apotropäisch*, engl. *apotropaic*). I.C.

APPIANUM Culoare verde folosită în antichitate, numită și *creta viridis*. Este un pămînt colorat natural cu oxizi de cupru. L.L.

APTERAL Tip de templu coloane pe fațadele laterale. V. și **templu** I.C.

AQUAMANILA → **acvamanila**

ARABESC Motiv ornamental de origine arabă, alcătuit, exclusiv, din combinații variate de linii geometrice și forme vegetale, dispuse după un anumit ritm, uneori, simetric de o parte și alta a unui ax. Folosit în artele plastice și decorative din antichitatea greco-romană pînă în Renaștere; după o perioadă de eclipsă, a. este foarte folosit în sec. 18 și 19 (fr. *arabesque*, it. *rabesco*, *arabesco*, germ. *Arabeske*, engl. *arabesque*). V.D.

ARAMĂ Metal de culoare roșie, foarte maleabil, ductil, sonor, foarte rezistent la coroziune (densitate 8,58-8,94, grad de topire 1084°C). Se poate ciocni, lamina, lustrui și grava. Prelucrarea a. datează din epoca neolitică. În Sumer și în Mesopotamia, a. este ciocnită și turnată, către 4000-3500 î.H.; se răspîndește în bazinul Mediteranei orientale și în regiunea gurilor Dunării, în al 3-lea mileniu î.H., iar în Europa centrală și orientată, către 2500-2000 î.H., adusă de marinarii cretani și egeeni în Italia și Spania. Din a. ciocnită, turnată sau gravată se confecționează arme, bijuterii, clopote, diverse ustensile casnice. Trasă în plăci, relativ reduse dimensional, a. apare ca suport al picturii în ulei, prin sec. 18, fiind mult folosită cu un secol mai tirziu. Adeziunea și repartizarea omogenă a pastel picturale era asigurată prin frecarea plăcilor cu zeamă de usturoi — o „preparație” mediocră, intrucît absoarbe umiditate atmosferică și provoacă desprinderi de culoare. Plăcile de a., foarte apreciate de gravori, sînt folosite în mod curent și astăzi, în diferitele tehnici de gravură în adîncime sau în relief, cu acizi. Sin, cupru (fr. *cuivre rouge*, it. *rame*, germ. *Kupfer*, engl. *copper*). V.D., L.L. și A.P.

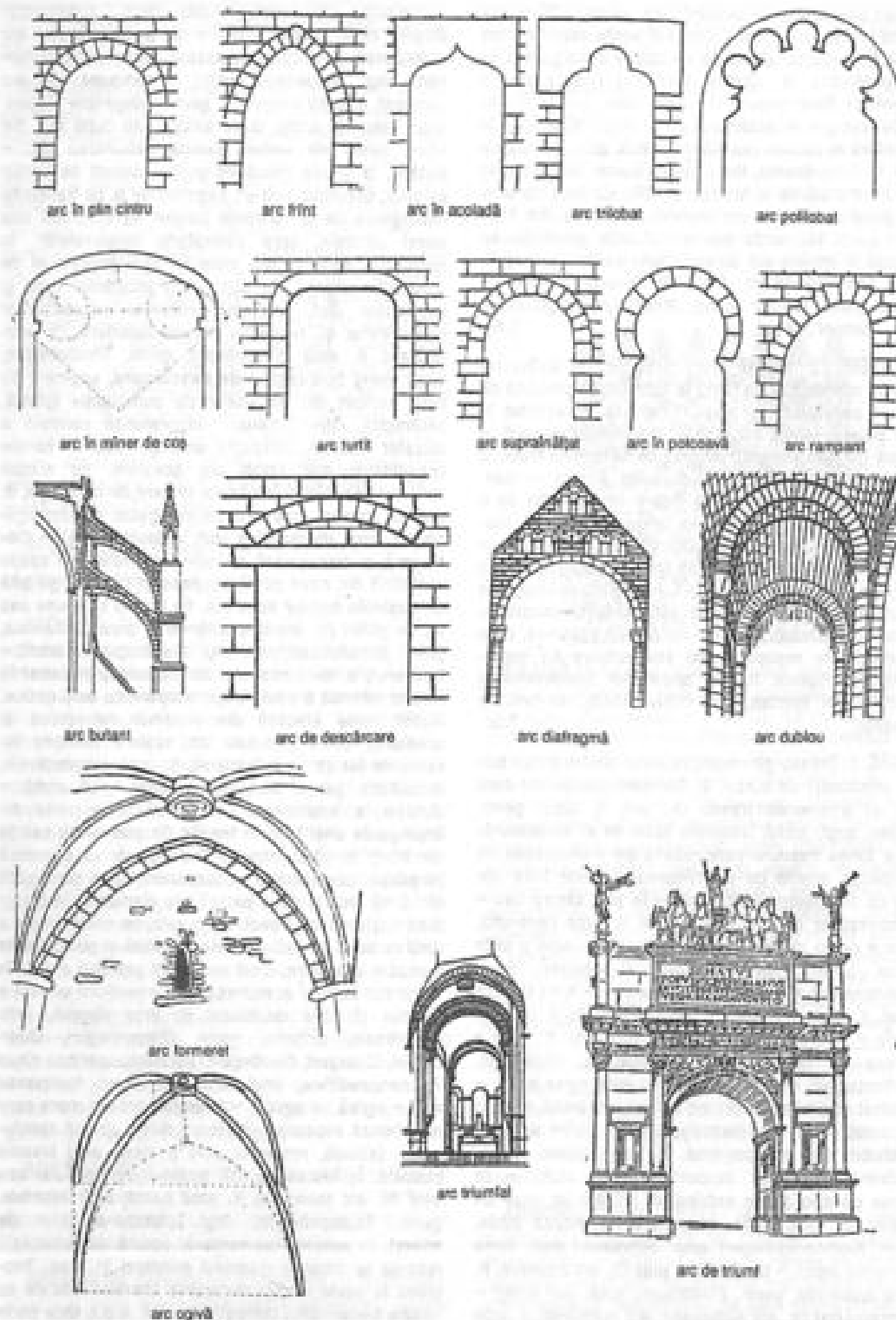
ARBORELE LUI IESEI (ESEU) Reprezentare medievală a genealogiei lui Hristos: din trupul lui Iesei (Eseu) — tatăl lui David — răsare un pom, pe ale cărui ramuri sînt reprezentați regii iudaici pe linie solomonică și descendenții lor pînă la Maria, care îl poartă în brațe pe Iisus, aflată în axul arborelui. Pe

ramuri sau pe corole semînflorite, se mai află și unii dintre profeți mesianici. Cea mai veche reprezentare pictată — într-un alt tip de redactare iconografică — se păstrează în *Codex aureus* (c. 800) de la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia. Există foarte multe imagini în sculptură și în vitraliile gotice, în miniatură și pictura murală romanică, gotică și bizantină. În Transilvania, tema apare foarte dezvoltată în pictura murală de la Mediaș (1420). Ea face parte și din programul picturilor murale exterioare din Moldova (sec. 16), unde are semnificația glorificării lui Hristos în marele act de rugăciune pentru victoria în lupta antitomană (fr. *Arbre de Jesse*, it. *Albero di Jesse*, germ. *Wurzel Jesse*, *Jessebaum*, engl. *Jesse tree*, *Stem of Jesse*). T.S.

ARBORELE VIEȚII Motiv simbolic de străveche tradiție orientală; este legat în iconografia creștină de temele paradisului și crucii. Frecvent reprezentat în arta paleocreștină, bizantină (miniatură), romanică și gotică (pictură murală), pornind de la motivul biblic al pomului cunoașterii binelui și răului. Pomul — identificat sau nu cu crucea — apare în redactări de o complexitate variată, adesea în compania altor imagini simbolice sau în compoziții alegorice. Numeroase reprezentări occidentale au la bază lucrarea mistică a St. Bonaventura (sec. 13), *Lignum vitae*. Imaginea vehiculată prin intermediul acestei scrieri reprezintă o cruce cu rădăcini, uneori și cu ramuri și frunze, care poartă fructe mistice: hostii strălucitoare cu impresiunea Răstignirii, figurile apostolilor (coronamentul altarului din Biertan, jud. Sibiu, 1515), simbolurile virtuților. T.S.

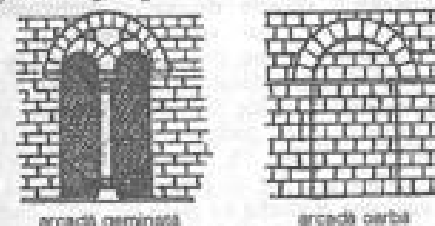
ARC 1. Traseu geometric realizat dintr-o curbă sau din combinații de curbe. **2.** Element constructiv care are un asemenea traseu (fr. *arc*, it. *arco*, germ. *Bogen*, engl. *arch*). Diferitele tipuri de a. se definesc după forma traseului care rezultă din multitudinea de posibilități oferite de combinarea curbelor între ele sau cu segmente de dreaptă: — în **plin cîntu** sau — **semicircular** (fr. *arc plein-cintre*, it. *arco centina*, *arco a pieno centro*, *arco semicircular*, *arco a tutto sesto*, germ. *Halbkreisbogen*, *Rundbogen*, engl. *roundheaded arch*, *semicircular arch*); — **trînt** (fr. *arc brisé*, it. *arco acuto*, germ. *Spitzbogen*, engl. *pointed arch*); — în **acoladă** (fr. *arc en accolade*, it. *arco a carena di nave*, germ. *Eselsrücken*, *Kiebbogen*, *Wellenbogen*, engl. *four-centered arch*, *ogee arch*); — **trilobat** sau — **trețat** (fr. *arc trilobé*, *arc triflé*, it. *arco trilobato*, germ. *Kleeblattbogen*, engl. *trefoil arch*); — **polilobat** (fr. *arc polylobé*, it. *arco lobato*, germ. *Zackenbogen*, engl. *cusped*, *multifoil arch*); — în **miner de coș** sau — **subînălțat** (fr. *arc en anse de panier*, it. *arco policentrico*, *arco a mezza botte*, germ. *Korbhenkelbogen*, engl. *depressed arch*, *three centered arch*); — **turtit** sau — **plat** (fr. *arc déprimé*, it. *arco appiattito*, germ. *Plattbogen*, engl. *flat arch*); — **suprînălțat** (fr. *arc surhaussé*, *arc surmonté*, it. *arco*

sopralzato, *arco sopraelevato*, germ. *zugespitzter Bogen*, engl. *raised arch*); — în **potcoavă** (fr. *arc outrepassé*, it. *arco oltrepassato*, germ. *Hufeisenbogen*, engl. *horseshoe arch*); — **rampant** (fr. *arc rampant*, it. *arco rampante*, germ. *steigender Bogen*, engl. *rampant arch*); după funcție sau după loc, din acest punct de vedere poartă denumirea de: — **butant**, la marile catedrale gotice, sistem de sprijin exterior, constînd dintr-un segment de a. ce transmite împingerile de la nașterile bolților sanctuarului sau navei centrale, spre contraforții colateralelor. În ansamblu, sistemul are aspectul unei succesiuni de „coaste” realizate din bolțari, cu intradosul curb și extradadosul plat, înălțate deasupra acoperișurilor colateralelor și, respectiv, deambulatoriului (fr. *arc-boutant*, it. *arco di sostegno*, germ. *Strebobogen*, engl. *lying buttress*); — de **descărcare**, segment de cerc realizat din materialul de construcție (piatră, cărămidă), care întrerupe succesiunea normală a asizelor zidăriei, deasupra unui gol sau în zonele considerate mai slabe ale acesteia, cu scopul sprijinirii rezistenței întregului (fr. *arc de décharge*, it. *arco di scarico*, *arco di sostegno*, germ. *Entlastungsbogen*, engl. *discharging arch*, *relieving arch*); — **diafragmă**, a. transversal, separînd traveele unui spațiu constituit din nave paralele, deasupra cărui se află fie nașterile bolților acestora, fie un zid străpuns sau nu de goluri (fr. *arc diaphragme*, it. *arco diaframma*, germ. *Schalldosebogen*, engl. *diaphragmatic arch*); — **formeret**, a. de piatră sau de cărămidă, încastrat în zidăria laterală a unui spațiu acoperit cu bolți gotice, făcînd parte efectivă din sistemul de statică al acestora, avînd punctele de naștere comune cu nervurile lor (fr. *arc formeret*, it. *arco longitudinale*, *incastrato*, germ. *Wandbogen*, engl. *wall arch*); — **dublou**, a. suplimentar, menit să preia parte din împingerile unei bolți în leagăn (în plin cîntu sau în arc trînt), al cărei intrados îl dublează; se descarcă pe pilăștri sau coloane, succesiunea astfel constituită din două arce și două perechi de elemente de sprijin dînd naștere unei travei. De regulă, se construiește o dată cu bolta ce trebuie întărită; există și posibilitatea realizării ulterioare, cînd necesitățile practice o cer, în acest caz bolta și a. reprezentînd o țesătură unitară a zidăriei (fr. *arc doubleau*, it. *arco doppio*, *arco trasversale*, *sottarco*, germ. *Doppelbogen*, *Querbogen*, *Quergurt*, *Gurtbogen*, *Verstärkungsrippe eines Tonnengewölbes*, engl. *cross springer*, *transverse rib*); — **ogivă** → **ogivă**; — **triumfal**, arcada mare care marchează separația interioară dintre spațiul sanctuarului (absidă, respectiv cor) și nava unei biserici catolice. În funcție de stil, poate fi semicircular sau trînt (fr. *arc triomphal*, it. *arco santo*, *arco trionfale*, germ. *Triumphbogen*, engl. *chancel-arch*) — de **triumf**, în antichitatea romană, poartă monumentală ridicată la intrarea drumului principal în oraș, înlocuind în unele situații decorurile etemere ridicate cu ocazia trecerii unui cortegiu triumfal. A.d.t. face parte

din edificiile pe care orașele din coloniile romane erau obligate să le construiască, fiind astfel destul de numeroase. Ele aveau una sau trei deschideri arcate în același plan, sau patru deschideri între patru picioare așezate în careu (cvadrifrons), flancate de coloane sau pilaștri, susținând un antablament masiv ornat, uneori, deasupra a. cu un fronton triunghiular, a. fiind decorat cu reliefuri și surmontat de statui. Abandonat după căderea Imperiului Roman, a.d.t. reapare ca element de arhitectură în Renaștere (fr. arc de triomphe, it. arco di trionfo, germ. Triumphbogen, Ehrenbogen, engl. triumphal arch). T.S. și I.C.

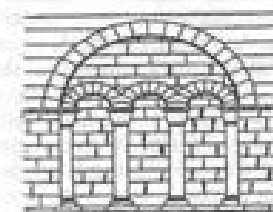
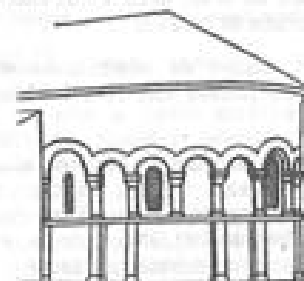
ARCADĂ Deschidere practică într-un zid, sub un arc, care își ia numele de la tipul de traseu al acestuia și se sprijină pe montanți de zidărie sau pe coloane. Uneori, traseul arcului este subliniat de o arhivoltă (fr. arcade, it. arcata, germ. Arkade, Bogenstellung, engl. archway). Cazuri particulare: - **geminată**, tip de a. dublă, la care montantul median este înlocuit cu o consolă (fr. arcade jumelt, it. arcata bineto); - **oarbă**, tip în care zidul de sub arc nu este pătruns total de gol, creîndu-se astfel o nișă plată (fr. arcade aveugle, it. arcata cieca, germ. Blindbogenstellung, engl. blind arcade). T.S.

ARCANIST (lat. arcanum, secret) Termen folosit în sec. 18 pentru lucrătorul specializat în fabricarea porțelanului sau a altor produse de ceramică, presupus a deține secretul tehnicii respective. Cel mai cunoscut a. au lucrat la Meissen, Viena, Höchst, Chantilly, Vincennes și în manufacturile engleze (fr. arcaniste, germ. Arkanist, engl. arcanist). V.D.

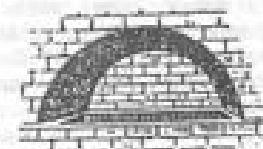
ARCATURĂ 1. Arcadă mică sau șir de arcade foarte puțin adâncite adosare unui perete sau părților unei construcții și care îmbracă forma de arc. 2. Șir de mici arcade oarbe, cu roat ornamental, sprijinite de console, colonete, baluștri sau lesene. În funcție de epocă și de stil, cel mai adesea sînt decorate arhi-

volte și elementele de sprijin (în romanic — console reprezentate de capete de monștri, în Renaștere și baroc — baluștri); pot fi și lipsite de ornamente, lăsînd liberă piatra profilată, cărămida aparentă sau tencuiala zugrăvită (fr. arcature, it. arcatella, germ. Bogenreihe, engl. arcature). T.S.

ARCĂ Motiv iconografic derivînd din tema vechi-testamentară a Potopului. Reprezintă o construcție de lemn menită a adăposti exemplarele animale și pe cei cîțiva oameni pe care Noe trebuia să li salveze de apele dezlănțuite. Frecvent reprezentată în arta paleocreștină, medievală și în Renaștere în diferite cicluri și episoade biblice, cel mai adesea avînd și echivalentul simbolic al Bisericii (fr. arche, it. arca, germ. arch, engl. arch). T.S.

ARCOSOLIU (lat. arcosolium) 1. Nișă boltită săpată în pereții catacombelor, decorată adesea cu motive simbolice și ornamentale, destinată să cuprindă în

partea inferioară sarcofagul defunctului. 2. Nișă acoperită cu o arcadă, uneori bogat decorată, destinată să adăpostească un mormînt. Era săpată în zidul bisericilor (ex: în groznița bisericii fostei Mînăstiri Humor) sau al așezămintelor religioase, la interior (în corul bisericilor catolice) ori spre exterior (în porticul boltit al mînăstirilor catolice); uneori, nișa este înlocuită practic de o arcadă largă adosată unui zid al edificiului, extremitățile frontale fiind sprijinite pe coloane libere (a. familiei lui Luca Arbore din biserică

din satul Arbore) (fr. *arcosole*; enfeu, it. *arcosolio*, sepolcro *arcuato*, germ. *Arkosolium*, *Nischengrab*, *Wandnischengrab*, engl. *tomb recessed in the wall*, *wall-niche tomb*). T.S.

ARENĂ Spațiul central al unui amfiteatru sau circ antic, acoperit cu nisip, unde aveau loc luptele de gladiatori, cursele de care etc. I.C.

AREOSTIL Sistem de intercolonament în care intervalul dintre coloane este de 3-4 diametre V. și templu I.C.

ARGILĂ (lat. *argilla*) 1. Materie alcătuită din sedimente minerale, cuarț, mică, carbonați, fragmente de organisme ș.a., de culoare roșcată (prin prezența oxidului de fier), albă, cenușie. A. umezită devine compactă, onctuoasă, maleabilă și poate fi modelată direct cu mâna, constituind cea mai veche materie plastică folosită pentru sculptură, în ceramică, la confecționarea cărămizilor (arse sau nearse) în umplutura pereților de chirpici din timpuri preistorice. A. trebuie menținută, în timpul lucrului, în stare de permanentă umiditate (stropită cu apă, învelită în pânze umeze), deoarece, prin uscare, își pierde plasticitatea devenind friabilă. Lucrările de sculptură din a. ajunse în stadiul de solidificare își micșorează volumul inițial, prin pierderea apei. Dacă sînt arse în cuptor, la temperaturi joase (200-500°C), capătă calitățile plastice și rezistența teracotel. 2. Materie primă care stă la baza unei game de culori temperate cromatice. Tenta lor variază de la albul caolinului (care este a. cea mai pură) pînă la negru, trecînd prin galben, roșu, verde și albastru. Foarte durabile sînt alburile, galbenurile și roșurile. Varietăți: a. albă, a. de China — numită și alb olandez sau a. de Devonshire, a. (de pipă, galbenă, roșie, verde, de porțelan) (fr. *argile*, it. *argilla*, creta, germ. *Töpfererde*, *Ton*, engl. *argil modelling clay*). Sin. lut V. și ceramică, falanjă, porțelan G.R. și L.L.

ARGINT (lat. *argentum*) Metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare (duritate 2,5-3, greutate specifică 10,5-11,1); se găsește în stare nativă sau asociat cu alte metale (cupru, stibiu, arseniu); maleabil, ductil, ignori; prin frecare capătă un luciu deosebit. Cel mai fin a. are stilul 0,99. Cunoscut din preistorie, a. a fost folosit în antichitate ca mijloc de schimb, pentru fabricarea podoabelor și a pieselor de cult. Cruciatul și legăturile cu Orientul au contribuit la răspîndirea obiectelor din a. în majoritatea țărilor europene. În sec. 13, corporațiile de meșteri argintari se dezvoltă și capătă statute. În Renaștere, confecționarea pieselor din a. atinge un înalt nivel artistic. În sec. 17-18, artiștii peregrini contribuie la uniformizarea stilului (forme și motive) obiectelor din a., astfel că numai după marcarea pieselor cu poansonale atelierului, orașului și inițialele meșterului se stabilește cu precizie originea pieselor. În sec. 17, a. este folosit și la confecționarea pieselor de mobilier. Începînd din sec. 18-19, piesele de a.

(veselă, tacîmuri, statuete, piese de podoabă etc.) sînt tot mai căutate. În arta 1900, a. se lucrează pe scară largă, motivele și formele pieselor fiind inspirate din regnul vegetal. Datorită dezvoltării tehnicii industriale, la sfîrșitul sec. 18, în Anglia, apare un înlocuitor al a. denumit Sheffield, după orașul cu același nume (fr. *argent*, it. *argento*, germ. *Silber*, engl. *silver*). V.D.

ARGINTAR 1. Meșter care lucrează obiecte de artă din argint, folosind de obicei metode tradiționale. În epoca medievală, a. execută piesele după desene proprii; azi, el se adresează unui artist, care creează forma și decorul lor. 2. Negustor de piese din argint (fr. *argenter*, it. *argentaio*, germ. *Silberschmied*, engl. *silversmith*). V.D.

ARGINTARE Acoperirea unui obiect de metal comun cu un strat subțire de argint, prin imersiunea lui într-o soluție de argint, pentru a-l proteja împotriva factorilor externi și a-i da aparența argintului masiv. Operația se poate efectua la rece sau la cald. Procedeu, cunoscut din antichitate, a fost folosit pînă la inventarea galvanizării, în sec. 18 (fr. *argenter*, it. *argintare*, germ. *versilbern*, engl. *to silver*). V.D.

ARGINTĂRIE Obiecte decorative confecționate din argint. Cele mai vechi obiecte de a., confecționate prin turnare, ciocănire și cizelare, le-au constituit piesele de podoabă (bijuterii, aplicații etc.), armele de paradă artistic prelucrate, unele obiecte de uz somptuar (cupe, platouri etc.), ca și vasele și piesele de cult. În sec. 15, ca urmare a importurilor masive de aur și argint din America, se dezvoltă în țările europene producția de piese din argint pentru uz laic. A. de masă apare în sec. 18 (folosirea lingurii datează din Evul Mediu, dar furculița apare în Franța și în Anglia către 1630, iar cuțitul abia la începutul sec. 18), cînd, în Franța, Anglia, Țările de Jos, numeroase manufacturi produceau servicii de a., asortate ca ornamentație cu cele de porțelan. Din ultimul sfert al sec. 18, a. este puternic influențată de stilul neoclasic; pe măsură ce industrializarea progresează, piesele devin mai simple și mai funcționale, și pot fi reproduse în serie. După o perioadă de eclecticism, în stilul Art Nouveau se remarcă și în a. o anumită unitate în ornamentația cu motive șerpuitoare, inspirate mai ales din formele vegetale (fr. *argenterie*, it. *argenteria*, germ. *Silbergerät*, *Silbergeschirr*, *Silberzeug*, *Silberwaren*, engl. *silverplate*, *silverwork*, *silver goods*). V. și II. 38-44 V.D.

ARGYRITIS → litargă

ARHAIC 1. Perioadă a artei grecești cuprinsă între sec. 8 și 6 î.H., în care se afirmă primul arhitecturii în relație cu sculptura și se definesc trăsăturile stilurilor ionic și doric. În ceramică se manifestă o înflorire care cuprinde întreaga lume elenică, pentru ca, după 550 î.H., producția artistică să ocloapeze toate

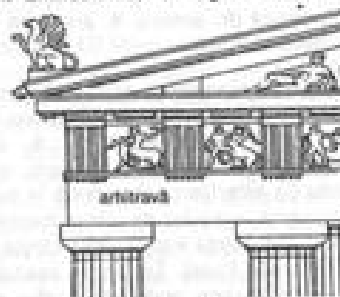
celelalte ateliere. 2. Termen desemnînd, uneori, preistoria în general și folosit, cel mai adesea, cu referire la primele faze ale unei civilizații. I.C.

ARHANGHEL (gr.) Clasă aparte din ierarhia ingerescă, particularizată prin nume individuale pentru cele 7 lințe care o compun, aflîndu-se pe penultima treaptă a celui de al treilea ordin al Cetei Ingeresti. Cel mai cunoscut sînt Mihail, Gavril, Rafail și Uriil, avînd funcții și atribute precise în istoria biblică și respectiv în iconografie. În iconografia bizantină și postbizantină, sînt reprezentați și în grup compact, alcătuiind o sinaxă, cel din primul rînd purtînd un medallion cu imaginea lui Iisus Emanuel (fr. *archange*, it. *arcangelo*, germ. *Erzengel*, engl. *archangel*). V. și Cete Ingeresti T.S.

ARHITECTURĂ Artă de a construi după legi specifice, la început empiric descoperite, ulterior statuate de teoreticieni (Vitruviu, în antichitate, Brunelleschi și Alberti, în Renaștere, W.Gropius, în epocă modernă). În funcție de epocă și de stil, a. variază din punct de vedere al programelor și al elementelor constitutive și decorative ale edificiilor sau ansamblurilor construite (fr. *architecture*, it. *architettura*, germ. *Baukunst*, engl. *architecture*). V. și II. 65-72 T.S.

ARHETIP (gr. *arhē*, început, și *typos*, tip) 1. În sens mai larg, model ideal, tipar inițial după care sînt create lucrurile. (Termenul provine din filozofia platoniciană, unde lumii arhetipurilor, a ideilor, îi corespunde pe plan fizic o lume a lucrurilor perceptibile, relativ asemănătoare celor ideale). Conceptul de formă poate fi gândit ca arhetip, prototip, model, machetă etc., aceste diferențieri avînd o importanță bine stabilită în domeniul prelucrării formelor de diverse naturi. 2. În domeniul artelor plastice, termenul se referă la opera originală, la primul model al unei sculpturi, picturi, piese de artă decorativă, după care se fac copii, reproduceri sau interpretări (fr. *archétype*, it. *archetipo*, germ. *Vorbild*, engl. *archetype*). L.L. și C.R.

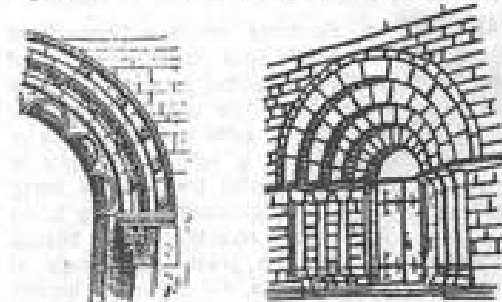
ARHITRAVĂ (gr. *arhi*, sus, lat. *trabs*, grindă) Element arhitectonic, la origine din lemn, apoi din

piatră și, mai târziu, chiar din zidărie, cu dezvoltare orizontală, care unește partea superioară a doi sau mai mulți montanți. În ordinele clasice, alcătuieste

partea inferioară a antablamentului. Cînd se sprijină pe coloane poartă denumirea de episol. În arhitectura paleocreștină, bizantină timpurie și în cea de Renaștere, a. poate fi decorată cu profile simple, cu motive ornamentale sau simbolice, ori cu diferite inscripții (fr. *architrave*, it. *architrave*, *epistilo*, germ. *Architrav*, *Querbaiken*, *Steinbaiken*, engl. *architrave*). T.S.

ARHIVOLTĂ Partea frontală a unei arcade, alcătuită dintr-o suită de unități (bolțari de arc, cărămizi), formînd o bandă continuă, foarte des ornamentată cu sculpturi (elemente geometrice, motive vegetale, animale fantastice, figuri de sfinți) sau cu o alternanță decorativă de cărămizi puse pe cant cu mortar de aceeași grosime (în arhitectura bizantină și postbizantină). Marile portali romanice și gotice prezintă o succesiune de a. retrase treptat de la fața zidului (Biserica La Madeleine din Vézelay; Notre-Dame din Paris). În arhitectura de cărămidă (bizantină, de tradiție bizantină, musulmană) se întînesc una sau mai multe a. intrînd, retrase de la planul vertical al zidului, subliniate de cărămizi culcate pe latura lungă, sau pe cant, sau de șiruri de zîmți mici (arhitectura din sec. 18 din Țara Românească; moscheea de la Plovdiv) (fr. *archivolte*, it. *archivolto*, germ. *Archivolte*, *Bogenfassung*, *Bogenlaufe*, *Bogenleiste*, engl. *archivolt*). T.S.

ARHONDARIC (gr. *arhondariki*) Construcție specială sau grup de chilii care, într-o mănăstire ortodoxă, servesc pentru adăpostirea oaspeților sau a pelerinilor. Este întotdeauna înglobată în incinta așezămîntului, dar separată de restul clădirilor în care locuiesc călugării, fiind ridicată fie pe o altă latură a incintei, fie într-o incintă exterioară (fr. *maison des hôtes*, it. *casa per ospiti*, germ. *Gasthaus*, engl. *guest house*). T.S.

ARIBALLOS Vas antic de formă globulară, prevăzut cu gît scurt și toartă, antropomorf sau zoomorf, destinat uleiurilor parfumate. V. ceramică greacă I.C.

ARIPĂ 1. Volum lateral sau secundar al unui edificiu, uneori adăugat ulterior clădirii principale (fr. *aile*, it. *ala*, germ. *Flügel*, engl. *wing*). 2. Panou pictat sau decorat cu reliefuri, făcînd parte din structura unui triptic sau a unui altar poliptic gotic. A. pot fi

fixe, fiind decorate numai pe una din fețe, sau mobile, purtând în acest caz decorul pe ambele fețe, de regulă cel sculptat fiind folosit numai pe fața interioară, vizibilă când altarul este deschis. Din punct de vedere iconografic, tematica este foarte variată, neexistând un program fix. Sin. voleu (fr. volet, it. sportello, portafila laterale, valva, germ. Flügel, Klappe, engl. wing-panel, shutter, folding wing). V. și altar, poliptic, retableu, triptic

T.S.

ARMĂTURĂ 1. Asamblaj de piese metalice sau lemnoase. În scopul de a reuni, întări sau sprijini diferitele părți ale unui întreg sau de a realiza coeziunea lor, jucând rolul unui schelet, A. din bare de fier alcătuiește nucleul unui cofraj de beton armat. 2. Ansamblul rețelei de piese de plumb care formează osatura unui vitraliu (fr. armature, noyau, it. forma, germ. 1. Kern, 2. Bleifassung, engl. 1. armature, kernel, 2. frame, framing). 3. Carcasă metalică rigidă, alcătuită din vergele de fier, sîrmă răsucită, stîngii și fișurări din lemn sau hirtie groasă, constituind suportul interior care se încarcă treptat, în timpul lucrului la o sculptură modelată în argilă, ciment sau pastă de ipsos (fr. armature, it. armatura, infelatura, germ. Rahmwerk, engl. iron framework). T.S. și C.R.

ARMENIUM → azurit

ARMONIE (gr. harmonia, echilibru) Concordanță deplină între elementele unui întreg, receptată ca atare de privitor. Potrivit tradiției, părțile sau funcțiile unui întreg trebuie structurate organic și totodată distinct într-un tot omogen, astfel încît să producă un efect de ansamblu unitar și echilibrat („unitate în varietate”). La modul general, un astfel de întreg realizează unitatea dintre structura internă și formă (la care, în cazul obiectelor se adaugă funcționalitatea), ceea ce presupune selecție și direcție. În opera de artă, a. mai presupune deplină concordantă dintre mesaj (informația emotivă și ideatică) și mijloacele de expresie folosite; aici a. are întotdeauna un efect incitant, atrage atenția, antrenează sensibilitatea, intuția privitorului pe care îl delectează estetic, precum și spiritul acestuia; — cromatică, rezultantă estetică realizată prin distribuția culorilor după normele acordului cromatic. De obicei, generează o stare de echilibru psihosensorial. Concepția despre echilibru, privit ca generator și rezultat a a.c., este susținută de unii cercetători moderni: „două sau mai multe culori sînt armonioase dacă prin amestec formează un „gri neutru” (Johannes Itten); sau, „griul mediu creează în ochi o stare de echilibru perfect” (E.Herrington). Astfel, aparatul nostru optic reclamă griul mediu, în lipsa căruia apare o stare de neliniște, ochiul străduindu-se să-și restabilească echilibrul energetic; dovada ar aduce-o, printre altele, contrastele — simultan și succesiv —, în care ochiul își produce singur culoarea complementară acelei culori care l-a obsesat în urma unei contemplări insistente. Distingem două

mari tipuri (sisteme) tradiționale de a.c., unul realizat prin analogie, altul prin contrast. Primul se bazează pe o dominantă, ceea ce înseamnă că o culoare principală creează tonalitatea generală, își impune caracterul, iar celelalte tonuri îi sînt subordonate (pictorii spun despre un tablou bazat pe dominantă că este lucrat „în gamă”). A. prin contrast (numită și policromă) se bazează pe contrastele unor culori distanțate sau complementare; prezintă încă din operele antichității egiptene, a fost studiată teoretic și practic (M.E.Chevroul, G.Seurat etc.) abia pe la jumătatea sec. 19, cercetările fiind aprofundate în sec. 20. Practica artistică modernă și contemporană a lărgit însă noțiunile, contestînd a. ca rezultat al unei stări de confort optic, echilibrul optic nefiind similar cu valoarea estetică; în a.c. a unui tablou sînt introduse disonanțele, șocul, variația de ritmuri și distribuție, elementele de surpriză, care dereglează echilibrul fiziologic în scopul transmiterii unor stări mai subtile. (De altfel, chiar o a. de tip clasic, bazată pe dominantă, nu poate produce griul neutru.) Tradiționalele modalități de armonizare prin analogie sau prin contrast sînt astăzi posibile și al unor serii, practic nelimitate, de armonii intermediare. A.c. a unui tablou presupune, convergența componentelor spre un întreg unitar, dar și stabilirea unor raporturi subtile între aceste componente: acordul lor, proporția, ordinea distribuției, ritmul, sensul lor dinamic; se stabilesc astfel a. inedite, al căror caracter poate fi consonant, asonant, disonant (în oricare din ele existînd un sistem coerent de relații, o logică internă coordonatoare). În realizarea lor rolul sensibilității artistului este esențial (fr. harmonie, it. armonia, germ. Harmonie, Ebenmass, engl. harmony). L.L.

ARMURĂ (în textile) Modul de încrucișare a firelor de urzeală și de bălătură (bătăală), care diferențiază o țesătură de alta și determină calitățile produsului finit — structură, rezistență, elasticitate, aspect, molișune etc. Există trei tipuri fundamentale de a.: tafta — cu firele încrucișate drept, urzeala verticală și bălătura orizontală; serj — cu firele încrucișate pe diagonală; satin — cu încrucișări de fire care dau țesăturii un aspect strălucitor pe avers și mat pe revers. Sin. legătură (fr. armure, it. armatura, germ. Textur, engl. weft, texture). V.D.

ARRAS Unul din principalele centre burgunde de tapiserii în tehnica haute-lisse din Evul Mediu. Faime țesăturilor cu fire de aur lucrate la A. explică denumirea italiană (arazzo) dată generic oricărei tapiserii. Producția este foarte abundentă în sec. 14-15, dar distrugerea orașului de către francezi, în 1477, are drept consecință împrăștierea meșterilor în alte ateliere (Tournai, Paris). Tapiseriile executate la A. se caracterizează prin preferința pentru motive ornamentale arhitectonice și prin marea atenție acordată detaliilor. Cele mai remarcabile tapiserii: Bătălia de la Roosebeke (1402), Bonavestire,

Patimile (începutul sec. 15), Vinători (mijlocul sec. 15) și Scene de curte. V.D.

ARRICCIO (it.) Termen care denumește stratul sau straturile interne ce compun tencuiala pentru frescă (anume cele suprapuse direct peste zidărie, în scopul nivelării acesteia). În decursul timpului, a. a fost alcătuit după diverse formule, incluzînd nisip și var, uneori și alte ingrediente. Peste a. se aplică intonaco. L.L.

ARSANA În arhitectura athonită, turn de poartă și de veghe al fiecărei mari minăstiri, plasat la răscrucea mării, avînd la primul nivel un gang de acces legat de instalații de tip portuar foarte simple. Cel de la minăstirea Vatepedi a fost construit de Ștefan cel Mare (1472) și poartă imaginea votivă a acestuia sculptată în piatră, alături de stema Moldovei și de imaginea Maicii Domnului. T.S.

ART BRUT Denumire, desemnînd, la propunerea pictorului francez Jean Dubuffet, diferitele modalități de expresie vizuală infantilă, a bolnavilor mintali și a amatorilor fără cultură artistică specială. Astăzi există la Lausanne un mare muzeu de a.b. A.P.

ART DÉCO Moment stilistic la mijlocul anilor '20-'30 al sec. 20, socotit, multă vreme, ca o prelungire a Art Nouveau-ului și Jugendstil-ului. A apărut în Franța, conturîndu-se cu ocazia marii expoziții a artelor decorative (1925, Paris), de unde îi vine și numele, ca o sinteză eclectică între viziunea geometrizarantă provenită din cubism, constructivism și abstracționism geometric, viziunea ornamentalistă a unor aspecte ale artii 1900 și diferite versiuni ale figurativismului modern. A. D. este identificabil mai ales în arhitectură, mobilier, textile, grafică de carte, dar și în sculptura mică. Se caracterizează, pe de o parte, prin tendința spre monumentalitate, uneori cu vagi ecouri egiptene, iar, pe de altă parte, spre o încălțătură cu ornamente geometrice anguloase. În sculptură domină un figurativism în care apar elemente grațioase, alternînd cu altele masiv-greoaie. A. D. a cunoscut o răspîndire notabilă în Marea Britanie, în S.U.A., iar în România, în special în arhitectură. A.P.

ART NOUVEAU Mișcare artistică de la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20 (primul deceniu) răspîndită în toată Europa, apoi și în cele două Americi. A pornit concomitent în Franța, Anglia, Belgia, Germania, apoi Austria, Spania, Portugalia, extinzîndu-se și în Polonia, România, Ungaria, Iugoslavia, Rusia, în țările baltice și scandinave. În ideea că orice perioadă are dreptul la un stil al ei, A.N. (cu denumiri variate: Jugendstil — în Germania, Sezession — în Austria, Stile Liberty — în Italia, Modern Style — în Anglia, astăzi, retrospectiv, denumit și Artă 1900) s-a afirmat, în principal, ca o reacție, pe de o parte împotriva eclecticismului istoricist al arhitecturii și al artelor decorative de la mijlocul sec. 19, pe de altă parte,

împotriva tendinței de uniformizare și săfăcire formală a obiectelor, în producția industrială de larg consum. De aceea realizările cele mai de seamă și foarte caracteristice impregnate de variantele stilistice ale A.N. se întîlesc în artele decorative, în ornamentală, în arta cărții, în afiș, în arhitectura de interior și în arhitectura propriu-zisă, cu dominanță pe domeniul, în funcție de țări. Există două variante stilistice principale ale A.N., ambele bazate pe funcția expresivă și constructivă a liniei: una este varianta liniei sinuoase, ondulată, cu un pronunțat caracter organicist, metaloric-aluziv, din repertoriul ornamenticii vegetale, adesea cu subtext erotic; a doua este varianta geometrizarantă, folosind linia și ornamentul ca factori ordonatori, în scopul sublinierii elementului constructiv al operei. Prima formulă apare mai frecvent în Franța (la Hector Guimard — cu ornamentația intrărilor la metrul parizian — și la Émile Gallé — autorul binecunoscutelor piese de sticlărie), în Belgia (la arhitectul și designerul Henry van de Velde, care a fost și unul din teoreticienii mișcării), în Olanda (la pictorul Jan Toorop), în Germania (la August Endell și Heinrich Vogeler), în Anglia (la Aubrey Bardsley), în S.U.A. (la Louis Comfort Tiffany). Formula geometrizarantă se afirmă mai ales în Anglia (la Ch.Rennie Mackintosh, arhitect și designer de mobilier) și în Austria (la arhitecții Joseph Olbrich și Josef Hoffmann). Răspîndirea viziunii A.N. de la arhitectură la orfăvrie și vestimentație a făcut joncțiunea cu unele căutări înrudite din arta picturii (linearitatea și formele plate la Paul Gauguin, Edvard Munch, Gustav Klimt și operele de debut ale unor expresioniști germani); a avut ecou și în sculptură (Brâncuși, George Minne, Ernst Barlach). Sursele A.N. sînt și ele variate, explicînd complexitatea mișcării și penetrația ei. Grafica extrem orientală, cea japoneză în special, caligrafia islamică, sculptura africană și oceanică, folclorul vizual austriac, ceh, maghiar, rus, scandinav dar și curente artistice, precum simbolismul european, prerafaelismul englez, mișcarea de reînviere artizanală (pornită în Anglia de William Morris, John Ruskin și W.Crane) au avut un rol important în constituirea viziunii formale, ca și a substanței tematice, a A.N. În ciuda unor aspecte elitare, prin caracterul uneori sofisticat al obiectelor, A.N. a fost o mișcare cu un puternic impact, practic legată, în mai multe cazuri (Germania, Austria, Belgia, Anglia), de manifestările sociale progresiste, propagatoare ale ideii răspîndirii frumosului în toate mediile cotidianului, inclusiv ale arhitecturii și designului industrial. Prin aceste aspecte, în care intră și o intensă activitate publicistică — cu reviste de largă circulație internațională („Revue Blanche”, „Jugend”, „Paris”, „Studio” etc.) —, ca și prin diversitatea izvoarelor și bogăția ideilor plastice, mișcarea A.N. a influențat în cea mai mare măsură evoluția artei moderne de la începutul sec. 20, fiecare dintre curente și avîndu-și, într-un fel sau altul, originea în A.N. În România s-a dezvoltat o arhitectură A.N., la București, Craiova, Brăila,

Galați, precum și la Timișoara, Oradea, Cluj, Tg. Mureș, cu trăsături caracteristice în recomponerea stilistică, în special a ornamentației clădirilor și a interioarelor. Există elemente A.N. și în pictura și grafica lui Luchian, Vermont, Șt. Popescu, precum și în sculptura lui Paclurea. A.P.

ARTA 1900 → Art Nouveau

ARTĂ ABSTRACTĂ Termen generic referitor la concepțiile și viziunea artistică din care este înălțurată redarea directă a lumii vizibile. În acest sens, a.a. a existat din cele mai vechi timpuri, în diferite epoci și spații geografice, fiind caracteristică unor forme ale artei decorative și ornamentice. În sensul curent și programatic al termenului, a.a. este una din componentele principale ale artei sec. 20, începând din anii premergători primului război mondial, continuând să se afirme și astăzi — în pictură, sculptură, grafică. A.a. se interferează cu toate marile curente ale artei moderne; în funcție de profilul ei, descinde dintr-un curent sau altul, pe care, la rândul ei, le-a influențat. În oricare din opțiunile ei conceptuale, a.a. pornește de la ideea unei noi experiențe artistice a realului, a cărei trăire interioară se cere exprimată printr-un limbaj de semne, imagine sau cel mult aluziv la real, niciodată descriptive sau indicative. Aceste semne, cu încărcătură simbolică și purtătoare ale unui mesaj spiritual de ascensiune interioară și ordine, pot avea un caracter pur geometric sau predominant geometric: este ceea a.a. descinzând din cubism și având numeroase legături — în anii '20-'30 — cu constructivismul, inclusiv cel arhitectural, cu mișcarea Art Déco, cu Bauhausul, cu mișcările De Stijl, neoplasticism și purism, cu gruparea Abstraction-Création, iar, mai târziu, cu mișcarea Réalités Nouvelles. Principali reprezentanți ai acestui gen de a.a. sînt: în Olanda, Mondrian și Theo van Doesburg, în Elveția, Sophie Taeuber-Arp, în Franța, Hans Arp, Amédée Ozenfant și Jean Herbin, în Italia, Magnelli, în Belgia, Servranckx, în Anglia, Victor Pasmore și Ben Nicholson, în Ungaria, László Moholy-Nagy, în Polonia, Stawiski, în Germania, El Lissitzki și W. Baumeister, în Rusia, Kazimir Malevici. După al doilea război mondial, în special în anii '60-'70, a.a. geometrică a cunoscut o mare răspândire în Italia și în țările din estul Europei, inclusiv în România. Pe o altă linie de dezvoltare, mai fertilă și mai variată în soluții, este a.a. de factură lirică, sau liric-constructivă. Ea descinde atât din futurism, cât și din expresionismul fazei a doua, se manifestă chiar în interiorul acestora, are legături cu orfismul, cu rayonismul, și, în perioada 1910-1930, nu ajunge decât arareori la abstracția absolută, excepție făcând, în pictură, Wassil Kandinsky, după 1925, iar în sculptură Vladimir Tatlin, Naum Gabo, Nicolai Pevsner. A.a. lirică practică în acești ani Franz Marc și Paul Klee în Germania, Robert și Sonia Delaunay în Franța, Natalia Goncharova și Alexandr Rodcenko

în Rusia, Frank Kupka în Boemia. Între anii '40-'60, a.a. liric-expresionistă a cunoscut o dezvoltare impetuoasă în pictură: în Franța, cu Manessier, Bazaine, Soulages, Hartung, Fautrier, Vieira da Silva, Poliakoff; în Canada, cu Jean Riopelle; în S.U.A., cu Jackson Pollock, primul reprezentant al a.a. gestuale, cu Arshile Gorky și Marc Tobey, inspirați de calligrafia, dar și de teoria estetică a artei extrem orientale; în Spania, cu Antonio Tapiés; în Danemarca și Olanda, prin grupul „Cobra”. În sculptură, a.a. de viziune expresionist-constructivă s-a remarcat prin numeroase creații de „forme” imaginare, devenind „motivul” iconografic principal al sculpturii și adăugându-se ca obiecte ale unui univers secund spațiului nostru real. Adesea, în aceste „forme” se pot descifra amintiri ale unor sugestii brâncușiene. Printre reprezentanții de seamă ai acestei ramuri a a.a. se numără Barbara Hepworth. Ceaaltă direcție a sculpturii a., de sursă constructiv-geometrică, a dus la crearea „mobilurilor” lui Alex. Calder, la sculptura luministică și cinetică a lui Nicolas Schöffer și la construcțiile în lemn ale Louisei Nevelson. În România, sculptura a. este bine reprezentată prin operele unor artiști din generația tină (fr. art abstrait, abstractionnisme, it. arte astratta, Astrattismo, germ. gegenstandlose Malerei, stofflose, nicht figurative Kunst, engl. abstract art, abstractionism, non-objective painting). A.P.

ARTĂ AMBIENTALĂ (de la *ambient*, spațiu înconjurător) Se referă la arta care, depășind condiția obiectului — de pictură, sculptură etc. —, își propune să structureze un spațiu prin sinteza unor opere artistice diferite între ele: arhitectură, sculptură, pictură, artă decorativă, sau prin utilizarea unor materiale și obiecte de uz neutru, recombinate într-un ansamblu cu semnificație artistică. Sub primul aspect, a.a. a existat în toate vremurile, ca un capitol de seamă al urbanisticii și artei monumentale: în antichitatea egipteană, inclusiv elină, romană, în Evul Mediu european, în Renaștere, în neoclasicism, constituind o componentă de seamă a caracterului stilistic (v. și *design*). De la finele sec. 19 și în cursul sec. 20, problema sintezelor ambientale a dobândit o importanță tot mai mare, pe măsura dezvoltării urbanistice, a arhitecturii marilor ansambluri de locuințe, a edificiilor social-culturale și industriale. Soluții variate, de la funcționalismul total, descinzând din viziunea Bauhaus, la cel care se îmbină cu formele ornamentale neobaroc, se întâlnesc astăzi în numeroase orașe europene, nord și sud americane, din Extremul Orient și Orientul Apropiat. Piețe, parcuri, gări de metrou, gări feroviare și aeroporturi, dar și spații interioare: holuri de teatre, hoteluri, întreprinderi, instituții publice sînt structurate ca ansambluri de a. a. În arta contemporană a apărut, în cursul deceniilor '50-'60, și o a.a. ca gen autonom, înrudită cu arta spectacolului și, în mare măsură, legată de curentul pop art și de răspîndirea artei de amatori. În acest sens acționează happening-ul, o

modalitate de expresie afirmată îndeosebi în S.U.A. și Germania, tip de a.a. limitată la un interval determinat de timp, dar și structurile vizuale care modulează un spațiu restrîns, ca un soi de „tablou vibrant”, de obicei folosindu-se obiecte de uz cotidian și elemente de pictură sau sculptură naturalistă pînă la confuzia cu realul (Kienholz, în Germania; George Segal, în S.U.A.), cu scopul de a atrage atenția asupra ambianței zilnice și a obișnui oamenilor să „privescă”. În arta românească contemporană, a.a. a înregistrat realizări notabile, mai ales pe linia sculpturii monumentale, a mozaicului, a tapiseriei și a altor forme de artă decorativă (fr. *environnement*, it. *ambiente*, germ. *Environment*, engl. *environment*). A.P.

ARTĂ CINETICĂ Termen generic desemnînd felurite moduri de sculptură cu elemente mobile, animate fie de mișcările aerului înconjurător —, de ex., sculpturile în metal ale artistului american Alex. Calder —, fie de o sursă electrică — precum obiectele-sculpturi ale francezului Nicolas Schöffer, la care mișcările au mai ales caracterul unor efecte de lumină, sau în construcțiile-obiect simbolice ale elvețianului Jean Tinguely. Dacă la Tinguely mișcarea dezvoltă și exprimă în special raporturile dintre piesele componente ale construcției, la Calder și Schöffer mobilitatea urmărește raporturile obiectului cu spațiul. Sub unele aspecte, a. c. este o formă de căutare a legăturilor dintre artă și tehnologiile moderne în domeniul arhitecturii de interior. A.P.

ARTĂ CONCEPTUALĂ Curent artistic în anii '70, izvoit din ideea importanței procesului de creație înșiși, ale cărei faze — conceptuale —, adică de clarificare intelectuală a demersului creator, pot fi organizate într-o operă de artă bine conturată. În general, a.c. se realizează mai ales în desen. A.P.

ARTĂ CONCRETĂ Termen sinonim cu artă abstractă, rar folosit, propus de Theo van Doesburg (v. *neoplasticism*) în 1930, o dată cu publicarea unei reviste cu același nume și de durată episodică. Termenul de a.c. este reluat în scrierile teoretice ale sculptorilor Hans Arp și Max Bill. A.P.

ARTĂ DECORATIVĂ Termen folosit pentru o largă categorie de obiecte executate din diverse materiale și în tehnici diferite, realizate cu scop utilitar și estetic. Destinată împodobirii ființei umane (veșminte, podobe, giuvaieră) ca și spațiului ambiental (piese ornamentale fixe și mobile, mobilier, textile, ceramică, sticlărie, metale etc.), a.d. determină mediul de viață social. Clasată și sub denumirile de artă aplicată, artă minoră, artă industrială, design, a.d. se constituie în permanent dialog cu creațiile din domeniul artelor plastice (fr. *art décoratif*, it. *arte decorativa*, germ. *dekorative Kunst*, engl. *decorative art*). C.R.

ARTĂ MINIMALĂ Tendință apărută în S.U.A., spre sfîrșitul anilor '50, în pictură, dar mai mult în sculptură, propunînd o simplificare extremă a

formelor și eliminarea subiectivității în expresie; prin geometrizarea pînă la nivelul structurilor primare, în sculptură, iar în pictură, prin restrîngerea pînă la monocromie a cromaticii. În acest sens pot fi socotiți reprezentanți ai a.m. pictorii Josef Albers, Ad. Reinhardt, Barnett Newman. În sculptură și creația de obiecte ambientale de a.m. sînt cunoscuți Dan Flavin, Donald Judd, Sol le Witt. A.P.

ARTĂ NAIVĂ Se atribuie acest nume picturii, sculpturii, artei decorative realizate de artiști neprofesioniști, fără studii de specialitate, care, spre deosebire de amatori, nu se inspiră din creația profesionistă. A.n. li sînt caracteristice spontaneitatea, fantezia, indiferența față de regulile tradiționale ale perspectivei — în pictură —, asocierea năstrusnică a unor straturi diferite ale realului, seninătatea atmosferei, voința, umorul — uneori involuntar —, candoarea, iar pe plan tehnic minuțiozitatea naturalistă și o stîngăcie cu farmec. Apreciată în mod special începînd de la sfîrșitul sec. 19, cînd în saloanele independenților de la Paris au intrat lucrări de a.n., aceasta cunoaște totuși o răspîndire încă din sec. 18, atât în Europa, cât și în America de Sud și de Nord, prin gravura populară, icoanele pe sticlă, ex-voto, sculptura pentru procesiunile religioase, ilustrația de calendare populare etc. Încurajată, după 1900, de artiști europeni de seamă, a.n. începe să se concentreze în primul rînd în pictură, afirmîndu-se, în Franța, cu ilustrul Henri Rousseau Vameșul, a cărui viziune a influențat suprarealismul, dar despre care cercetări mai noi au arătat că, deși fără studii de artă, prezența acestui pictor în mediul artistic parizian și unele metode de lucru ar putea pune la îndoială apartenența categorică la a.n. Nume importante ale a.n. în Franța mai sînt: Bombois — aliat de circ, Vivin — poștaș, Séraphine — femeie de serviciu; în S.U.A., Anna Mary Robertson Moses, numită de toți „Grandma Moses”; în Georgia, Piromanașvili; în Serbia, Generalić; în România a-a dezvoltat, în ultimele decenii, o adevărată „școală” de a.n., cu numeroși pictori și sculptori, între care Nicolae Popa (jud. Bacău), precum și cioplitorii, pictorii și autorii de texte ai vestivelului „cîntîr vesel” de la Săpînța (Maramureș). A.P.

ARTĂ SĂRACĂ Cunoscută și sub numele de artă poveră, a.s. este un curent ascetizant răspîndit în anii '60 ai sec. nostru, paralel cu mișcările sociale studențești și cele ale stilului muzical și vestimentar „Beatles”. A.s. propune înlocuirea materialelor tradiționale ale picturii — ulei, frescă etc. — cu materiale umile, „sărace”, fără vocație estetică în sine, cum ar fi pinza de sac, pietrișul, nisipul etc. Recompuse în imagini coerente pe suprafața tabloului, însoțite, uneori, de fragmente pictate în ulei, compozițiile de a.s. urmăresc reculegerea privitorului și provocarea unei meditații cu tîlc fie social, fie metafizic sau religios, prin eliminarea elementelor de agrement și senzorialitate agreabile

din imagine. Un reprezentant de seamă al a.s. este spaniolul Antonio Tapies. A.P.

ARTE LIBERALE (lat. *artes liberales, ingenuae*) Temă care a intrat în repertoriul artistic prin intermediul autorilor latini; semnifică disciplinele predate în Evul Mediu cetățenilor liberi, în vederea pregătirii lor pentru funcțiile publice și politice, în opoziție cu artile servile sau mecanice, care desemnau îndeletniciri manuale (inclusiv cele artistice). Erau grupate în două secțiuni: a) gramatică, retorică, dialectică — alcătuiind așa-numitul *trivium* — și b) aritmetică, geometria, astronomia, muzica — *quadrivium*. Pe planul echivalențelor alegorice și simbolice, ele corespundeau celor 7 planete și celor 7 virtuți, având și atribute caracteristice sau asociindu-le personaje antice cu care puteau fi puse în relație. Deasupra lor trona Filozofia. Reprezentări frecvente ale a.l. apar în sculptura romană și gotică și în miniatură (fr. *arts libéraux*, it. *arti liberali*, germ. *die sieben freien Künste*, engl. *liberal arts*). V. și *Quadrivium, Trivium* T.S.

ARTE POVERA → artă săracă

ARTEZIANĂ Fântină al cărei jet de apă este dirijat în sus, cu presiune. Principiul a. este frecvent folosit în jocurile de apă ale fontanelor decorative (fr. *puits artésien*, it. *pazzo artesiano*, germ. *artesischer Brunnen*, engl. *artesian well*). V. și *fântină* T.S.

ARTIZAN (fr.) Meșteșugar care produce obiecte de artizanat — concept folosit adesea în exprimări ambigue și chiar contradictorii. În Evul Mediu, a. era o persoană calificată, care executa o meserie manuală, pe cont propriu, vinzându-și singură produsele. Meseria presupunea o ucenicie prealabilă, stadii de perfecționare în ateliere diferite de același profil, pentru dobândirea unei înalte profesionalități, dovedite prin proba de meșter. Îmbinarea artei cu meșteșugul, uneori până la asimilare reciprocă, datează din antichitate și durează până în timpurile moderne (în toată această lungă perioadă manifestându-se tendințe de deocieră), cînd, o dată cu creșterea accentuată a nevoii de a produce mai mult, se instaurează rutina, tendința de copiere și de lucru „în serie”, lipsa de contribuție personală, îndepărtarea de idealul creator al artei. Noțiunea de a. se apropie, astăzi, până la identificare de aceea de meșteșugar artistic (antrenat în execuția manuală de obiecte din cele mai felurite), iar diferența dintre a. și artist a devenit, din păcate, puternic marcată (fr. *artisan*, it. *artigiano*, germ. *Handwerker*, engl. *craftsman*). L.L. și T.S.

ARTOFOR → chivot

ARZICA Culoare medievală galbenă (pomenită de Cennini). Puțin folosită, făcea parte din culorile miniaturistilor, era utilizată și în pictura de panou, dar

nu și în lucrările murale. Se presupune a fi masicotul sau un lac vegetal galben. L.L.

ASAMBLAJ Modalitate de creație în care opera de artă este compusă prin aglomerarea unor obiecte tridimensionale eterogene. Reprezintă o fază mai avansată în seria experimentelor de înnoire și plasticizare a imaginii, operate pe la începutul sec. 20 și mai târziu, prin diversele tipuri de colaj. Va duce la creșterea, în jurul anilor 1960, a curentului pop art (fr. *assemblage*, germ. *Assemblage*, engl. *assemblage*). L.L.

ASAMBLARE În mobilier, îmbinarea prin diferite procedee a bucăților de lemn. Cea mai veche și rudimentară a. folosită din antichitate, practică și în Evul Mediu timpuriu, unește bucățile de lemn prin creșterea marginilor în „dinți de fierăstrău”. În sec. 12-13, a. se face cu „scobituri și cepuri”, care permit o fixare solidă. Pentru înădrirea lemnului pe lungime, capetele se racordează prin tăieturi în forma literei „Z”. În decursul sec. 14-15, se utilizează — „în lambă și uluc” (nut și feder); muchiile panourilor tăiate adînc, cu profil dreptunghiular, trapezoidal, semicircular, intră în cavități de forme corespunzătoare, îngăduind contractări și dilatări ale lemnului, fără riscul de a se crăpa. Din epoca Renașterii, datează — în unghi de 45°, bucățile de lemn fiind racordate în tăietură și creștătură ascuțită. În sec. 16-17 — în „coadă de rîndunică”, sugerind forma cozii acestei păsări, reunește două sau mai multe piese decupate în secțiune trapezoidală, care prin inserarea în cavități identice asigură o mai bună rezistență. Pornind de la același principiu se ajunge și la rezolvări mai simplificate, dinți trapezoidali avînd aspectul unui triunghi ascuțit. În sec. 18, în special în construcția mobilierului de lux, a., dăimulate în grosimea panourilor de lemn și adesea mascate de o baghetă, sînt denumite — „în coadă de rîndunică ascunsă”. De la sfîrșitul sec. 19, în afară de procedeele tradiționale se folosesc și felurile cleiuri, pentru fixarea altă a părților constitutive ale mobilei, cîi și a diverselor piese lucrate din lemn (fr. *assemblage*, it. *commessura, congiunzione*, germ. *Fugenwerk, Holzverbindung*, engl. *coupling, joining, joint*). C.R.

ASEDIUL CONSTANTINOPOLULUI Temă iconografică specifică picturii exterioare moldovenești din vremea domniei lui Petru Rareș, ilustrînd prima strofă — *proemium* — a imnului acatist. Folosind imaginea analogică a salvării orașului Constantinopol, asediat de perși în anul 626, prin intervenția Fecioarei, tema are un profund mesaj militant politic, semnificînd lupta antiotomană a Moldovei din acea vreme. Apare la Humor, Moldovița, Sf. Gheorghe—Suceava, Arbore (fr. *Le siège de Constantinople*, it. *l'assedio di Costantinopoli*, germ. *Die Belagerung von Konstantinopel*, engl. *the siege of Constantinople*). V. și *Imn acatist* T.S.

ASFALT Material folosit în gravură, rezultat din bituminizarea petrolului pe cale naturală. În ames-

tecuri preparate din pulbere de a. și un diluant — benzină, petrol, petrosin — servește ca verni, neutralizînd, la nevoie, acțiunea acizilor (fr. *bitume en poudre*, it. *bitume*, germ. *Asphaltpulver, Asphaltlack, Asphaltkorn*, engl. *asphalt powder, asphalt varnish, asphalt grain*). L.P.

ASIMILARE CROMATICĂ Efect optic opus contrastului cromatic, în care se realizează apropierea, nivelarea, asimilarea reciprocă a nuanțelor învecinate, dacă acestea sînt prea asemănătoare între ele sau dacă ocupă suprafețe prea reduse. L.L.

ASISO (it.) Ipoos colorat folosit ca mordant (frecat cu alb de plumb și zahăr candel) la poleirea cu aur a miniaturilor medievale executate pe hîrtie. L.L.

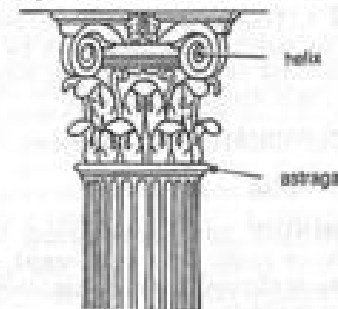
ASIZĂ Șir de unități constructive (pietru, cărămizi) cu înălțime constantă, dispuse orizontal într-o construcție. Din simpla succesiune a a. poate rezulta aspectul îngrijit al paramentului de piatră (rostul unei pietre din a. inferioară corespunde mijlocului alteia din a. superioară), de cărămidă (în diferite combinații) sau mixt (piatră și cărămidă alternează după diferite sisteme cu efect decorativ, ca în arhitectura romană tîrzie, bizantină, postbizantină, musulmană) (fr. *assise*, it. *filare, corso di pietra*, germ. *Mauerschicht, Steinlage, Steinschicht*, engl. *course of masonry, layer*). V. și *aparat, parament* T.S.

ASKOS Vas în formă de burduf, prevăzut cu toantă și gît scurt, de obicei din ceramică, folosit la umplerea lămpilor și opaișelor cu ulei. V. *ceramică greacă* I.C.

ASTEREALĂ Inveliş lemnos (scindură), care racordează la partea superioară diferitele elemente ale șarpantei, făcînd trecerea spre invelitoare; este obligatorie în cazurile acoperișurilor de tablă, de șist bituminos etc. Cînd invelitoarea este din lemn sau țigle, pe tața dorsală a a. se bat șipci pentru prinderea sau, respectiv, agățarea acestora. T.S.

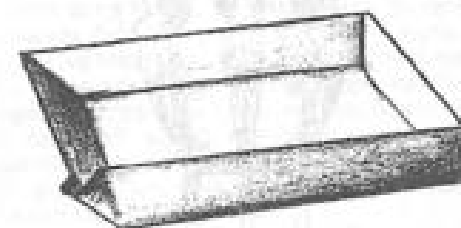
ASTILAR Tip de templu fără coloane. V. și *templu* I.C.

ASTRAGAL 1. Mură cu profil semicircular, îmbogățit cu ove, perle, discuri, benzi și corzi torsate, folosită drept chenar, precum și ca element

intermediar între fusul și capitelul unei coloane. 2. Mură de profil semicircular plasată la limita superioară a treptelor unei scări (fr. *astragale*, it. *astragalo*, germ. *Rundstab, Schaffring*, engl. *astragal, neckmoulding*). I.C. și T.S.

ATACARE (CU ACIZI) Acțiunea acidului asupra plăcii de metal, sau a pietrei litografice, în diferitele forme ale gravurii. Sin. *morsură* (fr. *morsure*, it. *morso*, germ. *Ätzung*, engl. *biting*). V. și *acid, ejulare* A.P.

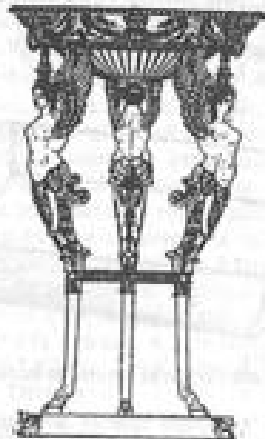

bale pentru stocarea plăcilor de metal cu acid

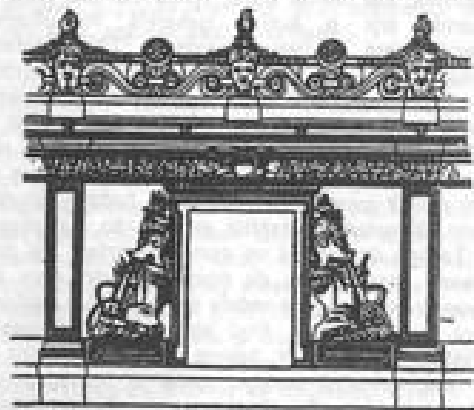
ATELIER 1. Spațiu special amenajat în care un artizan își exercită meseria. 2. Spațiul în care își desfășoară activitatea creație plastică artistul sau artiștii decoratori. În legătură cu sursa și calitatea luminii, cei vechi nu aveau gusturi comune. Unii preferau lumina puternică, alții lumina slabă, venită eventual printr-o lucrare, alții o lumină generală învelitoare, asemănătoare cu cea din exterior. Tișan prefera lumina soarelui de asfințit, iar pictorii din nordul Europei lumina venită de la sud. Astăzi se optează pentru ferestre mari, iar orientarea a. spre nord a devenit aproape o regulă: în lipsa razelor directe ale soarelui lumina este mai constantă ca intensitate și mai neutră cromatic (fr. *atelier*, it. *bottega, studio*, germ. *Werkstatt, Werkstatt, engl. studio, workshop*). 3. Termen desemnînd un număr de artiști, cel mai adesea anonimi, sau de opere anonime, care se revendică din punct de vedere al stilului de la maniera unui mare maestru, fiind elaborate în ambianța stilistică a acestuia (fr. *oeuvre d'atelier*, it. *lavoro di bottega, opera di bottega, opera di scuola*, germ. *Werkstattarbeit, Schulwerk, handwerkliche Arbeit*, engl. *schoolwork, studio work*). T.S. și L.L.

ATENIANĂ (fr.) Măsuță inspirată după trepiedele antice descoperite în săpăturile arheologice de la Pompei și Herculaneum. Apare în inventarul mobilierului francez după 1760, în vogă pînă spre mijlocul sec. 19, avînd multiple utilizări (vas de ars mirodenii, jardiniară, pedestal, măsuță de lucru, noptieră, lavabou). Piese de stil Ludovic XVI, de forma unui platou de marmură sau porțel sprijinit pe trei picioare evazate, din bronz patinat, aurit, fier forjat aurit sau din lemn cu furnicuri exotice, sînt ornate cu capete umane (figuri de femei), capete animale (leu, berbec), motive vegetale (palme, frunze de laur) din bronz cizelat, aurit. În

cadru stilului Empire, platoul circular sau hexagonal din marmură, porfir, metal, este așezat pe un suport din bronz, fier, oțel, cu trei picioare drepte fixate pe un postament decorat cu sfincși, victorii înaripate, capete sau gheare de leu, vulturi, lebede, flori de lotus (fr. *athénienne*). C.R.

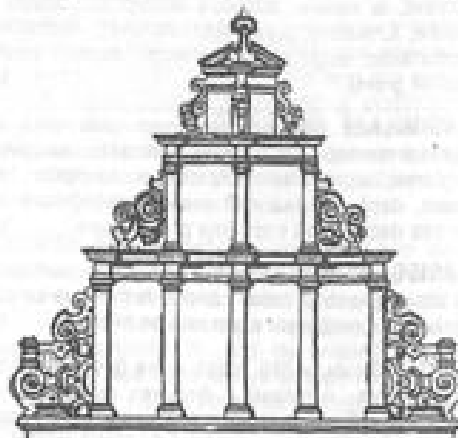
ATIC(Ă) (gr. *atiké*) Element arhitectonic cu structură continuă și efect decorativ, folosit inițial la Atena, plasat la baza acoperișului pentru a masca

atică

pornirea acestuia. Ulterior, a început să indice și un etaj terminal, mai scund și mai retras decât celelalte, situat deasupra cornișei principale a unei clădiri, decorat cu pilăstri, semicolonete sau alte elemente de plastică arhitectonică. Este un motiv frecvent în baroc și în clasicism, putând îmbrăca și forma unui parapet plin sau a unei succesiuni de baluștri. O formă specială este - **poloneză** - tip de coronament liber al unei construcții, adesea de forma unui pinion, decorat cu arcade carbe, volute etc. În spatele său se poate ascunde coama sau panta acoperișului. În România, realizarea cea mai notabilă o constituie a. poloneză de la castelul din Lăzarea

(jod. Harghita, sec. 17) (fr. *attique*, it. *attico*, germ. *Attika*, engl. *attic*). T.S.

atică poloneză

ATLANT Statuie masculină, nudă sau seminudă, îndeplinind funcția unei coloane, susținând pe umeri, pe spate sau pe cap părți ale unei construcții (antablament, balcoane etc.). Denumirea derivă din analogie cu Atlas, care sprijinea bolta cerului. Sin. Telamon (fr. *atlante*, it. *atlante*, *telamone*, germ. *Atlant*, *Lastträger*, *Telamon*, engl. *atlantes*). T.S.

ATLAZ 1. Tesătură de bumbac, de lână sau de mătase, cu aspect de fire încrucișate pe avers. 2. Mătase lucioasă pe o față, țesută în India din fire provenind de la insecta *Attacus Atlas*. V.D.

ATOTCUPRINZĂTOAREA → *Piatytera*

ATOTȚINITORUL → *pantocrator*

ATRAMENTUM (lat.) Culoare neagră, folosită în antichitate (un pământ sau o cretă neagră, un negru de fum sau de cărbune); - *trygion* (lat.) Numele antic al negrului de vîșă de vis. L.L.

ATTRIBUTE Semn figurativ distinctiv, servind ca mijloc de identificare și de diferențiere a diferitelor personaje din cadrul iconografiei. Este reprezentat printr-un obiect emblematic, un animal însoțitor sau instrumentul martiriului. Sînt: - **universale** (ex: nimbul), - **colective** (ramura de palmier, coroana, capul retezat - pentru martiri), - **individuale** (de ex: roata pentru Sf. Ecaterina) (fr. *attribut*, it. *attributo*, germ. *Attribut*, engl. *attribute*). T.S.

ATRIU (lat. *ater*, negru) 1. La origine, camera principală a casei antice, adăpostind vatra, al cărei fum înnegea pereții. Cu timpul, forma și destinația se modifică. În epoca elenistică, a. este o galerie acoperită susținută pe coloane, înconjurînd un bazin central descoperit. A. era camera de primire și de reprezentare. Aici se aflau capela, farariul și, în familiile aristocrate, busturile sau portretele în marmură sau în ceară ale strămoșilor. 2. Curtea interioară a unei locuințe romane. 3. În arhitectura paleocreștină și bizantină timpurie, curte închisă, înconjurată pe toate laturile de un portic, precedînd intrarea în bazilică. 4. Prin extensie, spațiu semideschis care precedă intrarea într-o clădire sumptuoasă (fr. *atrium*, it. *atrio*, germ. *Atrium*, *Vorhof*, engl. *atrium*). V. și **domus** I.G. și T.S.

ATRIUM CARBONARIUM (lat.). Negru de lemn obținut prin calcinare, pomenit în tratatele din sec. 16-17 ca *nero di carbon*. L.L.

ATTIC, STIL - Attica, regiune situată în zona sud-estică a Greciei, într-o peninsulă triunghiulară între masivul Citeron, Munții Cerata și Capul Sunion, cu capitala la Atena, este una din provinciile antice grecești cel mai puțin atinse de invazia doriană, în care continuitatea de viață și de creativitate a permis păstrarea unor tradiții care, decantate, maturizate, expuse influențelor orientale, au dat naștere unor trăsături stilistice proprii, care se disting de-a lungul perioadelor artei grecești. În arhitectură și sculptură se remarcă o deosebită sobrietate și claritate a compoziției, monumentalitate și eleganță în articularea volumelor, echilibrul proporțiilor și logica perfectă în distribuția motivelor decorative. În special ceramica, cea mai abundent reprezentată în toate epocile, permite definirea mai nuanțată a trăsăturilor s.a. Perioada protogeometrică (sec. 11-10 î.H.) a ceramicii attice, influențată de repertoriul micenian, dezvoltă un sistem de forme a căror rigoare este accentuată de severitatea decorului, compus din motive geometrice foarte simplificate (linii ondulate, romburi, zigzaguri, cercuri sau semicercuri), dispuse în benzi orizontale, decor care rămîne supus structurii și formei vasului, pe care le pune în valoare prin echilibrul sobru al proporțiilor și printr-o perfectă coerență în distribuția motivelor. Perioada geometrică (sec. 9-8 î.H.) continuă jocul stilizării geometrice, îmbogățind repertoriul decorativ cu rețele de linii, cercuri concentrice, linii ondulate sau în val,

meandru, eşichierul etc. Sec. 7 î.H. este deschis unor influențe orientale care determină o preferință pentru traseele curbe în decorație. Se observă interesul pentru figurativ, care începe să se manifeste, și un anumit gust pentru narativ care va marca în sec. următor s.a. Folosirea albului în compozițiile figurative devine o trăsătură distinctivă, tonurile închise și cele deschise echilibrându-se în contraste dinamice. Începînd cu sec. 6 î.H., atelierele de ceramică attice elimină orice concurență, s.a. iradînd în tot bazinul Mării Mediterane. Se remarcă preferința pentru reprezentările figurative, elementele decorative fiind reduse la un acompaniament discret. Figurile se detașează cu limpezime, apar încercări de sugerare a spațiului și de racursi, decorația rămînînd în continuare supusă formei vasului, linia supli subliniind musculatura și expresia chipului. Din sec. 6 î.H. și pînă în sec. 4 î.H., Attica va impune trăsăturile stilistice întregii lumi grecești. I.C.

AUBUSSON Manufactură franceză de tapiserii situată în departamentul Creuse. În sec. 16, atelierele numără peste 2 000 de meșteri care țes în tehnica *basse-lisse*; în 1665, capătă statut de manufactură regală. Producția caracteristică este constituită din piese de dimensiuni mari, cu un aspect uneori rustic, de o calitate artistică mijlocie, accesibilă prin preț clientelei burgheze. În sec. 17-18, se realizează compoziții după cartioanele pictorilor Jean-Baptiste Oudry, Nicolas Lancret, François Boucher și scene pastorale după desenele lui Paul Huet. A. se specializează în executarea portierelor, a draperiilor și a tapiseriilor mici pentru mobilier. Temele tratate cel mai frecvent sînt scene cîmpenești, vînatore și scene cu caracter extrem-oriental. Uneori, A. împrumută cartioane de la Beauvais și Gobelins. În timpul Revoluției de la 1789, majoritatea atelierelor își închid porțile. În sec. 19, se reiau modelele apreciate în secolul precedent. Începutul sec. 20 marchează o redresare spectaculoasă a manufacturii. În 1932, Maria Cuttolî inițiază țeserea unor tapiserii moderne după operele pictorilor Georges Rouault, Raoul Dufy, Fernand Léger, Pablo Picasso, Jean Lurçat. Acesta din urmă pune o pecete originală și viguroasă asupra viitoarei orientări a tapiseriei moderne. Învățînd să țesă, el redescoperă legile specifice ale tapiseriei medievale; promotor al unei viziuni sintetice, limitează numărul de linii colorate și suprimă linia orizontului și bordura, considerînd că singurul cadru adecvat îl constituie spațiul arhitectonic în care tapiseria trebuie să se integreze. În 1939, împreună cu Marcel Gromaire, pune bazele unei școli naționale de tapiserie la A. Printre cele mai importante piese țesute la A. se numără: *Romeo și Julieta* (1934) după Marc de Saint Saëns, *Cîntecul lumii* (1958) după Jean Lurçat, *Albastru și violet* (1965) după Ossip Zadkine, *Negrul Orion* (1966) după Victor Vasarely, *Soarele roșu* (1967) după Alexander Calder, *Facerea lumii* (1968) după Marc Chagall etc. Mărci: inițialele MRD sau MRDB

(Manufactura regală Daubusson sau Du Buisson); numele întreg al manufacturii urmat de o floare de crin și de inițialele meșterului tapisier. V.D.

AUDENARDE (OUDENARDE) Centru flamand de tapiserie în tehnica base-lisse, care își începe activitatea în a doua jumătate a sec. 15. Specialitatea atelierelor — în care lucrează un mare număr de țesători — constă mai ales în compozițiile numite verdures, în sec. 17, se țes și numeroase tapisarii cu scene cimpenești după cartioanele pictorului David Teniers II și ale fiului său David Teniers III. În sec. 16, activitatea atelierelor se restrânge, ca urmare a guvernării regiunii de către spanioli, dar este reluată și extinsă în a doua jumătate a sec. 17, datorită comenzilor numeroase primite din Franța. Începând din 1691, exportul tapisierilor flamande suferă o mare lovitură din cauza taxelor prohibitive impuse de țările importatoare. O mare parte din țesătorii de la A. emigrează în nordul Flandrei, unde activează în alte manufacturi. Marca: emblema orașului. V.D.

AUGSBURG Important centru german de orfăvrie și ceasornicărie, cunoscut din Renștere. În domeniul orfăvriei, a produs mari cantități de piese de cult, executate din diferite metale. În stil gotic și renașcentist, și obiecte de uz profan — pahare, cupe, câni etc. — decorate cu motivul godron, cu măști și cu lujere. În sec. 17, sînt foarte prețuite cupele decorative de dimensiuni mari, în special cele de cristal, uneori montate în argint gravat, reprezentînd lupte terestre sau scene de vîntătoare, piesele în formă de glob terestru și cele în formă de corabie, cu motive foarte reliefate, în stil gotic flamboiant. La sfîrșitul sec. 17, se remarcă influența stilului olandez, iar în sec. 18, aceea a stilului francez, mai sobru. Pînă la sfîrșitul sec. 18, centrul A. este superior celui din Nürnberg. O inovație o constituie garniturile de mobilier din argint. Piesele produse în sec. 19, în stil rococo și neoclasic, au un aspect mai greoi. Marca (între 1529-1735): un con de pin și inițialele meșterului. În domeniul ceasornicăriei, încastrate în cutii, însoțite adesea de un calendar al lunilor și zilelor, de un calendar astronomic și de unul zodiacal, și orologii prevăzuți cu sonerii. Ornamentele gravate cuprind motive religioase sau animaliere. Marca: uneori, A.G. (stema orașului). V.D.

AULA (lat. aula, curte) 1. În arhitectura romană, curte. 2. În arhitectura medievală, denumire generică pentru palatul în care rezidea curtea imperială. 3. Astăzi, în mod curent, sală de festivități și reuniuni importante în incinta unor universități sau academii (fr., it. aula, germ. Aula, engl. hall). T.S.

AULIC Adjectiv desemnînd caracterul somptuos, de reprezentare, al unor manifestări artistice emanînd de la o curte imperială, regală și, uneori, voievodală, sau fiind destinate în exclusivitate acestora (fr. aulique, it. aulico, germ. aulisch, engl. aulic). T.S.

AUR Metal prețios de culoare specifică galben-aurie strălucitoare; ductil și maleabil (duritate 2,5-3, greutate specifică 19,3-19,7), inalterabil la acțiunea aerului și a acizilor; poate fi topit și rețopit fără a pierde din greutate. Solubil numai în apă regală. Se găsește în natură mai ales în stare nativă, în nisipurile aluvionare și în filioane. A. natural are rareori o puritate mai mare de 80%; de cele mai multe ori este amestecat cu argint și cupru. A. denumit uzual „a. de 24 carate”, este a. pur; „a. de 18 carate” conține 18 părți a. și 6 părți alte elemente; „a. de 9 carate” este cel mai slab. Expresia în unități la mie a unui aliaj de metal prețios se numește titlu, deși în industria de bijuterii și în comerț se folosește denumirea improprie de carat (un carat = 41,66%, echivalență aproximativă). A. roșu conține cupru, a. verde, alb de ceruză amestecat cu albastru de Prusia; a. brun se obține prin brunare, a. mat nu are luciu. Argintul aurit se numește vermeil, iar bronzul aurit, ormolu sau ormolu. Orfevrul din sec. 18 combină aceste nuanțe pentru a obține efecte cît mai variate. A. se lucrează în folie sau poate fi ciocănit, cizelat, turnat, gravat, acoperit cu email sau cu niello; folosit la baterea monedelor, la confecționarea de casete, servicii de masă, tacîmuri și în giuvaiererie. Cunoscut din eolitic, a. folosit astăzi ca mijloc de schimb, cît și la confecționarea armelor, a podoabelor rituale și vestimentare. Semnalat de Homer (sec. 9 î. H.); calitățile fizice ale a. sînt descrise de Pliniu și Vitruviu (sec. 1 d.H.). Popoarele orientale, cele migratoare, egiptenii și grecii foloseau a. pentru decorații arhitectonice și în statuaria cristeleană. În Evul Mediu, a. servea nu numai la confecționarea obiectelor de cult, dar și ca fond pentru altare și pentru miniaturile manuscriselor. În sec. 15, descoperirile geografice provoacă un aflui de metale prețioase în Europa, și a. începe să fie folosit și pentru incrustații pe mobilierul destinat reședințelor regale și nobiliare. Din sec. 16, se prețuiește mai mult măiestria artistică a obiectelor confecționate din a., decît valoarea intrinsecă a metalului. Podoabele variază ca motive decorative în funcție de gustul și virtuozitatea artiștilor fiecărei epoci. În a. se montează pietre prețioase și semiprețioase, perle, astfel ridicîndu-se valoarea giuvaierelor (fr. or, it. oro, germ. Gold, engl. gold); — mozaic, culoare medievală care imită aurul, folosită (rar) pînă aproape în vremea noastră. Seamănă cu praful de bronz. Numele bizar al culorii nu a putut fi explicat. Se crede că ar fi fost inventată în sec. 13, în următoarele sec. fiind bine cunoscută, păstrîndu-se rețetele de fabricare. Cennini o denumește porporina, menționînd-o ca utilă pentru manuscrise și, eventual, pentru panouri. După unii cercetători, este o sulfură de staniu (fr. or musif, it. oro musivo, engl. mosaic gold). V.D. și L.L.

AUREOLĂ Halou luminos înconjurînd imaginea unui erou în antichitatea păgînă. În iconografia creștină, exprimă grația lui Dumnezeu, uneori fiind atribuită și personajelor nesancționate. Forma cea

mai comună este cea circulară. Există și o formă pătrată — rezervată pentru donatori (mozaicuri la biserica Sf. Dumitru din Tesalonic). Forma ovală sau elipsoidală care înconjoară întreg corpul, poartă denumirea de mandorlă. Culoarea generalizată este cea a aurului, forma putînd fi tratată plat sau în relief și decorată cu motive simbolice sau vegetale (fr. aureole, it. aureola, germ. Aureole, engl. aureole, glory). V. și mandorlă, nimb, slavă T.S.

AUREOLIN Culoare galbenă-aurie descoperită de N.W. Fischer în 1830. Este un azotat dublu de cobalt și de potasiu, S-a folosit (mai mult în Anglia) pentru pictura în ulei, tempera și acuarelă, în polida celălaltor ei controversate. Sin. galben de cobalt. L.L.

AURIPIGMENT (lat. auripigmentum) Numele unor culori galben-aurii și roșii, folosite încă din sec. 4 î. H., de proveniență naturală sau preparate artificial, instabile la lumină, nesigure în amestecuri și foarte toxice. Sînt sulfuri de arsenic. În erminii apar ca arpigmen, arsenic, arsenicon. Alte denumiri: galben de China, galben regal, orpiment, orpimento, orpin, resgar galben, sulfurubiu etc. (fr. orpiment, orpin rouge, it. orpimento, germ. Aurpigment, Rauschgelb, Schwefelarsen, engl. orpiment). L.L.

AURIRE Procedu cunoscut din antichitate, care constă în poleirea unei suprafețe cu un strat subțire de aur tras în foite fine, ori transformat în pulbere. A. face parte din lucrările de străveche tradiție artizanală, solicitînd o preparare specială, întrucît suprafața suportului (lemn, ghips, ceramică, sticlă, metal, piele, tencuială, fideș etc.) trebuie să fie netedă ca oglinda și impermeabilă. Se efectuează la rece sau la cald; — lemnului (sculpturi, mobilier, diferite obiecte și ornamente) comportă mai multe operațiuni care se execută în etape și după mai multe metode: — cu tempera, metodă costisitoare și laborioasă, folosită în mod curent în sec. 18 pentru mobilierul sculptat, în Franța și Anglia. Piesa, bine șlefuită, se acoperă cu un grund (clei și straturi succesive de pastă subțire din praf de ipsos, pămînt roșu și ocru, și apă necalcareasă), peste care se aplică un poliment sau un mordant, iar cînd această preparație este consolidată, se așază deasupra foite de aur galben sau verzui cu o pensulă din păr de jder. Se fixează și se sciviesc cu piatra de lustruit denumită „dinte de lup”. Pentru obținerea unor efecte de vibrație coloristică, unele porțiuni se lustruiesc intens, altele mai puțin, lăsînd să transpară fondul roșcat al preparației; — „à la grecque”, specifică stilului Ludovic XV, scoase în evidență contrastele între zonele lucioase și cele mate, cu aspect de aur vechi. Suportul șlefuit și dat cu clei, după consolidare se acoperă cu un grund (praf de cretă și sanguină), se cizează și, parțial, se aplică foite de aur, care se lustruiesc cu piatra de agat. Părțile mate se tratează diferențiat, cu un lac pe bază de rășină așternut în

mai multe straturi, pe care se fixează pelicula de aur, protejată de un verni gras; — cu ulei, procedeu mai expeditiv și mai ieftin, utilizat sporadic în mobilierul de lux, se extinde spre sfîrșitul sec. 19. Se folosește o preparație de ceruză și praf ocru-galben încorporate în ulei gras, care se aplică de mai multe ori pe suportul din lemn sau ghips. După uscare și o fină netezire, peste un strat de clei se fixează foite de aur, se lustruiește și, uneori, se vernisează. De la sfîrșitul sec. 18, decorul sculptat (mobilier și alte obiecte) este înlocuit adesea cu un apret obținut din praf de cretă, clei, piele animală și ulei de in. Piesa, sumar sculptată, se încarcă, prin suprapuneri, cu acest preparat și, după consolidare, poate fi resculptată, cizelată, aurită cu tempera sau cu ulei. Un alt procedeu de a. recurge la ornamente „în pastă” (alb de Meudon și clei din piele de iepure) turnată în tipare, cu motive sculptate în relief. Cînd se întăresc, motivele sculptate se desprind din aceste forme și se fixează cu un adeziv pe diverse suporturi, se cizează, se a. și prin aspectul final se substituie lemnului a.; — ceramicii (faianță, porțelan), are o veche tradiție în Orient și Occident. Un procedeu curent utilizează, pentru acoperirea în întregime sau parțială a pieselor, emulsii din pulbere de aur, clei și miere, care se fixează prin coacere în cuptor la temperatură joasă și suportul cizelării ulterioare în grosimea stratului. Din sec. 18, cînd se extinde tehnica transpunerii litografice a decorurilor, a. porțelanului se realizează după modele imprimate pe o hîrtie specială, cu cerneluri de negru de fum și praf de aur. Înainte de a fi reintroduse în cuptor pentru consolidarea ornamentelor, părțile a. necesită adaosuri de praf de aur și, după coacere, se lustruiesc cu o piatră dură; — sticlei, cunoscută din antichitate (Egipt, Orientul Mijlociu, Extremul Orient, Grecia, Italia, Bizanț), constă din aplicarea aurului sub formă de foite, de praf sau mici granule care se dispersează pe suprafața sticlei sau între straturi translucide. La sfîrșitul sec. 18, apar în Europa noi procedee: sablarea la cald, cu pulbere sau particule fine de aur în masa sticlei, sablarea la rece, aplicarea cu pensula a unei emulsii din pudră de aur, clei și miere, care în final permite cizelarea decorului; — metalelor (argint, alamă, aramă, bronz), realizată la cald și la rece, datează din vremea civilizațiilor vechi; — cu mercur se face cu amalgam din pudră de aur și mercur, pulverizat pe obiectul curățat de impurități și degreșat. Introdus într-un cuptor, sub acțiunea căldurii mercurul se evaporă și aurul se fixează în strat dens și uniform. Pentru înlăturarea aspectului mat și brumat, piesa se lustruiește cu piatra de agat sau hematită; — la rece (argint, bronz), operațiune mai laborioasă, necesită acoperirea pieselor cu un apret, pe care se lipește foite presate și consolidate cu instrumente speciale; — galvanică, procedeu electrochimic inventat în 1827 (Ruolz în Franța, Elkington în Anglia), se utilizează pe scară largă.

Obiectele se introduc într-un vas cu apă și ciorură de aur, la cald sau la rece, și prin intermediul unui curent electric se produce descompunerea chimică a acidului și fixarea aurului în peliculă egală, cu aspect de luciu, la rece. Este o metodă mai puțin rezistentă în timp, dar care oferă posibilitatea unor repetate a.; - **pielei** cu ornamente imprimate, la rece sau la cald, utilizată în antichitate, se practică și în Evul Mediu. La sfârșitul sec. 14, din lumea arabă provin prețioase piese din piele stampată cu ornamente aurite. Apreciate și în Europa la începutul sec. 16, diversele tehnici de a. și repertoriul lor decorativ se răspândesc mai tot în Spania, de unde se transmit în Italia, Franța etc. Astăzi, aurul este adesea înlocuit cu o folie de Schlagmetall (fr. *dorure*, it. *doratura*, germ. *Vergoldung*, engl. *gilding*). C.R.

AURORA YELLOW → galben de cadmiu

AUTOGRAFIE (gr. *autos*, însuși, *graphain*, scriere)

1. Procedeu litografic ce constă în transportarea pe o placă de metal (zinc, cupru) sau pe o piatră litografică a unui desen executat cu penița și cerneluri grase pe hîrtie de report. Hîrtia desenată se așază cu fața pe piatră, de care se lipește prin udare pe verso, după care desenul, decalcat inversat pe piatră sub presiune la presa litografică, este imprimat ca orice litografie desenată direct pe piatră. V. **hîrtie de report** și **litografie**. 2. Studiul manuscriselor autografe (fr. *autographie*, it. *autografia*, germ. *Autographie*, engl. *autography*). A.P.

AUTOMATISM Una din modalitățile de creație ale suprarealiștilor, în care opera de artă (desenată, pictată, sculptată) este realizată prin mișcarea reflexă, automată, a minii care poartă instrumentul de lucru. Este un procedeu de înregistrare neselecționată a imaginilor și asociațiilor de idei, în fluxul lor conștient sau subconștient și de transpunere a lor direct în expresie vizuală sau verbală. *Dictetul automat* intenționa dezvoltarea fondului latent, acumulat prin experiența individuală și colectivă, în absența oricărui control exercitat de rațiune, în afara oricărei preocupări estetice sau morale (André Breton, 1924). L.L. și A.P.

AUTOPORET (fr.) Portret în care artistul se reprezintă pe sine însuși, într-un mod mai mult sau mai puțin „interpretat”. Uneori, a. este executat ca un simplu „cap de expresie”, alteori, apare ca bust sau ca portret compozițional, dar există și compoziții ample, în care autorul se autoportretează într-unul din personaje (Botticelli, Goya etc.). Probabil că numărul cel mai mare de autoreprezentări plastice l-a realizat Rembrandt (fr. *autoportrait*, it. *autoritratto*, germ. *Selbstbildnis*, engl. *self-portrait*). L.L.

AUTOTIPIE (gr. *autos* și *typos*) Procedeu în executarea unor clișee zincografice, pentru redarea nuanțelor originalului, prin descompunerea imaginii în

puncte (rastere) de diverse mărimi (fr. *autotypie*, it. *autotipia*, germ. *Netzätzung*, *Rasterdruck*, engl. *halftone process*). A.P.

AVANGARDĂ Termen preluat din limbajul teoriei militare, desemnînd, metaforic, anumite forme de artă inovatoare, în special atunci cînd există și o atitudine polemică în raport cu arta momentului precedent sau față de situația artistică existentă în momentul inovațiilor propuse. A fost utilizat, mai ales, cu privire la curentele și mișcările artistice de la începutul sec. 20. Termenul a fost însă supus, în cercetarea recentă, unei documentate revizuirii, care a arătat atât deficiențele unei absolutizări a ideii de inovație în domeniul artistic, cît și aspectele mai complexe ale dezvoltării fenomenului artistic în sec. 20. Pentru a echilibra unilateralitatea unor interpretări ale istoriografiei de la începutul sec. 20, au apărut astăzi, în critica de artă, și termenii de transavangardă și postmodernism, care implică ideea diversificării conceptelor de avangardă și inovație. În România, termenul de artă de a. are o conotație istorică precisă, localizată la mișcarea artistică (anii '20-'30 ai sec. 20) din jurul revistelor „Contimporanul” și „Integral”. A.P.

AVENTURIN 1. Varietate de cuarț de culoare roșie, cu mici puncte galbene sau verzui, care reflectă lumina datorită particulelor de mică pe care le conține. 2. Sticlă venețiană, produsă pentru prima oară către 1750, în insula Murano, din apropierea Veneției, și care imită piatră cu același nume. A. se obține prin fuziunea unor paiete de cupru în suspensie în masa sticlei. Denumirea (derivată din it. *avventura*) arată că a. a fost produs întâmplător. Procedeu este redescoperit, către 1823, de cîțiva sticlari din Murano, care refuză însă să dezvăluie secretul fabricației. În manufactura de sticlă din Clichy (Paris) s-a obținut a. cu calități asemănătoare celui venețian, care zgîrie și tale sticla, avînd, datorită nenumăratelor paiete, un aspect strălucitor. Din a. se confecționează o mare varietate de piese de artă decorativă (fr. *aventurine*, it. *venturina*, germ. *Aventurin*, *Glimmerstein*, engl. *aventurine*). V.D.

AXONOMETRIE Proiecție simultană a unui volum în 3 planuri, care au între ele unghiuri diedre de 120°. Pentru reprezentarea grafică cît mai veridică a spațiilor interioare din arhitectură, se folosesc perspective axonometrice, în care două dintre planuri secționează edificiul la bază (orizontal) și respectiv vertical, pe axa mediană. V. și **perspectivă**. T.S.

AZULEJOS (sp.) Plăci din faianță albastră smălțuită, fabricate în sec. 16-17, după modele arabe. Cele mai renumite a. provin din manufacturile spaniole (Sevilla, Valencia, Catalonia) și portugheze (fr. *azulejos*, germ. *Azulejos*, *blaue Wandfliesen*, engl. *azulejos*, *glazed tile*). V.D.

AZURIT Pigment albastru închis, folosit încă din antichitate, mai ales în medii apoase. Este un carbonat bazic de cupru, natural. Rezistă la lumină, dar nu are strălucire (mai ales dacă este fin granulat), nu acoperă bine, este relativ toxic, iar în ambianțe umede tinde să-și modifice tenta spre verde, transformîndu-se în malahit. Există și un a. artificial (carbonat sau hidroxid de cupru, în asociere cu ipsosul). Astăzi este înlocuit de albastrurile moderne (ultramarin și cobalt). Denumiri vechi și noi: albastru (ca cerul, de Lombardia, de munte, de Ragusa, de Spania, de Veneția, de Voroneț, englez, mineral, unguresc, armenium, a. de Persia, *azzurum*, *azzurum almanum*, *chessylite*, *lazur*, *malahit* albastru. L.L.

AZURIU Nume dat unor albastruri care generează stări de calm și serenitate. (În denumirile alchimice, era numele coralului roșu.) (fr. *azur*, it. *azzurro celeste*, germ. *Azurblau*, *Himmelblau*, engl. *skyblue*, *azure*). L.L.

AZZURRO (DELLA MAGNA) Culoare albastră naturală folosită în Evul Mediu. Este o combinație chimică în care intră oxizi de cobalt și de arsenic, siliciu și sodă. Cennini îl mai numește albastru de Germania și îl recomandă ca util în pictura de panou și în secco; - **oltremarino**, denumirea renașcentistă a albastrului de lapislazuli. V. **albastru ultramarin**; - **verde della Magna** → malahit. L.L.

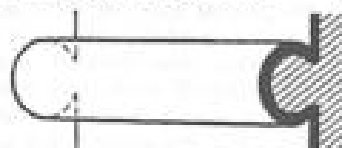
B

BACCARAT 1. Cristal francez foarte apreciat pentru limpezimea și frumusețea materiei, astfel denumit după orașul Baccarat, în apropierea cărui se află localitatea Sainte-Anne, unde erau instalate cuptoarele unei sticlării (între 1765-1766). **B.** a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă în sec. 19, când s-au produs nu numai servicii de pahare renumite în lumea întreagă, dar și o serie de prese-papiers, foarte căutate de colecționari. 2. Atelier francez de sticlărie, întemeiat în 1765 lângă Lunéville (Lorena). Cunoscut la început sub numele de Verrerie de Sainte-Anne, s-a dezvoltat după 1800, devenind Cristallerie de B. Manufactura B. funcționează și în prezent, furnizând Franței mai mult de jumătate din producția sa de cristal. Marca: litera B. V.D.

BACKING (engl.) Numele specializat al stratului (constituit din tifon și pânză tare) cu care se consolidează, prin lipire, spatele unei picturi murale supuse operației de transfer. **B.** este deci stratul intermediar, de legătură, dintre pictura extrasă de pe vechiul zid, deteriorat, și noul suport. V. transferul (transpunerea) picturii L.L.

BAGA Materie cornoasă, dură, translucidă, în nuanțe de galben până la brun; constituie carapacea broaștei țestoase de apă marină. Plăcile bombate înmuiate în apă clocotită se presează sau se mulează în tipare și se pretează confectionării unor obiecte cu caracter utilitar și decorativ. Prelucrată din antichitate în Extremul Orient și din Evul Mediu în Europa; în sec. 17, **b.** este cu precădere folosită în ornamentica mobilierului de lux. În marșetăria Boulle, pe lângă culorile naturale, prezintă și nuanțe de roșu și de verde, obținute artificial prin pictarea suportului de lemn sau aplicarea de gelatine colorate care transper prin plăcile de **b.** translucide. Din sec. 19, imitații de **b.** se realizează din corn înnegrit, pigmentat cu galben și roșu prin diverse procedee (fr. *écaille de tortue*, it. *tartaruga*, germ. *Schildpatt*, engl. *tortoiseshell*). C.R.

BAGHETĂ 1. Mătură rotunjită, cu rol pur decorativ, folosită singură sau în combinație cu alte tipuri de mături, tăcând parte din ornamentica encadramentelor de uși și de ferestre, mai ales în goticul târziu și în Renaștere (fr. *baguette*, it. *fondina*, germ. *Leiste*, engl. *head, filler*). 2. Vergea din lemn, metal de diverse grosimi, liniară sau decorată, servind la fixarea părților componente ca și la demarcarea unor suprafețe în construcția unor piese de mobilier (fr. *baguette*, it. *verga*, germ. *Stäbchen*, engl. *stick*). T.S. și C.R.

BAHUT (fr.) În Evul Mediu un tip de cuțar de călătorie cu capac, acoperit cu plăci metalice, piele sau material textil, fixate cu jinte mari din fier forjat.

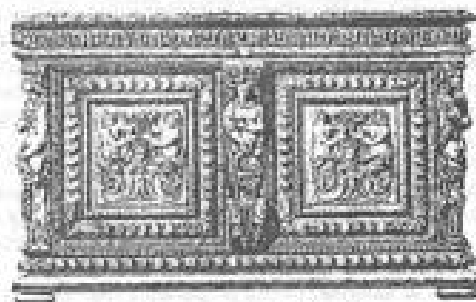

bahut, stil Ludovic XII

aramă, alamă, ornamental cu motive preluate din arhitectura gotică. În sec. 16, denumirea se aplică în mod curent diferitelor lăzi masive din interiorul locuințelor, destinate păstrării veșmintelor, podoabelor, altor lucruri de preț. În sec. 17, în anumite regiuni din Franța (Auvergne, Languedoc) se folosește și pentru unele piese de mobilier cum sînt bufetul și dulapul (fr. *bahut*, it. *cassone*, *cofano*, germ. *Koffer*, *Truhe*, engl. *chest*, *trunk*). C.R.

bahut cu două corpuri, stil Henri IV

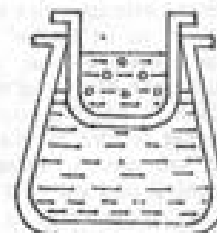
bahut cu un corp, stil Francis I

BAIADER → feregea

BAIE Încăpere destinată igienei corporale. Apare în antichitate și cunoaște o dezvoltare deosebită la romani. **B.** amenajată în casă purta denumirea de *lavabrum*. Dezvoltarea sistemului de încălzire a apei (*hypocaustum*), în sec. I î.H., determină construirea de **b. publice** → terme; — turcească, edificiu caracteristic inițial țărilor musulmane sau zonelor aflate sub influența musulmană. Cuprinde un nivel inferior care adăpostește sistemul de captare a apei, de încălzire a acesteia și de evacuare a lichidului folosit și **b. propriu-zisă**, compusă din încăperi comune (separate pe sexe), mai multe camere de plan pătrat — acoperite cu cupole sprijinite pe pilaștri sau

trompe, străbătute de orificii de aerisire —, prevăzute cu bazine de piatră (desori decorate cu reliefuri) pentru uz individual, legate de un sistem colectiv de aducere și îndepărtare a apei, o încăpere colectivă cu amenajări pentru odihnă și vestiare (fr. *bain turc*, germ. *türkisches Bad*, engl. *Turkish bath*). I.C. și T.S.

BAIN-MARIE (fr.) 1. Procedeu de încălzire indirectă a unor materii, cu ajutorul apei clocotite: vasul cu materia respectivă se introduce într-alt vas, mai mare, care conține apă și se așază pe foc. După tradiția alchimică, numele procedurii vine de la o anume Maria Evreica, ce ar fi trăit în sec. 4 la Alexandria. Procedul a folosit pentru fierberea cleiurilor pe bază de gelatină, ori pentru încălzirea unor substanțe neinflamabile. 2. Numele recipientului cu pereți dubli fabricat special pentru fierberea indirectă. L.L.

Fierberea în „bain-marie”

BALAMA Piesă metalică constituită din două bucăți dreptunghiulare, articulate pe un ax vertical sau orizontal, care permite închiderea și deschiderea de uși, capace, tăbli rabatabile. În mobilierul Evului Mediu se aplică pe fețele exterioare, din sec. 16 se montează pe fețele interioare (fr. *charnière*, it. *cerniera*, *commesura*, germ. *Scharnier*, *Gelenk*, engl. *hinge*, *turning joint*). C.R.

BALANSOAR 1. Scaun cu spătar înalt și rezemători pentru brațe, așezat pe două tălpi curbate care permit o mișcare legănătoare. În sec. 18, se confectionează **b. de lux** din diverse esențe de lemn, sculptate, aurite, cu spătarul și șezuta acoperite cu țesături deosebite, (brocart, catifea, mătase), broderii, tapiserii. Construit în forme simplificate, ușoare, comode, tapitate cu material textil, cu împletitură din pal, se menține și în inventarul mobilierului din sec. 19-20 (fr. *balançoire*, it. *altalena*, germ. *Schaukel*, engl. *rocking chair*). 2. Instrument folosit în gravură, pentru obținerea pe placa de metal

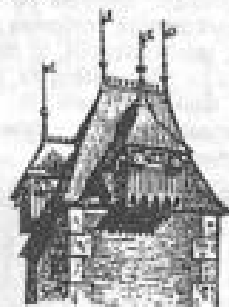
balansoar pentru gravură

(cupru, zinc etc.) a unor suprafețe uniforme, în special în gravura denumită manieră neagră. Este

confectionat dintr-o placă de oțel pătrată sau dreptunghiulară, ușor curbă la un capăt. Prin balansare laterală și împingeri ușoare, se obțin suprafețele de calitate dorită (fr. *berceau*, germ. *Wiegeeisen*, engl. *rocking-tool, rocker*). C.R. și A.P.

BALAU Reptilă fantastică înaripată, cu unul sau mai multe capete, cu coadă lungă încolțită și picioare scurte, aruncând uneori foc pe nări. În Noul și în Vechiul Testament, este identificat cu Lucifer și în general cu diavolul. Tema luptei cu b. (Arhanghelul Mihail, St. Gheorghe) este foarte frecventă în iconografie. Apare și b. învin (Fecioara strivind capul b. sau b. sub picioarele crucii) sau ca atribut al unor sfinți (St. Margareta de Antiohia — cel mai frecvent, St. Marta — rar) (fr. *dragon*, it. *dragone*, germ. *Drache*, engl. *dragon*). V. și *șarpe* T.S.

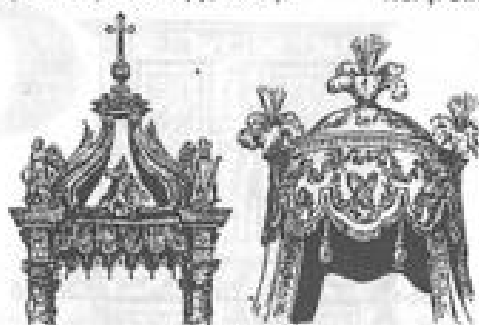
BALCON Platformă exterioră cu o latură încastrată într-un zid, delimitată de un parapet metalic sau de zidărie, cel mai adesea decorat, comunicând cu interiorul construcției prin intermediul uneia sau al mai multor uși (fr. *balcon*, it. *balcone*, germ. *Balkon*, engl. *balcony*); — fortificat, construcție mică, de forma unei gherete, din zid sau palantă, adosată, în scopuri defensive, la exteriorul unui zid, de-a lungul curții, cu podeaua prezentând deschideri cu funcție de guri de aruncare. Spre interior comunică cu drumul de străj; frecvent amplasat deasupra porților de intrare în cetăți (fr. *brèche*, it. *bertesca*, germ. *Gussarkker*, engl. *bartizan, oriel*). T.S.

balcon fortificat

BALDACHIN 1. Lucrare de arhitectură sau de tâmplărie fină, bogat ornamentată, susținută de colonete libere sau încastrate pe una dintre laturi în zid, care servește drept acoperămint pentru un tron, un altar, un amvon sau o statuie. Frecvent în arhitectura gotică, fiind amplasat fie la partea superioară a nișelor rezervate în grosimea zidurilor, fie adosat unui pilăstru pentru a adăposti statui. 2. Ansamblu constituit din material textil de calitate (brocart, catifea, mătase etc.), dispus pe un cadru fix simplu sau somptuos, de formă rectangulară sau circulară, deasupra unui tron, jil, pat de paradă. În sec. 16-17, b. aveau un aspect fastuos, cu falduri ample, fiind încoronate cu penaje, urne, frize cu

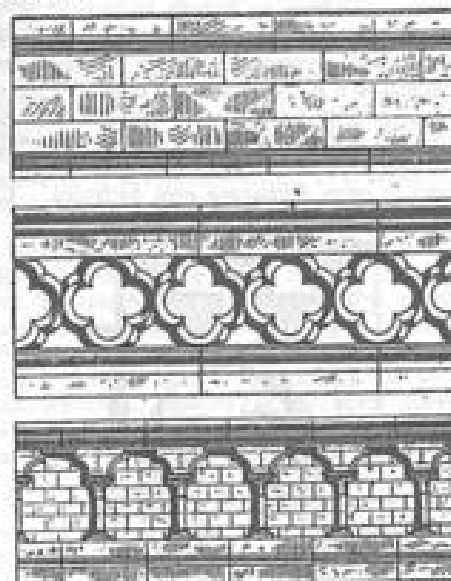
diverse motive sculptate. În sec. 18, în cadrul interioarelor rococo, predomină b. fantaziste, rafinat ornamentate. Stilul Empire impune forme severe cu o notă de sobră eleganță (b. cu dom, b. cu fronton, b. cort militar), decorate cu elemente antichizante, trofee de război. Spre sfârșitul sec. 19, cu rare excepții, b. dispăre din ansamblul locuințelor (fr. *baldaquin*, it. *baldachino*, capocielo, germ. *Baldachin, Prunkhimml*, engl. *baldaquin, canopy, tester*). T.S. și C.R.

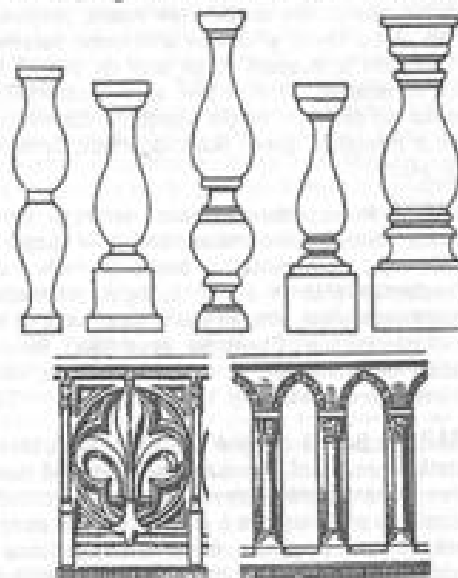
BALSAM (gr. *balsamon*, lat. *balsamum*) Denumire comună unei categorii de rășini cu aspect sirpos și cu un miros agreabil, care se scurg din trunchiul anumitor arbori. Conțin acizi aromatici (benzoic, cinamic etc.) și uleiuri volatile, sînt solubile în alcool, esențe, eter, clorofom etc. și insolubile în apă. Din numărul mare de b. (de Peru, de Tolu, smînă, gumelele etc.), unele utilizate în farmaceutică, pictorii au folosit cu precădere două: — **terebentină de Veneția** (de unde se procura în trecut) care se scurge de la sine sau în urma unor incizii făcute în scoarța coniferului *pinus larix*, destul de răspândit în Europa; fluid ca mierea, e ușor colorat în galben-brun și se usucă cu altă mai lent cu cât e mai vechi. E solubil în solvenții obișnuiți ai balsamurilor. Făcea parte dintre lianții folosiți de vechii maeștri: direct, ca b. alungit cu o esență vegetală, ori ca esență de terebentină venețiană, obținută prin distilare. Se utilizează ca diluant al culorilor, pentru prepararea unor vernuri și mediumuri; introdus în culorile de ulei, conferă pastel picturale o transparență și o strălucire ieșite din comun. Denumiri vechi (în erminii, atribuite uneori, eronat, esenței de terebentină): *termentin gros*, *terpentîn alb*, *terpentîn de Hios*, *terpentîn de Veneția*; — **de Canada**, incolor, foarte aromat, solubil în solvenții amintii, este produs de coniferul *abies balsamifera*, mult răspândit în Canada. Este folosit și în industria optică. Se mai numește terebentină de Canada (fr. *baume*, it. *balsamo*, germ. *Balsam*, engl. *balsam*). L.L.

BALUSTRADĂ Parapet alcătuit dintr-o succesiune de baluștri, o rețea decorativă (sau chiar dintr-un zid plin), uniți la partea inferioară de un soclu, iar la cea superioară de o bandă de sprijin, care delimitează, spre exterior, traseul unei scări, perimetrul unui balcon, spațiul unei terase etc. (fr. *balustrade*, it.

balustrata, ringhiera, germ. *Geländer, Brüstung*, engl. *baluster-railing, open parapet*); — **de altar**, b. care separă sanctuarul unei biserici catolice de navă. Sin. *cancellum*. T.S.

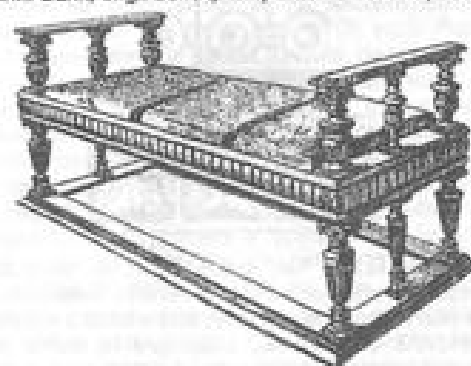
BALUSTRU 1. Colonetă din piatră, lemn, stuc, cu tusul mult bombat la partea inferioară, utilizat în general în suite de elemente identice în arhitectură și decorație. 2. Element constructiv și decorativ folosit în mobilier. Colonetă scundă constituită din bază cu profiluri, fus în forme și ornamente diverse și capitel (fr. *balustre*, it. *balaustra*, germ. *Baluster, Kandelabersäule*, engl. *baluster, banister*). T.S. și C.R.

BAMBOCIADĂ (it. *bambocciata*) Gen pictural creat la Roma, între 1630-1640, de pictorul olandez Pieter van Laer (supranumit „Il Bamboccior”, „palașar”, poreclă care stă la originea denumirii genului), reprezentînd scene ale străzilor acestui oraș animate de personaje populare îmbrăcate în zdrențe și purtînd pălării foarte mari. L.L.

BAMBUS Plantă exotă cu tulpină lemnoasă; datorită rezistenței și aspectului deosebit este folosit din vechime, în China, pentru mobilier. Importat la sfîrșitul sec. 18 în Anglia și ulterior în Franța, unde are o mare vogă în timpul lui Napoleon III, cînd se confecționează primele piese de mobilier destinate grădiniilor de interior. În sec. 19-20, se realizează și imitații de b. din lemn strunjit, pictat în culori ocru-galben (fr. *bambou*, it. *bambù*, germ. *Bambus*, engl. *bamboo*). C.R.

BANCĂ Piesă de mobilier compusă dintr-o tăblie lungă și îngustă (din lemn, piatră, metal) prevăzută sau nu cu spătar, pe care se pot așeza mai multe persoane. Evoluază de la rudimentara scindură de lemn așezată pe căpriori (în Evul Mediu) pînă la formele impozante din timpul Renașterii și Barocului, în care spătarul și rezemătorile au aspect monumental și decorație sculptată sau intarsiată, iar șezuta este acoperită cu perne îmbrăcate în țesături de preț. Din sec. 18 dispăre aproape total din inventarul mobilierului de lux. B. sînt prezente în bisericile catolice și protestante, fiind dispuse în șiruri, în naosul bisericii (fr. *banc*, it. *banco*, scanno, germ. *Bank*, engl. *bench*). V. și *strană* C.R. și T.S.

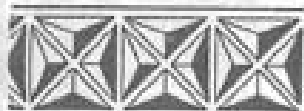
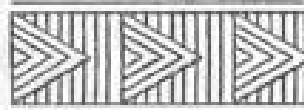
BANCHETĂ Piesă de mici dimensiuni, de formă rectangulară, fără spătoază, cu șezuta din lemn, piele, împletitură de pai sau capitonată. În Italia, în epoca Renașterii, predomina b. florentină pentru ceremonii, pătrată, pe picioare drepte cu profile strunjite, acoperită cu perne îmbrăcate în țesături de lux, garnisită cu franjuri din fire metalice. În cadrul stilurilor din sec. 17-18, b. cu patru sau șase picioare se menține în sălile de recepție (fr. *banquette*, it. *banco*, germ. *Bank*, engl. *bench*). — de fereastră, placă de piatră, profilată și uneori decorată,

Încăstrată la partea inferioară a golului unei ferestre, spre interior sau spre exterior. La ferestrele moderne, este înlocuită spre interior de o scindură groasă cu funcție de pervaz (fr. *banquette* de fenêtre, it. *parapetto di finestra*, germ. *Fensterbank*, engl. sill). C.R. și T.S.

BANDĂ DESENATĂ Narățiune constând dintr-o succesiune de imagini desenate, unde personajele sînt identificate de la o secvență la alta și unde dialogul este inclus în imagine. Principiile sale sînt cele ale reliefurilor și frescelor mormintelor egiptene. Narățiunea ilustrată a cunoscut o dezvoltare extraordinară o dată cu începutul sec. 10 în Anglia și Franța, un rol decisiv avîndu-l renașterea gravurii pe lemn. Forma actuală a b.d. este americană. Ea se folosește astăzi și în cinematografia, pentru filmele de animație (fr. *bande dessinées*, it. *cartoni animati*, germ. *Trickzeichnung*, engl. *animated cartoons*). A.P.

BANDĂ LOMBARDĂ → lesonă

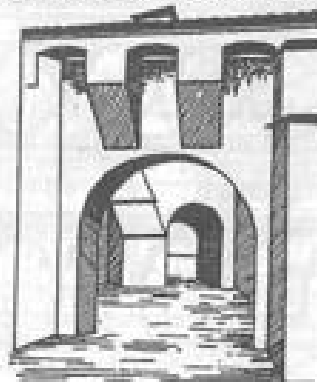
BANDOU 1. În pictură, sculptură, grafică — friză îngustă, cu caracter decorativ (ornamentată în interior sau nu) care separă între ele registre, scene, imagini individuale. **2.** În arhitectură → brîu (fr. *bandeau*, it. *fascia*, germ. *Bandgesims*, engl. *string-course*). T.S.

BAPTISTERIU (lat. *baptisterium*) În arhitectura creștină a primelor secole, construcție independentă de plan poligonal sau circular, acoperită cu o cupolă și prevăzută cu o absidă, adăpostind în centrul său bazinele pentru botezul prin imersiune (Neapole — sec. 4, Poitiers — sec. 5); în general aveau tramul Sf. Ioan Botezătorul. Ulterior, nume dat unor construcții speciale, plasate în vecinătatea marilor catedrale italiene (Florența, Pisa), destinate administrării botezului, în care piscina a fost înlocuită cu o cristelnită de piatră sau de bronz. Prin extensie, nume dat unor capele anexe ale bisericilor catolice, avînd aceeași destinație (fr. *baptistère*, it. *battistero*, germ. *Baptisterium*, *Taufkapelle*, engl. *baptistry*). T.S.

BARBACANĂ În arhitectura fortificată, amenajare defensivă în fața intrării principale a unei cetăți,

castel, oraș sau biserici întărite, constînd dintr-un spațiu îngust, cu traseu șicanat delimitat de ziduri înalte prevăzute cu un drum de strajă, ferestre de tragere și guri de aruncare. Sistemul, de origine orientală, a pătruns în Europa în sec. 13 și s-a răspîndit în sec. 14 și 15. În Transilvania, la Prejmer (jud. Brașov), intrarea în incinta fortificată este precedată de o b. avînd aspectul unei curți întărite, iar la Șeica Mică (jud. Sibiu), cel al unui puț adînc, construit în spațiul dintre turnul vestic al bisericii și turnul porții primei incinte (fr. *barbacane*, it. *barbacane*, germ. *Barbakane*, engl. *barbican*). T.S.

BARBĂ Metalul înălțurat de instrumentul de gravat și care rămîne atașat plăcii. În gravura cu dățița, b. se înălțură cu un răzuitor, ele păstrîndu-se însă în gravura cu acul (fr. *barbes*, it. *barbe*, germ. *Grat*, engl. *beards*, *burr*). A.P.

BARBOTINĂ 1. Pastă ceramică vitrificabilă, aproape lichidă, din care, prin turnare în forme de ipsos, se obține o faianță sau un porțelan moale, permeabil, folosit pentru toate și diverse ornamente ceramice. **2.** Decor din b. acoperit cu un strat de glazură sau verni transparent, vitrificat prin ardere, caracteristic pieselor din porțelan sau din faianță (fr. *barbotine*, it. *colta di stoviglio*, germ. *Schlickschmuck*, *Schlicker*, engl. *slip*). V.D.

BARCĂ Reprezentare simbolică obișnuită pentru Biserică (catargul este crucea, corpul — spațiul ce unește pe credincioși), frecventă din arta paleocreștină pînă în baroc, în figuri schematice, stilizate, naturaliste, singură sau în combinație cu alte teme iconografice: Chemarea apostolilor, Biserica asaltată de diavoli etc. (fr. *barque*, it. *barca*, *nave*, *navicella*, germ. *Kahn*, engl. *boat*). T.S.

BARETĂ Bonetă din lînă sau pîslă, ca o beretă, purtată în sec. 15-16. Prevăzută cu o armătură care îi dădea formă pătrată, a devenit pătina distinctivă a doctorilor și prelaților (cea a preoților catolici, neagră, prevăzută pe diagonale cu 4 arpișoare, cea a cardinalilor, roșie, cu 3, a episcopilor violetă) (fr.

barretta, it. *berretta*, germ. *Birett*, *Kardinalmütze*, engl. *biretta*, *clerical cap*). A.N.

BARIOLAJ (fr. *bariolage*, impestrițare) Termen vechi desemnînd un ansamblu de tonuri policrome disparate. L.L.

BARITĂ Sulfat de bariu natural, măcinat și purificat, utilizat (din antichitate) ca material de umplură. Stabilă la lumină, lipsită de toxicitate, b. posedă o largă compatibilitate chimică și o bună rezistență la agenții atmosferici. V. și *bianco fix* sau *alb de bariu* L.L.

BAROC (port. *barroco*, perla de formă neregulată) Denumire dată stilului născut în Italia, spre mijlocul sec. 16, răspîndit în întreaga Europă și, ulterior, în America Centrală și în cea de Sud, și chiar în Asia (Filipine), evoluînd și luînd aspectul unor variante locale, pînă în sec. 18. Fără a fi într-un tot un stil al Contrareformei, legătura sa cu acest curent de gândire și acțiune religios-propagandistică a Bisericii catolice nu poate fi negată. Avînd la bază trăsăturile Renasterii tirzilor (Michelangelo este unul dintre principalii precursori), b., deși păstrează unele din elementele formale ale acestora, îi neagă spiritul, diferențîndu-se prin înclinația spre fastuos, grandios, opulent și chiar colosal. Incorporarea sugestiei mișcării în volumetrie și decor, căutarea efectului de suprafață, specularea jocurilor de umbră și lumină și a combinațiilor de curbe și contracurbe. Amprenta sa este purtată de toate genurile artei. Arhitectura cunoaște o mare diversitate de programe: civil — cu dominanța palatului și a vilei din mediul rural —, religios — cu biserica parohială, mînașirea (cumulînd alături de funcția religioasă strictă pe cea socială) și capela particulară —, militar. Construcțiile civile sînt de dimensiuni importante, cu mai multe nivele, cel mai fastuos decorat fiind primul etaj, cu plăfoane ornamentate în trompe-l'oeil, stucaturi, parchete prețioase, oglinzi. Fațadele sînt ritmate vertical cu pilaștri, axul intrării prezintă logii, rezalțuri, balcoane, scări monumentale, fiind adesea terminat cu frontoane. Acoperișurile înalte, străbătute de lucarne, au adesea, la bază, șiruri de statui reprezentînd, de regulă, zeiță din panteonul clasic (exemple: Palazzo Odescalchi, Roma, arh. G.L.Bernini; Castelul Augustusburg, Brühl, arh. B.Neumann, 1745; Palatul Belvedere, Viena, arh. J.L.von Hildebrandt, 1721-1724; Zwingarul, Dresda, arh. M.D.Pöppelmann, c. 1730; Palatul de iarnă, Sankt-Petersburg, arh. I.B.Rastrelli). Arhitectura religioasă cunoaște o anume diversificare a planimetriei bisericilor, b. vîdînd o preferință alături pentru tipul central, de plan oval, cît și pentru cel longitudinal-cruciform, în care nava centrală este flancată de suite de capele laterale prevăzute cu multiple altare. Apare și cupola ovoidală, realizată din „leii”, cu extradosul puternic marcat de nervuri și terminat cu un lanternou. Pentru capelele laterale se folosesc botfite în rețea. La

exterior primează decorul fațadei principale, marcată pe orizontală de folosirea ordinelor suprapuse (pilaștri, coloane, semicolone) și încununată cu un fronton cu volute la bază. Decorul interior bogat (sculpturi, stucaturi, picturi în trompe-l'oeil pe bolți, altare combinînd arhitectura, sculptura și pictura în ele) tinde spre somptuos, atmosfera fiind completată de regia luministică. Evoluția poate fi urmărită de la Biserica Il Gesù din Roma (arh. G.Vignola și J. della Porta, 1568-1584) pînă la biserica de pelerinaj Vierzehnheiligen (arh. B.Neumann, 1745), Biserica Sf. Nicolae din Praga (arh. J.C.Dientzenhofer) sau Biserica Mînașirii Ettal (Bavaria) (relaceri baroce Joseph Schmutzer, 1744-1752). În Transilvania și Banat se ridică numeroase biserici b. în tot sec. 18. Arhitectura militară este definită de predominarea cetăților de tip Vauban, cu structură bastionară de plan stelar. Cea mai mare cetate de acest tip din România este cea de la Alba-Iulia, refăcută în jur de 1710. Alături de construcțiile individuale, b. impune un tip de urbanism caracteristic (marele portic oval al lui Bernini, marlînd Piața Sf. Petru din Roma), apariția marilor fontini decorative (Fontana Trevi, Piața Navona, Roma), aleile cu fontini cu jocuri de apă, dar și o nelipsită arhitectură peisajeră în parcuri și grădini. Sculptura, cel mai adesea legată de arhitectură, plasată atît în interiorul, cît și în exteriorul clădirilor, în parcuri, piețe, pe poduri, are ca element definitoriu mișcarea violentă, involburată, preferată, uneori, chiar în dauna corporalității contorsionate (G.L.Bernini, *Ridicarea la cer a Fecioarei*, 1717-1720, Mînașirea Rohr; sculpturile lui Andreas Schlöter pentru palatul din Berlin, 1696-1700 etc.). Pictura cunoaște o mare diversitate tematică, de la scene de inspirație clasic-mitologică (trafii Carracci), la compoziția religioasă, cu tendință marcată spre patetism (Guido Reni, B.E.Murillo) sau spre dramatismul exacerbat (P.P.Rubens), de la portretul psihologic (A. van Dyck) la compoziția murală în trompe-l'oeil. Varietatea tehnicilor, multitudinea viziunilor, numărul imens al operelor, șirul impozant de nume de artiști fac din pictura b. un capitol fascinant al istoriei artei. B. își pune amprenta și asupra artelor decorative, mobilier și argintărie, bijuterii și textile, adesea mari artiști semînd opere de o mare somptuozitate, destinate aristocrației sau cultului. V. și II. 29-32 T.S.

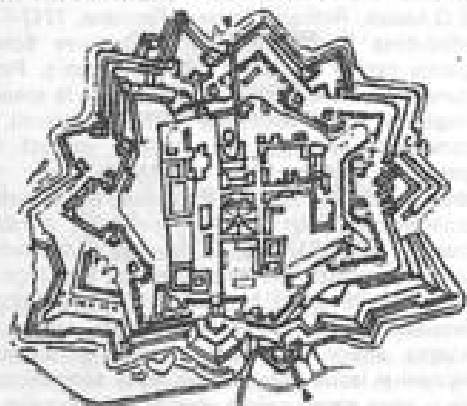
BARTMANNSKRUG (germ.) Cană din gresie de culoare brună, cu glazură stropită cu puncte de culoare; de formă bombată, este terminată cu un gît strîmt, iar pe fața opusă gâtului este reprezentat capul unui bărbat cu barbă (de unde derivă și numele). Utilizat frecvent în sec. 16-17 în Renană, b. s-a răspîndit și în Țările de Jos și în Anglia. Sin. *bellarmîn* (deoarece se credea că figura este a cardinalului italian Roberto Bellarmîn, care a trăit între 1542-1621). V.D.

BASORELIEF Tip de relief puțin profilat față de suprafața de fundal. V. și relief

BASSE-LISSE (fr.) Tapiserie executată pe un război de țesut orizontal, acționat prin pedale, la care firele de urzeală sînt dispuse orizontal. Cartonul este așezat sub firele de urzeală, fiind vizibil între acestea, astfel că modelul este executat pe dos. Metodă mult mai rapidă și mai economică decît tehnica haute-lisse. Tehnica b.-l. este folosită în special de țesătorii flamanzi și franco-burgunzi, începînd din sec. 14. În manufacturile franceze Aubusson și Beauvais se țese pînă în prezent în tehnica b.-l. (fr. basse-lisse, basse-lice, it. basso liscio, germ. Tiefkette, engl. low-warp, horizontal loom). V.D.

BASSE-LICE → basse-lisse

BASTION Amenajare defensivă plasată în unghiul unei fortificații pentru întărirea acesteia sau în preajma unei intrări, pentru supravegherea ei și a curtelor adiacente. Spre deosebire de turnurile cu funcții similare, b. este destinat pieselor de artilerie. Poate avea forma unui turn scund, circular sau poligonal (sec. 15-16), cu diametru mare, umplut cu pămînt („rondelă”), sau forma de „pană” (plan pentagonal, cu unghiuri mai mult sau mai puțin ascuțite) ori de „pică” — caracteristică fortificațiilor de tip Vauban (cetatea Oradiei — sec. 18) (fr. bastion, it. bastione, germ. Bastel, engl. bastion). T.S.

bastioane caracteristice fortificațiilor de tip Vauban

BASTONAȘ FRÎNTE Ornament în relief, format din muluri cu profil circular, care se frîng în unghi ascuțit și în unghi drept; folosit în arhitectură și în arta decorativă (fr. bâtons brisés, bâtons rompus, it. bastoni rotti, germ. gebrochene Stäbe, engl. broken sticks, frets). V.D.

BASCĂ Denumire dată în țările române, în Evul Mediu, încăperilor care serveau drept tainițe în biserici sau în casele particulare. T.S.

BATANT → canat

BATIK Țesătură din bumbac cu motive colorate, originară din nordul Indiei, din Malaysia și Indonezia, introdusă în Europa de olandezi în sec. 16. Decorul se execută manual, acoperindu-se cu ceară porțiunile de țesătură care urmează să fie colorate; după o imersiune în soluția colorantă, ceara este înlăturată cu un solvent (benzină sau apă clocotită); operația se repetă pentru fiecare culoare în parte. B. se folosește pentru îmbrăcăminte și pentru tapiserie. V.D.

BAUHAUS Importantă mișcare artistică și instituție de învățămînt, în Germania anilor '20 ai sec. nostru, de mare și durabil ecou internațional, încă influentă în arhitectură și design. Înființat în 1919 de arhitectul Walter Gropius, la Weimar, B., a cărui denumire — „Casa Construcției” — indica un program, își propunea o activitate complexă, cu caracter pragmatic, fondată, teoretic, pe ideea edificiului arhitectural ca operă totală, în jurul căreia se dezvoltă armonios toate genurile de artă plastică, în spiritul unei simplități și clarități funcționale, dominate consecvent de o viziune prioritar geometrizantă, interferentă cu constructivismul, Art Déco și arta abstractă, viziune considerată specifică unui stil al epocii moderne. Ideea sintezei artelor în jurul arhitecturii este preluată de la mișcarea Art Nouveau și a fost formulată de arhitectul belgian Henry van de Velde în acest spirit, la începutul sec. 20. B. însă, prin structurile sale organizatorice pedagogice, ca și prin prezența unor artiști de prim rang, profesori, alți la specialitățile genurilor tradiționale — pictură, sculptură, grafică, artă decorativă și artă monumentală —, cît și la scenografie, balet, fotografie, arta tiparului, artă publicitară, design industrial, între ei figurînd Paul Klee, W.Kandinsky, L.Feiningner, J.Itten, L.Moholy-Nagy, Oskar Schlemmer, Josef Albers, și-a asigurat dezvoltarea și eficacitatea în largi straturi ale societății, mai mult decît oricare din grupările și mișcările cu preocupări înrudite, ca De Stijl-ul olandez sau purismul lui Ozenfant. O altă idee de bază a B. — revenirea creației artistice la statutul de meșteșug —, idee proclamată în scrierile-manifest ale mișcării, are un pronunțat caracter de stînga, antindividualist, influențat de mișcarea rusă de avangardă. În ciuda raționalismului și funcționalismului, dominante în viziunea artistică a B., au existat, în paralel, și unele preocupări ezoterice, inspirate de doctrine extrem-orientale, dar și de antropozofia lui Rudolf Steiner, la Itten, Klee, O.Schlemmer și chiar Gropius. În 1929, B. își mută sediul la Dessau, confruntat și cu dificultăți politice, dar și cu deplasarea interesului artistic spre forme de artă figurativă, ca neobiectivismul și neoclasicismul, iar în 1933 se desființează, o dată cu instaurarea național-socialismului. În 1937, B. se reînființează în S.U.A., cu Gropius, Albers, Feiningner, Moholy-Nagy, emigranți acolo. A.P.

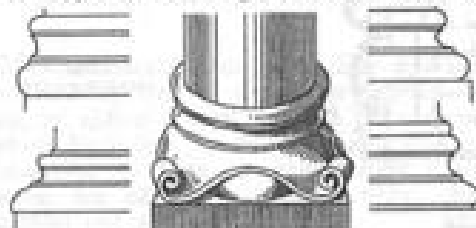
BAVURĂ Surplus de material, cu aspect de mici creste, rămas pe suprafața unui obiect de metal, după scoaterea acestuia din tipar. B. se înlătură prin cizelare (fr. bavure, it. sbavatura, germ. Bart, Graf, Gussnaht, engl. beard, burr). V.D.

BAYREUTH Una din cele mai importante manufacturi de ceramică din Bavaria; activează în sec. 18-19. Piese de faianță constituie producția principală (platouri, supiere, vase și căni de culoare albastră, brună sau albă, decorate uneori cu steme). O particularitate a manufacturii o reprezintă formele pieselor, inspirate din aspectul animalelor, păsărilor sau legumelor. Primele încercări de a se fabrica piese din porțelan datează de la mijlocul sec. 18, dar se cunosc prea puține date despre această activitate. Mărci: Bayreu; Bähr (pînă în 1728); B K (în albastru, pentru perioada 1728-1744, cînd manufactura este condusă de Knöller); B P F și-B P (pentru perioada 1747-1760, cînd manufactura este preluată de Pfeiffer și Fränkel). V.D.

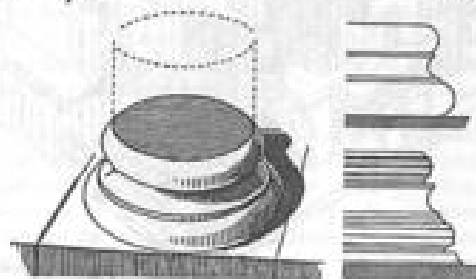
BAZALT 1. Rocă compactă de origine vulcanică, de culoare neagră, cenușie, albastruie, cu striațiuni sau diviziuni prismatice de formă neregulată. Folosită în arhitectură și sculptura egipteană și greco-romană. B. poate fi produs în mod artificial. 2. Denumire dată unei ceramici fără glazură, de culoare neagră, a cărei invenție (cître 1760) este atribuită englezului Josiah Wedgwood) (fr. basalte, it. basalto, germ. Basalt, engl. basalt). V.D.

BAZAR În lumea orientală și mai ales islamică, spațiu comercial urban, alcătuit dintr-o aglomerație de construcții adiacente, legate între ele prin artere de circulație acoperite, care adăpostesc atît mici ateliere meșteșugărești, cît și locuri de destocare a celor mai diverse mărfuri (Istanbul). Uneori, poate avea o valoare arhitectonică, conferită de edificarea după o planimetrie stradală și o structură individuală prestabilită pentru fiecare sector, compartiment sau chiar prăvălie (fostul b. imperial din Ispahan). Prin contaminare cu civilizația turcească, s-au construit b. și în unele orașe din țările române, uneori denumirea de b. sau „pazar” fiind dată cartierului comercial al unui oraș (fr. bazar, it. bazar, germ. Bazar, engl. bazaar). T.S.

BAZĂ Element constitutiv al unei coloane sau al unui pilastru, cu forme, profile, dimensiuni, proporții și decor raportate la întregul din care face parte.

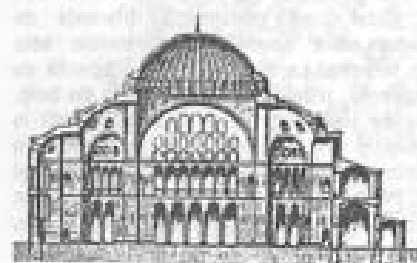
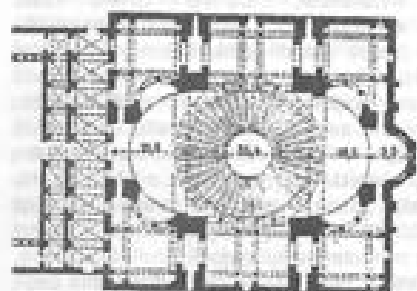
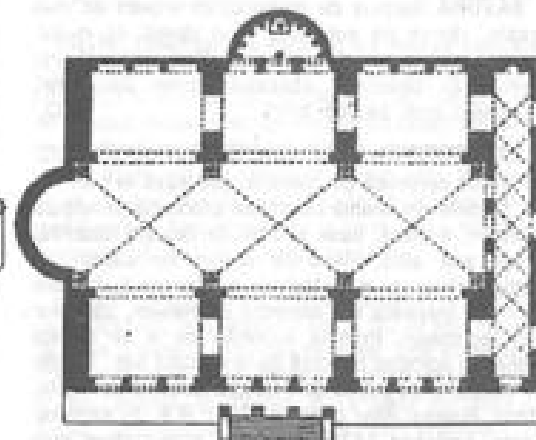
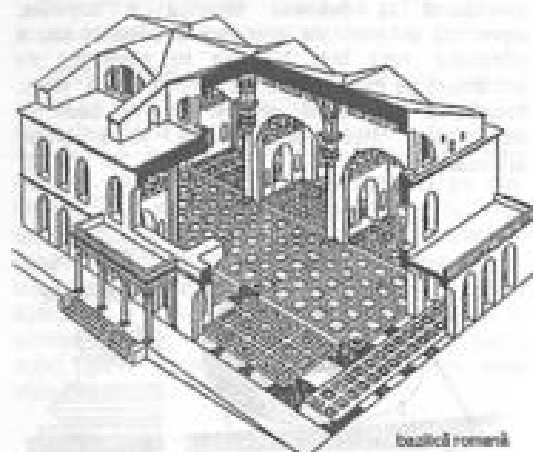
contribuind la definirea stilistică a acestuia; reprezintă extremitatea inferioară a coloanei sau a pilastrului, care face legătura cu elementul de arhitectură pe care acestea se sprijină: pîntă, soclu, balustradă, pardoseală, stilobat etc. (fr. base, it. base, germ. Basis, engl. base). V. și ordin, ordonanță T.S.

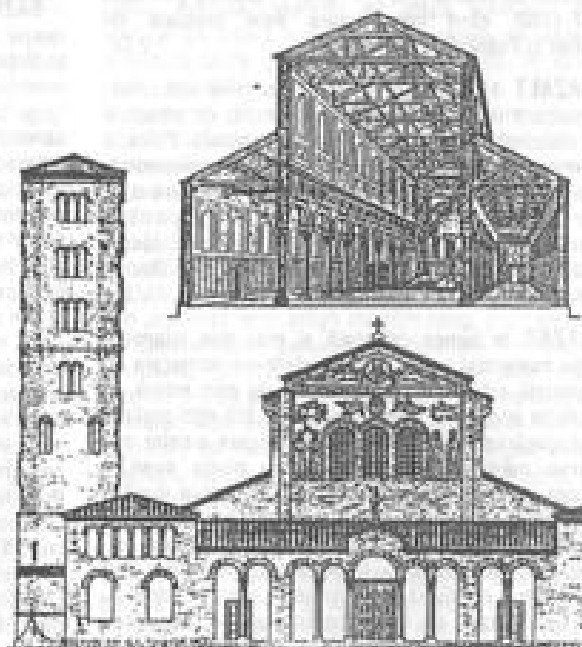
BAZILICĂ 1. Tip de edificiu roman civil, servind ca spațiu de întrunire, comercial sau ca loc pentru ședințele tribunalului. Consta dintr-o sală dreptunghiulară prevăzută în axul uneia dintre laturile lungi cu o absidă proeminentă. Perimetrul — la o oarecare distanță de pereți — era înconjurat de o colonadă care susținea un acoperiș în două pante. Cu începerea din sec. 4 a fost folosită ca biserică creștină. 2. Spațiu de cult rezultat din transformarea tipului roman: absida este mutată pe o latură scurtă, în extremitatea estică și adăpostește altarul. Spațiul bazilical dobîndește un sens longitudinal, fiind divizat în trei zone prin intermediul a două șiruri de coloane. Zona mediană (nava centrală) este mai înaltă decît cele două zone care o flanchează (nave laterale sau colaterale). Zidul care marchează diferența de înălțime dintre nava centrală și colaterale este străpuns de ferestre. La origine a fost acoperită cu șarpantă aparentă, ulterior cu tipuri diferite de bolți. B. este tipul de biserică preferat în sec. 3-7, atît în Occident cît și în Orient, fiind uneori, prevăzută cu o cupolă centrală (St. Sofia din Istanbul), și caracteristic pentru arhitectura romană și gotică din Occident (marile catedrale) (fr. basilique, it. basilica, germ. Basilika, engl. basilica). T.S.

BAZIN Construcție parțial sau total adîncită în sol, căptușită cu un material impermeabil, destinată să păstreze un timp oarecare o cantitate de apă. În funcție de scopul precis al edificării (pură depozitare, ritual, ornamental) îmbracă forme diferite și este decorată în consecință, în funcție de epocă și de stil. Din punct de vedere artistic, cele mai reprezentative b. sînt cele menite să colecteze apa fîntinilor prevăzute cu jeturi fîntinoare; în acest caz, sînt realizate din materiale mai prețioase și decorate cu statui și diferite elemente ornamentale din piatră, metal, ceramică etc. (fr. bassin, it. bacino, germ. Wasserbecken, engl. basin). T.S.

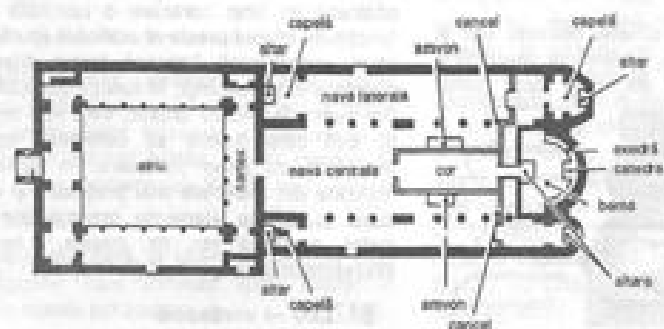
BAZZED → verdaccio

bazilică cu capeli

bazilică cu serpente

plan bazilical
(elemente principale)

BĂCAN ROȘU (turc. bacam) Numele generic dat altădată (la noi) materiei lemnoase din care se extrăgea o culoare roșie-albăstruie mult utilizată în boiangerie, pentru vopsitul ouălor roșii etc., și, de asemenea, denumirea unei culori-lac pentru pictură. Prezența sa este remarcată în Europa începând din sec. 12, importată din Orient (în special din Ceylon), iar după descoperirea Americii, adusă și de acolo. O varietate de lemn roșu aparținând speciei *caesalpinia brasiliensis* provenea din Brazilia (prin portul Pernambuco), iar o alta, ce aparține speciei *haematolylon campechianum*, provenea din Mexic (prin portul Campeche). În Evul Mediu, b.r. a fost cea mai importantă materie primă pentru coloranții textili roșii, ca și pentru culorile-lac de același fel. Numindu-l *vermiglio* sau *verzino*, Cennini îl menționează ca util pentru „întărirea” așa-ziselor „cenuși de ultramarin”, iar după Dionisie din Furna era adăugat în același scop culorilor cîrmiz și lacca. Apoi importanța sa ne apare din ce în ce mai diminuată. Eliminat din boiangerie de anilinele puternic pigmentate și ieftine, exclus de pe paleta pictorilor de roșurile solide moderne, b.r. a continuat să albe totuși unele întrebuințări pînă în primele decenii ale sec. 20. Alte denumiri vechi: *bacan*, *băcan*, *lemn* (de Brazilia, de Campeche, de Pernambuco, roșu), *lotur* (variante: *lote*, *loter*, *lotir*, *loturi*), *vernaboch*. Culori-lac preparate din b.r.: *braziliu*, *brahilo*, *lac* (de Brazilia, de Pernambuco, de Veneția), *roșu de Flandra*, *roz trandafiru*, *vermiglio*, *violet vegetal* (fr. *bois de Brésil*, *bois de Campêche*, germ. *Rotholz*, *Brasilienholz*, engl. *brazil-wood*). L.L.

BĂȘICĂ Recipient natural folosit de cei vechi pentru păstrarea culorilor. B. era fie de pește, fie vezica, stomacul sau intestinalele unor animale mici (porc, oaie etc.), spălate, uscate și legate cu ață; stoarcerea culorii se putea face prin înțeparea cu acul și presarea ușoară, orificiul fiind astupat apoi cu un os etc. L.L.

BĂȚAIA SFORII Expresie folosită de C.Cennini (*batando prima alcun filo*) pentru a denumi una din operațiile auxiliare executate de pictorii muraliști: trasarea liniilor drepte cu ajutorul unei sfori îmbibate cu pigment praf; sfoara se ținea bine întinsă între cele două puncte extreme și prin clupirea ei, la mijloc, lăsa pe perete o ușoară urmă colorată. Metoda este utilă și astăzi pentru distribuirea spațiilor ce urmează a fi pictate, pentru schițarea clădirilor, la realizarea carșajului etc. (folosită în mod curent de zugravi). L.L.

BĂȚĂTURĂ Ansamblu de fire orizontale și paralele introduse între firele de urzeală ale războiului de țesut, cu ajutorul suveicii, pentru a forma armura țesăturii. Firele de b. trec de la o lizieră la alta și se încrucișează cu firele de urzeală după diferite sisteme. Sin. *bătesă* (fr. *trame*, it. *trama*, germ. *Einschlag*, engl. *weft*). V.D.

BĂTEALĂ → bățatură

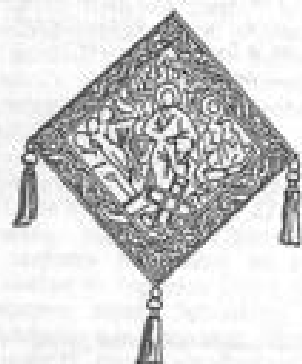
BĂȚ (PENTRU DESEN) Instrument improvizat folosit uneori de plasticieni pentru desenul de notație sau „definitiv”. În fapt, este un bețijor cioplit dintr-o esență lemnoasă moale (brad, tei etc.), lung de vreo 15 - 20 cm și ascuțit la vîrf, oarecum în felul dăștilor pentru lemn. Prin schimbarea unghiului de incidență format cu hîrtia și prin ușoare răsuciri, b. înmuiat într-un tuș diluat lasă urme foarte variate ca grosime și ton, de o mare plasticitate. L.L.

BEAUVAIS Manufactură franceză de tapiserii situată în apropierea Parisului, specializată în tehnica *basse-lisse*; a doua ca importanță după Gobelins. Întemeiată în 1664 de Ludovic XIV, din inițiativa ministrului de finanțe Colbert, provine din fuzionarea unor mici ateliere create în sec. 15 și rămîne întreprindere particulară pînă la Marea Revoluție din 1789. B. cunoaște o lungă perioadă de înflorire sub conducerea lui Jean-Baptiste Chénard (cînd se țes mai ales verdure în stil flamand), iar după 1684, a lui Philippe Béhagle, care lucrase în centrul flamand Tournai. După moartea acestuia (1704) urmează o perioadă de lincezire; numirea lui Jean-Baptiste Oudry (1686-1755) în funcția de pictor (1726), apoi de codirector (1734), dă un nou impuls producției. În sec. 19, pe lângă renumitele tapiserii murale, se țes și tapiserii de mici dimensiuni pentru acoperirea mobilierului destinat unor palate europene. Atelierele sînt închise temporar în anii 1793-1794 și 1804-1805. În 1940 manufactura (ale cărei localuri fuseseră distruse în timpul celui de al doilea război mondial) este transferată la Paris în cadrul manufacturii Gobelins. Cele mai renumite suite de tapiserii țesute la B. sînt în sec. 17-18: *Faptele Apostolilor* (după cartioanele lui Rafael), *Cuceririle lui Ludovic XIV*, *Suita chinezescă*, *Jocuri clăpănești*, *Comedii după Molière*, *Grotești*, *Aventurile lui Telemac*, *Istoria lui Achile*, *Metamorfозele lui Ovidiu*, *Fabule după La Fontaine*, *Istoria lui Don Quijote*, *Jocurile rusești*, *Cele patru părți ale lumii* etc. Pictori celebri lumizează cartioane pentru B.: flamandul David Teniers II, francezii Jean Bérain, François Boucher și Jean-Baptiste Le Prince. La sfîrșitul sec. 19, la B. se țes panouri decorative; după 1920, cartioanele pentru ansamblurile de mobilier se înmulțesc, dovedind gustul epocii pentru acest gen de tapiserii. Calitatea linurilor și mătăsurilor, finețea execuției pun în valoare armonia compoziției și a coloritului; bordurile prezintă o ornamentație bogată. O caracteristică a tapiseriilor pentru mobilier o constituie buchetele de flori și mici scene — peisaje sau compoziții antropomorfe și zoomorfe — încadrate în medalioane. Reînnoirea tapiseriei franceze după 1930 se manifestă și la B., unde se execută două celebre ansambluri pentru mobilier: Paris, după cartioanele lui Raoul Dufy, și Icar, după cartioanele lui Jean Lurçat și tapiseriile Polinezia — țesute în 1946, 1960, 1972 — după Henri Matisse, *Femeia* și

potcovarul (1967) după Le Corbusier, Grădina albastră (1978-1980) după Etienne Hajdu și multe alte piese după cartioanele unor pictori, sculptori și arhitecți contemporani grupați în Școala de la Paris. Muzeul Național de Artă al României posedă, printre alte tapiserii țesute la B., o suită de cinci piese reprezentând Jocurile rusești, după cartioanele lui Le Prince, și garnituri de mobilier cu tapiserii. V.D.

BECI Termen cu nuanță arhaizantă, desemnând o amenajare specială, din piatră sau cărămidă, la subsolul unei construcții, care, în arhitectura civilă particulară era destinat în principal păstrării în condiții optime de temperatură și umiditate a alimentelor ce se conservau pentru un timp mai îndelungat. În arhitectura medievală românească, prezenta interesante rezolvări planimetrice și spațiale, individualizate mai cu seamă prin sistemele de boltire (semicilindri cu sau fără arce dublouri, bolți cu muchii, bolți cu penetrații, calote pe pandantivi, tavane cu birne aparente); în parte sin. cu *plimjă* (fr. cave, it. cantina, germ. Keller, engl. cellar). T.S.

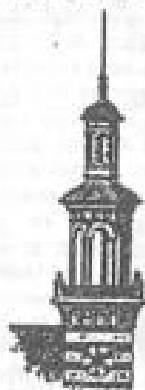
BEDERNIȚĂ Piesă vestimentară liturgică ortodoxă, brodată, purtată deasupra saccosului de către episcop, sau de starețul unei mănăstiri cărui i s-a conferit în chip special acest drept, ca unul dintre însemnele puterii spirituale. Este de formă pătrată și se poartă afirmată de unul dintre colțuri, unghiul inferior atingând genunchiul drept. Pentru decorul brodat nu există indicații iconografice precise. În țara noastră, se păstrează câteva piese remarcabile ca valoare artistică (Tismănaș — sfârșitul sec. 14, Putna — sfârșitul sec. 15). Termenul grecesc epigonation este folosit și în limbile europene, piesa neavînd un corespondent în biserica occidentală. T.S.

BELLARMIN → Bartmannskrug

BELVEDERE Loc special amenajat sau construcție independentă (pavilion, chioșc, un mic palat chiar) amplasat în puncte care oferă o deschidere agreabilă spre peisaj, gândit ca spațiu de odihnă și de recreere. Ideea, ca și cele mai timpurii construcții, aparțin Italiei (Florența, Roma-Vatican). Genul a fost cultivat cu precădere în sec. 18, în barocul germanic, clădit se

ridică adevărate palate purtînd acest nume: Viena, Potsdam, Charlottenburg, Weimar. T.S.

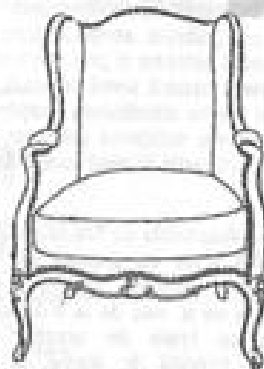

BEMA (gr. bema, tribună) În Biserica veche, semnifică spațiul rezervat numai clerului, sinonim cu sanctuarul, redus la origine la absida altarului. Ulterior, b. se amplifică, ajungînd să cuprindă pastoforiile, cît și o parte din spațiul navei centrale a bazilicilor simple sau cu cupolă; spre nord, vest și sud, era delimitată de o balustradă scundă, care marca separația netă dintre cler și credincioși. O platformă specială din acest spațiu — purtînd același nume — servea pentru citirea lecțiilor; din aceasta se va dezvolta apoi amvonul. T.S.

BENIȘ → binis

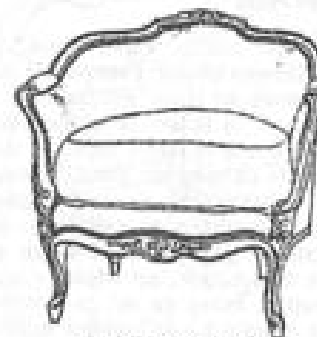
BERIL Silicat natural de aluminiu și beriliu (duritate 7,5-8, greutate specifică 2,60-2,91), incolor sau colorat. B. poartă diferite denumiri după colorit: smarald (verde), heliodor, crisoberil sau Goldberyl (galben), acvamarin și safir (albastru), morganit (roz). Folosit din antichitate pentru confecționarea unor obiecte de podoabă (fr. béryl, it. berillo, germ. Beryl, engl. beryl). V.D.

BERJERĂ (fr.) Fotoliu larg, adînc, cu spătarul și brațele articulate capitonate cu material textil, piele, împletitură din pai etc., cu pernă mobilă pe șezut.

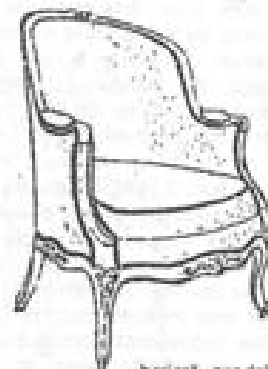
berjeră „à confessionnal”

Apare în Franța către 1720, avînd ca model primar scaunul cu spătar înalt prevăzută în dreptul urechilor cu plăcuțe din lemn perforat („urechi”), folosit pentru spovedanie (fr. bergère, it. seggiolone, germ. Bequemstuhl, Armlehnsessel, engl. bergère chair, easy-chair); — „à confessionnal” din timpul lui Ludovic XIV, construită din lemn sculptat, lăcuit sau aurit, păstrează linia spătarului cu urechi, acestea avînd forma unor pernțe capitonate pentru sprijinirea

berjeră „marquise”

comodă a capului. În decursul sec. 18, apar și alte tipuri de b.: — „gondole” (la care curba lină a brațelor și spătarului amintește bărcile venețiene), cu spătarul înalt, curbat, adînc și rezemători scunde; — „en cabriolet” (după numele unei mici trăsurii pe două roți cu un singur scaun), cu spătarul îngust, arcuit, concav, în formă de vîșieră, potcoavă, medalion oval, pătrat sau trapezoidal; — „porteuse” sau „voyeuse” este un tip de b. care apare către 1750, și care este prevăzută pe latura de sus a

berjeră „gondole”

spătarului cu o rezemătoare capitonată pentru brațe, permițînd unei persoane care stă în spatele b. să se rezeme de ea; — „marquise” sau semicanapea este o b. de dimensiuni mari, largă, cu spătar scund, pentru două persoane. C.R.

BERLIN Importanță manufactură germană de porțelan dur înființată în sec. 18, care activează și în prezent ca manufactură de stat. Primul atelier, creat în 1752 cu concursul unor meșteri veniți de la Höchst

și de la Meissen, se bucură de protecția lui Frederic cel Mare (1712-1786), dar își încetează activitatea în 1757. Un nou atelier se deschide în 1761; răscumpărat de rege în 1763, devenind manufactură regală. Aceasta cunoaște un mare succes artistic și comercial, rivalizînd cu Meissen. Cea mai înfloritoare perioadă se situează între anii 1761-1786, cînd se execută servicii de masă și vase pentru curțile europene și statuete în stil rococo, care înfățișează personaje în costume contemporane, amorași, sau simbolizează anotimpurile, elementele naturii, viciile și virtuțile omenești. Motivele decorative cele mai frecvente: flori, fructe, ornamente gen mozaic, chinoiserie, rețea, împletituri, scene inspirate după picturile lui Antoine Watteau sau David Teniers cel Tânăr. Coloritul este monocrom (portocaliu, roz-zmeuriu, albastru, gri, negru și mai ales roșu) sau policrom. Busturile create în a doua jumătate a sec. 18 de frații Meyer sînt adevărate portrete în porțelan. Muzeul Național de Artă al României și Muzeul Colectiilor din București posedă numeroase exemplare din producția manufacturii B. Mărci: litera W sub glazură albastră (inițiala numelui lui Wegely care a creat primul atelier); G colorat, pictat peste glazură (inițiala lui Grotzkowsky, proprietarul celui de al doilea atelier); un sceptru albastru (după 1763).

V.D.

BERRETTINO Gri compus prin amestec fizic, pomenit de C.Cennini ca util în pictura murală (sec. 14-15). Varia de la un gri-oliv, spre gri „de culoarea lemnului”. L.L.

BESTIAR(IU) Culegere medievală de texte ilustrate, cu caracter moralizator, descriind animale reale sau fantastice, cu valoare de simbol, personificînd binele, dar mai cu seamă răul. Principala sursă iconografică este Physiologus, dezvoltat și interpretat în sens creștin în Evul Mediu de Vincent de Beauvais, în al său „Speculum naturale” (fr. bestiaire, it. bestiario, germ. Bestiarium, engl. bestiary). T.S.

BETON Conglomerat artificial de materiale diverse (pietriș, nisip, fragmente ceramice, reziduuri de ardere etc.) reunite printr-un liant hidrolic, cunoscut încă din antichitate (China, Roma); cel modern, cu începere de la sfîrșitul sec. 19, are la bază cimentul. Proprietățile diferitelor componente, ca și tehnologiile folosite, desemnează tipul de b. ca și caracteristicile care determină întrebuințările sale în arhitectură. Arhitectura sec. 20 cunoaște o adevărată estetică a b., bazată pe o anume glîndire spațială și decorativă proprie, cu încercări de exprimare cît mai originale și, în același timp, cît mai economice și cu realizări de excepție (orașul Brasília, conceput în anii '60 de un colectiv condus de arh. Oscar Niemayer) (fr. béton, it. cemento, germ. Beton, engl. concrete); — armat, tehnică modernă de construcție, constînd în turnarea betoanelor în cofraje al căror nucleu este alcătuit din bare metalice de dimensiuni diferite, plasate la

intervale prestabilite, în scopul obținerii unei anumite rezistențe și elasticități din combinarea calităților celor două tipuri de materiale (fr. *béton armé*, it. *cemento armato*, germ. *Eisenbeton*, engl. *ferro-concrete*). T.S.

BEZIR Denumirea, în erminii, a uleiului folosit pentru pictură. În textul lui Dionisie din Furna îl întâlnim ca ulei nefiert saponificat (incorporat, uneori, în ultimele straturi de grund), ca ulei crud trecut cu ceruză sau amestecat cu rășini, utilizat pentru prepararea verniurilor. L.L.

BIACCA → alb de plumb

BIANCO SANTOGIOVANNI → alb de var

BIANCO SOPRA BIANCO Termen italian desemnând decorul constituit din desene florale și volute din email alb opac, pe fond albastru-gri sau alb-verzui, caracteristic faianței italiene din sec. 16 (Castel Durante, Faenza, Veneția). Folosit în sec. 18 și în Franța (Nevers, Saint-Amand-les-Eaux), în Anglia (Liverpool, Bristol, Lambeth), în Suedia (Marieberg, Rönstrand). V.D.

BIBELOU (fr.) Termen utilizat în sec. 17 și 18 pentru diverse ustensile, jucării, obiecte de mică valoare. Din sec. 19, b. se referă la o gamă mai restrânsă de obiecte, confecționate din aur, argint, fideș, os, lemn exotic, porțelan, sticlă, pietre dure și alte materiale. În general fragile, considerate și prețioase, b. se păstrează în vitrine sau pe unele mobile pentru agrementarea interioarelor (fr. *bibélot*, it. *gingillo*, *ninnolo*, germ. *Nippssache*, engl. *bibélot*, *knick-knack*). C.R.

BIBLIE (de la gr. *biblion*, carte) Scriere sacră a Bisericii creștine (fundament al creștinismului), alcătuită dintr-o serie de cărți preluate din patrimoniul iudaic (Vechiul Testament) și din o serie de scrieri noi, propriu-zis creștine, legate de viața și învățătura lui Hristos (Noul Testament), ca sursă a doctrinei teologice și practici liturgice. Numărul cărților canonice provenite din cele două surse variază în oarecare măsură de la o Biserică la alta, unele fiind considerate apocrife. Textele B. au constituit încă din epoca paleocreștină cel mai important izvor al iconografiei. Cele mai vechi ilustrări s-au păstrat sub formă de rotulusuri (cel al lui Iosua — copie din sec. 5 a unei lucrări din sec. 2, păstrat la Vatican), apoi de codexuri. Diferitele reprezentări — în manuscrise, pictură de panou sau murală, sculptură, gravură mai târziu — sînt alcătuite din imagini izolate (personaje, scene) sau se constituie în cicluri. În sec. 13 în Franța apar — moralizatoare (*Bibles moralisées*) și — istoriate (*Bibles historisées*), jucînd și rolul de istorii universale, avînd la bază scrierea lui Petrus Comestor, *Historia Scolastica* (fr. *Bible*, it. *Bibbia*, germ. *Bibel*, engl. *Gospel*) V. și apocrife, Noul Testament, Vechiul Testament T.S.

BIBLIA SĂRACILOR Manual de compoziții destinat celor „mai săraci cu duhul”, exemplificare prin excelență a caracterului didactic-ilustrativ al artei medievale, bazată pe o construcție tipologică avînd ca obiect viața lui Hristos și analogiile ce se pot stabili între aceasta și fapte din Vechiul Testament. Foarte răspîndită în a doua jumătate a sec. 15, cu ajutorul gravurilor în lemn colorate manual (fr. *Bible des pauvres*, it. *Bibbia dei poveri*, germ. *Armenbibel*, engl. *Bible of the Poor*). T.S.

BIBLIOTECĂ (gr. *biblion*, carte, *theke*, dulap) Mobilă pentru păstrarea cărților. Exemplarele utilizate în sec. 16, construite din stejar, nuc, prezintă forme simple: dulap masiv cu rafturi pe fațada deschisă, dulap de înălțime medie cu rafturi, închis cu una sau două uși prevăzute cu grilaj din metal. În Anglia în sec. 17, se confecționează piese funcționale și estetice din material lemnos de calitate, în genuri aceluși. Tipică stilului „Queen Anne”, b. cu aspect arhitectural are două corpuri, cel inferior scund, cel superior cu etajere, închis cu uși cu geamuri din sticlă. În epoca georgiană este specifică b. înaltă cu unul sau două corpuri, încoronată cu un fronton întrerupt, cu ușile constituite din șipci de lemn înguste avînd structura unor carelaje cu motive geometrice sau fanteziste, pe părțile interioare acoperite cu sticlă. Din sec. 19 se extinde fabricarea de noi modele, de mari și mici dimensiuni, destinate diverselor medii sociale, b. portativă, ușoară, practică, cu mai multe rînduri de etajere, b. turnantă cu rafturi circulare montate pe un ax central. În Franța ebeniștii din sec. 18 execută piese de lux din lemn masiv sau placat, cu decor marchetat, cu garnituri din bronz aurit, avînd unul sau două corpuri suprapuse, cel superior închis cu plasă din sîrmă de alamă ori cu geamuri de sticlă. B. stil Empire, masivă, monumentală, din mahon sau palisandru, este ornată cu motive antichizante din bronz aurit. În cadrul stilului Biedermeier predomină b. de proporții modeste, lucrată din lemn cu furniruri în culori deschise (cireș, pîr, nuc, frasin), în genuri cu un singur corp flancat de colonete, o ușă, uneori două, parțial sau în întregime acoperite cu sticlă. De la sfîrșitul sec. 19 se înovează o gamă largă de scheme constructive, realizate din materiale diverse. B. fixă încastrată în pereți unor încăperi prezintă forme și elemente decorative subordonate arhitecturii interioare caracteristice respectivelor epoci istorice (fr. *bibliothèque*, it. *biblioteca*, germ. *Bücherschrank*, engl. *bookcase*). C.R.

BICE BLUE → albastru de Bremen

BICORN Pălărie bărbătească cu borul răsfîrnt formînd două colțuri, purtată în perioada revoluției franceze și a imperiului napoleonic (de francezi cu colțurile laterale, de englezi antero-posterioare); a rămas în uniforme de gală ale unor academicieni, diplomați, militari (fr. *bicorne*, it. *lucerna*, *cappello a*

due punte, germ. *zweihörniger*, *zweispitziger* *Hut*, engl. *two-horned hat*): V. și pălărie A.N.

BIEDERMEIER, STIL — Întemeierea Confederației germanice după Congresul de la Viena (1814-1815) marchează începutul epocii B., al cărei apogeu se poate situa în jurul anilor 1830, pentru a se estompa spre 1848. Artele plastice sînt marcate în această

epocă de curenți heterocliți: arhitectura este dominată de influențe eclecticice (Ev Mediu, Renaștere, antichitate romană), puținele edificii B. sînd caracterizate printr-o mare simplitate a paramentului. Interiorul B. se remarcă prin lipsa aproape totală a elementului decorativ, căruia i se preferă uneori tapetele în benzi și culori luminoase. Mobilierul reprezintă o

Stilul BIEDERMEIER

1. Canapea, masă și scaun în garnitură; 2. Secreț cu două corpuri; 3. Fotoliu; 4. Bibliotecă; 5. Scaun; 6. Scaun și masă; 7. Fotoliu cu spătar rotund; 8. Pat en bateau; 9. Birou-comodă

interesantă sinteză, dominată de spiritul burghez, între elemente Empire, Restaurare și influențe engleze, în care predilecția pentru linia curbă se asociază cu jocurile decorative obținute prin folosirea marilor suprafețe furnizate de nuc, paltin, cireș, măr, mai rar acaju. Stilul va cunoaște o mare expansiune, fiind propriu întregii Europe Centrale, cu extinderi pînă în Italia, Rusia și Transilvania. Mobilele caracteristice sînt secretărea-ur, ansamblul de salon, mese cu diverse destinații (de scris, de lucru, de noapte), comoda sau "dulapul. Analiza stilistică permite clasificarea următoarelor categorii de B.: - german, care dă notorietate stilului, cu forme masive, arhitecturate, ale căror modele sînt desenate de Karl Schinkel, Adolph Friedrich Voigt, J.C.Sewering, K.G.Wanschaff; - austriac, particularizat printr-o mai mare exuberanță a formelor și o mai bogată decorație dedusă din repertoriul Empire, principalii creatori de modele fiind J.Danhausser (Viena), J.N.Geyer (Innsbruck) și Michael Thonet, care, spre 1836-1840, va începe producția în serie mare a scaunelor de lemn curbat; - maghiar, producție relativ provincială, reluînd simplificat modelele vieneze; - cehoslovac, provincial, contaminat de cel vienez; - baltic, prezent în Polonia, Lituania, Estonia, variantă austeră a modelului german; - rus, prelungire și simplificare a Empire-ului rus; - transilvănean, cu o producție provincială în stil B., contaminat și de thersianul tirziu sau de stilul Iosif II (germ. Biedermeierstil).

C.D.

BIFEU (fr. *biffée*) În gravură, operație prin care, după procesul imprimării, se trasează pe placa de gravat diferite linii, ca mijloc de a împiedica folosirea plăcii pentru tiraje frauduloase.

I.P.

BIJUTERIE Mic obiect de podocăbă din diferite materiale (cochilie, os, metal, perle, pietre prețioase etc.). Cunoscută din preistorie, sub diferite forme, de toate popoarele, b. a evoluat pînă în prezent adaptîndu-se model vestimentare a diferitelor epoci. În antichitatea greco-romană, b. se executa mai ales sub forma de camee sau de intalie; în epoca medievală, la confecționarea b. se foloseau pasta de sticlă și emailul bizantin, iar în Renaștere, metalele nobile. În sec. 17-18, arta b. atinge un înalt nivel de măiestrie, prin varietatea formelor și a ornamentelor. În sec. 19, se revine la stilul antic. La începutul sec. 20, stilul Art Nouveau se caracterizează în arta b. prin forme stranie, ondulate, prin folosirea otelului și a alamei. Stilul cubist preferă formele perfect geometrice. B. se execută manual și, o dată cu dezvoltarea industrializării, mecanic. B. au fost purtate la început de bărbați, apoi de femei (agrafe, broșe, cercei, brățări, lanțuri, brelocuri, diademe etc.) (fr. *bijou*, it. *gioiello*, germ. *Juwel*, engl. *jewel*). V.D.

BINIȘ Veșmînt purtat în lumea musulmană peste anterie, sub scurtă sau caftan. Din stofă, deseori îmblănit, b. era lung, răscoit în talie, evazat la poale,

cu mineci lungi și largi. La origine, veșmîntul învățaților și clerului musulman, apoi al curtenilor, a fost purtat și în țările române în epoca fanariotă, de boieri și boieroaice. Sin. *beniş*. A.N.

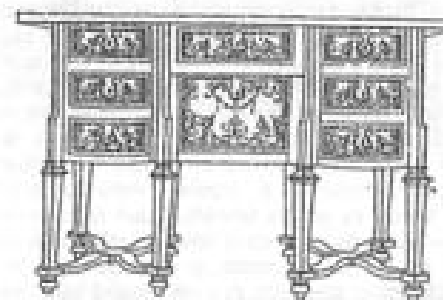
BIPARTIT(Ă) Sistem de fragmentare prin menouri sau colonete a suprafeței delimitate de ancadramentul unei ferestre sau al unei uși, care are ca rezultat împărțirea acestora în două diviziuni identice ca dimensiuni, forme și decor. T.S.

BIROU (lat. *burra*, postav brun, roșu) În sec. 16 termenul „bureau” se referă la o țesătură groasă de culoare roșie, folosită și pentru primele mese de scris, acoperite cu postav roșu. Construit în forme simple, din brad, stejar, nuc, tăblia rectangulară fiind așezată pe patru picioare drepte, reunite prin traverse, și sertare pe centură. Din sec. 17, apar exemplare de lux destinate monarhilor și demnitarilor, confecționate din lemn indigen (nuc, pâr) și exotic (abanos, palisandru), masiv sau placat, ornamentate cu intarsi sau marchetărie. Dintre acestea, - „Mazarin” este caracteristic prin formă și execuția decorului somptuos în tehnica „Bouille”: tăblia așezată pe două corpuri laterale, rectangulare, dotate cu sertare sprijinite pe opt picioare grupate câte patru, în formă de baluștri, console, uneori legate cu traverse. În sec. 18, în Franța se creează modele cu caracter funcțional și pentru alte categorii sociale, unele dotate cu mecanisme, altele destinate în mod special pentru femei, cunoscute sub denumirea „bonheur-du-jour”. Tipuri de b.: - plat, construcție elegantă, masa lungă, îngustă, pe patru picioare curbate, drepte, tăblia rectilinie sau ondulată, în ramă metalică, acoperită cu postav fin, catifea, piele, cu trei pînă la cinci sertare pe centură, este ornamentat cu garnituri din bronz, cizelat, aurit; - cu cartonieră, variantă a b. plat prezintă peste masa de scris, pe centru sau pe latura din stînga, un mic corp înalt cu rafturi; - cu pantă, în genere de mici dimensiuni, închis cu placă rabatabilă, înclinată, denumită „în spate de mîgar” ascunde diverse compartimente. Pivotală prin tije metalice laterale se deschide servind ca masă de scris; - capucin cunoscut și sub denumirea „à la bourgogne” (primul exemplar fiind construit pentru ducele de Bourgogne). Ingenios echipat cu mecanisme, corpul mobilei este închis cu o placă care, prin basculare, eliberează pe fațada anterioară masa de scris în timp ce dintr-un lăcaș se ridică un pupitru cu rafturi, nișe, sertare secrete; - cu cilindru derivă din b. cu pantă, dar de dimensiuni mai mari. Corpul cu sertare pe centură este acoperit cu un capac curbat, jumătate sau sfert de cilindru, uneori constituit din lamele articulate care prin glisarea pe un ax permit închiderea și deschiderea mesei de scris și a compartimentului interior dotat cu poliș și sertare. În unele variante, pe latura de sus a capacului are o etajeră cu nișe, sertărașe, împrejmuită cu galerie de aramă ajurată. În sec. 19, se execută cu precădere piese masive de mari proporții din lemn natur sau turnit; - ministru, inspirat după b. „Mazarin”, de aspect arhitectural,

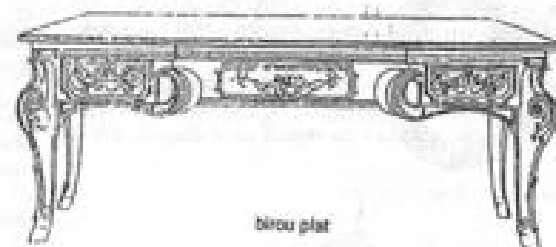
prezintă un spațiu larg, adînc, între cele două corpuri laterale, cu mai multe rînduri de sertare, adesea disimulate de uși cu canaturi; - plan, versiune simplificată a b. cu cilindru, are o casetă dreptunghiulară fixată în retragere, pe toată lungimea mesei de scris, acoperită cu capac de formă convexă. Exemplarele concepute și realizate în cadrul stilului „1900” aduc o notă deosebită prin preferința pentru lemnul masiv croit în forme asimetrice, sinuoase, cu ornamente sculptate, marchetate, inspirate din fauna și flora terestră și acvatică. Dezvoltarea mijloacelor mecanice favorizează fabricarea pe scară largă, în copii și variante, a modelelor de lux tradiționale din sec. 17-18 (fr. *bureau*, it. *scrivania*, germ.

Schreibkabinett, *Schreibtisch*, engl. *writing-desk*, *writing-table*). C.R.

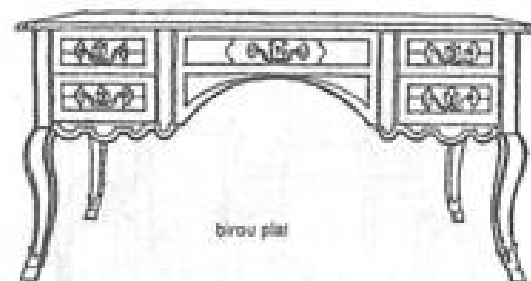
BISCUIT Porțelan alb, mat, opac, nesmălțuit, supus, în general, unei singure arderi. Procedul, aplicat pentru prima dată la manufactura franceză Vincennes, în 1751, cu intenția de a imita marmura în executarea unor statuete, figurine, medaloane, apoi la Sèvres (1766), este preluat, după 1760, și în Germania și Anglia. La Meissen se fabrică în sec. 18 un porțelan b. pictat, acoperit cu email, cunoscut sub denumirea de „b. de Saxe” sau „vieux Saxe”. Prin extensie, termenul de b. se aplică și pieselor de faianță nesmălțuită și fără glazură, în special celor

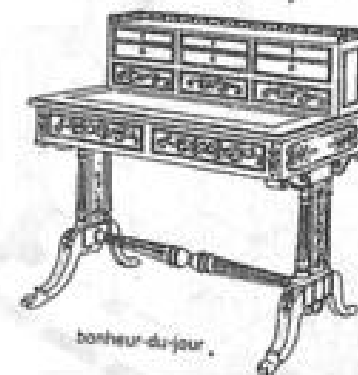
bureau „Mazarin”

bureau plat

bureau plat

bonheur-du-jour

bureau cu pantă

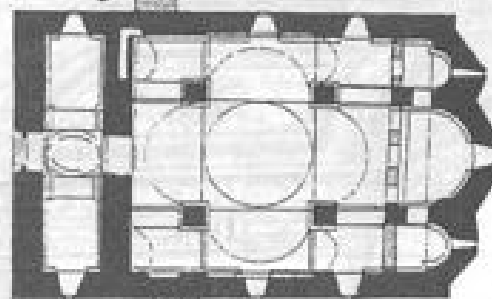
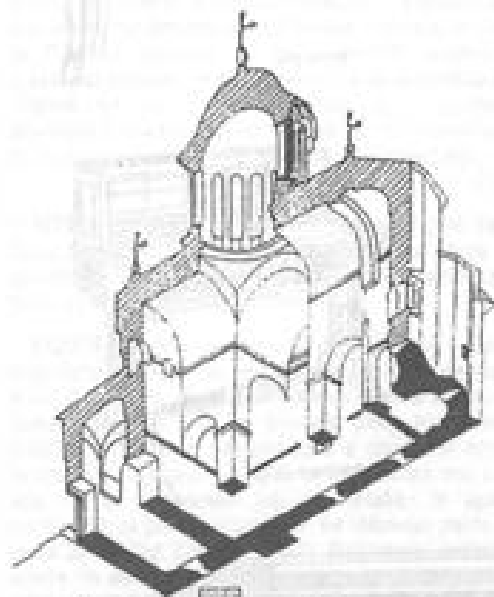

bureau cu cilindru

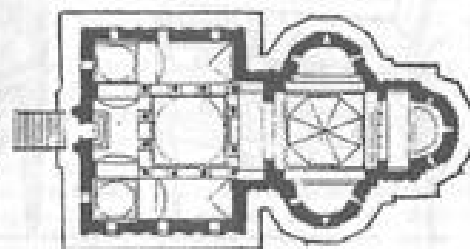
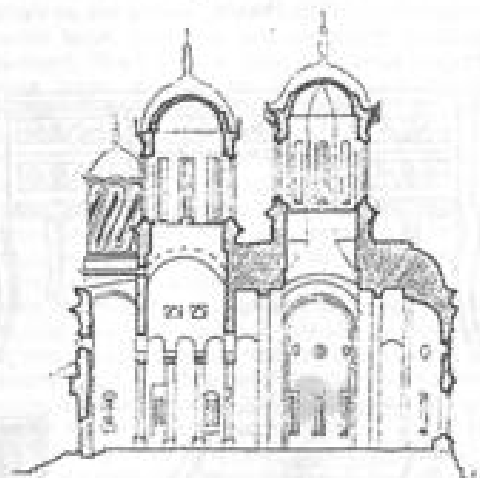
produse de manufacturile italiene din sec. 16. Sin. terre de Lorraine, terre de pipe, pâte tendre de Vincennes, pâte de marbre (fr. biscuit, it. biscotto, germ. unglasiertes Porzellan, engl. biscuit). V.D.

BISERICĂ Denumire generică pentru edificiile de cult creștin. În funcție de epocă și de confesiune, din punct de vedere planimetric și structural, pot fi de mai multe tipuri: **bazilici**: - **hală** - tip de bazilică în care navele laterale au aceeași înălțime cu cea centrală, care este astfel luminată numai indirect, toate trei fiind adăpostite sub același acoperiș (Catedrala Sf. Mihail din Cluj); - **sală** - tip de construcție mononavată, de plan rectangular, având un sanctuar format din o absidă semicirculară sau polygonală (pătrată deosebi), simplă sau precedată de un cor; este comună atât Orientului, cât și Occidentului, din epoca paleocreștină până în sec. 20 și, în funcție de epocă, prezintă caracteristici structurale și decorative definitorii pentru marile stiluri; - **de plan central** - secțiunea planimetrică reprezintă un cerc, un poligon sau un pătrat, acoperit de regulă cu o cupolă, având

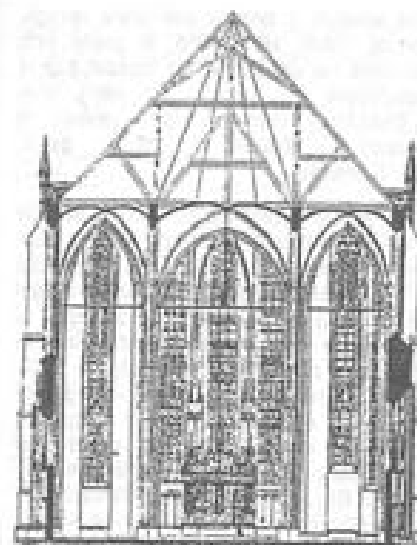
spre est o absidă; edificiile cele mai caracteristice pentru acest tip sînt rotunde. Tipuri caracteristice lumii ortodoxe: - **tip cruce greacă**, cu două subtipuri: cu brațe libere - în plan și la nivelul bolților se desenează în spațiu o cruce cu brațe egale, la întretăierea lor aflându-se o cupolă, iar în extremitatea estică o absidă; spre vest se află pronaosul; **cruce greacă înscrisă** - secțiunea orizontală indică un plan general rectangular, cu una sau trei abside la est; la nivelul bolților, în spațiul naosului este descrisă o cruce cu brațe aproximativ egale, realizate din semicilindri pe care se descarcă parțial tamburul turlei Pantocratorului, sprijinit la interior de patru stâlpi (coloane) din piatră sau din zidărie; pronaosul este boltit independent, dar închis în același dreptunghi planimetric; - **de plan triconc** - spațiul central al naosului, pătrat sau dreptunghiular, încununat de tură, este flancat spre nord și spre sud de câte o absidă laterală, acoperită cu o semicalotă; pronaosul este boltit independent; - **athonită** - tip caracteristic catolicoanelor de la Muntele Athos, reprezentând o sinteză între tipul cruce greacă înscrisă și triconc; pronaosul este adesea flancat de capete laterale. Tipuri speciale: - **dublă** - tip rar de b. cu două nivele; - **interioară** - cu rol, de obicei, de criptă și - **superioară** - destinată oficiilor obișnuite; cea mai celebră este cea

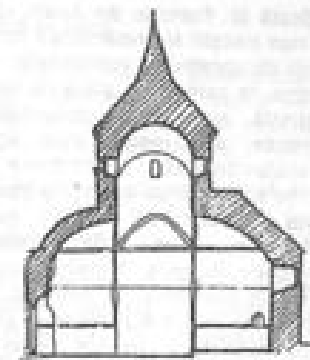
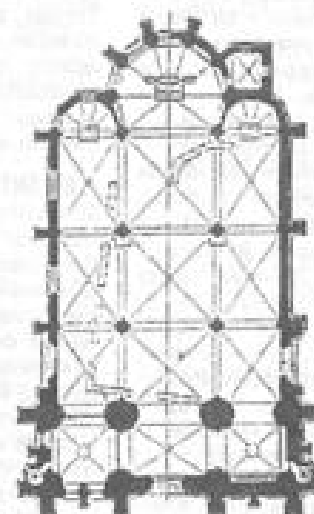
biserică tip cruce greacă înscrisă

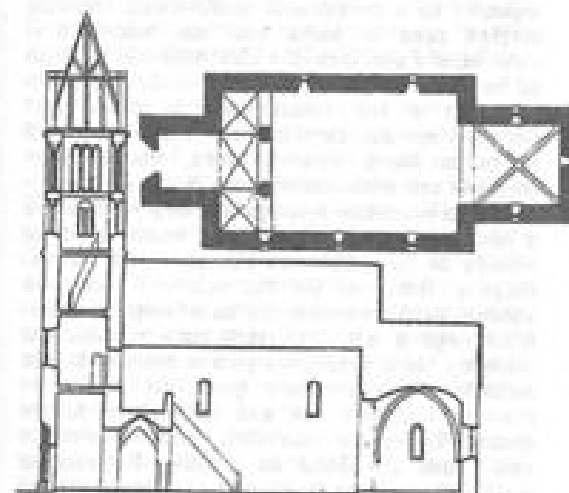
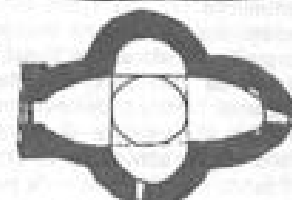
biserică de plan triconc

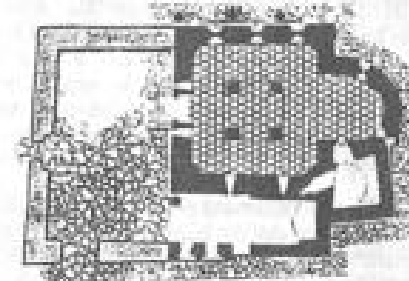
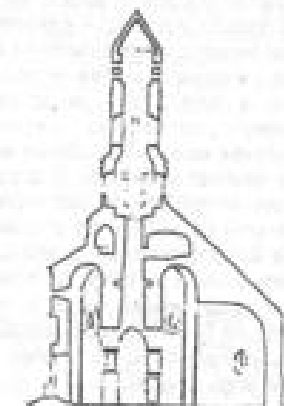
biserică hală

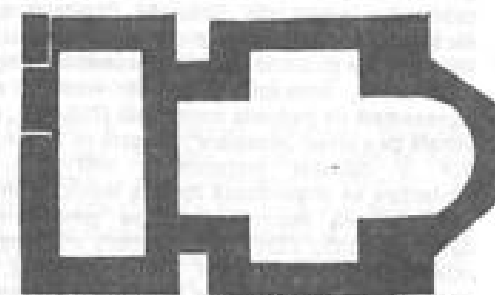
biserică de plan central

biserică sală

biserică de plan central

biserică tip cruce greacă cu brațe egale

dedicată Sf. Francisc din Assisi, decorată cu fresce de mari maeștri ai Prerenascerii italiene; - fortificată - tip de construcție caracteristic anumitor zone din Europa, în care b., în afară de funcția de cult, este destinată și apărării comunității în vreme de primejdie, scop pentru care este prevăzută cu amenajări defensive, uneori foarte dezvoltate (incinte întărite cu turnuri de apărare și bastioane, drumuri de strajă, terestre de tragere, guri de aruncare, barbacane, herse). Se păstrează numeroase exemplare în zona Pirineiilor francezi, în regiunea Gera din Germania, în Slovenia, în insula daneză Björnholm. Cele mai numeroase și mai variate - ca soluții tehnice și, implicit, plastice - se află în Transilvania de Sud (Țara Birsel, zonele Sibului, Mediașului și Sighișoarei) și în jurul orașului Bistrița. Din punct de vedere funcțional, b. sînt: - **abaziale** sau - de mănăstire; - **colegiale** - numai în Occidentul catolic, deservite de un colegiu de canonici; - **parohiale** - deservind o comunitate dintr-o unitate administrativă urbană sau rurală, aflat în Răsărit, cît și în Apus; - **de pelerinaj** - situate fie pe marile drumuri de pelerinaj ale Evului Mediu (de ex. spre Compostella, spre Palestina) sau în locurile de pelerinaj din diferite puncte ale Europei, Asiei Mici sau Orientului Apropiat; - **comemorativă** - ridicată special pentru a celebra memoria unui eveniment sau a unei persoane; - **votivă** - ridicată după o intenție anume a fondatorului. În scrierile apostolilor, B. denumește comunitatea creștinilor. Cu această semnificație este investit ulterior simbolismul spațiului sacru destinat adunărilor și ceremoniilor religioase creștine. Iconografic, a fost reprezentată inițial sub forma unei bărci, apoi ca o temelie îmbrăcată cu o rochie lungă și cu capul acoperit de un văl; ulterior aceasta purta o coroană, un potir în mîini și lemnul crucii; poate apărea și ca o regină triumfătoare, așezată pe tron. Des reprezentată în arta medievală și a Contrareformei (fr. *église*, it. *chiesa*, germ. *Kirche*, engl. *church*). T.S.

BISTRU Culoare neagră nuanțată spre brun, uneori brun-gălbui, produsă din tuninginea rezultată prin arderea lemnului de lag sau a unor esențe rășinoase. Datorită instabilității la lumină, unde se grizează, a fost abandonat pe la începutul secolului nostru (fr. *bistre*, it. *fuliggine stemperata*, germ. *Bister*, engl. *bistre*). L.L.

BITUM (lat. *bitumen*) Brun întunecat, preparat pentru pictură în ulei din b. natural, extras altădată de pe malurile Mării Moarte sub numele de b. sirian (*asfalt*). Deosebit de periculos pentru pictură, întrucît nu se usucă complet niciodată. În amestecuri, dacă i se adaugă sicative, pare a se usca, însă produce cracluri specifice, dezastruoase, migrînd spre suprafața picturii, peste care se întinde ca un voal negru. Liber, aplicat ca glasiu, crăcălează sub veniriile finale, iar nevrnisat aglomerează praful din aer. Apogeul folosirii b. este atins în prima jumătate a

sec. 19, cînd aceasta a produs adevărate ravagii. Tentația acestei culori se explică în parte prin mimetism (picturile noi căpătau de la început patina vechilor capodopere din muzee), în parte prin comoditate (suprafețe mari de fond puteau fi „rezolvate” ușor) (fr. *bitume*, it. *bitume*, germ. *Erdpech*, engl. *bitumen*). L.L.

BIZANTINĂ, ARTĂ - Originea termenului se află în numele orașului Byzantion de pe malul Mării Marmara, pe locul căruia, în 330 d.H., împăratul Constantin cel Mare a întemeiat orașul Constantinopol. De la același nume se revendică și denumirea sub care este cunoscut fostul Imperiu Roman de Răsărit, pînă la căderea lui, în 1453. Fenomenul artistic urmărit în evoluția sa - legat de teritoriul imperiului și de o serie de spații geografice aflate temporar sub stăpînirea sa sau numai sub influența sa spirituală și culturală - a primit numele generic de a.b. Bazată pe tradițiile elenistice - preluate direct sau prin interpretările romane tirzi - și pe cele de factură populară ale Orientului Apropiat, a.b. se definește ca atare în sec. 5, cînd se poate vorbi efectiv despre sinteza care o reprezintă, înglobînd ca o componentă fundamentală ideologia creștină pusă în slujba unui stat teocentric și autocrat, și a unei Biserici a cărei autoritate depășea cu mult sfera religioasă și a eticului. Ca artă de tip aulic, ea a fost caracteristică în primul rînd Constantinopolului, dar și unor centre de mare cultură (orașe ca Atena, Salonic, Mistra, mari mănăstiri imperiale sau aristocratice). Ea și-a pus pecetea - diferită ca intensitate în spațiu și în timp - și asupra a numeroase manifestări artistice locale, generînd aspecte de tip național în Caucaz, Rusia, Serbia, Bulgaria, România. Un caz aparte îl constituie Veneția, multă vreme marcată de influența bizantină. Sfera largă a a.b. înglobează toate manifestările creatoare, de la arhitectură pînă la broderie și arta metalelor. Sculptura este genul cel mai puțin practicat, acceptată mai ales ca relief cu funcție decorativă, Biserica interzicînd *ronde-bosse*-ul, în care vedea un pericol de idolatrie. Periodizarea istoriei a.b. urmează, în general, etapele majore ale evoluției politice a statului. O primă fază importantă este epoca lui Justinian (526-567), cînd toate genurile ajung la o mare înflorire. În arhitectură apare bazilica cu cupolă (Sf. Sofia din Constantinopol), secundată de biserica de tip central (San Vitale din Ravenna), iar mozaicul figurativ monumental atinge o nouă culme. Întreruperea evoluției frește a a.b., reprezentată de perioada iconoclastă (726-843), este urmată de o primă „renaștere”, marcată de urcarea pe tron a dinastiei macedonene (867-1059). În arhitectură se cristalizează tipul de biserică denumit „cruce greacă înscrisă”, care se generalizează, devenind, pentru cîteva sec., structura arhitectonică eclesiastică dominantă. În pictura parietală, de icoană și de manuscris se manifestă deja plener unitatea iconografică impusă de Biserică, respectată

riguros și în arta postbizantină sau numai de tradiție bizantină, transmisă prin erminii (*Menologii* ilustrate al împăratului Vasile II, c. 985; mozaicurile din absida principală, narтекul și intrarea de sud, din Biserica Sf. Sofia, sec. 10, Constantinopol; tabloul votiv Constantin Monomahul, 1034-1042; catoliconul Mînăstirii Hosios Lucas, începutul sec. 11; Sf. Sofia din Kiev, 1042-1046; Biserica Mînăstirii Daphni, mijlocul sec. 11). Epoca dinastiilor Ducas, Angelos și Comnen, dominată artistic de ultima, se impune mai cu seamă prin decorația parietală în mozaic (tablourile votive ale Comnenilor și Deisis din tribuna sud, Biserica Sf. Sofia din Constantinopol, 1182; decorul bisericilor din Sicilia - Cefalù, Palermo sau Torcello -, sec. 12) sau frescă (Narezi, Iugoslavia, 1164; Sf. Dumitru, Vladimir, c. 1195; Sopodani, Iugoslavia, începutul sec. 13). Cucerirea latină a Constantinopolului (1204-1263) a întrerupt înflorirea artei din metropolă, iar reluarea stăpînirii bizantine, în 1263, a însemnat și intrarea în ultima fază a a.b., cea paleologică. În arhitectura capitalei domină tipul de mare mănăstire imperială sau aristocratică (Mînăstirea Pantocrator); deși nu se renunță la mozaic (fragmente în diferite biserici din Constantinopol, ulterior transformate în moschei; ansamblul din Biserica Mînăstirii Chora, Kariye Djami, c. 1320; Biserica Sf. Apostoli din Salonic, sec. 14), fresca este cea care cîștigă terenul, locul monumentalității fiind luat de o viziune mai picturală, în care accentul este pus pe narativ, pe detaliu, pe cromatica bogată (paraclicul Bisericii Mînăstirii Chora; ansamblurile de la Mistra). Manuscrisul precedase deja pictura murală în schimbarea viziunii (foarte numeroase codice în bibliotecile mînăstirilor de la Athos, la Vatican, Moscova). În timp ce icoana tînde să-și păstreze, în unele tipuri (cele împărătești, cele de procesiune, parțial cele de iconostas), sensul monumentalității, iar în altele urmează tendințe ilustrative. Somptuoasa arhitectură civilă bizantină ne este cunoscută numai din descrierile contemporanilor. Arhitectura militară păstrează mai multe vestigii, cele mai cunoscute fiind fortificațiile Constantinopolului, începute în vremea împăratului Teodosie (sfîrșitul sec. 4). Sculpturile în fildeș, textilele țesute și brodate, arta metalelor prețioase combinată cu inserțiile de pietre și smalțuri au făcut faima Bizanțului. Mult timp după căderea acestuia, tradițiile sale artistice au continuat să rodească în Balcani, în țările române, în Rusia și au influențat chiar și arta otomană. V. și II. 1-4 T.S.

BIZOTARE 1. În gravură, rotunjirea marginilor plăcii de metal, decupate în așa fel încît să evite ruperea hîrtiei în timpul imprimării. **2.** Procedul de îndepărtare prin răzuire și șlefuire a unor defecte ale plăcii, de pe marginea sau suprafața ei (fr. *opération au biseau*, it. *ugnatura*, germ. *schrägerAbschnitt*, engl. *bevelling*). V. II. 1-4 I.P.

BLAIVAS → alb de plumb

BLANC FIX → alb de bariu

BLEU DE NEVERS Nuanță de albastru-azuriu, folosită pentru fond, în asocieri cu decoruri în alb și galben, caracteristică pieselor de porțelan executate în sec. 18 de manufactura franceză Nevers. V.D.

BLEU DE ROI Nuanță de albastru cobalt de o tonalitate bogată, uneori îndulcită de tente marmorate. Sin. *bleu de Sèvres*. V.D.

BLEU DE SEVRES Nuanță de albastru intens, caracteristică fondurilor aplicate pe piesele de porțelan executate în sec. 18 la manufactura franceză Sèvres. Sin. *bleu de roi*. V.D.

BLEU PERSAN Denumire improprie dată faianței cu fond albastru, produsă în manufactura franceză Nevers; acest colorit, care nu este de origine persană, ci probabil imitat după porțelanul chinez din sec. 17, a fost preluat și de manufacturile din Delft (Olanda), Rouen și Saint-Omer (Franța), Lambeth (Anglia). V.D.

BLICURI Accente lineare trasate cu aur sau cu culoare albă pe veșmintele și cernația personajelor reprezentate în pictura murală bizantină și de tradiție bizantină, menite să sugereze în chip convențional volumele anatomiei și mularea țăldurilor îmbrăcămînții; în pictura murală sînt folosite, uneori, și alte culori, dar numai la reprezentarea hainelor. V. și lumini T.S.

BLOC Bucată de piatră de carieră pusă în operă nefasonată sau tăiată astfel încît să dobindească în final o formă adecvată funcției și locului pentru care a fost proiectată (în sculptură sau arhitectură) (fr. *bloc*, it. *blocco*, germ. *Block*, engl. *block*). T.S.

BLOCAJ Tehnică de construcție constînd din asamblarea cu ajutorul mortarului a unui material diferit ca structură și dimensiuni (pietru, cărămizi etc.); de obicei formează emplectonul unui zid sau este turnat în șanțurile de fundare (fr. *blocage*, it. *rottame di pietra*, germ. *Füllsteine*, *Gussmauerwerk*, engl. *rubble-work*). V. și emplecton T.S.

BOA Sul lung, ca un șarpe, din puf, penă, blană, fire de lînă, purtat de femei la gră, ca un fular. În epoca 1900, încadrîndu-se prin forma șerpuitoare în stilul serpentin. A.N.

BOABE DE AVIGNON → stil de grain

„BOALA ULTRAMARINULUI” Alterare specifică a albastrului ultramarin (artificial) frecat cu ulei: cînd este aplicat neamestecat cu alți pigmenți, acesta absoarbe umiditate din atmosferă, care îi distruge (parțial) omogenitatea aglutinantului; ca urmare, pe suprafața culorii apar pete gri, iar mai tirziu pigmentul devine pulverulent. Alterarea poate fi prevenită cu ajutorul unei pelicule de verni final. (Într-un mod asemănător se comportă, uneori, și albastrul de cobalt.) L.L.

BOCCARO Denumire dată inițial ceramicii mexicane aduse în Europa în sec. 17 de portughezi, apoi — în mod eronat — pieselor de grăsie chinezească produse la Yi-Hsing, introduse în Europa de navigatorii portughezi și de companiile comerciale engleze și imitate pe scară largă până în sec. 19. Sin. buccaro. V.D.

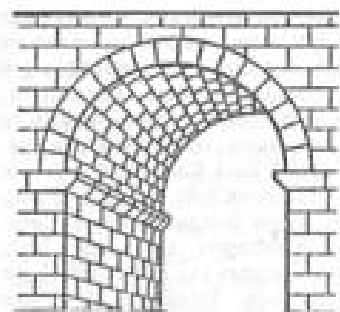
BOL 1. Vas semisferic, cu sau fără picior, din ceramică sau metale, de dimensiuni variate, cu sau fără ornamente. Cunoscut din preistorie, b. capătă diferite utilizări în decursul timpului (fr. *bol*, it. *fazza*, germ. *Bowie*, *Kumme*, engl. *bowi*, *mug*). 2. Numele unor argile fine, grase, colorate natural de oxidul (uneori de siliciu) de fier în galben ori în roșu întunecat. Sînt folosite încă din antichitate ca materii colorante, pentru pigmentarea unor grunduri, pentru prepararea unor suporturi destinate auririi. A purtat nume variate: b. armenesc, *bolosarmenos*, *bolos*, plumb armenesc, *terra sigillata*, *sinopia*, *vol*, *volus* (fr. *bol*, it. *bolo*, germ. *Bolus*, engl. *bole*). V.D. și L.L.

BOLERO 1. Vestă scurtă până deasupra taliei, fără mineci, deschisă în față, provenită din costumul popular spaniol (v. și *ilic*, *vestă*). 2. Pălărie de toreador, din letră, ornată cu pomponi. A.N.

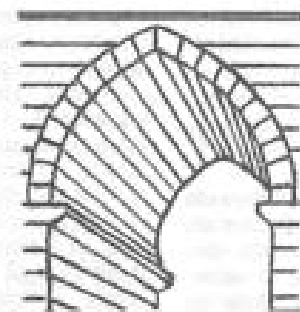
BOLNIȚĂ În limba română veche, denumire dată construcțiilor care adăposteau un spital sau chililor în care erau îngrijiți bolnavii. Acest sens s-a pierdut, termenul fiind preluat de biserică de mici dimensiuni care era de regulă ridicată în vecinătatea acestor construcții. B. era situată în afara incintei principale a marilor minăstiri. Cel mai valoros exemplar păstrat se află la Cozia (1542-1543), iar unul dintre cele mai interesante este b. de la Hurez (1696), alături de care se păstrează și ruinele chililor și un chioșc (fr. *église de l'hôpital*, germ. *Spitalkapelle*). T.S.

BOLTĂ Parte constructivă destinată să acopere un spațiu, realizată cu elemente rezultate din translația unor arce cu trasee diferite, sprijinită pe cel puțin doi pereți laterali. Elementele constitutive poartă denumirea de boltări. Modalitățile de construcție, ca și tipologia, sînt diferite în funcție de localizarea geografică, material, epocă și stil. Există două mari categorii: b. simple, realizate prin translația în spațiu a unui arc de tip oarecare: — în *plin cintru*, — în *leagăn* sau — *semicilindrică*, la care arcul traslat este un semicerc, din care rezultă un semicilindru (fr. *voûte en berceau*, it. *volta a botte*, *volta a cuna*, *volta a tutto sesto*, germ. *Tonnengewölbe*, engl. *barrel vault*, *cradle vault*, *tunnel vault*); — în *jumătate de sferă* → *cupolă*; — în *sferă de sferă* → *conică* și *cul-de-four*; — în *sferă de cilindru* sau — de *sprijin* (fr. *voûte en arc de cloître*, it. *volta ad arco di chiostro*, germ. *Klostergewölbe*, *Walmgewölbe*, engl. *cloistered-vault*, *cloister vaulting*); — în *ogivă*, sistem constructiv caracteristic goticului (fr. *voûte d'ogives*, it. *volta ogivale*, *volta a crociera*, germ. *Kreuzrippengewölbe*, engl. *cross-vault*, *cross-ribbed-vault*); tip de — cu *muchi*, marcate de nervuri de piatră sau de cărămidă, care joacă rolul unui cintru permanent, sprijinind boltarii constructivi și făcînd parte integrantă din sistemul structural portant al edificiului. Nervurile se întîlnesc într-o cheie de b., piesă esențială în sistemul de sprijin, marcînd punctul culminant în plan vertical al b., ca ultimul element prins în operă, care încheie sistemul static. Cheia de b. este adesea decorată cu reliefuli florale sau decorative (fr. *voûte d'arêtes*, it. *volta a crociera*, germ. *Kreuzgratgewölbe*, engl. *groined vault*); — *sexpartită*, tip de b. în cruce pe ogive, marcată pe intrados de o nervură suplimentară cu ax transversal, corespunzînd, de regulă, sistemului legat de boltire a unui interior de tip bazilical (unei travei din nava centrală îi corespund două travei în colaterale), care are ca rezultat marcarea a șase cîmpuri în loc de patru (fr. *voûte sexpartite*, it. *volta seipartita*, *volta a sei spicchi*, germ. *sechsteitiges Gewölbe*, engl. *sexpartite*, *six-celled vault*); — *stelată*, tip de b. gotică tîrzie, plasată deasupra unor travei de plan pătrat sau dreptunghiular, în care nervurile realizate din boltări de piatră, dar adesea și din cărămidă, se întretaie desenînd trasee în formă de stea (fr. *voûte en étoile*, it. *volta a stelle*, germ. *Sternengewölbe*, engl. *star vault*); — în *rețea*, tip de b. gotică tîrzie, în care, pe intradosul unei b. în leagăn, nervurile constituite din boltări de cărămidă desenează un traseu complicat de romburi, mai mult sau mai puțin regulate, cu rol decorativ (fr. *voûte réticulée*, it. *volta a rete*, germ. *Netzgewölbe*, engl. *web-vaulting*); variante: — în *fagure*, în care nervurile din cărămidă aplicate pe intradosul b. în rețea descriu un desen asemănător cu un fagure; — în *evantai*, tip de b. caracteristic goticului tîrziu englez (Capela de la King's College), alcătuită din o rețea complicată de nervuri subțiri, nefuncționale, cu un puternic efect decorativ, care acoperă în întregime intradosul b. propriu-zis (semicilindrică), luînd forma unor mînușchieri (evantaie) care se deslăsc pornind de la pilastrii laterali de sprijin (fr. *voûte en éventail*, it. *volta a ventaglio*, germ. *Fächergewölbe*, *Trichtergewölbe*, engl. *fan-vault*, *fan-tracery vaulting*); — cu *penetrații*, tip de b. caracteristic Renașterii tîrzii și barocului, în

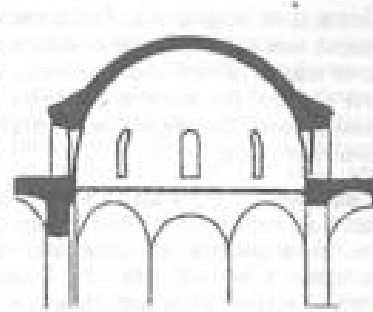
germ. *Korbhengegewölbe*, engl. *basket-handle vault*); — în *arc frînt* (fr. *berceau brisé*, it. *volta a punta*, germ. *Spitzbogenförmig*, engl. *pointed barrel vault*); b. complexe, obținute prin combinarea de tipuri diferite de arce sau chiar a unor b. simple: — *minăstirească*, realizată din întretaierul a doi semicilindri cu rază egală (fr. *voûte en arc de cloître*, it. *volta ad arco di chiostro*, germ. *Klostergewölbe*, *Walmgewölbe*, engl. *cloistered-vault*, *cloister vaulting*); — în *ogivă*, sistem constructiv caracteristic goticului (fr. *voûte d'ogives*, it. *volta ogivale*, *volta a crociera*, germ. *Kreuzrippengewölbe*, engl. *cross-vault*, *cross-ribbed-vault*); tip de — cu *muchi*, marcate de nervuri de piatră sau de cărămidă, care joacă rolul unui cintru permanent, sprijinind boltarii constructivi și făcînd parte integrantă din sistemul structural portant al edificiului. Nervurile se întîlnesc într-o cheie de b., piesă esențială în sistemul de sprijin, marcînd punctul culminant în plan vertical al b., ca ultimul element prins în operă, care încheie sistemul static. Cheia de b. este adesea decorată cu reliefuli florale sau decorative (fr. *voûte d'arêtes*, it. *volta a crociera*, germ. *Kreuzgratgewölbe*, engl. *groined vault*); — *sexpartită*, tip de b. în cruce pe ogive, marcată pe intrados de o nervură suplimentară cu ax transversal, corespunzînd, de regulă, sistemului legat de boltire a unui interior de tip bazilical (unei travei din nava centrală îi corespund două travei în colaterale), care are ca rezultat marcarea a șase cîmpuri în loc de patru (fr. *voûte sexpartite*, it. *volta seipartita*, *volta a sei spicchi*, germ. *sechsteitiges Gewölbe*, engl. *sexpartite*, *six-celled vault*); — *stelată*, tip de b. gotică tîrzie, plasată deasupra unor travei de plan pătrat sau dreptunghiular, în care nervurile realizate din boltări de piatră, dar adesea și din cărămidă, se întretaie desenînd trasee în formă de stea (fr. *voûte en étoile*, it. *volta a stelle*, germ. *Sternengewölbe*, engl. *star vault*); — în *rețea*, tip de b. gotică tîrzie, în care, pe intradosul unei b. în leagăn, nervurile constituite din boltări de cărămidă desenează un traseu complicat de romburi, mai mult sau mai puțin regulate, cu rol decorativ (fr. *voûte réticulée*, it. *volta a rete*, germ. *Netzgewölbe*, engl. *web-vaulting*); variante: — în *fagure*, în care nervurile din cărămidă aplicate pe intradosul b. în rețea descriu un desen asemănător cu un fagure; — în *evantai*, tip de b. caracteristic goticului tîrziu englez (Capela de la King's College), alcătuită din o rețea complicată de nervuri subțiri, nefuncționale, cu un puternic efect decorativ, care acoperă în întregime intradosul b. propriu-zis (semicilindrică), luînd forma unor mînușchieri (evantaie) care se deslăsc pornind de la pilastrii laterali de sprijin (fr. *voûte en éventail*, it. *volta a ventaglio*, germ. *Fächergewölbe*, *Trichtergewölbe*, engl. *fan-vault*, *fan-tracery vaulting*); — cu *penetrații*, tip de b. caracteristic Renașterii tîrzii și barocului, în

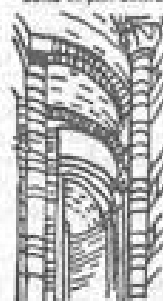
boltă în plin cintru

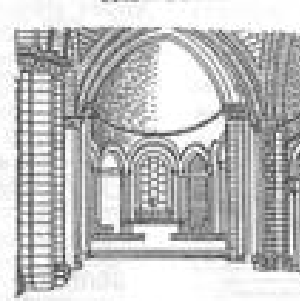
boltă în arc frînt

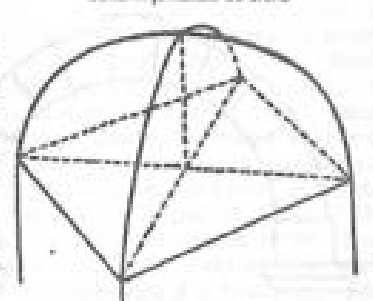
boltă în jumătate de sferă

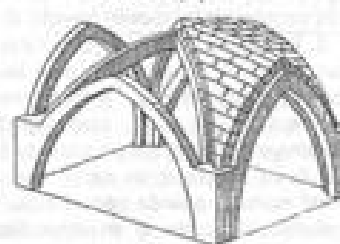
boltă de sprijin

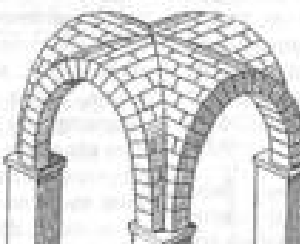
boltă în sferă de sferă

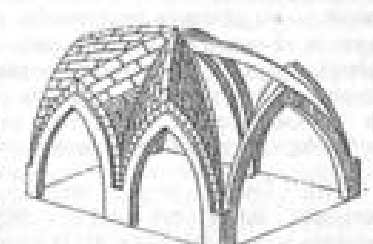
boltă minăstirească

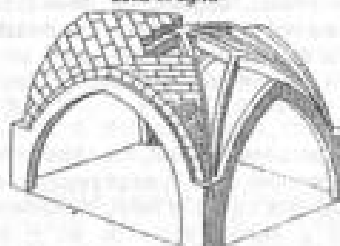
boltă în ogivă

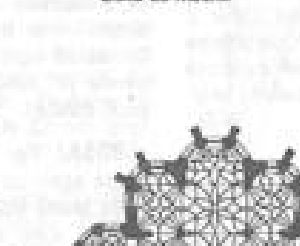
boltă cu muchii

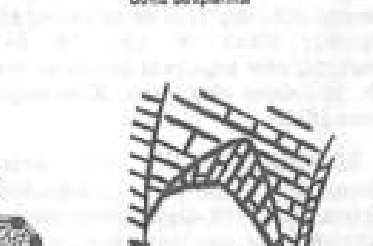
boltă sexpartită

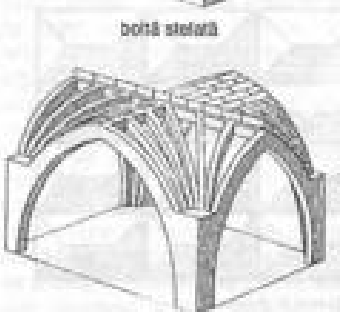
boltă stelată

boltă în rețea

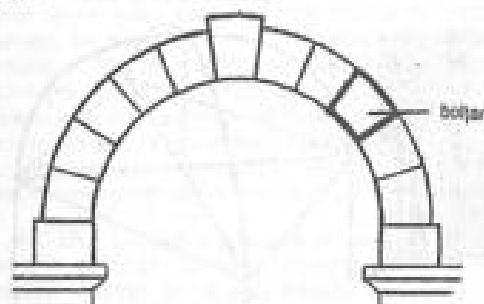
boltă cu penetrații

boltă în evantai

care o b. în leagăn, o b. turtită sau chiar o b. cu muchii, este străpunsă perimetral de o succesiune de b. în leagăn cu rază mult mai mică, unite între ele prin console (fr. *voûte à pénétration*, it. *volta a lunette*, germ. *Tonnengewölbe mit Stüchappen*, engl. *penetration vault*). T.S.

BOLTĂR 1. Fiecare din elementele constitutive din piatră ale unui arc sau ale unei bolti. 2. Fiecare din elementele profilate, din piatră sau cărămidă, care alcătuiesc o nervură gotică (fr. *claveau*, it. *cuneo*, germ. *Kaltstein*, engl. *arch-stone*). V. și *chele de boltă* T.S.

BOMBONIERĂ Vas (cutie) de mici dimensiuni folosit pentru păstrarea bomboanelor; obiect de lux, intrat în uz curent în sec. 18. Unele exemplare din faianță, porțelan, metal, email constituie piese de valoare artistică prin formă, execuție și ornamentică (fr. *bonbonnière*, it. *confettiera*, germ. *Bonbonschachtel*, engl. *confit-box*, *sweetmeatbox*). V.D.

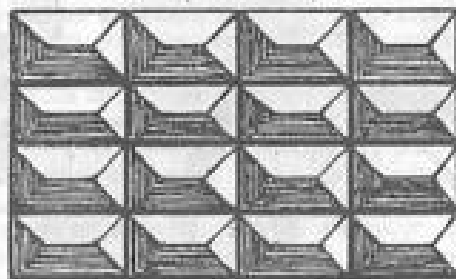
BONE CHINA (engl.) Produs hibrid (între porțelanul dur și cel tandru), conținând caolin, petunse și conușă de oase, ars la o temperatură mai joasă decât 1400 °C, cu glazură plumbiferă (formulă descoperită către 1799 de ceramistul englez Josiah II Spode), folosit în sec. 19 de majoritatea manufacturilor engleze la fabricarea veselei de masă (fr. *porcelaine d'os*, germ. *Knochenporzellan*, engl. *bone china*). V.D.

BONHEUR-DU-JOUR (fr.) Birou de mici dimensiuni, mobilă de lux pentru femei, creată în Franța către 1760. Ușor transportabilă, elegantă prin formă și decor, înlocuiește în bună parte piesele mari (birouri, cabinete, secrete) în cadrul salonului, budoarului, camerei de dormit. Confectionate din lemn lăcuit (roșu, negru), esențe exotice (acaju, lămii, brandafr, violetă ș.a.), prezintă o gamă variată de motive ornamentale. Specifică stilului rococo, măsuța pe picioare înalte, curbate, uneori reunite printr-o poliță, unul, două sertare pe centură, peste tăbăie, în retragere, este dotată cu o etajeră rectangulară cu rafturi, deschisă sau închisă cu uși fixe acoperite cu sticlă ori cu panouri din lamele articulate. Spre sfârșitul sec. 18, în perioada de mare vogă, structura de bază dezvoltă și alte modele. Dintre acestea,

unele au pupitrul disimulat cu placă bombată, similar biroului cu cilindru, altele cu panou înclinat asemeni biroului „cu pantă”. Decoruri rafinate, de mare diversitate, sînt realizate în frizaj, marchetărie, incrustații din fildeș, sidef, motive pictate vernisate cu lacuri japoneze, medaloane de porțelan Sèvres, garnituri din bronz cizelat, aurit. Caracteristice stilului Ludovic XVI sînt piesele constituite din două corpuri, măsuța pe picioare drepte (simple, canelate) peste care se suprapune în retragere, un dulăpior înalt, închis cu două uși cu canaturi sau ușă culisantă din lamele verticale articulate, împrejmuit pe latura superioară cu galerie din aramă ajurată. În stilul Empire predomină structuri masive construite din acaju, palisandru, cu două corpuri. Uneori cel inferior deschis, asemeni unui portic. Montații în forme de stîncă, cariatide și alte elemente ale decorului subliniază aspectul arhitectural al mobilei. De la sfîrșitul sec. 19 se practica copierea în serie mai mare sau mai mică a unor modele consacrate din sec. 18 (fr. *bonheur-du-jour*; it. *scrivania*, *lavolino mulebre*; germ. *Boudoirschränkchen*, *Damenschreibtisch*; engl. *bonheur-du-jour*). G.R.

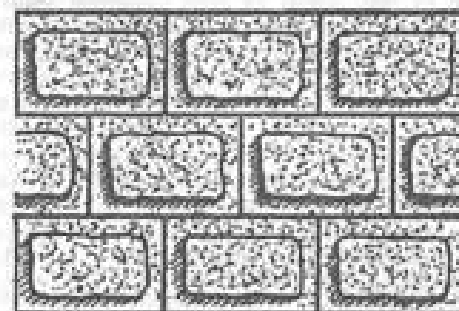
BORDURĂ 1. În amenajările urbane, limită a spațiilor destinate pietonilor (trotuare, refugii), amplasată spre partea carosabilă a străzii, marcată de blocuri de piatră sau de piese special turnate din beton sau ciment. 2. În decorație (pictată, sculptată), cadru îngust, redus uneori la dimensiunile unei linii drepte, frînte, ondulate, zigzagate, monocrome, policrome sau ornamentate în interior, care separă între ele scene, personaje, registre, așt pe orizontală, cît și pe verticală. 3. În decorația de carte, cadru liniar sau ornamental marchind oglinda paginii scrise; de o mare diversitate și bogăție în miniaturistica bizantină, de tradiție bizantină, romanică și gotică. 4. În arhitectura de interior, baghetă de lemn (sau simplă linie trasată cu culoare) care marchează îmbinarea tapetului cu zidăria plafonului sau a unui perete (fr. *bordure*, it. *cornice*, *orlo*, germ. *Bordüre*, engl. *border*). T.S.

BOSAJ Tip de parament realizat din blocuri de piatră egale ca dimensiuni, puse în asize regulate, a căror latură frontală este tratată în relief, în maniere diferite, care dau și numele tipului de b.: — în

bosaj în diamant

diamant — rezultatul ciopîrlirii este un con cu înălțime foarte mică. În pictura murală de tradiție bizantină — aspectul este imitat prin 4 triunghiuri adiacente, diferit colorate, care sugerează relieful, iar în Renașterea central-europeană imitația se realizează în tehnica sgraffito (Praga); — **rotunjit** — blocurile, cu latura frontală reliefată față de masa pietrei, au colțurile rotunjite; — **rustica** — fața este buciardată astfel încît să se obțină un relief cu protuberanțe, care are un caracter decorativ — sistem folosit frecvent în Renașterea italiană (Florența), preluat apoi și în alte zone. (Castelul Bran, jud. Brașov) (fr. *bossage*, it. *bugna*, *bugna a pusto di diamante*, germ. *Diamantquader*, *Rustika*, engl. *diamondshaped work*, *rustic work*). T.S.

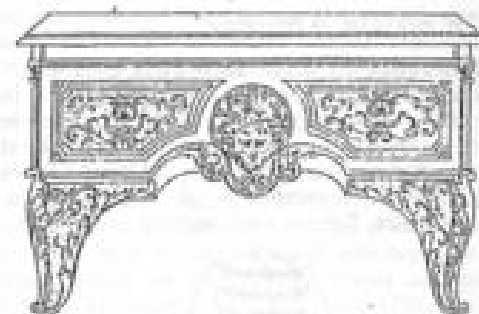

bosaj rustica

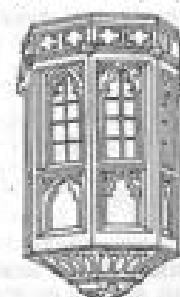
BOTEZUL LUI HRISTOS Temă iconografică semnificînd începutul activității publice a lui Hristos, reprezentat nud, sau seminud, în apa Iordanului (care uneori îl acoperă parțial cu valurile sale), în timp ce Ioan Botezătorul — asistat de îngeri — îi toarnă apă pe creștet, în prezența Sf. Duh figurat sub formă de porumbel. Temă frecventă în decorația baptisteriilor, a faadelor și uneori în ciclurile cristologice. Cu începere din sec. 5, Iordanul apare personificat ca un zeu antic al apelor sau sub forma unui omuleț care laudă pe Hristos. Apare și în pictura murală din România, în Moldova în special (fr. *Baptême de Jésus*, it. *Battesimo*, germ. *Die Taufe Christi*, engl. *Baptism*). T.S.

BOULLE Tehnică de marchetărie perfecționată de ebenistul francez André-Charles Boulle (1642—1732), pentru decorarea pieselor de mobilier placate cu lemn din esențe exotice. Inovația constă în folosirea ornamentelor combinate din alamă, aramă, argint, coșitor și baga naturală în diferite tonalități sau colorată artificial, în roșu, verde, negru. Pe un suport de stejar se aplică un furnir din aramă, sau baga, pe acest fond fiind incrustate ornamente decupate din coșitor, argint sau aramă. Atunci cînd fondul este din baga, iar incrustațiile din aramă, marchetăria se numește de *prima față*; atunci cînd mobila este decorată cu incrustații de baga pe fond de aramă, ia numele de *contrafață*. Uneori, în decor sînt introduse și alte materiale (fildeș, os colorat,

sidef). În prima fază, marchetăria B. se înscrie în tiparele utilizate de ebeniștii francezi de la mijlocul sec. 17, încrustînd lemnul de abanos cu alte esențe lemnoase de diverse culori și realizînd decoruri vegetale naturaliste preluate după exemplele cunoscute în Țările de Jos. Evoluția tehnicii dezvoltă și un nou repertoriu ornamental, în care apar elemente de tradiție antică (figuri umane, măști, capete de lei, berbeci, ghirlande) sau motive împrumutate din gravurile lui Jean Lepautre (frunze și vrejuri de acant, vase cu flori). După 1675, inspirat de compozițiile denumite „grotesc” ale pictorului decorator Jean Berain, predominante sînt arabescurile, scoala, vrejurile de viță, diademe cu banderole, figuri fantaziste. Pentru protejarea acestui tip de marchetărie fragilă, după 1672, Boulle realizează primele garnituri din bronz cizelat aurit, aplicate pe corpul mobilei la margini, colțuri, saboții de la extremitățile picioarelor, balamale și minere de sertare, elemente care contribuie la taina mobilierului francez al sec. 18. Cele mai importante și somptuoase piese datează din timpul lui Ludovic XIV, execuțiile tirz ale atelierului condus de fiul său se situează pînă în epoca lui Ludovic XVI. Moda mobilierului B. se răspîndește și în mediul ebeniștilor din Austria, Germania, Anglia, Belgia, Olanda. Imitațiile tardive din sec. 19, în special în cadrul stilului Napoleon III, reprezintă reeditări mai greoaie, cu substituirea de materiale (abanosul cu lemnul de păr lăcuit în negru, baga cu corn colorat, argintul, arama, cu alte materiale). G.R.

BOVINDOU (engl.) Tip de fereastră care iese în relief față de planul zidului, sprijinită spre exterior pe console, pe o coloană sau pe prelungirile birnelor

care alcătuiesc suportul pavimentului încăperii căreia îi corespunde și al cărui spațiu îl prelungește practic spre exterior. Își are originea în arhitectura fortificată, în care partea inferioară a b. servea ca gură de aruncare; ulterior a fost larg utilizat în arhitectura civilă engleză și germană. Cadru b. poate fi realizat din piatră sculptată sau nu, din lemn, cărămidă sau din lemn și cărămidă în sistemul Fachwerk (fr. balcon fermé; it. bovindo, germ. Erker, engl. bow window). Sin. burduf. T.S.

BOW Manufactură londoneză de porțelan întemeiată în 1744 sau 1750 de Heylin și Free, apoi preluată de Weatherby și Crowther, care îi atribuie numele de New Canton. Între anii 1755 și 1760, producția este renumită pentru calitatea excepțională a porțelanului. Coloritul caracteristic este albastru închis sau brun; motivele decorative se inspiră din porțelanul oriental și extrem-oriental — flori și frunze dispuse asimetric, măști — sau din stilul rococo. După 1750 la B. se confecționează statuete de o mare originalitate, caracterizate printr-o fermecătoare prospețime. Specifice acestei manufacturi sînt și vasele cu minere terminate în formă de inimă și platourile cu picior scund și cu baza ajurată; coloritul predominant este albastru. În 1766, manufactura își încheie activitatea, fiind transferată la Derby. În ultima perioadă, producția nu se mai remarcă prin originalitate, decorul este supraîncărcat, iar pasta are o nuanță ușor cenușie. Mărci: o ancoră incizată; inițiale B; (în ultima perioadă): o ancoră și un pumnal. V.D.

BOW WINDOW → bovindo

BRANDENBURG 1. Dolman închis cu două rînduri de nasturi ovali, legați între ei prin galoane, purtat în sec. 17 în Brandenburg (Prusia) de unde s-a extins în Franța în epoca lui Ludovic XIV, apoi în restul Europei. 2. Galoanele ornamentale subliniind nasturii și gâscile (fr. brandebourgs, it. tabarra, germ. Schnürbesetze, Tressen, engl. frogs). A.N.

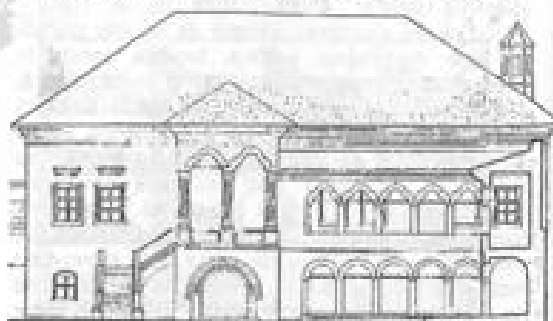
BRASERO (sp.) Recipient portabil din metal (în special aramă), de diferite forme și dimensiuni, cu picior circular sau în formă de trepid, în care se pun cărbuni închiși sau lemne aprinse, folosit pentru încălzirea încăperilor. Utilizat în antichitatea greco-romană, apoi de italieni și de spanioli, a fost introdus în Franța în sec. 17 (fr. brasero, it. braciara, germ. Kohlenbecken, engl. brazier). V.D.

BRAT 1. — de cruce — fiecare dintre cele două jumătăți ale barei orizontale care alcătuiește o cruce obișnuită (fr. traverse de croix, it. braccio di croce,

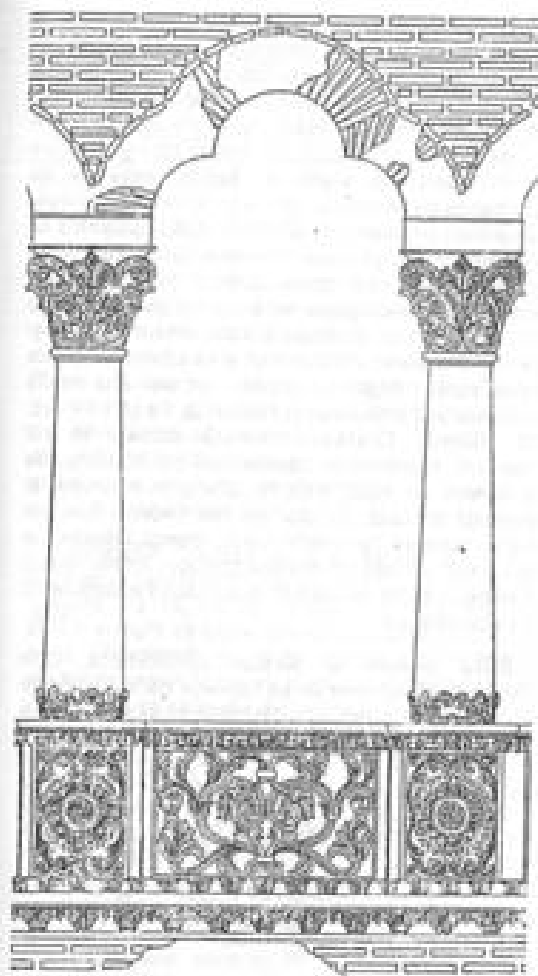
germ. Querholz, engl. cross-bar). 2. Fiecare dintre spațiile laterale ale transeptului unei biserici, acoperit cu boltă proprii și cu o învelitoare individuală, terminat spre est cu o absidă, cu capele sau cu un zid simplu, iar pe latura adiacentă (nord, respectiv sud) prevăzută cu ferestre mari, cu rozase și, uneori, cu portaluri (fr. crossillon, it. crociera, braccio del transetto, germ. Querschiffarm, engl. arm of the transept). 3. Element constructiv al unor mobilă (scaun, fotoliu, canapea), constituind rezemători. Forma și dimensiunile b. evoluează diferențiat după epocă și stil (fr. bras de fauteuil, it. bracciolo d'una poltrona, germ. Armlehne, engl. arm of a chair). T.S. și C.R.

BRĂȚARĂ 1. Motiv arhitectonic ornamental în formă de inel, aplicat pe fusul coloanelor (folosit frecvent în Renaștere). 2. Podoabă din diferite materiale (metale prețioase, os, lemn, chihlimbar, ceramică etc.), în formă de verigă sau de lanț, purtată pe braț sau la încheietura minii. Cele mai vechi b. cunoscute aparțin artei egiptene, dar și la alte popoare din antichitate se întâlnesc b. confecționate din bronz sau din metale nobile. În Renaștere, b. este un element de podoabă important. În sec. 19, ornamentele b. se simplifică (fr. bracelet, it. armilla, germ. Armband, Arming, engl. bracelet). V.D.

BRÂNCOVENESC, STIL — Denumire dată artei din Țara Românească de la sfîrșitul sec. 17 și începutul sec. 18, care își ia numele de la domnitorul Constantin Brîncoveanu (1688-1714) care, prin mecenatul său, a contribuit la crearea unui climat favorabil dezvoltării tuturor artelor și unei emulații, în primul rînd constructive, în rîndul boierimii contemporane. Marca s.b. este purtată de toate genurile, de la arhitectură la argintărie și broderie. Ei se definește ca stare prin potențarea unor elemente de structură și decor intrate de mult în tradiția artistică a Țării Românești și încheiate într-o viziune unitară în vremea lui Matei Basarab (1632-1654), cărora li se adaugă inovații promovate de meșterii care au lucrat la comanda familiei Cantacuzino, ca și un important aflux formal-decorativ de sorginte renașcentistă firzie și barocă, venit pe filiere diferite, cel mai adesea mediate (Transilvania, Dalmatia), rar

fațadă palatului de la Potlogi

detaliu de arhitectură de la Mogosoaia

directe (contacte politice, insuficient probate, cu zona venetă). În arhitectură se impune programul rezidențial (palatul, casa din oraș, conacul de la țară), alcătuit dintr-un ansamblu în care locuința propriu-zisă reprezintă elementul dominant. Volumul prismatic al casei cu două nivele este marcat pe fațadele lungi de un foișor și respectiv de loggie (uneori dublă, Potlogi, simplă, Mogosoaia, Vădeni-Gor). Pivnițele boltite cu calote au un aspect monumental, iar, încăperile de locuit, grupate funcțional, sînt acoperite cu boltă cu penetrații. Decorul bogat sculptat (coloane simple sau torsate, cu capitelluri neocorintice, balustrade traforate, ancadrame de uși, console cu însemne heraldice) este completat de relieful în, de stuc policrom, de factură orientală și, uneori (Mogosoaia), de o pictură figurativă, care însă s-a pierdut. Grădina în stil occidental completează aceste ansambluri, din care era nelipsit paraclisul curții. Modelul domnesc este

preluat de locuințele marilor boieri, iar case impozante pentru folosința voievodului și a familiei sale sînt construite în incinta marilor minăstiri. Spațial, acestea din urmă cunosc o organizare riguroasă bazată pe principiul simetriei (Hurezi, 1690-1696), avînd în centru biserica mare, perimetral chilii, casa domnească amintită, în axul est-vest un paraclis (etaj) deasupra vechii intrări, transformate în trapeză, bucătărie, în colțurile vestice ale dreptunghiului incintei acoperite cu spectaculoase boltă cu registre de trompe de coș. Bisericile sînt precedate de ample pridvoare cu arcade sprijinite pe coloane de piatră, cu decor identic celor din arhitectura civilă. Ancadramele de portaluri și de ferestre sînt bogat articulate și decorate cu reliefuri cu decor vegetal, antropomorf sau zoomorf. Decorul pictat este realizat în epocă de două mari ateliere: cel al lui Pirvu Mutu, zugrav al cîtoror cantacuzine (Cotroceni, Măgureni, Filipești de Pădure, jud. Prahova), dar și al unor biserici orășenești (St. Gheorghe-Nou, București), și de marele atelier de la Hurezi, de obicei numit „școală”, organizat de grecul Constantin, naturalizat în Țara Românească și primind aici pictori care vor lucra, ei și apoi elevii lor, și în Transilvania și în Banat, pînă după mijlocul sec. 18. Același artiști — marcași de gustul pentru narativ, pentru detaliu și pentru un arome pitoresc în compozițiile cu personaje numeroase — au și simțul monumentalului în importante tablouri votive de familie (Hurezi, Rîmnicu-Sărat, Filipești, Măgureni etc.), modele ale genului pentru tot sec. 18, dar sînt și realizatori ai foarte numeroaselor icoane păstrate din epocă. Argintăria, cel mai adesea realizată în ateliere săsești din Brașov și Sibiu, la comandă, este una din căile prin care a pătruns în Țara Românească morfologia decorului occidental, decor care este regăsit, ca parte a stilului, pe toate genurile de artă. Broderia artistică cunoaște o ultimă fază de înflorire (seturile de obiecte de cult pentru Mînăstirea Hurezi), ca și manuscrisul somptuos. S. b. îi aparțin și creații care depășesc ca epocă domnia lui Brîncoveanu: marele ansamblu, demolat, al Mînăstirii Văcărești (1716-1739), cîtorit de Nicolae și Constantin Mavrocordat, Biserica Mînăstirii Stavropoleos, București (1724-1730) etc. Moștenirea acestui stil, purtînd denumirea de „postbrîncovenesc”, este descifrabilă în numeroase biserici din Țara Românească și din Transilvania, în tot sec. 18. V. și it. 5-8. T.S.

BREASLĂ Organizație corporatistă medievală a meșteșugarilor sau negustorilor dintr-o anumită ramură sau din ramuri înrudite, bazată pe comunitatea de interese profesionale și economice, reunind pe toți meșterii unei profesii și practicînd un sistem protecționist care ferea comunitatea astfel constituită de concurența unor străini dornici să se stabilească pe teritoriul aflat sub incidența forței sale economice. Funcționa pe baza statutelor de b., care

stipulau obligațiile și drepturile membrilor, modul de a accede în b., formarea viitorilor membri; era condusă de un staroste, ajutat de un stat. Fiecare b. își avea un rol bine stabilit în viața economică, socială și politică a orașelor medievale, un rol important revenindu-i și în apărarea armată a acestora. Primele bresle independente, pentru profesii cu caracter artistic (de pictori) sînt atestate în Europa în sec. 15 (Germania, Țările de Jos), după ce multă vreme membrii lor făcuseră parte din alte corporații. Constructorii nu au alcătuit mult timp o b., reprezentative pentru comunitatea lor profesională fiind logiile sau atelierile de pietrari (fr. *gilde*, *gilde*, it. *corporazione*, germ. *Gilde*, *Zunft*, engl. *guild*). T.S.

BRELOC Podoabă de mici dimensiuni, din diferite materiale (platină, aur, argint, os, fildeș, lemn, ceramică etc.), atașată unui lanț (de ceas, brățară etc.) sau unui inel; b. este uneori considerat amuletă, alteleori folosit ca sigiliu (fr. *breloque*, it. *ciòdolo*, germ. *Barlocke*, engl. *trinket*). V.D.

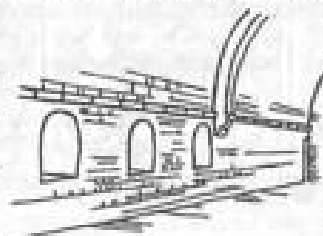
BREVIAR (lat. *brevis*, scurt) Carte de rugăciuni destinată în special clerului catolic, care are prescrise texte speciale pentru sărbătorile de peste an și pentru zilele obișnuite, grupate în funcție de ciclurile mari ale anului bisericesc și indicate a fi citite la diferite ore ale zilei. Cele medievale erau ornamentate cu miniaturi, apoi cu gravuri. Sinonim în parte cu ceaslov (fr. *bréviaire*, it. *breviario*, germ. *Breviar*, engl. *breviary*). T.S.

BRILIANT Diamant transparent, tăiat și șlefuit în formă de dublă piramidă, cu cel puțin 32 de fațete în partea superioară (piramidă trunchiată) și 24 de fațete în partea inferioară (piramidă răsturnată). Tăierea în b., datorată venețianului Vincenzo Peruzzi (sfîrșitul sec. 17), este cea mai răspîndită metodă de tăiere a pietrelor prețioase și semiprețioase; permite efecte de refracție a luminii („focul pietrei”), mărind valoarea intrinsecă a pietrei. Tăietura americană a b. are un total de 66 de fațete. B. se montează în aur sau platină și se folosește la confecționarea diferitelor bijuterii (fr. *brillant*, it. *brillante*, germ. *Rautendiamant*, *Brillant*, engl. *brilliant*). V.D.

BRISTOL Important centru englez de sticlărie și ceramică. Cel mai vechi atelier de sticlărie cunoscut datează din 1651, numărul atelierelor ajungînd la nouă la sfîrșitul sec. 17. Producția caracteristică executată la B. din renumitul *Michiglas*, care imită porțelanul, din sticlă de culoare albastru-închis, roșu-purpuriu sau verde-șmarald, uneori cu marginea aurită, cuprinde candelabre, sfeșnice, casete pentru păstrarea ceaiului, vase, bomboniere, sticlule pentru parfum etc. Sticla este uneori tăiată în fațete; decorul este adesea inspirat din arta extrem-orientală sau din stilul rococo. Cel mai cunoscut pictor care lucrează la B. în sec. 18 este Michael Edkins; el introduce motive de factură pseudo-chineză: păsări și boschete. Atelierile de ceramică, înființate în a doua jumătate a

sec. 17, produc piese de faianță care seamănă cu cele executate în alte centre engleze (Lambeth și Liverpool), dar și piese originale, cu decor bianco sopra bianco. O categorie de piese specifice centrului B. o constituie cîmile foarte apreciate în sec. 17-18 — denumite *puzzle-jugs*, cu corpul rotunjit și gura strîmtă, perforată, legată de toartă, prevăzută de asemenea cu un orificiu, prin care lichidul se scurge, stropindu-l pe băutor. O sticlărie din B., aparținînd lui Richard Lunds, produce între anii 1749-1752 piese din porțelan tandru (care conține și sticlă), dar foarte puține exemplare au subsistat pînă azi. Între 1770 și 1781 se descoperă zăcămintele de caolin și petuntse în peninsula Cornwall și se fabrică — pentru prima oară în Anglia — porțelan dur, ale cărui calități specifice sînt strălucirea și rezistența. La sfîrșitul sec. 18, Thomas Champion creează statuete în stil neoclasic reprezentînd continentele sau anotimpurile și servicii de masă caracterizate prin robustețe și eleganță totodată. Decorul cel mai frecvent este cel floral, festonul cu pastile verzi, crengi înflorite, în tonuri palide, uneori subliniate prin roșu închis. Mărci: o cruce; o cruce cu litera B; două săbii încrucișate cu o cruce albastră. V.D.

BRIU Element al plasticii arhitectonice, care delimitează registrele de pe fațadele edificiilor. Poate fi realizat din piatră sau cărămidă și alcătuit dintr-o

simplă mură de profile diferite, din toruri alăburate sau împietite, sau din combinații de toruri cu alte tipuri de profile (cavate, platbande, șiruri de zimț) realizate din cărămidă specială sau obișnuită, pusă în unghi). În general, nivelul amplasării b. pe fațade corespunde nașterii bolților la interior. Prezența sa constituie o caracteristică majoră a arhitecturii din Țara Românească dintre sec. 16-19 (fr. *cordon*, it. *cordone*, germ. *Mauerband*, *Gurtgesims*, engl. *string-course*). T.S.

BROC (fr.) Recipient de dimensiuni mari, cu formă alungită, cu cîlc și toartă, executat din diferite materiale (ceramică, metal, lemn), folosit de obicei la transvazarea și transportul lichidelor (fr. *broc*, it. *brocca*, gran vaso di vino, germ. *Schleifkanne*, engl. *pitcher*). V.D.

BROCCART Țesătură compactă din mătase, bumbac sau lîn de calitate superioară, cu desene bogate (în stil oriental) sau cu motive vegetale (europene), ușor detașate de fond; conține, uneori, și fire de aur, de

argint sau de mătase, trecute peste firele de urzeală și de bătătură, constituind un decor foarte bogat, cu nuanțe și opoziții de tonuri. Introdus în Europa în sec. 16, prin intermediul Italiei, b. ajunge la un înalt stadiu de perfecțiune tehnică și artistică în sec. 17. În Italia, Spania și Franța (fr. *brocart*, it. *broccato*, germ. *Brokat*, engl. *brocade*). V.D.

BROCCATELLE (fr.) 1. Țesătură înrădă cu brocartul, cu bătătura din in și urzeala din mătase, ceea ce îi conferă aspectul unui satin, cu motive mari, ușor reliefate; uneori, conține fire de aur sau de argint. B. apare în sec. 13-14, în Italia (Veneția — centru renumit pentru fabricarea b. cu decor oriental). Fiind o țesătură foarte rezistentă, b. se folosește pentru draperii și la capitonarea pieselor de mobilier. 2. Marmură de culoare roșie, formată din conglomerate de pietricele ascuțite și lucioase, amintind țesătura b. (fr. *broccatelle*, it. *broccatello*, germ. *Brokatell*, engl. *broccatello*). V.D.

BRODERIE Termen generic pentru o tehnică decorativă realizată pe suport textil cu acul de cusut, folosind fire de mătase, metal, lînă sau alte fire, uneori însoțite de pietre prețioase, semiprețioase sau perle. Practică în toate epocile, b. cunoaște momente de vîrî legate de modă, ca și de preferințele pentru una sau alta din variantele de tehnică, bazate pe folosirea de puncte de cusut, de materiale, de suporturi prețioase (în foarte fin țesut, mătase, catifea). Este cunoscută din antichitate (Egipt, Grecia, Roma), fiind intens practică în Bizanț, arît în mediul laic, cît și în cel ecleziastic. În Evul Mediu a fost folosită pentru vestimentația profană, dar mai ales pentru obiectele de cult, pînd în acest caz denumirea de - liturgică, la care tipologia pieselor variază în funcție de cult. Cele mai bogat decorate sînt veșmintele sacerdotale (bedemițe, epitrachile, minecuțe etc.), acoperămintele de vase sacre, obiectele cu funcție specială de tipul apital, dveră, poale de icoană, sau antependium. B.I. ortodoxă cunoaște și reglementări de tip iconografic pentru fiecare tip de piesă (fr. *broderie*, it. *ricamo*, germ. *Stickerel*, engl. *embroidery*). V. și II, 13-17 T.S.

BROMINATED ANTHRANTHRONE ORANGE (engl.) Pigment oranț intens, stabil la lumină și la agenți atmosferici. Este o culoare organică sintetică, apărută în ultimii zeci de ani. L.L.

BRONZ Aliaj al cuprului cu staniul, alumiul, plumbul etc., în diferite proporții. Are proprietăți superioare celor ale cuprului: rezistență la coroziune, maleabilitate (la cald). Topit în formă de bare (lingouri), prin lovire se obțin din ele foi de b. de diverse dimensiuni, care pot fi gravate, cizelate, ciocănite sau turnate în diverse forme. De veche tradiție, tehnica ornamentării prin ciocănire constă în fixarea foilor de b. pe un suport, decorul în relief fiind executat cu ajutorul unor ciocane și unelte speciale. Tehnica în ceară pierdută, mai perfecționată,

reprezintă o etapă importantă în tehnologia b., prin care se realizează turnarea fidelă a sculpturilor și pieselor de artă decorativă (v. și turnare). B. a fost cunoscut în Egipt și Mesopotamia cu cea 3000 de ani î.H. În China, cele mai vechi piese din b. scoase la iveală datează din sec. 16 î.H. Alături de obiecte de uz curent, din b. au fost realizate în China piese de mare valoare artistică: vase rituale, accesorii de hamașament, oglinzi bogat ornamentate, uneori încrustate cu pietre semiprețioase, damaschinate cu fire de aur și de argint sau pictate cu lac. În Europa, b. a fost cunoscut și folosit de celți, greci, romani, franci. Bizanțul devine un centru important de prelucrare a b. În Italia, arta b. atinge apogeul în sec. 14-15 (porțile Baptisteriului din Florența, sculptate de Ghiberti). Centre active în diferite orașe flamande (Dinant, Louvain), germane (Köln, Augsburg) și franceze (Paris). În Franța, în sec. 16, se înființează două topitorii de b., la Paris (Arsenal), în care se execută statui pentru împodobirea parcurilor regale ale castelelor din Fontainebleau (sec. 16), și Versailles (sec. 17). În sec. 18, ebanisti francezi André Charles Boulle, Charles Cressent și Jean-François Oeben introduc plăcuțe din b. aurit ca motive decorative în mobilier; b. se folosește și la confecționarea pendulelor, a candelabrelor, a girandolelor, a finifinilor și a statuiilor ecvestre. În sec. 19, mobilierul în stilul Primului Imperiu este decorat cu plăci din b. argintat (fr. *bronze*, it. *bronzo*, germ. *Bronze*, engl. *bronze*). V.D. și C.R.

BRONZARE Procedeu prin care se conferă unor obiecte și sculpturi din ghips, lemn, metal aspectul bronzului. În mod frecvent, busturile turnate în ghips sînt înobilate prin patine de la verde la brun, care imită efectele de luciu ale bronzului. B. se obține prin aplicarea succesivă de straturi de culori de apă sau emulsii colorate care se fixează cu șerlac (pentru ghips) sau prin lipirea foilor de b. (pentru lemn). Piesele de metal se bronzază cu praf sau foite supuse la căldura focului, ca și prin metoda electrochimică, stratul de b. putînd fi reînnoit ori de cîte ori se consideră necesar (fr. *bronzer*, it. *bronzare*, germ. *bronzieren*, engl. *to bronze*). C.R.

BRONZ BLUE → albastru de Prusia

BRONZURI Denumire improprie dată unor pigmenți metalici compuși din particule fine de cupru sau de aluminiu, ori din aliajele acestora. Se împart în două grupe: aurii și argintii. Prin tratamente speciale b. aurii pot fi nuanțate de la galben, auriu, oranț și roșu, pînă la violet, albastru și verde. În general nu rezistă la acizi și baze, unele nici la lumină. L.L.

BROȘARE Executarea unor ornamente ușor reliefate prin introducerea, în timpul țeserii, a unor fire speciale de bătătură, care pot fi colorate diferit. Procedul prezintă avantajul că firele suplimentare se limitează la lățimea motivelor create, ceea ce evită îngroșarea țesăturii. Motive frecvent întâlnite în sec. 17-

19: lujere, trunze, flori (fr. *brocher*, it. *tessere*, germ. *durchwirken*, *broschieren*, engl. *to interweave*). V.D.

BROȘĂ Bijuterie formată dintr-un ac al cărui vîrf se fixează într-un sistem de închidere ascuns de o plăcuță de diferite forme și confecționată din materiale prețioase sau din lemn, os, fildeș, sifet, email, ceramică etc., uneori împodobită cu pietre prețioase sau semiprețioase, sticlă, ceramică. Cunoscută de popoarele orientale, purtată de bărbați și de femei în Evul Mediu, b. este foarte prețuită din Renaștere pînă în prezent ca piesă de podoabă feminină; formele și modul de ornamentare variază în funcție de moda diferitelor epoci (fr. *broche*, it. *fermaglio*, germ. *Schnalle*, *Busenadel*, engl. *brooch*). V.D.

BRŪLAGE (fr.) Procedeu artistic experimentat în ultimele decenii, în care efectele expresive se obțin prin arderea parțială a unor materiale, colate în prealabil pe suportul pictural. V. și *colaj* L.L.

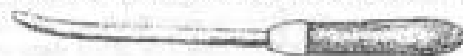
BRUN Culoare naturală, artificială sau sintetică, compusă din negru, roșu și galben, cu diverse variații tonale. Pigmenți b. cu alte denumiri: alizarină b., *asphaltbrown*, *asphaltum*, bitum, *euchrome*, *faițălo*, *lawn brown*, lac (bitum Vibert b., *cashew*, indian, *Mahogany*), *madder brown*, *umia egipteană*, *ocru b.*, *ocru*, *pămînt* (b., de Colonia, de Kassel, de Siena, de Umbria, verde ars), *sanguinea*, *sapia*, *siena arsă*, *terra de Siena*, *umbră arsă* și naturală. Principali pigmenți b. (denumiți ca atare): - de cafea, b. de origine organică, instabil, preparat la începutul sec. 20; - de cafea, b. rezultat prin amestec fizic; - de ciocolată, b. de origine organică, instabil, preparat la începutul sec. 20; - de fier → b. de mars; - de mangah 1. Culoare naturală, conține oxid de mangan, uneori și carbonat de calciu. 2. Culoare artificială, stabilă, preparată din bioxid de mangan; brevetat ca pigment de Rowan (Anglia) în 1871; - de mars, culoare de mars, rezistentă, stabilă la lumină și în amestecuri, lipsită de toxicitate; este un oxid de fier precipitat. Sin. b. de fier; - de os, negru-brun preparat din oase incomplet arse, nedurabil; - de Prusia, b. instabil, creat odată prin calcinarea albastrului de Prusia; - de Verona → pămînt verde ars; - florentin, culoare transparentă, instabilă la lumină și în amestecuri, toxică; este o ferocianură de cupru; - mineral 1. Pigment obținut prin calcinarea limonitei și sideritei. 2. Umbră arsă; - Rubens → b. van Dyck; - sicilian → umbră naturală; - spaniol, nume purtat de pămîntul de Kassel și umbră arsă; - van Dyck 1. Culoare întunecată, cunoscută din sec. 17, compusă din argilă, oxid de fier și humus (materii vegetale descompuse). Frecată cu ulei acoperă slab, are o sicalitate scăzută, se întunecă și crăcează. Rezistă ceva mai bine în tehnicile pe bază de apă. Sin. b. de Kassel, pămînt de Kassel, b. (Spaniol,

Rubens). 2. Culoare de mars, cu toate calitățile acestei categorii de culori; - Vibert, culoare de mars, stabilă, preparată de chimistul francez J.G. Vibert din carbon și oxid de fier fixat pe alumina. Asemănătoare prin tentă cu bitumul, nu are însă defectele acestuia. Sin. lac bitum Vibert (fr. *brun*, it. *bruno*, germ. *braun*, engl. *brown*). L.L.

BRUNARE Acoperirea unei piese de oțel sau de cupru cu un strat brun-negru de oxizi ai metalelor de bază. Procedeu sporește rezistența piesei, determinind o mai mare aderență între stratul metalic și suportul de bază. B. se aplică și în giuvernerie; aurul brunat poate fi parțial lustruit, obținându-se astfel porțiuni lucioase alternând cu altele mate. În ceramică, b. se folosește pentru a da un luciu mai viu aurului sau altui metal aplicat ca decor pe porțelan (fr. *brunissage*, it. *brunitura*, germ. *Glättung*, engl. *burnishing*). V.D.

BRUNISARE Îngăbenire și întunecare specifică picturilor executate cu culori de ulei. Este cauzată de mai mulți factori: abuzul de ulei, verni și sicative, păstrarea lucrărilor la întuneric și umezeală, utilizarea unor pigmenți de slabă calitate. B. puternică modifică aspectul general al tabloului, care apare vetust, mohorit. L.L.

BRUNISOR În gravură, unealtă confecționată din oțel lustruit, rotundă sau ovală în secțiune, folosită la răzuirea plăcilor de metal puțin unse, pentru estomparea unor zgîrneturi sau a altor defecte de pe suprafața plăcii (fr. *brunissoir*, it. *brunitolo*, germ. *Polierstahl*, engl. *burnishing stick*, *burnisher*). I.P.

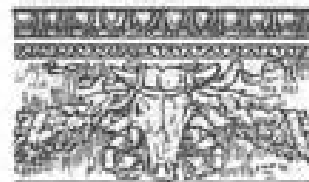
brunisor

BRUXELLES Renumit centru flamand de tapiserie și de ceramică. Meșterii tapiseri din B. creează în 1448 una din cele mai puternice corporații din Evul Mediu. În atelierul lui Pieter van Aelst se țese. În 1515, pentru Papa Leon X, suita *Faptele Apostolilor*, după cartioanele lui Rafael. Alte ateliere renumite sînt cel al lui Geubels și cel al lui Kempeneere, care produc tapiserii de o execuție perfectă, cu subiect mitologic, religios sau inspirat din tăpale de viteză contemporane. Coloritul — în general galben și verde — este somptuos. Un loc aparte îl dețin tapiseriile țesute după cartioanele în stil baroc ale lui Rubens și Jordaens. Apogeul manufacturii de tapiserii B. se situează în al doilea pătrar al sec. 16, cînd încep să se țese și verduri, care capătă un caracter original la sfîrșitul secolului; ele reprezintă terase, coloane cu ghivece de flori într-un peisaj primăvărat. În sec. 17, cele mai importante ateliere (conduse de Reymbouts, Leyniers și Jan Raes) execută renumitele scene de gen *tenîeres*, care se bucură de mare succes în tot cursul sec. 17—18. Activitatea creatoare a atelierelor

bruxeleze se menține pînă la sfîrșitul sec. 18; în sec. 19, însă, ele cad în imitația servilă a picturii de șevalet. Printre cele mai remarcabile tapiserii executate la B. se numără: *Victoria virtuților*, *Glorificarea lui Iisus*, cunoscută și sub denumirea de *Tapiseria Mazarin*, realizată către 1500; *Triumfurile zeilor*, după Petrarca (cître 1510-1520); *Vînătorile lui Maximilian* (1521-1533); *Cele șapte virtuți cardinale* (mijlocul sec. 16); *Planetele* (sfîrșitul sec. 16). Muzeul Național de Artă al României posedă mai multe tapiserii valoroase țesute la B. Marca: un scut între doi B (Bruxelles, Brabant) și inițialele sau numele întreg al țesătorului. Atelierele de falanșă apar relativ tîrziu (mijlocul sec. 17); cele mai importante sînt cele întemlate în sec. 18 de Philippe Mombaers, Jacques Artoisenet și Laeken, care produc piese din falanșă staniferă decorate cu scene pitorești în albastru; se încearcă să se imite și gresia realizată în Anglia. Cître 1866, ultimele ateliere sînt nevoite să-și închidă porțile din cauza apariției pe piață a porțelanului. Produse caracteristice pentru B. sînt cahiile pentru sobă cu motive în stil rocaille sau neoclasice, statuetele albe care reprezintă amorași, platourile cu motive de fluturi sau insecte pe fond verde. Atelierele de porțelan dur, crește în diferite cartiere ale orașului, activează pînă la sfîrșitul sec. 19; producția lor constă în piese decorate cu motive inspirate din arta extrem-orientală sau din stilurile franceze ale sec. 18 și 19 și se distinge prin ornamentele florale, animale și peisaje. Într-un colorit armonios. Datorită rarității pieselor, caracterizate prin calitatea superioară a pastei și prin precizia decorului, porțelanul de B. este foarte căutat de colecționari. V.D.

BUCCARO → *boccaro*

BUCIARDĂ Unealtă din fier sau oțel, de forma unui ciocan pătrat sau paralelipipedic dotat cu dinți piramidali ascuțiți, folosită de pietrari și sculptori pentru degroșarea pietrelor dure, marmurei, nivelarea sau obținerea unor suprafețe vibrante prin trasarea de șanțuri de diferite adîncimi, în funcție de natura materialului (fr. *boucharde*, it. *gradina*, germ. *Spitzhammer*, engl. *bush-hammer*). C.R.

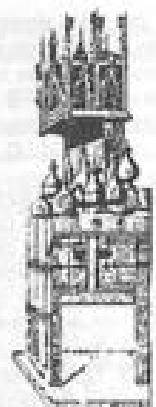

ce simbolizează sacrificiul, împodobit cu panglici, ghirlande, patere, accesorii ale actului de sacrificare. Renașterea redescoperă acest motiv, pierzînd însă

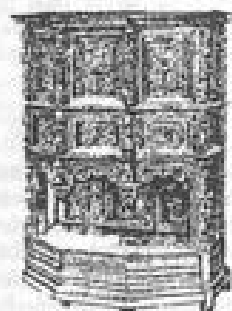
simbolistica antică, reducîndu-l la un simplu ornament; este apoi absent din ornamentica arhitectonică pînă în sec. 18, cînd descoperirea de la Pompei și Herculaneum îl readuc în actualitate (fr. *bucrane*, it. *bucranio*, germ. *Bukranion*, *Stierschädel*, engl. *ox-skull*). I.C.

BUEN RETIRO Cea mai importantă manufactură spaniolă de porțelan, instalată în reședința regală cu același nume, din apropierea Madridului. Carol III de Bourbon (1716-1788), devenit rege al Spaniei, atrage la B.R., în 1759, un mare număr de ceramiciști de la manufactura napolitană Capo di Monte, renumită prin producția sa de porțelan moale. La început se execută la B.R. piese în stilul Capo di Monte; mai tîrziu, se resimte influența manufacturilor franceze Sèvres și germană Meissen. Se adoptă stilul rococo și ornamentele chinezești, apoi stilul neoclasic. În ultimul pătrar al sec. 18, se fabrică și porțelan biscuit. B.R. începe să decadă cître 1780, iar în 1808 își încetează activitatea. Producția, care cuprinde vase, servicii de masă, cutiute pentru tutun, este de bună calitate, dar puține exemplare au rezistat timpului. Marcă: Floarea de crin (în albastru sau în aur; rareori incizată). V.D.

BUFET Mobilă pentru păstrarea vasei, tacîmurilor și a altor lucruri necesare la servirea mesei. Cele mai vechi piese din Evul Mediu, construite rudimentar, din lemn de conifere, fag, stejar, au aspectul unei lăzi așezate pe verticală, ușă cu balamale exterioare din fier forjat, sumar decor sculptat. Din sec. 14, b. prezintă structuri evoluate, cu unul sau două corpuri, care se impun prin forme, dimensiuni și ornamentică. În Franța, apare - *dressoir*, tip de b. care servea etalării mîncărilor și diferitelor vase de lux din metal și care era constituit dintr-o masă pe care se suprapunea o etajeră cu rafturi susținute pe console sculptate, numărul rafturilor reprezentînd importanța rangului social (cinci pentru regi, patru pentru duci, trei pentru conți și două pentru cavaleri fără titluri nobiliare). În sec. 15, acest tip de b. era construit dintr-un corp rectangular, cu două pînă la patru uși, cu ornamente în relief, ajutate pentru aerisire, așezat pe patru, uneori șase stîlpi sau coloane înalte, fixate pe un postament. Partea inferioară putea fi deschisă, asemeni unui portic, sau închisă cu panou pe latura din spate, adesea și pe părțile laterale. Sin. *bufet de paradă*. În Italia, în epoca Renașterii, apare - *credenza*, un b. de formă masivă, cu sortare pe centură, uși pe fațadă și bogat decor sculptat. Denumirea lui derivă din tradiția folosirii unei persoane „de încredere” pentru gustarea mîncărilor și băuturilor etalate, înainte de a fi servite stăpînului. În sec. 17, predomină piese impozante, confecționate din stejar, nuc, palisandru, cu decor sculptat sau cu incrustații din os și aramă; - cu două corpuri de dimensiuni egale, uneori însă corpul superior fiind mai mic, are ornamente somptuoase, sculptate, marchetate și elemente arhitecturale (cornișă

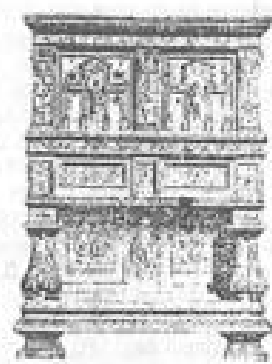
bulet „dressoir”

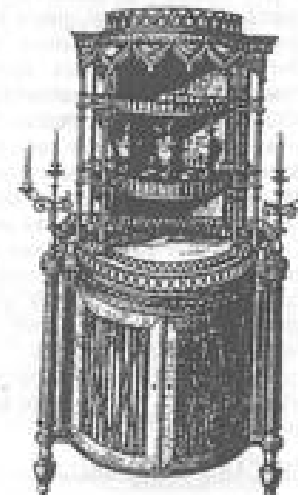
bulet „credenza”

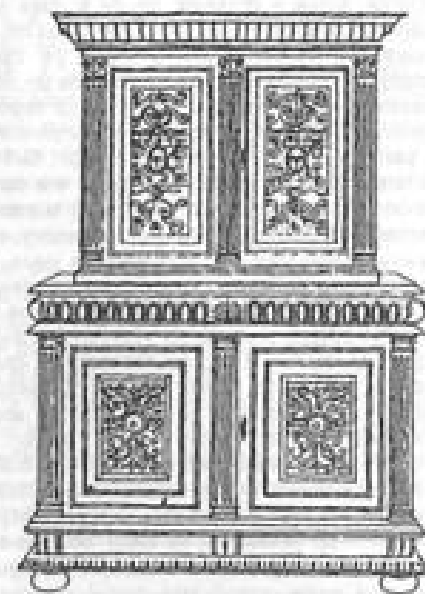
bulet „dressoir”

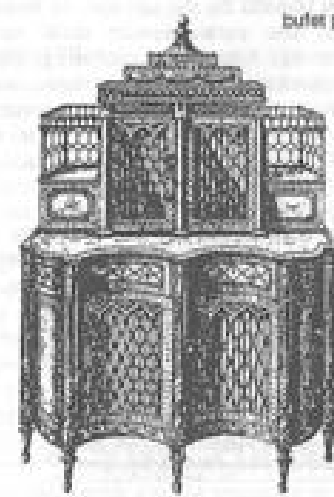
bulet „dressoir”

bulet pentru vase

bulet cu două corpuri

bulet servanta

proeminentă, fronton). În sec. 18, acest tip de b. se construiește în forme mai suple, din lemn masiv sau placat cu lemn exotic. Peste corpul inferior scund, cel superior înalt și îngust este încoronat cu fronton (plin, decupat, în acoladă), având tăbliile ușilor demarcate cu profiluri, motive vegetale realizate în reliefuri fine; - servanță, mobilă elegantă din lemn marchetat, cu un singur corp, este dotat cu polițe semicirculare pe părțile laterale, tăbliile din lemn au marginile profilate sau acoperite cu plăci din marmură albă sau colorată; - pentru vase, tipic mediului provincial burghez și rustic, este construit dintr-un corp robust cu două uși și etajeră înaltă, cu rafturi deschise pentru veselă de uz curent. De la sfârșitul sec. 19, în afara unor reeditări ale unor modele tradiționale din sec. 15-18, b. este integrat în componența garniturilor de sufragerie (fr. buffet, it. buffetto, credenza, germ. Büfett, Speiseschrank, Tellerschrank, Kredenz, engl. cupboard, sideboard, sidetable).

BUIANDRUG Bloc de piatră sau bîrnă puternică, care închide la partea superioară golul unei uși sau ferestre, sprijinindu-se la extremități pe zidăria limitată. V. și lîntal

BULBIFORM În formă de bulb de ceapă; motiv specific vechii arhitecturii rusești (cupoala bulbiformă) (fr. bulbeux, it. bulboso, germ. zwiebelähnig, engl. bulbous). V. și acoperiș

BUNAVESTIRE Reprezentare iconografică a momentelor în care Maria primește prin intermediul arhanghelului Gavril vestea că va fi mama lui Hristos și implicit a zămislirii acestuia prin puterea Sf. Duh. Sursele iconografice sînt Evanghelia lui Luca și Protoevanghelia lui Iacov (v. Apocrife). Prezintă numeroase variante, în care abundă elementele simbolice și gesturile caracteristice. Frecventă în reprezentările murale — independentă sau în cicluri (viața lui Iisus și a Mariei; primele 4 strofe ale Imnului Acatist) —. În sculptura monumentală gotică, în pictura gotică tirzie de altare, în cea de Renaștere, în icoane. Poartă și denumirea de Salutare îngerescă (fr. Annonciation, it. Annunciazione, germ. Verkündigung an Maria, engl. Annunciation).

BUNGALOU (engl. bungalow) Termen desemnînd inițial o construcție colonială specifică pentru Bengal. Denumirea a fost extinsă apoi la o categorie de construcții ușoare, confortabile (case de vacanță, pavilioane independente în cadrul unor întreprinderi hoteliere), constituite din 1-2 încăperi, instalații sanitare și o terasă.

BUNUL PĂSTOR Parabolă prefigurată în Vechiul Testament, dezvoltată în iconografia Noului Testament, desemnînd oia pierdută (suflul păcătos), regăsită de păstor (Hristos) și readusă (îngă restul turmei (Biserica). Scenă predilectă în decorațiile parietale paleocreștine din catacombe și în sculptura sarcofagelor din sec. 3-5. Dispare în Evul

Mediu; reapare în epoca Contrareformei (fr. Le Bon Pasteur, it. Il Buon Pastore, germ. Der gute Hirt, engl. The good Shepherd).

BUON FRESCO Numele dat de italieni fresceli autentice. În această tehnică murală mortarul final (numit intonaco) se aplică pe zid în ziua execuției picturii, varul fiind aglutinantul care fixează pigmentii. Peste b.f. nu se mai revine ulterior (decît cel mult pentru rețușuri sumare, lucrate în tempera cu ou ori cu caseină, care devin însă, după o vreme, vizibile). L.L.

BURDUF → bovindou
BURDUȘIRE Desprindere parțială (scoorjeală) a tencuielilor de frescă sau comune. Este cauzată de factori termo-higroscopici, de învechirea materialelor componente etc. Pretinde intervenții de specialitate, restauratorii recurgînd de obicei la caseinatul de calciu (la care adaugă, după caz, nisip fin de riu, praf de marmură etc.) infiltrat și fixat prin sisteme judicioase.

BURIN → dătuță
BURG (lat. burgus) Mică localitate medievală întărită, înconjurată de ziduri și apărată de turnuri. Își la numele de la un castel — care în lumea germanică poartă aceeași denumire — în jurul căruia este de regulă organizată și în funcție de care se desfășoară viața locuitorilor (fr. bourg, it. borgo, germ. Burg, engl. borough).

BUST Specie a portretului în pictură și sculptură, înfățișînd partea superioară a corpului și eventual brațele (fr. buste, it. busto, germ. Büste, Brustbild, engl. bust).

BUSTROFEDONIC 1. Sistem de scriere continuă care se citește alternativ, de la stînga spre dreapta și de la dreapta spre stînga. 2. Prin analogie, suită de imagini narrative, al cărei sens este dat de un traseu similar celui rezultat din arătura continuă a plugului (fr. boustrophédon, it. bustrofedo, germ. Furchenschrift, engl. boustrophedon).

BUTON CERAMIC Disc ceramic, cu diametrul între 8 și 16 cm, decorat în relief cu elemente geometrice, florale, heraldice, prevăzut cu un picior pentru prinderea în zidărie; este o piesă decorativă smălțuită, în general colorată în galben, brun sau verde. Acest tip de decorație — în compoziții variate — se întîlnește în ornamentica fațadelor bisericilor balcanice (sec. 13-14), în țările române, apare în sec. 14 (Biserica Sf. Treime din Siret, Cotmeana), devenind apoi o caracteristică a arhitecturii epocii lui Ștefan cel Mare (decorate cu motive heraldice); în sec. 17, din Moldova, b.c. va trece și în decorația din Țara Românească (Biserica Stelea din Tirgoviște, Biserica curții din Golești etc.).

C

CABAN (fr.) În sec. 17, o haină a cavalerilor, cu mineci de caftan (deschise în axilă, puțind li lăstate să atîrne), dar scurtă pînă la genunchi. Aceeași denumire a rămas pentru haina de ploaie cu mineci și glugă purtată de marinari francezi (fr. *caban*, it. *gabbano*, germ. *Regenmantel*, engl. *hooded cloak*).

A.N.

CABANITĂ Mantie de ceremonie de origine orientală, din brocart cu aur, îmblănită și cu guler lat de samur, ceaprazuri de fir și copci din pietre scumpe, cu croială de caftan și mineci lungi pînă la pămînt. C. era „caftanul de domnie” pe care îl purtau sultanii și pe care îl îmbrăcau, în sec. 17-18, voievozii români cu ocazia învestiturii lor.

A.N.

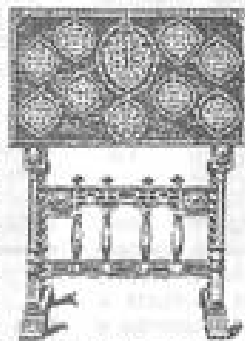
CABARET (fr.) 1. Mic serviciu de cafea sau de ceai, din porțelan, pentru una sau două persoane (în acest caz, poartă denumirea de *tête-à-tête*), compus din cești cu farfurioare, zaharniță, cafetieră sau ceainic, așezate pe un platou. (fr. *cabaret*, it. *vasolo*, germ. *Kaffeegeschirr*, engl. *coffee-set*). 2. Măsuță cu platou din lemn lăcuit sau pictat, prevăzută cu un sertar ce conținea un serviciu de ceai, cafea sau lichior, folosită, în sec. 18, pentru micul dejun. V.D.

CABINET Mobilă de lux, din sec. 15, destinată păstrării de obiecte prețioase. Provine dintr-un tip de ladă orientală, cu două uși, avînd în interior sertare și casete, introdusă în Europa prin intermediul maurilor. Primele exemplare din Italia sînt constituite din două corpuri: cel superior, dotat cu multiple sertare și compartimente, închis cu două uși, este fixat pe cel inferior, format dintr-o masă cu picioare strunjite în torsadă, în formă de plăștri, colonete. În Spania, c. are forma unui dulap rectangular, așezat pe orizontală, sprijinit pe picioare înalte. Corpul mobilei este din lemn aurit sculptat, gravat sau îmbrăcat în piele de

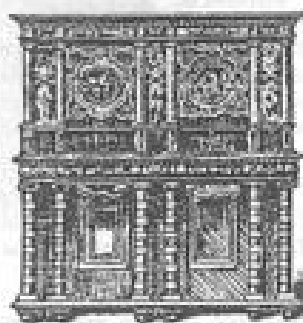
Cordoba, cu ornamente imprimate, țesături de lux (brocart, pluș, catifea) și aplicații de metal (argint, alamă, aramă, fier forjat). Din sec. 16, apar piese cu

cabinet „Bouffle” (stil Ludovic XIV)

cabinet (Spania, sec. 15)

cabinet (sec. 17)

aspect impunător, structurate din două corpuri suprapuse, construite din mahon, nuc, palisandru, păr înnegrit, placaj din abanos și alte esențe de lemn exotic. Decorul este sculptat, pictat, intarsiat din lemn de diverse nuanțe (mozaic cu motive geometrice, vegetale, arabescuri, scene cu figuri, peisaje), incrustații din fildeș, sidel, baga, chihlimbar, corali, marmuri colorate, pietre dure (agat, lapislazuli, malahit etc.). În sec. 17, în Italia predomină c. de mari dimensiuni, încoronat cu fronton, inspirat din arhitectura barocă. Fațada fastuoasă, demarcată prin coloane, pilăstri, frize, este decorată cu motive sculptate aurite, panouri cu lacuri chinezești, pictate, marchetate, incrustate cu diverse materiale. În Franța, în cadrul stilului Ludovic XIV, se realizează c. impozante, sculptate, intarsiate, cele mai luxoase piese fiind decorate în tehnica marchetării Boulle. Germania și Austria adoptă tipul de c. baroc italian, cu fațade ornate cu elemente arhitecturale. Renumite c. monumentale din două corpuri și în interior cu multiple sertare secrete se lucrează la Augsburg, Frankfurt, Nürnberg. În Anglia, construcția, formele și ornamentica c. reflectă, în mare măsură, influența flamandă și spaniolă. Un anumit tip de c., specific interioarelor portugheze (sec. 16-17), construit din lemn roșu, somptuos intarsiat cu abanos, fildeș, aplicații din metal, provine din China meridională, din Macao. Din sec. 18, c. nu mai corespunde modelului european, cu excepția unor mici și luxoase piese, similare unor casete așezate pe diverse suporturi, servind cu precădere pentru păstrarea bijuteriilor (fr. *cabinet*, it. *gabinetto*, stipo, germ. *Kabinett*, *Kunstschrank*, engl. *cabinet*). C.R.

CABOȘON (fr.) 1. Piatră prețioasă sau semiprețioasă tăiată, șlefuită și lustruită, dar fără fațete, cu suprafața superioară rotunjită, iar cea inferioară plată. Pietrele opace sau translucide se tale în c. Tehnică frecvent folosită de popoarele orientale și de cele migratoare; foarte răspîndită în Europa pînă la sfîrșitul sec. 15. 2. Vinietă de dimensiuni foarte mici, folosită ca antet sau cul-de-lampe în textele tipărite (fr. *cabochoon*, it. *pietra a capocchia*, germ. *Cabochon*, *rundlich geschliffener Edelstein*, engl. *cabochon gem*). V.D.

CACHE-POT (fr.) Vas din ceramică sau din metal, adeseori ornamentat, destinat să ascundă un ghiveci cu flori sau cu plante de apartament (fr. *cache-pot*, it. *coprivaso*, *portavaso*, germ. *Topfmantel*, engl. *flower-pot cover*). V.D.

CADMIOPONI Pigmenți asemănători roșului de cadmiu (numiți și culori de cadmiu-baru sau litoponi de cadmiu). Conțin sulfat de bariu (pînă la 50%) integrat chimic, calitățile lor fiind totuși similare cu ale cadmiului concentrate. Se produc tonuri care merg de la vermillion la roșu și brun închis. L.L.

CADMIURI Termen generic pentru culorile pe bază de cadmiu; sînt produse moderne, care variază de la

galben citrin și mediu la oranș, roșu deschis, mediu și închis, sau chiar brun. Se remarcă prin puterea de colorare și prin stabilitate. L.L.

CADRAN Suprafață (inițial pătrată, apoi de diferite forme) din metal, email, lemn etc., împărțită în 24 de zone, pe care orele se citează după indicațiile unui ac; ~ solar — cu diviziuni care corespund orelor zilei, peste care soarele proiectează succesiv umbră unei tije, indicînd astfel ora — este cunoscut din antichitate. Foarte răspîndit în Evul Mediu, este înlocuit în sec. 16 de orologi cu c. din aramă, din metale nobile sau metal emailat, cu ornamente policrome pe fond albastru. Cître mijlocul sec. 18 apare ~ cu oglindă. La începutul sec. 19, c. sînt argintate sau din metal ajurat, avînd uneori gravate maxime referitoare la scurgerea timpului. C. moderne sînt mult mai simple, pentru ca cifrele și limbile să fie ușor vizibile (fr. *cadran*, it. *quadrante*, germ. *Zifferblatt*, engl. *dial-plate*). V. și orologiu V.D.

CADRU 1. În sens larg, suprafața delimitată de marginile operei plastice bidimensionale, unde se desfășoară „Jumea” imaginată sau re-creată de artist cu ajutorul formelor, valorilor și culorilor. Sin. c. plastic, format (fr., engl. *format*, it. *formato*, germ. *Format*). 2. Element mobil destinat să asigure prezentarea și protejarea operelor de artă bidimensionale sau care înconjură o oglindă și chiar un element arhitectonic. Termenul a fost aplicat, la început, unei margini din lemn, ipsos, metal, ceramică etc., de formă rectangulară, însă devine, începînd cu mijlocul sec. 18, și mai ales din sec. 19, termenul generic aplicat oricărui contur exterior (poligonal, rotund, oval etc.). Dacă în sec. 13, c. tăcea încă parte din panoul pictat, el devine curînd un element individual cu o importanță crescîndă, imitînd motive arhitecturale sau fiind obiectul unor bogate ornamentații sculpturale în stilul epocii în care a fost creat; poate avea valoare artistică și ajută la datarea operei pe care o conține. Sin. ramă (fr. *cadre*, it. *cornice*, germ. *Bildrahmen*, *Rahmen*, *viereckige Einfassung*, engl. *picture-frame*, *frame*). L.L. și V.D.

CAFAGGIOLO Renumit centru italian de maiolică din apropierea Florenței, întemeiat la sfîrșitul sec. 15 de familia Medici. Datorită cercetărilor sculptorului și ceramistului Luca della Robia (1399 sau 1400-1482), se obține o ameliorare a pastei și îmbogățirea gamei de culori. Piese cele mai valoroase — vase, platouri — sînt cele produse în perioada 1506-1525; sînt bogat ornamentate cu scene mitologice sau religioase, cu motive heraldice, grotesci, chipuri de tinere perechi sau cu motivul coadă de pînă; bordura prezintă uneori pe revers cercuri concentrice de culoare albastră, roșie sau galbenă. Paleta de culori cuprinde tonuri de albastru spre negru, brun, roșu închis, galben aprins, verde deschis. Mărci foarte variate: literele SPR; IR; AF; trident; armele familiei Medici cu o tiară papală în partea superioară. V.D.

CAFAS Balcon interior, adosat zidului vestic al naosului sau pronaosului unei biserici, prevăzut cu o scară de acces interioară, destinat în general corului, iar în bisericile catolice și protestante și orgii. În mod excepțional, în unele biserici reprezentative (Biserica Domnească din Tîrgoviște, Strîmba) avea funcție de tribună. Doamna țării asistând din acel loc la serviciul religios; spațiul comunica în acest caz, cu interiorul bisericii printr-o scară și cu palatul domnesc prin intermediul unei pasarele (fr. tribune, tribune d'orgues, it. tribuna d'organo, germ. Orgelempore, engl. organ loft). V. și **emporă, tribună** T.S.

CAFTAN (turc.) Mantie lungă purtată în țările române de domnitorii și boieri din sec. 16, caracterizată de mînele ornamentale lungi pînă la glezne. (La c. turcesc fenta pentru brațe era prevăzută în cusătura din fața mînelei; la c. românesc era tăiată lateral în T.) În sec. 17-18, apare „c. de domnie” (v. **cabanîța**) din brocat, care era haina de investitură a domnitorilor din țările române, oferită de înalta Poartă (o dată cu cuca, sangeacul, topuzul și sabia). În sec. 18-19, c., executat din materiale mai ieftine, era îmbrăcat și de orășeni, apoi chiar de țărani (șuba). În sec. 19, c. este îmbrăcăminte caracteristică a preoților ortodocși (fr. caftan, it. caffetano, germ. Kaftan, engl. caftan). A.N.

CAHLĂ Piesă rectangulară din ceramică, smălțuită sau nu, care alcătuiește paramentul unei sobe sau, uneori, servește la placarea pereților unei încăperi. Pot fi mono- sau policrome, decorate în relief sau pictate înainte de cea de a doua ardere. Cele mai vechi c. de sobă găsite în țara noastră datează din sec. 14-15, fiind decorate în relief cu motive geometrice și heraldice (Hăteș, Curtea de Argeș, Suceava). O formă aparte o constituie - oală, destinată exclusiv sobelor și avînd aspectul unui castron cu gura pătrată, care se încastrază în peretele zidit. Sistemul c. parietale glazurate - de origine orientală - se întindește la noi în sec. 17 (palatul lui Vasile Lupu din Iași, decorat cu ceramică „de iznik”) (fr. carreau de poêle; it. formella, mattonella, germ. Kachel, engl. Dutch tile, glazed stove-tile). T.S.

CAIET DE MODELE În practica medievală a atelierelor de arhitectură, sculptură și pictură, era o culegere-indreptar de desene - motive figurative sau ornamentale, scheme compoziționale - și notații de

tehnică și culoare, elaborate de artiști celebri (cel al lui Villard d'Honnecourt, sec. 13) sau compilate după opere diferite, care s-au impus cu valoare de model. Vastul lor circulație în spațiul european i se datorează răspîndirea pe largi teritorii a unor elemente independente sau chiar a unor scheme compoziționale întregi, care adesea dobîndesc valoarea unui prototip. C.d.m. sînt rezultatul anilor de ucenicie ai viitorilor artiști în diferite ateliere, unde practica copierii operelor măștrilor, a modelelor celebre sau a unor elemente la modă era o regulă. Cel mai vechi c.d.m. de acest tip, cunoscut pînă astăzi, se păstrează la Praga (sec. 13). În țara noastră nu s-au conservat decît cele ale unor zugravi din sec. 18 (Radu, Stan), care, alături de copii ale unor modele considerate celebre, conțin și schițe ale lucrărilor proprii (fr. livre de modèles, it. libro di modelli, germ. Gesellenbüchlein, engl. pattern-book). T.S.

CALAICAN (gr. kalahan) Materie cristalină, verde, întrebunțată la vopsitul țesăturilor. Este un sulfat de fier. Altădată se folosea și la prepararea unei cerneli de scris (din scoarță de măr pădureț și gogoși de ristic) pomenită în erminii. Denumiri vechi: calacan, călăcan, galiscău, kalakanthi, vitriol verde (fr. vitriol vert, it. vitriolo verde, germ. Galzenstein). L.L.

CALAPOD În gravură, piesă de lemn dur, de formă semicirculară, pe care se fixează placa de metal pentru uniformizarea suprafeței acesteia (fr. escopette, it. schioppo, germ. Stützbüchse, engl. blunderbuss). A.P.

CALATIFORM (gr. kalathos, coș) Motiv decorativ în formă de coș. V.D.

CALC → **decalc**

CALCEDONIE Varietate cristalină sau fibroasă de cuarț, cu striajuni (duritate 6,75-7, greutate specifică 2,58-2,66). Poartă diferite denumiri după colorit: cornalină (roșie), sardonix (brun), crisopraz (verde), agat (cu striajuni de diferite nuanțe) etc. Piatră semiprețioasă folosită din antichitate pentru cilindri cu inscripții și pentru giuvaieruri, în special sub formă de camee. C. este utilizată și în prezent pentru obiecte de podosăb (inele, brățări etc.) și pentru confecționarea moșoarelor (fr. calcedoine, it. calcedonio, germ. Chalzedon, engl. chalcedony). V.D.

CALCOGRAFIE (gr. kallos, cupru) Denumirea generică a gravurii pe cupru și, prin extensie, a tuturor procedurilor de gravură în adîncime. Termenul se aplică colecțiilor de tiraje gravate în adîncime, uneori și plăcilor de gravură păstrate spre a fi imprimate. Au existat „societăți de calcografie”, în Franța, Italia și Germania (fr. chalcographie, it. calcografia, germ. Chalkographie, Kupferstichkunst, engl. chalcography). A.P.

CALD (lon) → **culoare**

CALDARIUM Piscina cu apă caldă, la termele romane. V. și **terme** I.G.

CALENDAR (lat. Kalendae, ziua întâi a fiecărei luni) Obiect sau publicație ilustrată, care marchează diviziunea timpului în luni și zile. Cel mai vechi c. ilustrat, realizat de Filocalus, datează din 354, dar reprezentările calendaristice cu simboluri - în special zodiacale - se cunosc din perioada antichității egiptene și elene. În Evul Mediu și în Renaștere, prin apariția cărților de rugăciuni (Livre d'heures), cu aluminii zodiacale, arta c. a atins culmi ale realizării artistice (Cartea de rugăciuni a ducelui de Berry, sec. 14, cu miniaturi - scene peisagistice ilustrînd fiecare lună a anului). Începînd din sec. 15, astfel de c. au fost gravate, apoi tipărite, adăugîndu-li-se, cu timpul, și felurite date și informații legate de munca în fiecare anotimp, de fenomenele astronomice, staturii agricole, gospodărești, medicale, precum și scrieri de divertisment sau educative, toate cu ilustrații corespunzătoare (tip de publicație ce se numește și almanah). Centre importante de difuzare a c. erau Augsburg și Nürnberg, apoi Basel, Zürich și Frankfurt pe Main, iar în sec. 18-19, Franța, Anglia, Austria și S.U.A. Adesea, la ilustrarea c. colaborau artiști de seamă (în sec. 16, Urs Graf, Nikl. Manuel Deutsch; în sec. 19, Daumier, Grandville, Chodowiecki). Începînd din aceeași perioadă, c. cuprindeau și o bogată ilustrație satirică. În România, c. ilustrate au fost foarte numeroase, începînd din sec. 18. Ele includeau imagini religioase și laice; printre primii autori ai unor astfel de ilustrații se află Protoiereul Mihail Stribițki, la Iași. În Transilvania apăreau multe c. ilustrate, în limba română, iar în Moldova, sub îngrijirea lui Gh. Asachi și, mai târziu, a lui Alex. Asachi, aceste c. au devenit, prin răspîndirea și popularitatea lor, o adevărată tribună de educație patriotică și de informare multiplă (Calendarul, Amicul Poporului, Albina etc.). În sec. 20, c. de lux sînt ilustrate cu fotografii sau reproduceri după opere de artă (fr. calendrier, it. calendario, germ. Kalender, engl. calendar). V. și **menolog, sinaxar** A.P.

CALFĂ În sistemul medieval de accedere la meșteșug, grad intermediar de instruire, între ucenic și meșter, care presupune însușirea elementelor de bază ale meseriei și necesitatea perfecționării proprii prin frecventarea, timp de cîțiva ani, a unui sau a mai multor ateliere celebre de același profil, din propria țară sau din zone îndepărtate. Timpul și obligațiile impuse de stagiul de c., ca și probele practice necesare pentru a deveni meșter, diferă în funcție de loc și de timp și sînt stabilite prin statutele de breaslă. V. și **breaslă, probă de măiestrie** T.S.

CALICIU (lat. calix) În terminologia catolică, desemnează potirul aurit și bogat ornamentat, în care se amestecă vinul și apa destinate ofierii liturghiei (fr. calice, it. calice, germ. Kelch, Messkelch, engl. chalice, communion cup). V. și **potir** T.S.

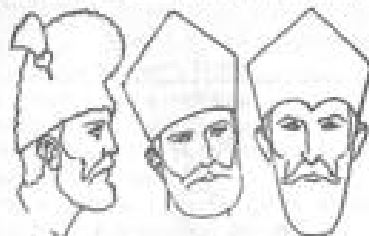
CALICOT (CALICO sau CALICUT) 1. Pînză fină din fire de bumbac. 2. Pînză de bumbac, uni sau imprimat, importată din India (termenul derivă de la numele orașului indian Calicut, din statul Malabar). V.D.

CALIGRAFIE (gr. kalos, frumos, graphein, a scrie) Scriere frumoasă cu funcție artistică. A avut și are un rol constitutiv în arta extrem-orientală și orientală. În cultura artistică europeană, c. a avut un rol preminent în arta cărții (pînă la inventarea tiparului). Manuscrisele irlandeze din Evul Mediu timpuriu, apoi cele franceze, germane, românești, rusești ș.a. cuprind capodopere de finețe c. În arta modernă din a doua jumătate a sec. 20, influența c. extrem-orientale a jucat un rol accentuat în programele unor curente artistice, cum ar fi tagismul, gestualismul, conceptualismul (fr. calligraphie, it. calligrafia, germ. Schreibkunst, Schönschreibkunst, engl. calligraphy, penmanship). A.P.

CALOTĂ Boită realizată din cărămidă (mai rar din piatră), reprezentată de porțiunea superioară a unei sfere tăiate de un plan orizontal aproximativ la nivelul diametrului (c. sferică) sau mai sus de acesta. Se descarcă fie direct pe zidurile perimetrale, fie prin intermediul unui tambur pe pandantivi sau pe trompe de colț. Reprezintă soluția predilectă de acoperire a spațiului central al naosului din bisericile ortodoxe, în consonanță cu un sens simbolic precis, care determină și programul iconografic. Folosirea c. se extinde, cu începerea din sec. 14, și asupra altor spații de cult (pronaos, pridvor, altar chiar). În Occident, c. este mai rar folosită (fr. calotte, it. calotta, germ. Schale, engl. cupola). T.S.

CALPAC (turc. kalpak) 1. Căciulă înaltă din blană, împodobită cu fuile de pene prinsă cu o bijuterie în formă de broșă cu piatră prețioasă, purtată de domnitori în sec. 16-17 (Mihai Viteazul, Vasile Lupu etc.). 2. Căciulă cilindrică din piele, sau stofă, tivită

cu blană, purtată de domnitori și boieri în țările române, ca și în Rusia, la începutul sec. 19 (fr. *colback*, it. *colbac*, germ. *Bärenmütze*, *Husarenmütze*). A.D.

CAMAIEU (fr.) Pictură monocromă în care relieful formelor și adăncimea spațială sînt realizate cu ajutorul tonurilor aceleiași culori. Procedeu, cunoscut încă din antichitate sub numele de *monochroma*, s-a păstrat în câteva din picturile murale de la Pompei și Herculaneum. Utilizat pe reversul tripticurilor sau ca prim stadiu al unor picturi (v. *procedeu flamand*), a fost preluat și apoi dezvoltat de italieni sub numele de *chiaroscuro* (*claroscuro*). A „făcut modă” în sec. 18. Este folosit și pentru decorarea unor interioare, ca și în ceramică, cînd la decorarea pieselor se folosesc tonurile unei singure culori sau a două culori, producînd un efect asemănător cameelor antice (fr. *cameieu*, it. *chiaroscuro*, *monocromato*, germ. *Camaieu-Malerei*, *Grisaille*, *grau in grau*, engl. *cameieu*, *monochrome painting*). V. și *grisaille* L.L. și V.D.

CAMEE 1. Piatră semiprețioasă, dură, uneori formată din straturi de culori diferite, gravată în relief (tehnică opusă intaliei), cu figuri sau motive decorative. Foarte prețuită în antichitate și în Renștere (mai ales în Italia), servește drept podobă sau ca aplicații pe obiecte de artă decorativă. La începutul sec. 19, c. gravate cu scene antice sînt specifice bijuteriilor din epoca Primului Imperiu. 2. Biscuit alb, aplicat pe un fond albastru, gri sau verde, folosit de ceramistul englez Josiah Wedgwood pentru servicii de masă și piese de artă decorativă. 3. Tehnică de decorare în relief a sticlei, inventată de egipteni și perfecționată de romani (fr. *camee*, it. *cammeo*, *gemma lavorata a rilievo*, germ. *Kamee*, engl. *cameo*). V.D.

CAMERA MORMINTELOR → *gropniță*

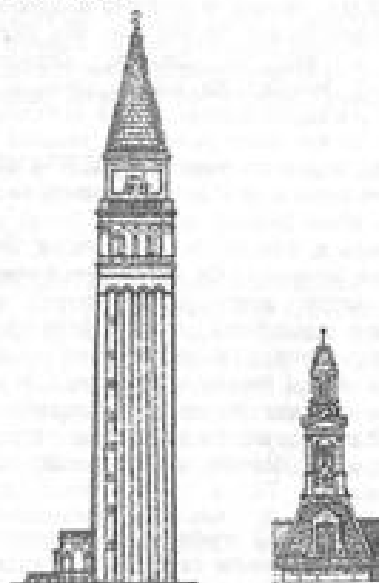
CAMFOR (lat. *camphora*) Materie albă, aromatică și volatilă, extrasă din laur sau preparată pe cale chimică. Altădată intra în compoziția unor vernici folosite pentru pictura pe lemn (facilita dizolvarea rășinilor, confera verniciilor o anumită suplețe, însă le și matiza). Nume vechi (în erminii): *camfur*, *canfor* (fr. *camphre*, it. *canfora*, germ. *Kampfer*, engl. *camphor*). L.L.

CAMILAFĂ (gr. *kamelaukion*) Termen semilicind acoperămîntul pentru cap al prelaților ortodocși, avînd forma unui trunchi de con foarte puțin înclinat;

îmbrăcat cu un văl (negru pentru mitropoliți, episcopi și stareți minăstirilor importante, alb pentru patriarhi) care acoperă și umerii, fiind unul din însemnele autorității ecleziastice, alături de crucea pectorală, engolpion, năbederniță și cirjă. T.S.

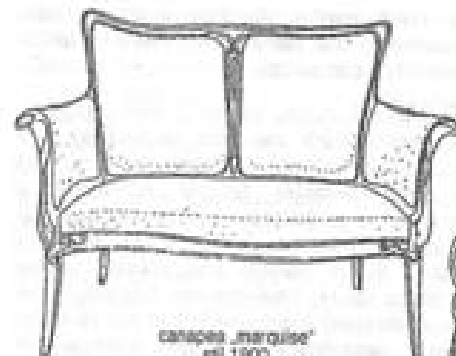

CAMPANILĂ (it. *campana*, *clopot*) 1. La bisericile italiene, turn independent foarte înalt, de secțiune pătrată sau circulară, destinat să adăpostească, la nivelul superior, clopotele. Cele mai celebre c. sînt: la Domul din Florența — concepută de Giotto, la cel din Pisa — cea înclinată, la San Marco din Veneția. 2. Prin extensie, în spațiul francez și german, mic pavilion cu traforuri plasat deasupra unei clădiri, în care se află un clopot sau un orologiu (fr. *campanile*, it. *campanile*, *torre campanaria*, germ. *Glockenturm*, engl. *bell-tower*). T.S.

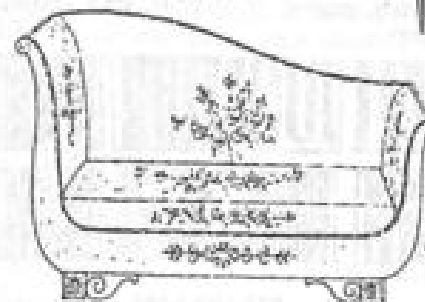

CANAFAS Pinză tare de cîneapă, folosită în gravură la ștergerea plăcilor gravate înainte de a fi impregnate cu cerneți tipografici (fr. *canevas*, it. *canavaccio*, *filendente*, *filondente*, germ. *Stramin*, engl. *canvass*). I.P.

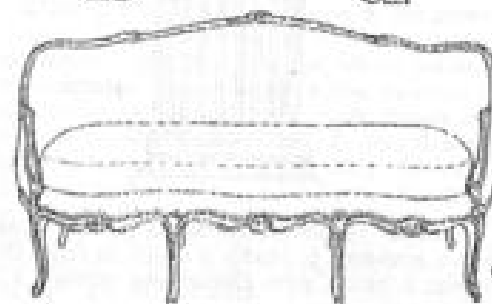
CANAPEA 1. Bancă tapisată pe care se pot așeza două sau mai multe persoane. Pe cînd divanul e fără

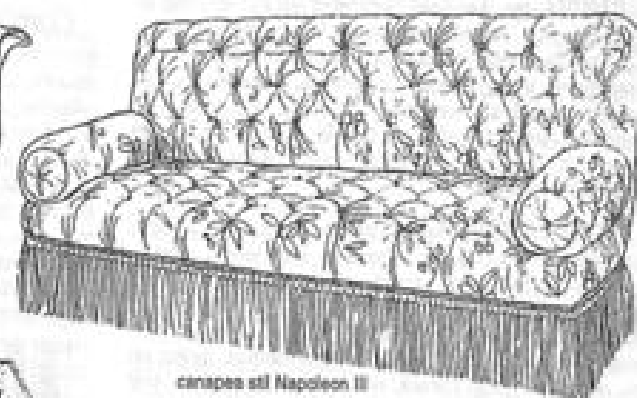
canapea „marquise”
stil 1900

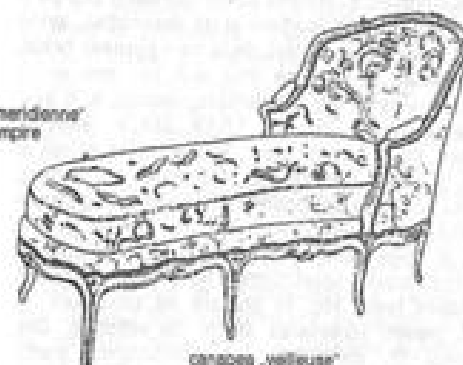
canapea „meridienne”
stil Empire

canapea „ottomana”
stil Ludovic XV

canapea stil Napoleon III

canapea „velleuse”
stil Ludovic XV

spătar și rezemătoare pentru brațe, iar sezlongul are doar tăbăli, la cap și picioare, c. are spătar pe trei laturi și poate avea saltea, perne și suluri. Apărută în Franța la sfîrșitul sec. 17, ca piesă a garniturilor de salon (cu măsută, fotoliu și scaune), a luat formele stilurilor istorice ulterioare și diferite denumiri: c. pentru două persoane: - *causeuse* sau - *tête à tête* sau - *marquise* (Franța sec. 17), - *settee* (Anglia sec. 18, stil Queen Anne); c. pentru trei-patru persoane: - *ottomane*, c. mare cu spătarul în curbă lină (în gondolă, sin. *aofa*); - *meridienne*, tip de c. pentru sîlești; - *velleuse*, cu spătarul mai înalt la căpătîi și mai scund la picioare; - *billard*, înaltă, cu scăriță, pentru a urmări jocul de biliard; - *la borne*, c. de formă circulară, montată în jurul unui stîlp cu suport pentru plante ornamentale, plasată în mijlocul salonului în stilul Napoleon III. 2. Cuvînt folosit în lumea balcanică pentru pat de odihnă (*lit de repos*) (fr. *canapé*, it. *canape*, *lettuccio*, germ. *Kanapee*, engl. *settee*). C.R. și A.N.

CANAT 1. Partea mobilă a unei uși, ferestre, piesă de mobilier, care pivotează, liberă sau în interiorul unui cadru, pe una dintre laturile deschiderii, prin intermediul unor balamale (fr. *volet*, it. *impennata*, *imposta*, germ. *Fensterladen*, engl. *window-shutter*). 2. Termenul mai este folosit și pentru a desemna aripile (*voleurile*) de altar (fr. *volet*, it. *spottello*, *portela laterale*, *valva*, germ. *Flügel*, *Klappe*, engl. *shutter*, *folding wing*, *wing-panel*). V. și *poliptic* T.S.

CANAVA → *canevas*

CANCEL (lat. *cancellus*, balustradă) Balustradă, parapet sau grîlaj scund, decorat de regulă cu însemne simbolice, care separă în primele secole ale creștinismului spațiul sanctuarului de cel al bisericii propriu-zise. Din acesta, în Biserica răsăriteană, prin adăugarea succesivă a unor registre de icoane, se dezvoltă iconostasul, în timp ce în aria catolică, piesa rămîne folosită în forma originală pînă în sec. 20 (fr. *chancel*, it. *cancello*, *pluteo*, *parapetto del presbiterio*, germ.

Altarschränken, Chorschranken, Brüstungsplatte, engl. closure-slab). V. iconostas, templon T.S.

CANDEL (gr. kanton) Sortiment de zahăr care se prezintă sub forma unor cristale prismatice mari, translucide. Era utilizat altădată în pictură ca plastifiant în mordanți preparați din zeamă de usturoi, în unele cerneluri colorate etc. Sin. (în erminii): zahăr de gheață, cantie, cantion (fr. sucre candi, it. zucchero candito, germ. Kandis-zucker, engl. sugar candy). L.L.

CANDELABRU Suport pentru luminări (recent înlocuit și cu becuri) realizat din lemn, metal, marmură, ceramică, sticlă (mai rar din piatră), prezentând două tipuri, în funcție de modalitatea de sprijin: c. atârnat de bolți sau plafoane prin intermediul unui sau al mai multor lanțuri, avind un ax central în jurul căruia, radiar sau concentric, sînt montate luminări; c. sprijinit pe un piedestal sau pe o mobilă (în funcție de înălțime și de destinație), avind un soclu și un picior central, de la care pornesc brațe, sau un platou în care se înfig una sau mai multe luminări. Cunoscut din antichitatea romană, c. a avut o largă răspîndire în sec. 17-19, atît în edificiile religioase, cît și în cele laice. În funcție de epocă și de stil, c. este decorat cu elemente geometrice, vegetale, zoo- sau antropomorfe; uneori întreg corpul obiectului este antropomorf (Erfurt, statuie c. din 1160). În țările române cele mai vechi exemplare aparținînd ambelor tipuri sînt din lemn și se păstrează în Moldova (sec. 16). În prezent se utilizează, în special, pentru iluminarea sălilor de recepție. Sin. polcandru (fr. candélabre, it. candelabro, germ. Leuchter, engl. candelabrum, lampstand). V. și sfeșnic T.S. și V.D.

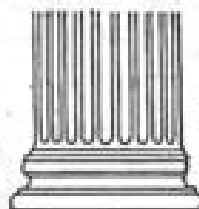
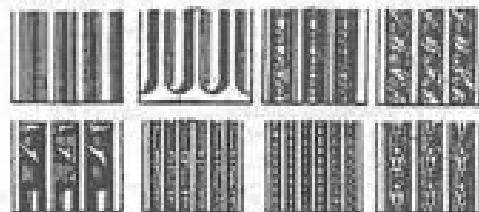
CANDELĂ Obiect de cult alcătuit dintr-un vas de sticlă, în care se pune untdelemn și o feștilă care se aprinde, introdus într-un suport metalic de forma unui coș, suspendat prin intermediul unor lăntșoare în fața icoanelor, semnificînd permanența rugăciunii. Derivă din tradiția paleocreștină — de origine romană — a opaițelor de cult. În arta românească, cele mai valoroase sînt realizate din argint tratorat în ajur, ciocănit și cizelat și sînt prevăzute cu inscripții dedicatorii (numeroase piese din sec. 17 și din epoca brâncovenească). T.S.

CANEFORĂ (gr. canephora, purtătoare de coș) 1. În antichitate, canatida purtînd pe cap un coș ce

servește drept capitel. 2. Prin extensie, orice reprezentare feminină realizată în relief sau rondo-bosse purtînd pe cap un coș. I.C.

CANELURĂ (lat. canna, trestie) 1. Șanț vertical de secțiune semicirculară (rar ușor unghiulară) care decorează de jur-împrejur (tangente între ele sau păstrînd mici distanțe) fuzurile coloanelor și plaștrilor. Forma și densitatea diferă în funcție de marile stiluri arhitectonice. 2. Motiv decorativ asemănător, dispus vertical sau elicoidal, uneori ornamentat cu frunze, fleuroane sau denticuli, folosit mai ales în ebenisterie și argintărie, în sec. 16-18 (fr. canelure, it. scanalatura, sflia, germ. Kannelierung, engl. fluting, groove). V. și doric, ionic, corintic, ordonanță T.S.

CANEVAS Termen vechi, folosit și sub forma canava, echivalent cu crochiu și uneori, cu eboșă (fr. canevase, it. traccia, germ. Entwurf, engl. outline). L.L.

CANON (gr. kanon, regulă) 1. Folosit cu înțelesul de normă, regulă, lege, termenul c. cuprinde ansamblul regulilor impuse în reprezentarea artistică, avind ca sursă considerente de ordin politic, religios, filozofic sau artistic. Are implicații în tipul de proporții, tipul de reprezentare, cromatică, tipul de spațiu, iconografie. Începînd cu antichitatea orientală, se poate distinge în fiecare epocă existența unui c. Ca normă cu privire la raporturile dimensionale ale corpului uman, cel mai vechi c. este c. hieratic, propriu artei egiptene, căreia degetul mijlociu al minii îi servea drept model. Cel mai celebru c. antic este c. lui Polyklet (sec. 5 î.H.), care pare a fi decalabil în cunoscutul său Dorifor, în care înălțimea capului intră de șapte ori în lungimea întregului personaj. C. lui Lysip (sec. 4 î.H.), ilustrat prin Apoxiomenos, prezintă un tip uman înalt și mai zvelt: înălțimea capului intră de 8 ori în lungimea întregului personaj. La fel de alungit este și c. lui Vitruviu (sec. 1 î.H.), cunoscut astăzi ca „pătratul celor vechi”, deoarece tipul prezentat de el se înscrie într-un pătrat (tangenta se

realizează la extremitatea superioară a capului, la tălpile picioarelor desfăcute. În sensul literar V inversate, și prin extremitățile membrilor superioare întinse orizontal). Acest c. stă la baza majorității c. create începînd cu epoca Renașterii. Dintre acestea, cel mai cunoscut astăzi, este probabil, c. lui Leonardo da Vinci. Albrecht Dürer ajunge la unele concluzii personale, după care proporțiile umane depind deopotrivă de cerințe stilistice și de raporturi matematice. Jean Cousin (sec. 16), inspirat din Vitruviu, imaginează un c. care va deveni apoi clasic. Alte asemenea reprezentări aparțin lui Giovanni Paolo Lomazzo (sec. 16), Chrysostome Martinez (sec. 17), Gottfried Schadow (1764-1850), Paul Richer etc. Cercetările moderne asupra proporțiilor corporale, efectuate prin măsurători și studii statistice, ajung la ideea pluralității tipurilor umane, variate și interesante din punctul de vedere al creatorului. Pe de altă parte, repetarea neîncetată a normelor aceluiși c. riscă să producă monotonie și rutină (fr. canon, it. canone, germ. Kanon, engl. canon). 2. Parte mediană fixă a textului și ritualului liturghiei catolice, ilustrată în Sacramentare, cu începere din sec. 8-9, cu așa-numitele „imagini canonice”, legate de simbolistica morții lui Hristos. I.C., L.L. și T.S.

CANOPE 1. Oraș din Egiptul antic. 2. Vas egiptean în care erau depuse părțile corpului care nu puteau fi mumificate, capacul antropomorf reluînd trăsăturile defunctului. La sfîrșitul Imperiului Nou, pe capac sînt reprezentați cei patru fii ai lui Horus, fiecare avind rolul de a proteja cîte un organ. C. erau făcute din lemn, alabastru, ceramică sau calcar, în Imperiul Vechi, începînd cu Imperiul Nou, și din falanșă. Din sec. 11 î.H. (dinastia XXI), viscerele sînt tratate cu substanțe care să împiedice putrefacția și sînt repute în interiorul corpului, ceea ce determină declinul c. 3. Termen ce desemnează, în general, ceramica antropomorfă etruscă din sec. 7-6 î.H., avind aceleași funcțiuni (fr. canopes, it. vasi canopici, canopi, germ. Canope, Eingeweidekrüge, engl. canopus, canopic vases). I.C.

CANT, PE — Sistem de a monta cărămizile în zidărie culcate pe muchea lungă, punînd în evidență grosimea piesei respective. În zidăria netencuită sau acoperită cu un glet subțire, combinațiile de cărămizi puse pe c. contribuie la efectul decorativ al fațadelor (arhivele intride, casetaj etc.) (fr. poser de champ, it. canto, germ. kantenweise, engl. on edge, on the narrow side). T.S.

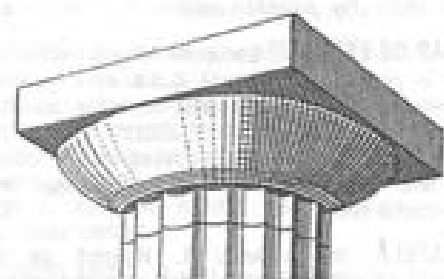
CAOLIN (chin. kaoling, colină înaltă) Argilă fină, albă, cu o stabilitate absolută, în compoziția căreia predomină silicatul de aluminiu hidratat. Utilizări: la prepararea unor grunduri, ca materie-suport a culorilor-lac, ca material de umplutură, la zugrăveli, la fabricarea porțelanurilor etc. Sin. alb de c., argilă (albă, de China, de pipă, de porțelan), bolus alb, ocru alb, pămînt alb (var. de Smirna), pămînt (de pipă, de

Țarigrad) (fr. kaolin, it. caolino, germ. Porzellanerde, engl. china clay, porcelain clay). L.L.

CAP DE EXPRESIE Locuțiune folosită frecvent mai ales în perioada academistă. C.d.e. este denumirea generică a unei figuri, pictate, desenate, sculptate, caracterizată printr-o expresie acuzată, prin trăsături accentuate, care sugerează adesea pasiuni violente (fr. tête d'expression, germ. Charakterkopf, engl. expressive head). L.L.

CAPELĂ (lat. capella) 1. Biserică de mici dimensiuni, izolată sau plasată în interiorul unei alte construcții, făcînd parte fie dintr-un ansamblu cu altă destinație decît cea de cult (= de curte, regală, princiară, domnească, boierească; — particulară, într-o locuință), fie dintr-un ansamblu monastic (fr. chapelle, it. cappella, chiesetta, chiesuola, germ. Kapelle, engl. chapel). V. și paracelis. O variantă este și — palatină, tip de construcție sulică, avîndu-și originea în arhitectura carolingiană; este prevăzută cu două nivele, primul servind drept criptă, cel de-al doilea, ca spațiu de cult sau pentru importante reuniuni oficiale. Printre cele mai celebre este c. de la Aachen (fr. chapelle palatine, it. Cappella Palatina, germ. Burghkapelle, Hofkapelle, Palastkapelle, engl. castle chapel, palatial chapel). 2. Construcție anexă a unei biserici mai mari, comunicînd direct cu aceasta și prevăzută cu un altar propriu. 3. — rayonante, în arhitectura romanică și gotică, absidiola prevăzută cu altare, debuşînd în deambulatoriu și flancînd-o pe cea din axul bisericii, dedicată, de regulă, Fecioarei (fr. chapelle rayonnante, it. cappella radiale, germ. Radialkapelle, ausstrahlende Kapelle, Kapellenkranz, engl. radiating chapel); — cimiterială, biserică de mici dimensiuni, destinată, de la origine sau ulterior, deservirii unui cimitir (fr. chapelle cimiteriale, it. cappella mortuaria, germ. Friedhofskapelle, engl. churchyard's chapel); — funerară, de forma unei biserișușe, plasată sau nu într-un cimitir, servește strict cultului funerar particular. O formă aparte o constituie — osuar: spațiul în care se păstrează — în cadrul minăstirilor — osemintele deshumate ale călugărilor decedați de mai mult timp. În mediul catolic, adesea, acestea sînt c. duble, la nivelul inferior fiind osuarul, iar la cel superior — c.f. (fr. chapelle funéraire, it. cappella funeraria, germ. Grabkapelle, Totenkapelle, engl. funerary). T.S.

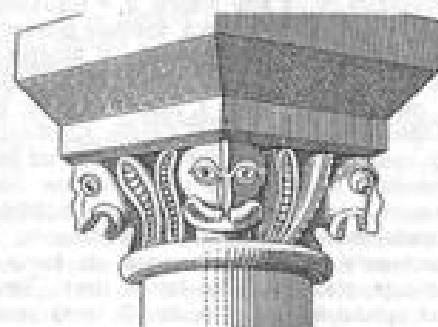
CAPITEL Piesă componentă a unei coloane, reprezentînd partea sa superioară, care transmite sarcinile arcadei, bolții sau arhitravei de sprijinit, celorlalte elemente constitutive. Datorită importanței funcției pe care o îndeplinește, c. au beneficiat în decursul timpului și de o specială atenție acordată de decoratori. C. contribuie adesea la definirea stilistică a unui edificiu sau a unor părți ale sale (v. corintic, doric, ionic, ordonanță). În Evul Mediu, în afară de c. care împrumută forme din repertoriul clasic (tip

capital doric

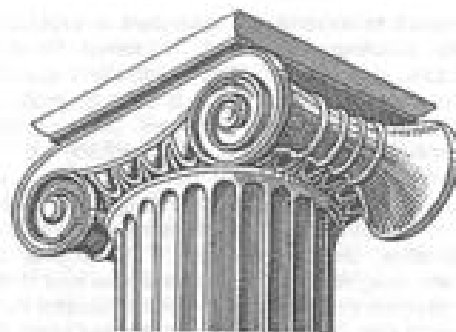
capital corintic

capital cu capete

corintic) sau numai anumite elemente (volute, frunză de acant) apar și c. caracteristice: ~ istoriat, tip de c. figurativ care ilustrează scene din Noul și Vechiul Testament — în romanic; ~ cu capete — în goticul timpuriu; ~ compozit, realizat din combinarea de elemente de sorginte diferită (fr. *chapiteau*, it. *capitello*, germ. *Kapitel*, engl. *capital*). T.S.

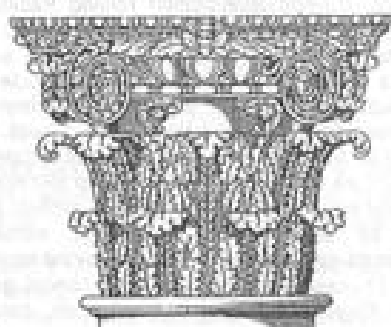
CAPITLU (lat. *capitulum*) Ansamblul canonicilor desemnați să deservescă o biserică episcopală, care hotărăsc împreună cu episcopul în problemele religioase ale eparhiei. În Evul Mediu, c. avea un rol important în alegerea tipului arhitectonic și a decorăției catedralelor, în solicitarea meșterilor, în urmărirea activității materiale și financiare a

capital ionic

capital istoriat

capital compozit

șantierelor de constructori și de pictori. Prin extensie, nume dat reprezentanților călugărilor dintr-o mănăstire catolică, care se ocupă împreună cu abatele de administrarea și buna rînduială a acesteia. Ei se adunau de regulă într-o sală capitulară, construcție reprezentativă, de mari dimensiuni, din cadrul ansamblului monastic (sala capitulară de la mănăstirea cisterciană Cîrța — jud. Sibiu) (fr. *chapitre de chanoines*, *chapitre de moines*, it. *capitolo*, germ. *Kapitel*, engl. *chapter*). T.S.

CAPO DI MONTE Manufatură italiană de porțelan tandru, întemeiată în 1743, în apropierea orașului Napoli, de Carol III de Bourbon, rege al Celor Două Sicilii (1716-1788). Faptul că meșterii flamanzi și

germani lucrează aici, între 1743 și 1759, explică anumite trăsături care trădează o influență a porțelanurilor realizate la Meissen. Cînd Carol III devine rege al Spaniei, atelierele se închid vremelnic (1744-1756), o parte din lucrători fiind trimiși la Buen Retiro, lângă Madrid, pentru a crea o manufatură de porțelan. Fiul lui Carol III, Ferdinand V, redeschide atelierele, pe care le transferă, în 1773, în palatul regal din Napoli. Primele produse — cesele, tabachere, vase, mai rar servicii de cese — sînt decorate cu motive policrome (scene cu personaje, amorosi) în relief pe fond alb-crem. O producție caracteristică a manufacturii C.d.M. o constituie statuetele din porțelan-biscuit reprezentînd țărani și pescari napolitani sau personaje din comedia italiană din repertoriul operii. Aceste figurine, al căror aspect este plin de savoare și vioiciune, prezintă o vădită disproporție între trup și cap (capul este comparativ foarte mic). La sfîrșitul sec. 18, ornamentația este influențată de gustul pentru antichitate (apar peisaje cu Vezuviul, scene din frescele de la Herculaneum și Pompei). În sec. 19, se adoptă stilul Primului Imperiu și stilul neoclasic. C.d.M. a funcționat pînă în 1834. Datorită celebrității de care s-a bucurat, s-au făcut numeroase imitații care circulă și azi. Mărci: N cu coroană deasupra (în albastru); după 1771, apar monogramele FR și RF (Ferdinandus Rex sau Real Fabbrica). V.D.

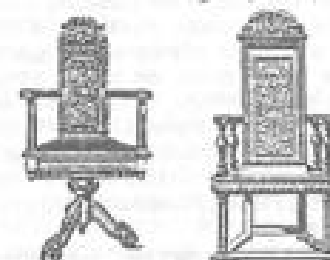
CAPODOPERA Operă de seamă, reprezentativă pentru un artist, pentru o școală sau pentru o epocă. (În polida sensului literal al termenului, care sugerează unicatul, se vorbește adesea despre mai multe c. ale aceluiași artist.) (fr. *chef-d'oeuvre*, it. *capolavoro*, *capo d'opera*, germ. *Hauptwerk*, *Meisterwerk*, engl. *masterpiece*). L.L.

CAPRICCIO (it.). 1. Operă pictată sau desenată într-o manieră realistă, în care apar fie ansambluri peisagistice imaginare, marcate uneori de nostalgia arcadiene (sînt figurate porticuri, arcuri de triumf, poduri, palate; Canaletto, de pildă, pictează celebra statuie equestră a lui Verrocchio, Colonei, în mijlocul unor ruine etc.), fie compoziții cu motive bizare, în care precumpănește mai degrabă imaginația, decît „realitatea” faptului reprezentat. Genul era foarte răspîndit în sec. 18, numeroase c. fiind semnate de Giovanni Antonio Canale, zis Canaletto, Francesco Guardi, Francesco Zuccarelli etc. 2. Serie de gravuri sau desene reunite sub un titlu comun, fără a avea neapărat o legătură tematică strictă între ele. Denumirea de c. se presupune a proveni de la gravorul Jacques Callot, primul care a gravat o serie de imagini purtînd acest titlu. C. celebre au fost create de Piranesi, Tiepolo, Goya (fr. *caprice*, germ. *Capriccio*, engl. *capriccio*). L.L. și A.P.

CAPUCIN Pigment galben închis, produs pe bază de anilină, utilizat în pictura de ulei, dar mai ales în bolangerie. L.L.

CAPUT MORTUUM Pigment roșu violaceu, rece, preparat artificial. Este un oxid de fier nehidratat (alături de roșul englez, pompeian, Van Dyck etc.). Culori de același fel erau numite în antichitate rubrica, iar mai tirziu colcofar, amatisto, amatito etc. În polida bizarenei numelui, c.m. este o culoare durabilă, stabilă. L.L.

CAQUETOIRE (fr.) Termen utilizat în sec. 15-16, pentru un tip de scaun din lemn, cu șezuta pătrată sau trapezoidală, spătar înalt și rezemători, montat pe trepid fix sau cu pivot. În mod obișnuit, se așezau în fața locului din cămin, pentru conversații intime, de unde provine și denumirea, preluată din limba populară (fr. *caquetoire*, *caqueteuse*, it. *confidente*, *segiola bassa*, germ. *Plauderstuhl*, engl. *caquetteuse chair*, *conversational chair*, *gossip chair*). C.R.

CARAFĂ Flacon din sticlă sau din cristal, cu gîtul strîmt și partea inferioară bombată, folosit pentru diferite băuturi, prezentat uneori pe un platou decorat cu motive asemănătoare. În sec. 17-18, c. au o largă răspîndire în Europa, cele mai apreciate fiind cele din cristal de Boemia. Sin. garafă (fr. *carafe*, it. *caraffa*, *boccia*, germ. *Karaffe*, *Wasserflasche*, engl. *decanter*). V.D.

CARAT Unitate de măsură folosită pentru cîntărirea pietrelor prețioase (echivalent cu 0,205 g). În mod eronat, termenul se utilizează și la evaluarea aurului și a perlelor (fr. *carat*, it. *carato*, germ. *Karat*, engl. *carat*, *troy-weight*). V.D.

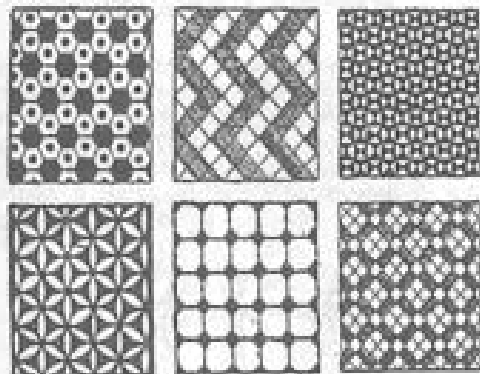
CARAVANSERA Ansamblu de construcții tipic oriental, amplasat pe marile drumuri comerciale sau de pelerinaj musulmane, alcătuit dintr-o incintă întinsă și din diferite corpuri de clădiri (săli comune, un fel de chilii individuale, depozite, magazine) organizate în jurul uneia sau a mai multor curți interioare, menite să-i adăpostească pe călători și bunurile lor. De cele mai multe ori era prevăzută și cu

o baie și cu o moschee (fr. *caravansérail*, it. *ospizio per le caravane*, germ. *Karawanserei*, engl. *caravanserai*). T.S.

CARBON BLACK (engl.) Pigment din grupul negurilor de fum, a cărui invenție datează din 1864 (S.U.A.), obținut prin arderea gazului natural. Sin. *diamond black*. L.L.

CARCASĂ 1. Construcție constituind partea de împănare pe care se montează componentele ale unei mobile (fr. *bâti*, it. *imbastitura*, germ. *Rahmwerk*, engl. *frame-work*). 2. Structura lemnoasă a unei piese de mobilier capitonată (cu iarbă de mare, clip, vată etc.), îmbrăcată cu materiale textile, piele. Sin. *ramă, schelet* (fr. *carcasse, ossature*, it. *carcame, ossatura, scheletro*, germ. *Gestell*, engl. *body*). C.R.

CARELAJ Sistem de pavaj constând din asamblarea unor piese pătrate sau poligonale, de piatră, gresie sau ceramică, din a căror compunere rezultă și un efect decorativ. C. este folosit din sec. 12, adoptat de ceramicii olandezi în sec. 16 (plăci de Delft). Părăsit în sec. 18, revine la modă în sec. 19 (fr. *carrelage*, it. *ambregatta, mattonamento, pavimento a mattonelli*, germ. *Fiesenpflaster*, engl. *flag pavement, tile paving, flooring*). T.S.

CAREU Spațiu plasat în fața sanctuarului, la întretăierea transeptului cu nava centrală a bazilicilor romanice și gotice. Acoperit, de regulă, cu o boltă pe ogive, este marcat, mai cu seamă în arhitectura germanică, de un turn-clopotniță înalt, de secțiune pătrată sau poligonală, iar în cea franceză de o fleșă înaltă (fr. *carre du transept*, it. *incrocio*, germ. *Vierung*, *Quadrat der Vierung*, engl. *crossing*). T.S.

CARIATIDĂ (gr. *Karyatis*, preotesea din Karyai, în Laconia) Statuie feminină — drapată după moda antică sau seminudă — care îndeplinește într-un edificiu rolul unei coloane. Motiv originar din Orient care apare în Grecia în sec. 5-6 î.Hr., la templele ionice. Exemplul cel mai celebru îl constituie Loja c. din Erehteionul de pe Acropola Atenei. Este varianta feminină a Atlantului. Tema c. se regăsește la edificiile de epocă romană și va fi reluată mai ales din

Renaștere (fr. *caryatide*, it. *cariatide*, germ. *Karyatide*, *Gebälkträgerin*, engl. *caryatid*, columnar figure). I.C. și T.S.

CARICATURA (it. *caricare*, a încălca, a șarja) Gen al graficii — mai rar întâlnit și în pictură sau sculptură — în care artistul imprimă realități evocate o notă critico-satirică ori umoristică. Executată în desen, în litografie sau în alte forme de gravură, c. este, prin destinația ei, legată de mijloacele de comunicare în masă, dezvoltându-se astfel mai ales o dată cu apariția presei. În funcție de realitățile asupra cărora se oprește, c. poate fi politică, socială, de moravuri, portretistică (aceasta având un caracter predominant de divertisment). Efectul satiric și umoristic al c. este obținut prin îngroșarea și exagerarea acelor elemente din realitate socotite a fi criticabile. Această estetică de bază a c. s-a schimbat foarte puțin de-a lungul timpurilor, un adăos constituindu-l, o dată cu apariția tiparului și mai ales a presei, frecvența textului care însoțește c. Există și diferențe de accent și tensiune afectivă, care delimitează categorii de c.: de la grotesc și dramatic la fantastic, descriptiv, bonom și chiar idilic. C., fiind un concept grafic tematic, este legată în mică măsură de evoluții stilistice, mai curând fiind determinată de suitele evenimentelor istorice și sociale. Originea c. coboară în papiusurile egiptene, în arta elină, în cea romană. În Evul Mediu, elemente

caricaturale moralizatoare există atât în sculptură, cât și în pictura bisericească. În timpul reformei și al războaielor țărănești, în perioada Renașterii, semnalăm numeroase c. anonime sub forma foliilor volante gravate. Cu Leonardo da Vinci apare în Italia c. portretistică, având caracter de studiu fizionomic. În sec. 17, în Franța, gravura lui J. Callot aparține în bună măsură genului c. social-politice. În sec. 18, în Anglia, cu W. Hogarth, c. de moravuri atinge unul din vîrfurile ei calitative. La sfîrșitul sec. 18 și începutul sec. 19, ciclurile de gravuri împotriva războiului ale lui Goya ilustrează valorile c. dramatico-satirice. Sec. 19, caracterizat de dezvoltarea jurnalismului și a litografiei, cunoaște cea mai puternică înflorire a c. din toate vremurile. Apar acum în Franța publicații satirice cum sînt: „La caricature”, „Charivari” (unde se afirmă H. Daumier, Gavarni, Grandville, Philipon, Traviès ș.a.), în Anglia revista „Punch”, în Germania „Fliegende Blätter” și „Kladderadatsch”, iar spre sfîrșitul sec. „Simplicissimus”. În primele două decenii ale sec. 20, c. politică dobîndește în multe țări un rol de seamă. G. Grosz și Otto Dix sînt printre cei mai de seamă caricaturişti din prima jumătate a sec. nostru. După 1950, în S.U.A. dezvoltarea c. este remarcabilă (S. Steinberg, originar din România). Astăzi, c. din presă i se adaugă c. de șevalet și c. benzilor desenate. În România, c. are origini vechi, detectabile în pictura exterioară din pridvoarele bisericilor medievale, în scena Judecării de apoi. În sec. 18, apar numeroase publicații umoristice („Aghiuș”, „Ghimpele”, „Bobirnacl”, „Gura Satului” ș.a.). Tematica este predominant politică. Principali caricaturişti sînt: H. Dembîlchi, H. Trenk, C. Jikuidi, Tantai (Rola Piekarski). În Transilvania predomină c. socială. La începutul sec. 20, mulți artiști de seamă lucrează c. social-politice pentru publicațiile umoristice sau cu rubrici umoristice („Adevărul”, „Belgia Orientului”, „Fada”, „Furnica”, „Flacăra”, „Cronica”, „Seara” etc.), pe teme antidinastice și legate de problema țărănească (Iser, Ressu, Șirato, Șteriad, Hîrlescu, Vermont, Petrescu-Găină). După 1918, c. din presa democratică (N. Tonitza în „Socialismul”, I. Ross în „Adevărul”, „Cuvîntul liber” și „Rampa”, Anestîn în „Vremea”, Aurel Jikuidi, B. Arg, Aurel Dragoș) abordează teme de ordin social. Există, de asemenea, o bogată producție de c. portretistice (Șteriad, Ressu, V. I. Popa, Gic Săvulescu, Gruia Păunescu ș.a.). Figurile de actori, scriitori, savanți, oameni politici intră în circuitul zilnic al imagisticii de presă. După 1944, ca și alfelul, c. a găsit numeroși adepți în toate generațiile de artiști (fr. *caricature*, it. *caricatura*, germ. *Karikatur*, *-Spottbild*, engl. *cartoon*, *lampoon*). A.P.

CARMIN Culoare de un roșu-vîșiniu intens, obținută din gogoșile insectei denumite cogenilă (*coccus cacti*), originară din Mexic și acclimatizată în Europa după descoperirea Americii. S-a folosit mult în boiangerie. Pentru pictură, colorantul se fixează pe o materie neutră (alumină etc.), însă culorile

rezultate, frumoase la început, se decolorează și pot dispărea la lumină. A purtat nume diverse (adesea comune cu ale cîrmizii vegetale): c. (de cogenilă, lac, Nacart), cîrmiz, grana, (var. gana) kermes, lac (caminat, de cîrmiz, florentin, mîncenez, parizian, vienez), roșu (de cogenilă, de rodie). Poartă numele de c. o serie de culori diferite ca tentă, natură, mod de fabricație și destinație: — de carthame → carthame; — de indigo, colorant utilizat în boiangerie, obținut din indigo; — de purpură, colorant sintetic modern, preparat din anilină; — d'orseille → orsel; — galben, lac galben-oliv de origine vegetală, instabil; — Nacart, numele purtat altădată de un c. de bună calitate; — olandez, roșu de slabă calitate, preparat altădată din gumi-lac; sin. lac indian, lacque-lacque; — permanent, pigment organic contemporan, superior anilinelor, apărut în S.U.A.; — violet, culoare-lac preparată din esența unui lemn tropical, instabil la lumină (fr. *carmin*, it. *carminio*, germ. *Karminrot*, engl. *carmine*). L.L.

CARNAȚIE Culoare compusă prin amestec prealabil, cu care se pictau odinioară chipurile și părțile descoperite ale corpului uman. În pictura bizantină, c. era preparată, de obicei, din ocru, bol și alb de plumb, fiind aplicată numai peste proplasmă, sau înclusea și glycasmul. Și în Apus se prepara cam la fel, aplicîndu-se peste proplasma numită aici verdaccio; după sistemul medieval de lucru, culoarea era pregătită în trei mici vase, diferind ca ton: „una mai deschisă ca alba” (Cennini). Sin. carne, (var. carne trupului), peliță, plasmă, sarcă (grec. *sark*, *sarcomata*) (fr. *caration*, it. *carnagione*, germ. *Fleischfarbe*, engl. *flesh tone*, *flesh tint*, *flesh colour*). L.L.

CARNE → carnație

CAROLIAJ (fr. *carroyage*) Metodă de mărire, de micșorare sau de reproducere la aceeași scară a unui desen sau a unei picturi. Suprafața originalului și cea pe care se face transpunerea se împart în același număr de pătrate. Urmîrind îndeaproape desenul din fiecare pătrat, transpunerea imaginii originale este mult mai ușurată. Metoda se folosește și pentru mărirea schițelor mai complexe ale pictorilor, dar mai cu seamă pentru desenarea cartoanelor în pictura murală. V. carton L.L.

CAROL II, STIL — → Restaurație engleză, stil —

CAROL IV, STIL — Cunoscut convențional sub acest nume, s.C.IV reprezintă reacția neoclasică apărută în Spania după 1750-1760, sub domnia lui Carol III, protectorul săpăturilor de la Pompei și Herculaneum, admirator al lui Mengs, pe care-l aduce la Madrid în 1761. Artizanii aduși din Franța, influența stilurilor engleze Adam, Sheraton și Hopperwhite și legătura cu regatul Neapoleiului conduc către o sinteză proprie decorativismului iberic, care va generaliza formele de inspirație antichizantă sub domnia lui

Carol IV, ce se vor contamina mai târziu, sub domnia lui Ferdinand VII, cu motivele Empire (sp. *estilo Carlos IV*). C.D.

CAROL X, STIL - → Restaurafie, stil -

CAROLINGIANĂ, ARTĂ - denumire dată ansamblului fenomenelor artistice tipice Occidentului la sfârșitul sec. 8 și începutul sec. 9, care a primit denumirea după împăratul franc Carol cel Mare (742-814). Ideea statului centralizat creat de acesta a avut o mare influență asupra dezvoltării artistice, unificând morfologia plastică, de la capeteuri la desenul de carte, revigorând tradiția figurativă a antichității tirzii, sub semnul unei așa-numite „renașteri”. În arhitectura autică se face apel la tradiția imperială bizantină; Capela palatină de la Aachen, (Aix-La-Chapelle), arhitect Odo de Metz, 805), reia structura centrală a Bisericii San Vitale din Ravenna, în timp ce pentru cea monastică se preferă tipul bazilical (Centula, azi St-Riquier, Corvey), care conține deja în sine premisele romanului. Lucrările de artă monumentală s-au pierdut, păstrându-se numai exemplare de plastică mică (coperiile Evangheliarului de la Lorsch, fildeş, Muzeul Vatican, începutul sec. 9, statuia ecvestră zisă a lui Carol cel Mare, sfârșitul sec. 8, Luvru, Paris). Genul cel mai bine păstrat este cel al cărții miniaturate, în numeroase minăstiri organizându-se scriptorii care lucrau pentru curtea imperială, producția lor putând fi departajată pe mai multe grupe. Cel mai important este așa-numitul Grup Ada. Unul dintre cele mai celebre scriptorii se afla în Minăstirea de la Reichenau. În biblioteca Bathyaneum din Albalia se păstrează o mare parte dintr-un *Codex aureus*, *Tetraevangheliarul de la Lorsch* (cealaltă jumătate la Vatican) datînd din această perioadă. T.S.

CAROU 1. Piesă pătrată, plată, din ceramică glazurată sau nu, ori din piatră, folosită pentru pavimente (fr. *carreau de pavement*, it. *ambrogia*, *formella*, *mattonella*, *piastrella*; *quadrello di pavimento*, germ. *Fiese*, *Bodenfliese*, *Kachel*, engl. *flag-stone*, *pavement-tile*). 2. Fiecare dintre suprafețele vitrate care alcătuiesc panoul mare al canatului unei ferestre. În Evul Mediu și în Renaștere, avînd dimensiuni mici și forme diferite (pătrat, romb, hexagon) se montau în rame de plumb, prinse apoi în cadre de lemn (fr. *carreau de vitre*, it. *vetro*, germ. *Scheibe*, *Fensterscheibe*, engl. *window-pane*, *pane of glass*). V. și *rondel*. T.S.

CARTE DE RUGĂCIUNI Termen modern desemnînd o culegere de texte cu conținut pios, destinată în principal uzului laicilor, altă pentru cultul particular, cît și pentru participarea la ritualurile sacre colective. Ea înlocuiește parțial vechile ceasloave sau *Livres d'heures*. T.S.

CARTEL (fr.) Pendulă de perete, din lemn, bronz aurit sau alt material, cu extremitatea inferioară terminată în unghi sau „în cul-de-lampe; foarte

frecvent în sec. 18, în stilul rococo, se caracterizează prin decorul vegetal asimetric sau în volute care înconjură cadranul (fr. *cartel*, it. *orologio da muro*, germ. *Kartelluhr*, *Wanduhr*, engl. *wall-clock*, *cartel-clock*, *hanging-clock*). V.D.

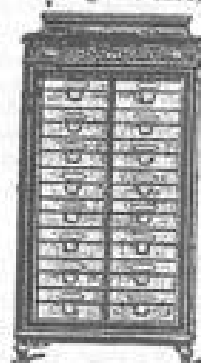
CARTHAME Culoare-lac roșie, extrasă din florile plantei orientale (acimată în Europa) numită *carthamus tinctorius*. Mult folosit în bolangerie, colorantul a fost înlocuit de aniline. Pigmentul preparat pentru pictură, fără durabilitate, a fost și el abandonat. V. și *carmin*. L.L.

CARTON 1. Suport din hirtie tare, cu o grosime variabilă, utilizat pentru pictură și desen. Deși într-un mediu prea uscat se desfoliază, iar într-altul prea umed se umflă și se gondolează, are cîteva calități care îl fac util: nu crapă și nu e atacat de insectele xilofage, e semirigid și ușor transportabil. Dacă pasta de hirtie din care se fabrică este de bună calitate și dacă este bine presat, c. se situează printre suporturile bune. Impresioniștii și pictorii sec. 20 îl folosesc adesea pentru realizarea unor lucrări relativ reduse dimensional. 2. Desen executat pe hirtie, care umează a fi decalcat pe mortarul umed al frescelor (în Italia, hirtia tare pe care se executau astfel de desene se numea *cartone*). Uneori poate fi colorat sumar. Întrucît se decalchează, personajele și celelalte elemente reprezentate se execută la mărimea finală a operei. C. sînt utilizate și în alte tehnici: mozaic, tapiserie, vitraliu. Născute din dificultatea picturii de a-și desena compoziția direct pe mortarul proaspăt, primele c. cunoscute datează din Renaștere (sec. 16). Erau mărte prin metoda carolajului după schițe mici (colorate și finisate) opere ale unor mari artiști. Socotite la început ca simple lucrări pregătitoare și, ca atare, păstrate în timpător, valoarea c. a fost revelată abia în secolele următoare. Printre c. de mare valoare care ne-au parvenit se numără cele executate de Rafael pentru Școala din Alena, pictată pe zidurile Vaticanului etc. (fr. 1. *carton*, 2. *carton*, *carton de tapisserie*, *carton de vitrali*, it. 1-2. *cartone*, germ. 1. *Pappe*, 2. *Karton*, *Riss*, *Patrone*, *Visierung*, *Vorzeichnung*, *Webekarton*, *Scheibenniss*, engl. 1. *cardboard*, *milboard*, *pasteboard*, 2. *cartoon*, *full sized drawing*, *tapestry cartoon*, *stained glass cartoon*, *working drawing for glass*); - *gravat*, exemplar unicat realizat prin gravarea cu acul sau prin răzuire, a unei plăci de carton acoperit cu-un strat de tuș. C.g., reproduc tipografic, este folosit în special în ilustrația de carte (fr. *carton à gratter*, germ. *Schabpapier*, engl. *cardboard for scraping*). L.L. și A.P.

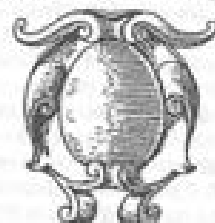
CARTONAJ (fr. *cartonnage*) Operație menită să protejeze stratul de culoare al unei opere pictate pe parcursul răncoării și mai ales al transferului (transpunerii) picturii. Constă în lipirea pe suprafața pictată a mai multor hirtii subțiri și solide, cu ajutorul

unui clei reversibil; în final, acestea sînt scoase treptat, prin umezire cu apă rece. L.L.

CARTONIERĂ Piesă de mobilier cunoscută în Franța din sec. 18, care servește la clasarea și păstrarea de documente și ustensile de scris. Poate avea forma unui dulap de mici dimensiuni, cu rafturi și sertare, închis cu uși sau panou rulant, cu caracter de sine stătător sau al unei etajere așezată pe un birou, constituind anexa acestuia (fr. *cartonnier*, it. *scaffale*, germ. *Schreibtisch mit Pappschubfächern*, *Dokumentenchrant*, engl. *file-case*). C.R.

CARTUȘ 1. În Egipt, element decorativ de formă ovală, în interiorul căruia era înscris numele faraonului. 2. Ancadrament pictat sau sculptat, de diferite forme, cu marginea ondulată, purtînd în centru o inscripție, o emblema, o dată sau folosit adesea exclusiv ca element decorativ, plasat pe frontispiciul unui edificiu, deasupra unei uși etc. 3. Motiv ornamental oval, format din volute, frunze, lujere, înconjurînd o monogramă, un blazon sau o inscripție, aplicat pe partea frontală a unei piese de artă decorativă (tapiserie, ceramică, argintărie, mobilier); frecvent folosit din sec. 16 pînă în prezent (fr. *cartouche*, it. *cartella*, *cartoccio*, *cartellino*, germ. *Kartusche*, *Rollwerk*, engl. *scroll*). I.C. și V.D.

CASA SCĂRII Spațiu în general interior, delimitat sau nu de pereți proprii, în care se desfășoară pe verticală scara care unește diversele nivele ale unei clădiri. În arhitectura medievală, scările de acces exterioare la unele turnuri, la podurile bisericilor fortificate sau la turnurile-clopotniță ale bisericilor sau ale incintelor întărite erau adăpostite în construcții speciale, adosate pereților respectivului edificiu (fr.

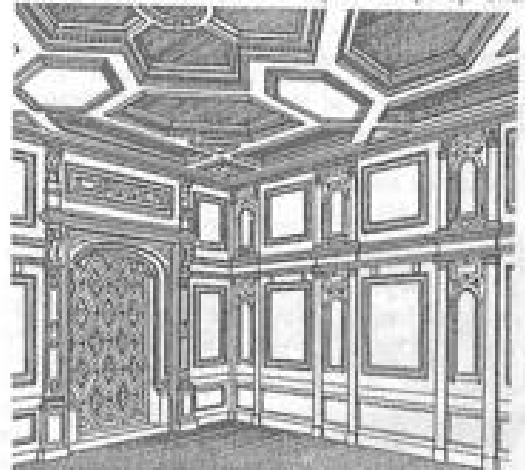
cage d'escalier, it. *vano d'una scala*, germ. *Treppenhau*, engl. *staircase*). V. și *turnuleț de scară*. T.S.

CASĂ DOMNEASCĂ Construcție spațioasă ridicată în interiorul minăstirilor din Țara Românească și Moldova, destinată adăpostirii temporare a Domnului, cîtor al minăstirii, și a familiei sale. De regulă, este alcătuită dintr-un beci boltit, suprapus de un nivel de locuit, construit tot din piatră sau cărămidă, prevăzut cu încăperi spațioase, precedate de lojocare, scări monumentale și avînd uneori loggi. Cele mai vechi c.d. păstrate se află la minăstirea Putna, datînd din vremea lui Ștefan cel Mare. Printre cele mai mari este cea de la minăstirea Hurez. T.S.

CASĂ EGUMENEASCĂ În ansamblurile monastice ortodoxe, corp independent sau grup de încăperi, locuit de egumen și avînd spații speciale de reprezentare. Cea mai veche păstrată la noi se află în incinta minăstirii Cimpulung (sec. 17); în stare de ruină se conservă cea de la Minăstirea Brâncoveni (sec. 17) și foarte bine păstrată este cea de la Minăstirea Dintr-un lemn (1715). Sin. *Stăreție*. T.S.

CASĂ ROMANĂ În arhitectura romană putem distinge mai multe tipuri de locuință, în funcție de locul în care erau construite. Astfel în Roma antică exista o diferențiere pe cartiere, în: oficiale (destinate regelui sau împăratului), aristocratice și populare, precum și între locuința de oraș (*villa urbana*) și locuința de țară (*villa rustica*). În cartierele sărace, c. avea inițial o structură monocelulară construită pe un plan oval. Ulterior, capătă o dezvoltare în suprafață și în elevație, după structura caselor din cartierele aristocratice. C. bogată (*domus*) se dezvoltă pe un plan rectangular, camerele fiind construite în jurul atrului. Distingem, de asemenea, în afară de locuința particulară, c. de raport (*insula*) împărțită în apartamente (*conacule*). I.C.

CASETAJ Sistem funcțional-decorativ folosit la realizarea unui tavan, unei bolti sau la pereții unei

mobile mari, prin asamblarea artistică a mai multor panouri decorative alcătuind casete; întrebuintat în arhitectura elenistică (altarul din Pergam), în cea romană (bolta Panteonului din Roma), în Renaștere etc. T.S.

CASETĂ 1. Cutie de dimensiuni mici, din lemn, metal, lac, cel mai adesea decorată, destinată păstrării unor obiecte prețioase (bijuterii, corespondență), sau a unor moaște de slini (v. și *relicvar*) (fr. *cassette*, it. *cassetta*, sc. *scatola*, germ. *Kästchen*, *Schatulle*, engl. *casnet*). 2. În arhitectură, sistem constructiv-decorativ în care un element central — bloc de piatră tăiuită sau bolovan — este plasat într-o zidărie mixtă, astfel încât este flancat de elemente verticale distincte din cărămidă și marcat orizontal de asize realizate din același material. Este caracteristic arhitecturii bizantine din epoca paleologică și celei din Țara Românească din sec. 16. 3. Parte constitutivă a unui platon sau a unei bolți, marcând o unitate independentă formată din pstrate precis delimitate de cadre proprii, cu suprafața interioară decorată în relief sau realizată dintr-o succesiune de retrageri. Prin asamblarea lor se obține un platon casetat (fr. *caisson*, it. *cassettone*, germ. *Kassette*, engl. *coffer*, *lacunar*). T.S.

CASSAPANCA (n.) Mobilă constituită dintr-o ladă de zestre, dotată cu spătar și rezemători, adosată la perete. Apare în sec. 15 la Florența, având o largă răspândire și în alte regiuni din Italia. Construită din lemn de nuc, stejar, conifere, formele, dimensiunile și decorul (sculptat, intarsiat, pictat) sînt inspirate în Renaștere cu precădere de sarcofagele antice, romane. În decursul sec. 16 predomină structurile masive, impozante, cu elemente constructive, și motive ornamentale preluate din arhitectura barocă. C.R.

CASSONE (it.) Termenul se referă la o categorie de lăzi de interior din sec. 14-16. Piesă de mobilier impozantă prin forme, dimensiuni, bogăția decorului

cassone stil Francese

sculptat, pictat, intarsiat (fr. *coffret de mariage*, germ. *Hochzeitstruhe*, engl. *bride's chest*, *marriage casnet*). V. și *ladă de zestre* C.R.

CASTEL (lat. *castellum*, loc întărit) 1. În Evul Mediu, locuință senorială întărită, cu structură specifică, alcătuată din construcții cu forme și destinații diferite, grupate în jurul unei curți interioare. În România, cele mai bine conservate sînt cele de la Hunedoara (sec. 15) și Bran (sec. 14), ambele în stil gotic. 2. Prin extensie, denumire dată și părții centrale a unui ansamblu întărit, alcătuată din biserică unei aşezări, şcoala, locuința pentru preot, amenajări defensive: Sin. *Burg* (ex. „Castelul” din partea centrală a oraşului Mediaş). Ulterior denumire purtată de locuințele regale sau senoriale din orașele de provincie, sau de la țară. În România, c. de Renaștere tirzie — la Criș (jud. Mureș), Medieșul aurit (jud. Satu-Mare), Lăzarea (jud. Harghita), din sec. 16-17) (fr. *château*, it. *castello*, germ. *Schloss*, *Burg*, engl. *castle*). T.S.

CASTELDURANTE (azi Urbino, lângă Urbino) Atelierele italiene de maiolică din acest oraș sînt cunoscute din sec. 15; perioada lor de înflorire se situează în sec. 16, cînd, sub patronajul ducilor de Urbino, se realizează platouri, servicii de masă, vase de farmacie etc. de o factură originală, dintr-o pastă fină și ușoară, cu un colorit cald, alcătuit dintr-o bogată gamă de tonuri de verde. Ornamentele preferate: a *candelieri*, a *groteschi*, a *trofei*. Vasele sînt decorate cu medalioane care reprezintă chipuri de bărbați sau de femei, instrumente muzicale sau poartă inscripții referitoare la conținutul vasului. Bordura platourilor este decorată cu frunze, măști, busturi, trofee și adesea cu motivul *bianco sopra bianco*. După sec. 17, activitatea atelierelor din C. se restrînge. Mărci (în sec. 16): Nicola da V (Nicola Pellipario da Urbino); F.D. (Francesco Durantino). V.D.

CASTELLI Important centru italian de taință, situat lângă Napoli, cunoscut din Evul Mediu. Meșterii care au lucrat la C. s-au preocupat continuu de ameliorarea calității pastei ceramice, a glazurilor și a decorului. În sec. 18, produsele se bucură de o mare prețuire. Serviciile de masă și vasele, cu forme destul de complicate, sînt ornamentate cu scene religioase, cîmpenești sau galante; coloritul se bazează pe tonuri de roșu-carmin, liliachiu, galben și verde deschis. Mărci: inițialele L.G.P.; S.G. (ceramisti din familia Grue, care activează între 1670 și 1750); Bernardino Gent (Gentili); C.G.P. și P.G. (ceramisti din familia Gentili, care au activat între 1670 și 1813). V.D.

CASULĂ (lat. *casula*) Veșmînt de cult catolic, lucrat dintr-o stofă prețioasă și împodobit — din Evul Mediu pînă în epoca barocă — cu broderii figurative, sau numai cu benzi de material diferit, purtat peste alba cu ocazia oficiilor liturgice. Poartă uneori și de-

numirea de ornat. Echivalent al feleonului (fr. *chasuble*, it. *planetă*, germ. *Kasei*, engl. *chasuble*). T.S.

CAȘERARE → *marufla*

CAȘMIR (ȘAL) Tesătură dreptunghiulară purtată pe umeri de femeile indiene, executată cu fire din lina extrem de fină a caprelor din regiunea Cașmir sau a Munților Himalaya. Confecționarea manuală (de către bărbați și femei) a unei piese necesită 1-1,5 ani. Unele c. sînt în întregime țesute, altele brodate, cele mai valoroase prezintă o broderie dublă — separat pe avers și apoi pe revers; în sec. 16-18 se foloseau pînă la 300 culori, mai tirziu numărul lor s-a redus la 64. Cele mai vechi c. aveau ornamente numai pe bordurile înguste (circa 30 cm), țesute cu fire de mătase, uneori și cu fire de aur sau de argint. Motivele florale, reprezentînd la început plante cu rădăcini, se transformă mai tirziu în vase cu flori, prin combinarea tradiției caligrafice iraniene cu stilul naturalist al sec. 17; către mijlocul sec. 18, apare motivul de con, care se transformă, în sec. 19, într-un ornament ondulat. Alte tipuri: cu fondul în degradou, de formă pătrată, cu un medalion mare în centru și cîte un sfert de medalion în colțuri (sec. 18-19). Introduse în Europa la sfîrșitul sec. 18, șalurile c. se bucură de mare faoare pînă către 1860. În Anglia și Franța se fabrică mecanic (fr. *cachemire*, it. *cashmira*, germ. *Kaschmirschaf*, engl. *cashmere*). V.D.

CAT Denumire veche pentru etaj. V. și *nivel*

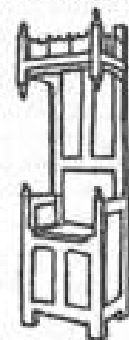
CATACOMBĂ Denumire generică pentru un sistem subteran de cîmîire, alcătuit din galerii și anumite spații mai ample, în pereții cărora se săpau nișe (*cubicula*) pentru depunerea defuncțiilor, astupate apoi cu lespezi cu inscripții și uneori cu decor. Sistemul a fost practicat în antichitatea tirzie, la Roma, Neapole, în Italia de Sud, Sicilia, Africa de Nord, Asia Mică și Crimeea. Nu este specific paleocreștin, deși aceste c. sînt cele mai cunoscute, cele mai vechi aparținînd creștinilor din Roma și datînd din perioada 150-200. Pictura parietală a c. aparține primelor manifestări de artă paleocreștină, cele mai vechi păstrate fiind din prima jumătate a sec. 3; ca stil și iconografie se inspiră din arta romană tirzie, conferind reprezentărilor împrumutate o valoare simbolică. Cele mai cunoscute c. se află pe Via Appia, pe Via Latina și pe Via Nomentana, purtînd denumirea de Lucilla, Domitilla, Celix etc. (fr. *catacombe*, it. *catacombe*, germ. *Katakomba*, engl. *catacomb*). T.S.

CATAPETEASMĂ (gr.) Draperie brodată, care separe spațiul „Sfintei sfințelor” de cel al „Sfintei”. În templele vechi ebraice. O dată cu instalarea templonului și apoi a iconostasului în bisericile ortodoxe, c. denumește draperia din spatele ușilor împărătești (v. și *dveră*). În mod curent, termenul este întrebuintat astăzi chiar pentru iconostas (fr.

iconostase, it. *iconostasi*, germ. *Ikonnostas*, *Altarscheidewand*, engl. *iconostasis*). T.S.

CATEDRALĂ Biserică principală legată, la origine, de prezența nemijlocită a unui scaun episcopal. Prin extensie, denumire acordată bisericii mai importante dintr-un oraș în care funcționează mai multe lăcașuri de cult (fr. *cathédrale*, it. *cattedrale*, *duomo*, germ. *Kathedrale*, *Münster*, *Dom*, engl. *cathedral church*, *minster*). T.S.

CATEDRĂ (lat. *cathedra*, amvon) Termen semnificînd, în bisericile paleocreștine, locul de unde se răspîndea noua învățătură, inițial de către apostoli, apoi de către urmașii lor — episcopii —, care predicau șezînd pe un scaun înalt, mai tirziu pe un tron sau în apropierea acestuia. Ulterior, denumire dată tronului somptuos, construit din lemn, piatră sau metal, din bisericile principale legate de prezența unui scaun episcopal, de pe care episcopul locului răspîndea învățătura oficială a Bisericii (fr. *chaire*, it. *cattedra*, germ. *Kathedra*, *Bischofsstuhl*, engl. *bishop's throne*). V. și *catedrală* T.S.

CATIFEA Tesătură din lînă, bumbac, mătase sau fibre sintetice, moale cu aspect plușat, lucioasă cu reflexe, cu armură simplă, avînd pe avers peri minusculi ai unei bătăături sau urzei suplimentare, tăiați sau tunși la o înălțime de oca 1 mm; folosită pentru îmbrăcăminte și mobilier. Cunoscută de popoarele orientale, mai ales de persani, c. este introdusă, în sec. 12, în Italia (la Veneția, Genova, Amalfi, Lucca și Florența se țes c. cu model, de inspirație orientală, care circulă în toată Europa). În Franța, prima fabrică de c. este înființată la Lyon, în 1536, urmată de alte fabrici la Amiens, Tours, Rouen. În sec. 17, c. este răspîndită și în alte țări europene, prin lucrătorii protestanți refugiați din Franța, din cauza persecuțiilor religioase (fr. *velours*, it. *velluto*, germ. *Samt*, engl. *velvet*). După procedeul prin care se obțin efectele ornamentale, există mai multe tipuri de c.: — *bagheora*, c. foarte aspră, cu buclele netăiate; — *broșată*, țesătură de diferite culori pe fond de c.; — *cizelată*, c. cu părul aplatizat pe unele porțiuni (cu fierul cald), în scopul formării unor motive

decorative ce contrastează cu porțiuni în ușor relief; folosită frecvent în sec. 16; - de Genova, c. cu ornamente vegetale mari pe fond de satin; mult imitată în Franța, în sec. 17; - de Lyon, c. cu țesătură densă, folosită pentru pălării și îmbrăcăminte; - de Utrecht, c. folosită pentru îmbrăcarea mobilierului, țesută din lână și păr de capră, pe fond de în sau de bumbac. Fabricată pentru prima oară de francezul Daniel Havar (sec. 17), stabilit la Utrecht, după edictul din Nantes. Olanda a exportat o mare cantitate de c.d.u. în Franța, până în sec. 18; - gen blană, c. cu motive broșate din jeniile de mătase, cu aspect mătăsoasă, în ușor relief, dând impresia unei blănii; - gen miniatură, c. cu motive minuscule, reprezentând personaje diferite colorate; folosită în sec. 18 pentru îmbrăcăminte și pentru mobilier (în special lectice); - Grégoire, c. cu decor pictat pe firele de urzeală, vizibil prin transparență, creată, în sec. 18, de pictorul de mătăsuri Grégoire din Lyon; secretul fabricării acestei c. s-a pierdut; - imprimată, c. cu desene diferite colorate, aplicate prin imprimare; - jardinière, c. policromă cu decor floral pe fond de satin; mult folosită în sec. 17; - ripsată sau buclată, c. cu părul netăiat, prezentând coaste transversale, formate din bucle juxtapuse; folosită, în sec. 18, mai ales pentru îmbrăcăminte; - silefie (velours nacré), c. cu aspect de perle cu apă, datorită faptului că este de o culoare pe avers și de alta pe revers; - șifon (velours chiffon), c. foarte fină, folosită, în special, pentru îmbrăcăminte feminină. V.D.

CATOLICON (gr.) Biserica principală dintr-o minăstire athonită; în limbaj monahal, c. este numai partea centrală a acestora, fără capetele anexe și exonartexurile adăugate; prin extensie c. este biserica principală a unui ansamblu minăstiresc ortodox, care are mai multe paraclice. C. athonite au un plan și o structură tipice: un sanctuar dezvoltat (bema și pastoforile), naosul de plan pătrat supralărgit de două abside laterale, acoperit de o cupolă centrală sprijinită de 4 bolți în semicilindru, care descriu în spațiu o cruce cu brațe egale (cruce greacă), descărcate pe 4 coloane centrale libere, un pronaos îngust, care, cel mai adesea, este flancat de două capele, la rândul lor prevăzute cu mici turle; întreg spațiul din fața acestora alcătuiește un al doilea pronaos, întregul fiind precedat de un portic. T.S.

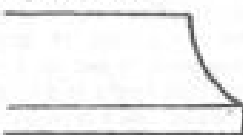
CAȚAVEICĂ Haină de origine orientală, lungă până la genunchi, prevăzută cu mîne și îmblănită cu hermină sau vulpe. Purtată la noi, în sec. 17-18, de doamne și boieroaice, c. este prezentă și în moda europeană din a doua jumătate a sec. 19. A.N.

CAUC (turc.) 1. Pălărie de origine orientală, de forma unei calote, fără bor, din piele de miel sau postav, purtată în sec. 18-19, în epoca fanariotilor, de

boieri, apoi de negustori. 2. Potcap din pîslă, purtat de călugării și călugărițele ortodoxe. A.N.

CAVETĂ Mură concavă, cu profil în sferă de cerc, frecventă în decorația arhitectonică, folosită fie singură, fie mai ales în combinații cu alte tipuri de profile (fr. cavet, it. cavetto, germ. halbe Hohlkehle, engl. hollow). V. și scotie, tor T.S.

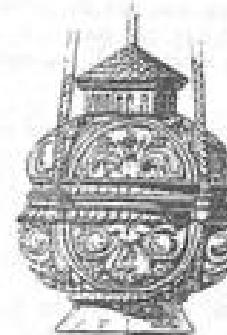

CAZEINAT DE CALCIU Ciel de caseină mai concentrat, preparat din brînză de vaci (degrasată) și var stins (de preferință vechi). Prepararea lui se face prin frecarea insistență a celor două materii, asociate de obicei în proporție de cca două volume brînză pentru un volum de var. Se întrebuințează în operațiile de consolidare a tencuielilor de frescă, sau în alte lucrări de restaurare a picturii murale. În cazul burdușirilor mai pronunțate, în c.d.c. se introduce praf de marmură, nisip de riu etc. L.L.

CAZEINĂ (lat. caseus, brînză) Substanță proteică aflată în laptele mamiferelor în proporție de cca 30 gr. la litru. (Există și o c. vegetală, inutilizabilă pentru pictor sau restaurator.) Se extrage din lapte degresat, prin închegare. În comerț se vinde o c. uscată, granulară ori praf alb-gălbui, numită, uneori, c. tehnică. Prin adaos de var, amoniac, borax sau sodă etc., se prepară cielei de c. (sau „ciel de brînză”) socotit cel mai durabil dintre cieleurile tradiționale; defectul lui principal este rigiditatea, motiv pentru care se întrebuințează la prepararea grundurilor destinate suporturilor lipsite de flexibilitate. Din c. se prepară și un ciel folosit în restaurarea picturii murale (v. cazeinat de calciu). L.L.

CĂDELNIȚĂ Obiect de cult realizat din metal nobil sau comun, alcătuit din o cupă cu picior în care se pun cărbuni și rășini parfumate, acoperită cu un capac care glisează pe un sistem de inele și lăncșoare. Foarte des, alături de cupă și capacul sînt decorate, cu motive și în tehnici variind în funcție de epocă și stil. În România, se păstrează cîteva piese deosebit de prețioase: c. de la Tismana, (sec. 14-15), cea de la Putna (sfîrșitul sec. 15); cea de la Bistrița (începutul

sec. 16) (fr. encensoir, it. incensiera, turbole, germ. Rauchgefäß, engl. censer, incensory). V. și căpule T.S.

CĂLĂUZĂ Noțiune echivalentă cu unitate de măsură, modul, preluată din terminologia medievală. (Cennini propune drept c. una din cele trei părți ale chipului, măsurate pe verticală, deoarece le consideră egale între ele: „capul”, adică fruntea și creștetul, „fața”, adică lungimea nasului luată de la sprîncene în jos, sau „bărba cu gura”, deci distanța dintre nas și limita inferioară a bărbiei.) L.L.

CĂLTUN Cizmuliță scurtă, din postav, pîslă sau leu, purtată ca încălțăminte de sărbătoare, în țările române, în sec. 15-18. A.N.

CĂPĂȚIIE → înțiață

CĂPRIOR Una dintre piesele de lemn care intră în compunerea șarpantii. Sprijiniți pe cosoroabă, pe c. se fixează scîndurile astereale. Extremitatea inferioară a c. aflată între cosoroabă și murea învelitorii, este adesea decorată cu creștături (fr. chevron, it. puntone, germ. Sperrn, engl. chevron). T.S.

CĂRĂMIDA SFÎNTĂ Una dintre imaginile achiropoietice ale lui Hristos, imprimată pe o cărămidă, găsită — conform legendei — în timpul unui asediu al cetății Edessa de către perși. Tipologic, imaginea seamănă cu Mandyionul, de care este legată și prin legenda originii. Sin. keramion. V. și mandylion T.S.

CĂRĂMIDĂ Material de construcție avînd la bază argila, mămintată, modelată manual sau în tipare, uscată la soare sau arsă. În funcție de epocă și de zonă, variază ca dimensiuni, forme și tehnici de ardere. Construcțiile de c. sînt foarte frecvente în arhitectura bizantină și de tradiție bizantină, ca și în goticul nordic (englez, din Țările de Jos, din zona Mării Baltice). Tipurile de c. profilate, ca și compozițiile din c. lăsată aparentă, joacă un rol important în decorația arhitecturală. Tot cu rol decorativ se folosește c. smălțuită, frecventă în zonele din jurul Mării Baltice (în zona așa-numitului „gotic de cărămidă”), în Balcani și la unele monumente din Țara Românească (biserica Minăstirii

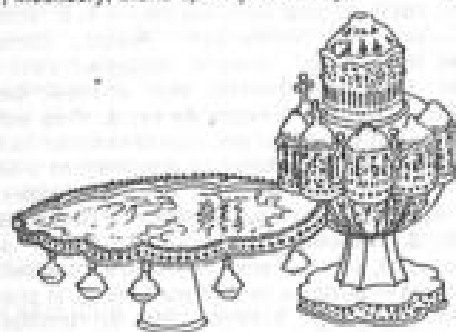
Cobia — jud. Dimbovița, 1571 — cu parament în întregime din c. smălțuită policromă) (fr. brique, it. laterizio, mattoni, germ. Backstein, Ziegel, engl. brick). V. și ceramica monumentală T.S.

CĂRBUNE 1. Tehnică a desenului obținută cu un instrument provenit din diferite esențe de lemn ars, a cărui urmă neagră, puternică, a fost folosită, din cele mai vechi timpuri, pentru conturarea unor imagini pe piatră, zid, pergament și, mai tîrziu, pe pînză și hîrtie. Datorită supleții și manipulării lui ușoare, c. este întrebuințat pentru schițe și studii, avînd un rol deosebit în proiectele de pictură monumentală. Asociat cu alte tehnici (acuarelă, sanguină), desenul în c. evidențiază valorile expresivității. În contextul unor astfel de asocieri a fost cu predilecție practicat de expresioniști (Max Beckmann, Schmidt-Rottluff, Kokoschka, Rouault, Marc Chagall). C. de bună calitate favorizează obținerea unor griuri transparente și rafinate, de o mare consistență. Un exemplu ilustrativ îl oferă desenele în c. ale lui Leonardo. În arta românească au creat valoroase desene în c. Nicolae Grigorescu, Iser, Tonitza, Ștefan Popescu, Corneliu Baba (fr. charbon, fusain, it. fusaggine, carbone, germ. Kohle, Zeichenkohle, engl. charcoal, black chalk); - animal → negru de oaie; 2. - de lemn, material de lucru obținut prin arderea ramurilor de lei, scieie, alun etc., larg folosit ca instrument de desen. Cu cît lemnul este mai ars, c. devine mai moale și mai negru; peste o anumită limită se pulverizează ușor. 3. Materie care, măcinată mărunt, era amestecată, uneori, în anumite straturi ale tencuielilor de frescă — proporția nu depășea 1,5% —, în scopul sporirii rezistenței acestora față de umiditatea atmosferică. Umezeala absorbită de c. în anotimpurile ploioase și reci era reținută și împiedicată să se difuzeze în masa tencuielii, urmînd să se evapore o dată cu căldurile verii. A.P. și L.L.

CĂRȚI DE JOC Înaintea producției industriale de c.d.j. ilustrate cu motivele tip cunoscut astăzi, a existat, din timpuri foarte vechi, o producție artistică de c.d.j. ilustrate de mînă (în China și India încă din sec. 7-8 d.H., iar în Europa începînd din sec. 15, în Italia și Germania), pictate în stilul miniaturilor de carte, cu motive și personaje în costume de epocă. (I se atribuie pictorului elvețio-german Konrad Witz astfel de c.d.j. pictate.) Cîrînd, gravura în acaforte, uneori și xilogravura, a luat locul picturii, imagistica rămînd variată, pitorească, inspirată din realitatea înconjurătoare, uneori avînd o notă satirică, alteori caracterul unor mici scene de gen, semnate de artiști ca Beham și Amman. În cursul sec. 16-18, c.d.j. gravate au fost produse pe scară largă de numeroși artiști amatori, iar din sec. 19, pe scară industrială. La începutul sec. 20, a reapărut, în cercuri restrînse, interesul pentru c.d.j. artistice; se cunosc astfel de lucrări executate de Robert și Sonia Delaunay ș.a. (fr. cartes à jouer, it. carte da giuoco, germ. Spielkarten, engl. playing cards). A.P.

CĂRȚI LITURGHICE Lucrări manuscrise sau tipărite, folosite de episcop, preot, diacon sau conducătorul corului pentru oficierea liturghiei, a rugăciunilor canonice sau la administrarea „tainei”. După conținut și structură, diferă în Biserica Răsăritului, de cele folosite în Biserica catolică și în cele protestante — unde sînt mult mai puțin numeroase. În afară de textele consacrate — fixe sau variind în funcție de derularea anului bisericesc —, conțin indicații de ritual. În Evul Mediu erau bogat ornate, în special liturgiile, slujbele, psaltirile. T.S.

CĂTUIE Obiect de cult din metal prețios sau comun, format din o cupă cu picior și capac semimobil (cu o balamă fină), prevăzută cu un miner, adesea realizat din o placă metalică montată orizontal, decorată prin incizie cu scene sacre; servește la arderea rășinilor aromatice (fr. *encensoir*, it. *incensiere*, tur. *rauchfass*, germ. *Rauchfass*, engl. *enser*, *incensory*, *thurible*). V. și **cădelniță** T.S.

CEARĂ (lat. *cera*) Materie de origine animală, vegetală sau minerală, cu caracteristici specifice, utilizată din antichitate și pînă astăzi (datorită, în-deosebi, impermeabilității ei la apă) în diverse moduri: ca aglutinant de bază al colorilor (encaustica, pictura modernă cu c., „pastelurile” cu c. etc.), integrată parțial în colorile de ulei, ca peliculă protectoare a picturilor și veniurilor finale, în procedeul numit *ganosis*, la crearea unor emulsii, în lucrările de restaurare, pentru lustruire (fr. *cire*, it. *cera*, germ. *Wachs*, engl. *wax*). Din c. de albine în amestec cu rășină și grăsime se obține — **de modelaj**, utilizată pentru calitățile ei plastice în sculptură (fr. *cire à modeler*, it. *cera a modellare*, germ. *Modellierwachs*, engl. *moulding wax*) v. și **ceroplastică**; și — **de bordură**, folosită de gravori la bordarea plăcilor de metal, în gravura cu acizi (fr. *cire à border*, it. *cera a bordare*, germ. *Umbauwachs*, engl. *wax composition*). Din c. naturală sau sintetică în combinație cu rășină și asfalt, se prepară vernicul, solid, în pastă sau lichid, folosit ca strat protector pentru neutralizarea acțiunii acizilor în gravură; — **pierdută**, procedeu de turnare a metalului după un model din c. (obținut prin acoperirea statuii din ghips

cu un tipar din gelatină, peste care se toarnă apoi c.). Peste pozitivul din c. se face un tipar negativ din ghips, prevăzută cu tuburi pentru scurgerea c. care, prin încălzire, este evacuată din forma în care se toarnă apoi bronzul (fr. *cire perdue*, it. *cera perduta*, germ. *verlorenes Wachs*, engl. *cire perdue casting*). V. **turnare** L.L., A.P. și C.R.

CEAS Instrument pentru măsurarea timpului, indicînd orele, minutele (uneori și secunde), purtat în buzunar, la mînă sau atînat de gît, și al cărui mecanism este astfel executat încît funcționează în toate pozițiile. Primul ceas cunoscut datează din 1488 (fabricat în Italia); la începutul sec. 16 se execută la Nürnberg (Germania) c. de mici dimensiuni, ovale, numite „ouă de Nürnberg”. Alte centre renumite: München, Aachen; Biele, Paris, Lyon; Anvers, Gand, Bruges, Bruxelles; Milano, Florența, Genova, Roma, Napoli, concurente după 1550, de cartioanele elvețiene (în special Vaud și Neuchâtel), unde se refugiază, în urma persecuțiilor religioase, renumiți ceasornicari, veniți mai ales din Franța. Prima formă a c., greoaie și voluminoasă, amintește pe aceea a unei tobe; mecanismul este rudimentar, bazat pe roțițe, și se răsucește cu o cheiță; ora este indicată aproximativ. C. așezat într-o cutiuță de diferite forme, din metal cizelat, cu ornamente, se poartă atînat de un lanț sau de o panglică de mătase, obicei care dănuiește pînă către mijlocul sec. 17. Primele geamuri — din cristal de rocă — apar către 1610; în sec. 17, c. poartă semnătura pictorială care le decorează, iar în sec. 18 și pe aceea a ceasornicarilor. Cifrele romane ale cadranelor sînt înlocuite, în sec. 18, cu cifre arabe, cunoscute mult timp sub numele de „cifre Bréguet”, după numele renumitului ceasornicar francez Abraham Louis Bréguet. C. engleze, executate în sec. 18 de Ramsay, Hill, Markham, Prior, se răspîndesc tot mai mult pe piața europeană, dar cele mai numeroase comenzi sînt preluate de ceasornicarii elvețieni. Începînd din sec. 19, se poartă c. de mînă, adevărate bijuterii cu forme și ornamente extrem de variate, confecționate din aur, argint, platină, uneori cu pietre prețioase, perle sau pictură în email policrom (fr. *montre*, it. *orologio da tasca*, *orologio*, germ. *Uhr*, engl. *watch*). V.D.

CEASLOV Carte de rugăciuni destinată uzului particular sau public al laicilor, cuprinzînd rugăciuni prescrise a fi citite zilnic (în funcție de ordinea sărbătorilor din anul bisericesc) și la anumite ore. C. manuscrise au o îndelungată tradiție artistică. Cele mai valoroase sînt cele franco-flamande din Evul Mediu firziu (*Les très riches Heures du duc de Berry*), ilustrate de frații de Limbourg, 1413-1416, care, în partea de calendar, conțin ilustrații realiste ale lunilor anului (fr. *livres d'heures*, it. *libro d'ore*, uffiziolo, germ. *Stundenbuch*, engl. *book of hours*, primer). T.S.

CELESTIAL BLUE → **albastru de Prusia**

CELLA Încăperea centrală a unui templu antic, în care se află de obicei imaginea zeului. I.C.

CELULOID Material solid, flexibil, transparent, folosit în gravură, fotografie, tipografie (fr. *celluloide*, it. *celluloide*, germ. *Zelluloid*, engl. *celluloid*). I.P.

CEL VECHI DE ZILE Reprezentare antropomorfă a lui Dumnezeu - Tatăl (uneori și Iisus Hristos este identificat cu ea), sub forma unui bătrîn, cu păr lung, barbă albă, veșminte albe, așezat pe tron și înconjurat de un nimf. Caracteristică artei bizantine, cea mai veche reprezentare datează din sec. 11, înlocuind-o parțial pe cea simbolică a mîinii divine, care rămîne încă folosită multe sec.. Imaginea este specifică picturii murale și ăpare, de obicei, fie în extremitatea estică a bolții absidei altarului, fie în chela cercului mare care separă sanctuarul de naos (fr. *L'Ancien des jours*, it. *L'Antico dei giorni*, germ. *Der Alte der Tage*, engl. *The Ancient of Days*). T.S.

CENACULA → **casa romană**

CENOBITIC (gr. *κοινος*, comun, *bios*, viață) Formă de monahism a Bisericii răsăritane — aceeași în esență cu cea a Bisericii catolice — în care comunitatea întreagă duce o viață în comun, locuind în chili adăpostite într-o construcție unică, mîncînd în colectiv. Are reperculsiuni asupra structurii arhitectonice a ansamblurilor monastice. V. și **idioritmic** T.S.

CENOTAF (gr. *kenos*, gol; *taphos*, mormînt) Monument reprezentativ, cu caracter funerar, ridicat în cinstea uneia sau a mai multor persoane importante, care însă nu adăpostește un mormînt, ci comemorează doar amintirea celor cărora le este dedicat. O variantă de c. sînt așa-numitele „morminte ale eroilor necunoscuți” (fr. *cénotaphe*, it. *cenotafio*, germ. *Kenotaphion*, engl. *cenotaph*). T.S.

CENTRU DE ATENȚIE Zonă care reține din primul moment atenția privitorului unei opere de artă. Poate fi vorba despre un personaj, un obiect sau o altă „formă-culoare”. C.d.a. este semnalul vizual de interes maxim, care polarizează elementele constitutive ale operei, punînd în valoare unitatea ansamblului. Pentru a-l marca, artistul utilizează contrastele (de linii, forme, valori și culori). L.L.

CENTURĂ Element introdus în construcția mobilierului către mijlocul sec. 15. Constituie un cadru de structură rectilinie sau ondulată dispus orizontal între șezută și picioare (scaun, jiț, fotoliu, canapea, pat), între tăbăle și picioare (masă, birou, consolă). La piesele formate din două corpuri (bulet, cabinet etc.) poate fi dotată cu unul sau mai multe sertare. Sin. *jarg* (fr. *ceinture*, it. *cinta*, germ. *Zarge*, engl. *border*, *edge*). C.R.

CENUȘĂ ALBASTRĂ → **albastru de Bremen**

CENUȘĂ DE ULTRAMARIN Culoare albastră-gri produsă dintr-un lapislazuli impur (amestecat cu piatra cenușie alături de care se găsește în natură). Stabilă, dar fără putere de colorare. Sin. *albastru de cenușă*, *gri mineral*. L.L.

CEPCHEN (turc. *cepken*) Haină scurtă din postav sau catifea, bogat ornamentată cu gîltane și broderii din fir, cu minecile despicate, prevăzute cu nasturi, putînd fi purtate fie închise, fie deschise, fluturînd ca aripi. De origine orientală, c. s-a extins în imperiul turcesc, din Persia pînă în Balcani și în țările române, mai ales în costumul militar, dar și în cel boieresc, din sec. 18-19, ca haină de sărbătoare. A.N.

CERA COLLA (it.) Străveche variantă a temperei (al cărei nume pare a proveni din Italia sfîrșitului de Ev Mediu). Este o tehnică în care aglutinantul colorilor îl constituie o emulsie formată din ceară și ulei topit în apă. L.L.

CERAMICĂ (gr. *keramos*, argilă) Categorie de obiecte realizate dintr-o argilă plastică trecută printr-un proces de modelare sau punere în formă și un tratament termic, în urma cărui argila își schimbă calitățile întărindu-se, devenind casantă, dar foarte rezistentă în timp. Modelarea argilei datează din vremuri străvechi devenind un simbol al antropogenezei și al creației. Nu se poate determina cu exactitate cînd a intervenit procesul de ardere. Cele mai vechi piese de c. sînt datate înainte de mileniul 4 î.H. și au fost descoperite în India, Egipt, China și Asia Mică, dovedind un nivel tehnic foarte înalt. Piese de c. au avut foarte multe finalități, de la unele pur utilitare pînă la cele pur estetice, de cele mai multe ori aspectul estetic dublîndu-l pe cel utilitar, adăugîndu-se adesea și o coordonată spirituală sau magico-religioasă. În studiul c. se disting patru mari tipuri, în funcție de tehnică și destinație: produsele de olărie, produsele sculpturale, produsele de reprezentare și/sau de podoabă, produsele asociate arhitecturii (ca materiale de construcție sau ca decorație). C. cuprinde astfel un evantai de obiecte de la cărămizi, țigle, tuburi de canalizare etc., la toată varietatea de recipiente (servind fie la păstrarea sau prepararea hranei, fie la oficierea ritualurilor, fie la decorarea interioarelor etc.), la podoabe sau amulete, la mozaicul c. (asfalt pavimantar cît și parietal), la reliefurile smăluite sau plăcile c. folosite în decorul monumental, pînă la plastica mică sau de mari dimensiuni și reliefurile ce folosesc argila ca material definitiv. Pasta c. înainte de ardere constă dintr-un amestec de argilă cu apă și

frumose exemple, care ilustrează perioada geometrică (sec. 11-8 î.H.). Influența orientalizantă manifestată în sec. 7 î.H. deschide gustul pentru o reprezentare mai realistă. Rivalitatea dintre atelierele antice și cele corintiene devine și mai accentuată în sec. 6 î.H., deși amândouă zonele rămân fidèle stilului cu figuri negre. Apogeul atins de atelierele antice în sec. 5 î.H. le conferă supremația pentru două sute de ani. Artiștii, conștienți de valoarea lor, încep să semneze vasele, introducând în decorul ceramicii căutările și soluțiile compoziționale din pictură. La jumătatea sec. 5 î.H., figurile negre sînt înlocuite de figurile roșii pe fond închis, punînd un mai mare accent pe expresivitatea liniei și pe mișcare. În sec. 4 î.H. intervine fondul alb, ceea ce contribuie la realizarea unui efect de picturalitate. Perioada elenistică revine la gustul pentru geometric în defavoarea figurativului. Pe lângă producția de olărie remarcăm c. monumentală prezentă la decorația frontoanelor sau a pereților templelor, în ronde-bosse sau relief. În plastica de mici dimensiuni, se remarcă statuetele beoțiene de Tanagra, simple și pline de grație, ce se întîlesc pînă în epoca elenistică și care, ca și produsele de olărie, constituiau obiecte de export, fiind descoperite în bazinul mediteranean și pe litoralul pontic; - monumentală, tip de c. destinat decorației unui cadru arhitectonic. Acoperind integral fațada unui monument sau intervenind doar în unele zone, c.m. poate fi întîlnită, încă din sec. 12 î.H., în arta asiro-persană. Fațadele sau zidurile de incintă sau ale curților interioare erau acoperite cu cărămizi smălțuite, care recompuneau benzi de elemente decorative și frize cu reprezentări animale sau figurative în relief, amprentate anterior în lutul moale și apoi colorate. Acest tip de c.m. acoperea suprafețe mari, compacte, avînd și rolul de a proteja miezul zidului realizat din cărămizi nearse. Etruscii decorau cu plăci ceramice colorate pereții interiori ai mormintelor (v. antepagmenta). În Grecia antică întîlnim reliefuri și statui realizate în ceramică și folosite la decorarea frontoanelor templelor. Tehnica mozaicului oferă o nouă dezvoltare a ceramicii în direcție monumentală (v. mozaic). În Evul Mediu, foarte frecventă în zona Mării Baltice, în „goticul de cărămidă” c.m. este reprezentată de plăci decorative în relief — cu figuri sau scene —, de plăci simple de diferite forme și chiar de elemente de arhitectură (fleuroni, traforuri pentru frontoane și cornișe, profile). În țările române c.m. este întîlnită, începînd cu sec. 14 î.H., sub formă de discuri, butoni, cruciulițe, plăci rectangulare sau hexagonale, plăci în formă de elemente vegetale stilizate etc. plasate pe fațadă cu rolul de a sublinia elementele arhitectonice și de a rîmă compoziția (la Cozia, Tismana, Cotmeana, St.Treime din Siret), diferite categorii de forme apărînd ulterior fie în legătură cu această tradiție (Moldova, sec. 15), fie reintroduse sporadic, ca unicate (Mănăstirea Cobia, jud. Dimbovița), sau în serie pornind de la un model (Biserica Stelea, Tîrnăveni, 1645).

CERAMOGRAFIE Descrierea și studierea produselor artei ceramice și a tehnicilor de decorare; istoricul ceramicii (fr. *ceramographie*, it. *ceramografia*, germ. *Vasenkunde*, engl. *ceramography*). V.D.

CERCEI Bijuterie fixată sau afînată de lobul urechilor, purtată mai ales de femei; la origine, semn distinctiv corespunzător unor ranguri sociale. Confectionați din os, fildeș, metale prețioase și comune, chihlimbar, ceramică etc., c. variază ca formă de la o epocă la alta. Există patru tipuri principale: în formă de amforă, de migdală, de cruce și de împletitură, fixate pe un inel. Podoabă cunoscută de toate popoarele din cele mai vechi timpuri. În sec. 8, în Franța, se poartă c. de formă cubică, din sticlă perforată, prin care trece un inel de argint. Moda c. de timpuri, lansată la Bizanț de împărăteasa Teodora în sec. 6, este preluată și la curțile domnești din Muntenia și Moldova. C. din Evul Mediu au forma unor inele mari; după o eclipsă de circa două secole, c. reapar într-o mare varietate de forme și cu o mare bogăție ornamentală în Renaștere; începînd din sec. 17, se confecționează c. împodobite cu perle, iar în sec. 18, cu diamante. La începutul sec. 19, cînd se manifestă în toate domeniile artei o revenire la stilul antic, se poartă c. cu camee, intali, mozaic. În sec. 20 se răspîndesc și c. gen „fantezie”, din cele mai felurite materiale, într-o gamă variată de forme (fr. *boucles d'oreilles*, it. *orecchini*, germ. *Ohringe*, *Ohrgehänge*, engl. *earrings*). V.D.

CERCEVEA Cadru de lemn, de metal sau de piatră, în care se fixează canaturile mobile ale unei ferestre. Spre deosebire de encadrament, c. este strict funcțională și uneori foarte puțin decorată (fr. *chassis de fenêtre*, it. *telaio*, germ. *Fensterahmen*, engl. *window-frame*). T.S.

CERCUL CROMATIC → scheme cromatice

CERNEALĂ (sl. *ciornil*, negru) 1. Substanță lichidă sau viscoasă (la origine produsă din negru de fum și amidon), în amestec cu diferiți coloranți și uleiuri sicative, uleiuri polimerizate, care se folosește în tipografie și gravură pentru multiplicarea prin imprimare (fr. *encre*, it. *inchiostro*, germ. *Tinte*, engl. *ink*). 2. Numele generic purtat în erminii de culorile negre. C. era preparată prin arderea incompletă a unor materii organice (lemn, os, simbul de fructe, coji de nuci, rășini, uleiuri etc.), după care erau măcinată și frecate cu aglutinanți. Negrurile astfel obținute aveau tonal. Durabilitatea lor este mare, a unora excepțională, rezistînd în toate tehnicile, inclusiv în pictura murală, în contact cu varul (negrul de lemn, de viță de vie, de rășină). Numele lor indică și materia primă din care au fost produse: c. (de cărbuni), din lemn, de stăjar, din coji de mesteacăn, de fum, de os, de simbul de piersic; de rășină, de fir, de viță; 3. - bol → oxid; 4. - de pământ → negru de pământ; 5. - neagră este numele dat odinioară c. folosite în Europa pentru manuscrisele medievale și

pentru desenarea panourilor pictate. Erau utilizate două asemenea c. negre: una pe bază de fier (din go-goși de ristic), iar a doua pe bază de carbon (luningine). În erminii există c. pomenite și sub alte denumiri: chinăraus, chinăruj, chinăroz de țig, chinăroz, mavro, mavro subțire, negreală etc. I.P. și L.L.

CEROGRAFIE Encaustică sau, în sens larg, orice pictură în care aglutinantul este ceara. L.L.

CEROPLASTICĂ (lat. *cera*, ceară și gr. *plastika*, sculptură) Artă modelării în ceară practică din antichitate. Lucrările realizate din acest material maleabil, în relief sau *ronde-bosse*, nu se micșorează prin uscare, avînd calitatea de a se păstra în timp, fără a fi turnate în ipsos. Există muzee profilate în expunerea figurilor executate din c. printre care Wax Museum din Londra, fondat de Marie Tussaud (1760-1850), Musée Grévin din Paris, creat de graficianul Alfred Grévin în 1882 (fr. *céropastique*, it. *ceroplastica*, germ. *Wachsfiguren*, engl. *wax-work*). G.R.

CERUZĂ → alb de plumb

CERUZIALĂ Termen folosit în vechile erminii bizantine, care desemnează folosirea unei paste subțiri de ceruză frecată cu ulei, pentru sublinierea luminilor puternice (în scopul reliefării formelor). L.L.

CETE ÎNGEREȘTI Denumire generică dată celor 9 coruri de îngeri, care conform învățăturii Bisericii (Pseudo-Dionisie Areopagitul) respectă o ierarhie strictă, împărțindu-se în 3 ordine, fiecare formată din 3 clase: I Serafimi, Heruvimi, Tronuri; II Stăpîniri, Virtuți, Tări; III Principate, Arhangheli, Îngeri. Din punct de vedere iconografic, beneficiază de reprezentări diferite. Toate aceste c.î. apar, de obicei, împreună în jurul imaginii Pantocratorului din cupola naosului; serafimii, heruvimii, arhangheli și îngerii apar și separat, independent sau în diferite compoziții (fr. *Les neuf chœurs des anges*, it. *I Novî cori degli Angeli*, germ. *Die neun Engelchöre*, engl. *The nine orders of Angels*). T.S.

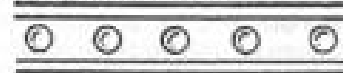
CHAMDIS → ocră

CHAMPLEVÉ → email

CHANTILLY Renumit centru francez de porțelan și de dantelă, situat lângă Paris. Manufactura de porțelan tandru a fost întemeiată în 1725, sub patronajul lui Ludovic de Bourbon, principe de Condé, mare colecționar de piese de porțelan japonez. Produsele din perioada 1725-1740 au o glazură stănileră albă opacă, iar motivele ornamentale sînt de inspirație exotică, într-un colorit roșu închis. După 1740, se folosește o glazură plombliferă transparentă, iar formele sînt mai puțin obișnuite, dar adaptate cerințelor utilitare. În general, decorul este constituit din buchete de flori, iar bordura platourilor imită împletitura de pai. Figurinele, care amintesc pe cele

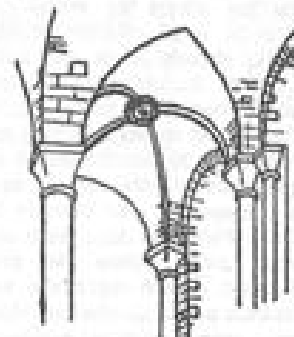
de la Meissen, sînt foarte prețuite. La sfîrșitul sec. 18, producția își pierde din originalitate, manufactura declină și, în 1850, își încetează activitatea. Mărci: un corn de vînătoare (în roșu sau în albastru); numele Chantilly sau acela al castelului pentru care a fost comandată piesa. Către 1710, începe să se lucreze la C. dantelă realizată pe gherghel cu ciocănele, caracterizată prin fire lucioase de mătase neagră sau crem deschis (dantelă blondă), de diferite grosimi, formînd o rețea de ochiuri hexagonale, peste care se lucrează motive mari — în special flori —, conturate cu un fir mai gros, ceea ce le dă un anumit relief. Piese de dimensiuni mari se lucrează din benzi care se assemblează printr-un punct de legătură. Folosită în îmbrăcăminte feminină, mai ales în Spania pentru acoperirea capului și în întreaga Europă pentru șaluri de formă dreptunghiulară sau triunghiulară, dantela C. a cunoscut o foarte mare vogă pînă către mijlocul sec. 19. V.D.

CHAPELET DE PIASTRE (fr.) Baghetă decorativă formată dintr-o succesiune de discuri plate de forma unor mici monede, îngrate ca boabele mătînilor; ornament specific stilului Ludovic XVI (fr. *chapelet de piastre*, it. *rosario*, germ. *Rosenkranz*, *Perlschnur*, engl. *string of beads*, *beadroll*). V.D.

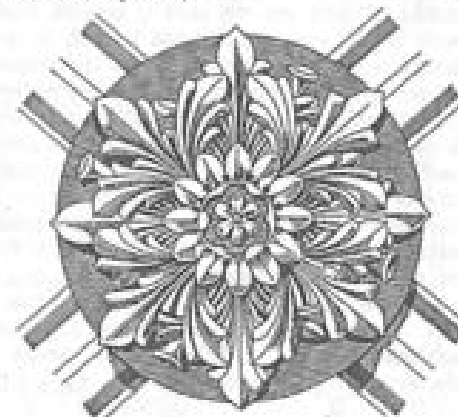
CHÂTELAINÉ (fr.) Piesă de podoabă din metale prețioase, adeseori împodobită cu pietre, sîdef, email, perle etc., în formă de lanț sau plachetă articulată, de care atîrnă diferite mici glusieruri (ceas, brelocuri, chei, punguță pentru bani etc.). Purtată mai ales de femei la sfîrșitul sec. 17 și în tot sec. 18 (fr. *châtelaine*, it. *catenella*, germ. *Hängekette*, engl. *chain*, *châtelaine*). V.D.

CHEIE DE BOLTĂ Ultimul bolțar, marcînd punctul cel mai înalt, „virtu” unui sistem de boltire (incrușare de ogive, boltă cu muchii etc.), cu care

aceasta se încheie. Are o covîrșitoare importanță funcțională, el asigurînd stabilitatea sistemului constructiv. Din punct de vedere artistic — în funcție

de tipul de boltă și de stil —, poate reprezenta un simplu bloc neprofilat, o încrucișare de nervuri cu profil diferit, care în goticul timpuriu și matur este marcată de o piesă sculptată, decorată în relief cu imagini simbolice sau figurative. Acest relief poate face corp comun cu c. d. b. propriu-zis sau poate fi aplicat într-o concavitate centrală, special rezervată, a bolțarului. În goticul flamboyant există și c. d. b. agățate, de forma unui fleuron inversat (fr. *clef de voûte*, it. *chiave di volta*, germ. *Schlussstein*, engl. *headstone*, *keystone*). T.S.

CHELSEA Prima manufactură engleză de porțelan tandru, întemeiată în 1743 în cartierul londonez cu acest nume. La început, pasta avea aspectul unei sticle albe, formele pieselor erau inspirate din argintăria epocii, iar decorul era alcătuit din flori și insecte, în stilul Meissen. După 1749, Nicolas Sprimont, care devine proprietarul manufacturii în 1758, creează piese originale, mai ales servicii de masă, cu o formă simplă, decorate cu scene preluate din tablourile lui Esop sau din tablourile lui Rubens, Boucher și Watteau sau cu motive vegetale. El ameliorează calitatea pasteii, adăugînd în compoziție cenușă de oase. Producția se diversifică: se confecționează platouri și farfurii decorative în formă de păsări sau de fructe, cu un aspect insolit, statuete care reprezintă păsări exotice așezate pe ramuri de copac sau pe stînci, personaje gen Meissen sau inspirate din Commedia dell'Arte. Influența manufacturii Sèvres se manifestă puternic spre sfîrșitul sec. 18, prin ornamentele ei caracteristice — volute aurii — și prin fonduri de culoare roșie, albastră, galbenă. Producția capătă un aspect mai somptuos și este foarte abundentă. După 1770, manufactura C. este condusă de John Duesbury, care lucrase la manufactura Derby; el introduce forme mai sobre și ornamente neoclasice. În această ultimă perioadă, cunoscută sub numele de Chelsea-Derby, produsele ajung să se confunde cu cele realizate la Derby. În 1784 C. se desființează. Mărci: triunghi (1745-1749); ancoră în relief (1750-1753); ancoră roșie (1753-1758); ancoră aurie (1758-1770). Copiile executate

după piesele de la Meissen poartă marca acestei manufacturi (două săbii încrucișate). V.D.

CHIHILIMBAR (turc. *kahlibar*) Rășină fosilă, maleabilă și electrizantă (densitate 1,5-3, greutate specifică 1,03-1,12); conține, uneori, resturi de plante și insecte bine conservate. C. se prezintă sub forma unor bucăți dure, casante, translucide, colorate în tente galben-aurii, nuanțate spre brun. Varietatea galbenă este considerată ca secreția unui conifer, varietatea cenușie, ca o concrețiune formată în stomacul cășalotului. C. este cea mai dură și durabilă rășină naturală. Întrucât este puțin solubilă la rece, iar prin dizolvarea la cald (la peste 300°C) se descompune parțial, pierzându-și principalele calități, chimia modernă o consideră practic insolubilă. Dizolvată totuși la rece, după metode rămase necunoscute, era folosită curent de vechii meștri famanzi și de succesorii lor pentru prepararea vernicurilor. C. poate fi lustruit, dar nu se pretează unei sculpturi de mare finețe, fiind prea moale. Cunoscut din preistorie, este utilizat în Europa în tot Evul Mediu, pentru statuete, casete, rame de oglinzi etc.; în sec. 16-18, pentru podocabe și aplicații pentru mobilă. În prezent, din c. se confecționează bijuterii, mătănii, obiecte decorative. Sin, ambră, succin (fr. ambre, it. ambra, germ. Bernstein, engl. amber). L.L. și V.D.

CHILIE Fiecare dintre încăperile de mici dimensiuni locuite de membrii unei comunități monahale. De regulă, sînt grupate în lungul unei galerii care comunică cu curtea interioară a mănăstirii, alcătuiind un corp de clădire distinct. Tipul este caracteristic atât unora dintre mănăstirile catolice occidentale, cît și celor cenobitice răsăritane. La Muntele Athos, denumirea este dată și micilor construcții individuale, alcătuite de obicei dintr-o singură încăpere, în care locuiesc retrași călugării care duc o viață de pustnici (fr. cellule, it. cella, germ. Zelle, engl. cell). T.S.

CHIMATION → himation

CHINEZĂRII Termen folosit din sec. 17 pentru diverse categorii de obiecte, lucrări de artă plastică și decorativă importate în Europa din China și Japonia. În sec. 18, cu precădere în Franța, preferința pentru produsele de lux din Extremul Orient se reflectă în moda timpului, ca și în tematica exotică adoptată de unii pictori și graficieni. În domeniul artelor decorative (ebeniști, ceramiști, țesători, argintari ș.a.) se realizează o importantă producție de piese de lux specifice prin forme, motive, decoruri și tehnici noi. Prin amatorii de curiozități exotice se constituie primele colecții de artă extrem orientală. Asimetria unor scheme din repertoriul ornamental chinez-japonez reprezintă o importantă sursă de inspirație în elaborarea stilului rococo. În sec. 19, în cadrul stilului Napoleon III, reapare moda c., prin ebeniștii care execută diverse mobile decorate cu flori, peisaje,

scene cu figuri, pictate, vernisate cu lacuri negre și aurii (fr., germ., engl. Chinoiserie). C.R.

CHINOROS (germ. *Kienross*) Culoare neagră obținută din luninginea fină produsă prin arderea unor rășini sau uleiuri, utilizată la fabricarea unor vopsele, a cernelurilor pentru tipar etc. Gătonă intensități tonale și stabilități ei, vechii pictori de icoane o foloseau pentru accentele negre. Denumiri vechi: cernelă (de fum, de țig), chinăraus, chinăroz de fum, chinăruț, chinăroz de țig, mavro subjira. L.L.

CHINOVAR → cinabru

CHIOȘC (turc. *kiosk*) Pavilion deschis sau semideschis, de plan pătrat, poligonal sau, mai rar, circular, cu acoperiș sprijinit pe coloane, amplasat într-o grădină ca loc de odihnă și de recreere. Originar, se pare, din Persia, a fost mult folosit în arhitectura otomană (cel mai vechi păstrat — la Konia, 1250), de unde a fost preluat, în sec. 16, și în Occident. În țările române, apare în sec. 17 (la Curtea Domnească din Tîrgoviște) (fr. kiosque, it. chiosco, germ. Kiosk, Gartenhäuschen, engl. kiosk, Turkish pavilion). T.S.

CHIPPENDALE, STIL — Acoperind cu aproximație ultimii zece ani din domnia lui George II și primii cinci din domnia lui George III, s.C. se situează între 1750-1765 și se numește astfel după decoratorul englez Thomas Chippendale, care publică, în 1754, *The Gentleman and Cabinet Maker's Director*, catalog de desene și ghid al noilor modele. Stilul sintetizează într-un limbaj propriu influențele rococo-ului francez (le goût français), modelele goticului sau cele chineze, fiind considerat ca varietate specific engleză a rococo-ului, în general. Arhitectura rămîne dominată de stilul palladian, cu fațade austere, în opoziție cu somptuozitatea rafinată a interioarelor lucrate în noul stil. Genurile de mobilier se diversifică: etajere pentru porțelanuri, adesea închise cu uși vitrate formînd cabinete și vitrine, numeroase mese (*silver-tables*, mese de ceai, de mic dejun, de scris, de citit, de toaletă etc.); comoda dublă, suprapusă (*tailboy*), ca și bibliotecă cu uși vitrate se mențin. Repertoriul decorativ este de o inventivitate maximă: motive rococo stilizate, abundență de rubanuri legate în cocarde coexistă cu ornamente clasice (ove, denticuli, patere, frunze de acant, capete de leu), goticizante sau de stil chinez, amintind acoperișurile de pagodă. Scaunele au picioare drepte sau galbăte (*cabriole-legs*), spătarul este compus din alternanțe de plin și gol, adesea cu plăci centrale decupate în ajur (*openwork*); frunza de acant este un accesoriu nelipsit acestor piese. Altele sînt acoperite de stalactite, evocînd grottele rococo-ului european în care sînt presărate personaje chineze. Mobilierul este lucrat în acaju, adesea sculptat; pentru piesele mai importante se folosește marchetăria de lemn de culoare, alături de marmură sau de lacuri în stil oriental (engl. Chippendale style). C.D.

Stilul CHIPPENDALE
(Rococo englez)

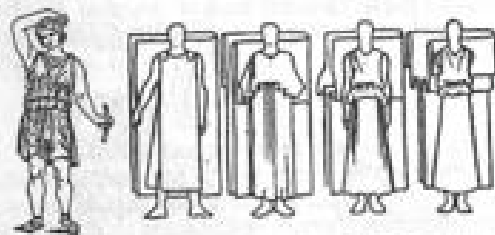
1. Bibliotecă; 2-3. Scaun; 4. Pendulă; 5. Settee; 6. Pior de scaun; 7. Spătar de scaun în stil chinezesc; 8. Spătar de scaun;
9. Motiv decorativ specific; 10. Fotoliu; 11. Fotoliu cu urechi (*Grandfather chair*); 12. Fotoliu în stil francez; 13. Brou;
14. Fotoliu în stil chinezesc

CHI-RHO Una dintre formulele monogramatice ale numelui lui Hristos, alcătuite din transcrierea latină a două litere grecești: Chi (X) și Rho (P), avind o semnificație simbolică; cel mai obișnuit sint reprezentate înscrise într-un cerc: P — formează diagonala verticală, iar brațele lui X — un fel de raze (fr. *chrisme*, it. *croce monogrammatica*, germ. *Chriaman*, engl. *chrism*). T.S.

CHIT (germ. *Kitt*) Denumire generică a unor paste cu compoziții diverse și densități variabile, care prin uscare se cimentează. Cuprind, după caz, cretă, ipsos, var, făină de lemn sau de marmură, pigment, produse sintetice, cleiuri de gelatină și caseină, uleiuri, esențe, apă etc. Unele c. se aplică cu spatul, altele se pulverizează sau se aștern cu pensula. Sunt folosite pentru chituiră și finisarea lemnului, a pietrei, a metalului și a tencuiei; se utilizează curent în lucrările de restaurare. L.L.

CHITON (gr.) 1. Piesă vestimentară specifică Greciei antice, purtată de femei și bărbați, formată dintr-o țesătură dreptunghiulară, necroită și necusută,

prinsă pe umeri cu agrafe și strinsă în talie cu cordon. În stilul doric (sec. 8-6 î.H.), c. din stofă de lână cu motive decorative, deseori figurative, era înfășurat pe trup drept, eventual cu o răsfîngere din aspect de vestă, și prins pe umeri cu agrafe legate între ele cu lăntșor. În stilul ionic c. era mai amplu, din plință plisată, amintind canelurile fine ale coloanelor ionice. În stilul clasic (sec. 5-4 î.H.), c. din stofă subțire de lână era larg drapat, talia liberă urmărind și subliniind mișcările corpului. 2. În reprezentările iconografice ale lui Iisus și ale apostolilor, piesă vestimentară albă sau colorată purtată sub himation sau sub himidă. În majoritatea

reprezentărilor lui Iisus copil, acesta nu poartă decît c. Există și un c. oriental, ca o cămașă lungă cu mâneci largi, neprinsă în talie și decorată cu clei (uneori înfășurată în scenele din ciclul Patimilor). Sin. *hilon* (fr. *chiton*, it. *chitona*, tunica greacă, germ. *Chiton*, engl. *chiton*). A.N. și T.S.

CHITUIRE În restaurare, operație care constă în umplerea lacunelor, a crăcărilor pronunțate sau a altor degradări asemănătoare. Într-o pictură lucrată cu culori de ulei, c. are loc după fixarea stratului pictural, fiind alcătuită din materii de umplutură aglutinate cu cleiuri animale, cu ceară, cu rășini acrilice sau vinilice etc. În pictura murală se folosesc mortare asemănătoare — prin compoziție și granulație — cu cele ale picturii originale, evitându-se cimenturile. C. este urmată de recordarea cromatică și valorică a lacunelor (v. *reintegrare*), iar acolo unde este cazul, de revernisare. L.L.

CHIVOT (gr. *kibotos*, dulap) În cultul ortodox, tip special de pixidă păstrată pe masa altarului, avind forma unei biserici în miniatură (de obicei reprezentată cu cinci turle, rar cu trei) în care se păstrează pîinea sfințită la liturghie. Este realizat, de regulă, din metal prețios și bogat decorat, prin cizelare, ciocănire, incrustații de pietre și email. Cele mai cunoscute c. sînt cele din țările române (de la minăstirile Bistrița și Cotroceni) — uneori dăruite minăstirilor de la Muntele Athos sau de la Ierusalim —, din Serbia și din Rusia (fr. *ciboire*, it. *ciborio*, germ. *Ziborium*, engl. *ciborium*). T.S.

CHIVOTUL LEGII În cultul ebraic original, un fel de relicvar cu funcție de sanctuar portativ, în care se păstrau un vas de aur cu granule de mană, bastonul înflorit al lui Aaron și tablele legii, toate simbolizînd alianța lui Dumnezeu cu poporul evreu. În iconografia creștină, c.l. este folosit ca o emblema a Fecioarei, fiind reprezentat, uneori, în absida altarului. Tema iconografică poartă și denumirea de *Cortul mărturie*.

cea mai amplă reprezentare fiind în Biserica Domnească din Curtea de Argeș (c. 1375) (fr. *Arche d'alliance*, it. *Arca dell'Alleanza*, *Arca del Patto*, *Arca della Testimonianza*, germ. *Bundeslade*, *heilige Lade*, *Die Lade Jahves*, engl. *Ark of the Covenant*, *Ark of the Law*). T.S.

CHRISMATORIU → Hrisimatoriu

CHRYSOCOLLA 1. Pigment natural antic, colorat în verde-albastru, probabil malahit. 2. Numele grecesc (antic) al unui galben preparat din borax. 3. Astăzi se prepară o c. care este silicat hidratat de cupru. L.L.

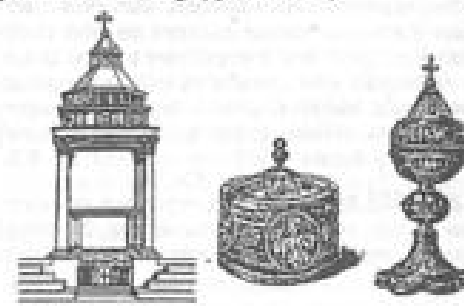
CHURRIGUERRISM Variantă a barocului spaniol (1650-1750), denumită astfel după José de Churriguera (1650-1723), unul din reprezentanții săi principali, alături de Alonso Cano, P. Ribera, N. Tomé. Stilului sever (*deornamentado*) creat de arhitectul Juan de Herrera, c. l-a opus o artă de o bogăție a formelor și ornamentației care sfida orice canoane, mergînd pînă la extravaganta (fațada Universității din Valladolid, altarul principal al Catedralei din Toledo, luxurianta sacristie a bisericii parteze din Granada, Catedrala din Santiago de Compostella); Exuberanța formelor și profuziunea decorului sculptat caracteristice c. se regăsesc în multe edificii, mai ales religioase, înălțate în coloniile spaniole din acea vreme din America. M.P.

CIANINĂ ALBASTRĂ Denumire comună pentru două culori: una compusă prin amestec fizic (albastru de Prusia și de cobalt), alta de origine organică. L.L.

CIANOTROPIE În cromatologie, efect de răcire (înlăbăstire) a culorilor, produs de obicei atunci cînd în ale se amestecă puțin alb sau (uneori) negru. Înlăbăstirea unui roșu (nuanțarea spre violet) se obține printr-un mic adăos de negru sau alb. Galbenul în care se introduce puțin negru devine verzui — intrucît i s-a adăugat prin aceasta o ușoară tentă de albastru (cunoscutul *verdaccio* medieval se realiza numai din, ocră galbenă și negru). Pe de altă parte, griurile de alb și negru — teoretic neutre din punct de vedere cromatic — pentru a putea fi păstrate ca atare trebuie amestecate în zonele de lumină cu puțin galben-oran, iar în cele de umbră cu puțin albastru. Efectele particulare ale c., controlate de pictori, sînt fructificate sau contracarate prin mijloace personale. L.L.

CIBORIU (lat. *ciborium*) Tip de baldachin realizat din piatră, lemn, rar din metal închipuind o cupolă sprijinită pe coloane, acunsă uneori sub un acoperiș piramidal. În epoca paleocreștină, c. era amplasat deasupra altarului, semnificînd soarele de pe bolta cerească, cu care era asemănat Hristos. Apare frecvent în scenele împărțășanii apostolilor sau în reprezentările Tronului Heterosiei. În arhitectura religioasă, mai este înfășurată la Ierusalim, deasupra Sf.

Mormînt, sau în cripte, deasupra mormintelor unor martiri (Salonic — Sf. Dumitru). Sub formă de baldachin a intrat în compoziția tronurilor episcopale (fr. *ciborium*, it. *ciborio*, *baldachino*, *tegorio*, *iborio*, germ. *Altarbaldachin*, *Altarziborium*, engl. *altar canopy*). 2. Vas liturgic catolic, avind forma unei cupe largi cu picior și capac, în care se păstrează ostiile după consacrare. În Biserica răsăriteană, sinonim — parțial — cu funcție cu chivotul (fr. *ciboire*, it. *ciborio*, germ. *Ziborium*, engl. *pyx*, *ciborium*). T.S.

CICLOPEANĂ, ZIDĂRIE — Zidărie compusă din blocuri enorme de piatră de calcar, neîfășuite, fără mortar, fixate cu pietre mai mici în interstii și susținute prin greutatea proprie; tehnica folosită de micenienii la construirea fortărețelor și a înălțimilor. Denumirea se datorează grecilor, care au crezut că aceste ziduri erau construite de Ciclopi, personaje uriașe ale mitologiei grecești. I.C.

CICLU Suită de imagini desenate, gravate, unele și pictate, avind un singur subiect. Fie că urmărește firul unei narațiuni, fie că încarnează tema într-o succesiune de metafore și simboluri, c. este obligat, prin însăși concepția lui, să susțină o tensiune emoțională și expresivă puternică. A fost mult folosit în grafica de idei. C. au cunoscut momente de mare înflorire în sec. 16-17 (Urs Graf — Elveția, Jacques Callot, c. *Caricaturilor* — Franța). La începutul sec. 19 (Goya, c. *Capriciilor*, *Dezastrurile războiului* — Spania), la sfîrșitul sec. 19 (Max Beckmann, Emil Nolde — Germania; Frans Masereel — Belgia), la mijlocul sec. 20 în S.U.A. (Jasper Johns, Rauschenberg). În România, c. grafic s-a afirmat în sec. 20, în aria graficii politice (Vasile Dobrian, Vasile Kazar) (fr. *série*, *cycle*, it. *ciclo*, germ. *Zyklus*, *Reihenfolge*, engl. *cycle*). A.P.

CIGNEROGNOLLO (it.) Culoare medievală consemnată de Cennino: era un cenușiu compus din var și negru care se folosea ca tentă de fond pentru veșminte și clădiri, peste ea urmînd a fi pictate luminile și umbrele (în tehnicile în fresco și în secco). L.L.

CILINDRU Înfișit în Mesopotamia (mil. 4 î.H.) este un obiect realizat în general din piatră, avind o formă cilindrică, gravat cu semne, figuri, simboluri, texte. Prin amprentarea pe plăci de lut se obținea o

imagini în relief. Aceste plăci puteau fi mobile, atunci când purtau text, sau fixate pe un suport, având rol decorativ. I.C.

CIN Termen care la origine semnifică „ordine”; a fost preluat în iconografia ortodoxă în ideea reprezentării în pictură a ierarhiei Bisericii, într-o compoziție pe registre: în cel superior, Sf. Treime sau numai Iisus Hristos (apoi coborînd), cetele îngerești, profeții, apostolii, sfinți de diferite categorii, ultimul rînd fiind rezervat sfinților călugări. Semnifică marea rugăciune a tuturor acestor categorii de sfinți pentru mintuirea omenirii, fiind o amplificare a temei Deisis. Cele mai remarcabile exemple se înfățișează în pictura exterioară din Moldova, unde îmbracă în întregime cele 3 abside: Humor, Moldovița, Arbore, Voroneț, Sucevița. V. și Deisis T.S.

CINABRESE Roșu deschis, compus prin amestecul albului de var „antogiovanni” cu sinopia. S-a folosit în fresca medievală, îndeosebi pentru redarea carnațelor. L.L.

CINABRU (lat. *cinnabaris*) Culoare roșie strălucitoare, cu tonuri între stacojiu și violet, larg utilizată în toate tehnicile picturii, începînd cu Egiptul antic și pînă la crearea vermillonului de cadmiu, cu care se aseamănă ca tentă, dar care l-a eliminat de pe paleta pictorilor, fiindu-i nat superior ca stabilitate la lumină și în amestecuri. Este o sulfură de mercur cristalină care se întunecă la lumină, e dificilă în amestecuri și relativ toxică. Există un c. natural și altul artificial. Denumiri vechi: carmin chinezesc, chinovar (var. chinovar pisat, chinăvări), c. (de munte, de Veneția), euglac (sau gugulac, de la germ. *Kugellack*, bordo), roșu permanent, kinabri, platră jinoabr, jinoabr (var. jinoabr, jinoavr, zinabr), vermillon (de China, de mercur, englez, francez, permanent, stacojiu). Alte culori cu denumiri asemănătoare: - de antimoniu, pigment roșu intens, cald, brevetat în anul 1847 de Murdock (Scoția). Este o sulfură de antimoniu. A fost înlocuit aproape complet de cadmiurile roșii, cu o mai largă compatibilitate chimică: - ecarlat (fr. *écarlate*), pigment artificial de un roșu aprins, care se decolorează rapid. Este o iodură de mercur, foarte toxică, inventată pe la jumătatea sec. trecut, astăzi abandonată. Sin. brillant scarlet, iodin scarlet, pure scarlet, vermillon écarlat (fr. cinabre, vermillon, it. cinabre, germ. *Zinnober*, engl. *cinnabar*). L.L.

CINA (CEA DE TAINĂ) Temă iconografică inclusă în ciclul Patimilor, ilustrînd momentul ultimei înfățișări a lui Hristos cu apostolii înainte de moartea sa. Cunoaște destul de puține variante, în funcție de epocă și de problemele plastice ale fiecărui artist. Compozițional, constă din aranjarea în jurul unei mese (rectangulare, ovale, în potcoavă) a celor 12 apostoli care îl înconjoară pe Hristos. Prima reprezentare datează din sec. 6 (Codicele Rabbula); s-a răspîndit apoi în Apus, ca și în Răsărit, decorînd biserici, dar mai cu seamă rectorii (cea a lui

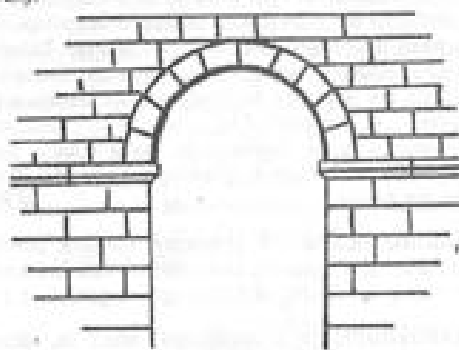
Leonardo da Vinci, la Milano) sau trapeze (Muntele Athos, Mănăstirea Dionisiou — sec. 16) (fr. *La Cène*, it. *Cenacolo*, L'Ultima Cena, germ. *Das letzte Abendmahl*, engl. *The Last Supper*). T.S.

CINERARIU Urnă conținînd cenușa defunctului. Frecvent înfățișate în tumuli. I.C.

CINERARIUM În antichitatea romană, încăpere destinată păstrării urnelor funerare. I.C.

CINGHIAR → verde de cupru

CINTRU 1. Curbură interioară, concavă, a unui arc sau a unei bolti. Sin. *intrados*. Arc în plin c., boltă în plin c.: arc sau boltă a cărei deschidere este de 180° (semicerc, semicilindru). 2. Model-cofraj din lemn servind la construirea unui arc sau a unei bolti, al cărei traseu îl indică și căreia îi servește ca suprafață de sprijin în timpul ridicării. Sin. *cofraj* (fr. *cintre*, it. *centina*, sesto, germ. *Rundbogen*, engl. *semicircular arch*). T.S.

CIOCAN DE SCULPTOR Unealtă de lovire cu mâner, de diferite dimensiuni și forme, necesară în procesul de lucru al sculpturii în materiale dure (piatră, marmură, lemn ș.a.), acționată manual sau mecanic cu aer comprimat. 1. C.d.s. masiv din fier, oțel (pătrat, paralelipipedic, rotunjit la capete) se folosește în faza de degroșare a blocurilor și pentru lovirea teluritelor scule de tăiere a formelor și volumelor unei sculpturi în piatră, marmură (fr. *marteau de sculpteur*, it. *martello*, germ. *Schlägel*, engl. *hammer*). 2. C.d.s. din lemn (pătrat, tronconic, cilindric) cu coadă scurtă, confectionat din esențe tari în genere cimșir (*Buxus*) hicon, nuc, servește la lovirea dărilor în tăierea și ciopirea lucrărilor sculptate în lemn (fr. *maillet*, it. *mazzuolo di legno*, germ. *Holzhammer*, engl. *wooden mallet*). C.R.

CIOPIRE Acțiunea tăierii, incizării materialelor dure (piatră, lemn, fildeș ș.a.) cu unelte din fier, oțel (ciocan, daltă, gradină, rășpel, spoț) pentru realizarea unei sculpturi în forme tridimensionale sau în relief. Poate fi executată în totalitate de către sculptor (c. directă) sau de un pietrar prin transpunerea exactă (v. punctare) a unui model creat de un artist, în

genere turnat în ghips sau alt material mai rezistent. - directă, tehnică străveche de sculptare a materialelor dure, în care artistul atacă piatră, marmura, lemnul prin tăiere directă, la dimensiunile dorite, degajînd treptat silueta și volumele sugerate de forma specifică a blocului, bușteanului sau determinate de tema aleasă. C.d. se execută manual folosind unelte tradiționale cunoscute din antichitate, sau cu telurite mijloace mecanizate, moderne, acționate electric (ciocanul pneumatic ș.a.). C.R.

CIPOLIN (it.) Varietate de marmură. Se extrage în carierele din insula Euboea (Marea Egee) și din Italia. Albă cu striții concentrice negre, cenuși, verzi, denumirea provine din asemănarea cu bulbul de ceapă. Structura înfățișată prezintă dificultăți în ciopirea lucrărilor de sculptură, c. fiind folosit din antichitate, cu precădere pentru placarea zidurilor, a coloanelor, a pilăștrilor sau pentru socluri și telurite obiecte de artă decorativă (fr. *cipolin*, it. *cipolino*, germ. *Cipolinmarmor*, engl. *cipolino*). C.R.

CIPPUȘ Bloc de piatră folosit de romani ca bornă de demarcare teritorială. În unele situații era folosit ca piatră de mormint purtînd o inscripție dedicatorie (fr. *cippe*, it. *cippo*, germ. *Cippus*, *Gedenkstein*, engl. *cippus*, *gravestone*). I.C.

CIRC Edificiu roman destinat întrecerilor de care, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite. Pe laturile lungi și în zona rotunjită erau ridicate gradene, tribuna imperială fiind plasată la mijlocul uneia dintre laturile lungi. În mijlocul arenei era construit un zid acoperit cu relieuri, împărțînd-o în două piste, care trebuiau parcurse de șapte ori. Una dintre extremități se încheia cu o poartă triumfală (fr. *cirque*, it. *circo*, germ. *Zirkus*, engl. *circus*). I.C.

CISTERNĂ Rezervor săpat în stîncă sau în pămînt, impermeabilizat prin diferite metode, de dimensiuni variabile, servind la colectarea și păstrarea apei de ploaie sau aduse din izvoare naturale. În arhitectura bizantină, sînt cunoscute basilici-c., de foarte mari dimensiuni, cu pereți placi cu piatră și prevăzute cu numeroase coloane care susțin boltile (cea mai bine păstrată — la Istanbul). (fr. *cisterna*, it. *cisterna*, germ. *Zisterne*, engl. *cistern*). T.S.

CIUBUC Mură convexă, cu profil semicircular (uneori și în arc ușor frînt), caracteristică decorației romanice și mai ales gotice; frecventă în arhitectura

caucaziană; înfățișată și în decorația arhitecturală din Țara Românească (sec. 16-18), realizată rar din piatră (Biserica de la Mănăstirea Dealu și cea

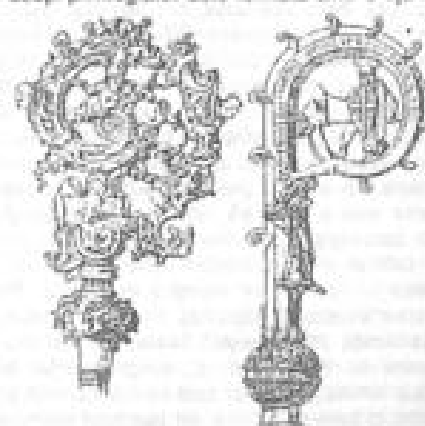
Episcopala din Curtea de Argeș) și foarte frecvent în cărămidă special profilată. Sin. *Tor* (fr. *boudin*, it. *bastione*, *toro*, germ. *Rundstab*, *Wulst*, engl. *torus*). T.S.

CIZELARE 1. Mod de retușare și finisare a ornamentelor unei piese de metal, prin eliminarea bavurilor, pentru a se obține o mai mare finețe. Tehnică practică în antichitate de egipteni și de asirieni, preluată de Bizanț prin intermediul Orientului Apropiat și introdusă în Europa Occidentală, în sec. 13. Există trei procedee, aplicate din Renaștere, alt în argintărie, alt și în giuvaiererie: - după topirea metalului („au fondu”), - prin ciocănire („au repoussé”), - prin sculptare directă („sur pièce”). C. este practică pe scară largă în sec. 15-17, în Italia, de unde se răspîndește în restul Europei; se extinde și la arta mobilierului, a ceramicii (aplicați și monturi de vase). 2. Retușarea finală a lucrărilor de sculptură turnate în bronz sau alte metale. Pentru netezirea asperităților de pe suprafețe, îndepărtarea bavurilor și a altor imperfecțiuni se folosesc telurite unelte din metal (ciocan, daltă, rășpel, perie etc.) (fr. *ciselure*, it. *cesellatura*, germ. *Ziselieren*, engl. *chasing*, *chiselling*). V.D. și C.R.

CÎLȚI Deșeurile de cîne ori de în rămasse între dinți daracului după trecerea prin el a fuorului. Tăiași în lungime de cîțiva centimetri, se introduc în mortarul de frescă (intonaco) pe care îl „jeagă”; favorizează reacțiile chimice, dau pastei de var onctozitate și o mențin umedă chiar două zile după aplicarea ei pe zid. Uneori au fost înlocuiți cu paie, pleavă, puzderi, păr de vită, fire de iarbă uscată etc. L.L.

CÎMP Suprafața suportului, fondul pe care se execută o operă desengia, pictată etc. (Termenul este asimilat uneori cu *fond*) (fr. *champ*, *fond*, it. *campo*, germ. *Hintergrund*, engl. *background field*). L.L.

CÎRJĂ EPISCOPALĂ Însemn al puterii spirituale a episcopilor, conferit în mediul catolic și superiorilor unei abății privilegiate. Este formată dintr-o tijă lungă

de lemn sau metal, cu extremitatea superioară bogat decorată: cele catolice au capătul recurbat în spirală, ornat cu motive vegetale, zoomorfe, antropomorfe sau chiar cu mici scene; cele ortodoxe diferă în funcție de rangul celui care o poartă: cele metropolitane au la extremitatea superioară doi șerpi afrontați realizați din metal prețios cu caboșoane cu pietre prețioase, cele episcopale sînt mai simple, ambele tipuri purtînd la o treime din înălțime o piesă textilă încrețită în jurul unui inel (fr. *crosse d'évêque*, it. *pastorale*, germ. *Bischofsstab*, engl. *crozier*, *pastoral staff*). Sin. *crosă*, mai rar folosit. T.S.

CÎRMÎZ (turc.) Culcare roșie violacee intensă. Există un c. vegetal și altul animal. Cel de origine animală se extrage din gogoșile unei insecte parazit denumită *coșeniță* (*coccus cacti*), de origine mexicană, căreia i s-a mai spus și c., iar cel vegetal se obține din fructele plantei erbacee numită c. sau rumeoară (*phytolacca decandra*). S-a folosit în boiangeria medievală ca înlocuitor al purporei. Pentru a fi util pictorilor, colorantul se folosea direct sau era fixat pe aluminiă, rezultînd o culoare frumoasă, dar instabilă la lumină și în amestecuri. Denumiri medievale: *sîngele Sf. Ioan*, *stacciu* venețian. Denumirile obișnuite ale c. produc destule confuzii (fr. *kermès*, *cramolai*, it. *chermisino*, germ. *Kermesinrot*, *crimson*). V. și *carmin* L.L.

CLAROSCUR Procedeu grafic și pictural de distribuire a luminilor și a umbrilor în vederea obținerii unor treceri gradate sau a unor puternice efecte de contrast între umbră și lumină, o modalitate de creație bazată pe expresivitatea dialogului dintre lumină și umbră. Întrucît contrastele valorice sînt caracteristice c., raporturile cromatice — țără a fi ignorate — dețin un rol secundar. În evoluția sa, c. a cunoscut mai multe etape. Inițiatorul lui pare a fi Leonardo da Vinci, cu al său sfumațo, în care contururile se estompează, culoarea locală își reduce autonomia, cedînd locul unei cromatice generale delicate, aurii, învăluitoare, parcă de asfințit. Correggio — considerat uneori creatorul procedurii — nu face decît să-l ducă mai departe. Giorgione, Tizian, Tintoretto, Veronese cultivă regia de lumină a tablourilor, asociînd-o bogăției cromatice proprii Școlii venețiene. Un mod aparte în înțelegerea c. (numit uneori *luminism*) îl aduce Caravaggio: lumina tablourilor sale pare emisă de surse puternice, astfel că pe funduri întunecate apar figuri luminate puternic, subliniate de umbre grele. Plasticitatea acuzată a operelor sale a făcut să aibă mulți imitatori (numiți astăzi *caravagisti*), marcînd arta sec. 17, în care c. este cultivat cu precădere. Valori proprii c. sînt prezente în opera unor maeștri ca Murillo, Ribera, Zurbaran, Velázquez (Spania), Poussin (Franța), sau la așa-numiți „mici maeștri” flamanzi și olandezi etc. În opera lui Rembrandt, c. atinge punctul lui de apogeu: lumina tablourilor sale nu mai este un eclersaj exterior, ci pare să emane din interiorul elementelor,

contururile se tocesc în mase aurii alternate cu umbre profunde. În grafică, c. are un rol important în desen și în gravura în alb-negru (cu deosebire în acvatinta, mezzotinta, acvaforta, dar și în xilo, linogravură și în litografie), pentru redarea efectelor de picturalitate și consistență a volumelor. De asemenea, ca valoare de contrast, potențează expresivitatea desenei și gravurii în alb-negru (fr. *clair-obscur*, it. *chiaroscuro*, germ. *Helldunkel*, engl. *chiaroscuro*, *claire-obscur*). V. și **contrast cromatic** A.P. și L.L.

CLASICISM 1. Din punct de vedere estetic-teoretic, c. desemnează orice creație artistică ajunsă în faza ei de consacrare definitivă, avînd caracter de exemplaritate, vocația de model. În acest sens se opune conceptului de modernitate imediată. Totuși — prin distanță istorică — se vorbește astăzi și despre curentele moderne ale începutului de secol 20 ca despre modernitatea clasică. Pentru aspectul teoretic al termenului de c. poate fi folosit și cel de *clasicitate*. 2. Din punct de vedere istorico-tipologic, c. se referă la toate orientările care descind sau se inspiră din arta antică greacă și romană în faza lor de maturitate, denumită clasică. Există elemente de c. în arta elenistică — ultima fază în evoluția artei grecești —, în arta bizantină, precum și în arta medievală vest-europeană — în arta carolingiană și în arta gotică. În Renaștere, c. devine programatic, iar în barocul francez (N. Poussin, frații Le Nain) și italian (frații Carracci) subzistă cu forme caracteristice legate de tradițiile artistice locale. Începînd de la mijlocul sec. 18 și pînă în prima treime a sec. 19, c. cunoaște un nou impuls, în Anglia, Franța, Germania, Austria, țările scandinave, Rusia, determinat atât de descoperirile campaniilor de săpături arheologice de la Herculaneum și Pompei, cît și de scrierile lui J.J. Winckelmann, Caylus, R. Mengs ș.a. Un rol în afirmarea c. în această fază, cunoscută și sub numele de neoclasicism, l-a avut și evoluția ideologică și politică spre o concepție democratică asupra guvernării și organizării societății, care a atras după sine nevoia unei raționalități și simplificări în viziunea și expresia artistică, precum și a reînnoirii în artă a valorilor clasice ale eticii și eroismului civic. La sfîrșitul sec. 18 și începutul sec. 19, c. — neoclasicismul — se interferează și se îmbină cu romantismul literar-artistic. Prin K. Friedrich Schinkel, Goethe, C.D. Friedrich și Otto Runge în Germania, F. Overbeck în Austria, prin A. Chénier și Louis David în Franța, prin J.F. Füssli în Anglia, A. Canova în Italia, B. Thorvaldsen în Danemarca ș.a., idealul estetic și filozofic al c. — armonie, claritate, echilibru — este încorporat experienței moderne — la acea dată — a trăirii romantice cu neliniștea, introvertirea și incursiunile ei în zonele tulburi ale conștiinței, reușindu-se un moment de sinteză spirituală în arta europeană, primul după sinteza dintre clasic și contrariile sale, în sec. 17 francez. În România, neoclasicismul s-a răspîndit începînd din sec. 18, în arhitectura religioasă și civilă din Moldova, apoi și în

Muntenia, iar în sec. 19, s-a afirmat, prin unele elemente, în pictura lui Gh. Tattarescu. V. și il. 33-36 A.P.

CLAUSTRU Spațiul interior al unei mînăstiri catolice în care nu au acces decît călugării, respectiv călugărițele (fr. *clôture de couvent*, it. *clausura*, germ. *Kloster*, engl. *cloistered precinct*). V. și **mînăstire** T.S.

CLAVI (plural de la *clavus*) (lat.) Termen care desemnează un element decorativ de forma unor benzi lungi colorate, contrastant față de veșmîntul lung de tip sirian (cămașă dreaptă, largă, cu mînele), pe care îl poartă numai Iisus în scenele din ciclul Patimilor, inclusiv în scena Răsîgnirii. T.S.

CLEI Termen care denumește o multitudine de materii, foarte variate ca proveniență, aspect și caracteristici, dar care au comună însușirea de a lipi. Pot fi: animale, vegetale, minerale și sintetice. C. tradiționale cele mai folosite în pictură (îndeosebi pentru grunduri și aglutinanți) sînt de origine animală, avînd la bază gelatina, caseina și albumina. C. de gelatină este extras din oasele, cartilajele, pielea și țesuturile animale. Sortimentele: — de oase, — de piele, — de pește, — de lemn, — de capră, — de pergament, — de tipăritărie etc.; c. de caseină, se extrage fie din brînză degresată, fie din granulele sau pulberea albă de caseină pură; oul, întreg sau separat în albuș și gălbenuș, se utilizează datorită albuminei pe care o conține. Din grupa c. vegetale fac parte gumele (de cireș, prun, vișin, guma adragantă, guma arabică), amidonul — din făină (de grâu, secară, țărițe), zeama de usturoi; sînt utilizate la pregătirea unor suporturi, în compoziția unor culori, pentru marfaș, ca apreturi etc. Din c. minerale face parte sticla solubilă (silicatul de sodiu și de potasiu), care se întrebunțează datorită proprietăților ei ignifuge și de impermeabilizare, iar c. sintetice se folosesc la aglutinarea unor culori, în operațiile de restaurare și conservare etc. (fr. *colle*, it. *colla*, germ. *Kleister*, *Leim*, engl. *glue*). L.L.

CLEȘTAR → **cristal artificial**

CLISIARNIȚĂ Construcție independentă, situată în incinta unei mînăstiri, sau adosată altarului unei biserici, destinată păstrării tezaurului, vaselor prețioase de cult sau odăjilor de sărbătoare. În anume împrejurări, cele de mari dimensiuni puteau servi adăpostirii temporare a unor membri ai clerului, aici avîndu-și locuința clisiarului (eclesiarhul), adică cel însărcinat cu paza documentelor și a tezaurului mînăstirii. Cea mai amplă realizare de acest fel este cea de la mînăstirea Moldovița, construită în 1610-1612 de egumenul Eftim (fr. *chambre du trésor*, it. *tesoro*, germ. *Schatzkammer*, engl. *treasure room*). T.S.

CLÎȘEU Tehnică de gravare pe sticlă, prin acoperirea unor plăci de sticlă cu colodiu sau

cerneală grasă, pe care, după uscare, artistul incizează cu un ac, după procedeu acvafortei. Placa astfel gravată este copiată pe o hîrtie sensibilizată la lumină. Astăzi nu se mai folosește aproape deloc acest procedeu (fr. *cliché-verre*, germ. *cliché-verre*, engl. *glass-print*). I.P.

CLİPEUS (lat. *clipeus*, scut rotund) Element arhitectural constînd într-un portret în medalion al unei persoane decedate. Numele derivă din obiceiul de a se decora scuturile cu portretele strămoșilor (fr. *clipeus*, it. *clipeo*, germ. *runder Schild*, engl. *circular shield*). I.C.

CLIVARE Tăierea unei pietre prețioase după straturile de cristalizare (în lamele sau plăci paralele); operație absolut necesară la tăierea diamantelor în vederea eliminării defectelor pietrei. Procedeu mecanic constă în fragmentarea corpului pietrei cu ajutorul unui cuțit sau al unui ciocan; cel chimic, în imersiunea în apă rece a pietrei încălzite (fr. *clivage*, it. *tendere*, *fenditura*, germ. *Spaltung*, engl. *cleavage*). V.D.

CLOİSSONNÉ (fr. *cloisonner*, a compartimenta) Tehnică decorativă pentru metal, în care suprafața de decorat este compartimentată prin fire sau benzi metalice sudate pe suprafața suport, fiecare compartiment urînd a fi umplut cu lamele de pietre prețioase sau semiprețioase, de lemn de esențe rare, fildes, corai, sifel sau emailuri colorate. V. **email cloisonné** I.C.

CLOİSSONISM Procedeu în pictura postimpresionistă, în special în aripa ei simbolistă reprezentată de Gauguin și Emile Bernard, constînd în sublinierea formelor plate, într-o viziune cu surse în arta gravurii japoneze. Denumirea de c. vine de la asemănarea acestui procedeu, cu un accentuat caracter decorativ, cu obiectele lucrate în tehnica cloisonné-ului. A.P.

CLOPOT Instrument sonor de forma unei cupe metalice (bronz) răsturnate, de dimensiuni variabile, prevăzută la interior cu o limbă mobilă, acționată prin pendulare. Se suspendă de esafodaje speciale solide, din lemn sau metal, adăpostite în construcții speciale: turnuri-clopotniță, zvoniță etc. C. sînt adesea decorate cu motive vegetale, geometrice, scene și inscripții. În arta creștină se folosesc din sec. 7, arta turnării lor ajungînd la apogeu în sec. 15 în Germania, Rusia, Polonia. Cel mai vechi c. din România datează din sec. 14, provenind de la Mînăstirea Cotmeana — jud. Argeș (fr. *cloche*, it. *campana*, germ. *Glocke*, engl. *bell*). T.S.

CLOPOTNIȚĂ Construcție din zid sau din lemn, ridicată special în preajma unei biserici pentru a adăposti clopotele. De plan circular sau rectangular, comportînd mai multe nivele, ea este prevăzută la ultimul dintre ele cu largi ferestre de sunet. Cele mai vechi c. datează din sec. 9 (Italia). În țara noastră, ca de altfel în majoritatea țărilor din Europa, cu începere

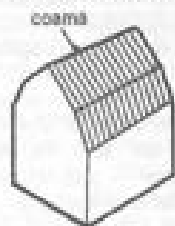
din sec. 11-12 (Franța, Germania), se întind mai cu seamă turnuri-clopotniță, făcând parte integrantă din biserica însăși. C. independente datează din epoca lui Ștefan cel Mare (Piatra Neamț, Botoșani) sau sînt așezate unor biserici de lemn din jud. Mureș, Harghita, Covasna. O formă particulară de c. este zvonita (fr. *clocher*, it. *campanile*, germ. *Glockenturm*, engl. *bell-tower*). T.S.

COACERE Operație de ardere a pieselor de ceramică în cuptoare speciale, pentru ca, supuse acțiunii focului la anumite temperaturi, să devină dure sau mai puțin dure (fr. *cuisson*, it. *cottura*, germ. *Brennen*, engl. *burning process, baking*). V.D.

COAJĂ În erminii, nume dat stratului dur de carbonat de calciu care se formează la suprafața tencuielii de frescă. Sin. *peștă, poșhiță, șpă*. L.L.

COAMĂ Muchia superioară, orizontală, a unui acoperiș; rezultînd din îmbinarea celor două pante, marcată funcțional de elemente special profilate în funcție de materialul din care este făcută înveltoarea (olane, lemn, ardezie etc.), menite să împiedice pătrunderea apei de ploaie și a zăpezii în interiorul construcției (fr. *faîtage*, it. *spina del tetto*, germ. *Firstbalken*, engl. *ridge of the roof*). T.S.

COBALT AZURIU → albastru de Bremen

COBORÎREA DE PE CRUCE Scenă din ciclul Patimilor, în care este reprezentat momentul în care Iisus Hristos mort este luat de pe crucea pe care a fost răstignit, de către Ioan Evanghelistul, Nicodim și Iosif din Arimateea. În cronologia iconografiei ciclului

Patimilor, este urmată de Pîngere și de Punerea în mormînt. Deosebiriile dintre diferitele reprezentări rezultă din poziția corpului lui Iisus față de cruce, față de scara prezentă în imagine și față de grupul personajelor secundare (fr. *Descente de croix*, *Déposition de croix*, it. *Discesa dalla croce*, *Depositione dalla croce*, germ. *Kreuzabnahme*, engl. *Descent from the Cross*). T.S.

COBORÎREA LA IAD (gr. *Anastasis*) Termen cu care scena aleasă pentru a ilustra învierea lui Hristos, este adeseori desemnată în iconografia bizantină. Este inspirată din Evanghelia apocrifă a lui Nicodim și reprezintă eliberarea patriarhilor Legii vechi de către Hristos care, apărut într-o mandorlă de lumină, calcă pe porțile sfărîmate ale iadului, trăgîndu-l de mîna pe Adam (uneori și pe Eva), urmat de o serie de personaje din Vechiul Testament. Sin. *Înviere* (fr. *Descente aux Limbes*, it. *Discesa al Limbo*, germ. *Höllenfahrt*, engl. *Descent to Hell*). T.S.

COCHILIE Motiv ornamental de origine romană, în formă de scoică, folosit în arta decorativă (fr. *coquille*, it. *conchiglia*, germ. *Muschel*, engl. *shell*). V.D.

COCLEALĂ → verde de cupru

COFRAJ Formă-mulaj, realizată din scînduri, care servește la ridicarea, pe extradossul său, a anumitor tipuri de arcade și de bolți; facilitează atât trasarea arcelor, cît și sprijinirea materialului de pus în operă pînă în momentul în care mortarul a făcut priză. În tehnica betonului armat, formă realizată din scînduri în jurul unei armături metalice, în care se toarnă masa semisolidă de beton, îndepărtată după ce aceasta s-a întărit (fr. *coffrage*, it. *palafitta*, germ. *Ausschalung*, engl. *framework*). T.S.

COLAJ (fr. *collage*, *lipire*) 1. Lipire a două suprafețe. 2. Operă realizată prin lipirea pe un suport (pînză, hîrtie, carton etc.) a unor elemente diverse: decupaie din ziare, hîrtii colorate, etichete, fragmente de tumir etc., însoțite sau nu de intervenții grafice sau picturale. Primele c. cunoscute și denumite ca atare datează din 1912 și aparțin pictorilor Georges Braque și Pablo Picasso. Procedul se modifică ulterior, opera integrînd obiecte, de regulă plate (chei, stori, cuie, așchii etc.), creîndu-se prin aceasta „tablouri-relief” care vor face trecerea din perimetrul elementelor adosate unui suport spre asamblajele de obiecte independente și, mai tîrziu, spre pop art. 2. În grafică, asamblaj asemănător de desene, acuarele sau orice alt procedeu grafic, cu elemente sau fragmente de obiecte din realitate. Astăzi, c. în grafică se suprapune adesea cu tehnicile mixte; își are originea în cubism, dar este folosit mai ales în dadaism și suprarealism, în pop art și hiperrealism. Fotomontajul folosește, de asemenea, procedeele c. A.P. și L.L.

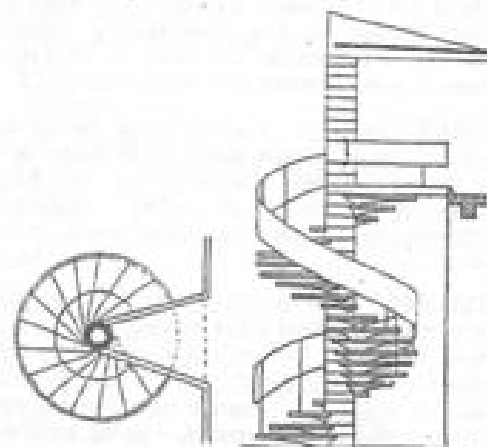
COLAN Lanț ornamentat, purtat în jurul gîtului de deținătorii unor ordine cavalierești și militare, din Evul Mediu pînă azi (fr. *collier*, it. *collana*, germ. *Halsband*, engl. *necklace*). V.D.

COLATERALĂ Navă laterală într-o bazilică sau într-o biserică hală, separată de cea centrală prin colane sau stîlpi legați prin arcade, care delimitează în spațiul C. travei acoperite cu bolți independente, sau marcate de arce dublouri în cazul bolturilor continue (fr. *bas-côté*, *collatéral*, it. *navata laterale*, germ. *Seitenschiff*, engl. *side-aisle*). T.S.

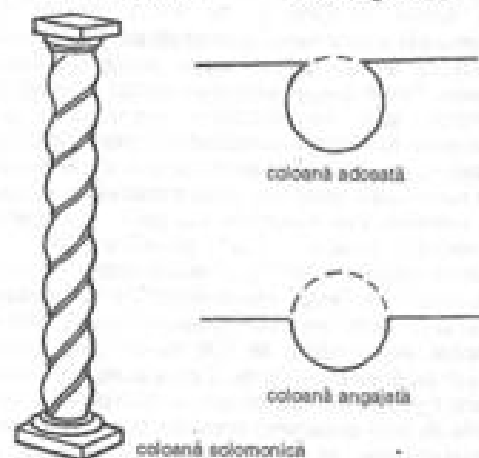
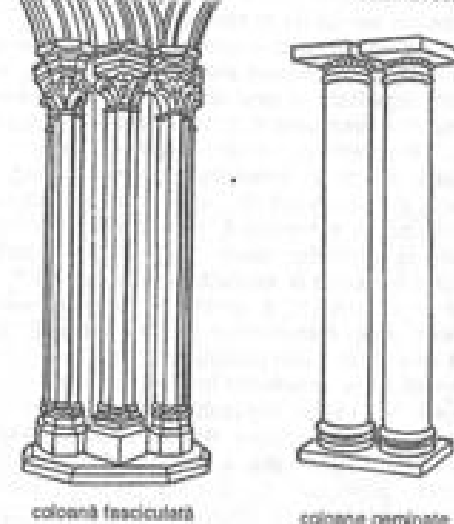
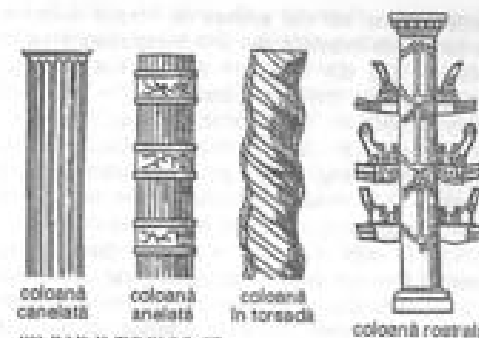
COLCOTAR Pigment roșu, rece, ușor violaceu, cunoscut din epoci vechi. Este fie un peroxid de fier obținut pe cale artificială, fie un oxid natural de fier. Culoare cu tonuri calme, durabilă, lipsită de toxicitate, utilizată în toate tehnicile. L.L.

COLERETĂ (fr.) Guler mare încrețit sau plisat, cum au fost cei femeiesc din dantelă, susținut de sirme, de la sfîrșitul sec. 16, și cel purtat de bărbați după moda olandeză a sec. 17 (fr. *colerette*, it. *collareto*, germ. *Halskrause*, engl. *collar-ruff*). A.N.

COLIMAÇON (fr.) Scară în spirală realizată din lemn, piatră sau metal, cu treptele dispuse strîns în jurul unui ax central. Vîzute de jos, treptele au aspectul unui evantai dezvoltat în spațiu (fr. *escalier en colimaçon*, it. *scala a chiocciola*, germ. *Schneckenstiege*, *Wendeltreppe*, engl. *turnpike stairs*, *winding stairs*). T.S.

COLOANĂ Element constructiv vertical, destinat să contribuie la descărcarea forțelor de împingere provenite din sistemul de acoperire a unui spațiu (bolți, tavane). În general, este compusă din bază, fus, capitel. Poate fi realizată din lemn, piatră, cărămidă, metal, beton. Funcția de structură este foarte adesea dublată de una decorativă, forma, amplasarea, ornamentația fiind determinate de epocă și stil (fr. *colonne*, it. *colonna*, germ. *Säule*, engl. *column*, *shaft*). Din punct de vedere al structurii poate

fi: - **monolită**, realizată din o singură bucată de material (cele de lemn, uneori din piatră, cele turnate în metal sau beton) (fr. *c. monolithe*, it. *c. monolita*, germ. *Einsteiensäule*, engl. *monolithic c.*); - **modulată**, c. la care fiecare element constitutiv este realizat din bucăți independente — asamblate după

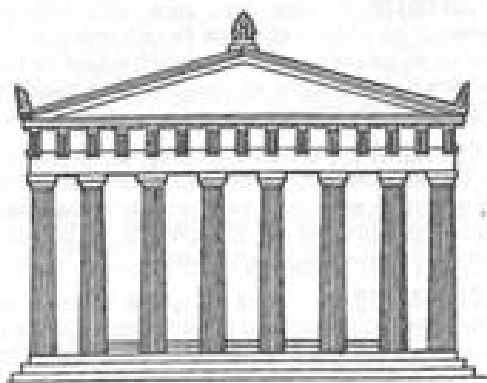
diferite metode, cel mai adesea cu scoabe metalice, prin șanțuri de îmbinare sau prin întrepătrunderea de profile — sau din elemente constructive identice, profilate special (cele de cărămidă). Din punct de vedere al secțiunii fusului poate fi: — **cilindrică**, cu diametru circular (fr. c. monocylindrique, it. c. monocilindrica, engl. single pillar, rounded shaft); — **canelată**, cu diametrul festonat printr-o succesiune de concavități (fr. c. cannelée, it. c. scanalata, germ. geriffelte S. engl. fluted c.); — **anelată (inelată)**, cu diametrul festonat printr-o succesiune de convexități (fr. c. annelée sau c. baguée, it. c. inanellata, germ. Ringsäule, gewirfelte S., engl. banded shaft); — **în torsadă**, cu aspect de fir răsucit (fr. c. torsé, it. c. tortile, c. a. torçiglione, c. a. spirale, germ. gewundene S. engl. spiral c., twisted shaft); — **fasciculată**, c. multiple, organizate în jurul unui nucleu central sau pilastru (fr. c. fasciculée, it. c. fascicolata, c. a. fascio, germ. Bündelsäule, engl. bundle-column); — **innodată**, tip de c. geminată, la care cele două elemente sînt unite printr-un nod de piatră la jumătate din înălțime; — **solomonică**, pe înălțime, prezintă răsuciri, cu alternanțe concav, convex (sinusoide). Din punct de vedere al amplasării în spațiu poate fi: — **liberă** (fr. c. isolée, it. c. isolata, c. staccata, germ. Vollsäule, engl. free-standing c.); — **adosată**, c. alipită unui zid sau unui pilastru (fr. c. adossée, it. c. addossata, germ. angelehnte S., engl. detached s.); — **angajată**, c. parțial înglobată în zidărie (fr. c. engagée, it. mezza c., germ. Halbsäule, Dienst, engl. engaged c.); — **geminată**, c. grupate câte două (fr. colonnes géminées, it. colonne binate, germ. gekuppelte Säulen, engl. coupled columns). În funcție de spațiul geografic și de epocă, fiecare din elementele componente, care însă nu funcționează decât ca un întreg, dobîndesc trăsături stilistice aparte. Foarte des, în arhitectura greacă, romană, în romanic, gotic, neoclasicism — împreună cu alte elemente funcționale (antablament, arce, tipuri de bolt) —, c. contribuie la definirea unui stil. În funcție de semnificație poate fi: — **comemorativă**, c. ridicată în amintirea unui eveniment sau pentru a perpetua memoria faptelor unei persoane (fr. c. commémorative, it. c. monumentale, germ. Denkmalsäule, engl. monumental c.); o variantă specială, foarte frecventă în epoca barocă, este — **clumel**, reprezentată, de fapt, de un grup statuar organizat în jurul unei c. din a cărei compoziție facea parte Fedoara (plasată pe c. în vîrf) înconjurată de o serie de sfinți considerați protectori împotriva acestui flagel colectiv; alt tip special este — **rostrată**, c. decorată cu prova unui vas, ridicată pentru a comemora victorii navale. V. și **abacă**, **bază**, **capitel**, **fus**, **ordin** T.S. și I.C.

COLOFONIU → saciz

COLOGRAVURĂ Procedeu folosit în gravură, care constă în lipirea pe placă a unor elemente (de ex.

bucăți de carton) care, la imprimare, creează efecte de colaj. I.P.

COLONADĂ Succesiune uni- sau pluriliniară de coloane de același tip sau de tipuri diferite, unite prin arhitrave ori prin arce, care se constituie în ansambluri independente (C. din Piața Sf. Petru din Roma) sau fac parte integrantă din structura unui edificiu, alcătuiind un portic frontal sau înconjurîndu-l pe două sau mai multe laturi (fr. colonnade, it. colonnato, germ. Kolonnade, Säulengang, engl. colonnade). V. și **portic** T.S.

COLONETĂ Coloană de mici dimensiuni, cu funcție decorativă, realizată din piatră, lemn, stuc sau turnată în metal, ciment ori beton. Ca structură și tipologie, prezintă aceleași elemente componente și variante formale ca o coloană (fr. colonnette, it. colonetta, colonna, germ. Säulchen, engl. small column). T.S.

COLOR Culoare roz, cu variații tonale, folosită de vechii meșteri de sorginte bizantină. Se obține prin amestecul pămînturilor roșii cu alb de var. Este echivalentul răsăritean al culorii cinabrese, menționată de Cennini. Var. color piatră, color (kolur). L.L.

COLORANT La modul general, materie care are proprietatea de a colora o altă materie, încoloră sau colorată la rîndul ei. Într-un limbaj specializat, c. sînt materiile extrem de fine (fără „corp”), solubile în lianți și solvenți, lipsite de o culoare proprie bine definită, care se întrebuintează cu precădere pentru vopsirea fibrelor textile, în care sînt încorporate. (Spre deosebire de aceștia, pigmenții acoperă anumite suprafețe.) Pentru a deveni utilizabili ca paste picturale, c. li se împrumută un „corp” străin și inert din punct de vedere chimic, cum ar fi alumina, creta etc. Primii c. au fost anumite extracte vegetale din flori, frunze, fructe, scoarță, tulpini sau rădăcini (din care au fost preparate, de pildă, garanța, indigoul, băcanul etc.), sau materii de origine animală (concretizate în pigmenți cum sînt carminul, sepi, galbenul indian etc.). Astăzi aproape toți sînt produși

prin sinteză chimică (fr. colorant, it. colorante, germ. Farbmittel, engl. colouring matter). L.L.

COLORIMETRIE Disciplină științifică al cărei obiect de studiu este măsurarea variațiilor cromatice și stabilirea unor etaloane generalizatoare în care culorile sînt exprimate numeric. Un asemenea etalonaj ține seama de trei coordonate fizice ale culorii: tentă propriu-zisă, luminozitatea și puritatea. Necesitatea studiilor de acest gen este determinată de lipsa unei nomenclaturi simple și stabile, cu valoare internațională, care să poată cuprinde numărul enorm de tonuri și nuanțe ale culorilor. Printre primii cercetători care au încercat o astfel de sistematizare se numără chimistul francez Michel Eugène Chevreul, care, în anul 1839, a imaginat și a concretizat pe o suprafață de porțelan un cerc al culorilor împărțit în 1368 de ari numerotate. De atunci au fost întocmite serii de atlase și cataloage de culori. Diversitatea extremă de nuanțe a fost definită cu ajutorul unor aparate de măsură de înaltă precizie, au fost propuse sisteme colorimetrice complexe, fără să se fi putut ajunge totuși la adoptarea unuia unanim acceptat. Printre cele mai cunoscute sînt: sistemul francez A.F.N.O.R., sistemele engleze Munsell și British Colour Council, sistemele germane Ostwald și Adam, sistemul belgian Pétre-Octochrom, sistemele suedeze Hesselgreen și Pery-Marthin, sistemul finlandez Syreeni etc. Interesul pictorului față de asemenea studii și măsurători de mare exactitate este însă destul de redus, importanța și eficiența lor relevîndu-se în disciplinele de cercetare (fizică, chimie, psihologie etc.), în design, în practica producătorilor de pigmenți și coloranți, în industria textilă. L.L.

COLORIST Calificativ atribuit unui pictor înzestrat cu un simț aparte al culorii. Un c. își construiește tablourile în primul rînd pe baza raporturilor cromatice, culoarea — rafinată, vie, dar nu întotdeauna eclatantă — devenind astfel trăsătura definitorie a artei sale. Dintre artiștii epocilor clasice sînt considerați mari c. pictorii Școlii venețiene (Titian, Veronese etc.), prin comparație cu pictorii florentini, socotiți a fi mari desenatori. Printre colorisții faimoși ai sec. 20 un loc distinct îl ocupă Henri Matisse. În arta românească — a cărei propensiune pentru culoare constă în o caracteristică generală — excelează în acest sens Ștefan Luchian, Theodor Pallady, Alexandru Ciucurencu etc. (fr. coloriste, it. colorista, germ. Colorist, engl. colourist). L.L.

COLOS (gr. kolossos) Denumire dată în lumea greco-romană statuiilor gigantice. La origine, termen folosit de Herodot în descrierea Egiptului cu referire la statuile lui Ramses al II-lea de la Abu Simbel, generalizat apoi în lumea mediteraneană (ex. Rhodes) (fr. colosse, it. colosso, germ. Koloss, engl. colossus). I.C.

COLȚ → dinte

COLȚAR Mobilă de structură triunghiulară destinată să ocupe într-o încăpere spațiul unghiular dintre doi pereți; apare în inventarul mobilierului din sec. 17. De forma unui dulap scund, c. are rafturi pe fațada deschisă sau închisă cu un batant, ori cu două uși, sertare pe centură, tăblia marcată cu profile; uneori, este acoperit cu placă de marmură. Plasat în cadrul sufrageriei c. are rol de bufet-servantă. În sec. 18—19, piesele de lux destinate salonului, budoarului sînt confecționate din lemn marchetat, sculptat și aurit, cu garnituri de bronz, pictat pe fonduri de culoare închisă sau deschisă, lăcuit cu lacuri de China, verniuri Martin (fr. encoignure, it. cantoniera, angliera cantonale, germ. Eckmöbel, Eckschränken, engl. corner cabinet, corner-cupboard). C.R.

COLUMBARIUM Inițial, nișă destinată să păstreze o urnă funerară. Începînd cu sec. 1 î.H., încăperea cu rol funerar, avînd pereți decorati cu șiruri de nișe suprapuse, destinate păstrării urnelor. I.C.

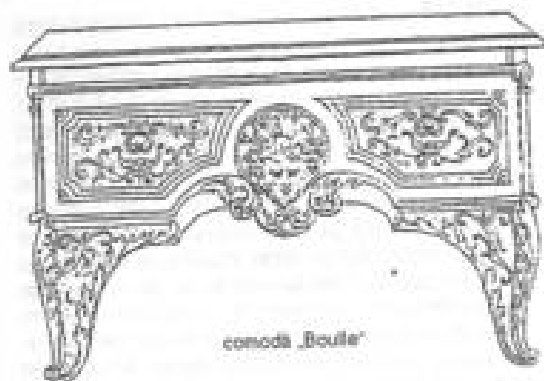
COMANDITAR Persoană care cere unui creator sau unui atelier execuția unei lucrări artistice, destinată fie propriei folosințe, fie uzului unei comunități (locuințe de diferite tipuri, picturi, sculpturi, opere de artă decorativă, o biserică, o minăstire, pictură murală sau de panou dintr-un edificiu, cărți etc.), pe care o plătește din banii proprii. În cel de-al doilea caz, c. este de fapt donator (fr. commandant, it. committente, germ. Auftraggeber, engl. patron). T.S.

COMĂNAC Bonetă de formă cilindrică, din piatră sau postav, purtată de militari în Transilvania, precum și de călugării ortodocși. Sin. potcap, culion. A.N.

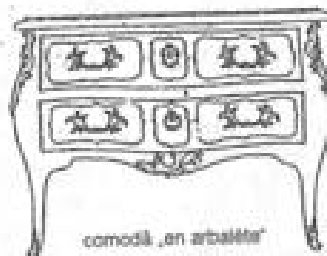
COMBINE PAINTING (engl.) Combinare a picturii cu obiecte care au doar o vagă legătură cu tabloul sau sînt lipsite în tablou (v. asamblaj). M.P.

COMID Unul din numele gumei arabe, în nomenclatura de tradiție bizantină. Var. comid alb, comid de Alexandria, zamă comid. L.L.

COMODĂ Mobilă cu sertare suprapuse (de obicei 3 sau 4), pentru păstrarea lenjeriei și a altor obiecte vestimentare. A apărut la sfîrșitul sec. 16, o dată cu dulapul de haine, înlocuind lada, dar poartă acest nume doar de la sfîrșitul sec. 17. A evoluat potrivit stilurilor dominante. De exemplu, în stilul Ludovic XIV, — **Bouffe** (după numele ebenistului care le-a creat), de formă dreptunghiulară, cu unul sau mai multe sertare suprapuse, bogat decorată, cu marchetărie din aramă, cositor și baga, cu mascaroni și măști din bronz aurit; în stilul Régence, apar — „en tombeau”, bombată, din lemn masiv sau marchetată, și — „en arbalète”, cu furnir și aplicații de bronz (creația lui Ch.Cressent); în stilul Ludovic XVI revine moda c. dreptunghiulare și apare tipul de — în semilună. Sertarele sînt, uneori, înlocuite cu uși, ca

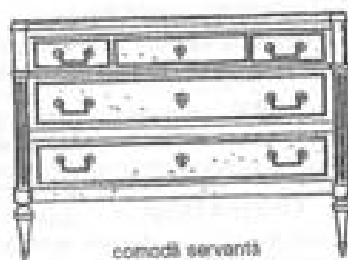
comodă „Boulle”

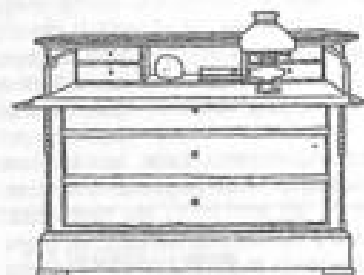
comodă „en arbalète”

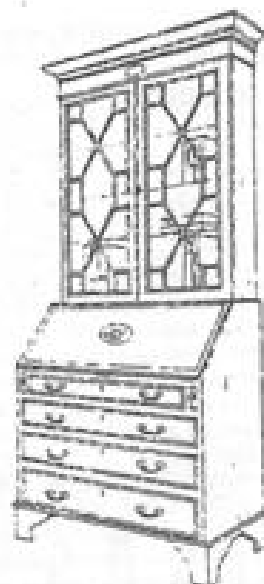
comodă în semilună

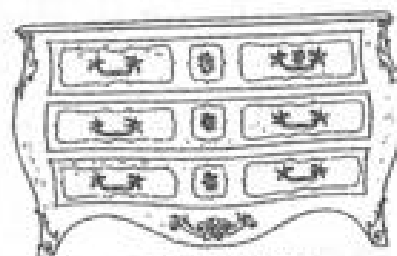
comodă servantă

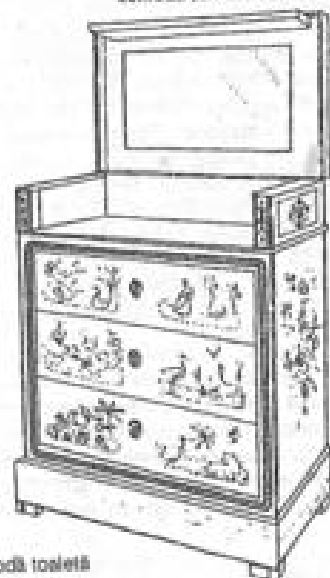
comodă birou

comodă cu etajeră

comodă „en tombeau”

comodă toaletă

În stilul Empire, iar în Anglia apare — cu etajeră. Tipuri de c. mai sînt — servantă (în stilul Ludovic XVI), — toaletă, prevăzută cu oglindă și serviciu de spălat, — birou (în stilul Ludovic Filp) etc. (fr. commode, it. cassettone, germ. Kommode, engl. chest of drawers). C.R. și A.N.

COMPANIA INDIILOR Denumirea unor societăți comerciale înființate la începutul sec. 17, ca urmare a dezvoltării comerțului dintre unele state europene și țările din Extremul Orient. Prima dintre acestea, „Compania olandeză a Indilor Orientale”, fondată în 1602, este activă pînă în 1796, „Compania engleză a Indilor”, din 1715, și „Compania franceză a Indilor”, din 1720, importă masiv pînă la începutul sec. 19 diverse produse și obiecte de artă (porțelanuri, bronzuri, țesături, piese de mobilier, sculpturi, gravuri). Totodată unele manufacturi din China, Coreea, Japonia, execută comenzi de porțelanuri destinate exportului în Europa. În ansamblu vehicularea acestor noi valori estetice influențează deosebi domeniul artelor decorative europene (fr. *Compagnie des Indes*, engl. *East India Company*). C.R.

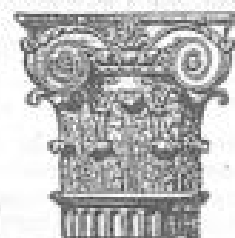
COMPLEMENTARE (CULORI) Denumire purtată de cele mai contrastante perechi de culori ale spectrului cromatic. În domeniul culorilor-pigmenți există trei perechi de c.: — primare (roșu-verde, galben-violet, albastru-oranj) și alte trei perechi de — secundare (în cercul cu 12 culori: roșu-violet cu galben-verde, galben-oranj cu albastru-violet, albastru-verde cu roșu-oranj); fiecare pereche de c. include triada primarelor: de pildă, în perechea roșu-verde, roșul și se alătură verdele, care se produce prin amestecul galbenului cu albastrul. Relațiile dintre c. sînt bine ilustrate printr-o experiență în care privim o suprafață colorată în dungii egale de roșu și verde: de la mare distanță percepem un gri rezultat din amestecul optic; de la o distanță medie percepem dungile imprecis delimitate; iar din apropiere, observăm cum cele două culori, bine delimitate, se exaltă reciproc (mai observăm, de asemenea, opoziția neantagonică, expresivă și totodată definitivă, dintre c., care deși sînt opuse, par a-și reclama prezența). Perechile de c. au unele caractere particulare și altele comune. V. și **contrast (cromatic)** L.L.

COMPLUVIUM Deschidere rectangulară practică în acoperișul vilei romane deasupra atriumului, cu rol de iluminare și aerisire. I.C.

COMPOTIERĂ Vas cu capac din faianță, porțelan, cristal, metal etc., de diferite forme (rotund, oval, pătrat, în unghiuri ascuțite sau rotunjite, cu aspect de floare, scoică etc.), folosit pentru păstrarea sau servirea compotului de fructe; intrat în uz în sec. 17-18. Exemplare frumoase provin din manufacturile europene (Delft, Sèvres, Paris, Meissen, Viena etc.)

(fr. compotier, it. fruttiera, germ. Kompottschale, engl. fruit-stand). V.D.

COMPOZIT Ordin arhitectural roman al cărui capitel combina volutele ionice și trunzele de acant corintice. V. și **ordine de arhitectură** I.C.

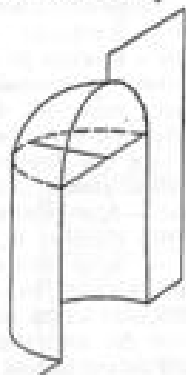
COMPOZIȚIE 1. Modalitate specifică de structurare a elementelor unei opere de artă astfel încît să formeze un ansamblu omogen, echilibrat, indestructibil, capabil să transmită privitorului ideea și emoția artistului. C. include preocupări pentru selecția, proporționarea, distribuția și corelarea elementelor, dar nu se reduce la o simplă însumare a acestora, ci vizează crearea unei unități coerente, în care s-a produs o schimbare calitativă. Într-o asemenea totalitate diversele părți constitutive își păstrează identitatea, dar nu mai rămîn dispartate, ci par reunite printr-o forță internă; ca atare, a elimina un element oarecare dintr-o c. înseamnă a o dezechilibra pînă la dislocare. Ca principiu ordonator, la baza unei c. — figurative sau nonfigurative — stă aproape întotdeauna contrastul. A realiza o — **picturală** înseamnă a structura pe o suprafață dată — cu ajutorul punctului, liniei, formei, valorii și culorii — o unitate plastică indivizibilă. Identitatea dintre subiect și tablou este într-o mare măsură aparentă, chiar în operele cele mai descriptive. Elementele naturale sînt selectate, prelucrate și metamorfozate în elemente plastice — adică în mijloace specifice de exprimare, în „semne plastice”, în convenții proprii limbajului pictural —, avînd valoare compozițională doar în măsura în care au suferit această metamorfoză. Distribuția lor pe suprafața de lucru se face printr-unul din sistemele compoziționale pentru care optează pictorul (potrivit temperamentului său și temei propuse). Astfel, caracterul static sau dinamic, liniile de forță, tensiunile, centrele de interes, cromatica, ritmul, materia picturală, ca și oricare mijloc de expresie plastică sînt subordonate structurii compoziționale de bază, singura în stare să le reunească într-un tot omogen. 2. Lucrare de artă care înfățișează personaje reunite printr-o „acțiune” comună. În acest sens c. poate fi — istorică, — mitologică, — religioasă, — de gen etc. L.L.

COMPUTER, ARTĂ DE — Desemnează imaginile vizuale obținute prin acțiunea unui computer care lucrează pe baza datelor programate de artist. A.d.c. produce desene abstract-geometrice, dar și portrete

sau peisaje, pornind de la imagini fotografice; există și sculptură de computer. Este larg folosită în domeniul artelor decorative, al creării de modele pentru textile etc. Criterii de apreciere specifice domeniului încă nu sînt stabilite, dincolo de acuratețea tehnică, deși au fost organizate, încă din anii '60, expoziții de a.d.c., la Londra, München, Hamburg, Veneția, Tokio. Această artă reprezintă un cîmp de experiențe în perspectivă și un important punct de legătură între știință, tehnologie și artă. A.P.

CONAC Reședință boierească sau nobiliară din mediul rural, de dimensiuni medii, compusă din casa propriu-zisă (care adesea poartă ea însăși denumirea de c.), din anexe gospodărești și o curte, uneori și o grădină sau chiar un parc. În funcție de epocă și de loc, poartă marca diferitelor stiluri. Cele mai vechi c. păstrate în țara noastră datează din sec. 17 (Golești și Băjești — jud. Argeș; Pașcani — jud. Iași) (fr. manoir, it. castello, germ. Landsitz, engl. manor house). T.S.

CONCĂ Boită în sferă, care acoperă un spațiu semicircular (abscidă, nișă cu fundul rotund); se poate descărca fie direct pe zidurile perimetrale, fiind construită în continuarea lor, fie numai parțial pe acestea, o porțiune interioară din secțiunea inferioară fiind legată în consolă. Ca tehnică, materialul pus în operă (cărămidă, mai rar piatră) este așezat fie în asize (radier), fie în spic (fr. conque, it. conca, germ. Muschelform, engl. conch). T.S.

CONCILIU ECUMENIC → sinod ecumenic

CONCORDANȚE, TABELE DE - În unele Evanghelii, planșe care premere textul propriu-zis, marcînd pe coloane diferite, concordanța dintre faptele relatate de cele 4 Evanghelii, indicată prin numărul capitolului și versetului respectiv. Pagina t.d.c. are o structură specifică: în interiorul unei arcade semicirculare mari, bogat decorate, sînt înscrise 3 sau 4 arcade mai mici, sprijinite pe colonete subțiri, între care este plasat textul respectiv (Codex Aureus, operă carolingiană din sec. 9, păstrat în parte la Biblioteca Vaticana din Alba Iulia) (fr.

tables de concordance, it. concordanze, germ. Konkordanztafel). T.S.

CONDEI (gr. kondyl) 1. Instrument străvechi folosit pentru scris și desen. Variază ca formă și material: — de argint era alcătuit dintr-un minier din alamă,

condeile de lemn

condeile de argint

aramă, argint etc., prevăzută cu un vîrf de argint, bine ascuțit. A fost mult întrebuințat în sec. 15-16, cînd se lucra pe panouri de lemn, pe pergament sau hîrtie, ori pe tăblițele ucenicilor. Din cauză că nu aluneca prea ușor pe suprafețele aspre, determina trăsături precise și fine, greu de șters (cu ajutorul unor răzuitoare metalice), care cu timpul se oxidau, devenind brune. Se păstrează desene executate în acest fel de Jan van Eyck, Leonardo da Vinci, A.Dürer, H.Holbein, Hans Baldung Grien, Lucas Cranach etc.; uneori este utilizat și în sec. 20 (Otto Dix etc.); — de plumb, făcut din două părți plumb și o parte cositor, bine bătute cu ciocanul (C. Cennini), se folosea în sec. 14-15 pentru exercițiile ucenicilor care copiau desenele maeștrilor; urmele lui se ștergeau ușor cu miez de pine. S-a folosit și mai tîrziu, uneori și în sec. 20 (Picasso etc.); — de plumb (moale) se folosea în Roma antică în special pentru scrisul pe pergament; — de trestie, mult folosit începînd din antichitate și pînă prin sec. 18, este confecționat din tulpina unei trestii uscate, cu vîrfu tăiat în felul penițelor; uneori vîrfu i se păstrează ascuțit, alteleori i se retează și, i se despică longitudinal — pe o lungime de cca 5 mm. Trestia lasă urme mai ferme, proaspete, mai potrivite pentru desenele bazate pe expresivitatea liniei, cînd sugerarea volumului se face prin variația ductului; linia poate fi asociată cu lavul etc. Printre maeștrii care au folosit trestia un loc aparte îl ocupă Leonardo da Vinci și Rembrandt, iar în epoca modernă, Van Gogh. 2. Pensulă, în terminologia vechilor pictori de la noi. Sin. penzel. 3. Denumire arhaizantă a instrumentului de scris compus din toc și peniță. L.L.

CON DE PIN Motiv ornamental reprezentînd fructul coniferelor; frecvent folosit pentru frize, roșase și

diferite piese de artă decorativă (fr. pomme de pin, it. pigna, germ. Pinienzapfen, engl. fir-cone). V.D.

CONDUR (turc.) Pantof femeiesc de sărbătoare cu toc înalt, adesea cusut cu fir de aur sau împodobit cu incrustații de sîdel. A.N.

CONFESIONAL În cultul catolic, piesă de mobilier de forma unei gherete, din lemn, adăsată uneia din zidurile bisericii, compartimentată în 2-3 spații care comunică între ele printr-o ferestruică zăbreliată; în cel central stă preotul care ascultă spovedania credincioșilor. În special în epoca barocă (Biserica premonstratensilor din Oradea, sec. 18) și în sec. 19, piesele sînt bogat decorate cu reliefuri, uneori policrome sau aurite (fr. confessional, it. confessionale, germ. Beichtstuhl, engl. confessional). T.S.

CONSACRARE 1. Ceremonie de sfințire a unei biserici nou construite sau reparate radical. Actul apare reprezentat, uneori, în pictura murală, ca rememorare a unui eveniment important. În arta romană și gotică, apar crucile de c. — în număr de 12, în fiecare biserică, pictate sau sculptate —, răspîndite la intervale regulate pe zidurile perimetrale interioare, amintind gestul episcopilor primelor veacuri, care traseră cu degetul asemenea cruci la sfințirea unei biserici (fr. dedication d'une église, it. dedicazione, germ. Kirchweihe, engl. consecration). 2. În cultul catolic, sfințirea pîinii și a vinului la liturghie (impărțanie) (fr. consécration, it. consecrazione, germ. Konsekration, Wandlung, engl. consecration). T.S.

CONSERVANȚI Substanțe care se înglobează în soluțiile de apă cu cîei sau în emulsii pentru a le preveni alterarea: unii acizi (fenic, boric, salicilic), formolul, albastrul, nitrobenzenul etc. Emulsiile se conservă în general cu oțet (care poate ataca însă unele culori, cum este ultramarinul artificial etc.). L.L.

CONSERVARE (lat.) Numele generic al demersurilor întreprinse pentru crearea condițiilor optime de păstrare a operelor de artă — și a altor bunuri culturale —, în scopul menținerii integrității lor materiale un timp cît mai îndelungat. În legătură cu păstrarea operelor trebuie avute în vedere două aspecte: cel preventiv, concretizat în ansamblul de sarcini ce-i revin conservatorului unui muzeu și colecționarului de artă, și cel „curativ”, de care este răspunzător restauratorul specializat. Deși artiștii au preconizat îngrijiri de acest fel cu multă vreme înainte — Albrecht Dürer etc. —, preocuparea pentru „igiena preventivă” bazată pe principii științifice a apărut și s-a extins abia în sec. 20, o dată cu apariția conceptului de patrimoniu artistic. Aceste preocupări se concretizează în norme privind calitatea și intensitatea ecierajului, sursa de căldură, temperatura și umiditatea ambianței, curenții de aer, protecția împotriva prafului și impurităților etc., incluzînd și grija pentru manevrare, transport, expunere, asigurare

fizică și valorică etc. Au fost imaginate și create metode speciale de analiză (v. examenul științific al operelor), aparate de măsură și supraveghere, instalații de purificare atmosferică, vizînd crearea microclimatului optim. Stare de —, determinarea, într-un anumit moment, a stării de sănătate a unui monument, a unei părți din el (de exemplu, pictura murală, sculptura decorativă etc.), a unui obiect de artă, cu indicarea cauzelor care au produs eventualele degradări ale acestora (fr. état de conservation, it. stato di conservazione, germ. Erhaltungszustand, engl. state of preservation). L.L. și T.S.

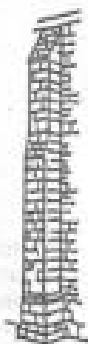
CONSERVAREA MONUMENTELOR ISTORICE

Ansamblu de măsuri practice, profilactice și curative — avînd la bază o teorie fundamentală pe cunoașterea amănunțită a istoriei, tehnicilor, acțiunilor dăunătoare la care a fost supus un monument —, care au în vedere menținerea sa într-o stare convenabilă de sănătate, compatibilă cu buna funcționare în conformitate cu o destinație originală sau cu una ulterior atribuită. Pe plan mondial, c.m.l., ca și restaurarea, de care este strîns legată, sînt reglementate prin *Charta de la Veneția*, în vigoare din 1964 (fr. conservation des monuments historiques, it. conservazione dei monumenti, germ. Denkmalpflege, Denkmalschutz, engl. Preservation of historical buildings (monuments)). T.S.

CONSOLĂ 1. Element arhitectonic din piatră, leșit de la suprafața zidului o dată cu care este construit, cu rol funcțional, servind ca punct inferior de aprijin și de descărcare pentru două arce tangente. C. are forme diferite, derivînd în general din triunghi sau sferă de sferă, fiind profilată și decorată în funcție de epocă și de stil. Sintagma „în c.” indică fie existența unei porțiuni de zid care se descarcă numai parțial pe un altul aflat dedesubt (de ex., boltă în c., a cărei terminație inferioară poate fi dreaptă, în sferă de cerc sau în dușină), fie un sistem de a lega între ele două arce tangente, la care piciorul median comun este total sau parțial suprimat, fiind uneori înlocuit cu o mică piesă de piatră sau cărămidă, sau de un profil din tencuială în formă de c. (fr. console, it. beccatello, mensola, germ. Konsole, Kragstein, engl. bracket console); 2. Termen preluat din arhitectură pentru diverse tipuri de polițe din piatră (lemn, metal, ceramică), suspendate pe ziduri exterioare sau interioare, pe care se așază sculpturi, obiecte de artă decorativă. Extins și în domeniul mobilierului se referă la categoria meselor de lux create în Franța în sec. 17, în general rectangulare, semicirculare, rezemate de perete, avînd patru sau două picioare curbate, similare unei comode în volută. C. stil Ludovic XIV și din perioada Regenței, impozantă prin dimensiuni și decorul somptuos, sculptat, aurit, în genere acoperită cu o placă de marmură, porfir, alabastru, incrustații cu pietre diverse colorate, marchetărie Boulle. Piese specifice stilului Ludovic

Sin. *Contravinture* (fr. *contre-fiche*, it. *sostegno*, germ. *Strebepfeiler*, engl. *brace, strut*). T.S.

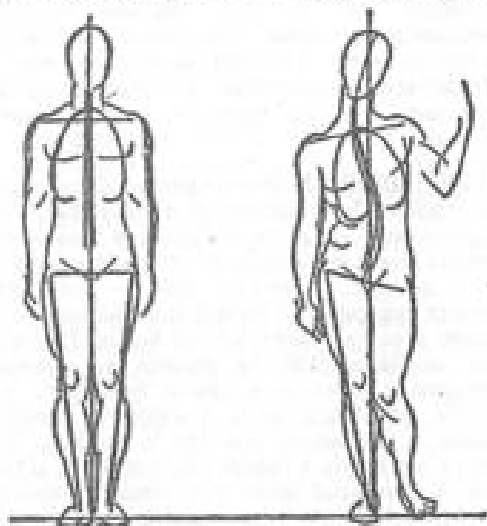
CONTRAFORT Element de sprijin exterior, făcând parte, la origine, din sistemul de descărcare și de contraimpingeri al unei bolti gotice; în interiorul edificiului îi corespund pilaștrii pe care se sprijină arcele dublouri care separă traveele. Sînt masive de zidărie din piatră sau cărămidă, paralelipedice simple sau în trepte, terminate la partea superioară cu pinaculi, fleuroane, fiale sau simple copertine din piatră. La marile catedrale gotice (Notre-Dame din Paris, Reims etc.) pe ele se descarcă arcele butante. Pot fi decorate cu reliefuri sau nișe cu statui (biserica din Sebeș). Există și - decorative, care ritmează numai fațadele. Prin intermediul goticului transilvănean, sistemul a pătruns și în arhitectura din Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare (Voroneț, Mănăstirea Neamț), ele regăsindu-se pînă în sec. 17 (Trei Ierarhi din Iași) (fr. *contrefort*, it. *contrafforte*, *puntello*, germ. *Strebepfeiler*, engl. *buttress*). T.S.

CONTRAPARTE În gravură, procedeul pentru obținerea imaginii prin inversarea desenului executat în fața unei oglinzi (fr. *contrepartie*, it. *contrapparte*, germ. *Umkehrung*, engl. *reversed print*). I.P.

CONTRAPPOSTO (it.) Termen folosit din Renaștere pentru reprezentarea corpului uman în atitudine asimetrică. Axul vertical, trasat imaginar din fosa suprasternală, se curbează și toată greutatea corpului se sprijină ferm pe un picior, celălalt avînd o poziție flexionată, contrast care angajează și poziția umerilor, unul fiind înălțat, altul aplecat. În statuaria, acest principiu al alternanței părților simetrice ale trupului apare în creațiile sculptorilor greci, începînd din sec. 5 î.H. (Policleet, Doriforul). Prezent și în arta romană, va fi frecvent întâlnit o dată cu Renașterea. Termenul se referă și la atitudinea luată de un model așezat la verticală, cu greutatea sprijinită pe un singur picior, care pozează artistului plastic. Este o poză statică, simplă și relativ comodă, mult utilizată pentru studiile de atelier, în care axele umerilor și bazinului diverg, spre deosebire de „stațiunea dreaptă”, în care sînt paralele; i se mai spune

stațiune soldie (fr. *contraposte*, it. *contrapposto*, germ. *Kontrapost*, engl. *counterpoise*). C.R. și L.L.

CONTRARELIEF Termen al avangardei ruse, introdus de Vladimir Tatlin, pentru a desemna o formă a tehnicii colajului în sculptură, realizat cu bucăți de metal, sticlă, lemn etc., compuse pe un fundal de zid sau de piatră. A.P.

CONTRAST Opoziție (intenționată) între două sau mai multe elemente plastice asociate, care creează un ansamblu expresiv. C., distanțarea, diferențierea generează tensiuni, mai mult sau mai puțin active, în timp ce analogia, asimilarea, nivelarea, le reduc. (Ambele tipuri de relații pot coexista în același ansamblu compozițional.) Prin c. elementele își conturează și mai mult caracterul propriu, iar atunci cînd creatorul a găsit raportul optim între forma, mărimea, valoarea și culoarea lor, expresivitatea întregului atinge cel mai înalt grad. În relațiile de tip plastic, două elemente contrastante își etalează ceea ce le deosebește, pîrînd totodată a-și reclama reciproc prezența (relația seamănă, oarecum, cu arcul voltaic produs prin reunirea celor doi poli electrici opuși, care se atrag). C. în artă este neantagonic și apare ca unul din principiile fundamentale ale creației artistice. Se vorbește despre c. de linii și forme, de mărimi și structuri, de textură, de umbră și lumină, de valoare, de culoare, de cald și rece, de puritate etc. (fr. *contraste*, it. *contrast*, germ. *Kontrast*, engl. *contrast*); - cromatic, opoziție cromatică realizată prin juxtapunerea unor culori sensibil diferite între ele. C.c. generează consecințe distincte, dintre care cea mai importantă este distanțarea reciprocă a culorilor alăturate: cu cît culorile sînt mai depărtate în cercul culorilor, cu atît c.c. este mai puternic. Provocate de acțiunea simultană a unor stimuli luminoși, c.c. diferă între ele

prin modul de formare, căile de acționare și rezultatele expresive, ceea ce le conferă particularități inconfundabile. Unele sînt fundamentale, fiind prezente în orice imagine (c. complementarelor, c. de clarobscur, c. simultane și c. succesive). Cînd distanțele dintre culorile juxtapuse au atins punctul maxim, c. se numesc polare. Constituind o lege fundamentală a creației artistice, pentru pictură - artă a culorii - importanța c.c. este hotărîtoare. Johannes Itten, în *Arta culorii* (1961), stabilește șapte c.: - culorilor în sine, obținut prin juxtapunerea culorilor pure. Acest c. poate avea loc în prezența a minimum trei culori distanțate în spectru; prin juxtapunerea albului și negrului, forța c. sporește, iar prin amestecul lor cu alte culori, scade. El creează suprafețe vii, multicolore, tonice, ferme, uneori aspre. Este prezent în arta populară, în miniaturile și vitraliile medievale, în arta modernă și contemporană, în cromatica bunurilor de larg consum; - de clarobscur este c. dintre deschis și închis, ceea ce corespunde luminii și umbrei. Este prezent în orice imagine - colorată sau nu -, întrucît fiecărei culori îi corespunde o treaptă valorică situată între alb și negru, poli definitorii ai c. Expresivitatea acestui c. crește o dată cu distanța valorică a petelor care construiesc o imagine. Există un c.d.c. de tip acromatic, prezent într-un foarte mare număr de opere alcătuite pe baza albului, negrului și a griurilor intermediare (desene, tușuri, gravuri) și altul cromatic, evident în tablourile unor maeștri: Rembrandt, Leonardo, Caravaggio, Braque, Rouault, Picasso etc.; - de cald-rece este c. dintre culorile calde și cele reci. Deși culorile calde pivotează în jurul roșului, oranului și galbenului, iar cele reci sînt albastrul, verdele și violetul, încălzitura caldă și cea rece a culorilor este variabilă: orice culoare fluctuează, își modifică temperatura pe măsură ce se apropie și se îndepărtează în spectru cu culoarea învecinată. Se poate vorbi despre un roșu rece și despre un albastru cald (socotind și faptul că un roșu de cadmiu este mai rece decît un vermillon), existînd totuși doi „poli termici” termi: roșu-oranj față de albastru-verde, în care distanțele dintre cald-rece ajung la maximum. C.d.c.-r. creează senzații opuse: căldură-îng. însoțit-umbrit, jos-sus, terestru-aerian, greu-ușor, uscat-umed, opac-transparent, agitat-calm, mare-mic, aproape-departat. Pictorul poate utiliza c.d.c.-r. prin juxtapuneri sau prin modulații rafinate. Specificul acestui c.: strălucire, muzicalitate, ireal, apare explicit în pictura impresionistă și la Cézanne; - complementarelor este c. culorilor opuse în cercul cromatic. C.c. este prezent în orice imagine, datorită construcției anatomo-fiziologice a ochiului, care simte nevoia complementarelor, le reclamă, iar cînd nu i se oferă, și le produce singur, restabilindu-și astfel echilibrul energetic. Perechile de complementare posedă caractere proprii: perechea galben-violet include și un puternic c. de clarobscur,

în perechea roșu-verde culorile au luminozități egale, iar perechile roșu-oranj și albastru-verde ating și c. maxim de cald-rece. Există și caractere comune: în orice pereche o culoare este caldă, alta rece; prin juxtapunere se exaltă reciproc; prin amestecul lor fizic în părți egale se produce un gri închis, iar în părți bine determinate se produce un gri neutru; amestecate la întimplare dau griuri colorate; dacă la juxtapunerea lor nu se respectă anumite proporții cantitative, efectul produs este dinamic, instabil, iar dacă proporțiile sînt bine alese, culorile creează senzația de ordine, forță și luminozitate echilibrată; - simultan este c. dintre două pete juxtapuse. Prin alăturare culorile se modifică într-un mod specific: tind spre propriile complementare, se încălzesc ori se răcesc, se luminează ori se întunecă, se exaltă ori se neutralizează cromatic. C.a. este fundamental, întrucît are la bază legea complementarelor, proprie fiziologiei ochiului. Efectele lui sînt subiective, cu neputință de fotografiate. Ca toate c.c., și acesta este cu atît mai puternic, cu cît cele două tinte sînt mai distanțate în spectru. Orice culoare poate fi modificată prin schimbarea ambianței sale cromatice; - de calitate (prin calitate J. Itten înțelege „gradul de puritate sau de saturație al culorilor”), care mai poate fi numit - de puritate sau - de saturație, este c. dintre culorile pure (intense, saturate, vii, strălucitoare, luminoase) și culorile „rupte” (stînsă, mohorîte, ternă, palide, decolorate). Acest c. poate varia tot atît cît variază puritatea și luminozitatea unui ton; el pune în evidență caracterul instabil al culorilor: aceeași culoare pare ternă lîngă o culoare mai pură și mai vie lîngă o culoare mai ternă. Specificul acestui c. sînt senzațiile de calm, serenitate, bogăție cromatică, „parfum” pictural pe care le creează; - de cantitate (numit și - de suprafață, - de proporții sau - de mărimi), este c. dintre două sau mai multe pete diferite ca mărime. Puterea de impresionare a unei suprafețe colorate este ușor de înțeles din observația lui Paul Gauguin: „un kg de verde este cu mult mai verde decît o sută de gr de verde” (adică o culoare distribuită pe o suprafață intensă pare mai colorată, mai activă decît pe una redusă). În acest c. intră întotdeauna în discuție atît mărimea, cît și luminozitatea tentelor. Plecînd de la studiile lui Goethe, care a imaginat o scală a luminozității culorilor (galben = 9, oranj = 8, roșu = 6, verde = 6, albastru = 4, violet = 3), între perechile de complementare au fost stabilite raporturi cantitative armonice: perechii galben-violet îi corespunde raportul de suprafață de 1/4, față de 3/4 (deoarece galbenul fiind cea mai luminoasă culoare este normal să ocupe o suprafață considerabil mai mică decît violetul, care este cea mai întunecată culoare spectrală); perechii oranj-albastru îi corespunde raportul de 1/3 față de 2/3, potrivit aceleiași logici, iar roșul cu verdele pot fi distribuite în pete egale ca suprafață (raportul 1/2 față de 1/2), avînd forțe egale.

Orice suprafață colorată pe baza acestor proporții creează un echilibru armonic, sugerând stabilitate, calm, echilibru, tensiune statică. O distribuție de alt gen a mărimilor, în care una din ele predomină fără să respecte raporturile amintite, creează efecte expresive, imagini vii, active, sugerând dinamism, instabilitate. L.L.

CONTRATIRAJ (fr. *contratirage*) În gravură, tiraj suplimentar, număr de exemplare imprimate peste numărul stabilit. De asemenea, exemplar de repetiție a unor gravuri sau desene, obținut prin presarea pe o altă foale, folosit pentru eventuale corecturi de către artist. I.P.

CONTRA-ȚESĂTURĂ Sistem de trăsături hașurate prin care se accentuează în imaginea gravată modelul formelor (fr. *contrataille*, it. *contrataglio*, germ. *Kreuzlage*, *Gegenschraffierung*, engl. *cross-hatching*). A.P.

CONTRAVÎNTUIRE → *contrafixă*

CONTRE-JOUR (fr.) Termen fără echivalent românesc, care desemnează lumina ce vine aproximativ din spatele modelului, acesta fiind reprezentat în tablou mai mult ca siluetă (it. *controluce*, germ. *gegen das Licht*, engl. *against the light*). L.L.

CONTUR Linie care mărginește o suprafață, sau care ni se pare că delimitează forma obiectelor ce aparțin lumii înconjurătoare; în acest din urmă caz avem de-a face cu o iluzie, întrucât natura este constituită din volume înscrise în spațiu, în care, cel mai adesea, au loc succesiuni continue de planuri infinitesimale. C. este utilizat în reprezentările plastice bidimensionale sau, în volum (fr. *contour*, it. *contorno*, germ. *Kontur*, *Umriss*, engl. *contour*, *outline*). L.L.

CONUL CULORILOR → *scheme cromatice*

CONVERSAZIONE, SACRA = Temă iconografică frecventă în Renașterea italiană, reprezentând un grup simetric de sfinți aranjați în jurul Fecioarei, într-o atitudine ușor degețată și întorși unul spre celălalt ca într-o discuție; denumire dată — prin extensie — și compozițiilor din care Fecioara lipsește (fr., it., germ. *Sacra* (*Santa*) *Conversazione*, engl. *Holy Conversation*, *Madonna enthroned with saints*). T.S.

COPAL Rășină fosilă sau produsă de anumiți arbori tropicali, colorată în galben roșiatic, a cărui duritate variază (sortimentele dure sînt puțin solubile în diluanți obișnuiți). Este folosită pentru producerea verniurilor de calitate superioară. C. dure sînt: — de Zanzibar, produs de arborele *hymenaea verrucosa*, foarte dur, are o culoare ce variază de la galben deschis pînă spre roșu. Este foarte apreciat ca materie primă pentru verniuri; — de Madagascar, mai colorat și mai puțin dur decât precedentul, e cunoscut

în două variante: un sortiment fosil și altul scurs din scoarța unui arbore; — de Demerara este o rășină dură mai puțin utilizată. C. semidure: — de Angola (alb și roșcat); — de Benguela; — de Congo; — de Sierra Leone etc. L.L.

COPENHAGA Denumire generică dată producției mai multor ateliere de faianță și de porțelan situate în apropierea capitalei daneze. 1. Piese lucrate de manufactura de faianță, întemeiată în 1722 și care activează pînă în 1814, poartă la început amprenta stilului manufacturilor Delft și Nürnberg. Mai târziu, decorul este inspirat din stilul baroc și apoi din stilul rococo scandinav. C. a preluat și motive ornamentale din arta chineză. Începînd din 1772, se lucrează piese din gresie, cu decor asemănător celui specific atelierelor engleze. Mărci: IP (Johann Pfann), în perioada 1727-1749; A B sau numele întreg Åsbjörn; F (Jacob Fortling). 2. Fabricarea porțelanului este legată de numele unui modelator francez — Fournier — venit de la Vincennes și Chantilly. În prima perioadă (1759-1765) se confecționează piese din porțelan tandru, cu decor policrom pe fond gri-cenușiu. După descoperirea caolinului în insula Bornholm (1765), C. produce porțelan dur de bună calitate în stil neoclasic. În 1779-1780 se înființează Manufactura regală, cu concursul unor meșteri germani. Cea mai valoroasă creație este serviciul de masă denumit Flora danica (peste 1600 piese), cu decor inspirat din flora locală, comandat de Caterina II a Rusiei și realizat între 1789-1802 (astăzi se află în Castelul Rosenborg din C.). Producția manufacturii întemeiate de Bing și Gröndal (statuete de animale, pești, păsări, statui și vase de dimensiuni mari, cu teme inspirate din operele unor sculptori renumiți sau din viața de toate zilele a țărănilor) este de calitate superioară. Coloritul predominant și specific este gri-albăstrui pe fond alb-lăptos, gen grisaille. În 1885, Arnold Krog introduce o concepție modernă, mai liberă și mai sobră; manufactura activează și azi, ocupînd un loc de frunte în mișcarea ceramică industrială din țările scandinave. Muzeul Național de Artă al României și Muzeul Colecțiilor din București au în patrimoniul lor piese valoroase provenite de la C. Mărci: trei linii ondulate, paralele pe orizontală, de culoare albastră (după 1775). V.D.

COPIE (lat. *copiā*) Lucrare care reproduce fidel o operă de artă. Se execută în prezența originalului, pe care îl respectă de la procedeele tehnice pînă la mici particularități de formă, culoare și materie. Adesea dimensiunile ei variază ușor față de ale modelului original și nu poartă semnătura maestrului — pentru a nu da naștere confuziilor —, fiind semnată de autorul c. Statutul valoric al unei asemenea lucrări este mai modest decât al operei copiate, pentru că, deși este executată de cineva înzestrat cu talent, el însuși un creator, nu poate reconstitui întreaga bogăție expresivă a originalului — emanație a unei emoții creatoare și libertăți de execuție irepetabile.

(Eventuale excepții le constituie reproducerea unor bronzuri etc., făcute cu mijloace mecanice perfecționate). Istoria c. este foarte veche: ne-au parvenit din antichitatea latină serii de lucrări de acest gen, executate după sculpturi originale grecești (care prin vechimea lor au devenit ele însele exemplare patrimoniale), iar textele scrise ale epocii consemnează c. făcute după operele citorva faimoși pictori greci (Zeuxis, Parrhasios, Apelles etc.), foarte prețuite la Roma. (A nu se confunda copia cu replica) (fr. *copie*, it. *copia*, germ. *Kopie*, engl. *copy*). V. și *copierea măștrilor*. L.L.

CÔPIE Mic instrument metalic, de forma unui cuțitaș (lance), cu care praotul taie pînea special pregătită și însemnată pentru împărțășanie, în timpul liturghiei ortodoxe (fr. *lance*, it. *asta*, germ. *Lanze*, engl. *spear*). T.S.

COPIEREA DESENULUI Operație de transpunere exactă a schiței unei lucrări pe un suport preparat în prealabil. În pictura de ulei se folosește metoda carioajului sau un aparat de proiecție. În cazul frescei, schița se poate copia fie prin incizie (v. *desen incizat*), fie prin perforarea desenului mărit pe o hîrtie (prin aceeași metodă a carioajului) și tamponarea micilor orificii cu o pungă din pînză rară umplută cu un pigment-praf mai întunecat; există pictori care desenează direct în culoare, cu ocră, roșu de pămînt etc., peste intonația proaspătă. L.L.

COPIEREA MĂȘTRILOR Metodă de studiu, de copiere propriu-zisă sau de interpretare, folosită de artiști. În sistemul medieval al învățării „meșteșugului” artistic, c.m. era obligatorie, alături de studiul după natură. (C. Gennini susținează ideea copierii operelor celui mai bun dintre artiști, întotdeauna același, întrucît „dacă îi urmezi neîncetat pe unul singur, numai lipsa de deșteptăciune te-ar face să nu tragi din asta vreun folos. Și atunci; și se va întîmpla — dacă natura te va fi dăruit cît de cît cu închipuire — să ajungi să ai un mod al tău, propriu, de a lucra.”) Lucrul după operele măștrilor a constituit în toate epocile una din preocupările artiștilor: Rafael desena după măștrii vremii, Andrea del Sarto îl copia pe Rafael, Rubens îl copia pe Titian și pe Leonardo da Vinci, Delacroix pe Rubens, Nicolae Grigorescu pe Géricault, Picasso făcea interpretări după Velázquez, Cézanne își petrecea nenumărate ore la Luvru etc. O dată cu perfecționarea metodelor de reproducere în culori și cu farga popularizare a albumelor de artă, studiul după măștri este la îndemîna oricui, pictor sau ucenic. L.L.

COR 1. La majoritatea bisericilor romanice și gotice, spațiu rectangular, incluzînd una sau mai multe travee, care precedă absida, împreună cu care alcătuiește sanctuarul. În funcție de numărul de travee și de curentul stilistic, c. poate fi boltit în semicilindru longitudinal, în cruce pe ogive sau acoperit cu bolti sexpartite, stelate ori în rețea. Spre

est se racordează direct la absidă sau este separat de ea printr-un arc dublu, iar spre vest comunică fie cu careul transeptului, fie cu nava (în cazul unei bazei, cu nava centrală), cînd transeptul lipsește. Adesea folosit pentru a desemna însuși sanctuarul. Sin. *prezbiteriu*. 2. În arhitectura Muntelui Athos, nume dat absidelor laterale ale catolicoanelor (fr. *choeur*, it. *coro*, germ. *Chor*, engl. *choir*). T.S.

CORAL → *mărgeară*

CÓRDOBA, PIELE DE = Piele de calitate superioară provenită de la cornute mici (mîei, lezi), denumită după această localitate din Spania, cunoscută din sec. 16 pentru procedeele speciale de preparare (fierberea în uleiuri vegetale) și decorare (presare, imprimare, gofrare, aurire). Material de lux, importat în sec. 16-17 și în alte țări, folosit pentru îmbrăcarea lăzilor de călătorie, a unor piese de mobilier (jăuri, fotolii, scaune ș.a.), tapetarea pereților din locuințe somptuoase și, în cea mai mare măsură, în legătoria de cărți (fr. *cuir de Cordoue*, it. *cuoio cordovano*, d'oro, germ. *Cordoba-Leder*, engl. *Cordovan-leather*, *Spanish leather*). C.R.

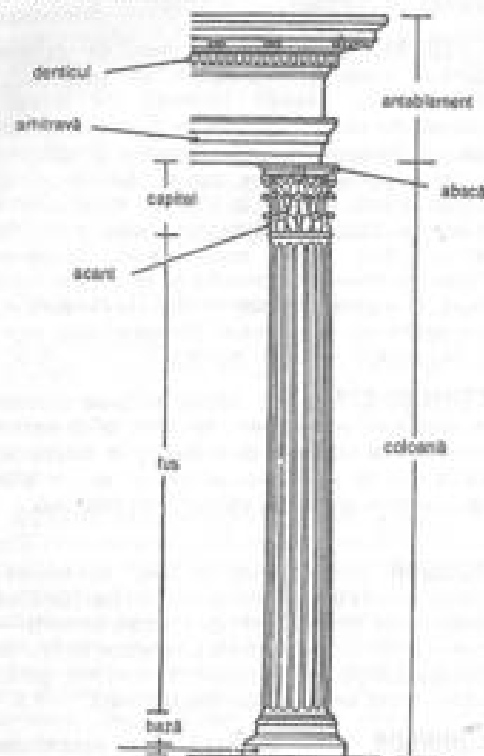
CORECȚII OPTICE Mici variații de formă aplicate unor elemente arhitecturale, cu rolul de a suplini deformările de percepție care intervin în funcție de distanță sau de unghiul de privire (de ex., în arta greacă, entasis la coloană sau curbarea lînelului). I.C.

CORIDOR Spațiu îngust și lung, de trecere, facilitînd accesul direct în unele încăperi sau realizînd legătura dintre zone cu destinații speciale (locuință — anexe — birouri — depozite etc.), în funcție de tipul și destinația edificiului (fr. *corridor*, it. *corridoio*, germ. *Korridor*, *Gang*, engl. *corridor*, *passageway*). T.S.

CORINDON Piatră prețioasă (oxid natural de aluminiu), transparentă sau translucidă (duritate 9, greutate specifică 3,95-4,10). Poartă diferite denumiri după colorit: rubin (roșu), hialin (roz), smarald oriental (verde), safir oriental (albastru), topaz (gălbui), ametist (violet). Safirul alb este o varietate incoloră de c. Diverse metode de șlefuire: în caboșon, în plan cu trepte, în fațete (fr. *corindon*, it. *corindone*, germ. *Korund*, engl. *corundum*). V.D.

CORINTIC, STIL = Această componentă stilistică a artei grecești s-a afirmat din sec. 7 î.H. pînă în prima jumătate a sec. 6 î.H., în special în ceramică, fiind determinată de atelierele din Corint, denumire dată nu numai orașului, ci și istmului care unește Attica de Peloponez. Primind din plin valul orientalizant, s.c. se delințează în două perioade: protocorintic (sec. 7 î.H.) și corintic propriu-zis (sfîrșitul sec. 7-sec. 6 î.H.). Prima perioadă se distinge prin împrumutarea în ceramică a unor tehnici decorative proprii metalului. În ceramica cu figuri negre intervenind incizii și reliefuri. Desenul viguros,

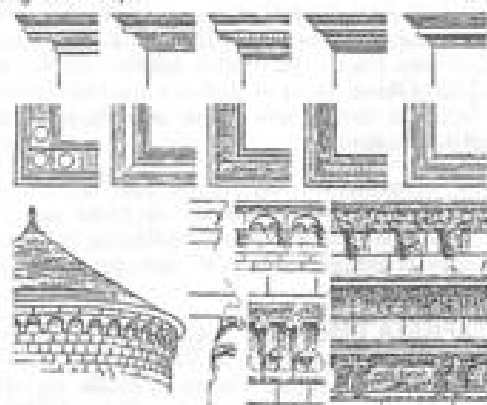
romatică vis, dinamica reprezentărilor figurative sînt elemente care definesc cea de a doua perioadă a s.c., care atinge apogeul către sfîrșitul sec. 7 î.H., menținindu-se pînă către 550 î.H., cînd lărgirea producției determină o scădere calitativă, o renunțare la reprezentările figurative, frize pur decorative combinându-se cu elemente împrumutate din ornamentica orientală în imagini stereotipe. V. și ordine de arhitectură I.C.

CORNALINĂ Varietate translucidă de agat, de culoare roșie sau roz, cu dungi albe (duritate 7, greutate specifică 2,65); se găsește în plan cu trepte sau caboșon. Folosită în juveliererie; foarte apreciată în antichitate. În sec. 19 c. se gravează pentru inele sigilare și se montează în metale prețioase pentru diferite podoabe (fr. cornaline, it. cornalina, germ. Karneol, engl. cornelian). V.D.

CORNIȘĂ Element arhitectural ieșit în consolă față de planul exterior superior al zidului unei construcții, servind la sprijinirea birnelor orizontale de bază ale șarpantei acoperișului, ca și la îndepărtarea apelor pluviale. Apare în arhitectura clasică antică (V. ordonanță). În arhitectura bizantină și de tradiție bizantină, se prezintă sub forma unor șiruri de dinți de fierăstrău realizați din cărămidă special profilată. În arhitectura occidentală, în funcție de epocă, îmbracă aspectul unei succesiuni de muluri mai mult

sau mai puțin reliefate, fiind realizate fie din materialul de construcție al edificiului (piatră, cărămidă), fie din stuc sau, cel mai frecvent, din mortar tras la șablon. C. a dispărut în arhitectura din sec. 20 (fr. corniche, it. cornice, germ. Dachgesims, engl. cornice). T.S.

CORNUL ABUNDENȚEI Motiv decorativ în formă de cornet din care cad fructe, flori, gize etc.; în antichitate însoțește reprezentarea divinităților, ca simbol al fertilității, belșugului, păcii. Element specific stilului francez rocaille; se întâlnește în decorul fațadei franceze Rouen (sec. 17-18), piesele astfel împodobite fiind numite cu decor a la corne. C.a. apare și în bordura tapiseriilor; motiv preluat și în ornamentarea pieselor de argintărie (candelabre) în sec. 18 (fr. corne d'abondance, it. cornucopia, germ. Füllhorn, engl. horn of plenty, cornucopia). V.D.

CORONĂ (lat. corona) 1. Podoabă pentru cap în formă de cerc, făcută din flori, frunze etc., oferită, în toate epocile, învingătorilor. 2. Diademă de metal (aur, argint, fier) împodobită cu pietre scumpe, perle etc., purtată de împărați, regi, duci etc., ca semn al demnității lor și reprezentată pe stemele și blazoanele acestora. C. s-au integrat stilurilor istorice, prezentînd similitudini mai ales cu capitulele coloanelor. 3. În iconografia catolică, Maica Domnului poartă, în unele reprezentări, o c. (tipul Regina Coeli, în tema Încoronarea Fecioarei, în *Madona Căntărețului Rolin*, de Jan van Eyck). Uneori, c., alături pentru Fecioara Maria, cîi și pentru unele sfințe, este din flori, în special din trandafiri (St. Dorotea, pe polipticul din Biertan, jud. Sibiu, 1483). De asemenea, unii sfinți martiri sînt încoronați (Gheorghe, Cei patruzeci de martiri din Sebastia) (fr. couronne, it. corona, germ. Krone, engl. crown). A.N. și T.S.

CORONAMENT Element decorativ menit să întregască aspectul estetic al unui ansamblu, dîndu-i o terminație la partea superioară. C. apare frecvent la marile altare poliptice gotice, fiind realizat

din lemn sculptat și policromat; constă din filele cu fleuroane, mici edicule sprijinite de colonete, în care se adăpostesc statui, jocuri complicate de traforuri și benzi curbate (Altarul St. Wolfgang de Michael Pacher, de la Mondsee — Austria, 1491). Cele din Transilvania (Biertan, Mediaș) au c. mai puțin complicate (fr. couronnement d'un retable; it. coronamento, germ. Ansatz, engl. crowning). Există și c. ale unor edificii, de tipul falselor frunze sau falselor pinioane sau coronamente ale unor ziduri de incintă (Castelul din Lăzarea — jud. Harghita) (fr. couronnement, it. coronamento, germ. Bekrönung, engl. crowning). T.S.

CORPORAȚIE → breaslă

CORTILE În arhitectura italiană, laică și religioasă, curte interioară delimitată de porțice, decorată cu statui, finții și vegetație puțină. Termenul este folosit, impropriu, și pentru alte curți interioare de formă similară, din alte părți ale Europei. V. și patio T.S.

COSITOR Metal alb-cenușiu (densitate 7,2, grad de topire 223°C, grad de fierbere 2200°C), inalterabil în contact cu aerul, luzibil, ductil și malleabil. Se poate luma, ciocni, grava și cizela. Este folosit sub formă de aliaje. Cunoscut din sec. 3, este utilizat la fabricarea veselei în majoritatea țărilor europene, începînd din sec. 11; în sec. 15 există corporații de lucrători în c. Cele mai renumite centre se găsesc în Anglia (Birmingham, Sheffield), în Franța (Marsilia), în Germania (Köln, Augsburg, Nürnberg), în Belgia (Bruges), în Cehoslovacia (Karlsbad, azi Karlovy-Vary), în Rusia (Novgorod, Kiev), în Ungaria (Buda, Győr, Seghedin), în România (Sibiu, Brașov, Sfîntul Gheorghe, Mediaș). În S.U.A., arta prelucrării c. este introdusă de englezi după sec. 17 (centre: Boston, Philadelphia, New York). Din c. se confecționează servicii de masă, căni, stegnice, jucării, medali și obiecte de cult (calicii, patene, minere de cîrje episcopale etc.). Piese de mobilier sînt uneori ornamentate cu c.; decorul cuprinde motive vegetale, volute, scene de vînațorie, mitologice, religioase sau folclorice. C. este rareori combinat cu ornamente din alte metale, cu piatră, lemn, sticlă, talanță; uneori este pictat. La începutul sec. 20 se creează bijuterii din c. cu motive gravate în relief, în stil Art Nouveau. Imitînd formele și decorul veselei din aur și argint, piesele din c. oferă o bogată sursă de informații în legătură cu producția epocilor de criză financiară, cînd vesela confecționată din metale prețioase a fost topită prin edicte regale și înlocuită cu piese din c. Începînd din sec. 17, produsele din c. realizate de artiștii europeni se marchează cu poansonul orașului, monograma meșterului și titlul aliajului. Sin. stanîu (fr. étain, it. stagno, peitro, germ. Zinn, engl. tin, pewter). V.D.

COSMATESC, DECOR — Denumirea provine de la meșteri din familia Cosma (Cosmati), care în sec. 12-13 practica, în regiunea Romei, o artă a mozaicului

pavimentar și parietal, bazată pe folosirea marmurilor colorate, cu care realizau un decor geometric (Santa Maria in Ara Coeli, pavimente la St. Ioan din Lateran etc.). Tipul de decor parietal a început să fie imitat și în pictură, răspîndindu-se pînă în Transilvania (Capela de la Sînpetru, Brașov, sec. 14, Biserica reformată din Sîntana de Mureș, sec. 14). T.S.

COTĂ Folosit, de obicei, numai la plural; cote; cifre plasate pe un desen arhitectonic redus la scară, care indică dimensiunile reale ale fiecărei părți a edificiului reprezentat (fr. cote, it. numeri, germ. Messangaben, engl. dimensions on a drawing). T.S.

COTTA 1. Veșmînt liturgic catolic, alb, de forma unei cămăși largi, lung pînă deasupra genunchilor purtat peste sutană de preot, diacon și subdiacon, ca și de laici care îi ajută la anumite oficii. 2. În costumele medievale, piesă de pînză groasă sau de stofă, decorată, purtată sub mantie; avea forma unei bluze cu minci lungi colante (fr. cotte, it. gonnella, germ. Weiberrock, engl. skirt). În același costum exista așa-numita cote de maille — cămașă de zale, veșmînt de război de forma unei cămăși cu glugă, lungă pînă deasupra genunchilor sau pînă la talie, realizată dintr-o împletitură de inele (zale); uneori părțile erau unite prin bucăți de piele sau stofă; a început să fie folosită în vremea primelor cruciade (fr. cote de maille, it. giaco di maglia, germ. Kettenhemd, Waffenrock, engl. coat of mail). T.S.

COTURN (gr. kotthomos) 1. Cizmă înaltă pînă la jumătatea gabei, șnurată în față, purtată în antichitate de greci și romani. 2. Pantofi cu talpă groasă, de lemn sau plută, folosiți în teatrul antic de actorii greci și romani, ca să pară mai înalți, apoi de femeile nobile din Veneția sec. 16. A.N.

CQVOR Piesă textilă, lucrată în diferite tehnici, din fire de lînă, bumbac sau mătase, avînd un caracter mai ales decorativ, dar și funcții simbolice și de ceremonie. Istoria c. este străveche. Deși cel mai vechi c. descoperit la Pazîrk, în Munții Altai din Siberia, datează abia din sec. 6 î.H., se știe că sumerienii și egiptenii foloseau c.; reprezentări ale lor apar și în frescele etrusce din Tarquinia. Istoricii cuceririlor lui Alexandru fac elogiul c. ahemenide ce împodobeau pavimentele palatelor. Momente răzătoare — califul Harun al Rașid oferind împăratului Carol cel Mare splendide c., c. regelui Chosroes I, fascinația exercitată asupra cruciaților de creațiile meșterilor din Orient, Marco Polo afirmînd că a văzut la Konieh cum erau realizate „cele mai frumoase c. din lume” — punctează, pînă în sec. 16, istoria, mai mult legendară, a c. orientale. Ele au pătruns însă în Spania, prin intermediul maurilor, cu mult înainte, încă din sec. 14, sînt atestate în Italia și Flandra, făcînd parte din recuzita ornamentală a celor mai mari pictori, de la Giotto și Carpaccio, la Van Eyck, Memling, Holbein, Rubens și Velázquez. Din sec. 16, prețuirea pentru aceste obiecte de lux și de podoabă,

semne ale distincției și bogăției, crește continuu, comenzile de c. orientale se multiplică, multe din manufacturile din Orient lucrând mai ales pentru clientela europeană. C. din Asia Mică ajung, cum se știe, să impodobescă și sanctuare creștine, precum Biserica Neagră din Brașov. În Orient, c. a fost și este un element esențial al întregii vieți personale și de familie. El intră în componența cortului, a hamașamentului, era folosit în ritualul căsătoriei și al înmormântării, în momentul rugăciunilor zilnice. C. se deosebesc după tehnicile de lucru și de ornamentare, dar sînt grupate și denumite chiar în funcție de diferitele zone și centre din care provin. Tehnica de bază o constituie, pentru c. orientale, modul de înnoțare al firelor de lînă colorată, un criteriu principal al valorii c. constituindu-l numărul de noduri pe unitate de măsură; pentru c. de calitate deosebită între 90 000 și 250 000 pe m². După locul de proveniență, c. orientale se pot grupa în: - persane, cu centrele cele mai importante în Herat, Tabriz, Isfahan, Shiraz, Kirman, Khorassan; - turcmene, cu centrul principal la Buhara, unde numărul nodurilor a putut ajunge la 400 000 pe m²; - caucaziene, lucrate mai ales la Shirvan și Karabagh, în sud, și la Derbent și Kuba, în nord; - turcești sau - anatoliene, ale căror centre sînt Gordes, Ladik, Basrah, Kula, Uşak. După funcționalitatea lor, deosebim în zona islamică: - de rugăciune (namazlık), al căror motiv principal îl constituie mihrabul — nișa de rugăciune din moschee; - de cimitir (mazarlek), ornamentat cu motivul chiparosului; - de zestre (kis-gordes); - pentru împrejurări festive (khal, kalleghi, mian-larsh); - care se aștern în fața unui divan (sedchadeh) etc. Ornamentația c. nu este un criteriu de clasificare, ea putînd fi preluată și transmisă de la un centru la altul. Printre motivele ornamentale cele mai frecvente se află acantul și arabescul, botch-ul (element decorativ al c. persane avînd la bază o frunză cu virful aplecat în jos), dragonii (foarte stilizați în c. persane și caucaziene), decorul herati — la c. persane — constînd dintr-un grup de frunze și flori, kilin-ul, motiv animal din vechea Persie semănînd cu un leu și împrumutat din arta chineză, lotusul, palmeta, voluta, rombii, benzile înguste (olubuck), care compun bordurile c. anatoliene. Culoarele folosite pentru c. orientale erau, pînă în sec. 19, exclusiv de origine vegetală sau, uneori, animală (coșenița, de pildă, pentru roșu); importul din Europa de culori fabricate pe cale chimică era interzis sub amenințarea unor pedepse aspre (tăierea mîinii drepte). Întrucît colorarea firelor se desfășura, în cazul c. de mari dimensiuni, pe etape, apare la acestea fenomenul diferenței de ton în zonele de aceeași culoare, așa-numitul abraș, care este însă considerat ca un element în plus de autenticitate a c. În Europa au existat ateliere în care se țeseau sau se înnoțau c. la Poitiers, în sec. 11, la Limoges în sec. 12, la Paris în sec. 13, apoi la Arras, Bruxelles, Tournai, Bruges, Anvers, Liège. În sec. 16, regii Franței au însemnat manufacturi la Paris, Aubusson și Beauvais. În sec.

17, a luat ființă un atelier de c. — condus de Ch. Lebrun — la manufactura Gobelins, în care au fost realizate, în tehnicile basse-lisse și haute-lisse, așa-numitele gobelins. Din 1826 funcționează la aceeași manufactură fabrica de c. de tip Savonnerie. Întreprinderi similare au fost create la Berlin, Viena, Würzburg, iar în Anglia la Exeter, Londra, Montlake, Burcheston. Este de menționat că printre autorii cartoanelor după care s-au realizat c. parietale istoriate, s-au aflat Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Dirk Bouts, Rafael, elevi ai lui Rubens, iar, mai tîrziu, Boucher, cu scenele lui pastorale. Din sec. 19, producția în serie a c. și folosirea coloranților artificiali au dus la declinul unei arte, care se conservă totuși în marile centre tradiționale. În țara noastră, pe lângă industria producătoare de c. lipsite adesea de orice valoare alta decît cea pur utilitară, se execută manual, în unele centre, c. de tip oriental de bună calitate (fr. tapis, it. tappeto, germ. Teppich, engl. carpet). V. și il. 47-52 M.P.

CRACLURĂ (fr.) 1. Termen folosit în textele specializate pentru a denumi crăpăturile (fisurile, plesnirile) produse în materia picturală, în grundul sau vernul unei opere pictate. Cîteva din cauzele c. proprii tablourilor lucrate în ulei: acțiunea factorilor termo-higroscopici, acțiuni mecanice naturale sau accidentale, calitatea slabă a unor pigmenți sau lianți, metode incorecte de execuție etc. Poligonale, spiraloide, concentrice etc., c. pot fi superficiale sau profunde, stabilizate sau active; dacă nu sînt tratate, cele active evoluează, provocînd în final desprinderi, afectînd aspectul și durabilitatea întregului tablou. Restaurarea acestor degradări se face exclusiv de către specialiști, întrucît presupune analize științifice și programe de lucru adaptate fiecărui caz tratat. Uneori, termenul se folosește și în legătură cu alt gen de opere (fr. craquelure, it. screpolatura, germ. Riss, engl. crack, crackle). 2. Rețea de crăpături fine, cu aspect de nervuri, ale smalțului ce acoperă faianța sau porțelanul. Aceste c. pot fi accidentale, provocate de coziunea inegală a mai multor straturi de pictură ce constituie decorul sau pot fi rezultatul unei răcirii bruște a piesei. C. se obține și intenționat, ca motiv decorativ, prin suprapuneri de smalțuri felurite, dintre care ultima peliculă, prin crăpare, lasă să apară urme din cele anterioare, procedeu utilizat în China. În sec. 16-17, diferite centre de sticlărie din Europa fabrică sticlă cu c., obținute prin imersia timp de cîteva secunde a sticlei fierbînt în apă foarte rece, sau rîndind sticla fierbinte peste mici fragmente de sticlă pisată, care, după o nouă încălzire, aderă la masa vitrosă (fr. craquelure, it. screstatura, germ. Glasurris, engl. cracked glaze). L.L. și V.D.

CRAMDISI (fr.) 1. Culoare roșie-vioacee foarte vie, extrasă altădată exclusiv din coșeniță (v. carmin), în cinci tonuri: roșu, "incarnat", "incarnadin", violet și purpuriu. 2. Prin extensie, în sec. trecute

denumire dată în Franța unor tonuri de intensitate maximă (ex. negru c., brun c.). L.L.

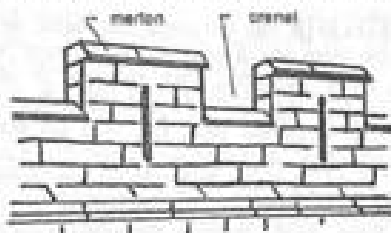
CREASTĂ Ornament în formă de mici unghieri drepte, din metal decupat sau din pămînt ars, folosit în arhitectură pentru decorarea părții superioare a unui edificiu (fr. crête, it. cresta, germ. Kamm, engl. crest). V.D.

CREDENȚĂ → bufet, etajeră

CREION Instrument specific pentru executarea desenelor, a schișelor pregătitoare pentru pictură, sculptură, tapiserie etc. (v. carton). Pînă în sec. 16, c. era confecționat din argint sau din plumb (v. candel); de atunci grafitul, substanță minerală moale, de culoare cenușie, a devenit un material de bază al confecționării c. La sfîrșitul sec. 18, N.J. Conté (Franța) și J.Hardmuth (Austria) au reușit, prin amestecul de grafit și argilă, să obțină diferite sortimente de c. (care la poartă numele) cu grade de moliciune diferite (v. conté). În funcție de gradul de tărie sau moliciune a c. se obțin desene lineare foarte precis conturate (Holbein, Ingres, desenele de sculptori) sau desene cu subtile treceri de la umbră la lumină și forme mobile (Degas, Dufy). În România, desenul în c. s-a bucurat de o mare prețuire; au rămas de la Nicolae Grigorescu mii de desene, dar și de la Luchian, Răssu, Pallady, Isar, Steriadi, Tonitza, St. Dimitrescu ș.a. C. pot fi și colorate; desenele de acest fel dobîndesc, prin adaos de culoare, alte caractere estetice, apropiindu-se de acuarelă și, uneori, de pictură (fr. crayon, it. matita, germ. Bleistift, Graphitstift, engl. lead pencil); - gras, c. special, utilizat în desenul litografic pe piatră, în componența căruia intră coloranți negri (fumingine), ceară și săpun (fr. crayon gras, germ. Fettstift). A.P.

CREMONĂ Piesă metalică cu miner, care acționează printr-un joc de lamele asupra a două tije metalice foarte înguste, permițînd închiderea și deschiderea ferestrelor și a ușilor (fr. crémona, it. spagnoletta di finestra, germ. Fensterriegel, engl. casement bolt). T.S.

CRENEL În arhitectura fortificată, gol al unui parapet, situat între două merloane, care oferă apărătorilor posibilitatea de a ținti asupra atacanților

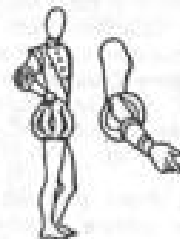
lără a fi ei înșiși loviți. Adjectivul crenelat se aplică unui tip de zidărie care prezintă o terminație superioară sau un decor realizat dintr-o alternanță de

goluri și pînuri rectangulare, sau de goluri rectangulare și pînuri cu latura superioară curbă, soluție frecventă la donjoane și alte tipuri de turnuri medievale (fr. créneau, it. merlato, germ. Schiessloch, Zinne, engl. battiment). T.S.

CRETA VIRIDIS → applanum și pămînt verde

CRETĂ (lat. creta) Materie albă calcaroasă, extrasă din depozite naturale sub forma unor bulgări pulverulenți. Chimic, este un carbonat de calciu impur. Este stabilă la lumină și în amestecuri, lipsită de toxicitate, cu o bună putere de acoperire dacă e aglutinată cu cleuri. Este întrebuintată încă din antichitate ca alb în tehnicile pe bază de apă, ca materie inertă în grunduri, ca suport pentru colorile-lac ieftine, ca adaos în multe culori, la fabricarea pastelelor etc. Poartă nume diverse: creta (argenteria sau paraetonium, cimoia, selinusia), c. de Bougival sau alb de Bougival, c. (de Bourgogne, de Briançon, de Campagne, de Melos) sau melinum, c. de Meudon sau alb de Meudon, c. (de Montereau, de munte, de Orleans, de Paris) sau alb de Paris, c. (de Rouen, de Samos, de Spania) sau alb de Spania, c. de Troyes sau alb de Troyes, alb (de c., de marmură, englez, vinez), praf de c. etc. (fr. craie, it. creta, germ. Kreide, engl. chalk). L.L.

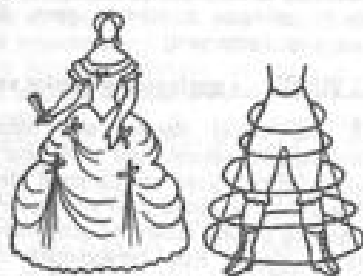
CREVASE Găuri, spături în materialul hainelor (țesături sau piele) prin care se vede, trasă în afară, lenjeria sau căptușeala. Moda c. a fost inițiată de ostașii mercenari din imperiul german din sec. 16 (Landsknechte) care, îmbrăcînd electele capturate ale unor cavaleri burgunzi, croite pe corp, le-au crăpat la coaste, subțorii, genunchi etc. spintecînd apoi și alte fente, pînă și la berete sau pantofi. Moda c. s-a extins la costumele de gală din toată Europa în sec. 16-17, fabricîndu-se stufe gata găurite sau cosîndu-se doar din loc în loc panglici late de mătase (fr. crevés, it. sbolf, germ. Schlitze, engl. slashes, slashes). A.N.

CRIBLEU Veche tehnică a gravurii în metal, prin care se ciocănesc în placă de metal puncte, care rămîn albe după imprimare, creîndu-se astfel un efect de boabe împrăștiate (fr. criblé, germ. Schrottblatt, engl. dotted print). A.P.

CRINOLINĂ Jupôn lung și larg în formă de clopot, susținînd fusta prin întărituri cu păr de cal (fr. crin), apoi cu cercuri metalice, la modă prin anii 1850-1860

(fr. *crinoine*, *panier*, it. *crinolina*, *guardinfante*, germ. *Reifrock*, engl. *crinolin*, *hooper petticoat*), V. și A.N.

CRIPTĂ 1. Tip de biserică subterană, plasată dedesubtul sanctuarului unei obșnuite, originară ca principiu în epoca paleocreștină (catacombe). Inițial construită pentru a adăposti relicvele unui martir (c. din bazilica St. Dumitru din Salonic, sec. 6). În arhitectura romană, c. se dezvoltă căpătând aspectul unei adevărate biserici-hală cu trei (rar două) nave, acoperite cu bolț cu muchii sprijinite pe colonete de piatră. Un decor pictat bogat acoperă pereții unora dintre ele. Singura criptă de acest fel din Transilvania se păstrează sub sanctuarul bisericii din Deal din Sighișoara (sec. 13). Au fost folosite adesea și ca loc de înhumare privilegiat (c. de la St. Denis Paris, necropolă a regilor Franței). 2. Spațiu funerar subteran, zidit, singular sau pluricelular, dintr-o biserică sau dintr-un cimitir, în care se introduce direct sicriul, apoi accesul se zidește (fr. *crypte*, it. *cripta*, germ. *Krypta*, engl. *crypt*). T.S.

CRISELEFANTINĂ (gr. *hrysos*, aur, *elephas*, fildes) Sculptură din aur și fildes. Tehnică arhaică cunoscută în Egipt, Asia Mică, răspândită în Grecia și Italia. Constă în acoperirea carcaserii din lemn a unei statue cu mici plăcuțe din fildes, fixate pe părțile descoperite ale trupului (obraz, brațe, picioare) sugerând camașia, veșmintele și părul fiind realizate din foițe de aur bătut. Sculptorii greci foloseau această tehnică, în special pentru statui de zei, cum au fost Athena Parthenos și Zeus Olimpicul, realizate de Fidias în sec. 5. î.H. (azi dispărute) (fr. *chryselephantine*, it. *criselefantina*, germ. *Goldelfenbeinwerk*, engl. *chryselephantine*). C.R.

CRISOBERIL Piatră prețioasă transparentă sau translucidă, de culoare galbenă-aurie („ochi de pisică”), mai rar verde (alexandrit) (duritate 7,5 - 8,5, greutate specifică 3,69-3,78). Se taie și se șlefuește în caboșon. Folosită în giuvaiererie din antichitate până în prezent (fr. *chrysobéryl*, it. *crisoberillo*, germ. *Chrysoberyll*, engl. *chrysoberyl*). V.D.

CRISOLIT Piatră prețioasă (varietate de peridot), de culoare verde aurie sau verde gălbuie (duritate 6,5 - 7, greutate specifică 3,27-3,39); se șlefuește în formă de brillant, de rozetă sau în plan cu trepte,

Cunoscut din antichitate, c. este introdus în Europa de cruciați; folosit în giuvaiererie (fr. *chrysolithe*, it. *crisolito*, germ. *Chrysolith*, Olvin, engl. *chrysolite*). V.D.

CRISOPRAZ Varietate de calcedonie galbenă-aurie sau verde-deschis, mai puțin dură decât cristallul de rocă, dar care poate zgîria sticla; folosită ca piatră de podoabă (fr. *chrysoprase*, it. *crisoprasi*; germ. *Chrysopras*, engl. *chrysoprase*). V.D.

CRISTAL ARTIFICIAL Sticlă transparentă, cu conținut mare de oxid de plumb sau de bariu, mai densă și mai sonoră decât sticla obișnuită; se folosește la confecționarea paharelor, carafelor, vaselor de flori și altor piese de artă decorativă. Fabricat pentru prima dată de sticlari venețieni, c.a. se utilizează, după 1950, și la confecționarea oglinzilor în diferite țări europene. Termenul a fost extins asupra produselor de sticlă din Boemia, cu aspect de cristal de rocă, asupra sticlei engleze de foarte bună calitate, iar în prezent asupra pieselor cu strălucire intensă și cu reflexe de lumină pe fețele șlefuite. Sin. *cleștar* (fr. *cristal artificiel*, it. *cristallo*, germ. *Krystall*, engl. *crystal*). V.D.

CRISTAL DE ROCĂ Varietate de cuarț transparent și incolor (duritate 7, greutate specifică 2,65) folosită ca piatră semiprețioasă pentru obiecte de podoabă. Se poate tăia, șlefui în caboșon sau în plan cu trepte și gravă. Utilizat în antichitate și pentru piese de mari dimensiuni (vase, statui); în Evul Mediu, servea la ornamentarea casetelor, a relicvarelor, a pieselor de ortevarie. Perioada de maximă înflorire a gravurii pe c.d.r. este Renașterea (în special în Italia și în Franța). În sec. 18-19, lustrile sînt decorate cu c.d.r., care permit jocuri de lumină. Popoarele budiste din Extremul-Orient și cele musulmane folosesc c.d.r. pentru podoabe. Sin. *cristal de stîncă* (fr. *cristal de roche*, it. *cristallo di rocca*, germ. *Bergkristall*, engl. *rock-crystal*). V.D.

CRISTALLO DI VENEZIA (it.) Sticlă foarte pură, asemănătoare cu cristallul de rocă, obținută prin adăugare de mangan în masa sticlei. De la sfîrșitul sec. 15, cristallul venețian a exercitat — timp de un secol — o supremație incontestabilă asupra produselor celorlalte centre europene. V.D.

CRISTELNIȚĂ Vas din piatră sau metal, de forma unui potir mare sau a unui clopot răsturnat, sprijinit pe un picior tronconic, care servește la oficierea botezului. Cea mai veche c. păstrată în Transilvania provine de la Herina (sec. 13), fiind din piatră. În epoca gotică, c. de bronz au cunoscut o adevărată modă, avînd un picior ajutat și un vas decorat cu medaloane în relief, cu scene biblice (Medias, c. 1400; Sibiu, 1438, datorată meșterului Leonhardus, cu 228 de medaloane; Șelca Mică, jud. Sibiu, 1440). Cele ortodoxe, servind pentru botezul prin imersiune, sînt de dimensiuni mai mari; s-au păstrat foarte

puține piese prețioase (fr. *fonta baptismaux*, it. *fonta*, vasca *battesimale*, germ. *Taufbecken*, engl. *baptismal font*). T.S.

CROCHIU Schiță rapidă, care fixează elementele mari, sintetizatoare, ale motivului aflat în lucru. Fiind executate liber, fără grija detaliilor, ca o manifestare directă a emoției creatoare, notațiile de acest fel impun de obicei prin caracterul lor spontan, sugestiv, prin cursivitate și simplitate. Valoroase prin ele însele, ca lucrări „finite”, sau prin sugestiile pe care le furnizează autorului, c. se execută cu materiale aflate „mai la îndemînă”: cărbune, peniță (pană, condei), creioane de grafit sau colorate, pasteluri etc., uneori în tehnici combinate, în care pot să apară și atingeri de acuarelă. Se păstrează un mare număr de c. realizate de Leonardo da Vinci, Rembrandt, Rubens etc., acest gen de notație fiindu-le mai familiar artiștilor moderni și contemporani (fr. *croquis*, it. *abbozzo*, *schizzo*, germ. *Skizze*, engl. *sketch*). L.L.

CROMATISM (gr. *chroma*, culoare) Atribut definitiv pentru orice fenomen optic în care apare senzația de culoare. (Apariția culorii este determinată de trei factori generatori, inseparabili: lumina, suprafața obiectului și ochiul.) (fr. *chromatisme*, it. *cromatismo*, germ. *Färbung*, engl. *chromaticism*). L.L.

CROMATOLOGIE Disciplină care studiază teoria și practica culorii. Este un domeniu de confluență al interesului și cunoștințelor furnizate de mai multe științe, cărora practica artistică îi aduce contribuții decisive. Primele ipoteze privind natura și efectele culorii sînt formulate de filozofii Greciei antice (Pitagora, Democrit, Platon, Aristotel); antichitatea romană pare să îl cunoască (după Pliniu și Seneca) fenomenul dispersiei luminii, produs cu ajutorul unui cristall șlefuit, dar abia în sec. 17-18 culoarea devine un concept controlabil prin metode științifice experimentale, determinate în special de Isaac Newton. Cercetările se largesc în sec. 19, sînt aprofundate și verificate riguros în sec. 20. Din șirul

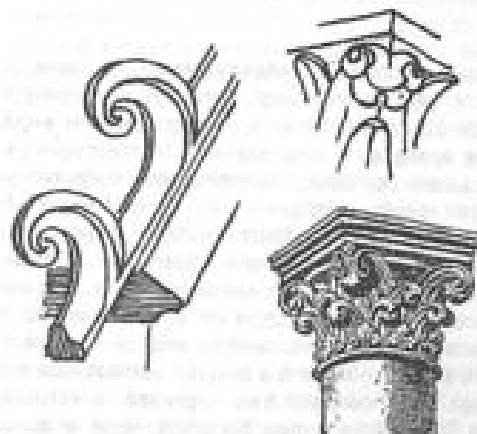
celor care au contribuit la înțelegerea unei științe a culorii trebuie pomeniți: Johann Zahn, Johann Wolfgang Goethe, Arthur Schopenhauer, Michel Eugène Chevreul, Hermann von Helmholtz, James Clark Maxwell, Ogden N. Rood, Ewald Hering, Albert Henry Munsell, Wilhelm Ostwald, John Ruskin, Jehan Georges Vibert, Adolf Hölzel, Johannes Itten, R.Arnheim etc. Asistăm astăzi la un aflux de date vizînd calitatea, funcțiile și modul de receptare a culorii, furnizate de discipline din cele mai diverse (fizică, chimie, fiziologie, psihologie, estetică, etnografie, sociologie, pedagogie, ergonomie, design etc.). Fiecare dintre aceste discipline studiază culoarea din propriul său punct de vedere, ceea ce duce uneori la rezultate contradictorii, astfel încît apare salutară judecata creatorului de artă, al cărui ochi este cultivat printr-o îndelungă practică. Structurarea unei teorii coerente despre culoare este posibilă, se pare, doar prin corelarea imensului număr de date furnizate de științele particulare cu observațiile rezultate din practica artistică. Contribuții importante la teoria culorii — verificate prin practica lor artistică de excepție — au adus Leonardo da Vinci, Dürer, Rubens, Delacroix, Signac, Seurat, Cézanne, Klee, Kandinsky, Matisse, Vasarely, Albers etc. L.L.

CROMLEH Structură megalitică preistorică constînd dintr-un ansamblu de dolmene dispuse pe un traseu circular, avînd, probabil, un rol religios (ex. Stonehenge, Marea Britanie). I.C.

CROMOLITOGRAFIE (gr. *chromos*, culoare, *lithos*, piatră și *graphein*, a scrie) Litografie în culori (fr. *chromolithographie*, it. *cromolitografia*, germ. *Farbenstein-druck*, engl. *chromolithography*). V. litografie A.P.

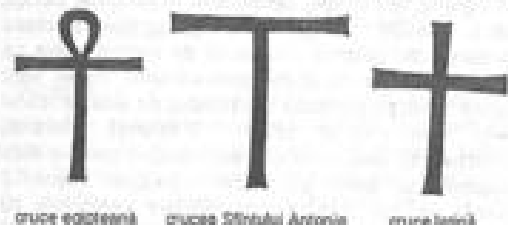
CROSĂ → *clirjă episcopală*

CROȘETĂ Motiv decorativ reprezentat de o trînză lanceolată mai mult sau mai puțin stilizată, a cărei extremitate este recurbată spre exterior în forma unei

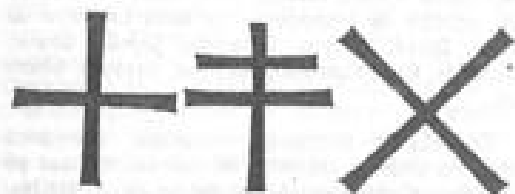

spirale. Este caracteristic unui anumit tip de capiteli gotice timpurii (Biserica fostei Mănăstiri Cîrja, jud. Sibiu, sec. 13, Biserica Bartolomeu, Braşov), decorînd fie numai muchiile acestuia, fie întregul corp pe unul sau două registre (fr. *crochet*, it. *uncino*, germ. *Knospe* şi *Knospenkapitel*, capitel cu c., engl. *crochet*). T.S.

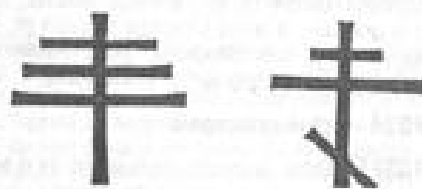
CRUCE 1. Semn grafic rezultat din întretăierea în unghi de 90° a două bare, folosit ca element decorativ, dar avînd, încă din preistorie, o semn-

cruce egipteană crucea Sfîntului Antonie cruce latină

cruce greacă cruce patriarhală crucea Sfîntului Andrei

cruce papală cruce rusească

licaţie simbolică şi, adesea, sacră (fr. *croix*, it. *croce*, germ. *Kreuz*, engl. *cross*). Printre cele mai vechi tipuri întîlnite este - egipteană cu ansă, care apare şi în arta asiriană. În creştinism, c. are sens simbolic, amintind de instrumentul folosit pentru răstignirea lui Iisus Hristos. În funcţie de raportul dintre forma şi dimensiunile braţelor, c. poartă denumiri diferite: - Sfîntului Antonie sau - tau (în forma literei T) este una din cele mai vechi forme de c. reprezentată în scena crucificării, înlocuită în timp de - latină, la care partea inferioară a braţului vertical este mai lungă decît celelalte trei; - greacă, o varietate des întîlnită în lumea bizantină, este o c. cu braţe egale. Anumite variante de formă apar

datorită unor semnificaţii liturgice şi religioase speciale. - Sfîntului Andrei este un tip particular, la care cele două bare se întretaie în forma literei X. Cea mai mare varietate de c. o întîlnim în heraldică, prezenţa ei pe blazoane indicînd existenţa unui strămoş cruciat. În diferite variante, c. apare ca emblema a unor ordine cavaliereşti, a unor grupări religioase, sau este folosită în decoraţiile militare. 2. Sensul simbolic al semnelor abstracte al c. este diferit în funcţie de epocă şi de mediul spiritual căruia îi aparţin reprezentările. C. ansată egipteană avea ca hieroglifă sensul de semn al vieţii şi ulterior, de simbol al Soarelui. Cu începerea din vremea lui Constantin cel Mare, c. a devenit principalul însemn al creştinismului. Este reprezentată fie ca simplu semn grafic, fie avînd pe ea corpul lui Hristos răstignit, pictat sau sculptat (v. *crucifix*, *crucificare*). Există şi o serie de reprezentări alegorice ale c., dintre care cea mai răspîndită este c. ca „Semn al vieţii”, sau ca „Pom al vieţii” în care, de regulă, este reprezentat, fie un trunchi - pe care apare Hristos răstignit - cu ramuri figurate ca nişte volute pe care sînt reprezentate personaje sau diverse reprezentări simbolice (virtuţile), fie un vrei de viţă de vie (coronamentul altarului din Biserica Evanghelică din Biertan, jud. Sibiu, 1515). I.C. şi T.S.

CRUCEA ŞASIULUI Ansamblu de două sau mai multe perechi de stîngii, implantate perpendicular una faţă de alta, în interiorul şasiurilor mari, dar nefixate definitiv, articulate doar cu ajutorul penelor. Rolul lor este să menţină drepte laturile exterioare ale şasiurilor, care, cu vremea, ar putea ceda tracţiunilor puternice la care le supune pînza bine întinsă a tabloului (producînd destinderea ţesăturii pictate, concretizată în cracluri ale grundului şi pastel colorate). După necesităţi, există „cruce” simple, duble etc. L.L.

CRUCIFICARE Scenă din ciclul Patimilor lui Hristos, în care acesta este reprezentat ţintuit pe cruce, avînd la dreapta şi la stînga sa pe cei doi tîlhari; la picioarele crucii se află Maria şi Ioan Evanghelistul şi, foarte des, numeroase alte personaje a căror prezenţă este atestată de evangheliile canonice, de apocrife sau chiar de unele povestiri populare. Scena nu lipseşte aproape niciodată din decoraţia naosului unei biserici ortodoxe, dîndu-i-se, de regulă, o amplă dezvoltare; ea încununează, de asemenea, iconostasul, fiind şi tema a numeroase icoane independente, mai ales din sec. 14-15. În Biserica catolică, tema este deosebit de frecventă în pictura murală, în sculptură

(crucifixe), în pictura de altare (singură sau cu alte scene din ciclul său), în manuscrise, orfavrărie, broderie (casule) etc. (fr. *Crucifixion*, it. *Crucifixione*, germ. *Kreuzigung*, engl. *Crucifixion*). T.S.

CRUCIFIX Obiect de cult creştin, alcătuit dintr-o cruce de lemn, metal etc., pe care este reprezentată figura sculptată sau pictată a lui Hristos răstignit, prevăzut fie cu o talpă, pentru a fi plasat pe altar, fie cu un inel, pentru a fi agăţat. C. este specific mediului catolic, unde face şi obiectul unui cult particular. În Biserica răsăriteană nu este folosit, ci este înlocuit cu o cruce, decorată fie cu scene multiple, de mici dimensiuni, sculptate în lemn şi ferecate în metal, fie este simplu împodobită cu raze şi elemente decorative (fr. *crucifix*, it. *Crucifisso*, germ. *Kruzifix*, engl. *crucifix*). T.S.

CRUCIGER, NIMB - Tip de aureolă specifică pentru reprezentările lui Iisus Hristos, decorată cu trei din braţele unei cruci, în care este înscrisă cîte una dintre literele greceşti α η semnificînd „Acel ce este” (fr. *nimbe crucifère*, it. *nimbo*, *crucigero*, germ. *Kreuznimbus*, engl. *cross-nimbus*). T.S.

CTITOR Personaj care comandă, susţine din punct de vedere material şi întăreşte juridic ridicarea unui edificiu sau întemeierea unui aşezămînt religios (mănăstire, schit) sau social (şcoală, spital, azil etc.), căruia îi asigură - printr-un act adiţional de dănie - şi posibilitatea supravieţuirii în timp, înzestrîndu-l cu bunuri imobiliare, sume de bani, obiecte necesare desfăşurării activităţilor specifice, iar în Evul Mediu şi cu forţa necesară (ţărani cu diferite grade de aservire, care, în funcţie de zonele Europei, poartă diferite denumiri). În virtutea actului de ctitorie, c. îi reveneau - alături de anume obligaţii pe care şi le asuma, care în ţările omăne se transmiteau şi urmaşilor - o serie de drepturi, de asemenea ereditare, printre care cel de a se înmormînta, cînd era cazul, în edificiul respectiv. Numele c. şi al membrilor familiei sale erau trecute în pomelnice, menţionate în pisanii, şi în alte inscripţii votive, iar personajul, de obicei cu familia sa, era reprezentat în tabloul votiv sau în tablouri funerare (fr. *fondateur*, it. *fondatore*, germ. *Stifter*, engl. *founder*). T.S.

CTITORIE Denumire generică pentru un edificiu sau un aşezămînt (de ex. o mănăstire, un schit, o şcoală, un spital, azil etc.) al cărui fondator - ctitorul - este cunoscut şi care a beneficiat sau continuă să beneficieze la un moment dat de diferite privilegii, danii sau daruri

oferite de acesta la întemeierea sau edificarea instituţiei ori, respectiv, construcţiei, recunoscute juridic şi reînnoite în timp de el sau de urmaşii săi (fr. *fondation*, it. *fondazione*, germ. *Stiftung*, engl. *foundation*). T.S.

CUBISM Unul din curentele definitorii ale revoluţiei artistice europene de la începutul sec. 20. Deşi mişcarea c. propriu-zisă a fost de scurtă durată (1907-1914), prin implicaţiile, interferenţele şi ecourile ei - în orfism, abstracţionism, constructivism, Bauhaus, Art Déco, expresionism -, ea a manifestat o vitalitate care i-a asigurat şi indirect prezenţa în aproape tot cursul sec., pînă la apariţia postmodernismului şi a transavangardei. C. a-a ivit în Franţa, în cadrul așa-numitei Școli pariziene, fondatorii lui fiind considerați Picasso și Georges Braque. Ideea de bază a c., comună, de altfel, și altor curente ale aceleiași perioade, este înlocuirea studiului după natură cu principiul structurii autonome a compoziției picturale, fără a se înlătura însă pe deplin reprezentarea figurativă, și nici a se nega rolul percepției individuale a artistului. Derivat din viziunea lui Cézanne, din străduințele lui de a simplifica formele vizibile și a le geometriza, considerînd că idealul picturii este să „trateze natura prin cilindru, sferă și con”, c. a înglobat și elemente din alte surse și alte planuri decît cele europene: arta africană și a insulelor oceanice, viziunea și spiritul sintetic-constructiv ale produselor lor anonime, dar și elemente din structurile sculpturii romanice, gotice, din pictura Renașterii italiene - respectiv Paolo Uccello, Piero della Francesca, Masaccio -, din pictura spaniolă - Greco și Zurbaran -, din substanța constructiv-solidă a picturii lui Seurat, din unele cuceriri ale fizicii, filozofiei și psihologiei epocii - de citat în primul rînd Henri Bergson, ale cărui concepte de simultaneitate a proceselor conștiinței și de timp ca fiind a patra dimensiune a spațiului au marcat viziunea simultaneistă a c. Bergson a fost chiar solicitat. În 1912, de un grup de c. să le scrie prefața la catalogul expoziției lor. C. a inventat, în primul rînd, acțiunea asupra formei „obiectului”. Definind c., Picasso spunea că este o artă care, după ce a realizat o formă, o lasă să-și trăiască propria viață. Studiul obiectelor se circumscrie în c. la repertoriul restrîns al citorva puncte de plecare ale naturii moarte tradiționale; mai tîrziu, se vor adăuga portretele și, mai rar, peisajul. În concepția c. formele nu sînt însă reprezentare, ci „semne”, „embleme”. Geometrizarea lor, la baza căreia stă ideea cubului și paralelipipedului, nu anihilează total referința la rolul vizibilului, dar operează o

„analiză” mentală a vizibilului prin simultaneizarea tuturor fețelor lui. În acest sens a fost numită prima fază a c. „analitică”. Procedul poate fi regăsit la oricare din numeroșii reprezentanți ai c., predominant francezi: pe lângă Picasso și Braque, la pictorii Roger de la Fresnaye, Albert Gleizes, Jean Metzinger, Jacques Villon, Picabia, Louis Marcoussis, Fernand Léger, precum și la spaniolul Juan Gris, cehul Frank Kupka; totodată și la unii artiști aparținând altor orientări, dar în a căror creație c. a jucat un rol catalizator: olandezul Piet Mondrian, elvețianul Paul Klee, mexicanul Diego Rivera. C. a avut valoroși reprezentanți și în sculptură: Picasso, Julio Gonzales, Archipenko, Zadkine, Lipschitz, Henri Laurens, interferindu-se și cu futurismul la Boccioni, cu suprarealismul la Max Ernst, cu expresionismul la Rudolf Belling. Elemente c. sînt semnalabile și la Brâncuși. A doua fază a c. a fost denumită „sintetică”, deși deosebirile dintre o fază și alta nu sînt precis delimitabile. C. firziu adoptă și tehnica colajului direct, sau numai simbolizat, prin intervenția în imagine a unor elemente alienante. C. s-a bucurat și de considerabile comentarii teoretice, cele mai importante fiind scrierile poetului Guillaume Apollinaire, *Pictorii cubiști* (1913), și cea a pictorilor Gleizes și Metzinger, *Despre cubism* (1913). În România c. a fost reprezentat în mișcarea de avangardă a anilor '20, prin M.H. Maxy, Marcel Iancu, într-o formulă mixtă denumită cubo-futurism, purtătoare și de elemente expresioniste.

A.P.

CUBO-FUTURISM Denumire lansată în avangarda rusă, în 1912, de Kazimir Malevici, pentru a desemna asocierea reprezentărilor de viziune futuristă cu cele de viziune cubistă. Termenul a fost folosit și în avangarda românească a anilor '20, de M.H. Maxy. V. și Integralism

A.P.

CUCĂ Coif de argint împodobit cu pene de struț dispuse în evantai, purtat de domnitorii țării române din epoca fanariotă la ceremoniile de investitură.

A.N.

CUHNIE Termen de origine slavă, circuliind în țările române în Evul Mediu și desemnînd fie o construcție specială, fie numai o încăpăre în care era amenajată bucătăria unui mare ansamblu (palat domnesc, curte boierească, minăstire). Amplasate de regulă în colțurile incintelor, la distanță de palat sau biserică, c. aveau dimensiuni destul de mari, fiind de plan pătrat, acoperite cu o cupolă cu diametrul egal aproape cu lungimea laturii pătratului. Cupola — semisferică sau alcătuită din felii sferice — era străpunsă la chela și, uneori, și la un nivel intermediar pe curbura, de una, respectiv de cinci turle-lanternă, necesare tirajului și aerisirii; cupolele se descărcau pe pandantivi sau pe trompe, în centrul spațiului de sub ele fiind construit un imens cuptor de zidărie. Cea mai veche c. din țara noastră s-a păstrat la Minăstirea Plumbuita — București, 1646; există c. și la Minăstirea Aninoasa — jud. Argeș, c. 1677, la palatul brâncovenesc de la Mogoșoaia, 1702, la Minăstirea Văcărești, București, 1722-1730 (fr. *cuisine*, it. *cuccina*, germ. *Küche*, engl. *kitchen*).

T.S.

CULĂ (turc. *Kuld*, turn) Tip de locuință boierească caracteristică pentru Oltenia și anumite zone din Muntenia (Argeș) în sec. 18 și în primele două decenii din sec. 19, de forma unei prisme patrulatere, cu baza de dimensiuni reduse (spațiul unei încăperi plus cel destinat scării de acces la nivelele superioare), cu 1-2 etaje, a cărei notă specifică, dincolo de acest aspect de turn, este dată de elementele de fortificare: nivelul inferior — cu excepția intrării — este lipsit de goluri mari, înlocuite cu numeroase ferestre de tragere; la ultimul nivel se află un folgor servind pentru observație și apărare; în epoci liniștite, acesta din urmă este un loc de odihnă. Deși foarte numeroase în epocă și strategic amplasate, constituind lanțuri de semnalizare, s-au păstrat numai câteva (Curtișoara — jud. Gorj, c. 1700; Măldărești — jud. Vâlcea, c. Greceanu — sec. 18, c. Duca — 1823; c. Racovița — jud. Argeș, începutul sec. 19).

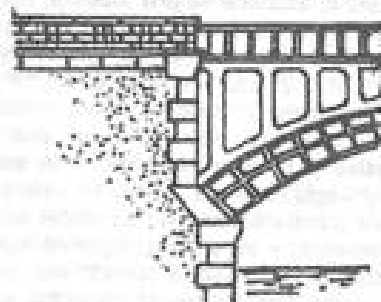
T.S.

CUL-DE-FOUR (fr. *fund de cuptor*) Tip de concă ieșind, de obicei, în consolă față de verticala zidului, cu traseu semicircular, al absidei pe care o acoperă (fr. *voûte en cul-de-four*, it. *semicatino*, *mezza fazzia*, germ. *Halbkuppel*, engl. *semidome*). V. și *concă* T.S.

CUL-DE-LAMPE → *vinietă*

CULEE Fiecare dintre picioarele masive de zidărie construite pe ambele maluri ale unui riu,

care constituie principalele puncte de sprijin ale unui pod (fr. *culée*, it. *coscia di ponte*, germ. *Landpfeiler*, engl. *abutment of a bridge*). T.S.

CULION Potcap al monahilor ortodocși, ca o calotă cilindrică, fără boruri, din catifea de culoare neagră pentru călugări, roșie pentru protopopi și albastră pentru preoți.

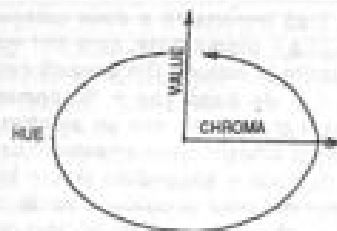
A.N.

CULOAR Spațiu interior îngust, de trecere, amenajat între două ziduri paralele, care permite accesul în diferite încăperi sau face legătura între diferitele părți ale unui edificiu aflate la aproximativ același nivel (fr. *couloir*, it. *passaggio*, germ. *Verbindungsgang*, engl. *lobby*). T.S.

CULOARE (lat. *color*) 1. Senzație optică datorată luminii reflectate de suprafața corpurilor, caracterizată prin tentă, luminozitate și saturație. C. este o realitate subiectivă generată de interacțiunea a trei factori: ochiul, lumina și suprafața obiectului. În lipsa unuia dintre aceștia senzația neproducîndu-se. Există două mari categorii: — **spectrale**, care sînt lumini colorate, denumite și — **lumină**. Din această categorie fac parte: *roșul-vermilion*, *verdele-gălbui* și *albastrul-violet* (considerate — **primare**), prin amestecul lor, două cîte două, creîndu-se — **secundare**: *galbenul* (din roșu și verde), *violetul de Magenta* (din roșu și albastru violet), *albastrul-verzui*, numit și *cyanic* (din verde și albastru violet); perechile de — **complementare** sînt: *roșu-vermilion* — *albastru-verzui* (*cyanic*), *verde-gălbui* — *violet de Magenta* (*purpurii*), *albastru-violet* — *galben*. Amestecul c.i. p. reface lumina albă. Pentru

pictor este însă importantă a doua categorie de culori, numită a — **pigmentare**, care sînt materiile colorate folosite în pictură. Din această categorie — **primare** (— de bază sau — **fundamentale**), care nu pot fi create prin nici un amestec, sînt: *roșu*, *galben* și *albastru*; prin amestecul lor, două cîte două, se obțin — **secundare** (sau — **binare**): *oranj* (obținut din roșu și galben), *verde* (obținut din galben și albastru) și *violet* (obținut din roșu și albastru); există, de asemenea, șase — **tertiare**, care rezultă din amestecul unei primare cu o secundară: *roșu-oranj*, *galben-oranj*, *galben-verde*, *albastru-verde*, *albastru-violet*, *roșu-violet*. În această categorie a c. pigmentare, — **complementare** principale sînt în număr de trei perechi: *roșu-verde*, *galben-violet*, *albastru-oranj*; uneori, aceste perechi mai sînt numite — **complementare primare**, caz în care se vorbește și despre trei perechi de — **complementare binare**: *roșu-oranj* cu *verde-albastru*, *galben-verde* cu *violet-roșu*, *albastru-violet* cu *oranj-galben*. Amestecul optic al celor șase c. pigmentare dă alb (sau un alb-gri foarte deschis), iar amestecul lor fizic dă un gri închis, aproape de negru („murdar”). Pentru exprimarea concisă a relațiilor dintre c., în ultimele sec. au fost imaginat o serie de scheme cromatice, utile în cercetarea teoretică și pentru orientarea practică. Socotînd că majoritatea informațiilor (cca 80-90%) privitoare la mediul înconjurător ne parvin pe cale vizuală, importanța c. în viața omului este covârșitoare. Independent de formă, ea acționează asupra individului, senzorial și psihic. Preferințele umane pentru diversele c. — care nu trebuie confundate cu reacțiile psihosenzoriale — variază după factori eterogeni. Percepția cromatică este afectată și de semnificația „secretă”, simbolică, a c., prezentă în întreaga istorie a umanității. În artă, c. au o independență relativă față de obiectele reprezentate, au valoare doar dacă creează un spațiu propriu — diferit de cel real — constituindu-se în elemente de limbaj pictural. Primele încercări de înțelegere a fenomenului cromatic se datoresc filozofilor Greciei antice, sfîrșitul antichității marcînd, se pare, prima disociere a luminii, făcută cu ajutorul unui cristal — numit de Pliniu, iris. În Evul Mediu, cunoscută fiind accentuata propensiune manifestată pentru c. vii — așa cum o vădese manuscrisele aluminatate, vitraliile, mozaicurile etc. —, împărțită într-o bună măsură de prerenaștere, c. era folosită de artiști la modul intuitiv. În Renaștere precumpănește atenția acordată desenului, cîteva excepții putînd fi înțînute în arta coloristilor venețieni, în scrierile leonardești etc. Deși sînt notabile observațiile cîtorva artiști

Schema direcțiilor celor trei variabile ale culorilor, după Munsell

sau cercetători (Vasari, Rubens, Newton, Goethe etc.), preocupările pentru c. sînt sporadice pînă în sec. 19, cînd fenomenele cromatice sînt studiate sistematic, se descoperă contrastul simultan, se teoretizează legea complementarelor etc. Această problematică îi interesează pe un Delacroix sau Turner, precursori importanți ai Impresionismului, dar abia la pictorii Impresioniști primordialitatea c. este afirmată în mod manifest. După încercarea postimpresionistă de a-i disciplina resursele, cromatica atinge o expresie paroxistică în Iovism, însoțită de renunțarea la „tonul de imitație”. Diversele tendințe stilistice care se succed apoi se caracterizează, uneori, prin accentuarea rolului decorativ al c., alteori prin simplificarea abstractizantă, cel mai adesea prin abordarea ei ca element preponderent în demersul plastic. Sec. 20 este epoca studiilor aprofundate despre c., cu diversele ei implicații, efectuate, pe de o parte, de savanți, iar pe de alta, de artiști. Se încearcă alcătuirea unei „teorii generale a culorii”. 2. Materie colorantă folosită pentru pictură, vopsitorie etc. Întrucît noțiunea de c. este întrebunătățită în sensuri diferite, este preferabilă parcurgerea termenilor specializați în ordine alfabetică: - **acrilice**, pigmenți aglutinați cu emulsii polimerice artificiale, apăruiți în anii '50-'60; dau paste picturale semimate sau lucioase, intens colorate, rezistente; - **(de origine) animală**, materii colorante puțin rezistente la lumină (carminul, galbenul indian, purpura, sepie etc.); - **anorganice**, pigmenți de origine minerală care cuprind: oxizii și hidroxizii unor metale (fier, cobalt, plumb etc.), sărurile unor metale sau de alte origini (carbonați, cromați etc.); cele mai multe sînt stabile (excepție fac cele de cupru, galbenul de crom etc.); - **artificiale**, pigmenți preparați pe cale chimică; - **austere**, denumire dată de Pliniu cel Bătrîn unor c. cum sînt sinopia, auripigmentum, atramentum; - **binare**, c. care se obțin prin amestecul a două c. primare, sin. c. secundare; - **caldе**, c. pe care le asociem cu căldura, ele sînt: roșul, oranjul și galbenul. Este de precizat

că fiecare c. luată în parte are o zonă mai caldă și una mai rece, v. și contrast cromatic; - **complementare** → **complementare**; - **compușe**, c. alcătuite fie prin amestec optic, fie prin amestec fizic (v. amestecul culorilor). Cele mai folosite de pictor rezultă din amestecuri fizice. (Există și unele c.c. care poartă nume distincte: *bazzec, cinabrese, mawo, propasmă, veneda, verdaccio* etc.); - **cu ceară** → **encaustică și pictura cu ceară**; - **cu emulsii**, pigmenți aglutinați cu emulsii naturale și artificiale (cărora li se spune de obicei *tempera*) sau polimerice; - **cu silicați**, pigmenți aglutinați cu „sticlă solubilă” („sticlă lichidă” sau „apă de sticlă”), care este un silicat de sodiu sau de potasiu. Pictura cu silicați a fost elaborată de A. Keim (Germania), în 1889; - **de anilină**, pigmenți organici sintetici produși pentru prima oară în sec. 19, (v. *anilină*); - **de bariu**, pigmenți derivați din bariu, dintre care durabil este numai albul de bariu; - **de bază**, c. principale ale spectrului (roșu, galben, albastru), care nu pot fi compuse prin nici un amestec, sin. c. primare sau c. fundamentale; - **de cadmiu** → **cadmiuri**; - **de calcar**, grupă de pigmenți foarte răspândiți în natură și foarte utilizați; cei albi sînt stabili la lumină și în amestecuri, opaci și lipsiți de toxicitate (excepție face varul, care este caustic); sînt utili pentru prepararea grundurilor (unil), ca suporturi pentru frescă etc. (v. și *cretă, ipsos, var*); - **de cărbune**, grupă situată la confluența c. minerale cu cele organice, întrucît conțin carbon, alte substanțe minerale și organice, stabile la lumină și în amestecuri, nu sînt toxice, acoperă bine (cu ulei se usucă lent); denumiri curențe: *negru de ivoir, negru de os, negru de fum, negru de piatră* etc., sau pămînt de Kassel și pămînt de Colonia; - **de cobalt**, grupă de c. scoțită de tehnologi printre cele mai bune ale paletelor; intense, stabile, sînt utilizabile în toate tehnicile picturii; denumiri: *albastru de cobalt, ceruleum, violet de cobalt, verde de cobalt* etc.; - **de crom**, pigmenți care au la bază oxidul de crom (v. *verde smarald și verde de crom*) și culorile rezultate din combinații cu diferite metale, care dau cromați cum sînt: cromatul de plumb (v. *galben de crom*), cromatul de stronțiu (v. *galben de stronțiu*) etc.; - **de cupru**, grupă de pigmenți naturali (v. *azurit, malahit*) și artificiali; c. cu compoziții, proprietăți și tente variate, în general instabile și toxice, cu nomenclatură, uneori, confuză: *albastru (de Bremen, de Hamburg, de Kassel, de Braunschweig), verdele (francez, Scheele, de Schweinfurth, Veronese)* etc.; - **de fier**, c. de origine naturală, numite pămînturi, sau preparate

artificial (v. c. de marea); - **de frescă**, pigmenți destinați frescei și picturii *af secco*, cu însușiri indispensabile: rezistență la var, la lumină și la agenții atmosferici. (Sînt excluse anilinele, c. de origine animală și vegetală.) Cele mai vechi și durabile s-au dovedit a fi c. de pămînt și c. de cărbune; - **de mars**, pigmenți artificiali, numiți și c. de fier artificial sau lacuri de fier; chimic, pot fi constituiți din oxizi de fier precipitați, însă pot conține și alte substanțe (oxizi de aluminiu și de zinc, cretă, ipsos etc.); concurează pămînturile naturale, dar sînt mai colorate decît acestea, stabile, lipsite de toxicitate, acoperă bine. Denumiri: *galben de mars, brun de mars, oranj de mars, roșu (de mars, indian, englez), violet de mars, negru de mars* etc.; - **de mercur**, grupă mică de pigmenți, toxici și cu o durabilitate limitată; *cinabru, cinabru scarlat, galben mineral*; - **de pămînt** → **pămînturi colorate**; - **de plumb**, c. foarte utilizate de-a lungul vremii, acoperă bine, au o siccativitate bună (cînd sînt frecate cu ulei), dar sînt toxice și se înnegresc la contactul cu sulful din aer și din amestecuri. Denumiri: *alb de plumb, miniu de plumb, galben de Neapole, galben mineral* etc.; - **de tempera**, pigmenți frecați cu emulsii naturale sau artificiale, în care intră oul, suc de euphorbium, „laptele de smochin”, uleiul, verniul etc. (v. *emulsii*). Temperale produse de fabrică au aglutinanți de altă natură și nu posedă durabilitatea — măsurată în secole — a temperelor cu emulsii; - **de ulei**, pigmenți frecați cu aglutinanți în care este preponderent uleiul; sînt de origine minerală, animală, vegetală sau fabricați artificial și prin sinteză chimică; - **de zinc**, grupă mică de pigmenți, puțin asemănători între ei, care au ca element comun zincul: *alb de zinc, galben de zinc, litopon*; - **deschise**, c. caracterizate prin luminozitate; - **floride**, nume dat de Pliniu unor c. cum sînt: *cinabru, armeniu, chrysocola, indigou, purpura* etc.; - **funcționale**, c. cu destinații speciale (spitale, școli, uzine, locații publice etc.), menite a produce stări de calm, relaxare, concentrare sau reversul lor; - **fundamentale** → **c. de bază**; - **generatoare**, nume mai vechi purtat, în general, de c. primare care nu pot rezulta din nici un melanj, dar care prin amestecul lor pot genera alte c.; - **industriale**, c. destinate vopsitoriei și bolangeriei (nu și picturii); - **închise**, c. cu un grad scăzut de luminozitate; - **lac**, c. pentru pictură produse prin fixarea unor coloranți organici sau a unor aniline (care nu au „corp”) pe anumite materii-suport, inerte din punct de vedere chimic, cum sînt creta, ipsosul, alumina,

(v. și *lac*); - **locale**, c. proprii ale corpurilor din natură, pe care le percepem ca urmare a difuzării lor de către suprafețele acestora; - **lumină** → **c. spectrale**; - **minerale** → **c. anorganice**; - **moarte**, expresie folosită în sec. trecute pentru acele c. opace și apropiate ca ton care erau apoi acoperite cu straturi subțiri, vli și transparente; prin folosirea lor se urmărea exaltarea tonurilor; - **murdare**, expresie care nu caracterizează „murdăria” unui ton (care în fapt nu există), ci lipsa unui acord just cu ansamblul cromatic; - **naturale**, pigmenți extrași din zăcăminte și transformați în pulberile necesare fabricării c. Același nume li poartă și c. de origine animală și vegetală; - **neutră**, gri, mai mult sau mai puțin închis, care se prepară prin amestec de negru, de ivoir sau tuș negru, cu albastru de Prusia; se utilizează exclusiv în acuarelă; - **organice**, familie de pigmenți care se împart în două grupe distincte: c. o. naturale → c. animale și c. vegetale, și c.o. sintetice → **anilinele**; rezistența lor la lumină este slabă; în ultimele decenii au fost fabricate în S.U.A. c.o.s. a căror intensitate cromatică și durabilitate este excelentă: *perylene scarlet, roșu acridon, thio indigo red-violet B* etc.; - **primare** → **c. de bază**; - **pure**, c. puternic saturate, vli, intense; - **recl**, c. pe care le asociem în mod conștient, sau nu, cu frigul sau cu elemente naturale reci (gheața, bruma etc.); *verdele, albastru și violetul*, (v. și **contrast cromatic**); - **rupte** → **ton rupt**; - **saturate**, c. intense cromatic; - **secundare** → **c. binare**; - **sintetice**, c. produse prin sinteză chimică; - **spectrale**, c. care aparțin spectrului solar (curcubeul); - **terne** → **c. rupte**; - **tertiare**, c. rezultate prin amestecul unei primare cu o secundară; - **toxice**, pigmenți caracterizați prin toxicitate (cel care conține plumb, cupru, arsenic etc.), exemplul tipic: *ceruza (alb de plumb)*; - **vegetale**, c. extrase din plante sau arbori tinctoriali; în sec. trecute erau cultivate special (indigou, roiba etc.); procedeele de extragere și fixare pe o materie-suport (alumina, creta, ghipsul etc.) difereau, fiind deciseive pentru calitatea tonului și durabilitatea acestor c. lac.; au tente frumoase și transparente, nu sînt toxice, dar stabilitatea lor la lumină și în amestecuri este slabă; cea mai durabilă este lacul de garanță. Cîteva asemenea c. (roșii): *lacul de garanță, băcanul, carminul, singele de dragon*, (brune): *lacul brun*, (galbene): *stil de grain, galben de gofran*, (verzi): *verdele de sevă*, (albastru): *indigou*, (violet): *violetul vegetal* etc.; - **vinifice**, pigmenți aglutinați cu emulsii polimerice artificiale; au fost preparate pentru prima oară în anii '50-'60; sînt mate sau semimate, au

luminozitate și prospețime a tonului, sînt suple, rezistă bine la agenții externi (ceva mai puțin decît c. acrilice) (fr. *couleur*, it. *colore*, germ. *Farbe*, engl. *colour*). V. și amestecul culorilor, contrast cromatic, alb, negru, gri, roșu etc., de asemenea, lumină, spectru solar, simbolismul culorilor, scheme cromatice, cromatologie L.L.

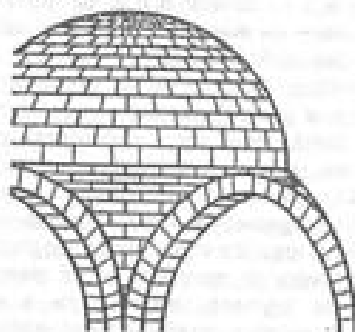
CULPAHAR → ghiubahar

CUNEIFORMĂ Scriere sumeriană ale cărei elemente au forma de cule. Apărută în mil. 4 î.H., este folosită în tot Orientul Apropiat pînă în mil. 1 î.H. I.C.

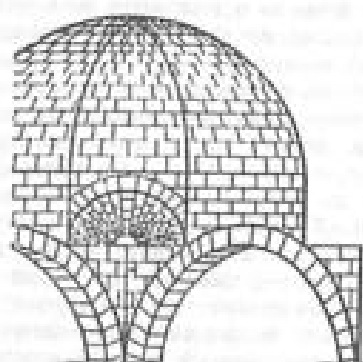
CUPĂ Vas de băut din diferite materiale (metal comun sau prețios, sticlă, ceramică, lemn), semisferic, cu gură largă, cu sau fără toarte, montat pe un picior, uneori însoțit de o farfurie din același material și cu aceleași motive decorative. Cunoscută din antichitate, c. s-a bucurat de o mare prețuire de-a lungul sec. În toate țările europene, varînd ca dimensiuni și ornamente (fr. *coupe*, it. *coppa*, germ. *Becher*, *Schale*, engl. *cup*). V.D.

CUPOLĂ Tip de boltă semisferică sau semisferoidală uneori, care acoperă spații de plan pătrat; trecerea de la pătratul de bază la cercul bolții se realizează prin pendentivi, trompe de colț sau triunghiuri plate. Bolțile semisferoidale de mari dimensiuni, alcătuite din pinze curbe marcate la extradors prin nervuri proeminente, acoperă spațiile centrale ale unor

construcții reprezentative (de ex. Catedrala Sf. Petru din Roma, Catedrala Sf. Paul din Londra, Capitolul din Washington), purtînd, uneori, denumirea de *dom* (fr. *coupole*, it. *cupola*, germ. *Kuppel*, engl. *cupola*, *dome*). T.S.

cupolă pe pendentivi

cupolă pe trompe

CUPRU → aramă

CURĂȚIRI Termen din glosarul restauratorilor ce denumește operațiile prin care sînt îndepărtate impuritățile stratificate pe suprafața lucrărilor de artă. Extragerea lor — necesară, întrucît afectează expresia și sănătatea operei — se face pe cale mecanică, chimică, sau prin metode combinate. V. impurități superficiale și spălare L.L.

CURBURĂ Secțiune longitudinală sau transversală printr-un element de arhitectură sau o parte componentă a unui edificiu (cupolă, acoperiș, detaliu de plastică etc.), printr-o piesă de mobilier, un vas etc., cu un traseu bazat pe segmente de cerc de diferite deschideri sau pe combinații de asemenea deschideri, din care rezultă un profil care contribuie la definirea stilistică a obiectivului respectiv sau a uneia din părțile sale componente (fr. *courbure*, it.

incurvatura, germ. *Krümmung*, engl. *curvature*). V. și Galb T.S.

CURIE Tip de reședință nobiliară pretențioasă, în general rurală (rar ridicată în orașe, de exemplu Magna C. din Deva, 1621), avînd cel puțin două nivele, cu un număr mare de încăperi confortabile acoperite cu bolți cu penetrații, bogat decorată la exterior, dar și la interior, plasată într-un parc spre care coboară scări monumentale; are spații speciale pentru locuit și pentru reprezentare. S-au păstrat cîteva exemplare caracteristice în Transilvania, datînd din sec. 17-18 (C. Beldi din Ozun, jud. Covasna) (fr. *manoir*, it. *dimora signoriale*, germ. *Herrenhaus*, engl. *manor-house*, *mansion*). T.S.

CURTE 1. Spațiu de dimensiuni variabile, larg în general, care precede sau înconjoară o locuință, delimitat de o împrejurare oarecare, în care se desfășoară parte din viața gospodărească a locatarilor, subîmpărțită uneori după necesități funcționale: — de aerisire, c. interioară cu o suprafață foarte mică, de forma unui puț spre care se deschid ferestrele ce contribuie la ventilarea unor spații secundare (scări, bucătării, băi); — engleză, tip de c. de aerisire în imobile cu 1-2 nivele, spre care dau ferestrele subsolului; — interioară, spațiu de dimensiuni variabile, închis din toate părțile de corpuri de clădiri, cu funcții diferite: c. gospodărească, loc de recreere; în unele palate, c.i. este folosită ca maneaj; în minăstiri și hanuri — delimitată de galerii arcate deservind nevoile specifice ale instituției; — de onoare, spațiu larg desfășurat în fața intrării principale dintr-o construcție reprezentativă, delimitată uneori de corpul central și de aripile laterale ale acesteia (Versailles), destinat ceremoniilor de primire a oaspeților sau unor parăzi (fr. *cour*, it. *cortile*, germ. *Hof*, engl. *court-yard*). 2. Denumire generică, de origine medievală, desemnînd pe suveran (monarh, voievod, principe) și pe cei apropiați sieși (fr. *la Cour*, it. *corte*, germ. *der Hof*, engl. *the Court*). 3. Denumire dată ansamblului rezidențial al unui suveran, nobil, boier, personalitate înaltă ecleziastică. În țările române, alături de — voievodale: de ex. C. Veche din București, sec. 15-18, C. domnească din Suceava (sec. 14-16), sînt menționate numeroase — boierești, ansamblurile avînd în esență aceeași structură: locuința propriu-zisă (palat, casă) — diferind ca dimensiuni, număr de încăperi, destinație particulară sau oficială, nu însă întotdeauna și din punct de vedere al decorației și al confortului — și anexe (corpuri de gardă, spații gospodărești); totul era cuprins în

incinte adesea întărite. În vecinătate, se ridica biserica de c. — un fel de paraculis particular al familiei care deținea domeniul, în cazul ansamblurilor boierești, ea deservind și comunitatea rurală sau orășenească din jur. T.S.

CURTINĂ În arhitectura fortificată, parte a zidului de incintă plasată între două turnuri sau două bastioane, prevăzută, de obicei spre interior, cu drumuri de strajă, ferestre de tragere, guri de aruncare (fr. *courtine*, it. *cortina*, germ. *Mittelwall*, engl. *curtain wall*). V. și bastion T.S.

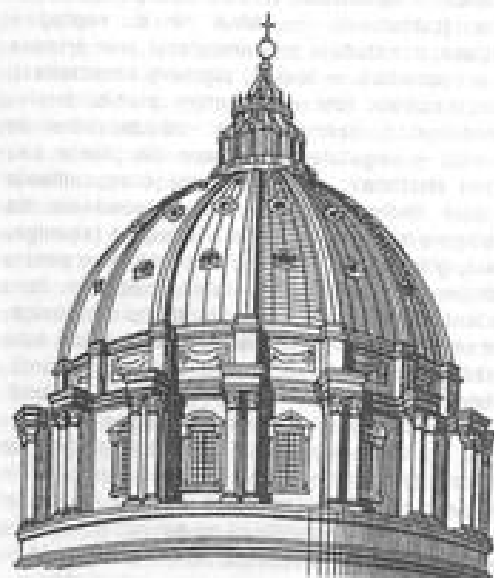
CUȘĂ Termen întrebuințat de pictori cu înțelesul de strat (de culoare). Poate fi aplicată în plină pastă, în demipastă, ori destul de subțire pentru a lăsa să transpară culoarea grundului, eventual a c. precedente (fr. *couche*, it. *capa di pittura*, germ. *Farbenauftrag*, *Farbschicht*, engl. *coat of paint*). L.L.

CUȘMĂ Căciulă de blană, cu moț răstîrnt, împodobită cu egretă și panaș, purtată de domnitori și boieri mai ales în sec. 16-17 (Mihai Viteazul, Vasile Lupu etc.). A.N.

CUTIE DE CULORI Cutie din lemn, etc. al cărei interior este compartimentat astfel încît să păstreze tuburi de culoare, pensula, sticlucă cu diverși diluanți (altădată, maistocul, divizat în trei părți care apoi se reuniau) etc.; deasupra acestora se fixează paleta, iar în interiorul capacului se poate introduce și fixa un carton preparat pentru pictură. În această formulă slujește pictorului în deplasările sale documentare. Pentru același scop există cutii mai complicate, prevăzute cu trei picioare rabatabile (care prin deschidere improvizează o mică masă de lucru), eventual cu un sistem de menținere a cartonului la verticală; fiind mai grele, transportul lor se face cu chingă, asemenea unui rucsac. (Dacă adăugăm un mic trepid vinătoresc și, poate, o umbrelă de soare, reconstituim recuzita tradițională a pictorului paisagist.) Pentru lucrul în atelier există o altă variantă, un fel de „cutie de atelier”, care este de fapt o măsuță cu diverse sertare. L.L.

CUTIE DE ÎNCĂLZIT În gravură, instalație pentru încălzirea plăcilor de metal în tehnica de lucru a acvatintei (fr. *boîte à grain*, germ. *Staubkasten*, engl. *dusting box*). I.P.

CUȚIT DE PALETĂ Unealtă metalică folosită de pictori, constituită dintr-o lamă foarte flexibilă de oțel fixată într-un mîner; uneori se aseamănă cu un cuțit obișnuit, alteori cu o mică mistrie. Flexibilitatea lamei, forma și mărimea cuțitului

cupolă cu tambur și lanterne

variază potrivit operațiilor pentru care este utilizat: amestecul culorilor pe paletă, aplicarea acestora pe pânză, curățirea paletelor, raderea și îndepărtarea tușelor eronate, așternerea de grunduri păstoase etc. Inițial era o simplă spatulă de corn, de lemn sau de metal flexibil, care slujea aceluiași operații. Spatulele metalice se foloseau încă în antichitate (încălzite, pentru întinderea culorilor aglutinate cu ceară) (fr. *couteau à palette*, it. *spatola*, germ. *Farbenmesser*, *Palettenmesser*, *Spachtel*, engl. *palette-knife*).
L.L.

CUVERTĂ Substanță vitrificabilă, transparentă sau colorată chimic, lizibilă la aceeași temperatură la care se arde piesa de ceramică respectivă, folosită pentru acoperirea pieselor de faianță, gresie, porțelan. Sin. *glazură*, *verni* (fr. *couverte*, *glacis*, *émail*, it. *vernice*, germ. *Glasur*, *Überzug*, engl. *glaze*).
V.D.

CYMATIUM Partea superioară a cornișei în arhitectura antică. V. *antablament*.
I.C.

D

DADAISM (DADA) Mișcare de idei contestatară în domeniul literar-artistic, în perioada 1913-1922. Denumirea „Dada”, aleasă la întâmplare dintr-un dicționar și însemnând „căluț de lemn”, a fost dată mișcării în 1916, la deschiderea Cabaretului Voltaire din Zürich, de către un grup format din poetul român Tristan Tzara, sculptorul elvețian Hans Arp și scriitorii germani Richard Hülsenbeck și Hugo Ball, precum și din pictorii români Marcel Iancu și Arthur Segal. Prin spectacole și beletristică de șoc, bazate pe folosirea umorului absurd, a umorului negru și a protestului violent antiburghez, antimilitarist, antitraditionalist, demolator al valorilor culturale acreditate, și prin aceasta înrudit cu unele teorii futuriste, d. a introdus în viața culturală a epocii o atitudine și un număr de opere simptomatice pentru momentul tragic și tulburat al experiențelor primului război mondial, mai mult decât opere de efectivă valoare spirituală. Mai consistentă a fost creația d. în artele plastice. Expoziția din 1917 a cuprins participări importante și din afara mișcării, expresioniștii Kokoschka, F.Marc, apoi P.Klee, Picasso, Kandinsky, dar și picturi, măști, colaje, picto-sculpturi de Arp, Marcel Iancu, Max Ernst, toate, în ciuda zeflemismului lor și a notei de provocare, integrându-se firesc în evoluția culturii vizuale europene, și stăruind — mai ales văzute din perspectivă actuală — virulența primelor asalturi d. De altfel, prioritatea grupului d. de la Zürich este mai curând una organizatorică, idei d. înregistrându-se anterior, în creația lui Marcel Duchamp, la Paris, în 1912, cu *Nudul coborînd scara*, expus, în 1913, la New York, unde Duchamp a prezentat, tot în spirit d., obiecte *ready made* (gata făcute), scoase din contextul lor obișnuit spre a dobîndi funcție artistică provocatoare (*Lavabo*). Idei d. există și în lucrările și scrierile unora din reprezentanții avangardei ruse. D. a avut și ramificații germane: la Köln, cu Max Ernst, J. Baargeld, Hans Richter, Frank Selwert; la

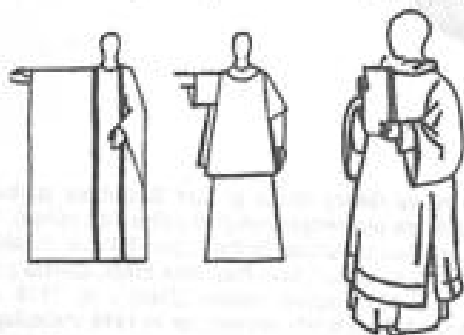
Berlin, cu Georg Grosz și Kurt Schwitters (ambele mișcări cu pronunțate conotații politice de sinț). D. își continuă activitatea la Paris, prin T.Tzara, Picabia, cărora li se alătură Man Ray, Max Ernst, Chirico ș.a.; în 1917-1918 apare revista „Dada”. În 1918 un *Manifest Dada* foarte virulent, iar în 1919 o *Antologie Dada*. Curînd, d. se va interfera cu suprarealismul, deși în problematica acestuia nota zeflemist-grotescă nu a avut, la începutul mișcării cel puțin, un rol de seamă. În ciuda duratei scurte de acțiune propriu-zisă, d. a avut o influență considerabilă: în anii '20-'30 asupra ideii artistului despre sine însuși și, de aici, asupra boemei artistice pariziene, berlineze și new-yorkeze, iar în arta contemporană recentă, sub formele unui neod., manifestat prioritar în țările Europei Centrale și răsăritene, după căderea regimurilor comuniste, în special în Rusia. În România, neod., reînnoind firele cu mai vechi aspecte ale literaturii absurde și unele interferențe ale ei cu d. (Urmuz, Eugen Ionescu), se exprimă prin acțiuni, instalații și happening-uri cu caracter de spectacol.
A.P.

DALAJ Tip de paviment alcătuit din dale, de regulă după un motiv decorativ prestabilit, sau simplu ordonat după stereotomie (fr. *dallage*, it. *lastricamento*, germ. *Fliesenboden*, engl. *flooring*, *flagstone-pavement*).
T.S.

DALĂ Placă de marmură, piatră, ciment etc., de formă regulată, în general rectangulară, servind pentru realizarea unor paramente sau a pavimentelor (fr. *dalle*, it. *lastra*, germ. *Fliese*, *Steinplatte*, engl. *slab*, *flagstone*).
T.S.

DALMATICĂ (lat.) 1. Tunică amplă, lungă pînă la mijlocul gambelor, prevăzută cu minci largi și scurte, executate din lînă de Dalmația (de unde și numele), cu benzi verticale și tivită cu purpură, purtată de împărații romani. La sfîrșitul imperiului, înlocuind

toga, d. este permisă și celorlalți cetățeni, iar prin formă și decor indica funcția și rangul posesorului. 2. În Evul Mediu, este o plesă a costumului de ceremonie al înalților demnitari clerici și laici (regi, episcopi). 3. Veșmânt liturgic catolic purtat de diacon peste alba, realizat din material prețios, lung până la genunchi, cu șlituri laterale și mînești largi până la cot. În pictura murală răsăriteană, d. este purtată de diaconii care au trăit în primele veacuri ale creștinismului (Ștefan, Laurențiu, Romanos — în Biserica Domnească din Curtea de Argeș, sec. 14) (fr. *dalmatique*, it. *dalmatica*, germ. *Dalmatik*, engl. *dalmatic*, *deacon's robe*). A.N. și T.S.

DALTĂ Unsaltă de tăiere din fier sau oțel, de forma unei baghete (plată, dințată, cu vîrf ascuțit, cu șant etc.) de diferite dimensiuni. Folosită de sculptori prin lovirea cu ciocanul pentru tăierea, cioplitura sau incizarea materialelor dure (piatră, lemn, metal, fideș). D. și ciocanul reprezintă atributul tradițional al sculpturii (fr. *ciseau*, it. *scalpello*, *scarpello*, germ. *Meissel*, engl. *chisel*). C.R.

DAMAR Rășină moale, incoloră sau gălbuie, produsă de unele specii de conifere (*Dipterocarpea*) care cresc în insulele indoneziene. Varietăți: — de *Batavia*, — de *Borneo*, — de *Padang*, — de *Singapore*. Calitățile rășinii depind și de locul sau de felul recoltării. Cel mai bun este d. de *Batavia*, aproape incolor, din care se produc vernieri superioare. L.L.

DAMASC Îesătură din fire de bumbac, în, mătase sau lînă, cu desene florale mari sau cu scene în ușor relief, ton pe ton, lucioase pe avers și mate pe revers. Provenit din orașul sirian cu același nume, d. a fost fabricat în Evul Mediu, mai ales în sec. 13, în Italia (Veneția, Genova, Lucca); în Renaștere, în Flandra (Bruges) și în atelierele italiene se creează d. de mare valoare artistică. În sec. 18, în Franța, interioarele castelelor au pereți îmbrăcați în tapete de d. (fr. *damas*, it. *damasco*, germ. *Damas*, engl. *damask*). V.D.

DAMASCHINAJ Tehnică de decorare a metalului (în general fier sau oțel), ce constă în încrustarea prin ciocănire a unor fire metalice (aur, argint, cupru) pe o

suprafață de metal comun. Folosită pentru ornamentarea armelor, a porților, a vaselor de cult sau de uz comun. Tehnică orientală, cunoscută în antichitate (numele provine de la orașul sirian Damasc), introdusă în Europa în Evul Mediu (centru renumit: Augsburg, Nürnberg, Toledo). Se practică și azi, mai ales în Spania (fr. *damasquinage*, *damasquinure*, it. *damaschineria*, *tausia*, germ. *Damaszierung*, *Tauschierkunst*, engl. *damaskeening*, *inlay-work*). V.D.

DAMNAȚII În scenele reprezentînd Judecata de apoi, grupurile de păcătoși aflați în stînga lui Hristos judecător, care sînt condamnați pentru păcatele lor. Unii dintre ei sînt figurați în interiorul șuvoiului de foc (Lucifer, Mahomed, tipurile emblematice din Judecățile epocii brîncovenesti și postbrîncovenesti, ca brutarul, cirosimianul, hoțul etc.). În marile Judecăți din Moldova sec. 18 printre d. apar și dușmanii Moldovei, respectiv turcii și tătarii (fr. *Damnés*; it. *Dannati*; germ. *die Verdammten*; engl. *the Damned*). T.S.

DANS MACABRU Temă iconografică apărută în Europa occidentală la jumătatea sec. 14, caracteristică goticului tirziu. În pictura de manuscrise apare în jur de 1400. Reprezentările cele mai caracteristice sînt în pictura murală a pridvoarelor și capetelor laterale ale unor biserici de oraș și de sat. Scena se compune din alternanța de personaje vii — reprezentanți ai diferitelor stări sociale — și de schelete sau cadavre, care se țin de obicei de mină. Numeroase texte explicative deslușesc semnificația imaginii: imanența universală a morții și a judecății, urmată de pedeapsa sau de răsplata pentru faptele comise. Una dintre cele mai cunoscute reprezentări se află la parterul turnului vestic de la Biserica Marii din Berlin (1482) (fr. *Danse macabre*, it. *Ballo della Morte*, *Danza macabra*, germ. *Totentanz*, engl. *Dance of Death*). T.S.

DANTELA Îesătură fină din fire de lîn, bumbac, aur, argint sau (începînd din sec. 20) și din fire sintetice, constituită din motive ajurate, executate manual sau (începînd cu sec. 19) mecanic; folosită pentru îmbrăcăminte, lenjerie de pat și de masă. D. diferă de broderie prin lipsa unui suport textil compact, înlocuit de o rețea de ochiuri cu diferite forme: pătrate, hexagonale, octogonale. Cunoscută din antichitate, d. este atestată documentar din sec. 14, dar cele mai vechi fragmente păstrate datează din sec. 15-16. De la mijlocul sec. 17 pînă în sec. 19, d. cunoaște o mare înflorire — cu scurte perioade de declin și unele momente de glorie (în stilul Art Nouveau). D. manuală se execută cu acul, cu ciocănele, cu croșeta, cu suvelca. — cu acul apare, probabil, pentru prima oară în Italia (Veneția, Milano, Brentano, Genova), apoi în Franța (Alençon, Sedan, Argentan); fiecare centru are o tehnică de lucru și

motive decorative specifice, d. respectiv fiind denumită după orașul în care se lucrează cu precădere: — cu ciocănele apare în Flandra către mijlocul sec. 16. Centre de reputație mondială: în Flandra (Bruges, Binche, Malines, Valenciennes); în Franța (Chantilly, care produce d. albă și neagră, Paris, Arras, Lille); în Italia (Milano, Genova, Ragusa); în Germania (Berlin, Dresda, München); în Spania (Barcelona, Valencia, Madeira). Ateliere cehoslovace (Praga, Bratislava, Cheb, Karlovy-Vary) produc d. cu caracter popular. În țările scandinave se folosesc la confecționarea d. fire de aur și de argint, iar în Rusia (Vologda, Mihailovsk), începînd din sec. 17, perle și pietre de diferite culori. În Anglia există, în sec. 16-18, ateliere active în comitatele Bedfordshire, Buckinghamshire și în Insulele Wight. Introducerea prin contrabandă (după 1862, cînd parlamentul englez interzice importul de d. străine) a d. flamande, în special a celei de Bruxelles, vîndută sub numele impropriu de d. d'Angleterre, constituie o lovitură pentru atelierele engleze; — cu croșeta, lucrată frecvent în Irlanda și exportată sub numele de d. de Irlanda, se folosește mai ales la confecționarea gulereilor și a manșetelor pentru costumele purtate la curte; — cu suvelca este utilizată pentru lenjeria de corp (*trivoltă*) (fr. *dentelle*, it. *merletto*, *pizzo*, germ. *Spitze*, engl. *lace*). V.D.

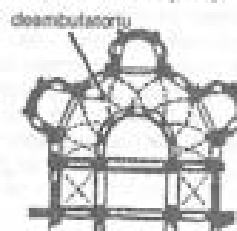
DAUM Ateliere de sticlărie înflorite la Nancy de lași D. (Auguste 1846-1906 și Antonin 1864-1930). Renumiți sticlari francezi, promotori ai Școlii de la Nancy, ei se consacră cercetărilor asupra utilizării pentru gravare a acidului fluorhidric în producția de sticlă colorată și, în 1896, pun bazele unor ateliere de sticlărie de artă, de mare calitate, care funcționează și azi, fiind conduse de membri ai familiei D. Operele fraților D. se numără printre cele mai importante producții ale Școlii de la Nancy: piese din sticlă cu bule de aer, din sticlă gravată sau tăiată în adîncime pentru a obține un relief pronunțat (asemănătoare gemelor antice). Pieseile cele mai importante — vase, servicii de masă, lămpi și plafoniere din sticlă mată de un alb lăptos — se găsesc în muzeele și colecțiile europene, japoneze și americane. V.D.

DĂLȚIȚĂ Instrument folosit în gravură, compus dintr-o bară subțire de oțel, de profil diferit (pătrat, romboidal etc.), prevăzută la un capăt cu un miner fix sau universal (pentru a putea fi schimbată cu o bară de alt profil), iar la celălalt capăt prezentînd un vîrf ascuțit, prin secționarea oblică a barei. În funcție de profilul barei și de unghiul de secționare a vîrfului există diferite tipuri de d., folosite atît în gravura în adîncime, pentru săparea liniilor desenului pe placă de metal, lemn sau lînoleum, cît și în gravura în relief, pentru scobirea spațiilor din jurul desenului, după care placa este încernuită pentru imprimare. D. a fost folosită întîi în orfevrărie (sec. 15). Dărer va da tehnicii cunoscute sub numele de gravură cu d. o mare valoare, prin diversitatea și suplețea modurilor

de întrebuințare; în sec. 16-18, gravura cu d. a cunoscut o mare dezvoltare în gravura italiană și franceză (M.A. Raimondi, J. Duvert), iar în gravura sec. 20, procedeul a fost reluat de Vlaminck, Dufy, Picasso. Este o tehnică dificilă, aspră, care cere experiență și siguranță, dar efectele ei sînt de o frumusețe precisă, sobră, elegantă (fr. *burin*, it. *bulino*, germ. *Gräbstock*, engl. *chisel*). A.P.

DEAMBULATORIU În arhitectura romană și gotică, spațiu perimetral care, pornind de la extremitățile estice ale navelor laterale sau din transept, înconjoară sanctuarul și corul marilor catedrale, permițînd circulația procesională și constituind culoarul de acces spre capetele reionante; este separat de sanctuar prin stîlpi de piatră (sau coloane), uniți prin arce, fiind acoperit cu bolți cu muchii, bolți în cruce sau bolți cvadrilaterale (fr. *déambulatoire*, it. *deambulatio*, *ambulacro absidale*, germ. *Umgang*, *Chorumgang*, engl. *ambulatory*, *periboidal aisle*, *processional path*). T.S.

DECALC Reproducerea fidelă a unei compoziții plastice, a unei scheme iconografice sau a unor motive decorative, făcută cu ajutorul unei hîrtii copiative, care permite transpunerea sa de pe un original pe un alt suport. Sistemul este frecvent folosit în tehnica picturilor murale, comportînd două aspecte: fie că se copiau modele celebre și apoi se reproduceau în alte ansambluri, fie că originalul unui pictor nu era realizat direct pe zid, ci pe un carton de pe care era transpus. De asemenea, procedeul este folosit și în gravură, pentru transpunerea desenului pe placă de gravură (fr. *décalque*, it. *calco*, germ. *Gegenabdruck*, engl. *counter-drawing*, *countertrace*). T.S. și A.P.

DECALCOMANIE Procedeu de decorare a ceramicii sau a emailului, care permite reproducerea

prin tipărire a unei imagini colorate, pe faianță, porțelan, email sau hirtie. Tehnică foarte delicată, pusă la punct către 1750 de emailorul englez John Brooks, de la manufactura Battersea, adoptată și de alte manufacturi engleze (Bow, Worcester, Liverpool, Staffordshire, Swanssea). J. Wedgwood a folosit cu precădere d. În general, motivele erau imprimate pe fond roșu, violet, albastru sau negru, iar în sec. 19 și pe fond auriu. D. a fost folosit și în Franța (Sèvres, Choisy-le-Roi), Germania (Frankenthal) și Elveția (Zürich) (fr. *décalcomanie*, it. *decalcomania*, germ. *Abziehbilderdruck*, engl. *transfer printed decoration*).

V.D.

DECAPAJ → decapare

DECAPARE (fr.) În restaurare, operație al cărei scop este extragerea și îndepărtarea, de pe suprafața (și, eventual, de pe reversul) unei lucrări, a diverselor elemente străine adăugate operei, fie intenționat, atunci când este vorba de repictări, fie accidental. Acestea pot avea naturi eterogene: de la culori, rășini, cleiuri, ceară, hirtie lipite etc., până la resturi în tempera sau ulei, smoală, var, sau chiar o nouă tencuială (în cazul operelor murale), ori substanțe care produc patina nocivă a unor sculpturi etc. Pentru scoaterea lor sînt folosiți solvenți potriviți, altele se acționează prin mijloace mecanice (folosindu-se bisturiul etc.), iar în anumite cazuri sînt utilizate ambele căi, chimică și mecanică. Sin. *decapaj*. L.L.

DECATARE (fr.) Operație de atelier prin care se spală spretul industrial al pinzelor noi care urmează a fi grunduite și pictate. Spălarea se face cu apă fierbinte și cu săpun, în scopul îndepărtării cleiurilor vegetale rămase din procesul de fabricare a jeșăturilor, sau a unor reziduuri proprii fibrelor textile. Nespălate, ele pot produce degradări ale grundurilor. Metoda era folosită și în sec. precedente, astăzi fiind curentă în restaurare (fr. *décatissage*, it. *togliere il lustro ai panni*), germ. *Dekatisierung*, engl. *sponging*).

L.L.

DECOLAJ (fr.) Procedu artistic experimentat în ultimele decenii, în care efectele expresive se obțin prin deslipirea fragmentară a unor materiale (afize etc.) lipite în prealabil, pentru a le sustrage caracterului lor de obiecte utilitare și a le oferi valențe estetice.

L.L.

DECOR Termen generic pentru elemente sau ansambluri de elemente destinate să împodobească un obiect, o construcție etc., dispuse rar la întâmplare, cel mai adesea, fie după un ritm anume (repetiție, alternanță), fie în funcție de tectonică sau de anumite semnificații conținute subiectului sau unora dintre părțile sale componente; - „a Berrettino”, mod de ornamentare folosind motivul grotesch, în alb sau gri pe fond albastru închis, specific maiolicilor italiene produse la Faenza; - „a candelieri”, în ceramică, ornamentație simetrică, în

general pe un ax vertical, reprezentînd motivul de candelabru, cu forme, uneori, fanteziste (fr. *décor à chandeliers*, it. *ornamento a candelieri*, germ. *Kronleuchtermuster*, engl. *candlesticks ornamentation*); - „a trofei”, motiv decorativ constituit din instrumente muzicale și diferite arme, caracteristic maiolicilor italiene din sec. 16 (atelierele din Casteldurante); - **Berain**, în ceramică, decor constituit din motivele groteschi și baldachin, creat în sec. 17 de ceramistul francez Jean Berain, tipic manufacturilor franceze Rouen și Moustiers; - **gem bijuterie**, ornamentație constînd în aplicarea unor pietre semiprețioase (peruzele, granele etc.) pe suprafața acoperită cu aur a unor piese de ceramică; practică de manufacturile din Delft (piese din faianță), Meissen (piese din gresie) și, mai rar, Sèvres, Saint-Cloud, Berlin, Viena (pentru porțelan); - „istoriato”, mod de decorare a faianței italiene cu scene legate de un eveniment istoric, pictate pe toată suprafața unui platou. Folosit pentru prima oară la Casteldurante, a fost adoptat de majoritatea atelierelor italiene în a doua jumătate a sec. 16. Piese remarcabile au fost create la Urbino de Nicola Pellipario; - **radiant**, în ceramică, motiv format din raze divergente care pleacă de la bordura platourilor circulare spre centru, îngustîndu-se. Acest gen de d. este specific perioadei de mijloc a stilului gotic.

T.S. și V.D.

DECORATED STYLE (engl.) În goticul englez, fază mediană corespunzînd goticului matur continental. Se caracterizează prin o mare bogăție a formelor individuale, care conferă o mare plasticitate întregului. Specifice sînt cele două registre de ferestre mari, cu modenatură complexă, divizate pe verticală prin menouri în 3 sau 5 cîmpuri înalte, subîmpărțite fiecare pe orizontală de arce polilobate. Se dezvoltă între c. 1275-1375. Printre exemplele cele mai caracteristice sînt: catedralele din Westminster, Lincoln, (fațada de vest), Salisbury, Ely. T.S.

DECORAȚIE ARHITECTURALĂ Totalitatea elementelor decorative ale unei construcții, realizate o dată cu ridicarea zidurilor și deci făcînd parte integrantă din acestea, avînd, uneori, funcție structurală; contribuie prin trăsăturile lor, diferind de la epocă la epocă și de la zonă la zonă, la definirea stilistică a edificiilor (fr. *décoration architecturale*, it. *decorazione architettonica*, germ. *architektonische Ausstattung*, *Verzierung*, engl. *architectural decoration*).

V.D.

DECROȘ Porțiune de zidărie legată în afară sau retrasă puțin față de planul peretelui, marcînd fie o simplă îngroșare — din nevoi funcționale — a acestuia, fie o lărgire, respectiv o îngustare a spațiului interior. În arhitectura bisericească, d. se observă frecvent la racordarea sanctuarului cu nava, sau la racordarea turnurilor la fațada de vest (fr.

décrochement, it. *risalto*, germ. *Risalit*, *Vorsprung*, engl. *projection*).

T.S.

DEFENSIV, SISTEM - În arhitectura fortificată sau în cea destinată — pe lângă alte funcții — să o îndeplinească și pe cea de apărare, sistem de amenajări speciale, prin care edificiul trebuie să reziste unor atacuri: incinte întărite dotate cu drumuri de strajă, ferestre de tragere și guri de aruncare, turnuri de flancare, bastioane, porți bine apărate. S.d. mai simple cuprindeau numai șanțuri și valuri de pămînt, prevăzute sau nu cu palisade lemnoase. La acestea nu s-a renunțat nici ulterior, rolul lor fiind combinat cu cel al amenajărilor realizate din materiale mai durabile.

T.S.

DEFORMARE (lat.) Modificare a formei sau a dimensiunilor inițiale ale unei opere de artă. Cauzele care o provoacă sînt diverse: caracterul higroscopic al suporturilor pe bază de celuloză (pînza, cartonul, hirtia, lemnul), schimbările bruște ale temperaturii și umidității prezente în mediul ambiant, acțiunile mecanice accidentale (izbituri, presiuni), coeficientul de dilatare diferit al materialelor din care este alcătuită lucrarea; acestora li se adaugă cauze ce țin de execuția lucrării (ex. întinderea neuniformă a pînzei pe șasiu, lipsa de uniformitate a preparației, folosirea unui lemn insuficient uscat etc.). Pînzele pictate se destind („se lasă”), se gonfiază, apar cute etc., lemnul se încovoie, panourile se deformează simetric sau elicoidal, metalul se dilată sau își pierde planitatea, cartonul se gondolează. D. este însoțită de crăcarea straturilor adiacente de grund și culoare, iar uneori și de exfolieri. Unele d. sînt temporare, dar, dacă după restabilirea microclimatului normal nu dispar, este necesară intervenția restauratorului.

L.L.

DEGOMARE Procedu chimic contemporan care tinde să înlocuiască vechile metode de „topire” a inului în apă sau la aer. Pinzele de pictură produse dintr-un în tratat chimic nu mai sînt pigmentate într-un gri-verzui, ci au un ton deschis, par mai rezistente la tracțiune, au fibrele mai regulate și jeșătura mai omogenă (fr. *dégommage*, it. *il levar la gomma*, germ. *Entgummierung*, engl. *degumming*).

L.L.

DEGRADAREA TABLOURILOR Deteriorare, ruinare a tablourilor. Factorii care contribuie la modificarea și d.t. sînt interni (în de calitate slabă a materialelor și de metode eronate de execuție, adică de elemente de natură predominant chimică) și externi (se datorează ambianței). Printre factorii interni se numără: pigmenții, lianții, erorile de execuție (suporturi slabe, alase fără discernămint, grunduri excesiv de uleioase ori absorbante, abuzul sau lipsa de ulei și verni, pictarea peste straturi insuficient uscate, vernisarea prematură sau neglijarea completă a vernisurilor finale etc.) și îmbătrînirea firească a materialelor din care este alcătuit un tablou. Dintre agenții distructivi externi fac

parte: lumina (care atacă îndeosebi materialele de natură organică: lianții, rășinile, celuloza, culorile de origine vegetală sau animală etc.), întunericul (care întunecă uleiurile aglutinante etc.), aerul poluat (în care intră compuși sulfuri, clorul, bioxidul de carbon etc.), aerul asociat cu lumina, umiditatea (socotită „dușmanul numărul unu” al operei de artă, care afectează suporturile, cleiurile, aglutinanții etc., provocînd mușcături), uscăciunea, temperatura nepotrivită (în special alternanțele bruște cald-rece), impuritățile superficiale, microvegetațiile (bacterii, alge, ciuperci), insectele xilofage, accidentele (lovituri, arderi, inundații), schimbările bruște de mediu. L.L.

DEGRADEU (fr.) Estompare, atenuare progresivă a unei culori sau lumini reprezentate plastic. În terminologia de specialitate, modificarea cromatică și valorică a unei pete de culoare se poate desfășura în trei direcții: - în profunzime, accepție mai răspîndită, în care culoarea se deplasează descendent, prin amestecul fizic al unei culori pure cu negru sau cu o altă culoare închisă (în acest caz culoarea pură scade ca luminositate, se întunecă, își pierde treptat caracterul cromatic și, peste un anumit punct, pare murdară și denaturată); - în înălțime, cînd culoarea se deplasează ascendent, prin amestecul fizic al unei culori pure cu alb sau cu o altă culoare luminoasă (din acest amestec culoarea se luminează, dar scade cromatic și se răcește, schimbîndu-și, uneori, specificul); - colateral, cînd o culoare pură se amestecă fizic cu culorile vecine din spectru sau cu altele apropiate ca ton, modificîndu-se înțotdeauna din punct de vedere cromatic, uneori și valoric (fr. *dégradation des couleurs*, it. *degradazione dei colori*, *sfumatura*, germ. *Abtönung*, *Farbenabstufung*, engl. *shading off*).

L.L.

DEGRESAREA CULORILOR Operație de atelier prin care se extrage surplusul de ulei din culori cu scopul de a le preveni brunisarea. Atunci cînd sînt prea fluide, sau cînd după stoarcerea lor pe paletă lasă împrejur un cerc uleios, artiștii își așază culorile, pentru 10-15 minute, pe o sugetivă albă, curată, care absoarbe surplusul de ulei. O degresare împinsă peste o anumită limită poate slăbi aderența culorilor la suport (fr. *dégraissage*, it. *disgrassare*, germ. *Entfettung*, engl. *ungreasing*).

L.L.

DEGROȘA, A - A efectua tăierea manuală sau mecanică a unui bloc de piatră, marmură, buștean de lemn, cu unelte dure (ciocane, dăți, spijuri, topoare ș. a.), urmărind forma generală a unei sculpturi. Prin dimensiunile mai mari și aspectul brut al volumelor constituie stadiul primar al unei lucrări de sculptură (fr. *dégrossir*, it. *disgrassare*, *sbozzare*, germ. *aus dem Rohen vorhauen*, engl. *to rough-hew*).

C.R.

DEINOS Vas antic grecesc cu gură largă, fără toarte, uneori cu un suport înalt, care servea la amestecul vinului cu apă. V. și ceramică greacă. I.C.

DEISIS (gr. *delsis*, rugăciune) Temă iconografică foarte frecventă, reprezentând o compoziție în centrul căreia se află Iisus stînd în picioare sau, cel mai adesea, pe tron, flancat de Maria și de Ioan Botezătorul, prezenți în calitate de mijlocitori pentru iertarea păcatelor omenirii. Își are originea în imaginile romane de adorare a împăratului; cu o semnificație schimbată, a fost preluată în arta bizantină, de unde a trecut și în Occident. Apare ca imagine independentă în pictura murală a naosurilor. În compoziția *Judecata de apoi*, ca scenă centrală în registrul apostolilor din compoziția iconostaselor, în locașele împărțite cu Iisus Pantocrator, în care, cele două personaje secundare au dimensiuni foarte mici, fiind plasate în colțurile superioare ale panoului. Rar, și numai avînd o semnificație cu totul specială, figura lui Ioan este înlocuită de cea a altui sfînt, de regulă Nicolae (tabloul cu donator de deasupra intrării în naosul Bisericii Domnești din Curtea de Argeș). În Occident, cea mai veche reprezentare se află în Biserica Santa Maria Antiqua din Roma (sec. 7). Uneori apare în timpaneile catedralelor romanice, combinată cu Maiestas Domini (Naumburg), iar cea mai timpurie se află pe Altarul Mielului Mistic, realizat de frații Van Eyck pentru Catedrala din Gand (1426-1432) (fr. *Dësis*, it. *Deesis*, germ. *Deesis*, *Förbitte*, engl. *Deesis*). T.S.

DELFT Centru artistic olandez renumit pentru fabricarea faianței (sec. 16-19) și țeserea tapiseriilor (sfîrșitul sec. 16-sec. 17). Faianța fabricată la D. este acoperită cu glazură stăniliferă (ca și maiolica italiană) și colorată în diferite tonuri de albastru, roșu-violet, verde-măsliniu, brun, care pun în valoare decorul inspirat din arta extrem-orientală sau locală. La D. se confecționează piese cu destinație utilitară — veselă, vase de flori, plăci de paviment, leagăne, colivii, mici bazine de apă etc. —, dar și cu caracter pur decorativ — vase înguste cu capac, potice, saboți, statuete policrome (acestea din urmă mai tardive). Faianța veche de D. (*Vieux Delft*), datorită fimei de care s-a bucurat, a fost imitată pe scară largă în numeroase ateliere olandeze, germane și din nordul Europei. La mijlocul sec. 17, prosperitatea tinerei republici olandeze contribuie la dezvoltarea industriei ceramicii, care produce piese din pastă fină, cu decor în camaieu albastru. După 1725, D. începe să decline; o a doua criză apare după 1760, ca urmare a concurenței exercitate de faianța englezăscă cu glazură. Totuși, o mare cantitate de piese executate în această perioadă au rezistat timpului. Identificarea și datarea faianței de D. înfruntă mari dificultăți din cauza numărului considerabil de ateliere instalate în acest oraș și a folosirii aceluiași ornament de două secole. Se disting: piese executate în stil chinezesc (colorit alb și albastru); piese cu subiecte locale; piese care imită porțelanul chinezesc policrom (familiile neagră, roz, verde) și porțelanul policrom Meissen, în stil rococo; statuete care reprezintă țărani olandezi în costumele

lor pitorești, saboți, păsări, animale; imitații după gresia roșie chinezăscă. Mărci (peste 88); cele mai cunoscute sînt: trandafirul, cele trei clopote, gheara, steaua albă, butelii de porțelan, litera grecească alfa, securea, corabia aurie etc., deseori însoțite de monograma ceramistului. În atelierul de tapiserie create la D. de Franz Spierinck (m. 1630), originar din Amers, se realizează piese de o bună execuție tehnică și de un mare rafinament în utilizarea elementelor decorative. Cheia suite celebre asigură reputația acestor ateliere, care primesc comenzi importante și din Anglia, Danemarca și Suedia. Se mai cunosc două mari manufacturi: a lui Jost Jans Lanckert (sfîrșitul sec. 16) și a lui Maximilian van der Gucht (sec. 17). Printre cele mai caracteristice piese țesute la D. se chează verduci, tapiserii cu scene de vînătoare, cu armorii, țepi de masă și de pernă și cunoscutele suite: *Istoria lui Scipio* (țesută, în 1610, pentru un demnitar englez și, în 1621, pentru curtea regală suedeză), *Istoria lui Alexandru* (1619), *Bătălia de la Neuport* (1648). Marcă: litera H urmată de un scut și de litera D. V.D.

DELFTWARE (engl.) Faianță italiană stăniliferă introdusă în Anglia către 1567, prin ceramicii flamanzii. Delful englez se afirmă către 1630, fiind o îmbinare între formele flamando-olandeze și decorul bleu-bianc al ceramicii chineze. La sfîrșitul sec. 18, atelierele din Lambeth, Bristol și Liverpool dau producții mari (veselă, plăci de paviment, diferite piese decorative). Sînt renumite platourile mari cu marginea subliniată de o dungă albastră, roșie sau verde și flacoanele de vin cu un medallion sub cioc. Delful englez este mai rustic decît cel olandez, nu comportă porțiuni aurite, dar glazura este mai fină. Termenul este preluat de la numele renumitului centru de faianță olandeză Delft. V.D.

DEMANTELARE Acțiune de demolare sistematică, pînă la nivelul fundațiilor, a unor ziduri de incintă, de oraș sau aparținînd altor tipuri de fortificații (castele, fortărețe). Prin extensie — și rar —, acțiune ce se aplică și altor tipuri de construcții, devenite inutile sau nefuncționale (fr. *démantèlement*, it. *smantellamento*, germ. *Niederreissung*, engl. *to dismantling*). T.S.

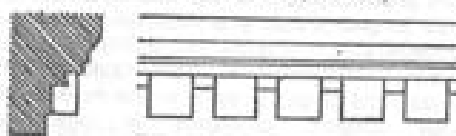
DEMIPASTĂ Strat de culoare cu o grosime redusă, o pastă subțire (fără să fie totuși „zeamă de culoare”). Este prezentă în pictura multor epoci, începînd cu marii flamanzii ai sec. 15 și pînă în zilele noastre. Poate fi o pastă de tranziție, căreia i se pot suprapune atît glaziuri, cît și pînă pastă, ori poate fi suprapusă peste orice alt strat. Se consideră a fi pasta picturală cea mai durabilă: uscarea colorilor nu întîrzie, oxigenarea uleiului se face în mod normal, scade la minimum riscul contractării straturilor în ritmuri inegale (prevenind tracțiunile generatoare de cracluri), este facilitată emailarea (fr. *demi-pâte*, it. *mezza pasta*, germ. *dünner Farbauftrag*, engl. *thin paint*). L.L.

DEMISOL Parte a unei construcții, parțial îngropată în pămînt (cam o treime), prevăzută cu ferestre relativ mari și destinată locuinii sau serviciilor. T.S.

DEMITENTĂ (fr.) Culoare medie, distribuită în zonele care fac trecerea de la lumină la umbră. D. etalează culoarea reală a unui obiect, lumina și umbra lui fiind parțial afectate de eciera. Adesea d. este echivalentă cu demiton (fr. *demi-teinté*, it. *mezza tinta*, germ. *Halbschatten*, engl. *half tint*). L.L.

DEMITON → semiton

DENTICULI Motiv ornamental constînd dintr-un și de mici pătrate reliefate față de suprafața zidului, realizate din piatră, cărămidă sau mortar, în funcție de natura zidăriei. Își are originea în arhitectura clasică, în care friza d. făcea parte din compoziția cornișei. D. s-au extins apoi, ca motiv ornamental, și în arta decorativă (fr. *denticules*, it. *dentelli*, germ. *Zahnries*, engl. *dentils*, *denticles*, *dentels*). T.S.

DERBY Manufactură engleză de olărie și de porțelan, situată în orașul cu același nume. Despre atelierele de olărie se cunosc foarte puține date; în schimb, producția de piese de porțelan, care se distinge prin sobrietatea decorului și armonia colorului, puse în valoare de calitatea pastei, este cea mai caracteristică pentru Anglia. Temele preluate: peisaje, scene de luptă, motive chinezești (după porțelanul colorat în albastru și alb); statuetele din porțelan biscuit imită pe cele de la Sèvres. Serviciile de masă, în stil neoclasic, au un decor elegant și simplu (în special în perioada 1770-1784, cînd D. se asociază cu manufactura Chelsea). După 1810, începe o perioadă de regres. Între 1811 și 1826, se confecționează piese cu motive inspirate din brocarturile japoneze. D. activează și în prezent. Mărci: D cu o coroană deasupra; în anii 1784-1811: literele CD (Crown Derby) înfrînte; în anii 1811-1848: Bloor Derby cu coroană. V.D.

DERUTA Centru italian de ceramică, situat în apropiere de Perugia și care activează și în prezent. Existența unor ateliere de olărie este atestată din 1367, dar nu au ajuns la noi decît piese de la sfîrșitul sec. 15. Primele produse se inspiră din viața Sfîntului Francisc din Assisi și din operele Maestrului Sfîntei Veronice. Renumele manufacturii D. se datorește mai puțin statuetele de sfinți și madonele, cît platourilor și vaselor de farmacie decorate cu chipuri de femei. Coloritul predominant este galben-portocaliu, albastru-închis și roșu-mangan. Bordura platourilor

cuprinde motive de soizi, pene de pînă și frunze, dispuse radial. Pe revers, platourile sînt decorate cu cercuri concentrice albastre și portocalii sau cu motivul de rețea. Piesele policrome, cu lustru metalic, realizate în perioada 1500-1550 în stilul faianței hispano-maure, sînt considerate drept produsele cele mai valoroase executate la D. Piesele cu decor policrom în relief au bordura decorată pe revers cu motivul de petale, feston și volute. Influența manufacturilor de la Urbino și Savona asupra atelierelor din D. este vădită. Mărci: literele F, G, L, V, C, R; monogramele CB, FR și IB. V.D.

DESCĂRCARE în arhitectură, în raportul dintre elementele portante și elementul purtat, factorul activ principal constă în repartizarea judicioasă a unității de greutate a bolții sau a platformei pe unitatea de suprafață a coloanei, stîlpului, pilastrului sau, respectiv, a zidului. Calcularea exactă a punctului în care o anumită parte din greutatea elementului purtat se descarcă și este preluată de cel portant, constituie premisa necesară pentru stabilitatea oricărei construcții (fr. *décharge*, it. *scarico*, germ. *Entlastung*, engl. *discharging*). V. și arc de descărcare T.S.

DESCHIDERE 1. Gol de fereastră sau de ușă. 2. Spațiul interior generat de traseul unui arc (fr. *embrasure*, *ouverture*, it. *strombatura*, *spalletta*, *apertura*, germ. *Fensterleibung*, *Öffnung*, engl. *window recess*, *aperture*, *opening*). T.S.

DESCHIS, TON — Ton luminos. (Pictorii folosesc, uneori, prin extensie și pluralul *deschisuri*, cu valoare de substantiv). D. și opusul lui, închis, caracterizează luminozitatea suprafețelor reflectante (fr. *clair*, it. *chiaro*, germ. *hell*, engl. *clear*, *light*). L.L.

DESEN Gen de artă care stă la baza tuturor formelor de grafică. Elementul fundamental al d. este linia, al cărei traseu, fie ca strict contur, fie în asociere cu elemente de reprezentare spațială, luministică, cu sugestii de culoare ori volum, redă aspecte din realitate, sau exprimă forme imaginare, de la fantastic la abstract. Dominanța liniară dă d. caracterul de operație abstractivă care concentrează realul într-o definiție vizuală, de esență intelectuală și cu valoare simbolică, de semn înrudit cu scrierea, și coincidînd cu ea în cazul scrierii prin ideogramă (scrierea egipteană, chaldeeană, chineză). În același timp, d. are și caracterul de transcriere emoțională, spontană, a unor impresii din lumea exterioară sau a unor imagini interioare, fiind socotit drept sursă genuină de studiu grafologic al stilului și personalității artistului. Transcrierea spontană cu caracter de exercițiu este numită și schiță. În evoluția sa, d. a adăugat linearității procedee de punere în valoare a raporturilor spațiale și de lumină în moduri specifice, determinate de suport (în principal hîrtia, de felute sorturi și nuanțe). D. este executat pe suport cu un corp ascuțit (condeiul de argint, de plumb sau de grafit), cu cretă, cărbune, sanguină, peniță, cu

pensula și alte instrumente ca: trestia, bambusul, pana de glică, folosindu-se diferite cerneluri, tușuri, acuarele, lavii etc. Deși în înțelesul curent astăzi d. este un concept estetic autonom, funcția lui a fost și rămâne, în multe cazuri, subordonată, având rolul de a preceda și pregăti execuția operelor de pictură și sculptură, gravură, tapiserie, de a exprima concepția planurilor arhitectonice, de a oferi proiecte și modele în arta decorativă și în artizanat. În afara domeniului artistic, se află d. tehnic, destinat sferei industriale. Originea d. este străveche. Primele manifestări de artă vizuală din istoria omenirii sînt d. zgîrțite pe pereții grotelor. În civilizațiile antice, d. pe pergament și papirus echivalau cu scrierea sau o înfățișare cu semne întregitoare. În Renaștere, d. începe să dobîndească independență, să fie semnat și căutat de colecționari ca operă de artă în sine. D. de Rafael, Leonardo da Vinci, Dürer, Rembrandt, Holbein lasă să apară importante diferențieri stilistice între d. de linearitate clasică, axat pe conturul volumelor, și d. pictural, preocupat de efectele de lumină. Această dualitate va fi prezentă în toată evoluția ulterioară a d. în sec. 19 și la începutul sec. 20, la o mare dezvoltare ilustrația de carte beletristică. Se manifestă în acest domeniu artiști ca: Bonnard, Matisse, Chagall, Mallio, Nolde, Kirchner, Kokoschka, G.Grosz ș.a. Astăzi, d. se afirmă ca un gen deplin autonom, manifestându-se în forme și tehnici mixte inovatoare, cu intervenția unor materiale diverse (v. colaj). Mari expoziții periodice specializate (bienale, triennale) încurajează dezvoltarea d. În România, d. a jucat un rol important în tot cursul evoluției culturale și artistice: în arta medievală prin caietele de modele (cel mai cunoscut fiind al lui Radu Zugrăvul), la începutul sec. 19, prin d. lui Gh. Asachi, destinate ilustrației calendarelor și almanahurilor cu binecunoscuta lor funcție educativ-formativă, mai târziu prin d. și schițele lui N. Grigorescu (în special cele realizate pe front, în Războiul pentru Independență), cele ale lui Th. Aman, G.D. Mirea; în prima jumătate a sec. 20, prin d. lui Răssu, Iser, Steriadi, Pallady, Petrescu, N. Tonitza, Al. Phoebeus, Hans Eder, Aurel Popp, Nagy Istvan ș.a. Astăzi, d. continuă aceste valoroase tradiții, adăugându-le formule de mare intensitate expresivă: C. Baba, V. Kazar, Ligia Macovei, O. Grigorescu, precum și numeroși artiști din generația medie și tină (fr. *dessin*, it. *disegno*, germ. *Zeichnung*, engl. *drawing*): - cotat, în relieful, planuri, secțiuni, profile, indicarea pe schema grafică, redusă la scară, a dimensiunilor exacte, reprezentate numeric (v. cotă) pentru fiecare parte componentă a unui edificiu, zonă a acestuia, detaliu etc. (fr. *croquis coté*, it. *disegno annotato*, germ. *Masszeichnung*, engl. *dimensioned sketch*); - incizat, desen zgîrțit cu un instrument ascuțit pe suprafața destinată picturii, prin care se marchează elementele importante ale formelor. Este prezent adesea în pictura bizantină de panou, unde se incizează în grund. Se folosește și în tehnica frescei peste cartonul așezat cu grijă deasupra

stratului umed de intonaco, liniile d. sînt apășate cu o lamă fină, dar nu tăioasă. În ambele cazuri, siluetele incizate rămîn discret vizibile, stîlind pictorului ca repere stabile și după ce se aștern diverse straturi de culoare. Sin. d. *pregătitor*. A.P., T.S. și L.L.

DESIGN (it. *disegno*, schiță, proiect) Termen contemporan care desemnează ansamblul de concepții și procedee vizînd proiectarea estetică a obiectelor de uz practic: mașini, unelte, mobilier, vîșerie, vestimentație, ambalaje etc. Fără denumire și program, d. a fost practicat în estetica tuturor marilor stiluri, de la gotic la rococo, și reluat ca preocupare specializată începînd din a doua jumătate a sec. 19, o dată cu dezvoltarea societății occidentale industrializate. Mișcarea engleză Arts and Crafts, dar mai ales Jugendstilul și Art nouveau-ul, prin Henry van de Velde ș.a., apoi Bauhausul și De Stijl au ghidat rolul d. din perspectiva unui ideal al unității de stil, ca factor al realizării ei. După 1950, în condițiile afirmării impetuoase — în Occident — a societății de consum și concurențiale, a unei enorme diversificări stilistice pe plan artistic și a influenței crescînde a mass-mediei vizuale — televiziune și video —, creația de d. s-a dezvoltat ca activitate specializată, prezentă în învățămîntul artistic și avînd o arie nelimitată în opțiunile stilistice, concepute în raport cu adaptabilitatea lor, atît la funcția obiectului respectiv, cît și la atractivitatea lor publicitară sau pur decorativă. A.P.

DE STILJ → neoplasticism

DESTINDEREA PÎNZEI PICTATE Slăbire a tensiunii realizate prin întinderea pe șasiu a unei pinze pictate (pictorii spun că pinza „s-a lăsat”). Se poate datora ambianței inadecvate și caracterului higroscopic al țesăturilor, înclăierii insuficiente sau îmbătrînirii acestora. Dacă după restabilirea unui regim atmosferic normal pinza nu-și revine, se procedează la reîntinderea cu ajutorul penelor șasiului sau la reîntinderea din cuie. Reîntinderea pînzilor vechi sau de mari dimensiuni poate genera cracluri, provocate de loviturile ciocanului, de prinderea cu cleștele, de întinderea excesivă sau neuniformă. L.L.

DESTRĂMĂTURI Țesături colorate și destrămate folosite pentru obținerea indirectă a unor coloranți. Dionisie din Furna consemnează o astfel de metodă: țesăturile destrămate erau fierte în leșie din cenușă de stejar, amestecată cu var; pe parcurs se adăuga puțin albastru și albuș de ou, iar în final colorantul se precipita, depunîndu-se la fundul vasului, fie era extras prin strecurare. Denumiri vechi: *tskmarismata*, *finarisme*, *colecturi*, *drojdi*. L.L.

DESŪ (fr.) Primele straturi ale unei picturi (la modul optim luminoase și colorate), care iradiază de sub straturile ulterioare. Chiar grundul este un d. ce poate fi valorificat prin cușe semitransparente.

Termenul este folosit adesea la plural, în exprimări ca: „desuri luminoase”, „desurile întunecoase scad luminozitatea alburilor” etc. (fr. *dessous*, it. *preparazione*, germ. *Grundierung*, engl. *priming*, *underpaint*, *underpainting*). L.L.

DETALIU DE ARHITECTURĂ În proiectele de arhitectură (pentru originale sau de restaurare), indicarea pe planșe separate, cotate, a aspectului exact și a modului de realizare a unor elemente individuale (de ex: profile de deschideri de uși și ferestre, secțiuni prin tîmplăria de piatră, lemn sau metal a acestora, modalități de prindere sau închidere a lor; marcarea unor puncte de îmbinare a șarpantelor; profile de elemente constructive sau decorative etc.). Pieseile mai mici sînt redată la scara 1/1, cele mari în reducere (fr. *détail*, it. *particolare*, germ. *Ausschnitt*, *Einzelstück*, engl. *detail*). T.S.

DEUTSCHE BLUMEN (germ.) Motiv decorativ caracteristic manufacturii germane de porțelan Meissen, constînd în flori și buchete de flori, pictate în culori vii, într-o manieră liberă. Introdus la începutul sec. 18, acest decor, denumit și *flori europene*, a înlocuit motivul de inspirație orientală *indianische Blumen*. V.D.

DEVERNISARE (fr.) Operație efectuată cu ocazia restaurării operelor pictate, care constă în scoaterea verniului final degradat (întunecat, opacizat, craclat). Intervenția implică dificultăți, întrucît apare riscul desprinderilor fragmentare de culoare (solzi cu adeziune scăzută), poate fi „loctită” materia picturală, pot fi scoase glasiurile, prezente în operele vechi, la care aderă puternic. Restauratorii recurg la procedee adaptate cazurilor particulare. În principiu, după probe prealabile, făcute în zone puțin importante ale tabloului, se stabilește solvenții optimi (printre care alcoolul etilic, xilenul, benzenul, acetona, acetatul de etil-glicol, dimetilformamida, esențele etc.), cu ajutorul cărora se atacă progresiv verniul deteriorat; tamponanele de vată cu care se lucrează sînt supuse analizelor chimice, astfel ca să nu fie antrenată nici cea mai mică urmă de culoare; uneori, se recurge la metode spectrografice etc. (D. totală își are partizani care pretind că opera să fie readusă la starea inițială, dar alți specialiști optează pentru o subțiere avansată, care permite păstrarea unei anumite patine, semn al trecerii timpului; ultima atitudine, mai rezonabilă, este cea mai împărțită.) (fr. *dévernissage*, it. *levare la vernice*, germ. *Finisabnahme*, engl. *varnish removal*). L.L.

DEXTRINĂ Ciei organic extras din amidon (există o d. albă și o alta brună, obținută prin încălzirea celei albe). Face parte dintre aglutinanții pastelelor, al acuarelilor și gușei. L.L.

DIACON Rang inferior în ierarhia bisericească, ajutînd la oficiere pe episcop. În funcție de confesiune, poartă stihar sau alba; în ritul răsăritean, peste

umărul stîng și afirmînd în față și în spate are un orar, iar în cel apusean, o stola pusă tot oblic și o dalmatica. Ca d. sînt reprezentați uneori îngerii sau arhanghelii ce iau parte la liturghie, ca și sfinții Ștefan, Laurențiu, Romanos în preajma proscomidiei și a diaconiconului în bisericile ortodoxe (Biserica Domnească din Curtea de Argeș — sec. 14) (fr. *diacre*, it. *diacono*, germ. *Diakon*, engl. *deacon*). T.S.

DIACONICON În Biserica răsăriteană, spațiu anexă al altarului, situat pe latura sudică a acestuia, servind pentru păstrarea veșmintelor liturgice și a cărților sacre, ca și pentru îmbrăcarea oficiantilor în vederea slujbei. Poate fi o mică încăpere boltită, cu o absidă spre răsărit, comunicînd cu altarul prin o arcadă, iar cu naosul prin ușa diaconesacă de sud a iconostasului, sau o simplă nișă, cu rol mai mult simbolic decît funcțional, rezervată în partea dinspre sud a absidei principale. Împreună cu proscomidia formează pastoforiile. Sin. *veșmîntar*. În Biserica occidentală, rolul său este îndeplinit de sacristie (fr. *diaconicum*, it. *diaconico*, germ. *Diakonikon*, engl. *diaconicon*). T.S.

DIADEMĂ Podoabă din metale prețioase sau aplicată pe stola, unori încrustată cu pietre prețioase, purtată pe cap de bărbați și de femei. În antichitate, apoi în Bizanț, este considerată ca un însemn al puterii regale; cu timpul devine o podoabă purtată de femei în anumite ocazii și evoluează după modă, ajungînd la o formă mai simplă în sec. 19. (fr. *diadème*, it. *diadema*, germ. *Stirnreif*, engl. *diadem*). V.D.

DIAGLIFĂ Relief în care toate formele se află sub nivelul planului de suprafață al piatrăi din care face parte. Opusul anaglifel. Ex. relieful incizat în piatră din Egiptul antic (fr. *diaglyphe*, it. *diaglifa*, germ. *Diaglyph*, engl. *diaglyph*). C.R.

DIAMANT Carbon nativ pur, cristalizat (duritate 10, greutate specifică 3,51-3,57); colorit frecvent: galben deschis, verzui, nuanțe de roz, lilachiu, cafeniu, negru; rar: alb cu o nuanță albastruie (d. bleu-blanc); extrem de rar: roz sau albastru închis. D. nu este atacat de agenții chimici și nu se zgîrie decît cu alt d. în stare brută este lipsit de strălucire; tăiat și șlefuit în fațete, reflectă lumina. Procedee de tăiere: în plan cu trepte (cel mai vechi procedeu), în roză simplă (către 1520), în roză de Brabant sau de Anvers (6-18 fațete și partea superioară plată), în roză olandeză (24 fațete triunghiulare în partea superioară și 18 în cea inferioară), în briliant (către 1640), briliant dublu (32 fațete și 2 planuri) și briliant triplu (32 fațete și 3 planuri), în stil modern sau Amsterdam (56 fațete și un plan), în stil american (72 fațete și un plan), în stil sec. 20 (88 fațete) etc. Se taie și în formă de stea, de pară, de cruce de Malta etc. Cele mai renumite centre pentru tăierea și șlefuirea d.: Anvers, Bruges, Amsterdam, Paris, Lisabona, Londra, New York. D., cunoscut în Asia cu circa 5000 de ani în urmă, este

introdus în Europa în sec. 4 I.H. Documentele atestă existența la Paris, în sec. 13, a unor ateliere pentru tăierea d. Ludwig van Berken (Berquem) din Bruges pare a fi primul artizan care tale și șlefulește d. în fațete de formă regulată (cânte 1466), prin frecarea a două d. și lustruirea lor cu pulberea astfel obținută. D. cele mai renumite prin puritatea, limpezimea strălucirii, frumusețea coloritului, perfecțiunea tăieturii și șlefurii, prin dimensiuni și prin greutate (măsurată în carate) sînt: *Steaua Africii* sau *Cullinan* (inițial 3106 c., azi 3025 c.), *Excelsior* (inițial 995,2 c., azi 969,5 c.), *Steaua Sierra Leone* (969,8 c.), *Koh-i-Noor* (inițial 793 c., azi 186 c.), *Marele Mogul* (inițial 787 c., azi 280 c.), *Victoria* (457 c.), *Regentul* (inițial 410 c.), din care s-a tăiat d. *Orlov* (inițial 199,6 c. azi, 141 c.), *Steaua Sudului* (inițial 261 c., azi 125 c.). Cele mai valoroase d. se află în tezaururile regale și de stat și în marile colecții particulare. La Anvers (Belgia), unde industria d. are o vechime de peste 400 de ani, s-a amenajat, în 1972, Muzeul d. (fr. *diamant*, it. *diamante*, germ. *Diamant*, engl. *diamond*). V.D.

DIAMOND BLACK → carbon

DIABOL Personificare a forțelor răului și principalul locuitor al Iadului, înfruntat de o ființă fantastică bipedă, alcătuită din elemente antrope- și zoomorfe, dotată în principal cu coarne și coadă, de culoare neagră sau uneori roșie. În particular, îi denumește pe Satana, iar numele generic se aplică și slujitorilor acestuia, care apar în Judecata de apoi chinuind pe cei dămnați, ca și în scenele de ispitire a unor sfinți (Hieronimus Bosch, *Ispitirea Sf. Antonie*) (fr. *diabole*, it. *diavolo*, germ. *Teufel*, engl. *devil*). T.S.

DICHER (gr. *dikanon*) Stegnic special cu două brațe, aparținând, împreună cu tricherul, însemnelor episcopale liturgice ortodoxe. Cele două luminări se prezintă încrucișate, semnificând dubla natură — divină și umană — a lui Hristos. Episcopul binecuvîntează ținînd în mîini, în același timp, cele două tipuri de stegnice. V. și *Tricher* T.S.

DICHISURI În erminile răsăritene, motivele ornamentale, în general aurite. Distribuite pe surele, pe cîmpurile icoanelor sau pe rame, d. sînt lucrate prin încărcare cu ipsos, prin imprimări în grundul sau tencuiala umedă, prin incizii făcute în grund (reliefate sau nu cu ajutorul unui fir de ață lipit și încărcat cu ipsos), sau prin incizii ușoare făcute pe suprafețe aurite și umplute cu culoare. Se pictau și direct cu pensula, folosindu-se metale prețioase pulverizate. Alte denumiri vechi: *florarii*, *flori*, *pîmze*. L.L.

DILUANT (fr.) Lichid folosit la fluidizarea culorilor pentru a putea fi aplicate pe suport. Neutru din punct de vedere chimic față de culorile cu care se amestecă (fizic) pentru a le alungi, d. diferă după specificul tehnicilor; pentru culorile frecate cu emulsi ori cu diverse cleuri, ca și pentru frescă, este apa. D. pentru pictura în ulei este ales după factura urmărită

și după destinația lucrării; odinioară avea la bază uleiul asociat sau nu cu esențe sau vernieri, astăzi, compoziția lui, variabilă, are la bază esențele vegetale sau minerale. (Tehnologii au serios rezervă față de folosirea exclusivă a esențelor vegetale sau minerale pe tot parcursul execuției, deoarece încălcîndu-se regula gras pe slab se slăbește pasta picturală.) În ultimele decenii li se oferă pictorilor care lucrează în culori de ulei așa-numitele medii pentru pictură. Sînt de evitat d. inferiori, care întunecă culorile și introduc în paste colorate materii care le alterează. L.L.

DINANDERIE Lucrare executată în aramă sau alamă în tehnica repoussé, practică din sec. 12 în orașul Dinant, de unde s-a răspîndit în Țările de Jos. În sec. 15-18, centre renumite de d. existau la Veneția, Milano, Augsburg, Nürnberg, Lyon, Paris, Bristol, Londra. În afară de piese de uz casnic (ligheane, căni, crăști etc.) se confecționează și piese cu caracter artistic (candelabre, avamanile și diferite obiecte de cult), ornamentate cu scene religioase și motive vegetale (fr. *dinanderie*, it. *utensili d'ottone*, germ. *Gelbguss*, *Gusswerk*, *Messingware*, engl. *brass-ware*, *copper-ware*). V.D.

DINTE Instrument folosit în pictură și în artele decorative la lustruirea lucrărilor poleite cu aur și argint. D. se mai folosea și la scrișuirea unor grunduri etc. Unealta tradițională este alcătuită dintr-un mîner de lemn în care se fixează dintele canin, foarte neted, al unui animal carnivor. Acesta poate fi „de cîine, de leu, de lup, de pisică, de leopard” (C. Cennini). În același scop era întrebuințată, altădată, și piatra de lustruit. Sin. *colț*, *colț de cîine*, *os scrișuitor*; ~ *de lup*, motiv ornamental, cu profil zimțat ascuțit, asemănător d.d.l. Folosit în arta decorativă (specific stilului romanic) (fr. *dent de loup*, it. *dente di lupo*, germ. *Wolfszahn*, engl. *wolf-tooth*). L.L. și V.D.

DINȚI DE FERĂSTRĂU Motiv ornamental foarte frecvent utilizat, în diferite genuri artistice, realizat din o succesiune de triunghiuri adiacente la bază. În arhitectura lemnului, sînt realizați prin excizie, marcînd fie elementele constructive (cornișe, cosoroabe), fie subliniind goluri sau alte elemente de plastică arhitecturală. În arhitectura de zid, apar mai ales la construcțiile realizate din cărămidă, din aria bizantină și de tradiție bizantină. Șiruri de d.d.f. (două sau trei) alcătuiesc cornișele, fac parte din compoziția briurilor mediane sau subliniază diferite arcaturi, mai cu seamă la ferestrele turlelor. Sînt realizați fie din cărămizi special profilate, de mici dimensiuni (cornișe, turle), fie din cărămizi obișnuite puse în unghi (briu). În artele decorative se întînesc în special în scoarțe și covoare (fr. *dents de scie*, it. *riga di denti di sega*, germ. *Sägezahnverzierung*, *Zahnleisten*, engl. *saw-teeth*, *indented moulding*, *tooth ornament*). T.S. și V.D.

DIORAMĂ (fr.) Imagine panoramică pictată fie pe o plîză, fie direct pe un perete (uneori curb), ale cărei margini rămîn invizibile pentru privitorul aflat într-o încăpere obscură. Beneficiind de o lumină bine regizată, o asemenea pictură, lucrată foarte detaliat, este în realitate un *trompe-l'œil* menit să creeze prin totalitatea efectelor scenice iluzia perfectă a realității vii. Invenția d. aparține francezilor Jacques Daguerre și Charles Bouton (Paris, 1822), care perfecționează, în fapt, mai vechea panoramă (fr. *diorama*, it. *diorama*, germ. *Diorama*, *Durchsichtsgemälde*, engl. *diorama*). L.L.

DIORIT Rocă de structură eruptivă, dură, granuloasă, compusă din feldspat și amfibolit, de culoare cenușie, verde. În antichitate, folosit în statuarea egipteană, asiro-babiloniană și din Extremul Orient (fr. *diorite*, it. *diorite*, germ. *Diorit*, *Grünstein*, engl. *diorite*, *greenstone*). C.R.

DIPTER Tip de templu antic caracterizat de un șir dublu de coloane pe cele patru fațade. V. și *templu*. I.C.

DIPTIC (gr. *diptychos*, pliat în două) 1. Obiect de origine antică, realizat din două plăci rigide prinse între ele prin latura lungă, avînd fețele interioare peliculizate cu ceară pentru a se putea scrie pe ele, prin incizie, cu stilul. Exteriorul era bogat decorat cu reliefuri în fildeş, metal prețios, lemn scump. Cele mai cunoscute d. antice erau cele consulare, acordate cu ocazia alegerii unei persoane în funcția de consul. Multe datează din perioada paleocreștină și bizantină timpurie, avînd copertele sculptate în fildeş. Acestea devin prototipul unui gen special de obiecte de cult, un fel de mici altare portative, decorate pe ambele fețe interioare cu imagini sacre, pictate, de regulă, în tempera cu ou, uneori în procedeul flamand. 2. Există și un tip de d. liturgic, avînd aceeași formă și servind, în timpul slujbelor, la pomenirea ctitorilor, a unor binefăcători ai lăcașului respectiv, ca și la cea a ierarhilor bisericii ortodoxe. Sin. *pomenic*. 3. Tablou, operă de artă alcătuită din două părți (fr. *diptyque*, it. *diptico*, germ. *Doppeltafel*, *zweiteiliges Klappaltärrchen*, engl. *diptych*). T.S. și L.L.

DIPYLON Vas grec cu rol funerar, cu fundul perforat, folosit la înepări. Denumirea provine de la locul de descoperire a acestui tip de vas antic, într-un cimitir de lângă Atena. I.C.

DIRECTOIRE, STIL — Deși nu durează decît patru ani (1795-1799), Directoratul va marca dezvoltarea firească a stilului Ludovic XVI, făcînd trecerea spre formele Empire, extinderea sa temporală reală acoperind astfel o perioadă de aproape douăzeci de ani. Premisele s.d., vor fi acelea ale fazei finale a stilului Ludovic XVI, marcată de gustul strusc și de interpretarea seacă a formelor antice. D. este o perioadă instabilă în care se construiește puțin, în care vechile edificii sînt refolosite, rolul arhitectului

fiind mai mult de decorator. La „austeritatea antică” contribuie și desenele după antichități romane ale lui David sau Hubert Robert, spiritul Revoluției, care se vrea roman sau spartan, ca și tot mai puternica influență a stilurilor engleze Adam și Sheraton. În decorarea interioarelor se preferă jăstăturile (drapajele și stilul imitînd corturile militare), hirtia pictată sau pictura parietală în gust pompeian. Mobilierul afectează o rigiditate a formelor, la care colonetele, himerele sau cariatidele aduc o foarte ușoară notă de mișcare în profilul părților portante. Spătarele în gondolă sau evazate spre exterior, pentru a imita picturile de pe vasele grecești, picioarele sablate denotă progresul spiritului arheologizant, în timp ce spătarele drepte, acoloarele unite cu picioarele anterioare prin intermediul unor colonete și forma părților portante marchează persistența tradiției stilului Ludovic XVI. Materialele folosite se reduc, spre deosebire de stilul anterior: acajul este cel mai frecvent, uneori nucul, din care se construiesc mobilele; marneșăria scade în interes fiind înlocuită cu incrustații din lemn, cositor, aramă, fildeş, sidel. Ebeniștii și menușierii care lucrează acum sînt în mare parte furnizorii de mobilier ai coroanei sub Ludovic XVI: nume ca Dugouret, Jacob, Jacob-Desmalter, Boulard, Sené, Weisweiler, Molitor, A. Régner, se vor găsi adesea pe mobilele D. (fr. *style Directoire*). C.D.

DISC (gr.) Vas liturgic specific cultului ortodox, de forma unei cupe foarte joase cu picior, sau a unei farfurii plate, cu diametru mic, confecționată din metal

nobil, ori argintată sau aurită, uneori din cositor și rar din sticlă sau ceramică. În timpul liturghiei, pe el se pune pînea oferită ca jertă; este așezat deasupra potirului, acoperit cu steluța și apoi cu vîlurile liturgice. Poate fi ornamentat cu elemente simbolice legate de sacrificiul euharistic, cu inscripții etc., realizate prin incizie (fr. *disque*, *patène*, it. *disco*, germ. *Patene*, engl. *discus*). V. și *patenă*. — Înarișat, motiv ornamental folosit în arta vechilor popoare orientale, introdus și în Europa, reprezentînd soarele (la egipteni), pe zeul Assur (la asirieni) și pe zeul Ahuramazda (la persani) (fr. *disque ailé*, it. *disco alato*, *disco solare*, germ. *gefügelte Sonnenscheibe*, engl. *solar disc*, *winged disc*). T.S. și V.D.

Stilul DIRECTOIRE

1. Dulap; 2. Pat; 3-4. Scaun; 5. Masă de scris; 6. Consoală; 7. Ornament specific; 8. Scaun; 9. Fotoliu; 10. Pat

DISCIPOL Artist care preia — direct sau indirect —, continuă și uneori dezvoltă arta unui maestru. (Deși derivă din lat. *discipulus*, elev, termenul d. are, de obicei, o cuprindere mai largă, elevul fiind doar acela care beneficiază direct de îndrumarea profesională a unui maestru.) L.L.

DISONANȚĂ CROMATICĂ Raport cromatic nesopus armoniei clasice, între două sau mai multe culori. D., termen preluat din vocabularul muzical, transferată în domeniul culorii își pierde, uneori, ca și în muzica modernă, caracterul peiorativ; pictorii moderni împing contrastele la maximum în anumite cazuri, introducând voit în tablourile lor d.e., în scopul realizării unor efecte inedite, mai expresive sau chiar șocante. L.L.

DISPERSIA LUMINII → spectru solar

DISPROPORȚIE Lipsa unui raport dimensional armonios, echilibrat, logic, între diversele părți ale unui întreg, ori între acest întreg și ansamblul din care face parte (fr. *disproportion*, it. *sproporzione*, germ. *Missverhältnis*, engl. *disproportion*). L.L.

DIVAN (fr.) Mobilă de proveniență orientală, adaptată în Europa din sec. 18. Tip de canapea joasă, fără spătar și brațe, cu perne mobile, folosită ca pat de odihnă în timpul zilei (fr. *divan*, it. *divano*, germ. *Diwan*, engl. *divan*, *divan-bed*). C.R.

DIVIZAREA TUȘEI Procedeu de aplicare a culorilor, în care tenta plată este înlocuită cu o multitudine de tușe mărunte (uneori de puncte) juxtapuse, adesea viu colorate și judicios distribuite, care, dacă sînt privite de la o anumită distanță, reconstituie imaginea. Reunirea micilor pete se face pe rețină, prin amestec optic (v. amestecul culorilor), realizat prin adîjție. Procedeu, așa cum este întâlnit în arta neopresionistilor, se numește divizionism (după fr. *division*, împărțire, fragmentare). Intrucît divizează tenta plată, sau pointilism (de la fr. *point*, punct), sau *stopping* (engl.). Amestecul optic al culorilor juxtapuse fusese practicat într-o manieră mai directă, bazată pe intuiție, de către pictorii impresionisti, care însă, pictînd lumina colorată, neglijau forma pînă aproape de pulverizarea ei; prin comparație, neopresionismul reprezintă o tentativă izbitoare de restituire a formelor colorate. Deoarece într-o suprafață astfel divizată — ca în operele lui Seurat — este eliminat acromatismul, impresia generală este îndecobșe de mare luminozitate, dar arareori și de o la fel de mare strălucire cromatică (potrivit intenției creatorilor). Este un element imprevizibil, a cărui explicație rezidă în natura amestecului aditiv: petele foarte vii, acordate după teoria complementarelor, dacă sînt privite de la o anume distanță se combină optic pe rețină, anihilîndu-se cromatic pînă spre gri. S-a mai reproșat divizionismului și impresia oboșitoare produsă de o vibrație prea mare a suprafeței pictate. L.L.

DIVIZIONISM → divizarea tușei, impresionism, neopresionism

DOCCIA Manufactură italiană de porțelan situată în apropierea orașului Florența. Înființată în 1735 de Carlo Ginori, cu ajutorul unui artist decorator vienez și al unui ceramist italian, începe să lucreze din 1739 și activează pînă în prezent. În prima perioadă (1755-1757) se produc piese din porțelan tandru cu decor oriental, în care predomină albastrul-azur, sau în stilul scenelor policrome de la Meissen și Viena. După 1757, calitatea pastei se ameliorează, obținîndu-se un porțelan dur, de culoare cenușie. Începînd din 1770, cînd i se adaugă o glazură stănileră, producția se dezvoltă, cuprinzînd, pe lîngă obiecte decorative mărunte, figurine de dimensiuni destul de mari, cu aspect de sculpturi, și basoreliefuli imitate după cele create de Luca della Robbia. La sfîrșitul sec. 18, se execută în porțelan sculpturi în stil neoclasic. Serviciile de masă sînt decorate cu motive în stil rococo sau inspirate din cele antice. În sec. 19, se confecționează piese de olărie și de porțelan care le imită pe cele create anterior, sau se copiază produsele manufacturilor Capo di Monte și Viena. Mărci: inițialele P.F. (Pietro Fanciullo, începutul sec. 18); o stea albastră, roșie sau aurie (sfîrșitul sec. 18-1850). V.D.

DOCTORI AI BISERICII Denumire dată în Biserica catolică Părinților Bisericii și altor cîtorva sfinți (Toma de Aquino), care au contribuit la fundamentarea dogmatică a credinței sau la apărarea acesteia. V. Părinți ai Bisericii T.S.

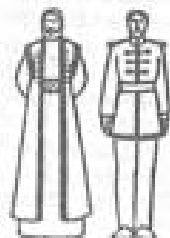
DOCTORI FĂRĂ ARGINȚI Denumire dată preoților Cosma și Damian, martirizați, în jur de 287, în Cilicia. De profesie medici, ei vindecau bolnavii fără a cere plată. Sînt reprezentați purtînd în mînă instrumente medicale sau cutiute cu medicamente. Grupul de sfinți medici i se asociază adesea Sf. Pantelimon. Sin. anarghri. T.S.

DODEKAORTION (gr. *ortî*, sărbătoare) Termen semnificînd cele 12 icoane din iconostas, dedicate celor 12 sărbători majore ale anului bisericesc răsăritean: *Bunavestire*, *Nașterea lui Hristos*, *Tăierea împrejur*, *Prezentarea la templu*, *Botezul*, *Schimbarul la Față*, *Învierea lui Lazăr*, *Intrarea în Ierusalim*, *Crucificarea*, *Anastasia (Învierea)*, *Înălțarea*, *Pogorîrea Sf. Duh*; *Adormirea Maicii Domnului* înlocuiește de obicei *Tăierea împrejur*. Succesiunea normală din iconostas nu este cea cronologică indicată mai sus, ci cea din anul bisericesc, care începe la 1 septembrie. Această schemă, datînd din sec. 12, variază uneori destul de mult, fie prin introducerea unei icoane suplimentare, fie prin înlocuirea unei sărbători cu o altă scenă din ciclul Vieții lui Iisus sau din cea a Mariiei, la dorința donatorului. V. și iconostas, praznice, prăznicare T.S.

DOLAMĂ → dolman

DOLIMAN → dolman

DOLMAN (turc. *dholama*) 1. Haină lungă de ceremonie purtată de ieniceri. 2. În sec. 17-18, d. din stofă scumpă, îmblănit, încheiat în față cu nasturi din fir (până la 24), cu mâneci lungi sau fără, făcea parte din costumul de ceremonie al domnitorilor și boierilor din țările române. În sec. 19, d., din stofe ieftine și scurt până la genunchi, după moda apuseană, era purtat de negustori, preoți, țătari. 3. În costumul militar european din sec. 19, d. era o haină ofițerească scurtă până puțin mai jos de talie, îmblănită și împodobită cu brandenburguri, lăsată de husarii maghiari. Sin. *dulamă*, *dolamă*, *doliman* (fr. *dolman*, it. *dolman*, germ. *Husarenpelz*, *Dolman*, engl. *dolman*, *pelisse*). A.N.

DOLMEN Monument megalitic, din epocă neolitică, compus dintr-un bloc orizontal de piatră sprijinit de cel puțin două blocuri verticale. După ultimele cercetări, i se atribuie o semnificație funerară. I.C.

DOM 1. Denumire dată, în unele regiuni ale Italiei Centrale și de Nord sau în țările de limbă sau de influență germană, marilor catedrale, inițial celor gotice, apoi și celor baroce și neoclasice. 2. Denumire mai puțin frecventă pentru marile cupole ridicate deasupra unor spații vaste (fr. *dôme*, it. *duomo*, germ. *Dom*, *Kuppel*, engl. *dome*). T.S.

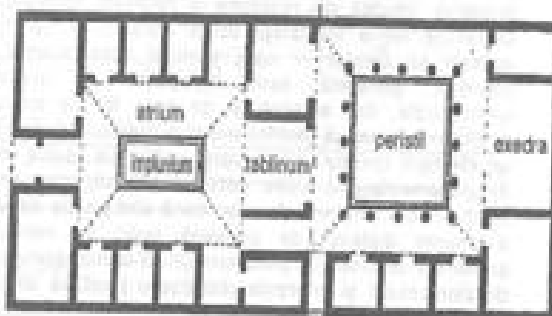
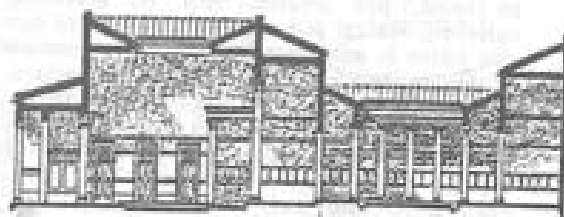
DOMINANTĂ CROMATICĂ Culoare determinantă pentru întreaga compoziție cromatică a unei suprafețe pictate. Este culoarea „solist” care domină, se impune și le subordonează pe celelalte, asigurând echilibrul și unitatea ansamblului. Constituind pivotul armonic al tabloului, d.c. poate fi angrenată în game simple sau complexe, dar poate fi susținută și prin alte mijloace, de la fondul (grundul) colorat numit *altădată imprimatura*, până la crearea unor desori diverse colorate, care influențează pastele parțial opace sau vitrificate ale picturii în ulei, concurând la impunerea dominantei; sau de la aplicarea unor glazuri finale unificatoare ale întregii opere — așa cum au făcut-o Veronese sau El Greco — până la modalități particulare și imprevizibile de distribuie a petelor pentru a crea game unitare. L.L.

DOMINICANI Ordin călugăresc catolic de predicatori, înființat în 1215 la Toulouse, de spaniolul

Dominic de Guzman, pentru a lupta împotriva ereticilor albigensi. Răspîndirea rapidă a ordinului, împreună cu cel franciscan, a avut ca urmare, pe plan constructiv, ridicarea, în orașele Europei occidentale și centrale (inclusiv în Transilvania și în Polonia), a unui număr important de biserici gotice de tip sală, de proporții remarcabile, în care audierea predicii era facilitată de spațiul unitar. În iconografie, călugării ordinului sînt reprezentați îmbrăcați în tunici lungi albe, cu un fel de pelerină scurtă neagră (*scapular*) cu glugă, purtînd pe deasupra o mantie lungă neagră. Simbolul ordinului este un cîine (*Domini canis*, cîinele Domnului). Mănăstiri dominicane, situate de obicei în preajma zidurilor orașelor, au existat la Sibiu, Cluj, Brașov, Oradea, Sebeș (fr. *dominicains*, it. *dominici*, germ. *Dominikaner*, engl. *dominicans*). T.S.

DOMINO (lat. sp.) La origine, pelerină lungă cu glugă purtată lama de preoți catolici. Din sec. 18, pelerină lungă și largă, cu capșon, folosită la baluri mascate (fr. *domino*, it. *bauta*, *cappa per ballo mascherato*, germ. *Domino*, *Maskenballtracht*, *Maskenmantel*, engl. *domino*). A.N.

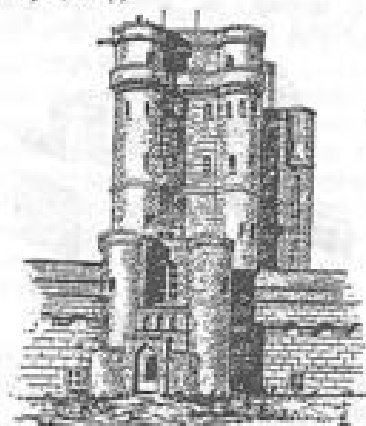
DOMUS Construcție de plan dreptunghiular cu mai multe încăperi, destinată locuinței, organizată în jurul unei încăperi centrale numite *atriu*, la origine acoperită. Din sec. 5 î.H., *atriu* are o deschidere rectangulară în acoperiș (*compluvium*) ce corespunde la nivelul solului unui bazin pentru scurgerea ploii (*impluvium*). Întrării i se opune, de cealaltă parte a *atriului*, *tabliniumul* — încăpere destinată stăpînului casei. Dezvoltat în elenism atît în plan, cît și în elevație d. primește în prelungirea *tabliniumului* un peristil urmat de grădini și încă un nivel de încăperi.

Prin aceste adăugiri se produce o separație între spațiul privat și cel destinat primirii oaspeților, care rămîne în zona *atriului*. V. și *casă romană* I.C.

DONATOR Persoană laică, sau aparținînd clerului ori ordinului monahal, care a contribuit la realizarea — totală sau parțială — a unei opere de artă: edificii religioase, pictură murală sau de panou, vase sau veșminte sacre, piese de mobilier etc. Actul donației este consemnat, adesea, fie în inscripții aflate pe respectivul obiect, fie, uneori, marcat și prin reprezentarea figurii d. (singur sau însoțit de membrii familiei asociați donației). Aceste imagini au valoarea unor tablouri votive, iar uneori, cînd personajele sînt plasate în compania unora din ierarhia cerească și îngenucheate, ele au dimensiuni mai mici decît protectorii lor sacri (imaginea de d. din pronaosul Bisericii Domnești din Curtea de Argeș, c. 1360) (fr. *donateur*, it. *donatore*, *committente*, *divoto*, germ. *Stifter*, engl. *donor*). T.S.

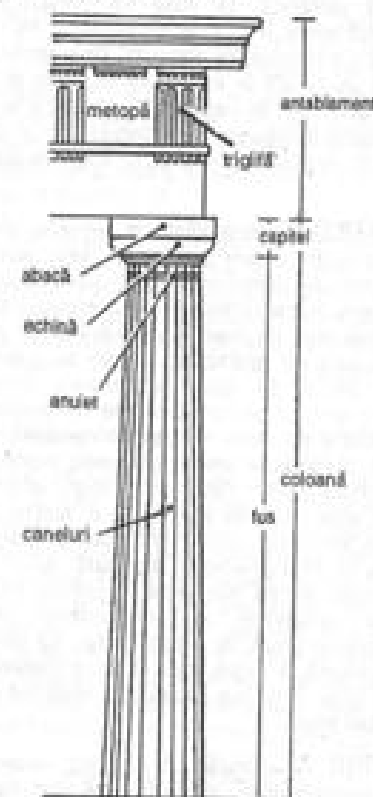
DONJON Construcție tipică arhitecturii fortificate medievale timpurii. Este reprezentat de un turn masiv, de secțiune pătrată, circulară sau complexă, cu mai multe nivele, care comunică între ele mai ales prin scări exterioare, adăpostite în turnulețe adosate, străbătute de goluri puține. Oferea posibilitatea de locuire mai îndelungată pentru un stăpîn feudal sau servea numai ca loc de refugiu și de apărare pentru acesta. De regulă, era înconjurat de o incintă de zid, oferind la rîndul său posibilități de apărare. În Transilvania, s-a păstrat d. cetății de la Cîlnic (Turnul „Siegfried”), menționat prima dată în 1270-1272, înglobat în sec. 15 unei cetăți țărănești (fr. *donjon*, it. *torre maestra*, *torrione*, germ. *Bergfried*, *Wehrturm*, engl. *donjon*, *keep*). T.S.

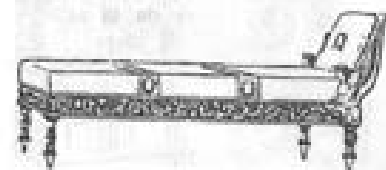
DOORNIK → Tournai

DORIC, STIL — Întîlnit în Grecia antică și Sicilia, s.d. se caracterizează prin forță, robustețe și sobrietate, trăsături ce se identifică și în sculptură, fiind foarte ușor de urmărit în arhitectură, printr-un sistem de proporții caracteristic, ilustrat cel mai clar

la coloană. Deasupra stereobatului, coloana se înalță direct, fără bază. Fusul canelat este surmontat de un capitel ce face trecerea la antabament (v. *ordine de arhitectură*). Înălțimea coloanei nu depășește, în general, de patru ori diametrul de la bază (Templul Herei, Olimpia). Deasupra arhitravei netede este plasată o friză de metope și triglfe, urmată pe laturile aflate în axul intrării de două frontoane triunghiulare, decorate cu figuri în relief sau *ronde-bosse*, realizate din teracotă sau piatră. Se remarcă logica construcției, căreia i se supune o decorație sculptată discretă, prezentă la metope și frontoane. I.C.

DORMEZĂ (fr.) Tip de canapea îngustă, fără spătar, avînd la capătul o pernă fixă sau mobilă, folosită în cadrul locuințelor din sec. 19. Denumirea și forma derivă de la bancheta din trăsurile de călătorie pe care voiajorii se puteau odihni sau dormi (fr. *dormeuse*, it. *poltrona a sdraio*, germ. *Dormeuse*, engl. *couch*). C.R.

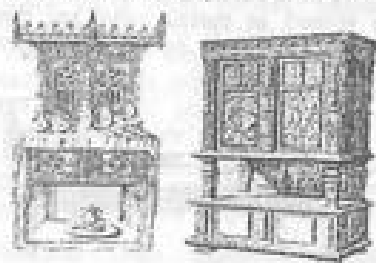
DORMITORIU (lat.) În marile minăstiri catolice, spațiu comun destinat odihnei călugărilor simpli sau novicilor. În Transilvania, s-a păstrat parțial cel situat la etajul claustrului minăstirii cisterciene din Cârța (sfârșitul sec. 13) (fr. *dortoir*, it. *dormitorio*, germ. *Dormitorium*, engl. *dormitory*, *dortier*). T.S.

DRAGON Ființă fantastică, având aspectul unei reptile înaripate, uneori cu mai multe capete cu guri din care ies flăcări și o coadă lungă încolăcită. În arta creștină, este simbolul Diavolului sau personificarea forțelor răului. Apare adesea reprezentat, cu începere din arta romanică, în luptă cu personaje care personifică binele și care ies învingătoare. De o faimă specială s-a bucurat imaginea Sf. Gheorghe ucigând d., care apare atât în arta Răsăritului, cât și în cea occidentală. Este, de asemenea, atributul a numeroși sfinți catolici (Margareta de Antiohia). Sin. *Balastr* (fr. *dragon*, it. *dragone*, germ. *Drache*, engl. *dragon*). T.S.

DRAPERIE Țesătură aflată în recuzita atelierului unui plastician. Divers colorate și dimensionate, d. stănesc artistului pentru draparea modelului sau pentru organizarea motivului aflat în lucru, interesul său fiind sfârșit mai ales de jocul spectaculos și de cadența pliurilor, care se modifică în funcție de grosimea și textura pânzei. D. apar reprezentate plastic ca veșminte ale unor personaje pictate sau sculptate, ori ca elemente de decor în tablouri (perdele, servetele etc.) (fr. *draperie*, it. *panneggioamento*, *panneggiatura*, germ. *Faltenwerk*, *Faltenwurf*, engl. *drapery*); - mulată, țesătură moale și, în general, subțire, care se mulează pe un nud, creînd cute, pliuri ce-i sugerează formele ascunse privirii; - simulată, motiv pictural caracteristic pentru decorarea registrului inferior al pereților perimetrali ai unei biserici ortodoxe. Reprezintă o pânză de culoare albă, cu ornamente grafice simple, în negru, roșu sau ocru galben, prinsă din loc în loc la partea superioară, sugerînd căderea unor pliuri ample. L.L. și T.S.

DREPTII În scenele reprezentînd Judecata de apoi, grupurile celor mîntuiți, care sînt figurați la dreapta lui Hristos judecîtor și sînt conduși de Sf. Petru, care deschide cu o cheie ușa Raiului. T.S.

DRESSOIR Mobilă de uz curent din Evul Mediu și pînă în sec. 18. Ca o etajeră cu rafturi suprapuse

adoseate la o tăblie din lemn, d. servea la etalarea veselei din aur, argint, ceramică sau sticlă. Numărul rafturilor era determinat de rangul nobiliar (două pentru baroni, trei pentru conți, patru pentru duci, cinci pentru regi). Sin. *bufet de paradă* (fr. *dressoir*, it. *credenza*, germ. *Anrichtisch*, *Stollenschrank*, *Kredenzschrank*, engl. *dresser*, *side-board*). V. și *bufet* C.R. și A.N.

DRIPPING (engl., picurare, scurgere) Modalitate aparte de realizare a unei opere de artă imaginată de pictorul american Jackson Pollock. În deceniul al cincilea al sec. 20. Scopul cel mai important reprezentant al picturii gestuale (numită și *action painting*), artistul își creează marile pânze renunțînd la o parte din recuzita tradițională (șevalet, paletă etc.), așezîndu-le la orizontală, pe dușumea, puțin astfel circula împrejurul și chiar deasupra lor; culoarea este aplicată prin picurare din recipiente care au fundul prevăzută cu mici perforații, sau prin picurare de pe pensulă. Sînt create în acest mod ansambluri complexe și inedite de rețele fine, în culori pure, care se întretes într-o mișcare perpetuă, variată și obsesivă, străine de orice sugestie figurativă. Avem de-a face cu un demers plastic împins la extrem, în care pictorul, complet detașat de imaginea universului vizibil, își exprimă cu o deplină libertate emoția, tensiunea psihică și fizică. L.L.

DRUMOS Drum pavat cu dale de piatră conducînd la un monument funerar sau la un templu. Uneori flancat de coloane sau de sculpturi reprezentînd animale fantastice mitologice. I.C.

• **DRUM DE STRAJĂ** În arhitectura fortificată, amenajare specială, de forma unei platforme continue, situată la nivelul meterezelor, permițînd

deplasarea apărătorilor unei incinte întinse de la un turn la altul, ca și amplasarea trăgătorilor în fața forțelor de tragere. De regulă, platforma este liberă, realizată din lemn, cu contravinturi prinse în zidul de incintă, sau sprijinită pe console de piatră sau lemn; în cazul incintelor cu ziduri foarte late, dublate spre interior cu arcade largi, d.d.s. se sprijină direct pe îngroșarea corespunzătoare adîncimii acestor arcade (Minăstirea Dragomirna, cetatea orașului Sibiu). La cetățile țărănești din Prejmer și

Hărman (jud. Brașov), apare un d.d.s. închis, de forma unui culoar realizat între zidul de incintă și construcția adăpostind camerele de refugiu ale populației. La multe biserici fortificate săsești, spațiul de deasupra navelor acestora este transformat într-un fel de d.d.s. prevăzută cu guri de tragere și de aruncare și permițînd accesul foarte lesnicios al apărătorilor (Biertan, jud. Sibiu; Dirju, jud. Harghita etc.) (fr. *chemin de ronde*, it. *cammino di ronda*, *corridolo di ronda*, germ. *Wehrgang*, engl. *wall passage*, *altre*). T.S.

DRUMUL MAGILOR → Închinarea magilor

DUBLAJUL PÂNZEI Operație de restaurare care constă în fixarea pe spatele pânzei pictate — cu ajutorul unui adeziv — a altei pânze, de aceeași natură, gren, grosime și dimensiune, în scopul consolidării suportului original deteriorat. (Specialiștii nu au încă un punct de vedere comun: unii apreciază caracterul „profilactic” al d.p., alții îl consideră necesar doar în cazurile extreme, cînd pînza e prea slăbită pentru a mai putea susține stratul de culoare.) Întrucît este una din intervențiile cele mai dificile, care periclitează grav pictura, d.p. se execută numai de restauratori experimentați și numai cu avizul comisiilor de specialitate. În funcție de adezivul utilizat, există trei sisteme de d.: cu cîle, cu ceară și cu adezivi sintetici; primele două sînt tradiționale, ultimul este adoptat în vremea noastră. Întrucît fiecare din ele prezintă atât avantaje, cât și inconveniente, folosirea unuia sau a altuia se face în funcție de opțiunea restauratorului și de particularitățile operei. Operațiunile care au loc sînt variate: de la lipirea unei foițe subțiri peste stratul de culoare, cu un evident rol protector și de susținere, la curățirea de impurități a reversului picturii (ori chiar la subțierea rezonabilă a pânzei originale) și pînă la impregnări repetate, și la călcări cu fierul cald, urmînd reintinderea pe șasiu și scoaterea foiței de protecție. Dificultățile sînt inerente, astfel că d.p. este o operație capitală. Sin. *reînălțare* (fr. *retoileage*, it. *rintellatura*, germ. *ein Gemälde auf neue Leinwand übertragen*, *Reintollieren*, engl. *rebacking*, *relining*). L.L.

DUBLA VERNISARE Vernisare repetată, utilizată fie pentru accentuarea rezistenței primului strat („clasic”) de vernis final, fie atunci cînd pictorul recurge la un vernis mat. În primul caz, d.v. se face la un interval de cca trei luni de la așternerea primului strat, după temeinica lui uscare. În celălat caz, primul vernis va fi unul tradițional, lucios, iar ultimul va fi unul mat (se evită astfel producerea de opacizări ale vernisului mat, ca urmare a absorbției lui inegale). V. și *vernizare* L.L.

DUCHESSE Țesătură destul de compactă din fire de mătase, foarte lucioasă pe avers și mată pe revers, folosită pentru îmbrăcăminte feminină. V.D.

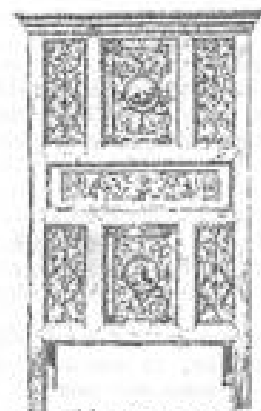
DUCHESSE DE BERRY, STIL — Sînt cunoscute sub acest nume mobilele de stil Carol X lucrate din esențe de culoare deschisă cu modele intarsiate din esențe închise (de exemplu lămi întărite cu palisandru) (fr. *style Duchesse de Berry*). V. Carol X de stil Restaurare C.D.

DUCT (lat. *ductus*, tragere, trăsătură) Traseu liniar lăsat pe o suprafață de un instrument care scorne, desenează, incizează, pictează etc. Varietăți prin grosime, direcționare, amplasare. Energic, uniform și continuu, ori sensibil, ezitant, intermitent, d. dezvăluie temperamentul celui care minuieste instrumentul, înregistrîndu-i cele mai fine impulsuri nervoase (iar cum stările tensionale ale artistului sînt în realitate irepetabile, un d. este greu de reprodus alina chiar de către el însuși). L.L.

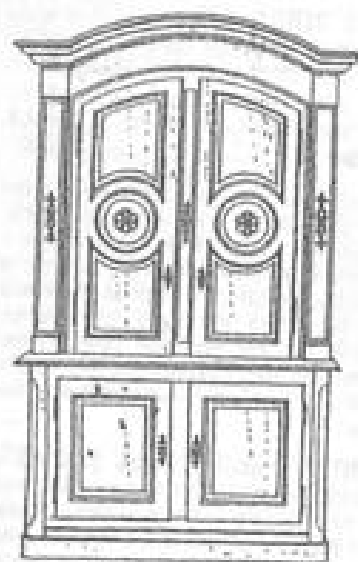
DUHUL SFÎNT În creștinism, a treia persoană a Sfintei Treimi, reprezentat sub forma unui porumbel, atât în imaginile trinitare, cât și în diferitele scene în care textele amintesc prezența sa (Bunavestire, Botezul lui Hristos, Pogorirea Sf. Duh) (fr. *Saint Esprit*, it. *Spirito Santo*, germ. *Heiliger Geist*, engl. *Holy Spirit*, *Holy Ghost*). T.S.

DULAMĂ → dolman

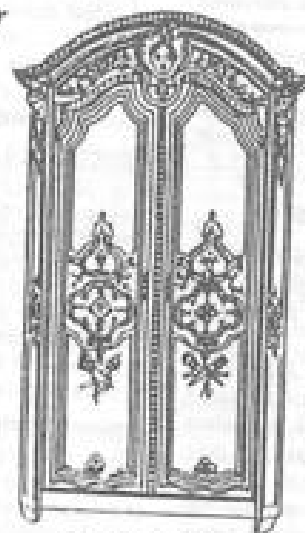
DULAP Mobilă înaltă, cu una sau două uși, utilizată, în Evul Mediu, în sacristia pentru păstrarea obiectelor de cult; apoi, din sec. 16, d. este folosit în locuințe, în special pentru veșmintele somptuoase care nu puteau fi împăturate în lădă. În sec. 17, d., de dimensiuni mari, specifice stilului baroc, este așezat în saloanele de recepție, devenind o mobilă de aparat. În sec. 18, construit la dimensiuni mai mici, d. are un caracter mai intim, iar din sec. 19, devine o componentă a garniturii dormitorului, este destinat exclusiv îmbrăcămînții și pe suprafața exterioară a

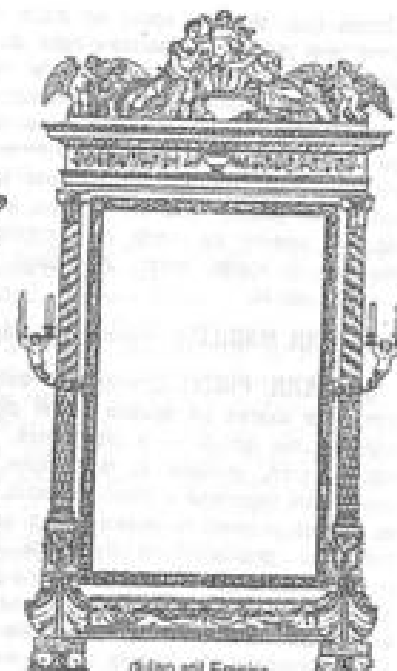
dulap (sec. 16)

dulap stil Ludovic XV

dulap stil Regence

dulap stil Empire

ușilor, adeseori, are montate oglinzi (fr. *armoire*, it. *armadio*, germ. *Schrank*, engl. *cupboard, wardrobe*).

C.R. și A.N.

DUPLEX Termen internațional, desemnând un tip de apartament situat în blocuri normale de locuit, în care spațiul funcțional este organizat pe două nivele, care comunică între ele printr-o scară interioară.

T.S.

DŪSINĂ Mură cu dublă curbură (concavă la partea superioară, convexă la cea inferioară), folosită, de regulă, la cornișe și la secluri. În arhitectură

de cărămidă, profilul se realizează prin compunerea a două cărămizi: o scotie sus și un semitor jos (fr. *doucine*, it. *gola, sima*, germ. *Glockleiste, Kehleiste, Rinneleiste*, engl. *doucine, cyma recta, ogee*).

T.S.

DUTCH PINK (engl.) Culoare-lac galbenă, instabilă la lumină, preparată din „boabele de Avignon”. Sin. *brown pink, english pink, stil de grain, lac italian, V. stil de grain*

L.L.

DVERĂ (sl. *dver, ușă*) 1. Termen arhaic folosit încă în unele zone ale țării pentru a desemna ușile împărțite ale iconostasului. 2. Broderie sau țesătură de mari dimensiuni, decorată cu teme religioase, destinată să închidă, în anumite momente ale liturghiei, deschiderea de deasupra ușilor împărțite, izolând astfel, cu totul, spațiul altarului. 3. Broderie sau țesătură de mari dimensiuni destinată să acopere gotul unei uși sau, parțial, spațiul dintre arcadele separând naosul de pronaosul unei biserici ortodoxe. Marile broderii din vremea lui Ștefan cel Mare, a lui Alexandru Lăpușneanu sau a lui Neagoe Basarab par să fi aparținut acestei din urmă categorii.

T.S.

E

EBENIST Inițial, timplar specializat în placarea mobilelor cu lemn de abanos (sec. 16). Din sec. 18, artizan care execută mobilier de lux din lemn exotice, cu incrustații, marchetărie etc., și care face parte dintr-o corporație separată de cea a timplarilor de mobilier de uz comun. Actualmente, meșter calificat în copierea și restaurarea mobilelor vechi, de stil, din diverse epoci istorice (fr. *ébéniste*, it. *ebanista*, slpetaio, germ. *Kunstschreiner, Kunstschler*, engl. *cabinet-maker*).

C.R. și A.N.

EBENISTERIE Termenul desemna, inițial, aplicarea unui placaj de abanos peste un schelet din lemn mai puțin prețios, folosindu-se apoi și alte esențe exotice (palisandru, acaju, tămii etc.) și alte materiale (fildes, sidel, baga, marmură, pietre colorate, pastă de sticlă, metale ca argintul, cositorul, bronzul, alama etc.), incluzând cele mai variate tehnici de prelucrare și asamblare (sculpturi, incrustații, marchetărie, lăcuire etc.). Practicată din antichitate (Egipt, Grecia, Roma etc.), ea și în Evul Mediu, e. a înflorit în Europa mai cu seamă din Renaștere, sec. 16 în Italia, sec. 17 în Franța. Mobilele din abanos sculptat erau foarte prețuite în cadrul stilului Ludovic XIII, apoi în Țările de Jos, în Spania și în Germania. În sec. 18, în urma importului intens de esențe de lemn exotic, e. s-a diversificat, varietatea decorului și înalta calitate a execuției determinând taina atelierelor de e. franceze. Mobilele erau proiectate de creatori cunoscuți (Boullé în sec. 17, Ch.Cressent și J.H.Riesener în sec. 18, Percier și Fontaine la începutul sec. 19 etc.), apoi meșteri specializați executau scheletul mobilei, alți incrustațiile, marchetăria, ornamentele de bronz etc. Tradițiile mobilierului artistic continuă în sec. 20, paralel cu producția industrială (fr. *ébénisterie*, it. *ebanisteria*, germ. *Kunstschlerei*, engl. *cabinet-work*).

C.R. și A.N.

EBOȘĂ (fr.) Primul stadiu în execuția unei opere de artă. În e. se concretizează ideea plastică a lucrării. În tehnica uleiului, e. poate fi o acuarelă falsă, care nu „murdărește” grundul și poate fi scoasă ușor. Uscarea temeinică a e. pictate în demipaste uleioase are loc după 10—15 zile. (E. multor tablouri lucrate în ulei sînt executate în tempera cu ou sau, astăzi, cu culori vinilice ori acrilice). În sculptură, e. este o lucrare de dimensiuni reduse, realizată în argilă, ceară, plastilină, ipsos, lemn, piatră sau alte materiale, în care elementele specifice subiectului (altitudine, mișcare, forme, volume) sînt redată în mod sumar. Sin. *schîță* (fr. *ébauche*, it. *abbozzo, bozzo*, germ. *erster Entwurf, erste Behauung*, engl. *rough sketch, boasting*).

L.L. și C.R.

EBOȘOAR Unealtă din categoria modelatoarelor folosite de sculptori pentru modelaj. Baghetă de diferite dimensiuni, confecționată din lemn de esențe tari, os, metal. Prezintă diverse forme: plată, ascuțită, curbă, rotunjită, dințată, uneori cu capete din sîrmă groasă, arcuite, triunghiulare, trapezoidale (fr. *ébauchoir*, it. *abbozzatoio, scarpello da digrossare*, germ. *Modellierholz, Modellierstab, Bossierholz*, engl. *boaster, boasting tool, model tool*).

C.R.

ÉCARLATE (fr.) Roșu viu, cu mai multe nuanțe, dintre care cea mai reprezentativă este obținută din coșeniță (v. *carmin*). Culoarea a purtat diverse nume: - de Franța; - de Olanda (sortimentul cel mai prețuit, introdus în Franța în sec. 17); - de Veneția, - des Gobelins (care a fost multă vreme sortimentul cel mai cunoscut în Franța, datorită folosirii lui în tapiseriile cu același nume) (fr. *écarlate*, it. *scarlatto*, germ. *Scharlach*, engl. *scarlet*).

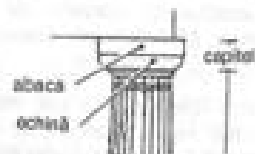
L.L.

ECCE HOMO (lat. iată omul) Expresie cunoscută din Evanghelia lui Ioan ca fiind rostită de Pilat din Pont. Este ilustrarea unei scene din ciclul Patimilor, în care este figurat Hristos îmbrăcat cu mantie roșie,

cu cununa de spini pe cap și treabă în mâini, arătat poporului după ce fusese biciuit și batjocorit. Cu această denumire apare mai cu seamă în reprezentările occidentale. T.S.

ECHILIBRU (lat. *aequus*, egal, *libra*, balanță) Stare de repaus (relativ), caracterizată prin armonia dintre forțele care acționează, completându-se, într-o operă. În orice lucrare de artă este prezent un anumit balans între mase, valori și culori, sau între plin și gol. Deși e presupune situația de nemișcare a sistemelor de forțe, artistul poate realiza un - static, bazat pe simetrie (obținut prin dispunerea mai mult sau mai puțin simetrică a unor elemente cvasiasemănătoare sau identice față de axa centrală sau față de un punct central), din care rezultă impresia de calm, ordine, pondere; se mai poate crea și un - dinamic, bazat pe așezarea asimetrică a elementelor față de aceleași repere, care are un caracter labil, „neliniștit”, în care persistă impresia unui dinamism virtual, mai mult sau mai puțin decelabil. Epoci clasice au tins, în general, spre primul dintre acestea; epoci contemporane pare a-i fi propriu ultimul. Într-o pictură, o pată mică și contrastantă poate contrabalansa una mult mai mare, dar necontrastantă, tot așa cum un kg de plumb atârnat la fel de greu ca un kg de pene (din acest punct de vedere, tabloul asemănându-se unei balanțe imaginare cu două talgere); pe de altă parte, din felul în care se stabilește e. între aria „plinului” și cea a „golului” rezultă situații expresive diverse și inedite. Într-o sculptură, e. este controlat de artist prin dirijarea axei verticale (dispusă deci în sensul forțelor gravitaționale) care îi intersectează centrul de greutate (fr. *équilibre*, it. *bilico*, *equilibrio*, germ. *Gleichgewicht*, engl. *equilibrium*, *balance*, *poise*). L.L.

ECHINĂ Mulură semicirculară plasată între partea superioară a fusului coloanei și abacă, formând împreună cu aceasta din urmă capitelul doric (fr. *échine*, it. *echino*, *cuscinetto*, germ. *Echinus*, engl. *echinus*). L.C.

ECLERAJ (fr.) 1. Acțiunea și totodată modul de iluminare al unui obiect etc. Se realizează cu ajutorul luminii naturale (diurne) sau artificiale (prin intermediul unui foarte variat ansamblu de aparate și surse de lumină). Poate fi direct, indirect, zenital, lateral sau razant. Este un factor foarte important în perceperea formelor și mai ales a culorilor. Acționează asupra complexului mecanism al vederii prin intensitate, cromatică, unghi de incidență, claritate etc. Astfel, într-o lumină de intensitate medie

sau mare culorile apar luminoase și strălucitoare, peste o anumită limită aceleași culori tind spre alb, iar într-o lumină extrem de puternică are loc fenomenul de „orbire” temporară. Lumina scăzută produce fenomene optice de alt tip: scade luminozitatea și saturația culorilor, care se răcesc, roșul tinde spre acromatism, în vreme ce albastrul pare mai strălucitor. Lumina incandescentă produsă de becuri sau de flăcări este caldă, exaltă culorile calde și le grizează pe cele reci, iar lumina emisă de tuburile fluorescente este, în general, prea rece și alterează cromatică în sens opus. Problemele specifice e. se repercutază în realizarea, expunerea, recepția și conservarea operelor de artă. V. și lumină (directă, laterală, invizibilă, monocromatică, razantă). 2. Termenul este folosit și în legătură cu distribuția luminii într-o reprezentare plastică realizată pe un suport plan (fr. *éclairage*, it. *illuminazione*, germ. *Beleuchtung*, *Belichtung*, engl. *lighting*). L.L.

ECORSEU (fr. *écorché*, jupuit) Sculptură cu caracter instructiv, reprezentând un om sau un animal înfățișat fără piele, care servește la cunoașterea anatomiei umane și animale. Antichitatea greacă oferă un exemplu de e. În grupul statuar *Marsyas jupuit de Apollo*. În 1767, J.A. Houdon execută două modele de e. (în atitudine de mișcare și în stare de repaus) care vor fi răspândite în mediul artiștilor și în cadrul academiei de artă. Sculptorul C. Brâncuși, în colaborare cu doctoresul D. Gerota, realizează, în 1902, un e., având ca model statua antică *Antinous din Belvedere*, destinat Școlii de arte frumoase din București (fr. *écorché*, it. *lo scorticato*, *scudato*, *spellato*, germ. *Muskelmann*, engl. *skinless figure*, *flayed man*). C.R.

ECRAN Paravan (sau panou) portativ, plasat în fața căminului pentru a proteja de căldura focului. În China și Japonia, e. erau făcute și, uneori, încrustate. În Europa, potrivit stilurilor istorice, e. era alcătuit dintr-un panou textil (țesătură, tapiserie sau broderie, uneori cu pasmanterie) sau din hirtie (pictură sau stampă populară) montat într-un cadru de lemn vertical, simplu sau sculptat, susținut de două patine, un trepid sau un pivot (fr. *écran*, it. *paracamminetto*, *parafuoco*, germ. *Kaminschirm*, *Ofenschirm*, engl. *fire-screen*). C.R. și A.N.

ECUSON (fr. *écu*, *scut*) Mic obiect decorativ în formă de scut, realizat din metal, material textil, lemn, piele etc., aplicat pe un obiect-suport sau realizat împreună cu acesta, având fie valoare explicit heraldică, fie numai decorativă (fr. *écusson*, it. *scudo*, *stemma nobiliare*, germ. *Wappenschild*, engl. *escutcheon*, *hatchment*). T.S.

ECVESTRĂ (lat.) Statuie reprezentând o persoană călare. Din antichitatea romană se păstrează statuia e. a împăratului Marc-Aureliu (Piața Capitoliului, Roma). Renumite pentru Renașterea italiană sînt

statuile e. de condotieri, de Donatello (Gattamelata, Padova) și de Verrocchio (Colleone, Veneția). În sec. 20, una din cele mai grandioase este statuia e. a generalului Alvear (Buenos Aires) de E.A. Bourdelle. În arta românească, printre lucrările cele mai reprezentative pentru statuaria e. sînt: Ștefan cel Mare (Suceava) de I. Bărbănuș, *Mircea cel Bătrîn* (Tulcea) de I. Jalea, *Mihai Viteazul* (Alba Iulia) de O. Han (fr. statue équestre, it. statua equestre, germ. Reiterstandbild, engl. equestrian statue). C.R.

EDICULĂ 1. Monument funerar roman în formă de nișă, decorat cu sculpturi în relief reprezentînd, în zona centrală, fie portretul defunctului, singur sau cu soția, fie banchetul funerar, însoțite, uneori, de o inscripție, pe suprafețele laterale fiind ilustrate scene mitologice cu conotații funerare sau motive decorative. E. este compusă din: soclu, trei lespezi de piatră legate cu crampoane, acoperișul și coronamentul. Uneori, e. reproduce fațada unei case romane. 2. Construcție de mici dimensiuni, puțin adîncă, cu fronton și acoperiș în două ape, servind ca monument funerar sau ca cenotaf. 3. În pictura bizantină sau de tradiție bizantină, e. apare frecvent în fundalul scenelor de inspirație biblică. I.C. și T.S.

EDIFICIU Construcție de dimensiuni importante, cu funcții diferite, de locuire, reprezentare, cult, activități publice etc. T.S.

EFFECT Impresie specifică, deosebită, produsă ca urmare a folosirii într-un mod mai aparte a elementelor de limbaj plastic (compoziție, culoare, formă, lumină, perspectivă, pată picturală și pensulație, textură, transparență și opacitate), sau prin subiect, manieră, dimensiune etc. (Abundă cînd un e. nu este integrat organic opere, ci este provocat în scopul de a impresiona cu orice preț, termenul se utilizează și cu sensul peiorativ de truc.) (fr. *effet*, it. *effetto*, germ. *Eindruck*, *Effekt*, *Wirkung*, engl. *effect*). L.L.

EFIGIE (lat. *effigies*) 1. Denumire folosită din antichitate pentru imaginea unei persoane importante, în viață sau decedate, modelată în ceară și colorată. 2. Portretul, din față sau din profil, reprodus pe o medalie sau o monedă. 3. Prin extensie, orice portret (desenat, gravat, pictat, incizat, sculptat) de diverse dimensiuni (fr. *effigie*, it. *effigie*, germ. *Bildnis*, engl. *effigy*). C.R.

EFLORESCENȚE (fr.) Depozite de săruri cristalizate care apar pe suprafața picturilor murale. Sînt cauzate mai cu seamă de umiditatea zidului — internă ori formată prin condens —, dar și de contactul cu unele elemente poluante din aer, sau de proliferarea unor bacterii. În compoziția lor intră diverse combinații chimice ale calciului, magneziului, sodiului, potasiului etc., care acționează nociv asupra opere, făcînd necesară intervenția restauratorului. L.L.

EGHERĂ → aigulere

EGRETĂ 1. Mîunchi de pene de stîrc, albe, lungi și subțiri, purtat ca podobă la pălării și chipe. 2. Fascicul de pene în formă de buchet, folosit ca ornament al capului. 3. Prin extensie, podobă de cap din metale și pietre prețioase, constituită din două elemente: unul fixat printr-o agrafă, celălalt mobil, format din motive amintind ramuri sau pene. Sin. *panag*, *surguc* (fr. *aigrette*, it. *pennacchio*, germ. *Federbusch*, engl. *aigrette*, *tuff of feathers*). V.D. și A.N.

EISENPORZELLAN (germ.) Varietate de ceramică roșie cu o suprafață neagră-cenușie, uneori decorată, creată în sec. 18 de ceramistul Böttger, la manufactura germană Meissen. V.D.

ELEMENTARISM Teorie susținută în 1926, de olandezul Theo van Doesburg, în revista „De Stijl”, prin care se atenuază rigorismul concepției abstract-geometrice a lui Piet Mondrian și al neoplasticismului, propunîndu-se o dinamizare a imaginii cu ajutorul altor elemente geometrice adăugate unghiului drept exclusiv, folosit de Mondrian. A.P.

ELEMENT DE ARHITECTURĂ Fiecare dintre părțile constitutive ale unui edificiu, care pot fi individualizate prin formă, dimensiuni, unele materiale diferite, corespunzînd unor funcții anume îndeplinite în cadrul ansamblului construit. T.S.

ELEMENTE, CELE PATRU — După concepția antică, acestea sînt: aerul, apa, pămîntul și focul. În iconografia medievală, apar singure sau în cadrul unor cicluri, asociate sau înlocuite cu alte imagini cu semnificație analogă: Cele patru fluvii ale Paradisului, Cele patru anotimpuri etc. Reprezentările personificate trădează un substrat cosmogonic, iar cele animaliere influențele exercitate de Fiziolog. T.S.

ELENISM Perioada cuprinsă între sec. 3 - 1 î.H., e. caracterizează întreaga lume mediteraneană definindu-se printr-o înlocuire a canonului clasic. După moartea lui Alexandru Macedon asistăm la lărmîrea lumii grecești și la pătrunderea unui nou val orientalizant, care aduce după sine motive și teme artistice noi, modificînd gustul epocii. Astfel, e. înseamnă deschiderea interesului pentru expresie, accentuată pînă la grotesc, înlocuirea caracterului eroic, exemplar, al tematicii, prin abordarea temelor din viața de zi cu zi, ilustrate cu un deosebit realism. Remarcăm deschiderea pentru portret și atenția pentru reprezentarea vîrstelor omului. În arhitectură se impune stilul corintic, fiind mai apropiat ideii de grandoare. Încep să fie folosite aparelele de stucatură, imitînd diverse calități de materiale, precum și pictura în trompe-l'oeuil în decorarea interioarelor. I.C.

ELEUSA Tip iconografic ortodox pentru Maica Domnului cu Pruncul, derivat din Hodighitria, față de care prezintă o mai mare libertate în redarea personajelor, prin renunțarea la stricta frontalitate, rotirea copilului către mama care își înclină capul spre el, gesturile mai variate ale minilor. Sin. *Induritoarea*. T.S.

ELEVATIE 1. Reprezentare grafică sau fotografică a fațadei (sau a fațadelor) unei construcții, ori a unei secțiuni verticale prin volumul acesteia. 2. În limbajul de specialitate, dar oarecum impropriu, edificiul de la nivelul solului în sus, considerat în opoziție cu fundațiile, care sînt ascunse privirii (fr. *élévation*, it. *alzato*, *prospetto*, germ. *Aufriss*, engl. *elevation*, *raised plan*). T.S.

ELISABETAN, STIL - Corespunzînd domniei Elisabetei I (1558-1603), stilul care îi poartă convențional numele reprezintă evoluția firească a stilului Tudor și amplificarea programelor decorative ale acestuia pînă către sfîrșitul sec. 16. Edificiile, deși folosesc tot mai mult elemente renașcentiste continentale, rămîn dominate de structurile medievale. Decorul interior, cu intenși somptuare, se caracterizează prin plăfoanele cu stucaturi, pereții cu lambriuri din diferite esențe lemnoase, surmontate de frize din stuc policromat, tapiseriile murale adesea țesute cu fir din metal prețios, totul contrastînd cu solul simplu din stejar sau acoperit cu țesături de trestie. Mobilierul - care este cel al perioadei precedente - este distribuit de-a lungul pereților, alternînd faze decorative cu scaune sau taburete și dresoare acoperite cu covorașe orientale și vase din ceramică sau metal, uneori importate și ele din Orient. Patul capătă forme puternic arhitecturate, o bază supradimensionată, montanți în formă de balustră bulbat și un cer bogat decorat, iar predilecția pentru decorurile intarsiate (de influență italiană, dar mai ales germană și flamandă) e tot mai evidentă, ca și folosirea broderiilor autohtone și a țesăturilor importate de pe continent. Epoca marchează o relativă înflorire a ceramicii și prelucrării metalelor influențată de modelele septentrionale, ca și a sticlăriei imitînd producția venețiană a vremii (engl. *Elizabethan style*). C.D.

EMAIL Substanță sticloasă, translucidă sau opacă, incoloră sau colorată (cu oxizi metalici), aplicată sub formă de pulbere sau de pastă (la cald), pe piese de metal (aur, aramă, bronz), de sticlă, de ceramică, pentru a le proteja și a obține un efect decorativ. Artă e., cunoscută de persani, indieni, chinezi și japonezi, pătrunde în Europa și prin popoarele migratoare; etruscii, grecii și, mai tîrziu, bizantinii realizează în această tehnică giuvaieruri, piese de cult, legături de cărți, minere de arme etc. E. este folosit de romani la decorarea sticlei, în Evul Mediu de sticlarii arabi și, începînd din sec. 15, de sticlarii venețieni și de emailorii francezi de la Limoges. Apogeul artei e. se

situează în sec. 15-16 (atelierelor germane produc sticlărie emailată, care va fi foarte apreciată); în sec. 18, manufacturile de porțelan din Saxonia (Meissen), Anglia și Franța decorează piesele cu culori de email. V. și glazură. Sin. *smalt* (fr. *émail*, it. *smalto*, germ. *Schmelz*, *Schmelzarbeit*, engl. *enamel*); - *cloisonné* (fr.), tehnică folosită în giuvaiererie și în arta decorativă constînd în turnarea unor smalțuri (în pulbere) divers colorate în compartimentele formate prin unirea unor lamele extrem de fine de cupru sau de aur, așezate în formă de gard (*cloisons*) pe o placă de metal, după un anumit desen. Pulberea se fixează după ce piesa a fost supusă arderii la o temperatură destul de înaltă, în funcție de culorile folosite. Tehnică asiatică, folosită în Mesopotamia (mileniul 3 î.H.), în Egipt și în antichitatea greco-romană, de meșterii bizantini (începutul sec. 6), de popoarele anglo-saxone, de germani și de francezi (din sec. 8). În sec. 11, orașul francez Limoges devine centrul preponderent al e.c., concurat, mai tîrziu, de Blois; în sec. 17-18, e.c. se răspîndește în Germania, Cehoslovacia, Ungaria (fr. *émail cloisonné*, it. *smalto ad alveoli*, s. *ad alveoli rapportati*, s. *a cellette*, s. *incassato*, s. *incastonato*, germ. *Zeilenschmelz*, *Goldschmelz*, engl. *cell-enamel*, *partitioned enamel*, *cloisonné-work*); - *champlevé* (fr.), tehnică folosită în giuvaiererie și în arta decorativă, constînd în turnarea unor smalțuri în pulbere, de diferite culori, în alveole săpate în masa plăcii de metal (cupru sau bronz) care servește drept suport. De origine asiatică, cunoscută de romani, introdusă de celți în Irlanda, tehnica e.c. se răspîndește în toată Europa apuseană în sec. 12. În centrele monastice medievale de pe Valea Rinului și a Meusei din Spania (Barcelona, Avila, Córdoba), Franța (Limoges), Anglia (Winchester) se produc piese de cult și de podobă, candelabre, ferecături de cărți, casete, căști, minere de arme, decorate în tehnica e.c. (fr. *email champlevé*, it. *smalto ad alveoli incavati*, s. *ad incavo*, s. *intagliato*, germ. *Grubenschmelz*, *Kupferschmelz*, engl. *champlevé-work*, *deep-set enamel*, *dug-out*, *hollowed-out enamel*); - *en grisaille* (fr.), tehnică de emailare constînd în desenarea modelului cu ajutorul unui stilet, pe un strat de smalț negru, cu eliminarea anumitor porțiuni, astfel ca fondul să rămînă alb. Ateliere franceze renumite în sec. 15-16: Blois, Limoges (fr. *émail en grisaille*, it. *grafice*, germ. *Grisailleschmelz*, engl. *grisaille*, *cameau enamel*); - *filigranat*, tehnică de emailare constînd în aplicarea pe o placă de metal a unui fir metalic răsucit pentru a forma motive florale (garoafă, lălea, roșie etc.), amintind filigranul oriental; e.f., practicat în sec. 13 de venețieni, ajunge la perfecțiune în Ungaria, în sec. 16, și cunoaște o largă răspîndire în țările vecine; tehnica este preluată și de meșterii populari ruși (fr. *émail filigrané*, it. *smalto filigranato*, germ. *Drahtemail*, *Filigranschmelz*, engl. *filigree enamel*); - *pictat*, tehnică de emailare asemănătoare cu pictura în ulei, constînd în straturi suprapuse de culoare; foia de metal se acoperă cu un fond de smalț opac,

Stilul ELISABETAN
(Renaștere engleză)

1. Lăcă; 2. Scaun; 3. Oglinză; 4. Masă pîntă; 5. Masă; 6. Cabinet; 7. Scaun cu spătar înalt; 8. Lambriu; 9-10. Masă cu bolușuri; 11. Scaun; 12-14. Ornamente specifice

peste care se pictează cu culori de email; fiecare culoare se arde separat; prezintă avantajul de a permite rețușuri; este introdus din Italia în Franța în sec. 16, unde se execută miniaturi și tablouri de dimensiuni mici cu teme inspirate din gravurile contemporane, în special la Limoges; în Anglia, în sec. 18-19, se lucra a.p., în stil rococo (Battersea). Portrețiști ebreșeni din sec. 19 pictau în această tehnică (fr. *émail peint*, it. *smalto dipinto*, germ. *Malereemail*, *Malerschmelz*, engl. *painted enamel*); - **satinat**, procedeul constă în folosirea unui smalt care are strălucirea mătăsii (satin) pentru acoperirea cășetelor și obiectelor de podoabă de dimensiuni mici. Foarte răspândit în sec. 18 în Franța, Anglia și Germania (fr. *émail satiné*, it. *smalto rasato*, germ. *Satinschmelz*, engl. *satin-like enamel*); - **transilvănean**, denumire folosită către mijlocul sec. 18 pentru o tehnică specială de emailare practică de meșteri din Transilvania (Brașov, Sibiu, Mediaș etc.) pentru decorarea pieselor de cult și de artă decorativă, constând în aplicarea pe placă de metal a unui fir de argint pentru a forma compartimente în care se toarnă pulbere de smalt de diferite culori. Motivele cele mai frecvente sînt cele florale, inspirate din stilurile orientale și occidentale din Renașterea tîrzie și barocul timpuriu (fr. *émail transylvain*, it. *smalto di Transilvania*, germ. *Siebenbürger Schmelz*, engl. *Transylvanian enamel*). V.D.

EMAILA, A - A împodobi piese de metal cu ornamente din email de diferite culori, după diverse procedee. Originară din Asia, această tehnică a trecut din India în Egipt și a cunoscut o epocă de mare înflorire în arta bizantină, iar în sec. 16, în cea italiană și franceză; a fost practică curent în sec. 18-19 în Franța, în Anglia și în Rusia. Sin. a emailui, (fr. *émailler*, it. *smaltare*, germ. *Glasieren*, engl. *to enamel*). V.D.

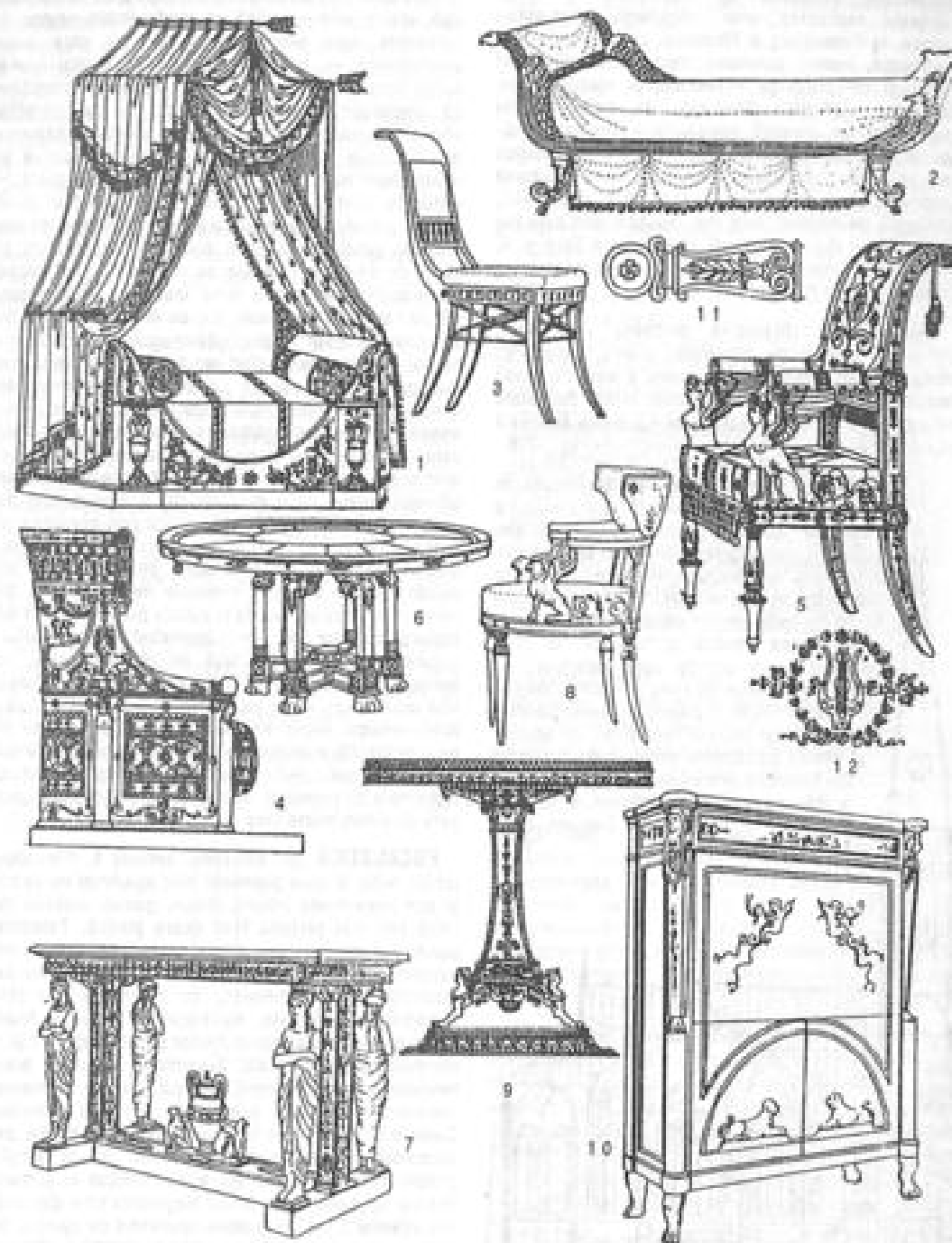
EMAILARE → **emailizare**

EMAILOR Artist care execută lucrări în tehnica emailului. Sin. emailuitor (fr. *émailleur*, it. *smaltatore*, germ. *Schmelzarbeiter*, engl. *enamelier*). V.D.

EMPATIE (gr. *en-pathos*, simțire dinăuntru) În arta plastică, proces psihic prin care privitorul aflat în fața unei opere se transpune, intuitiv, în intenția, demersul, semnificațiile credinței ei. Lansat și teoretizat, în înțelesul lui actual de esteticianul și criticul german Wilhelm Worringer (1861-1965), conceptul de e. este de esență romantică, prezent fiind la finele sec. 18 în gândirea lui Herder, și apoi preluat de școala estetică germană de la sfîrșitul sec. 19. Teoria rolului e. în înțelegerea operei de artă este complementară teoriei vizualității pure și acordă un loc de seamă substanței ideatice și mai ales emoționale a operei (fr. *empathie*, it. *intropatia*, germ. *Einführung*, engl. *empathy, feeling into*). A.P.

EMPIRE, STIL - Deși atribuirea acestui stil domniei lui Napoleon I (1804-1815) a devenit un loc comun, cercetările moderne tind să evalueze E. ca acoperind — în extensiunea sa istorică — ultimii ani ai sec. 18 și primul sfert al sec. 19, deci înglobînd stilurile Directoire (1795-1799), Consulat (1799-1804), E. (1804-1815) și Restaurarea, la începuturile sale, și reprezentînd o singură evoluție a neoclasicismului european. Arhitectura este dominată de modelul templului, iar cartea lui Percier și Fontaine, arhitecți favoriți ai împăratului, *Recueil de décorations intérieures*, va fi adoptată de toți ceilalți artiști ai epocii. Decorarea interioară este dominată de modelele arhitectonice, de ordonanțele de pilăstri și coloane, de diviziunea simetrică în panouri a pereților, uneori ritmați de oglinzi și adesea acoperiți cu țesături sau tapete en grisaille. Repertoriile ornamentale corespund succesiv gustului zilei: sub Directorat este reluat stilul etrusc și arabescul pompeian; Consulatul adoptă temele egiptene (sfinxul, obeliscul, hieroglifele); E. va instaura supremația antichităților romane și a Renașterii: coloane, cariatide, ghirlande, lire, grotesci, stele, la care se vor adăuga, mai tîrziu, motive de inspirație goticizantă, turcești sau chineze. Rigoarea liniilor, volumele limpezi, inspirate de modelele arhitecturii, caracterizează producția de mobilier a epocii. Comoda, secreteul, consola păstrează structurile tradiționale, dar stilul cunoaște noi apariții sau reeditări de modele mai vechi: *psyché*-ul cu oglindă, coiffeuse-ele cu sau fără oglindă, atenienele cu trei picioare, masa de lucru pentru salon (*mézier à broder*), mesele de noapte (*sonno*), canapelele *méridienne*, cu trei spătare inegale. Patul va fi de acum înainte amplasat la perete, fie că este à l'antique, en bateau, cu montanți verticali sau à l'impériale cu estradă, colonete și baldachin cu perdele. Lemnul de aceluși primează, iar marmura, bronzul, porfirul, pietrele dure, elementele aurite se regăsesc în decorul mobilierului E. Dominanțele cromatice ale interiorului, la început luminoase, vor folosi, la apogeul s.E., combinații susținute de roșu purpuriu, galben auriu, verde antic, albastru închis. Producția de tapiserii este destul de redusă, cîteva piese, lucrate la Gobelins, răspunzînd comenzilor regimului, dar manufacturile de Savonnerie vor produce numeroase covorașe decorate în gustul E. Răspîndirea și prestigiul s.E. vor fi mari în epocă, influențînd practic întreaga Europă, pînă în Rusia unde elementele date vor fi sintetizate într-o manieră proprie (fr. *style Empire*). V. și stil Directoire, stil Retour d'Egypte C.D.

EMPIRE RUS, STIL - Ceea ce corespunde acestui termen în istoria artelor decorative europene este stilul creat sub domnia lui Alexandru I (1808-1825), puternic influențat artit de remanențele neoclasicismului rus de la sfîrșitul sec. 18, cîr și de prestigiul stilului Empire, din Franța vremii.

Stilul EMPIRE

1. Pat cu baldachin; 2. Pat; 3. Scaun; 4-5. Fotoliu; 6. Masă; 7. Consolă cu cariatide; 8. Fotoliu; 9. Ghirlandă; 10. Cabinet; 11-12 Ornamente specifice

Arhitectura, dominată de lecția lui N.Ledoux, cunoaște realizarea unor importante ansambluri urbane, la Petersburg și Moscova, caracterizate prin predilecția pentru colonade monumentale de stil clasic și de prezența numeroaselor statui pentru decorarea edificiilor. Producția de mobilier este importantă: se creează sumptuoase ansambluri de aparat și piese pentru interioarele private; specifică este utilizarea lemnului și a furnicului de foarte bună calitate și rara folosire a bronzurilor decorative. Atelierele de mobilier cele mai reputele sînt cele ale lui H.Gambs (furnizorul curții imperiale) A.Tour și A. Pick. Materialele cele mai folosite sînt acajuul și mesteacănul de Karelia.

C.D.

EMPLECTON Umplutură alcătuită din piatră sfărîmată, cioburi de cărămidă, pietriș, nisip etc. peste care se toarnă mortar pentru a forma o masă compactă care devine nucleul unei zidării delimitate pe ambele părți de un parament de piatră lăsonată sau de cărămidă.

T.S.

EMPORĂ Termen generic pentru tribună. În arhitectură, folosit mai ales pentru a desemna tribunele imperiale, regale sau nobiliare de origine bizantină, preluate în arhitectura carolingiană (Aachen) și foarte răspîndite în cea romanică. În aceasta din urmă, încăperea boltită, plasată în extremitatea vestică a bisericii, la etaj, deschisă prin arcade spre sanctuar, de unde persoanele de rang așteau la slujbă. Termenul folosit și pentru tribunele laterale din aceleași biserici romane, iar ulterior și pentru balcoanele perimetrale din lemn din bisericile protestante, instalate pentru a mări spațiul util (fr. tribune, it. galleria superiore, tribuna, germ. Empore, engl. gallery, loft).

T.S.

EMULSIE (fr.) Amestec fizic compus, de obicei, din apă, clei și ulei — adică un mediu lichid neutru, o substanță care emulsionază și alta care este emulsionată —, folosit ca aglutinant pentru unele culori tempera. Cele mai folosite substanțe capabile să emulsioneze sînt: gălbenușul de ou, cleurile animale, cleiul de cazeină, guma arabică, săpunul etc. Materiile emulsionabile sînt uleiurile sicative și unele rășini naturale dizolvate în esențe (vernuri). — naturale sînt cele mai vechi; antichitatea ne-a transmis texte care pomenesc lichidele produse de anumite plante, cum ar fi sucii de *euphorbium* și sucii de smochin („Japtele de smochin”). Mai folosit (și probabil mai vechi) pare însă a fi gălbenușul, căruia i se adăuga, uneori, suc de *euphorbium* sau de smochin. În Evul Mediu, gălbenușului i se adăuga numai apă, iar atunci cînd era folosit oul întreg, i se încorpora sucii cîtorva „așchiute de ramuri de smochin” (C.Cennini). Oul este folosit pînă în zilele noastre. În general, gălbenușul se amestecă cu un volum egal de apă și cu un conservant (puțin oțet, acid boric, acid salicilic etc.); — artificiale datează din ultimele secole, fiind alcătuite din gălbenuș, ulei de pictură și, cîteodată, verni, devenind prin aceasta mai grase. După o regulă cunoscută de pictori, gălbenușul nu poate emulsiona decît cel mult un volum egal de ulei și o cantitate mult mai mică de verni; prea mult ulei va da rezultate prea apropiate de factura culorilor de ulei, brunisînd. (Proporția e, naturală sau artificiale față de pigmenți este, în general, 1/1. Diluantul culorilor este apă.) — moderne sînt realizate cu rășini polimerice acrilice, vinilice sau acril-vinilice. Încep să fie cunoscute și folosite în jurul anilor '50, calitățile lor pîrînd a egala pe cele ale e. tradiționale. Pot fi utilizate și ca grunduri. Aglutinate cu pigmenți, aceste e. au dat naștere unor serii de culori foarte bine primite de artiști.

L.L.

ENCAUSTICĂ (gr. *enkaustis*, ardere) 1. Procedeu tehnic antic în care pigmenții sînt aglutinați cu ceară și alte ingrediente (rășini, cleuri, gume), materia de bază cea mai prețuită fiind ceara pură. Totodată aglutinant și strat protector, ceară pură asigură culorilor calități neobișnuite: sînt translucide, nu se întunecă, nu îngălbenesc, nu crackează, nu sînt sensibile la umiditate, nu necesită un verni final; pasta picturală are aspectul unor pietre prețioase și o durabilitate excepțională. Suporturile pentru e. erau tencuiala, piatra, lemnul, fideșul. Pentru aplicarea culorilor se foloseau spatule de bronz și pensule. Culorile erau încălzite la început pentru fluidizare, pe parcursul lucrului, pentru îmbinare, iar la sfîrșit, pentru lustruire. Procedeu a fost aplicat în pictura murală egipteană (se cunosc fragmente care datează din mileniul 3 î.H.) și a atins momentul de apogeu în pictura greacă, unde i-au utilizat pictori celebri ai antichității (Zeuxis, Apelles, Pausias). Astăzi se mai păstrează puține opere lucrate în e., dintre care se detașează portretele funerare tirzii de la Fayum (sec. 1-4), pictate pe panouri de lemn. Procedeu antic, în

care se lucra la cald (uneori și la rece), a fost preluat și modificat în Bizanț, apoi s-a pierdut. Pictura în care se folosesc astăzi culori de ceară nu este veritabilă e. 2. Metodă antică de acoperire cu un strat subțire de ceară a statuiilor. V. *ganosis*. 3. Preparat contemporan folosit pentru protejarea și lustruirea mobilelor, parchetelor etc. (fr. *encaustique*, it. *encaustico*, germ. *Enkaustik*, *Wachsmalerei*, engl. *encaustic*, *painting with wax-colours*).

L.L.

ENDONARTEX În arhitectura bizantină, spațiu îngust plasat între naos și pronaosul propriu-zis (nartex) sau între acesta din urmă și pridvor (exonartex).

T.S.

ENGOLPION (gr.) 1. În aria bizantină, cruce pectorală (mai rar, medalion) din metal prețios sau comun, alcătuită din două valve identice, închizînd între ele relicve. Ambele fețe sînt decorate în relief cu imaginea Răstignirii și respectiv cu cea a Maicii Domnului, mai rar cu chipul unui sfînt. 2. Unul dintre însemnele demnității episcopale la ierarhii ortodocși, constînd dintr-un medalion din metal prețios, cu partea centrală avînd funcție de relicvar, acoperită cu o imagine sacră, de regulă cea a Maicii Domnului (fr. *engolpion*, it. *engolpio*, germ. *Engolpion*, engl. *pectoral cross*).

T.S.

ENGRELURE (fr.) Bandă îngustă din fire de pămînterie sau din dantelă, cu dințișori, care întărește marginea unei țesături (fr. *engrêlure*, it. *trinetta*, germ. *Klappelrei*, *Spitzenborte*, engl. *purll*).

V.D.

ENTASIS Curbare convexă foarte ușoară a fusului unei coloane clasice în zona mediană pentru a compensa deformarea optică.

I.C.

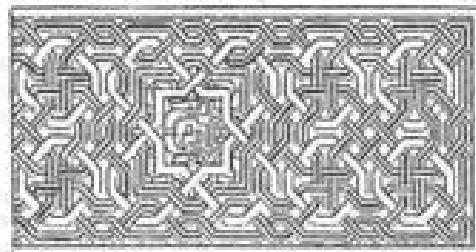
ENTRE-DEUX 1. Broderie sau dantelă îngustă, cu marginile drepte, care se fixează între două porțiuni de țesătură. 2. Consolă sau dulăpior așezat pe un panou între două deschideri. 3. Bule care se formează în sticlă, în timpul prelucrării (fr. *entre-*

deux, it. *tramezzo*, germ. *Zwischensatz*, engl. *insertion of face, inset*).

V.D.

ENTRELACS (fr.) Motiv decorativ, pictat sau sculptat, alcătuit din linii curbe sau frînte care se întretaie. Fiecare stil arhitectonic are o formă caracteristică de e. Cunoscut de popoarele extrem-orientale și arabe, e. a fost frecvent utilizat în antichitate, în epoca romanică și în Renaștere. Diferite variații: — împletite, — gen panglică, — à la grecque. De asemenea, e. este foarte frecvent în miniaturile din manuscrisele irlandeze din sec. 10, apoi și din restul Europei, utilizat mai ales în frontispicii și chenare, ca și în ferecături și în decorul legăturilor de carte (fr. *entrelacs*, it. *intrecci*, *intrecolatura*, sculpture a *intreccio*, germ. *Verschlingung*, *Geflechtsornamentik*, *Banderwerk*, engl. *interlacings*, *twining*, *knotwork*, *plaitwork*).

V.D.

ENVIRONMENT (engl.) Alcătuire spațială a ambientului (*environment*), artistul foldînd în acest scop materialele cele mai diverse (apă, lumină, pămînt etc.) și mediile (televiziune, radio) care pot stîrni atenția privitorului (Rosengquist, Beuys, Oldenburg, Vostell).

M.P.

EPIFANIE (gr. *epifania*, arătare, apariție) Denumire dată sărbătorii bisericești în care se comemorează Botezul lui Hristos, ocazie cu care s-a manifestat pentru prima dată Sf.Treime. Se comemorează la 6 Ianuarie. În vechime se comemorau și alte arătări ale dumnezeirii, ca de pildă închinarea magilor. Această tradiție este păstrată de Biserica Apuseană.

T.S.

EPISCOPIE În sistemul organizatoric al bisericilor creștine, instituția cu cel mai înalt rang canonic, condusă de un episcop, persoană care, prin consacrare, se consideră că devine urmaș al apostolilor. Jurisdicția e. este teritorială, în funcție de diferitele culte, în subordinea ei aflîndu-se forme organizatorice diverse. Sedile e. se află în orașe și sînt marcate cu prezența obligatorie a unei catedrale.

T.S.

EPISTIL → arhitravă

EPITAF (gr.) 1. Broderie liturgică ortodoxă, de mari dimensiuni, înrădă din punct de vedere iconografic și simbolic cu aerul. Pe ea este figurată scena Pîngerii lui Hristos: acesta, mort, este întins pe o

lespede roșie, fiind vegheat de îngeri cu ripide, iar cel mai adesea și de Maria, Ioan Botezătorul și Maria Magdalena (e. de la Mănăstirea Cozia, 1394; e. de la Dobrovăț, 1504). Se folosește la ceremoniile din viața și simbăta Patimilor (fr. *épithios*, it. *epitaffio*, germ. *Beweinungstuch*, *Grabdecke*, engl. *shroud*). 2. În goticul târziu, în Renaștere și în baroc, în țările catolice și protestante, tip de tablou votiv cu rol funerar, individual sau de familie. Are fie forma unui panou independent, în care defunctul singur, ori cu membrii familiei, apare reprezentat la picioarele unui sfânt — în zonele catolice —, fie pe un fundal de peisaj sau pur decorativ. În sec. 17-18, în Transilvania, forma comună de e. este reprezentată de mici altare cu coloane și fronton, pe panoul cărora sînt menționate numele defunctului (ori cele ale membrilor familiei sale), funcția și anii de viață (fr. *épithios*, it. *epitaffio*, germ. *Grabinschrift*, engl. *epitaph*). T.S.

EPITRAHIL (gr.). Piesă vestimentară liturgică ortodoxă, alcătuită dintr-o bucată de stofă, lungă și îngustă, purtată de preot în jurul gâtului și alinind peste piept, ca însemn al funcției sacerdotale. Cele mai prețioase sînt brodate pe mătase, cu fir și aplicații de perle. Broderia este fie figurativă (scene și personaje din Noul Testament), fie decorativă. Unele poartă și imaginea donatorilor (cel dăruit de Alexandru cel Bun și Doamna Marina, 1429; cel cu portretele lui Ștefan cel Mare și Alexandru, 1494, cel dăruit Mănăstirii Bistrița, Vilcea, de Barbu-Craiovescu și soția sa Negostava, 1519). În cultul catolic, sin. *stola* (fr. *étole*, it. *stola*, germ. *Stola*, engl. *stole*). T.S.

ERKER Termen german, fără echivalent exact în alte limbi (sinonim, în parte, cu *bow window* și tradus, uneori, în românește prin „burduf” sau „ferastră cu burduf”). În arhitectura gotică din Germania, Europa Centrală și Țările de Jos, rezalt la nivelul etajului unei construcții — reprezentînd continuarea spațiului interior al unei încăperi importante —, cu o ferastră mare frontală, terminat la partea inferioară în consolă, încununat uneori de un fleuron sau de un fronton. Ca funcție și parțial ca formă, sin. în arhitectura orientală cu *sacnasir*. V. și *bovindow*. T.S.

ERMINIE (gr. *erminea*, manual, îndreptar) Denumirea sub care sînt cunoscute cărțile de pictură religioasă răsăritene, care cuprind două părți distincte: îndrumări tehnice pentru pictură murală și de icoane și indicații precise de iconografie, alt priveitoare la compoziții, cîi și la modalitatea practică de a realiza diferitele personaje (aspect fiziognomic, vestimentație). Cea mai cunoscută e. este cea transmisă de Dionisie din Furna, care în manuscrisul din 1729-1733 a consemnat tradiția bizantină și postbizantină păstrată la Muntele Athos, unde era cîlugăr. T.S.

ESCARPĂ În arhitectura defensivă, taluz al șanțului orientat către spațiul interior al unei fortificații (fr. *escarpe*, it. *scarpa*, germ. *Innere Grabenböschung*, engl. *scarp*). V. și *contraescarpă*. T.S.

ESCATOLOGICE, TEME — Teme iconografice ilustrînd credința cu privire la sfîrșitul omului și la viața de apoi. În iconografia creștină, cele mai importante sînt: Judecata de Apoi, Arhanghelul Mihail cîntărind sufletele etc. T.S.

ESSENTE Produse lichide obținute prin distilare, care posedă calități indispensabile muncii pictorului: fluiditate, lipsă de culoare proprie, volatilitate, putere de penetrație; la acestea se adaugă proprietățile siccative ale unora și capacitatea de a crea soluții. Ca atare, fluidizează culorile fără a le afecta cromatic sau chimic, le cresc aderența și siccativitatea, iar după un anumit număr de ore se volatilizează. Sînt astfel vehicule ideale pentru culorile de ulei, perfecționarea și răspîndirea picturii în ulei fiind nemijlocit legată de utilizarea lor. Datorită capacității de a dizolva rășinile și de a alungi uleiurile, e. sînt folosite la prepararea verniurilor și la aglutinarea culorilor de ulei, intră în mediumurile picturii, în diluanții pastelor, fac parte dintre solvenții restauratorilor. Sînt de origine vegetală sau minerală: — vegetale se obțin fie din secreții rășinoase naturale (e. de terebentină), fie din plante (e. de levănțică, de rozmarin etc.). Au cîteva defecte: în contact prelungit cu aerul se îngălbinesc și tind să se retransforme parțial în rășină (se îngroașă, fac mici cheaguri rășinoase, lasă un mic reziduu brun viscos pe fundul recipientului, care se usucă foarte greu). Folosite abuziv slăbesc pasta picturală, iar dacă nu sînt proaspete o îngălbinesc și o întunecă; — minerale utilizate în pictură derivă din petrol. Sînt mai penetrante ca cele vegetale, păstrîndu-și transparența și fluiditatea, indiferent de natura e., înaintea folosirii pictorii le testează sumar, pe o hîrtie albă, curată: după 24 de ore trebuie să dispară fără nici o urmă. Principalele e. folosite în pictură provin din levănțică, petrol și terebentină; — de lavandă este de două feluri: e. de aspic, extrasă dintr-o varietate superioară de levănțică (*lavandula spica*), prețuită de vechii maeștri; este mai puțin volatilă decît e. de terebentină, creînd paste ceva mai

grase; e. de lavandă comună, extrasă din levănțica obișnuită, semivolatilă (astăzi a fost abandonată); — de petrol, se obține prin distilarea petrolului brut. Complet incoloră, foarte fluidă, are un miros specific temperat, este volatilă (dar nu în mod exagerat, astfel că nu usucă brusc culorile) și foarte penetrantă; în contact cu aerul nu-și schimbă compoziția, adoma e. vegetale, și, îmbuteliată, se poate conserva un timp îndelungat. Este utilizată curent în pictură, ca diluant al culorilor sau pentru alte scopuri. Introduce în verni într-o doză exagerată îl precipită. Într-o formă probabil mai puțin pură, petrolul a fost folosit de Rubens, este prezent în erminile bizantine (v. *noft*), dar purificat, se folosește mai ales în sec. 20. — de terebentină este cunoscută din antichitate, dar s-a folosit în pictura de ulei abia din sec. 15. Este un solvent obținut prin dubla distilare a balsamurilor scurse din scoarța unor arbori din familia terebinthaceelor și coniferelor, ori extras din lemnul și conurile acestora. (Din prima distilare a balsamului rezultă uleiul de terebentină care, supus unei noi distilări, produce e.). Ușor de recunoscut după mirosul ei specific, este considerată diluantul tipic al pictorilor. Pentru a-i înfrîna învechirea se ferește de contactul cu aerul, în sticlule pline, bine închise. În ermini poartă nume diverse: *anomi* (var. *anoni*), *apă grasă*, *spighinariu* (sau *spigonariu*), *terpentin*, *trimentin*, *unt de terpentin* (sau de *tramentin*) etc. L.L.

ESPLANADĂ Spațiu puțin înălțat de la nivelul solului, la care se accede prin cîteva trepte, pavat, mărginit de un poric sau de balustradă, menit să pună în valoare fațada principală ori întregul volum construit al unui edificiu, sau să constituie locul din care poate fi admirat un peisaj (fr. *esplanade*, it. *piazza*, *splanata*, germ. *Vorplatz*, engl. *esplanade*). T.S.

ESTOMPĂ (fr.) Instrument tradițional cu ajutorul căruia pot fi realizate pasajele fine, degradeurile, în lucrări executate în cărbune, în creion sau în pastel. Este vorba despre un mic sul, rulat strîns și ascuțit, oarecum ca un creion, confecționat din hîrtie (sugativă), din piele de căprioară, din pînză, sau dintr-un alt material moale (fr. *estompe*, it. *sfumino*, germ. *Wischer*, engl. *stump*). L.L.

ESTRADĂ Platformă din lemn, înălțată față de nivelul pardoseli unei încăperi, pe care se așază o mobilă, masa în Evul Mediu, tronul sau patul în locuințele princiere din sec. 17-18. Orice planșeu parțial ridicat deasupra planșeului camerei, mobil sau fix, provizoriu sau permanent (fr. *estrade*, it. *palco*, germ. *Estrade*, *Podest*, engl. *estrade*, *low platform*). C.R. și A.N.

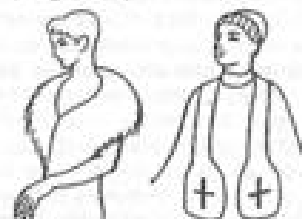
EȘOPĂ Instrument format dintr-o bară cilindrică de oțel prevăzută la un capăt cu un miner, iar la celălalt, prin tăierea în unghi, cu un vîrf în formă de elipsă. E.

este folosită în gravura pe metal pentru liniile mai groase, dar mai puțin adînci decît cele obținute cu acul sau alte tipuri de dățițe (fr. *échoppe*, it. *ciappola*, *scarpello*, germ. *Echoppe*, engl. *scorper*). V. și *dățiță*. H.M.

ETAJ În construcțiile cu mai multe etaje (nivele), fiecare dintre cele ridicate deasupra celui aflat la nivelul de călcare al străzii sau puțin supraînălțat față de acesta (5—6 trepte) (fr. *étage*, it. *piano*, germ. *Geschoß*, *Stock*, *Stockwerk*, engl. *floor*, *storey*, *story*). În unele țări, se acordă o importanță sporită primului e., cel aflat deasupra parterului sau al mezaninului, aici aflîndu-se încăperile sau apartamentele cele mai elegante; nu are o denumire specială în limba română (fr. *étage noble*, it. *piano nobile*, germ. *Boletage*, engl. *main floor*). T.S.

ETAJERĂ Mobilă din rafturi etajate, adosată sau suspendată pe perete, folosită pentru cărți, vase, obiecte decorative etc., din lemn simplu sau sculptat, lăcuit etc., de dimensiuni și forme variabile, după stil (fr. *étagère*, it. *armadio a sospensione*, *scaffailetto*, germ. *Gastell*, engl. *set of shelves*, *hanging cabinet*). V. și *bufet*, *dressoir*, *credență*. C.R.

ETOLĂ 1. În costumul liturgic catolic, fișie de stofă de lînă sau din mătase purtată pe umeri, de preot; v. și *epitrahil*. 2. Eșarfă lată de blană purtată pe umeri de femei, la începutul sec. 20 (fr. *étole*, it. *stola*, germ. *Stola*, engl. *stole*). A.N.

ETRURIA Manufactură engleză de ceramică, situată în apropierea orașului Burslem, întemeiată în 1768-1769 de renumitul ceramist Josiah Wedgwood (1730-1795) în asociere cu un negustor din Liverpool, Thomas Bentley. Concentrînd un mare număr de lucrători, E. capătă proporțiile unui adevărat mic oraș. Aici se produc piese de calitate remarcabilă din materiale noi, create de Wedgwood, ca acea gresie neagră denumită de artist *basalt*, din care se realizează vase de tipul celor etrusce și grecești, decorate cu figuri pictate în roșu, sau *jasperware*, o gresie extrem de dură de culoare albastră, din care se confecționează piese cu medaloane în relief, în genul cameelor antice și cu decor alb, liliachiu, galben, verde sau negru. Se execută și piese de ceramică cu suprafața marmorată sau care imită pietrele semiprețioase (de ex. *agatul*). Jădinierele, vasele, serviciile de masă, de ceai și de cafea realizate de manufactura E. se remarcă prin forme de o nobilă simplitate. Datorită faimei pe care o cunosc

creațiile lui Josiah Wedgwood, stilul său este imitat și de alți ceramisti englezi, care activează în diferite manufacturi. După moartea artistului, E. trece printr-o perioadă de declin. În prima decadă a sec. 19, decorul se îmbogățește cu motive chinezești florale (crizanteme pictate în culori de email pe bazalt negru); către mijlocul sec. 19, se execută o serie de busturi în bazalt negru și se reproduc modelele anterioare în jasperware. Un nou avânt este înregistrat după al doilea război mondial. În prezent, manufactură instalată la Barlaston lângă Stoke, lucrează în stil modern. La Muzeul Național de Artă din București și la Castelul Peleş din Sinaia se află opere valoroase provenite din această manufactură. Marcă: numele Josiah Wedgwood, uneori asociat cu acela al lui Thomas Bentley. V.D.

ETUIRE În litografie, pregătirea pietrei cu soluții acide (de obicei acid acetic diluat) înainte de începerea desenului în vederea imprimării (fr. morsure, it. morso, germ. Ätzen, engl. biting). A.P.

EUKHARISTIE Una dintre cele șapte taine (sacramente) ale creștinismului, instituită de Hristos la Cina cea de Taină, prin care darurile (plinea și vinul) sunt transformate în trupul și sângele lui Hristos, prin invocarea dumnezeirii de către preot. Sin. împărțanie. T.S.

EVANGHELIA Parte a Bibliei (Noul Testament), care cuprinde cele patru Evanghelii canonice, după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Cărțile de cult care le cuprind conțin la început și tabelele de concordanță. Având la bază textul traducerii latine — Vulgata —, ele conțin și două texte introductive, cel al Sf. Ieronim (traducătorul) și o scrisoare a episcopului Ciprian. Alți manuscrisele (adesea foarte prețioase, păstrate cu începere din epoca carolingiană, de ex. Codex Aureus de la Lorsch — în Biblioteca Bathysneum din Alba Iulia, o parte), cît și exemplarele tipărite conțin și portretul respectivului autor al textului, la începutul acestuia (fr. évangéliste, it. evangelista, germ. Evangelist, engl. evangelist). T.S.

EVANGHELIST Fiecare dintre cei patru autori cărora li se atribuie Evangeliile canonice care formează partea principală a Noului Testament. Sînt reprezentați ca bărbați maturi, înveșmîntați în costume antice, cel mai adesea șezînd la masa de scris, însoțiți sau nu de cîte un simbol propriu: Matei, înger; Marcu, leu; Luca, taur; Ioan, vultur. Imaginile lor decorează cei patru pandantivi aflați la baza cupolelor bisericilor bizantine și de tradiție bizantină, Evangheliarele și Evanghelistarele etc. (fr. évangéliste, it. evangelista, germ. Evangelist, engl. evangelist, gospel-writer). T.S.

EVANGHELISTAR Carte liturgică care reprezintă o culegere de texte preluate din cele patru Evanghelii, ordonate în funcție de duminicile de peste an și de sărbătorile mobile legate de ciclul pascal. Excerptele

din fiecare Evanghelia sînt precedate de portretul respectivului evanghelist, iar unele exemplare sînt și ilustrate în cadrul textului (fr. évangélistaire, it. evangelistario, germ. Perikopenbuch, engl. evangelistary, liturgical Gospels). T.S.

EVANTAI (fr.) Ecran rigid și ușor, cu miner, pentru făcut vînt prin agitare, folosit din cele mai vechi timpuri în regiunile calde. Privit în antichitate ca însemn al demnității, ca și umbrela, de formă rotunjită sau semicirculară, neted sau plisat, e. era executat din frunze, pene, țesături, fildeș etc., iar în Extremul Orient din hîrbe, pergament sau mătase, decorate cu picturi, ce se ridicau adesea la valoarea unei opere de artă. Pătruns în Europa, o dată cu influențele orientale, e. a fost la modă mai ales din sec. 16, cînd a apărut e. pliat. În sec. 17-19, e. era ornamentat cu picturi, dantele, bijuterii. În sec. 20, numeroși artiști au executat acuarele și guașe valoroase pentru e. (fr. évantail, it. ventaglio, germ. Fächer, Luftwedel, engl. fan). A.N.

EXAMENUL ȘTIINȚIFIC AL OPERELOR

Ansamblu metode de analize la care sînt supuse operele de artă în scopul studiului, al conservării și restaurării. Preocupări pentru cercetarea operelor și sub aspectul lor material apar în cea de a doua jumătate a sec. 19, devenind apoi tot mai aprofundate, pentru ca în ultimele decenii să se producă o revoluție a mijloacelor de studiu; astăzi la analiza valorilor muzeale participă discipline cum sînt chimia, fizica, matematica, electronica, informatica, statistica. Studiul picturilor în ulei, de pildă, pune probleme dificile, întrucît materiile din care este alcătuit tabloul au un caracter eterogen: suportul (pînză, lemn, carton, metal etc.), pigmenții (materii organice sau minerale, naturale sau artificiale), aglutinantul (uleiului sicative de origini variate), verniul final (rășini diverse, esențe etc.). Toate acestea fiind dispuse în straturi suprapuse, examenul lor pretinde procedee și tehnici specifice. Studiul unui tablou începe prin analiza suprafeței, făcută la un ecleraj natural sau artificial. Lumina tangențială sau razantă pune în evidență starea materiei picturale, deformările pînzei, „scritura” pictorului; prin macrofotografie, cu o mărime de 5-10 ori, se adîncesc observațiile făcute, adăugîndu-li-se date care privesc rețelele de cracluri sau prezența unor repicături; datorită microfotografiei realizate cu un microscop care mărește pînă la 3000 de ori, se acumulează date în legătură cu, modul de frecare al pigmenților, stadiul uzurii grundului, alte diverse alterări; iar fluorescența ultravioletă încheie studiul suprafeței tabloului. Pentru straturile profunde ale lucrării se apelează la razele infraroșii, care deosebesc elemente legate de natura unor culori, eventualele repicături sau modificări aduse, semnături dispărute sub verniuri, și chiar desenul inițial al autorului. Prin razele X se observă starea suportului și a cușei picturale, modificările compoziției inițiale etc. Prin extragerea unor minuscule fragmente de

materie colorată, asupra cărora — după ce au fost înglobate într-o rășină poliesterică și secționate transversal — se fac analize stratigrafice la un microscop ce le mărește între 100-200 ori, se relevă numărul și grosimea cușelor, verniurile intermediare, variațiile de aglutinare și repicături. Sînt efectuate diverse teste microchimice: acțiunea unui solvent sau reactiv, încălzirea, fixarea coloranților specifici etc. Pentru a se obține informații asupra moleculelor se recurge la spectrometria moleculară, care folosește tehnici ca spectrometria de absorbție infraroșie, microsonda Mole etc., cu ajutorul lor putînd fi studiați pigmenții, lianții, verniurile, ceara, polimerii sintetici etc. Pe de altă parte, cu ajutorul a două tehnici cromatografice — în fază lichidă și în fază gazoasă —, folosite în studiul eșantioanelor, sînt separate unele melanjuri, identificîndu-se diverși pigmenți și lianți ce le compun. Studiul sculpturilor și al altor opere și obiecte de artă sau arheologie pune probleme complexe, dată fiind varietatea materialelor și a tehnicilor de lucru. Începîndu-se cu examenul suprafeței, făcut cu ajutorul unei lupe binoculare cu viziune stereoscopică, se recurge apoi la fluorescența în ultraviolete și la studierea cu ajutorul microscopului electronic cu baleiaj (care mărește pînă la 300 000 de ori), la reflectografia infraroșie și la emisiografie. Pentru studiul constituției interne a obiectului este folosită endoscopia, radioscopia și microscopia. Analizele se fac pe obiect — prin microfluorescența X sau spectrometria cu emisie în ultraviolete —, sau pe eșantioane, prin fluorescența X, spectrometrie, fotometria flămii, microsonda Castaing etc. Se mai operează analize structurale, mineralogice, ale compozițiilor organice, ale țesăturilor și coloranților etc., pentru care în ultimii ani au fost elaborate serii de tehnici specifice. L.L.

EXCUDIT Termen care însoțește, adeseori, numele editorului în partea de jos a unei gravuri; prescurtat exc. Figurează, pînă în sec. 19, pe gravurile al căror autor nu este identic cu cel care a desenat imaginea, acela plasînd, alături de nume, cuvîntul „invenit”; de asemenea, figurează pe gravurile de reproducere. A.P.

EXECUȚIE Termen care, în limbajul artiștilor, denumește etapa de lucru în care opera este concretizată în materialul specific, se împlinește și se finalizează. De obicei este precedată de o etapă de concepere, de clarificare a ideii, care este însoțită de schițe, de studii preliminare ori de proiecte. Există artiști care trec direct la e. opere, bazat pe o îndelungă experiență profesională. În anumite tehnici artistice antamarea directă nu este posibilă (de ex. în marile compoziții murale lucrate în mozaic sau frescă, în tapiserie etc.). Durată e. unei opere variază de la o artă la alta, de la un procedeu tehnic la altul, de la un artist la altul. E. tabloului pictat în ulei urmează aceleași faze: se poate desfășura într-o singură repriză de lucru (v. *alla prima*) sau în mai multe

(tabloul depășește faza de eboșă și se împlinește prin reluări succesive). Mărima lucrării, subiectul, numărul mare de personaje, modificările de viziune și noile soluții ivite pe parcurs, eventualele incidente de natură tehnică, erorile etc. sînt tot alți factori care prelungește travaliul artistic. Sînt indispensabile, într-o astfel de e., prelungită, cunoașterea rezultatelor expresive ale suprapunerilor și respectarea regulii „gras pe slab”. Reluările făcute pe straturi prea puțin uscate, pauzele prea mari, neluarea de precauții tehnice necesare (degresarea suprafeței pictate, cu alcool etc. și peliculizarea cu verni de rețuș), provoacă matizări, întunecări, cracluri, desprinderi etc. Vernisarea finală se face numai peste culorile uscate în profunzime (după un an, sau minimum șase luni, de la „ultima pensulă”). L.L.

EXEDRĂ 1. Sală de formă semicirculară sau rectangulară, avînd rolul de spațiu de conversație în casa romană. 2. În bazinele paleocreștine, bancă circulară adosată absidei, la interior, construită din piatră sau cărămidă, flancînd scaunul episcopal aflat în ax. Era destinată clerului care asista la slujbe, sin. *sintron* (fr. *exèdre*, it. *esedra*, germ. *Exedra*, engl. *exedra*). V. și *domus*, *bazilică*. I.C. și T.S.

EXEMPLAR În grafică, termen care desemnează imaginea obținută după fiecare imprimare pe suportul de hîrtie (mătase etc.) a unei gravuri (fr. *exemplaire*, it. *esemplare*, germ. *Exemplar*, engl. *copy*); — de încercare sînt primele e. care se fac, pentru stabilirea hîrtiei și cernelii optime. Dintre ele se alege e. definitiv, cu care tot tirajul trebuie să semene; — de artist este cel mai bun e. din tot tirajul și care primește numărul de ordine 1; — cu valoare deosebită, pînă la 5 în pointe-sèche și pînă la 10 în celelalte tehnici. V. și *mențione*, *tiraj*, *semnătură*, *stadiu*. A.P.

EXFOLIERE Dialocarea parțială sau totală a diverselor straturi din care este alcătuită o pictură. Pierzîndu-și adesiunea la suport sau la grund, stratul afectat se desprinde sub forma unor lamele ori solzi, care cad. E. reprezintă o degradare gravă. Restauratorii specializați fixează zonele exfoliate prin impregnări sau injecții cu adezivi adecvați procedului tehnic în care este executată opera, urmate de presări locale (iar în cazul lacunelor, de chituri) și de reintegrări. Se recomandă ca pînă la intrarea în atelierul de restaurare, picturile portabile care prezintă e. să fie ferite de lovături și păstrate în poziție orizontală, într-o încăpere cu temperatură constantă, lipsită de umiditate și praf, luminată normal, dar fără să fie atinse de razele soarelui și departe de orice sursă directă de căldură (fr. *exfoliation*, it. *esfoliazione*, germ. *Abblätterung*, engl. *exfoliation*). L.L.

EX-LIBRIS (lat., din cărțile mele) însemn de apartenență a unei cărți la o anumită bibliotecă, particulară sau publică. Constă într-o gravură de

foarte mici dimensiuni, cuprinzând o imagine, de obicei legată în vârmă de preocupările posesorului sau de caracterul bibliotecii, precum și de numele celui posesor. E.-l. se lăsa pe fața interioară a copertei. Primele e.-l. au apărut în sec. 15, se presupune în Germania, o dată cu răspândirea tiparului și a primelor colecții bibliotice. În sec. 16, întâlnim e.-l. în Anglia, Țările de Jos, Franța, Italia. Imagistica e.-l., de obicei alegorică, emblematică, simbolică, a cunoscut o evoluție stilistică înrudită cu cea a gravurii în lemn sau metal, însă cu unele particularități iconografice specifice, cum ar fi reprezentarea de bibliotecă sau alte forme asociate ideii de studiu, știință, practicarea artelor. Printre autorii de e.-l. se află Dürer, Cranach, Holbein; în sec. 19, Chodowiecki, W.Morris, W.Crane, M.Liebermann, A.Welt, M.Sievgot, E.Orlik, W.Geiger. La începutul sec. 20, expresioniștii germani au reinnoit interesul pentru e.-l. În arta românească, în special gravorii contemporani au început să se preocupe de acest gen al gravurii.

A.P.

EXONARTEX (gr.) 1. În bisericile occidentale, spațiu închis, boltit, care face trecerea dintre exterior și biserică propriu-zisă. 2. În bisericile ortodoxe, pridvor deschis sau închis (fr. *exonarthex*, it. *esonarteca*, germ. *Aussenarthex*, *Aussere Vorhalle*, engl. *exonarthex*).

T.S.

EXPOZIȚIE (lat.) Prezentare publică a operelor de artă, sau — în sens larg — a unor produse, imagini, obiecte etc., care pun în evidență specificul unei activități. Etalarea operelor sub privirea publicului datează din vremea civilizației antice grecești; în Roma veche lucrările de artă erau expuse sub anumite portaluri publice, iar, mai târziu, galeriile marilor seniori erau uneori accesibile celor interesați. Prima e. ca atare, cu caracter periodic, pare a se fi deschis la Paris, în anul 1667. (Patronată de Ludovic al XIV-lea, e. cuprindea operele membrilor Academiei al regale de pictură și sculptură; peste un secol e. vor fi numite *Salon* după numele incintei-găzda, marele salon pătrat al Luuvrului.) E. de artă, pot fi organizate după criterii temporale sau de altă natură, putând fi anuale, bienale, trienale, jubiliare sau retrospective, individuale, de grup (restrins) sau colective, naționale sau internaționale etc. (fr. *exposition*, it. *esposizione*, *mostra d'arte*, germ. *Ausstellung*, *Kunstaussstellung*, engl. *exhibition*).

L.L.

EXPRESIE ARTISTICĂ Ansamblul formelor prin care trăirile de orice fel, intelectuale, morale, emoționale, sînt transpuse în sisteme de semne artistice specifice: cuvinte, gesturi, linii, culori, sunete. E.a. este inerentă însuși actului de creație artistică, indiferent de epocă, stilul sau genul cărora le aparține lucrarea. E.a. este o modalitate a limbajului în general și nu trebuie confundată cu noțiunea de expresivitate, care cuprinde și conotații calitative.

A.P.

EXPRESIONISM Mișcare artistică, dar și literară, teatrală și cinematografică în Europa la începutul sec. 20, cu premise în unele curente artistice din sec. 19: în simbolism, realism, Jugendstil, postimpresionism, la Van Gogh, Edvard Munch, James Ensor, Max Klinger, Lovis Corinth ș.a. Programul e. nu a însemnat, în primul rînd, o reformă a mijloacelor tradiționale de limbaj din pictură, sculptură, grafică, ci, mai ales, o descătușare a lor, atât în sensul potențării dreptului la subiectivitatea maximă a formelor, cît și în sensul accentuării principal pus pe forța expresivă a componentelor lor: culoare, linie, volume, concepție compozițională, de unde și denumirea de e. Caracterul limbajului e. sînt fundamentate conceptual pe ideea rolului „energiei” biopsichice umane în univers, convertită pe plan artistic individual în „experiență”, în „trăirea” creatoare, de care se leagă ideea unei misiuni de ordin spiritual a artei și artistului. Ideea s-a dezvoltat atât pe linia unei arte religioase (Emil Nolde, G.Rouault, Chr.Rohls), cît și în opere cu substrat social (K.Kollwitz, Ernst Barlach). Sursa acestor concepte ale e. se află atât în gândirea nietzscheană, cît și în energismul științific de la finele sec. 19. Prin e. aceleași concepte au pătruns și în gândirea artistică a altor curente de seamă de la începutul sec. 20: în orfism, cubism, futurism, chiar și în constructivism și abstracționism. Majoritatea reprezentanților acestor curente au avut la începutul creației lor o fază e.: astfel Braque, Derain, Paul Klee, Mondrian etc. E. s-a afirmat îndeosebi în țările de limbă germană — dar nu numai — și a cunoscut trei faze programatice: una pornind de la gruparea „Die Brücke” („Podul” — Dresda, 1905) cu dominanța cunoscutei violente și a unui desen angulos, trimițînd la gravuri, la vechia grafică gotică; a doua fază, e. liric de la gruparea „Der Blaue Reiter” (München, 1911-1912), dominată de practica formelor în mișcare; a treia fază, la începutul anilor '20, predominant narativă, cu puternice tendințe spre grotesc și caricatură, fază de fapt postexpresionistă. Primei faze îi aparțin: E.L.Kirchner, Erich Heckel, K.Schmidt-Rottluff etc.; fazei a doua: W.Kandinsky, Franz Marc, August Macke, Robert și Sonia Delaunay; fazei a treia: A.Kubin, Otto Dix, Max Beckmann. Un capitol aparte și de mare forță al e. îl oferă pictura mexicană, în special pictura murală din anii '20 și '30 ai sec. 20 (Orozco, Rivera). În România, e. a cunoscut unele ecouri în opera timpurie a lui Arthur Segal (1905-1912) și Lascăr Vorel (1912-1918), iar prin anii '30, la Vasile Popescu, Al.Phoebus, Leon Alex și J.Podlipny.

A.P.

EXPRESIVITATE Caracteristică a operei de artă care se referă la modul viu, clar, elocvent, sugestiv, în care sînt puse în evidență „informațiile” de natură plastică, emoțională și ideatică, semnificația lor, „mesajul” creatorului. În principiu, e. este implicită și indispensabilă oricărei opere de artă; există totuși stiluri, curente și artiști în operele cărora e. dobîndește un caracter programatic, urmîrind accentuarea în intensitate a limbajului de forme, dar,

în paralel, și a experienței interioare care constituie substanța de viață a operei. E. programatică este caracteristică artei barocului, artei romantice, expresionismului de toate felurile și artei sec. 20, în general (fr. *expressivité*, it. *espressività*, germ. *Ausdruckskraft*, engl. *expressivity*).

L.L. și A.P.

EXPUNERE LA SOARE 1. Vechi metodă de sicativare, decolorare și îmbunătățire a uleiurilor, preluată de practica modernă. Metoda contemporană constă în introducerea uleiului într-o sticlă transparentă și necolorată, cu gîtul larg, astupată cu un dop care să nu o închidă etanș și expunerea lui la soare timp de două-trei luni. Dacă la suprafața uleiului se formează pe parcurs o pochiță, trebuie îndepărtată. Un ulei fiert în atelier și e. l. s. vreme de câteva luni devine mai viscos, se decolorează, îi crește sicativitatea și își îmbunătățește calitățile, astfel că, trecut cu pigmenți, dă paste strălucitoare, emulsiile și durabile. 2. Metodă de uscare mai rapidă a picturilor lucrate în ulei, folosită altădată de vechii maeștri. Aceștia își expuneau, uneori, tablourile pictate pe panou sau pe pînză la acțiunea directă a razelor solare, întrucît lumina, căldura și aerul accelerează uscarea culorilor; firește, o făceau cu măsură, deoarece o expunere prelungită putea aduce grave prejudicii panoului sau grîndului. 3. Metodă tradițională de verificare a durabilității cromatice a pigmenților (frecăți sau nu cu lianți). Expunerea acestora la condiții forte de lumină și căldură accelerează reacțiile fotochimice, care în condiții normale de muzeu ori de colecție se desfășoară lent.

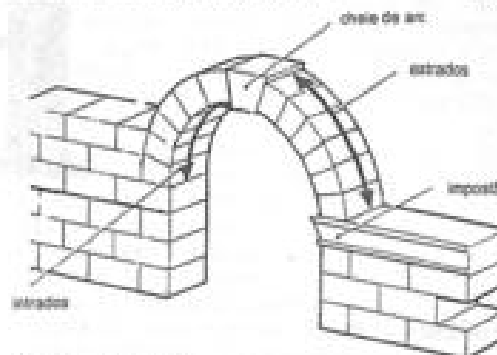
L.L.

EXREDA Culoare medievală brună, pomenită de Teofil (sec. 11-12), compusă din pămînt roșu și negru.

L.L.

EXTRADOS Traseul exterior convex al unui arc sau al unei bolți (fr. *extrados*, it. *estradosso*, germ. *Bogenrücken*, *Oberbogen*, engl. *extrados*, *upper surface of an arch*). V. și *intrados*.

T.S.

EXTRA MUROS (lat.) Spațiu construit sau liber, aflat în afara zidurilor de incintă ale unui oraș, dar aparținînd efectiv acestuia.

T.S.

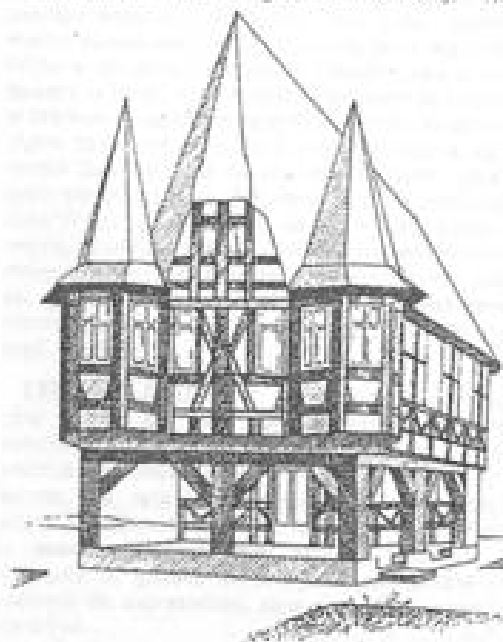
EX-VOTO (lat.) Termen desemnînd un obiect (tablou, statuie, simplă placă cu o inscripție etc.) depus într-un lăcaș de cult ca semn de mulțumire pentru realizarea unei dorințe a donatorului, care făcuse în acest sens o făgăduință (fr. *ex-voto*, it. *ex voto*, germ. *Votivtafel*, engl. *ex voto*, *votive offering*).

T.S.

F

FACEREA → Geneza

FACHWERK (germ.) Sistem constructiv în care pereții unui edificiu sînt realizați dintr-un schelet de bîrne (puse ortogonal și pe o diagonală, cel puțin), care este apoi umplut fie cu pămînt amestecat cu paie, bătătorit și fixat sau nu cu șipci, fie cu cărămidă. A fost caracteristic în epoca gotică locuințelor de oraș și chiar de sat din Europa Apuseană și Centrală. Se pare că a fost folosit destul de mult și în Transilvania, unde se mai întîlnește încă la parapetele unor biserici fortificate (Cincșor, jud. Sibiu, sec. 15) (fr. colombage, it. palancata, struttura in legname, germ. Fachwerk, engl. half-timber work). T.S.

FACING (engl.) Denumirea stratului de protecție și susținere care se lipeste, temporar, peste suprafața unei picturi murale înaintea începerii operației de transfer pe un alt suport. Este constituit din tifon și pinză solidă de cîneapă. V. transferul picturii L.L.

FACSIMIL (lat. facere, a face, similis, asemănător) Reproducerea exactă a unui desen, sau a altei lucrări de grafică, prin procedeele tehnice specifice gravurii. Gravori specializați în f. au existat mai ales în Germania sec. 19, unde au funcționat școli de f., la Berlin, Leipzig și Dresda (fr. fac-similé, it. facsimile, germ. Faksimile, engl. fac-simile). A.P.

FACTURĂ (lat.) Manieră specifică în care este lucrată o operă de artă. Se referă la elemente de ordin formal sau la viziunea artistică generală. (Se vorbește despre f. deschisă, luminoasă, mată sau lucioasă, aspră sau netedă a unei lucrări, ca și despre f. școlărească, academică, modernă etc.) (fr. facture, it. fattura, germ. Ausführung, engl. handling, workmanship, brush-work). L.L.

FADENGLAS (germ.) Tehnică cunoscută din antichitate, prin care se ornamează o piesă de sticlărie cu fire de sticlă — albe sau colorate —, formînd un fel de spirală sau o rețea. În sec. 18, venețienii reintroduc acest procedeu, care cunoaște o deosebită prețuire în Europa, sticlarii germani utilizînd acest decor pînă în sec. 19. Piese lucrate în această tehnică sînt caracteristice stilului Biedermeier și sticlăriei de Boemia. Termenul este folosit adesea în mod eronat pentru a desemna — în sticlărie — tehnica filigranului. V.D.

FAENZA Unui din primele orașe italiene care au produs maiolică cu smalt stănifer. Faima produselor acestui centru explică denumirea generică, adoptată de toate țările, pentru această categorie de ceramică. Începînd din ultimul pătrar al sec. 15, piesele se

remarcă prin bogăția decorului, armonia coloritului și puritatea smaltului. F. deține un loc de frunte în confecționarea vaselor globulare, cu două minere plate (o caracteristică a centrului), a platourilor și a vaselor de tip albarello. Ornamentele preferate sînt cele tr. gotic, oriental și renescentist (cu motive istorice, vegetale, împletituri, groțeschi și godron) sau inspirate din tablourile contemporane. Cele mai valoroase exemplare datează din prima jumătate a sec. 16 și provin din vestitul atelier al familiei de ceramiciști Pirotti (denumit Casa Pirotta) sau din atelierul lui Manara și cel al lui Bergantini. Coloritul specific este albastru. Cel mai renumit serviciu de masă creat la F., cunoscut sub numele de Corvinus, se păstrează la Victoria and Albert Museum, Londra. Manufactura F. activează și în prezent. Muzeul Național de Artă al României, ca și Muzeul Colectiilor din București și Castelul Peleş, posedă câteva exemplare frumoase din producția acestei manufacturi. Mărci: o cruce într-un cerc; FF (Flaminio Fontana); la sfîrșitul sec. 18: AMR (Antonio-Maria Regoli). V.D.

FAIANȚĂ Persoană care lucrează sau vinde obiecte de faianță de serie, spre deosebire de ceramist, care execută piese de olărie, gresie, faianță și porțelan cu valoare artistică (fr. faïencier, it. fabbricante di maiolica; germ. Steingutfabrikant, engl. earthenware manufacturer). V.D.

FAIANȚĂ 1. Produs ceramic în compoziția căruia intră argilă, mai mult sau mai puțin pură, nisip și mămă calcareasă; după ardere, pasta se acoperă cu smalt stănifer. Din f. se fabrică plăci, veselă, piese decorative. 2. Ceramică vernisată, fie cu smalt opac (f. obîșnuită), fie cu smalt transparent (f. fină). Deși termenul derivă de la numele orașului italian Faenza, tehnica era cunoscută de arabi, încă din sec. 11, și a fost perfecționată în Orientul musulman și apoi în Spania, unde apare, în sec. 12-13, faianța hispano-maură cu lustru metalic. În micile, dar puternicele state italiene se înflăcău, în sec. 14, numeroase ateliere de f. (astfel denumită după orașul Faenza, deși în Italia f. stăniferă este cunoscută mai ales sub denumirea de maiolică, de la numele insulei Maiorca, de unde piesele de f. hispano-maură luau drumul peninsulei italiene). În Franța, în sec. 16, faima f. cu smalt plumbic este legată de numele lui Bernard Palissy, personalitate puternică, dar izolată; abia în sec. 17-18, f. franceză se eliberează de influența italiană, creînd piese cu un decor original. În Țările de Jos, f. stăniferă apare din sec. 16, la Delft, ajungînd în sec. 17-18 la un grad înalt de perfecțiune, încît este denumită „porțelan olandez”. De asemenea, în atelierile germane se fabrică, în sec. 17-18, piese de f. extrem de prețuite în întreaga Europă. Se cunosc trei feluri de f.: — la foc mare (1200°C), la care decorul este aplicat pe emailul crud, oxizii metalici folosiți drept coloranți integrîndu-se în pastă în timpul arderii. Procedul

prezintă unele inconveniente (cere o mare siguranță a mîinii, nu permite retușarea, iar gama de culori este limitată la cele pe bază de oxizi metalici, care rezistă la temperaturi înalte); — la foc mic (1000°C), la care decorul este aplicat peste emailul ars, amestecîndu-se în culori un fondant incolor care permite fixarea culorilor pe email, gama de culori devenind extrem de largă, iar desenul mult mai fin. Acest procedeu, inspirat din cel folosit în Germania pentru porțelan, a fost adoptat în Franța, în 1749, la manufactura din Strasbourg, și aplicat cu mare succes în cele din Marsilia și Soaux; — fină, albă, cu pasta constituită din var, silic sau caolin, acoperită cu un glasiu foarte transparent, pufînd primi un decor pictat sau imprimat (fr. faïence, it. faenza, maiolica, stoviglia, germ. Majolika, Steingut, engl. faience, crockery, earthenware, stoneware); — hispano-maură, f. stăniferă cu lustru metalic, a cărei tehnică, practică în Mesopotamia, Egipt și Persia, a fost introdusă în Spania de ceramiciștii mauri, în sec. 12, și aplicată de meșterii locali pînă în sec. 18. Există referințe scrise despre această f. aurie în însemnările din 1154 ale unui călător arab, dar cele mai vechi fragmente găsite în Spania datează, probabil, din sec. 13, provenind din produse importate din Egipt sau din Mesopotamia. Centrele spaniole cele mai renumite sînt Murcia, Almeria, Malaga și Valencia; apogeul lor se situează în sec. 14-15. Decorul — în albastru și aur pe fond crem — este constituit din elemente florale, steme, motive animale și inscripții în caractere cufice. Renumitul vas din Alhambra (Granada), decorat în nuanțe aurii pe fond albastru, cu gazele afrontate, frunziș stilizat și o inscripție cufică, ca și bolul cu motive de împletituri și arabescuri, găsit la Malaga (azi într-o colecție din Berlin), datează din sec. 14. F.h.-m., în special cea realizată la Malaga, exportată în cantități mari în Italia către mijlocul sec. 15, a avut o înflorire importantă asupra maiolicii italiene (fr. faïence hispano-moresque, faïence lustrée, faïence à reflets métalliques, faïence stannifère, it. maiolica mozarabica, engl. hispano-moresque ware, lustre ware, metallic ware); — patriotică (— populară), f. franceză decorată cu devise, embleme patriotice, simboluri, legate de un eveniment istoric — în general Revoluția din 1789; — patronimică, f. decorată cu figuri de personaje istorice sau religioase, adesea însoțite de o dată, care se ofereau la diferite aniversări. V. și il. 53-64 V.D.

FAIENŢE PARLANTE (fr.) Faianță purtînd diferite inscripții, executată la Nevers și în alte manufacturi franceze. V.D.

FALLENBILD (germ. fallen, a cădea, Bild, tablou) Termen definit astfel de Daniel Spoerri: „obiecte așiate într-o situație accidentală — ordonată sau dezordonată — sînt fixate pe indiferent ce suport au fost găsite, în exact aceeași configurație. Singurul lucru schimbat este planul care din orizontal devine

vertical. De ex. rămășițele unui prinz sînt fixate pe platoul mesei și apoi acesta este afînat pe perete".

M.P.

FALS (lat.) Termen generic care desemnează orice copie sau contrafacere difuzată ca original. În această categorie poate intra și replica — executată de autor ca un al doilea original —, dacă este substituită versiunii inițiale, deci originalului, cu intenții frauduloase. Același statut îl are amalgamul ce rezultă atunci cînd falsificatorul combină elementele vizuale și materiale preluate direct din opera unui artist cunoscut, respectîndu-i întocmai stilul și tehnica, dar imitîndu-i și semnătura. Sub semnul f. stă și pastîșa. Istoria falsificărilor începe din antichitate, o dată cu manifestarea pasiunii de a colecționa, de-a lungul vremii fiind realizate f. după operele mai tuturor marilor maeștri. În zilele noastre, șansa de a fi impuse publicului, muzeelor și colecționarilor serioși devine tot mai mică, dată fiind dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de analiză și control (chimic, microscopic, radioscopic).

L.L.

FA PRESTO Expresie preluată din limba italiană, cu sensul de execuție rapidă, spontană, îndrăznească.

L.L.

FAPELE APOSTOLILOR Carte canonică a Noului Testament în care sînt relatate întîmplări prin care au trecut cei 12 ucenici ai lui Hristos (Apostolii) din momentul înălțării acestuia la cer. O parte importantă este consacrată activității sfinților Petru și Pavel. Este o sursă iconografică de prim ordin.

T.S.

FARBII Unul din vechile nume purtate în arminile autohtone de pigmenți folosiți în pictură (var. farbulă). Sin. fașă, vopsea.

L.L.

FAȚADĂ Parte exterioară, finisată, a zidurilor unei clădiri. De regulă, una dintre f. este cea principală; ea adăpostește intrarea, este mai îngrijit lucrată și uneori mai bogat decorată (fr. façade, it. facciata, fronte, germ. Fassade, Schauseite, Stirnwand, engl. façade).

T.S.

FAVISSAE Spațiu subteran al unui templu antic, uneori sub formă de groapă sau șanț, alteori sub formă de încăpere, în care se păstrau ofrandele votive. Această soluție a fost determinată de numărul mare de ofrande care împiedicau desfășurarea ritualului.

I.C.

FAVRILE GLASS (engl.) Sticlă cu irizații, obținută prin expunerea, în timpul suflării, la acțiunea vaporilor unor metale în fuziune sau a unor substanțe chimice. Se obțin pînă la 15 straturi suprapuse, din care unele opace și altele transparente, ceea ce creează jocuri variate de lumină. Procedul a fost inventat în jurul anului 1896, de pictorul sticlar american Louis Comfort Tiffany (1848-1933).

V.D.

FECIOARA 1. Asimilat unui nume propriu, denumire curentă în texte și în iconografie, pentru

Maria, mama lui Iisus Hristos. În jurul persoanei ei s-au creat cicluri iconografice speciale (cicluri mariale), figura ei aparținînd și în ciclurile iconografice dedicate vieții fiului său, cele două serii de imagini interferîndu-se adesea. În arta bizantină și postbizantină, apare invariabil ca o femeie matură, înveșmîntată cu o tunică lungă și învîlăuită într-un malarion, care îi acoperă întotdeauna cu grijă tot capul și o parte din frunte, umenii și cel puțin două treimi din corp. În arta occidentală, este reprezentată la vîrste diferite, de la o femeie foarte tînără în *Bunavestire*, pînă la una aproape bătrînă în *Ciclul Patimilor lui Hristos*. Cu începerea din goticul tîrziu, se renunță adesea la vestimentația ei de tradiție antică, ea fiind reprezentată cu rochii și mîndii parțial inspirate din moda vremii, cu capul descoperit sau, în funcție de scena respectivă, încununat cu o coroană (*Încoronarea Fecioarei, Regina Îngerilor, Regina sfinților etc.*) (fr. La Vierge, it. Madonna, germ. Die Jungfrau, Madonna, engl. The Virgin). 2. Termen generic pentru o sfință care a trăit castă, cel mai adesea aplicat martirelor. În iconografia catolică o temă importantă și frecventă în gotic este cea a — capitale, grup reprezentat de Sf. Caterina, Sf. Barbara și Sf. Margareta (fr. vierge sau les vierges capitales, it. vergine sau vergini capitale, germ. Jungfrau, engl. virgin).

T.S.

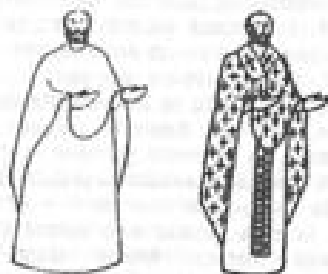
FECIT (lat.) Termen care figurează pînă în sec. 19 pe gravuri, uneori prescurtat (f. fec.). Însoțind numele gravurii, de obicei cînd aceasta era, în același timp, și autorul desenului după care s-a făcut gravura.

A.P.

FELDSPATH Grupă de minerale de culori deschise, frecvent întîlnite în rocile eruptive. Greutate specifică 2,5. Seamănă cu cristallul de rocă, dar nu are calitatea acestuia. F. este folosit ca ingredient fuzibil al temperaturii înalte în procesul de fabricare a gresiei și a porțelanului. Unele varietăți de f. sînt considerate pietre semiprețioase de ornament: — albastru; — verde (amazonit sau piatra Amazonilor); — opalin (labradorit); — sideritu (piatra Junii) (fr. feldspath, it. feldspato, germ. Feldspat, engl. feldspar).

V.D.

FELON (gr.) Veșmînt liturgic ortodox purtat de preot deasupra stiharului și a epitrachilului, avînd aspectul unei pelerine, mai lungă în spate și netăiată

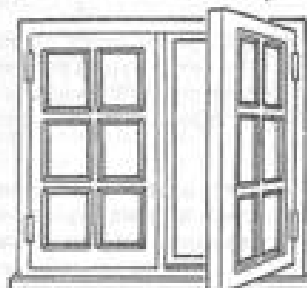

în fașă. Pieseile vechi erau bogat decorate cu broderii figurative sau decorative, sau erau țesute din sticle și mătăsuri prețioase, avînd, uneori, sus pe spate, o icoană brodată. Are funcție similară cu casula (fr. phelonion, it. falone, germ. Phelonion, engl. phelonion).

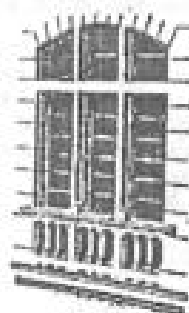
T.S.

FENIX → phoenix

FEREASTRĂ Deschidere practică în grosimea unui zid, care permite pătrunderea luminii și a aerului. Unul sau mai mulți batanți transparenti, montați în

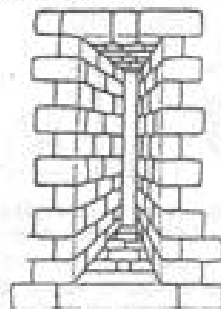
ferestre

rame lemnoase sau metalice, închid această deschidere, izolînd-o de exterior. Dimensiunile, forma și decorul variază în funcție de loc și de epocă, ele putînd contribui la definirea stilistică a edificiului cărui îi aparține f. Cîmpul vitrat poate fi unic, subîmpărțit, prin baghete, colonete sau menouri, în două (— bipartită sau — biforă), în trei (— tripartită) sau în mai multe subdiviziuni similare. Unele f. au traseu circular, în gotic existînd și — polilobe (fr. fenêtr, it. finestra, germ. Fenster, engl. window); — de trăgere, deschidere dreptunghiulară, înaltă, foarte îngustă spre exterior și mult evazată spre interior, practică în grosimea unui zid (incintă, turn, construcție de locuit, uneori), prin care apărătorii respectivului edificiu, postați de regulă pe un drum de strajă sau pe o amenajare similară, ținesc în atacatori. O formă particulară de f.d.t. este cea de tipul cheie întoarsă, caracteristică fortificațiilor dintre 1450-1525. Sin. gură de trăgere (fr. meurtrière, it.

balastriera, germ. Mauerschütz, Schiesscharte, Schützfenster, engl. loop-hole); — carbă, sistem de a sugera prezența unui gol de f. într-un zid, prin crearea unei nișe sau prin imitarea formei acestuia în trompe-l'œil, din motive ce (în de legile decorative), pentru a păstra amintirea unei deschideri reale sau ca simplu motiv ornamental.

T.S.

ferestră de trăgere

FERECĂTURĂ 1. Copertă metalică alcătuită din două fețe lucrate din tablă (argint, argint aurit, aliaje de argint) montate pe plăci de lemn, unite spre cotor prin o bandă lată de zale, iar în partea opusă prin încuietori. Adesea, decorul în relief este completat cu caboșoane cu pietre prețioase sau semiprețioase, încrustați de sidet sau email. Pentru exemplarele medievale românești, schema iconografică a celor două fețe este aproape stereotipă: pe coperta din fașă este reprezentată Răstignirea, iar în colțuri, figurile evangheliștilor (f. de la Tetraevangheliarul lui Nicodim, început sec. 15), iar pe cea din spate Coborîrea la iad. Uneori, această scenă este înlocuită cu Adormirea Maicii Domnului (la Tetraevangheliarul de la Putna, 1507). Adesea, în partea inferioară a copertelor sînt plasate inscripții dedicatorii, iar uneori sînt reprezentați chiar și donatorii (Tetraevangheliar dat de Alexandru II Mircea la Muntele Sinai, 1568-1577). În sec. 18-19 devine frecventă înlocuirea f. propriu-zise cu medalioane centrale și ornamente de colț, montate pe un fond de catifea, care îmbracă copertele de lemn (fr. reliure, it. legatura, germ. Bucheinband, engl. book-cover). 2. Denumire dată și îmbrăcămintei metalice a unei icoane (v. riza) sau a unei cruci portabile de prestol sau servind pentru binecuvîntare, sculptată cu scene minuscule în lemn prețios.

T.S.

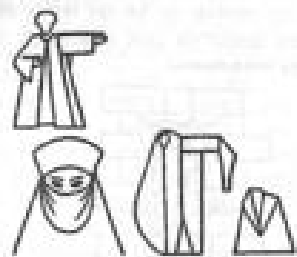
FEREDEU În trecut, sinonim pentru baie turcească. Prin extensie, baie publică (învechit).

T.S.

FEREGEA (turc.) 1. Văl folosit de femeile musulmane pentru a-și acoperi fața. Sin. balader. 2. Prin extensie, haină lungă, cu mîneci afîrmînde, din stofă, de obicei neagră, purtată de femeile musulmane ca o pelerină ce le acoperea și capul și fața. 3. Haină lungă, amplă, cu mîneci largi și

deschisă în față, purtată și la noi, în sec. 18-19, pe deasupra altor veșminte, de boieri și jupinești. Iarna era îmblănită, iar vara era lucrată din stofă subțire sau mătase.

A.N.

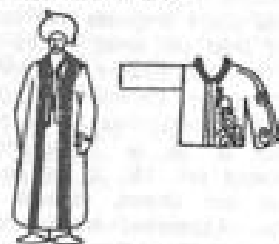

FERMĂ Asamblaj de piese de legătură, din lemn, metal sau beton armat, care fac parte din sistemul de susținere al unui acoperiș, al unui pod etc. Pieseile diferă între ele ca funcțiune, formă, dimensiuni și poartă, în consecință, denumiri diferite, în funcție de tipul de structurare și de destinația lucrării (fr. *ferme*, it. *cavalletto*, germ. *Binderdreieck*, *Dachstuhl*, engl. *truss*, *roof-truss*).

T.S.

FERMENEIA Haină scurtă până la talie, cu minci, din catifea brodată cu fir sau mătase, îmblănită iarna, purtată în sec. 18-19 de boierii din țările române, pe deasupra anterului, sub mantie.

A.N.

FERONERIE 1. Lucrare realizată din fontă sau chiar din fier, cu valoare în primul rând funcțională (grilaje de tot felul, parapete, suporturi pentru corpuri de iluminat etc.) sau cu destinație decorativă, ale cărei virtuți artistice rezultă alături din modalitățile de prelucrare (ciocănire, forjare, turnare etc.), cât și din forma și ornamentele sale. 2. În ceramică, mod de ornamentare care imită f., cu onduiași și benzi în tehnica ajur, frecvent întâlnit în ceramica europeană, mai ales în Italia, Franța și Spania, la sfârșitul sec. 17 și începutul sec. 18 (fr. *feronnerie*, it. *ferraria*, germ. *Eisenwerk*, *Kunstschmiedehandwerk*, *Schmiedearbeit*, *Schmiedeeisenkunst*, engl. *iron-work*, *wrought iron*).

T.S. și V.D.

FERRARA Renumit centru italian de maiolică, porțelan și tapiserii. Primele referințe despre ceramicii ferrarezi datează din 1436, dar nu s-au păstrat piese din sec. 15 care să poată fi atribuite cu certitudine acestui centru. Încercările de a se fabrica porțelan datează din 1567, când sînt menționați doi lucrători din Urbino, considerați ca inventatorii

moderni ai porțelanului; specialiștii înclină însă să atribuie piesele respective grupului de lucrări confecționate sub patronajul familiei Medici din Florența, clasificându-le drept porțelan florentin. Către 1450, marchizul Borso d'Este întemeiază la F. o manufactură de tapiserii sub conducerea unui meșter flamand; producția cea mai importantă datează de la începutul sec. 18, cînd se țese istoria lui Hercule, *Metamorfozele*, după poemele lui Ovidiu, și alte tapiserii după desenele lui Giulio Romano (1492-1546). Manufactura își încetează activitatea în 1546.

V.D.

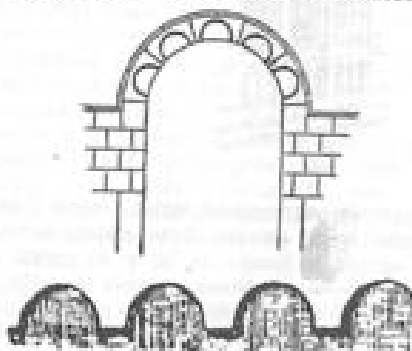
FERRONNIÈRE Podoabă pentru frunte, formată dintr-un lanț de aur avînd în centru o piatră prețioasă, o camee sau o mică bijuterie; purtată în Renaștere de femei (fr. *ferronnière*, it. *diadema*, *frontale*, germ. *Stirnband*, engl. *frontlet*).

V.D.

FERULĂ (lat.) Încăpăre boltită, care precedă spațiul bazilical, rar înfîlă în unele mări biserici occidentale, similară nartexului. Nu are funcții liturgice speciale, fiind mai cu seamă un spațiu cu rol de reprezentare și servind și ca loc de înmormîntare a unora dintre membrii patriciatului orășenesc. (În Transilvania există o singură f. în partea de vest a Bisericii St. Maria din Sibiu, sec. 15.) V. și nartex, pronaos.

T.S.

FESTON Motiv decorativ constînd din o succesiune de mici arce tangente sau înfrîșate, folosit în miniatură, broderie, argintărie, mobilier etc. în arhitectură, apare uneori ca decor al intradosului unui

arc sau al unei arcade mari, punctele de întîlnire dintre două piciorușe fiind marcate uneori de alte elemente ornamentale: discuri, flori, escudoane, fleuronii întorși etc. (fr. *feston*, it. *festone*, germ. *Bogenghänge*, *Fruchtschnur*, *Laubgehänge*, *Feston*, engl. *festoon*, *swag*).

T.S.

FÊTES GALANTES (fr.) Denumire generică a scenelor pictate ce reprezintă sărbători (petreceri, festivități) desfășurate în aer liber, în care apar personaje elegante, grațioase și curtenitoare, uneori mascate, muzicieni, dansatori etc. Genul — specific rococooului francez — a fost impus de Antoine

Watteau (1684-1721), care imprimă scenelor sale galante o poezie delicată și nostalgică.

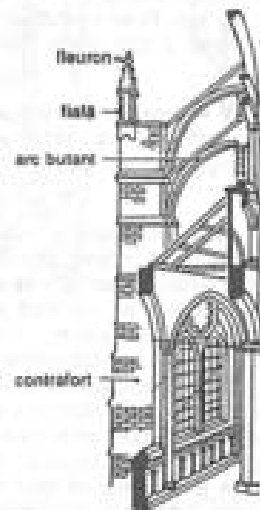
L.L.

FETIȘ Obiect căruia, în religiile primitive, îndeosebi africane, îi sînt atribuite virtuți magice sau puteri supranaturale. F. pot fi pietre sau copaci, dar și, de cele mai multe ori, figuri antropomorfe sau zoomorfe, care au și o evidentă valoare artistică (fr. *fétiche*, it. *feticcio*, germ. *Fetisch*, engl. *fetish*).

M.P.

FIALĂ (gr.) 1. În arhitectura gotică, element decorativ plasat la partea superioară a unui contrafort, avînd fie forma unui turnuleț înalt și îngust, fie a unui mic acoperiș susținut de patru colonete, încununat de un fleuron. Cu nume și forme asemănătoare apare și în componența coronamentelor marilor altare poliptice gotice (fr. *pinacle*, it. *pinacolo*, germ. *Fiale*, engl. *pinnacle*). V. și pinaciu. 2. În arhitectura de tradiție bizantină, edicul deschis pe toate laturile, de plan pătrat, constituit dintr-o cupolă susținută pe patru colonete, plasat în fața unei biserici, adăpostind un izvor captat. Servea pentru ceremoniile sfințirii apei. Sin. *agheazmatar*. Prin extensie, înfîlă monumentală zidită, avînd aceeași funcție (fr. *phiale*, it. *fiale*, germ. *Wasserbrunnen*, engl. *phiale*).

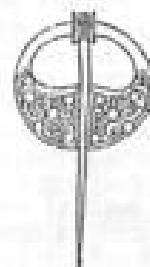
T.S.

FIBULĂ Accesoriu de îmbrăcăminte, realizat în metal (fier, bronz, argint, aur), f. era folosită la prinderea sau încheierea veșmintelor. Cele mai vechi f. datează din epoca bronzului, fiind întîlnite în antichitatea greco-romană (preluate de aici de popoarele orientale) și în continuare în Imperiul Bizantin. Ulterior f. dispăre din vestimentație. Fiind o piesă foarte vizibilă, plasată în general pe piept sau pe umăr, era adesea împodobită cu pietre prețioase sau semiprețioase sau decorată prin gravare, răsucire, filigranare etc. Forma, ornamentația, dimensiunea și materialul diferă în funcție de poziția

socială a posesorului. Remarcăm o mare varietate tipologică și decorativă în funcție de epocă și cultură (fr. *fibule*, it. *fibbia*, germ. *Fibel*, *Gewandnadel*, engl. *clasp*, *fibula*).

I.C.

FIER În gravură, material folosit, începînd din sec. 16, ca suport pentru tehnica așvalorite. Germanul Daniel Hopfer este primul care folosește plăci de fier, mai târziu A.Dürer (fr. *fer*, it. *ferro*, germ. *Eisen*, engl. *iron*): — beton, material de construcție modern, desemnînd barele de fier trase în diametre diferite, care intră în structura colajelor de beton constituind armătura lor (fr. *fer-béton*, it. *fero-cemento*, germ. *Eisenbeton*, engl. *ferro-concrete*). V. și beton armat.

A.P. și T.S.

FIERBEREA CLEIULUI Operație de atelier efectuată în cursul pregătirii cleiurilor animale (necesare îndeosebi pentru grunduri). Denumirea este improprie, deoarece nu are loc o fierbere, ci o încălzire împinsă pînă la gradul de fierbere, după care cleiul se îndepărtează de pe loc sub răcirea degradării. Urmărindu-se doar topirea completă, f.c. se face în bain-marie. V. și soluție de clei.

L.L.

FIERBEREA ULEIULUI Operație care urmărește în principal creșterea siccității uleiurilor pentru pictură. F.u. în atelierul artistului este considerată superioară fierberii industriale, de obicei forțate; se face lent, în decurs de 2-3 ore, la un „foc dulce”, adică la o temperatură redusă. Vechile rețete recomandă prelungirea operației pînă cînd uleiul scade la jumătate, iar unele prescriu și incorporarea prin fierbere a unor substanțe siccificative (litargă, miniu de plumb etc.). Uleiul se poate expune la soare pentru îndepărtarea urmelor de apă.

L.L.

FIERE Soluție colorată în galben-verzui sau incoloră, compusă din fiere de bou (extrasă din vezica biliară) și apă. Se folosește pentru degresarea unor suprafețe peste care urmează să fie aplicate culori pe bază de apă (tempera, acuarelă, guașă); dacă se amestecă, în aceste culori, diluțiile lor se aștern mai omogen. Contribuie și la emulsionarea uleiului component al unor emulsii grase (pe care le face astfel mai durabile). Denumire autohtonă veche: *hiare* (fr. *fiel de boeuf*, it. *fielle di bua*, germ. *Ochsengalle*, engl. *oxgall*).

L.L.

FIGURINĂ Termen răspîndit din sec. 18; se referă la sculptura de mici dimensiuni realizată din diverse

materiale (teracotă, faianță, porțelan, lemn, fildeş, bronz, pietre dure) (fr. figurine, it. figurina, germ. Figurine, Statuette, engl. figurine). C.R.

FIGURI NEGRE, PICTURA PE VASE CU -

Tehnică de decorare a vaselor ceramice, caracteristică Greciei antice, care apare la Corint, la începutul sec. 7 î.H., și înlocuiește rapid stilul oriental ce urmasse perioadei geometrice. Trecând de la reprezentările pur decorative și tematica animalieră la abordarea compozițiilor figurative, pictura cu f. n. se caracterizează prin siluete negre care după ardere contrastează cu culoarea roșie a vasului. Compozițiile sînt înviorate de un desen gravat deosebit de expresiv, la care se adaugă, în funcție de atelier, în afară de culoarea neagră a figurilor, detalii roșii și albe. Școala atică, în sec. 6 î.H., și în special olarii din Atena s-au specializat în această tehnică, obținând supremația în producția ceramică grecească. Întîlnim adesea semnătura artiștilor. Amasis, Kallias și Ergotinos, Exechias, Euphronios și mulți alții semnează scene figurative de o rară perfecțiune. Atîngînd un înalt nivel artistic pictura de pe vase e considerată ca ilustrînd întreaga pictură grecească despre care nu se mai păstrează decât date documentare. I.C.

FIGURI ROȘII, PICTURĂ PE VASE CU -

Tehnică decorativă aplicată în ceramică, dezvoltată la Atena către 630 î.H., ce va înlocui treptat figurile negre, motivele fiind desenate cu un vîrf pe argila udă și fondul fiind acoperit cu o angobă neagră înainte de ardere. Detaliile erau apoi gravate sau pictate negru pur sau diluat. Ilustrînd gustul pentru reprezentările figurative într-o abordare narativă și eroizantă, scenele sînt inspirate din mitologie. Dovedind o și mai bună cunoaștere a figurii umane, compozițiile se remarcă prin expresivitatea și concizia liniei pictate care o substituie pe cea gravată. Sugerări spațiale, racursuri dau o mai mare complexitate imaginii fără a sparge coerența suprafeței. Ansamblul se supune și chiar pune în valoare forma vasului. Tehnică ce rămîne caracteristică pentru Attica pînă în sec. 3 î.H. după care dispare. I.C.

FILACTER Fișie lungă și relativ îngustă, de culoare alb-gălbui, semirulată, ținută în mîni de unele personaje sacre (profeți, Sfinți Părinți), pe care sînt înscrise texte extrase din scrierile acestora sau atribuite lor prin consens. În iconografia occidentală, în scena Bunei Vestiri, arhanghelul ține uneori în mîină un f. desfășurat pe care sînt scrise cuvintele „Ave gratia plena”. Sin. *Rotulus* (fr. *phyllactère*, it. *filatterio*, cartiglio, germ. *Schriftband*, *Schriftrolle*, engl. *phyllactery*, *scroll of prayer*). T.S.

FILDEȘ Materie osoasă, dură, de culoare albă ușor albastruie, uneori brună, obținută din coști de mamut, elefant, hipopotam, morsa, rinocer; folosită din preistorie la confecționarea armelor și a pieselor de cult și de podoabă. F. are multe analogii cu lemnul

(prezintă straturi concentrice, crapă la variațiile atmosferice, se lucrează în același fel). Folosit din antichitate de fenicieni, sirieni, greci, romani în sculptură și la confecționarea medalilor; în epoca bizantină și în Evul Mediu, pentru obiecte liturgice și utilitare (calici, cruci, icoane, minere de cîrje episcopale, racle, casete pentru bijuterii, platouri, cornuri de vîndătoare, adeseori sculptate în basorelieu), iar din Renaștere pînă în prezent și pentru incrustații și accesorii de mobilier, evantale, nasturi, brelocuri, diferite podoabe. Datorită afluxului de materie primă venită din India, sculptura în f. se răspîndește, în sec. 17-18, în toată Europa. În Extremul Orient se realizează din f. obiecte decorative de mare finețe. Sin. *ivoriu* (fr. *ivoire*, it. *avorio*, germ. *Elfenbein*, engl. *ivory*). V.D.

FILET Bandă îngustă din lemn, metal, fildeş etc. incrustată în panoul unei mobile, ca încadrare decorativă (în stilul Louis XV, Napoleon III etc.) (fr. *filet*, it. *lista*, *listello*, germ. *Fase*, *schmale Leiste*, engl. *fillet*). C.R. și A.N.

FILEU Dantelă formată dintr-o rețea de fire sau de ochiuri egale, de formă pătrată, rombică sau hexagonală, executată cu suveica, peste care se pot broda cu acul diferite motive ton pe ton sau colorate diferit față de fond. Din sec. 19 se execută și mecanic (fr. *filet*, it. *filetto*, punto a tela, germ. *Netz*, engl. *network*). V.D.

FILIFORM, MOTIV - Ornament extrem de îngust în formă de fir (fr. *filiforme*, it. *filiforme*, germ. *fadenförmig*, *fadenförmig*, engl. *thread-like*). V.D.

FILIGRAN (lat. *filum*, fr. *granum*, grăunte) 1. Ornament amintînd o dantelă, obținut prin împletirea sau sudarea unor fire subțiri de aur sau de argint (la romani și de bronz), aplicat pe un fond de metal asemănător sau de metal comun; uneori, se încastrează și pietre prețioase sau caboșoane de sticlă colorată. Această tehnică, practică din antichitate în Orient, pătrunde în Europa Occidentală prin etrusci și celți, bucurîndu-se de o mare prețuire în Evul Mediu în Italia, Franța, Spania, Austria, Ungaria. În India, Turcia, Zanzibar și în țările arabe se confecționează din f. coșulețe, casete, tabachere, podoabe, legături de cărți și jucării. 2. Ornament de sticlă filiform, alb sau colorat, aplicat în relief sau în masa sticlei. Tehnică venețiană, larg răspîndită în sec. 13-14 (fr. *filigrane*, it. *filigrana*, germ. *Filigranarbeit*, engl. *filigree work*). 3. Desen de fond sau marcă imprimată în hîrtie și vizibilă numai în transparență. Prin f. se pot identifica proveniența, formatul și calitatea hîrtiei (fr. *filigrane*, it. *segno di cartiera*, germ. *Wasserzeichen*, engl. *watermark*). V.D. și A.P.

FILIP II, STIL - Deși poartă convențional numele lui F. II (1556-1598), acest stil decorativ reprezintă în artele plastice spaniole o sinteză proprie de tip

Stilul FILIP II
(Renaștere spaniolă)

1. Cabinet (bargueño); 2. Masă de minăstire; 3. Marșetărie geometrică; 4. Fotoliu (trailer); 5. Măsuță cu consolă de fier; 6-7. Scaun aragonez; 8. Pat

renascentist, ale cărei baze sînt puse încă sub Carol Quintul (1516-1556) și a cărei influență va fi dominantă pînă după mijlocul sec. 17. Arhitectura de aparat este marcată de exemplul lui Herrera (+1597) și al sobrietății soluțiilor Escorialului, ea coexistînd însă cu arhitectura tradițională cu sugestii mozarabe. Decorația interioarelor se realizează fie din ceramică glazurată (azulejos), tapete din piele în relief aurită, argintată sau policromată (guadamecillas), textile diverse, fie la piesele de aparat, prin folosirea ordinelor clasice, a încadrărilor și plăfoanelor

renascentiste, lucrate în marmură divers colorată. În producția de mobilier — dominată de influențele Țărilor de Jos, germane sau franceze — se creează acum cîteva tipuri de piese principale ce se vor prelungi pînă în sec. 18; de asemenea, influențele italiene și tradițiile populare vor caracteriza mobilierul spaniol. Principalele piese sînt cufărul, dedus din el/ *bargueño* (cabinetul cu abatant în maniera cufărului maur și o piesă portantă), fotoliul (*trailer*), braserul, piesă tipică spaniolă pentru încălzitul încăperilor, mese cu blat rectangular, canapele acoperite cu piele și

scaune cu împletitură de rafie. Materialul predilect este nucul, la care se adaugă esențe de conifere mediteraneene și unele esențe exotice (sp. *Estilo Felipe II*). C.D.

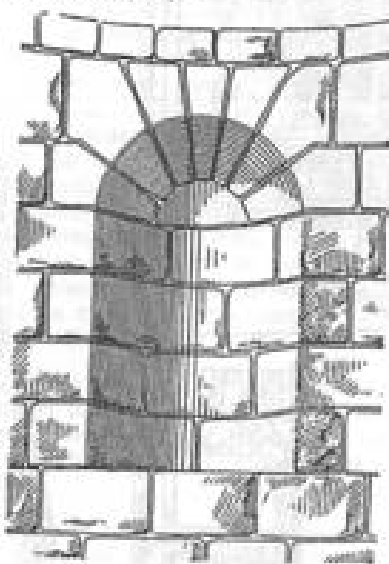
FILIP IV, STIL - Stil decorativ al artelor iberice ce caracterizează domnia lui F. IV (1621-1665) și reprezintă o prelungire, în plină epocă barocă, a modelelor puse în circulație sub domnia lui Filip II. Dacă arhitectura rămâne dominată încă de prestigiul modelului de la Escorial, la fel și artele decorative rămân tributare modelelor precedente: în interiorurile epocii se renunță tot mai mult la tapetele din piele sau la decorul cu azulejos, în favoarea textilelor somptuare și a tapiseriilor (adesea cu subiecte heraldice, *reposterias*). Noua sintaxă a decorului se datorează lucrărilor de amenajare conduse de Velázquez, Zurbarán, Pereda (Alcazar). În ceea ce privește producția de mobilier, cabinetul *baroque* este înlocuit cu un tip cu abajant, *escritorio*, iar cînd abajantul lipsește cabinetul se numește *contador* sau *papelera*, asemănător modelelor germane sau italiene ale timpului. Alături de tapiseria în piele, este tot mai prezentă catifeaua, la scaune și taburete. Pe lângă esențele tradiționale se manifestă preferința pentru abanos, baga, fideș, oa, esențe exotice (caju, palisandru) (sp. *Estilo Felipe IV*). C.D.

FILOZOFI Personalități ale antichității grecești și latine (filozofi, istorici) care, conform unor învățături ale Bisericii, au prevăzut venirea lui Hristos sau au vorbit despre aceasta. Sînt reprezentați în pictura murală de tradiție bizantină în relație cu ideea de bază din tema *Arborele lui Esau*. Apar în pictura murală exterioară din țările române: Moldova (sec. 16), Țara Românească (a doua jumătate a sec. 18 - începutul sec. 19). Uneori, apar în compania Sibilelor. T.S.

FILT În gravură, țesătură fină și deasă de lînă pură folosită la imprimarea gravurii pe metal, punându-se în presă deasupra hîrtiei pe care urmează să fie imprimată gravura, în scopul de a distribui egal apăsarea și a presa hîrtia umezită în adînciturile cernelute ale plăcii (fr. *feutre*, it. *feltro*, germ. *Filt*, engl. *felt*). H.M.

FIRIDĂ Nișă carabă, puțin adîncă, practică în grosimea unui zid, la interior sau la exterior, cu rol funcțional ori decorativ. Forma generală este rectangulară, terminată la partea superioară cu un arc: semicircular, frînt, în acoladă, polilob etc. Șiruri de f. fac parte din componența sistemelor decorative ale diferitelor stiluri (romanic, bizantin tîrziu, postbizantin). În țările române, șirurile de f. fac parte din decorația arhitecturală a absidelor bisericilor moldovenesti cu începere din epoca lui Ștefan cel Mare (Vornic, Neamț), iar în Țara Românească apar încă din sec. 14 (Cotmeana, Tîrgoviște - Biserica Curții Domnești), căpătînd aspecte caracteristice în

sec. 16-18 (fr. *niche*, it. *nicchia*, germ. *Nische*, engl. *niche, recess*). V. și *nișă*. T.S.

FIRNIS Termen puțin uzitat pentru verniturile transparente folosite în pictură sau pentru lacuri transparente folosite pentru acoperirea furniturii. T.S.

FITOMORF Motiv decorativ reprezentat de o plantă, mai mult sau mai puțin stilizată. T.S.

FIUL RĂTĂCITOR Parabola relatată de Hristos apostolilor semnificînd întorcerea celui păcătos și iertarea sa atunci cînd se pocăiește. Un fiu prăpădește moștenirea părintească, un timp păzește porcii strălînii (situație extrem de umilitoare, porcii fiind considerați de evrei un animal necurat), pentru ca apoi, cerîndu-și iertarea, să revină la tatăl său, care îl primește și în semn de bucurie taie vițelul cel mai gras pe care îl are. T.S.

FIXATIV Lichid folosit pentru asigurarea unei temeinice aderențe la suport a lucrărilor executate cu cărbune, grafit sau batoane de pastel. Unele sortimente de f. se obțin prin dizolvarea rășinilor (gumi-lac, saciz, mastic etc.) în alcool etilic, iar altele, numite „pe bază de apă”, cu ajutorul cleiului de gelatină sau caseină topite în apă (printre acestea numărîndu-se și laptele foarte degresat, alungit cu apă). Se aplică prin pulverizare, în 1-2 etape (fr. *fixatif*, it. *fixativo*, germ. *Fixativ, Fixiermittel*, engl. *fixative*). V. și *pulverizator*. L.L.

FIZIOLOGUL Scriere naturalist-religioasă compusă probabil la Alexandria, în sec. 4 d.H., înglobînd tradiții orientale precristiane prin care sînt catalogate animale reale și fantastice, plante și minerale, fiecare investită cu semnificații simbolice. El constituie

principalul izvor pentru simbolica animalieră creștină, folosit atît în texte, cît și în reprezentările iconografice (miniaturi, pictură murală, sculptură romanică și gotică). T.S.

FIZIOTIPIE (gr. *fysis*, natură) Transpunerea unui obiect din natură (flori, frunze) fie direct, fie printr-un tipar obținut prin presarea obiectelor respective între două valuri pe o placă de plumb sau de celoid. Prima posibilitate a fost folosită încă din sec. 16, pentru ilustrarea cărților botanice. Plantele, uscate, erau colorate și apoi imprimarea se obținea prin presarea lor între două foi de hîrtie. Cel de-al doilea procedeu, inițiat și folosit în sec. 18-19, a fost perfecționat prin tehnica galvanoplastiei (fr. *physiotipie*, it. *fisiotipia*, germ. *Physiotypie*, *Natur-selbstdruck*, engl. *physiotipy*). A.P.

FÎNTÎNA VIEȚII Compoziție simbolică ce-și are originea în textele Vechiului Testament comentate de Sfinți Părinți. Iconografic, este alcătuită din imaginea unui izvor, a unei compoziții arhitectonice sau a unui vas mare din care se adăpă animale sau păsări. Uneori, este asociată cu scena Răstignirii, în care din rînile lui Hristos sîngele curge ca dintr-o fîntînă și este cules de îngeri în zbor. O variantă mai specială este asimilată cu Maica Domnului - F.v., în care aceasta, reprezentată bust și cu Pruncul în brațe, este așezată în vasca unei fîntîni monumentale cu picior, din care se revărsă apa asupra credincioșilor. T.S.

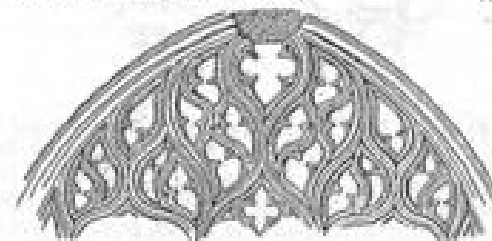
FÎNTÎNĂ (lat.) Amenajare utilitară destinată să faciliteze scoterea apei din sol, în urma săpării speciale a acestuia, în locuri în care pînza freatică se află la adîncimi convenabile. Constă în simple ghizduri de lemn sau de piatră, uneori decorate, care protejează golul propriu-zis, și din sistemul de accedere la pînza de apă. F. se impune ca element de decor urban sau paisagistic în cadrul grădinilor și parcurilor. Întîlnite din Grecia antică, ele capătă o mare dezvoltare la romani, la care bazinul destinat să păstreze apa este decorat cu mozaicuri, statui, reliefuri sau chiar adevărate arhitecturi (*nimphae*). Printre cele mai simple și mai spectaculoase sînt - cu cumpănă, la care sistemul de aducțiune a apei are la bază principiul scripetului. O altă soluție este aducerea apei de la distanță prin tuburi sau țevi, locul de recoltare fiind marcat de plăci decorative, edicule etc. Cu caracter permanent, atunci cînd erau legate de surse de apă potabilă, f. puteau fi și efemere, ridicate cu ocazia marilor sărbători sau a banchetelor, din ele prelingîndu-se vinuri sau nectaruri. O varietate aparte o constituie - arteziană, în care apa se aduce printr-un sistem de țevi și este acționată prin presiune pentru a țîrni vertical. Acesta este principiul celor mai multe f. ornamentale (celebrele f. din Roma) sau al jocurilor de apă (Versailles, Petrodvoreț etc.). În sec. 19, f. de dimensiuni reduse apar și ca element de

mobilier urban (fr. *fontaine*, it. *fontana*, germ. *Brunnen*, *Born*, engl. *fountain*). I.C. și T.S.

FLACON Recipient de dimensiuni și forme variate, din diferite materiale (sticlă, cristal, ceramică, metal etc.), avînd de obicei un dop din același material. În Evul Mediu f. avea o capacitate destul de mare, fiind folosit pentru conservarea vinului; cu timpul, proporțiile s-au redus, unele f. fiind chiar purtate la centură de vîntător. În sec. 19, f. este destinat și prezentării parfumurilor, inovația francezului René Lalique (1860-1945), sticlă și giuvaiergiu aparținînd mișcării Art Nouveau. În sec. 20, termenul desemnează orice fel de sticlă utilizată pentru parfumuri, lichioruri, substanțe farmaceutice. În prezent se fabrică și din materiale plastice (fr. *flacon*, it. *flasco*, germ. *Flakon*, engl. *flask bottle*). V.D.

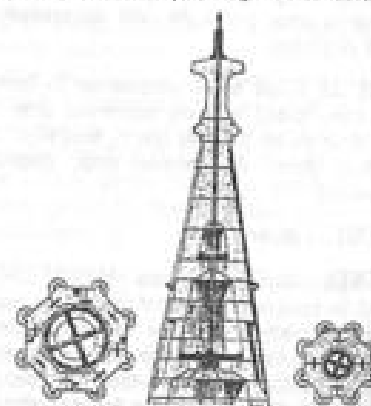
FLAMBÉ (fr.) În ceramică, aplicarea neregulată a glazurii prin toapă. Metodă folosită frecvent pentru decorarea porțelanului chinezesc. V.D.

FLAMBOAIANT (fr.) Fază finală a goticului de tip francez, care își ia numele de la elementele decorative care compun mularile din interiorul arcelor ferestrelor mari ale catedralelor, avînd forma unor flăcări de luminare (*flambeaux*). T.S.

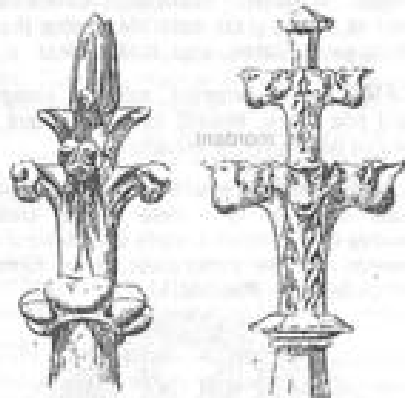
FLASHE Numele primei mărci de culori preparate pe bază de emulsii vinilice, pusă la îndemîna pictorilor în Franța, în 1958. V. și *culori vinilice*. L.L.

FLEȘĂ (fr. *fèche*, săgeată) În arhitectura gotică sau neogotică, acoperiș în formă de piramidă foarte ascuțită, realizat din piatră (pîn sau dintr-un fel de

muchi care lasă spații libere între ele), sau acoperit cu oclane ori tablă. Marchează fie terminația turnurilor, fie careul. O formă aparte de f. o reprezintă turnurile din arhitectura de lemn din România, cele mai spectaculoase fiind cele ale bisericilor de lemn din Lăpuș și Maramureș (fr. *flèche*, it. *aguglia*, *cuspidi*, germ. *Spitzhelm*, *Turmspitze*, engl. *spire*). T.S.

FLEURON (fr.) Element decorativ din piatră, caracteristic arhitecturii gotice, având forma stilizată a unei corole deschise de floare. Constituie partea terminală a unei fleșe, a unui pinacul sau, uneori, a unei arcade (fr. *fluron*, it. *forone*, germ. *Endblumen*, *Kreuzblume*, engl. *fluron*, *flower-shaped ornament*). T.S.

FLINT-GLASS (engl.) Sticlă gen cristal, pe bază de plumb, cu indice de refracție mare, obținută de sticlari englezi la Maseley, în 1623. Procedul de fabricare este perfecționat, în 1676, de George Ravenscroft, introducând până la 30% plumb în pasta sticloasă, aceasta reușește să obțină un produs care, deși este greu și nu se subțiază prin suflare, este foarte strălucitor și sonor, reflectă puternic lumina și poate fi turnat și șlefuit. Folosind acest material, sticlăria engleză cunoaște, în sec. 18, o deosebită prețuire. Ravenscroft, obținând monopolul fabricării, își semnează operele — în general pahare — cu un corb (*raven*). F.g. se folosește în optică și la confecționarea unor piese de artă decorativă. Sin. *flint*, *sticlă de plumb*. V.D.

FLOARE DE CRIN Motiv ornamental în formă de floare de crin, folosit în toate domeniile artei decorative (fr. *fleur de lys*, *fleur de lys*, it. *fiordaliso*, *fiore di giglio d'oro*, germ. *Wappenblume*, engl. *fleur-de-lys*, *flower-de-luce*). V.D.

FLORENȚII → *dichisuri*

FLORENȚA Renumit centru italian de artă decorativă, în care s-au dezvoltat ateliere de tapiserie și porțelan. Primele ateliere de tapiserie — în care lucrează meșteri flamanzi și francezi — datează din sec. 15 și sînt subvenționate de familia Medici. La F. s-au jucat piese sumptuoase din fire de mătase, de

aur și de argint, după cartioanele unor pictori renumiți, ca Bronzino și Salviati, cu subiecte biblice, istorice și cîmpenești. Sutele Lunie anului (sec. 16) și Cele patru părți ale lumii (sec. 18) se numără printre capodoperele atelierelor din F. Acestea își încetează activitatea în 1737, țesătorii fiind transferați la Napoli. Tapiseriile florentine se caracterizează prin picturalitate și, întrucît au fost țesute într-un singur exemplar, sînt extrem de rare astăzi. Cîteva exemplare valoroase se conservă la F., în Muzeul Uffizi și în Palazzo Vecchio. La F. s-a realizat, pentru prima oară în Europa, porțelanul tandru (numit și porțelan Medici, datorită patronajului lui Francesco Maria de Medici, Mare Duce al Toscanei între anii 1575-1587). Producția, influențată la început de maiolica din Urbino și de faianța persană, se caracterizează prin eleganța formelor și varietatea motivelor, puse în valoare de culoarea albastră (mai rar roșu mangan) a fondului. Marca: Domul din Florența și inițiala F (Florența sau Francesco?). V.D.

FLORI 1. Denumirea generică a naturilor statice al căror motiv principal sînt florile. Deși sînt reprezentate plastic încă din antichitate, f. devin un gen de sine stătător abia în sec. 16, în Țările de Jos (Jan Brueghel „de Catifea”, A. Bosschaert etc.). În epoci mai vechi anumite f. aveau semnificații simbolice — deosebi trandafirul roșu și alb, crinul etc. —, dar o dată cu apariția genului, acestea se pierd, motivul fiind abordat pentru înmuseșea lui intrinsecă, oferind pictorilor prilejuri de exprimare a propriilor stări emoționale. 2. Motive ornamentale. În nomenclatura vechilor noastre erminii (var. *florarii*). V. și *dichisuri* L.L.

FLORI EUROPENE → *deutsche Blumen*

FLŪTE (fr.) Pahar de formă alungită, cu picior în balustră, sprijinit pe o talpă plată și a cărui cupă are marginea evazată; se folosește în special pentru șampanie. F. este, probabil, de origine venețiană și a cunoscut o mare vogă în toată Europa din sec. 17 pînă azi (fr. *flûte*, it. *bicchieri di sciampagna*, germ. *Stängenglas*, *Spitzkelch*, engl. *flute glass*). V.D.

FLUXUS → *Happening*

FOAIE DE TITLU Pagină de început a unei cărți, care cuprinde principalele informații privitoare la ea: autor, titlu, loc și an de apariție, editor. În lucrările manuscrise, unele din aceste informații pot lipsi, fie de tot, fie apărînd la sfîrșitul lucrării, în colofon. În cărțile vechi, f.d.t., adesea decorată, poate cuprinde și numele comanditarului sau al celui care a plătit tipărire. T.S.

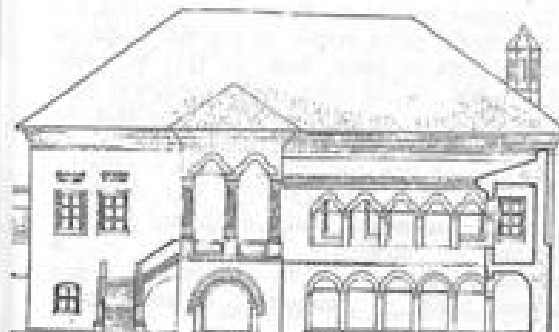
FOAIE VOLANTĂ Gravură destinată în mod special informației, propagandei și diferitelor forme de acțiuni agitatorice, răspîdită prin așigaj, prin distribuție directă sau indirectă. Execută în xilografură sau în felurite tehnici ale gravurii pe

metal, f.v. a jucat un rol important, fiind alcătuită din texte însoțite de ilustrații adecvate. Începînd din sec. 15, f.v. a cunoscut, în țările europene, o înflorire puternică, legată de toate evenimentele de seamă, religioase, militare, politice, sociale, culturale, de divertisment. Pînă la apariția primelor periodice de tipul calendarelor și al almanahurilor, f.v. a fost folosită și pentru vestirea și popularizarea unor fenomene astronomice, meteorologice etc., ca gen portretistic, ca imagine religioasă comercializată la prețuri reduse, ori ca vedere. Apariția publicațiilor periodice cu caracter satiric a împușcat producerea de f.v. ilustrate. În România, s-au gravat f.v. la sfîrșitul sec. 19 și în prima jumătate a sec. 20, cu subiecte social-politice, cu portrete-caricaturi, cu scene istorice și peisagistice (fr. *feuille-volante*, it. *foglio volante*, germ. *Flugblatt*, engl. *broadsheet*). A.P.

FOC DE MUFLĂ În ceramică, temperatură joasă (700°-900°C) la care se vîrîfică anumite culori (cu excepția albastrului cobalt și a verdei crom), prin introducerea pieselor de faianță și porțelan într-un cuptor dreptunghiular, din pămînt ars, în care acestea nu intră în contact direct cu focul, numit muflă (fr. *feu de moufle*, it. *mufla*, germ. *Muffel*, engl. *muffle*). V.D.

FOC TARE Temperatură înaltă (1200°-1400°C) necesară pentru arderea unor piese de ceramică (faianță, porțelan). Termenul se folosește în legătură cu ceramica europeană din sec. 16-18, provenind din manufacturile franceze Nevers, Rouen, Moustiers, Marsilia și din cea olandeză Delft. Pentru decor se folosește o gamă restrînsă de culori pe bază de oxizi metalici (albastru cobalt, verde crom, cărămiziu), care rezistă la temperaturi înalte. Această tehnică este părăsită treptat după 1789 (fr. *grand feu*, it. *gran fuoco*, germ. *Scharffeuer*, engl. *high fire*). V.D.

FOIȘOR În arhitectura românească, spațiu deschis făcînd trecerea între exteriorul și interiorul construcțiilor de locuit; la cele cu două nivele, este plasat la cel superior. Din zid sau din lemn și acoperit, el are golurile marcate de arcade sau de cosorabe cioplite, sprijinite pe coloane din zid ori din piatră, sculptate sau nu, ori pe stîlpi din lemn, cel mai

adesea cioplit. Scara de acces la f. constituie și ea, de regulă, un element care contribuie la plasticitatea ansamblului (fr. *véranda*, it. *verone*, germ. *Veranda*, engl. *terrace*, *verandah*). T.S.

FOIȚĂ DE AUR Aur tras în foițe subțiri și fragile (motiv pentru care se vînd așezate între filele unei „cărțicele” din hîrtie fină). Denumire veche, *frunză* (fr. *or en feuilles*, it. *oro in foglia*, germ. *Blattgold*, engl. *leafgold*). V. și *foițe metalice* L.L.

FOIȚE METALICE Diverse metale trase în foițe subțiri, folosite pentru aureole, cîmpuri ornamentale, rame sau ca suporturi pentru pictură. Pot fi din aur, argint sau din diverse aliaje în care intră staniu, cupru, aluminiu etc. Astăzi se folosește un aliaj numit *Schiagmetal* (germ.), care imită foarte bine aurul, fără să aibă însă toate calitățile lui. F.m. pot fi fixate pe suport cu ajutorul unor preparate speciale numite poliment, mordant, mixtion etc., ori cu zeamă de usturoi. În principiu, după aplicare se presează și se netezesc bine, se lasă la uscat, iar cele aplicate pe poliment se lustruiesc cu un instrument special. V. și *aureole* L.L.

FOLIUM Culoare medievală de origine vegetală, de un roșu asemănător purpului antice. (Numele îi provine fie din asemănarea culorii cu purpura liliilor unor manuscrise vechi, fie din faptul că era păstrată între filele unor cărți.) Se obține din planta *crotophora tinctoria*, numită în Evul Mediu și *solsequium*, *torma-ad-solem* (de unde derivă *turnesol*) sau *morella* (originară din sudul Franței). Semințele plantei erau presate și în suc obținut se înmuiau mici fragmente de pînză de in, care apoi se uscau; fragmentele respective se înmuiau și se uscau de mai multe ori, pentru a fi cît mai saturate de suc. Prepararea pigmentului pentru lucru se făcea prin înmuierea acestor fragmente în albuș alungit cu apă sau apă gumată. Culoarea, foarte transparentă, s-a folosit exclusiv pentru pictura manuscriselor medievale. Din aceeași plantă se mai obțineau și culori violetă sau albastre. V. și *turnesol* L.L.

FOND Ecran, fundal pe care se detașează diversele elemente (personaje, ornamente, componente ale peisajului etc.) figurate într-o pictură, un panou sculptat, o stampă, o tapiserie sau în orice alt gen de artă. F. este acoperit cu culoare obișnuită, dar, uneori, poate fi o suprafață înobilată cu foiță de aur sau de argint, ca în unele icoane, picturi flamande, textile etc. Sin. *cîmp* (uneori), *fundal* (fr. *fond*, it. *fondo*, germ. *Hintergrund*, engl. *background*). L.L.

FONDANT În ceramică, materie vitrifiabilă, incoloră, fuzibilă la o temperatură joasă (sodă, potasiu, borax, dar mai ales plumb), care se adaugă culorilor folosite la smălțuire pentru ca acestea să fie omogene și să adere la corpul piesei (fr. *fondant*, it. *fondante*, germ. *Schmelzungsmittel*, engl. *flux*). V.D.

FONDATOR Persoană care contribuie material (sau care are numai inițiativa) la ridicarea unui edificiu laic sau religios, a unui ansamblu monumental, mai rar a unui oraș (fr. *fondateur*, it. *fondatore*, germ. *Gründer*, *Stifter*, engl. *founder*). T.S.

FONDO D'ORO (it.) Tehnică aplicată în sticlăria artistică, în care desenul executat pe o folie de aur este cuprins între două straturi de sticlă transparentă. Derivă din tehnica mozaicurilor bizantine și a miniaturilor medievale (fr. *fond d'or*, it. *fondo d'oro*, *fondo dorato*, germ. *Goldgrund*, engl. *gilt ground*, *gold background*). V.D.

FONDPOZZELLAN (germ.) Porțelan decorat cu smalturi colorate pe care se detașează motivele pictate (adeseori în medalioane pe fond alb); inspirat din porțelanul chinezesc. La Meissen, culorile fondurilor erau galben, mov, verde-deschis și cărămiziu, la Sèvres, albastrul denumit *gris bleu* și rozul Pompadour. V.D.

FOPGLAS (germ.) Pahar în formă de statuie reprezentând animale sau diverse obiecte, din care lichidul ținește prin mai multe orificii ascunse, ceea ce constituie o surpriză pentru băutori. F. este de origine germană și datează din sec. 17. V.D.

FORMĂ În vocabularul curent al criticii de artă, totalitatea mijloacelor de limbaj care alcătuiesc aspectul exterior al unei opere de artă: culoare, linie, volum etc. În realitate, f. este rezultatul procesului de creație în întregime sa, incluzând și ideea care a stat la baza operei. Mai mult decât atât, în gândirea artistică elină, în cea a Renașterii, manierismului, barocului, ca și în cea a artei moderne, de la Jugendstil la cubism și suprarealism, inclusiv în numeroase alte curente artistice, f. coincide, în demersul constituirii ei, cu creația însăși, aceasta nefiind decât desăvârșirea prin materializare a unei f. interioare existente în spiritul artistului. Unele limbi, de exemplu germana, conștințesc acest punct de vedere, prin faptul că termenul de f. (*Gestalt*) dă naștere celui de *gestalten*, a crea o operă. Disocierea coordonatelor definitorii ale oricărui obiect (formă, culoare, valoare) și conceperea lui într-o ipostază exclusiv formală urmăresc doar scopuri analitice (fr. *forme*, it. *forma*, germ. *Gestalt*, engl. *form*). A.P. și L.L.

FORT În arhitectura militară, punct întărit, constând dintr-o incintă delimitată de pereți înalți, din zid sau din lemn, cu drum de străjă, închizând o curte interioară și amenajări destinate apărătorilor (fr. *fort*, it. *forte*, germ. *Fort*, engl. *fort*). T.S.

FORTĂREȚĂ Loc întărit, marcat de ziduri puternice și de un aparat defensiv, organizat în vederea apărării unui oraș, a unui drum strategic etc. (fr. *forteresse*, it. *fortezza*, *fortilizio*, germ. *Festung*, engl. *fortress*). T.S.

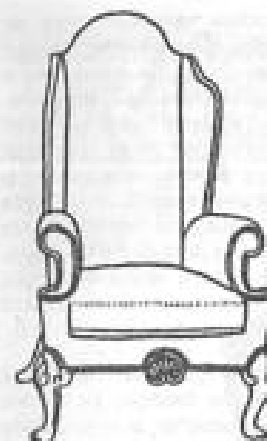
FORTIFICAȚIE Nume generic pentru un sistem defensiv militar. Varietatea formelor și a formelor unei f. depinde de epocă, de populație, de tipul de organizare a grupului de apărători, armament etc. (fr. *fortification*, it. *fortificazione*, germ. *Festungswerk*, engl. *fortification*, *muniment*). T.S.

FORUM La romani, piața situată la înțrătirea drumurilor principale și având inițial doar funcție de centru comercial. F. devine din sec. 7 î.H. un spațiu determinant în viața orașului. În această piață publică sînt construite bazilici, temple, terme, biblioteci, prăvălii și piețe comerciale. În perioada republicii, funcția principală devine cea politică. Sub imperiul, f. se modifică sub aspect monumental, prin construirea de edificii triumfale și comemorative (arce de triumf, colonne etc.). În aceeași perioadă are loc o specializare a lui în funcție de activitatea principală desfășurată: - *boarium*, piața de animale, - *hortorium*, piața de legume etc. Cel mai important rămîne - *romanorum* sau - *imperial*, dezvoltat în relație cu un templu și înconjurat de portici și colonade după modelul agoriei grecești. I.C.

FOSĂ 1. În arhitectura militară, șanț — umed sau uscat — care înconjoară o fortificație sau o cetate, constituind o stavilă în calea asediatorilor. 2. Într-o sală de spectacol, mai ales în teatrul liric, spațiu adîncit, amplasat parțial sub scenă, în care se află orchestra. T.S.

FOTOGRAVURĂ 1. Procedee de gravare care folosesc metode și mijloace fotografice. 2. Imagini reduse la efectele de alb-negru în sine. 3. Combinarea de fotografii cu gravuri (v. și *colaj*) (fr. *photogravure*, it. *fotoincisione*, germ. *Photogravüre*, engl. *photoengraving*). A.P.

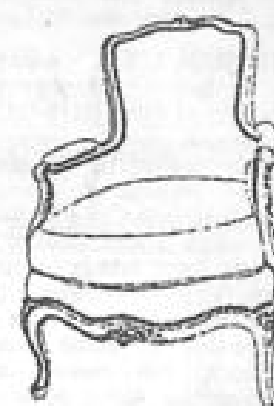
FOTOLIU Scaun cu spătar și rezemători pentru brațe. Integrat stilurilor istorice, f. a variat de la mobila masivă, compactă, ceremonială, la f. mobil, pliant (dantesco, Savonarola etc.). Cunoscut din antichitate, era de obicei din lemn (în Egipt, împodobit cu relieful și picturi, cu picioarele în labe de leu), dar și din piatră sau metal (Imperiul roman), sau cu plăci de fildeș (Bizanț), sau lăcuit (China), din metal aurit (Franța sec. 17), lemn aurit (Europa sec. 18), bambus împletit etc. Pentru a fi confortabil, f. i s-au adăugat perne mobile, apoi a fost tapitat cu piele presată și aurită, fixată cu jînte în rozete (Spania sec. 16), cu catifea (Italia Renașterii), apoi tapitat cu arcuri și perne (sec. 18), capitonat, cu butoni (sec. 19), sau turnat din materiale plastice, sau chiar f. pneumatice (sec. 20) (fr. *fauteuil*, it. *poltrona*, *sedile a braccioli*, germ. *Lehnstuhl*, engl. *armchair*). Varietăți: - cu spătarul înalt; f. cu spătarul și brațele tapitate în continuare - *berjeră*; - „à *confessionnal*”, cu protuberanțe laterale pentru sprijinit capul; - „*marquise*”, f. pentru două

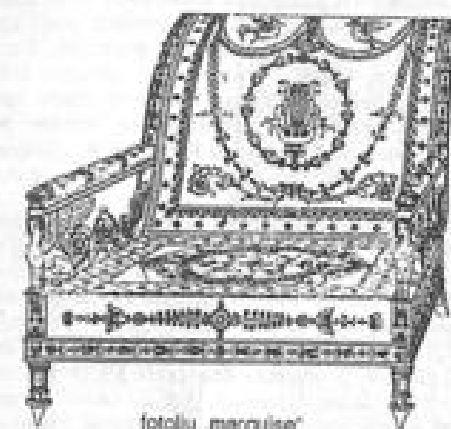
fotoliu „à confessionnal”

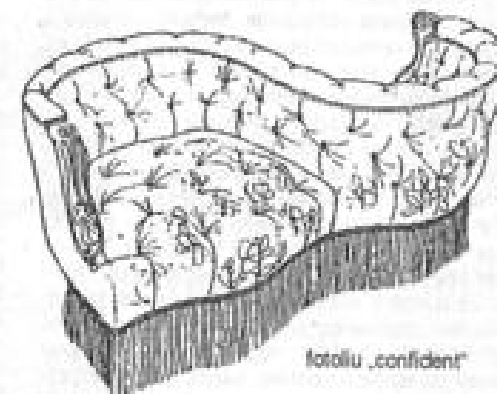
fotoliu cu spătar înalt

fotoliu berjeră

fotoliu „marquise”

fotoliu „confident”

persoane (Franța sec. 18); - *settee* (Anglia sec. 18); - „*confident*” sau - „*conversation*”, f. cu spătarul în S, permițînd persoanelor așezate în sens opus să-și vorbească la ureche (Franța sec. 19, stil Napoleon III); - „*l'indiscret*” sau - în elice, f. pentru trei persoane (Franța sec. 19). G.R. și A.N.

FOVISM Curent artistic în Franța, la începutul sec. 20, în perioada 1905-1910, bazat pe ideea exaltării culorilor pure, puternice, influențat în egală măsură de viziunea lui Van Gogh și Gauguin. Principali reprezentanți ai mișcării sînt Henri Matisse, Kees van Dongen, Maurice Vlaminck, Raoul Dufy, Othon Friesz precum și, în prima lor perioadă de creație, André Derain și Georges Braque. Denumirea curentului aparține criticului Louis Vauxcelles, care, la Salonul Independenților de la Paris, în 1906, a atribuit epitetul de „fovi” (sălbatici) autorilor acelor picturi în culori explozive. Spre deosebire de expresionismul german,

pe care l-a influențat pe linie cromatică, f. nu este preocupat de inovații iconografice, ci rămîne strict la invenții de ordin pictural. Othon Friesz va da o definiție a f. în acest sens: „a da echivalentul luminii solare cu ajutorul unei tehnici de orchestrări colorate — transpuneri pasionale (avînd ca punct de plecare emoția în fața naturii)”. Genul predilect al f. a fost peisajul, uneori și portretul (Matisse în prima fază și Van Dongen). F. a avut un ecou considerabil în pictura românească interbelică. A.P.

FRAC Inițial, în Anglia sec. 18, jachetă pentru călărie, cu poalele răscoite în față, purtată cu pantaloni pînă la genunchi. În sec. 19, costum bărbătesc de ceremonie, din stofă neagră, cu sacou în față scurt pînă la talie, iar în spate ca o coadă lungă pînă mai jos de genunchi, despicată pe mijloc. În unele uniforme (diplomați, membrii Academiei franceze etc.), f. este brodat și purtat cu bicorn cu

pene de struț (fr. *frac*, it. *marsina*, abito a coda, germ. *Frack*, engl. *dress-coat*, *frock-coat*). A.N.

FRANCISC I, STIL - Acoperind prima jumătate a sec. 16, corespunzătoare perioadei de domnie a lui Francisc I de Valois (1515-1547), stilul care îi poartă convențional numele reprezintă de fapt primul program coerent de tip renașcentist în Franța, puternic influențat de Renașterea firzie și de manierismul italian, ca și de Renașterea din Țările de Jos. Artiști italieni chemați la curtea franceză (Vignola, Serlio, Andrea del Sarto, Benvenuto Cellini, Rosso Fiorentino, Primaticcio, Da Vinci etc.) vor avea o influență covârșitoare asupra artei franceze din sec. 16, creând o școală puternic individualizată, cunoscută sub numele de Școala de la Fontainebleau. Alături de ei vor activa arhitecți și artiști francezi: Pierre Lescot, Jean Bullant, Philibert Delorme, Jean Goujon. În arhitectură se menține structura tradițională a reședinței medievale, care și pierde funcționalitatea defensivă și la care se adaugă loggia și marele parter de grădină; în interior galeria va fi piesă de apartat obligatorie. Decorația interioară se remarcă prin lambriuri casetate, panouri pictate cu ancadrame în stuc sau pictate în *trompe-l'œil*, mari șeminee cu ancadrame bogate și decorații cu grotesci în stilul lui Rafael, plăci de lemn cu casetoane și carușe pictate, iar tapiseria și țesăturile scumpe importate din India sînt în continuare în vogă. Dată fiind marea mobilitate a curții, mobilierul este redus și ușor transportabil (mese, scaune pliante, cabinete acoperite cu tapiserie, bahut-uri), marile cabinete sau dulapuri cu forme arhitecturale rămîind pe loc. Se folosesc nuci, motivele intarsiate, pictate în grisailles, panourile de marchetărie lucrate de meșteri italieni. Decorul sculptat în relief plat alternează cu terme, cariatide, harpi, grifoni, stînci lucrări în altorelieu sau *ronde-bosse*; forma generală este rectangulară. Obiectul decorativ se încadrează aceluiași norme stilistice, arta metalelor fiind înfloritoare (solnița lui Francisc I de Cellini) ca și predilecția pentru sculptura de mici dimensiuni în gust antic. Stilul va cunoaște o rapidă extindere în provincia franceză (fr. *style François I*). C.D.

FRANJ Ornament de pasmanterie format din fire de diferite măriri, culori și materiale, folosit la tapiserii, covoare, mobilă îmbrăcată în textile sau piele, șaluri etc., atașat la extremitățile pielei. În sec. 14-15, în Italia și în Franța, se folosesc f. din fire de aur sau de mătase, la unele piese de mobilier (scaune, fotolii) (fr. *frange*, it. *frangia*, germ. *Frans*, *Quätschen*, engl. *fringe*). V.D.

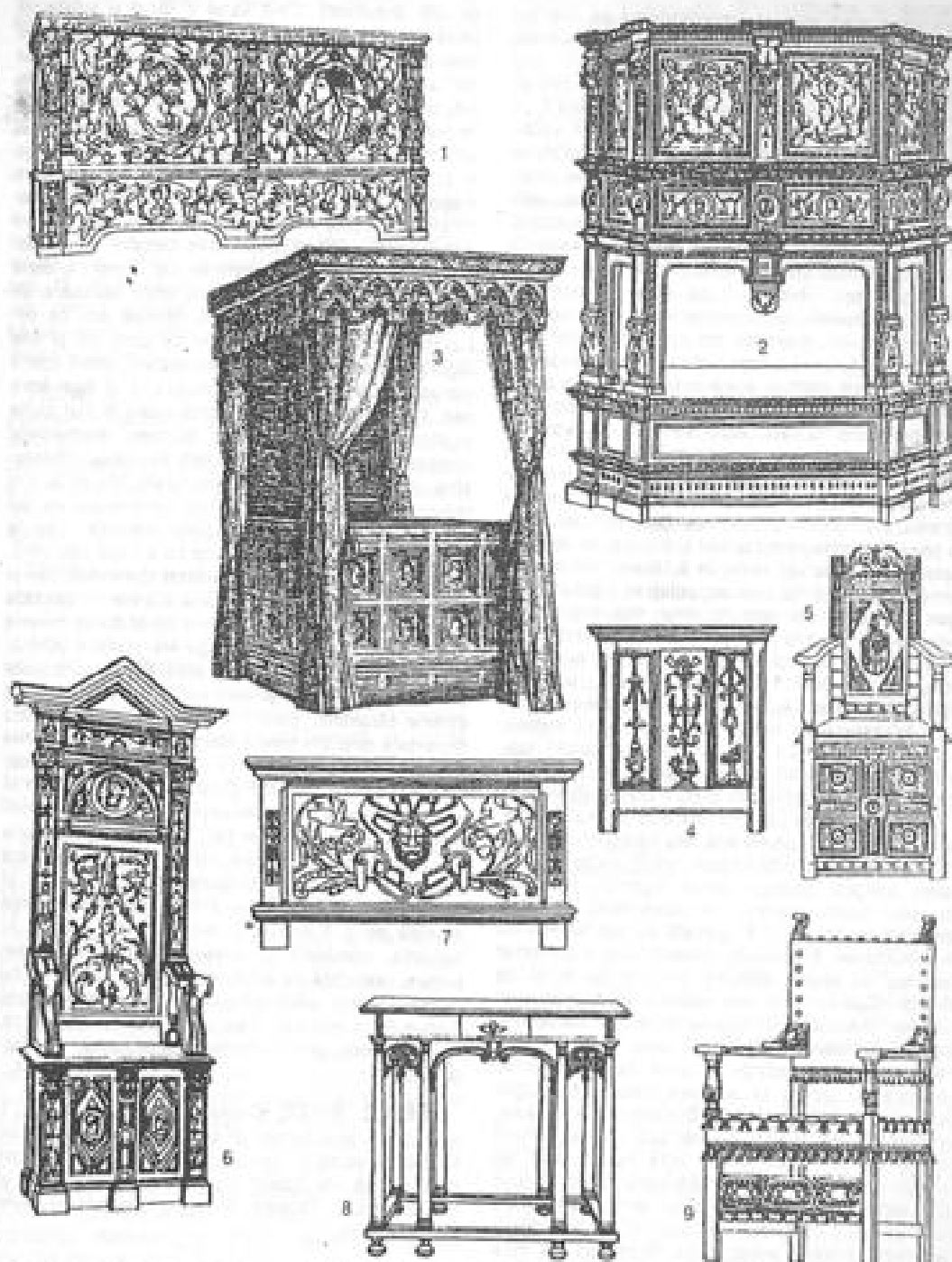
FRANKENTHAL Una din cele mai mari manufacturi germane de porțelan, situată lângă Mannheim (Palatinat); a activat între anii 1755 și 1799. Primul ceramist renumit de la F. este alsacianul Paul-Anton Hannong, care își transferă aici atelierul din Strasbourg. Timp de circa 20 de ani, în pofida unor

greutăți financiare, F. produce valoroase piese de porțelan dur, cu glazură albă și opacă. Mai tirziu se confecționează și statueti în genul celor de la Meissen, în stil rococo, reprezentînd figuri alegorice, mitologice, folclorice sau personaje ale comediei italiene; de asemenea, servicii de masă, cu decor amintind stilul manufacturii Sèvres, vase, lămpi și rame pentru oglinzi. Coloritul specific este verde închis, roșu, adesea subliniat cu aurituri. Baza figurinelor este uneori ajurată sau în formă de volută. Mărci: inițialele P.H. (1755-1756); scutul electorului Karl-Theodor cu monograma sa și uneori cu coroană (1762-1793). V.D.

FRANKFURT Manufactură germană de faianță întemeiată în 1666 de Johann Simonet, cu ajutorul financiar al lui Bernhard Schumacher și al lui Johann Christoph Fehr; acesta din urmă devine, în 1687, singurul proprietar. După moartea lui, conducerea atelierelor este preluată de văduva și de fii săi. Faianța produsă la F. imită pe aceea de la Delft, apoi modele chinezești, și se caracterizează printr-un decor armonios, bazat pe un desen impecabil. S-au executat căni, ploști, într-un colorit albastru sau albastru cu reflexe gri; piesele poartă foarte rar semnătură ceramistilor. Activitatea se încheie în 1772. Mărci: F. (Frankfurt sau Fehr?); K.R. (Kasper Ripp); o pasăre pe o ramură. V.D.

FRECAREA CULORILOR Operație prin care pigmentul este amestecat temeinic cu un aglutinant; - manuală, practică în atelierile de altădată, era încredințată, cel mai adesea, ucenicilor. Operația se desfășura în trei etape: măcinarea, f. cu apă, aglutinarea, utilizînd ca instrumente de lucru piatra de frecat culorile și moleta. Era preferată o f. mai îndelungată. După tehnologi, f.m. a avut urmări fericite în privința calității și durabilității materiei picturale: pe de o parte, pictorul își putea asigura puritatea pigmentilor, pe de altă, prin travaliul manual nu se supraîncălzea uleiul și, în sfîrșit, pentru că se foloseau întotdeauna culori proaspete. Astăzi este curentă - mecanică a c., în care se recurge la mijloace moderne (mori cu bile, cu cilindri etc.), care pot asigura un înalt grad de finețe a pigmentilor. Aglutinarea se face după rețete din cele mai variate, potrivit destinației și costului multelor sortimente de culori aflate pe piața mondială. În principiu, culorile mai scumpe sînt și cele mai bune. L.L.

FRESCĂ (it. *fresco*, proaspăt) Procedeu tehnic folosit în pictura murală, în care pigmenți (polverulenți) sînt amestecați cu apă și aplicați pe un mortar de var umed (proaspăt tencuit), care îi încorporează. Tehnica f. se bazează pe așa-numitul proces de carbonatare, prin care calcarul parcurge un ciclu chimic complet și redevine piatră, formîndu-și la suprafață o peliculă dură, semisticloasă, asemănătoare marmurei. Odată uscată, pictura în f. nu mai este afectată de apă sau de alți agenți distructivi.

Stilul FRANCISC I
(Renașterea franceză)

1. Ladă; 2. Dressoir; 3. Pat cu coloane; 4. Dulap; 5. Caquetoire; 6. Jif; 7. Ladă; 8. Masă; 9. Scaun de la capucine

decît într-o mică măsură, impunîndu-se ca una din cele mai durabile tehnici ale picturii. Frumuseţea specifică şi excepţionala ei durabilitate sînt determinate într-o măsură hotărîtoare de metodele de lucru şi de calitatea materialelor folosite. Pentru f. se preferă zidurile noi, din cărămidă; dacă sînt vechi, după scoaterea mortarului degradat se lasă la uscat în profunzime (cei vechi impregnau asemenea ziduri cu „ameală de corăbii”, ulei fierbinte etc.) Tencuiala de f. a variat în decursul timpului prin compoziţie, grosime şi aspect. Se aplică mai întîi tencuiala numită tradiţional *arriccio*, apoi *intonaco*, în care se introduc materii fibroase, strat care încorporează culorile. Tencuielile sînt constituite din materiale de umplură (nisip, marmură etc.) şi var (lianul prin excelenţă al f.) şi se compun şi suprapun respectînd regula „gras pe slab”, în acest caz componenta grasă fiind varul. Varul se prepară din piatră de calcar de cea mai bună calitate, care se aştează exclusiv cu lemne. Stîngerea lui se face cu apă curată de riu, în gropi adînci, căptuşite cu scînduri. Preferinţa anticilor pentru varul vechi, cunoscută din textele lui Pliniu şi Vitruviu, s-a transmis breslei ca regulă. În Apus, varul se ţinea în vamiţe între trei luni şi trei ani, iar meşterii bizantini foloseau var vechi de 5-10 ani. Varul vechi aderă bine la zid, nu lasă asperităţi sau goluri, este uşor de netezit şi lustruit; fiind mai puţin activ încorporează culorile mai lent, le modifică într-o mică măsură, mîrînd totodată timpul de lucru. Ca nisip, se foloseşte nisipul de riu, curat, aspru la pipăit, care se spală, se usucă şi se strecoară. Cei vechi foloseau nisip de cuarţ, cu bobul mare, mijlociu şi mic (între 0,03-0,1 mm). Marmura măcinată este preluată ca material de umplură de la romani; creează tencuieli compacte şi dă o mare luminozitate f. Cei vechi utilizau calcarul mai ales pentru *arriccio*, dar, măcinat ca o pulbere fină, era introdus, uneori, şi în *intonaco*. Facilitează lustruirea f. (care în anumite epoci atingea aproape luciul oglinzii). Materiile fibroase, făcute mărunt, se amestecau bine cu tencuiala înainte de a fi aplicată pe zid. Uneori au fost introduse în ambele straturi, dar *intonaco*-ul cuprinde de regulă exclusiv fire fine de in şi de cîneapă. Culorile cele mai folosite în f. sînt cele naturale, îndeosebi pămînturile. Astăzi se folosesc şi culorile de mars, cadmiurile, oxizii de crom etc. Pentru albul se recurge la albul de var. Culorile vegetale nu rezistă la acţiunea varului, cu puţine excepţii (unele negruri etc.). Diluantul culorilor este, în general, apă curată, uneori apă de var, alteori laptele de var. Execuţia f. este condiţionată de receptivitatea stratului de *intonaco*: dacă e pus dimineaţa, spre sfîrşitul zilei nu mai încorporează culorile, astfel că f. începută trebuie considerată ca terminată; datorită acestui fapt, suprafaţa pe care pictorul o poate executa într-o zi (numită *giornato*) este, în general, redusă la 1-2 m.p., puţin creşte în cazul unor imagini decorative, fonduri etc. Zisa de lucru începe dimineaţa devreme, prin udarea temeinică a peretelui şi prin aplicarea stratului de var

cu cîlţi (*intonaco*). Cînd varul a făcut o suficientă priză pentru ca să reziste la apăsarea cu degetul, se execută desenul: fie direct cu pensula, fie cu ajutorul cartoanelor. Pictura se execută de obicei de sus în jos, pentru evitarea stropirilor incidentale. Metodele de lucru diferă de la artist la artist. Cînd, spre sfîrşitul zilei, tencuiala nu mai „primeşte” culorile se recurge la solivuire. Pictura începută şi neterminată în ziua respectivă este de obicei abandonată şi stratul de var cu cîlţi se scoate cu ajutorul mistriei. A doua zi noul *intonaco* se aplică în continuarea formelor întrerupte. Retuşurile nu sînt încorporate de var, astfel că, după o vreme, devin vizibile; dacă sînt totuşi necesare, se execută cu pigmenţi frecăţi cu caseină sau cu ou. Lustrul f. este atît o chestiune de gust, cît şi una legată de tradiţia ei. În aria europeană, după epoca romană este prezent pînă prin sec. 8 şi apoi între sec. 13-16. În fresca românească apare în mai multe perioade. Se obţine prin dozarea elementelor componente ale tencuielilor, prin netezirea ultimului strat şi prin unele tratamente finale (de pildă s-a recurs la presarea picturii încă umede cu un sul metalic suprapus peste o piele umezită, sau la frecarea uşoară a ultimului strat cu o cârpă udă etc.). F. este un procedeu tehnic utilizat din antichitate şi pînă astăzi. S-au păstrat opere lucrate în această tehnică încă din primul, sau chiar din al doilea mileniu î.H. (Creta etc.), ori care aparţin erei noastre (China, India, America precolumbiană etc.). Foarte cunoscute sînt f. renascentiste şi cele din ţările europene de tradiţie bizantină, printre care cele româneşti (cu deosebire cele din nordul Moldovei). Varietatea ariei geografice, conjugată cu determinări istorice, temperamentale, stilistice şi conjuncturale au generat variante tehnice ale procedurii care merg, uneori, pînă la părăsirea limitelor lui. De pildă, o bună parte din f. de tradiţie bizantină, incluzînd multe din cele pictate la noi, sînt începute în f. autentică şi terminate în tempera. A fost semnalată tentaţa eronată de a fi numită f. orice pictură murală. În accepţia adevărată a termenului, f. este numai pictura executată pe mortarul proaspăt (umed şi nu umezit ulterior), adică procedeul tehnic căruia italienii îi spun *buon fresco* (fr. *fresque*, it. *affresco*, al *fresco*, *buon fresco*, germ. *Freskomalerei*, engl. *fresco-painting*). L.L.

FRESCO SECCO Denumire (considerată a fi eronată) a unei picturi *al secco* — lucrată deci pe tencuiala uscată —, în care pigmenţii sînt amestecaţi cu lapte de var (acest lapte de var constituind ei însuşi liantul). Numele *fresco* al procedurii este pictură cu var. L.L.

FRIGIDARIUM Bazinul cu apă rece. V. *terme* L.C.

FRIT Masă vitroasă asemănătoare emailului albastru din talanţa egipteană (obţinută prin topirea unor materii silicioase asociate cu sărurile cuprului

sau ale altor metale), folosită ca pigment. V. şi *albastru egiptean* L.L.

FRITTE (fr.) 1. Produsul fuziunii unui amestec de nisip şi sodiu, folosit la fabricarea sticlei şi a porţelanului tandru. 2. Rezultatul coacerii acestui amestec (fr. *fritte*, it. *fritta*, germ. *Fritte*, engl. *frit*). V.D.

FRIVOLITÉ (fr.) Dantelă din bumbac fin, executată cu una sau două suveici, cu motive formate din ineluşe şi picouri, legate între ele, reprezentînd rozete, flori, motive geometrice; frecvent folosită în sec. 18 (stilul Ludovic XV, pentru guleri şi manşete), atît pentru costumul feminin, cît şi pentru cel bărbătesc (fr. *frivolité*, germ. *Frivolitäten*, *Schiffchenarbeit*, engl. *tatting*). V.D.

FRIZAJ (fr.) În tehnica mobilierului, procedeu de decorare a panourilor prin dispunerea placajelor din lemn preţios folosind liniile fibrelor, pentru crearea, prin îmbinarea porţiunilor orizontale, verticale, oblice, a unor jocuri de forme şi a unor efecte de umbră şi lumină (ca în modelul „vir de diamant”, în triunghiuri aşezate în sensuri opuse). G.R. şi A.N.

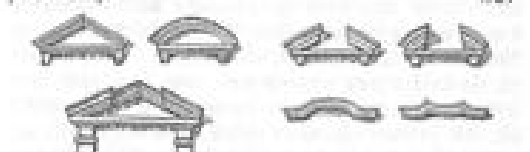
FRIZĂ 1. În arhitectura clasică, partea mediană a antablamentului plasată între arhitravă şi cornişă, în general îmbogăţită de reliefuri. Dispunerea ei variază în funcţie de ordine. Poate fi formată din metope alternînd cu triglife (doric) sau poate să se desfăşoare în bandă continuă, înconjurînd edificiul (ionic, corintic). 2. Prin extensie, orice compoziţie pictată sau în relief ce se desfăşoară în bandă orizontală continuă pe toată lungimea edificiului (fr. *frise*, it. *fregio*, germ. *Fries*, engl. *frieze*). V. şi *antablament* L.C.

FRONTALITATE Termen formulat de arheologul danez Julius Lange, în 1892, pentru a desemna un canon de reprezentare întîlnit pînă în sec. 7 î.H., în tot bazinul Mării Mediterane, la egipteni, mesopotamieni, etrusci, cretani, greci, aplicat atît în sculptură, cît şi în pictură. În sculptura în ronde-bosse, f. impune o reprezentare a figurii umane într-o atitudine riguros simetrică faţă de un ax vertical marcat de rădăcina nasului şi ombilic. Impresia de mişcare nu este realizată decît printr-o flexare a picioarelor, înainte sau înapoi, dar niciodată lateral. În relief şi în pictură, acest canon este transformat datorită unei mai mari uşurinţe în realizarea chipului şi a membrilor din profil. Astfel, asistăm la o articulaţie nefirească între cap, mîini şi picioare, văzute din profil, şi reprezentarea bustului şi a ochiului, care rămîn văzute din faţă (fr. *frontalité*, it. *frontalità*, *posizione di fronte*, germ. *Frontalität*, *frontale Haltung*, engl. *frontality*). L.C.

FRONTISPICIU 1. Partea superioară de pe faţada principală a unei clădiri, care oferă, uneori, informaţii despre istoricul acestora: an de fundaţie, clitor sau

proprietar, renovări etc. (fr. *frontispice*, it. *facciata*, *fronte*, germ. *Schauseite*, engl. *frontispiece*). 2. În arta cărţii, miniatură, desen, gravură etc. marcat începutul unui capitol (fr. *frontispice*, it. *antiporta*, *frontespizio*, germ. *Kupfertitel*, *Titelbild*, *Titelblatt*, engl. *title-page*). T.S.

FRONTON (lat. *frons*, *frons*) 1. Motiv triunghiular sau semicircular încoronînd, în general, faţada principală a unui edificiu. F. apare în arhitectura Greciei clasice şi se regăseşte şi în cea romană. De formă triunghiulară, determinat de un acoperiş în două ape, f. era plasat pe faţada de intrare a templului de plan rectangular, şi, prin simetrie, şi pe faţada de pe latura opusă. Forma triunghiulară este de obicei marcată de murluri şi spaţiul central decorat cu reliefuri. În Evul Mediu f. capătă o dezvoltare pe verticală, fiind denumit şi pinion. F. antic este redescoperit de Renaştere şi începînd cu această epocă devine un element de arhitectură foarte frecvent folosit, fiind plasat şi în alte zone pe faţadă, ca element repetitiv (de ex. deasupra ferestrelor sau intrărilor). Săturile ce au urmat Renaşterii şi-au pus amprenta în modelarea acestui element. Astfel întîlnim: — rupt, ale cărui cornişe se termină în volute; — circular, surmontat de o cornişă semicirculară; — dublu, avînd inserat în timpan un alt f.; — întrerupt, ce lasă loc unei sculpturi sau unui vas; — ascuţit; — în trepte etc. 2. În ornamentica mobilierului, f. încorporează partea centrală, superioară a unor piese reprezentative: dulapuri, bulete, cabinete, oglinzi, jiluri, scaune etc. (fr. *fronton*, it. *frontone*, germ. *Giebelfeld*, engl. *pediment*). L.C.

FROTAJ Procedeu tehnic de inspiraţie suprarealistă, inventat şi folosit de Max Ernst în grafica lui. Constă în aplicarea foil de hîrtie pe un suport lucrat în lemn multicolor şi frecarea apăsată cu creion de grafit a hîrtiei, obţinîndu-se astfel diferite structuri formale cu sugestii imagistice vegetale sau zoomorfe. A.P.

FROTIU 1. În pictură, culoare subţire şi transparentă, aplicată mai mult sau mai puţin omogen, prin atingeri uşoare de pensulă. 2. Strat subţire de culoare transparentă cu care se acoperă unele piese de ceramică. 3. Auritură imitînd pulberea de aur, aplicată pe suprafaţa unor piese de porţelan sau de lemn lăcuit (fr. *frottis*, it. *focco leggero* di *pennello*, germ. *leichter und durchsichtiger Farbauftrag*, engl. *scumble*). L.L. şi V.D.

FRUNZĂ Motiv ornamental folosit în toate domeniile artei, ca şi în scrierea caligrafică din sec.

12, pentru lierele capitale. Există diferite motive de f.: de acant, de ferigă, de iederă, de laur, de lotus, de palmier, de smochin, de stejar, de vișă de vie etc. (fr. feuille; it. foglia; germ. Blatt, engl. leaf). 2. → foliță de aur V.D.

FUNCȚIONALISM Concepție estetică de bază a mișcării Bauhaus și a altor orientări constructiviste — De Stijl, purism —, prin care se afirmă necesitatea adaptării riguroase a obiectului de artă la funcția lui practică, în măsura în care aceasta există. F. a acționat prioritar în arhitectură, artă decorativă, scenografie, design. A.P.

FUNDAL → fond

FUNDAȚIE Parte a unei construcții aflată sub nivelul de călcare original, realizată prin construirea în sol a unei zidări menite să îi creeze acestuia o bază solidă. În funcție de epocă, materialul și tehnica variază destul de mult (fr. fondations, it. fondamenti, germ. Fundamente, engl. foundations). T.S.

FUNINGINE DE TORȚĂ Negru de fum folosit în antichitate. Este consemnat de Dioscoride ca fiind bun pentru prepararea unei cernele de scris. (Ca negru pentru pictură era socotită mai bună funinginea obținută din cuptoarele sticlărilor; probabil că s-a întrebuințat și cea de torță). L.L.

FURNIR Foaie subțire de lemn de esență rară fixată prin înclăiere și presare pe corpul unei mobile construit din lemn obișnuit. Ideea de a lipi straturi de lemn decorativ pe un suport solid datează din antichitatea egipteană și romană, fiind reluată în Renaștere și perfecționată în Europa sec. 17-18. Tăierea f. a fost facilitată, într-o primă etapă, în sec. 15, de fierăstraiele acționate de forța apei, apoi, prin crearea mașinilor mecanice de decupare de la mijlocul sec. 19. În mod curent se aplică două foi suprapuse, prima de bază, apoi, peste ea, cea de „față”. F. oferă avantajul utilizării decorative a esențelor rare și fragile, măbind rezistența mobilei prin suprapunerea straturilor cu fibrele în direcții diferite, eficace mai ales pe suprafețele curbe (fr. placage, it. tarsia, impialleccatura, germ. eingelegte Arbeit, Furnierung, engl. veneer, veneering). C.R. și A.N.

FUS Partea mediană verticală a unei coloane sau a unui pilastru, amplasată între bază și capitel, cu înălțimea sensibil mai mare decât a celor două. F. poate fi neted, canelat, torsat, fasciculat etc. În funcție de epocă și de stil îmbracă trăsături diferite (fr. fût, it. fusto de colonna, germ. Schaft, engl. shaft). V. și coloană, pilastru, ordin T.S.

FUSAIN (fr.) Cărbuna de desen obținută prin arderea incompletă a unei specii de arbust extrem-oriental, acclimatizat în Europa (evonymus europaeus). Este o esență dură și densă, care dă un cărbune moale și omogen, de cea mai bună calitate,

util pentru desenele mari, în lină „jandru”, ca și pentru schițele cu contururi fine. Se șterge cu miază de pline (fr. fusain, it. carboncino, fusaggina, germ. Zeichenkohle, engl. charcoal, black chalk). L.L.

FUTURISM Mișcare literar-artistică la începutul sec. 20, inițiată în Italia, cu ecouri — sub diferite denumiri — și în Franța, Germania, Marea Britanie, S.U.A., România. Declanșat de poetul italian F.T. Marinetti în 1909, prin *Manifestul Poeziei futuriste*, în care proclama necesitatea ruperii de tradițiile culturale estetice a trecutului și instaurării unui nou ideal estetic — exprimarea „vitezei”, a dinamismului vieții și frumuseții produselor tehnicii moderne —, urmat de *Manifestul Pictorilor futuristi* (1910), redactat de pictorul și sculptorul Boccioni, semnat și de Carlo Carrà, Luigi Russolo, Giacomo Balla și Gino Severini, f. și-a prezentat prima expoziție de amploare în 1912, la Paris, apoi la Londra și Berlin. Adoptând iconografic un repertoriu de subiecte menit să redea „mișcarea” și tempo-ul vieții moderne, prin descompunerea și serializarea formelor (*Automobil și zgomot*, de Balla, *Hieroglifa dinamică a Balului Tabarin*, de Severini, *Spusele unui vagon de tramvai*, de Balla), iar pe plan tehnic urmărind, în formulările *Manifestului tehnic al Pictorilor futuriste*, „atenizarea senzației dinamice” și reînnoirea concepției despre spațiu prin „simultanizarea stărilor obiectului plastic”, f. și-a arogat și pretenția unei noi concepții despre viață și cultură. Cu surse în neolimpresionism, cubism și ecouri în orfism, vorticism, f., în ciuda duratei scurte a existenței sale ca un curent organizat, a jucat un rol de seamă în dezvoltarea cinematografului, precum și a muzicii de avangardă. Confruntate însă cu nota zgomotoasă-polemică a programelor, manifestelor și scrierilor f., operele propriu-zise — picturi, desene și sculpturi — ale f. apar surprinzătoare prin finețea, gingășia și rafinamentul lor compozițional și cromatic. Termenul de f. circulă și în înțelesul de artă de avangardă, în general. A.P.

FÜRSTENBERG Manufactură germană de porțelan creată în 1747 de ducul Carol I de Brunswick. În perioada 1770-1814, datorită ameliorării pastel, F. se remarcă printr-o producție înfloritoare. Ornamentele în relief sînt împrumutate din stilul rococo. Figurinele — personaje din *Commedia dell'Arte* — create de artiști renumiți au un modelu savant. Către 1795, se adoptă stilul neoclasic și se imită piesele realizate de celebrul ceramist englez J. Wedgwood (în special cele din bazalt negru și jasp). Pe lângă servicii de masă, se confecționează jardiniere, ansambluri decorative pentru centrul mesei (*surtout de table*), statuete ecvestre, figurine care reprezintă dansatori, maimuțe așezate pe piedestale de formă conică. Manufactura activează și în prezent. Mărcă: litera F cursivă, în albastru; un cal galopînd (după 1770). V.D.

G

GALB Profil ușor curbat al fusului unei coloane sau al corpului unui vas, realizat de sculptor, sau respectiv de modelator, în intenția de a da obiectului maximul de stabilitate, ca și anumite calități plastice și estetice (fr. galbe, it. sagoma, germ. zierliche Rundung, engl. bulge, graceful sweep). V. și entasis T.S.

GALBEN (lat. galbinus) Culoare de bază a spectrului solar, care nu poate fi creată prin amestecul altor culori, și ale cărei lungimi de undă variază între aprox. 550-590 milimicrosi. Pigmenții g. se prepară fie prin prelucrarea unor materii naturale anorganice (în special pămînturi g. din care se obțin culori de o durabilitate foarte mare) sau organice (vegetale și animale), ale căror extracte sînt frumose, dar perisabile, fie pe cale chimică. Culoarele g. cu denumiri particulare sînt: alizarină g., aloe, antrakinonidină g., argyritis, arpigmen, arsenic, arzica, aur mozaic, aureolin, auripigment, aurora yellow, bleaghi, brown pink, capucin, carmin g., chamois, chloré, croc, Dutch pink, English pink, ferite, ferox, gallstone, galbenare, giallorino (de Flandra, de Veneția), gumi-gut, Italian pink, lac (de crupin, de gaude, de garanță g., de rezeda, g. de Paris, g. de sofran, Italian, Robert), lemon yellow, Nargă,

masicot, minette, miniu g., murtarsalg, ooru (atic, auriu, auriu transparent, de Athos, de fier, de ru, g., g. deschis, fluvial, Italian, închis, oran), grecesc, roman, transparent, turcesc), ohri (de Veneția, g. de Tarigrad, g. subțire, iasiticească), orpigment, orpimento, orpin, oxid g. de fier, pămînt (auriu, de Roma, de Siena natural, g. Italian), porporina, puree, quercetină, safran, Schüttelgelb, siena naturală, sil atic, stil de grain, smalt g., sulighen, sofran, terra (de Siena, Eretria, merita), turbid mineral, ultramarin g., Waulack, Weld, zinc chrome. Principalele culori g. denumite ca atare: - biliar, culoare medievală preparată din fierul peștilor mari, cu anumite adaosuri (cretă etc.). Era utilizată ca înlocuitor al auripigmentului, în crisografie (scrierea cu aur); - brilliant, 1. → g. de Neapole. 2. g. produs prin amestec fizic, care seamănă cu g. de Neapole; - citron, 1. → g. de zinc. 2. Nume dat și altor pigmenți g.; - de antimoniu, culoare asemănătoare cu g. de Neapole. Este un antimoniat de plumb; - de barbu, culoare g.-verzuie, intensă și luminoasă, descoperită, se pare, la începutul sec. 19. Este un cromat de bariu, care deși este socotit a fi cel mai bun dintre cromați, se înverzește la lumină și este relativ toxic. Sin. g. permanent, lemon yellow, ultramarin g., g. citron (uneori); - de cadmiu, culoare din seria celor mai strălucitoare și durabile culori moderne. Obținut de Stromayer și Hermann, în 1817, g.d.c. este o culoare intensă, luminoasă, rezistentă. Frecat cu ulei, are o siccativitate medie, acoperă bine, este stabil la lumină și la agenții atmosferici (sortimentele cele mai deschise au totuși o relativă stabilitate). Utilizabil în toate tehnicile picturii, este comercializat în tonuri deschise, medii, închise, citron etc. Sin. aurora yellow, g. de Orient; - de cadmiu-citron, pigment asemănător celui de lămîie (este o sulfură de cadmiu), inferior celorlalte culori de cadmiu, din cauza surplusului de sulf; - de China → auripigment; - de cobalt → aureolin; - de crom, culoare caldă și strălucitoare, apărută în 1809 (cromat de plumb),

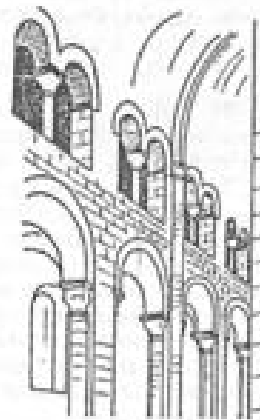
prepută în industria coloranților deoarece cromatica se intensifică facilitând producerea, prin amestec fizic, a mai multor pigmenți variați ca ton și ieftini. Acoperă bine, însă rezistă mediocru la lumină (se înverzește și se întuneacă mai ales în stadiul inițial), nu rezistă nici la emanațiile sulfuroase aflate în atmosferă, se întuneacă în amestecul cu majoritatea coloranților. Tehnologii recomandă excluderea lui de pe paleta picturii. Sin. g. (de Köln, de Leipzig, de Paris), crom g. : - de fier → g. de mars; - de Hanse, culoare pală, preparată pe baza unui colorant sintetic modern (pigment yellow), cu putere de acoperire medie sau redusă, utilizabilă în tehnicile picturii de gevalet. Sin. g. monolit; - de India, → g. indian; - de Kassel → g. Turner; - de Köln → g. de crom; - de Leipzig → g. de crom; - de mars, g. asemănător ochiului natural, dar mai strălucitor și mai transparent, stabil la lumină și în amestecuri. Compoziție chimică: oxid de fier precipitat. Sin. oxid g. de fier, g. de fier, ferite, ferax; - de mercur, g. ca lămâie, foarte toxic, fără durabilitate (se întuneacă), astăzi lăsat din uz. Este un sulfat bazic de mercur. Sin. turbit mineral, g. mineral; - de Montpellier → g. Turner; - de Neapole, culoare fabricată în nuanțe pale, consemnată în sec. 15 de Cennino Cennini sub numele de giallorino. Se presupune a fi fost o rocă vulcanică produsă de Vezuviu și preparată ca pigment la Neapole, în cantități mici, după procedee obscure. Este întrebuințat până astăzi, în toate tehnicile. Pe lângă pigmentul natural, foarte căutat și ca atare scump, există și unul preparat pe cale chimică (giallorino di Flandra sau di Venezia). Chimic, g.d.N. este un antimoniat de plumb. Liber, pigmentul are o excelentă stabilitate la lumină, o scabitate bună, acoperă bine, este însă toxic, se alterează la contactul direct cu fierul (nu trebuie atins cu cuțitul de paletă) și are defectele colorilor de plumb. Rezistența lui pare determinată de puritatea chimică (fiind uneori imitat prin amestec fizic). Denumiri vechi: g. (de antimoniu, de Tarigrad, de Venezia), giallorino (di Flandra sau di Venezia). Sin. g. brillant; - de Orient → g. de cadmiu; - de Paris → g. de crom; - de plumb → masicot; - de primula, g. cu compoziție incertă (crom, zinc etc.); - de stronțiu, pigment cu o nuanță verzuie, luminos și durabil. Este un cromat de stronțiu apărut în 1836; - de șofran, culoare g.-aurie intensă, obținută prin prelucrarea stigmatelor și petalelor de șofran (*crocus sativus*), sau șofrănaș (*carthamus tinctorius*). Instabilă la lumină, ca toți coloranții organici, a fost folosită totuși în pictura medievală de manuscris, ca tempera sau pentru obținerea unor verzuri. Sin. croc, safran; - de Tarigrad → g. de Neapole; - de Venezia → g. de Neapole; - de zinc, culoare vie, ușor verzuie, fabricată către 1850. Este un cromat de zinc și de potasiu. Instabilă la lumină și în amestecuri (ca toți cromajii), este superior g. de crom și inferior celor de bariu și de stronțiu. Sin. g. citron, jaune bouton d'or, zinc chrome; - indian, g.-auriu intens, luminos și transparent, cu o nuanță inimitabilă, folosit

în pictura murală a Extremului Orient (China și India). În Europa a pătruns abia către 1800. Este o sare a acidului euxantinic, asociat cu oxidul de magneziu. Scumpă, culoarea era importată din India, unde se prepară, după unii, prin încălzirea deieșurilor de vită în frunze de mangoier, după alții, din urina vacilor sau a cămălelor hrănite cu asemenea frunze. Rezistă relativ bine la lumină și în amestecuri, are o putere de acoperire medie, e lipsită de toxicitate, dar parțial solubilă în apă. Astăzi este înlocuită cu lacuri g. moderne sau imitat cu aniline. Sin. g. de India, Purse; - Kessler → g. Turner; - mineral → g. Turner, g. de mercur și turbit mineral; - monolit → g. de Hanse; - permanent → g. de bariu, sau diverși pigmenți sintetici; - regal 1. auripigment preparat (artificial), probabil pe la începutul sec. 18, perisabil și foarte toxic. 2. alt nume al masicotului; - Turner, culoare ale cărei tonuri variază de la un g. deschis spre oranj și brun (brevetată în 1871 de James Turner, sau atribuită pictorului englez William Turner, care ar fi descoperit-o în 1809). În sec. 19 a fost larg folosită, deși este instabilă în amestecuri și cu vremea se întuneacă. Culoare de plumb (o combinație între clorura și oxidul de plumb). Uneori poartă denumiri confuze, Sin. g. (de Kassel, de Montpellier, Kessler, mineral, patent) (fr. jaune, it. giallo, germ. Gelb, engl. yellow). L.L.

GALBEN „JONQUILLE“ (fr.) Culoare de fond de un galben palid, specifică pieselor de porțelan executate în manufacturile franceze Vincennes și Sèvres, după 1753 (fr. jaune jonquille, it. glunchiglia, germ. Jonquillengelb, engl. jonquil). V.D.

GALERIE 1. Sală spațioasă în castelele feudale, precedind spațiile de reprezentare sau făcând legătura dintre ele. În palatele din Renaștere, baroc și clasicism, g. dobândesc o importanță sporită, câștigând în dimensiuni și în decor: plăfoane decorate, pereți acoperiți cu oglinzi (G. Oglinzilor de la Versailles, proiectată de Ch.H.Mansart, 1678-1684, și decorată cu picturi de Le Brun), tapiserii sumptuoase etc. Multe dintre aceste g. având o întreagă latură străpunsă de ferestre mari, au fost folosite, mai ales în sec. 18, pentru expunerea unor colecții de tablouri (la Belvedere, Viena; la Sanssouci, Potsdam etc.). De la această din urmă funcție, termenul s-a extins la 2. g. modernă: sală sau complex de săli de expoziții de artă, adăpostind permanent sau temporar una sau mai multe colecții, grupaje din creația unui sau mai multor artiști etc. 3. Denumire dată ultimului rând de scaune de la balconul unui teatru sau cinematograful (fr. galerie, it. galleria, germ. Gallerie, engl. gallery); - arcată, tip de gang lat, boltit, care înconjoară pe toate laturile o curte interioară, spre care se deschide prin o succesiune de arcade sprijinite pe coloane. Își are, în general, originea în atrium antic. Situată pe unul sau pe două nivele, g.-a se întâlnește curent în caravanseriile orientale sau în hanurile Europei de Sud-Est, din sec. 18-19 (Hanul lui Manuc, București,

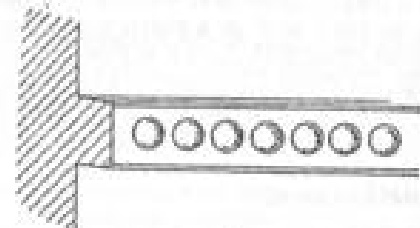
c. 1805; Hanul Niculi, Tinovo, începutul sec. 19). 1. În marile minăstiri catolice, gang boltit, cu arcade spre curtea interioară (de regulă, pe un singur nivel), decorat adesea cu picturi și sculpturi, servind ca loc de meditație și de recreere pentru locuitorii ansamblului monastic. Au cunoscut o mare dezvoltare în romanicul târziu și în gotic, în Franța, Italia și țările din Europa Centrală (fr. galerie de cloître, it. galleria di chiostro, germ. Kreuzgang, engl. cloister-walk). 2. Tip similar de spațiu, dar având numai funcția de a facilita accesul în diferitele încăperi ale unei minăstiri ortodoxe, ca și legătura dintre nivele prin intermediul foișoarelor, regăsit și în arhitectura monastică din țările române (cel mai vechi exemplu păstrat, la Minăstirea Comana, jud. Giurgiu, c. 1588), unde se pare că au fost interpretate modele orientale, venite prin tradiția athonită. 3. Spațiu foarte îngust, scund, care înconjoară la nivelul superior absida principală a unei mari biserici romane, mai cu seamă din spațiul renan (Köln, Bonn, și în Italia, Siena), deschisă spre exterior prin o succesiune de mici arcade semicirculare sprijinite pe colonete (fr. galerie naine, it. archetate pensil, germ. Zwerggalerie). T.S.

GALLÉ Manufactură de sticlărie și de mobilier înființată la Nancy de Emile Gallé (1846-1904), renumit sticlă, ceramist și ebenist francez. Intemeietorul Școlii de la Nancy, în jurul căreia s-au întrunit cei mai de seamă artiști și artizani pentru a promova idealurile mișcării Art Nouveau. Spirit creator și entuziast, G. a inventat tehnici și forme noi, inspirându-se din natură (flori de cimp, flori rare, ciulin, plante acvatice, insecte etc.). Formele vaselor sale sînt asimetrice sau alungite, au un colorit bazat mai ales pe tonuri închise (brun, violet, verde, gri), iar tehnicile preferate sînt marchetăria de sticlă, sticla opacă, sticla gen camee; lămpile create de el sînt în formă de clipeș sau de pagodă. Piese de cea mai valoroasă sînt unicate sau reproduce în 2-5 exemplare, dar fabrica sa a realizat totodată și obiecte în serie, accesibile ca preț marelui public; ele — deși au formele, ornamentele și culorile

caracteristice operelor marelui artist, purtînd și semnătura acestuia — nu prezintă calitatea și valoarea artistică a lucrărilor originale, fiind executate de elevii sau de imitatorii săi. Fabrica G. a continuat să activeze pînă în 1931. Piese de mobilier cu marchetărie de diferite esențe de lemn au forme și ornamente caracteristice stilului Art Nouveau și poartă semnătura lui G. Creator al unor opere remarcabile, apreciat încă din timpul vieții, el figurează în aproape toate muzeele și colecțiile din lume cu vase, lămpi și piese de mobilier. V.D.

GALON 1. Panglică, șiret sau bandă din mătase, lînă sau metal, cusută pe marginea draperiilor și a mobilierului capitonat, pe pături sau pe minciile unor uniforme militare. 2. Motiv ornamental constituit dintr-un șir de perle, aplicat pe o bandă cu profil ușor reliefat, folosit în arhitectură (fr. galon, it. gallone, germ. Litze, engl. braid, lace). V.D.

GALVANOPLASTIE Procedeu de multiplicare a unui clișeu de lemn, pentru a permite tiraje numeroase. Constă în mularia lemnului în ceară, urmată de culundarea într-o soluție de sulfat de cupru și supunerea la trecerea de curenți electrice, care acoperă mularul cu o peliculă de cupru. Această peliculă înlocuiește la tiraj clișeul primitiv, care se păstrează ca matriță pentru eventuale noi galvanizări (fr. galvanoplastie, it. galvanoplastica, germ. Galvanoplastik, engl. galvanoplastic). A.P.

GAMĂ CROMATICĂ 1. Suliță de două sau de mai multe culori armonizate după legile acordului cromatic, în care una dintre ele, dominantă, le determină și le subordonează pe celelalte. Pictorii și teoreticienii artei desosebesc în general două tipuri de g.c.: simple și compuse. - simplă poate fi alcătuită din două sau trei culori. Cea din două culori însumează tentele obținute prin amestecul fizic treptat dintre două complementare, sau dintre alte două culori opuse cromatic, una caldă, alta rece; tentele rulate care rezultă pot fi, sau nu, amestecate cu alb; în ansamblul final, una din cele două culori trebuie să se impună ca dominantă. G.c.-a. din trei culori este o variantă a g. cu două culori, îmbogățită cu a treia (la care poate fi, de asemenea, adăugat alb); una din cele două culori de bază se va impune și de astă dată ca dominantă; - compusă este mai complexă. Față de g.c. simplă care se dezvoltă plecînd de la o singură pereche de complementare

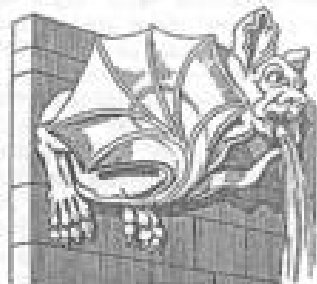
g.c.c. se formează, de obicei, plecând de la două sau chiar de la toate cele trei perechi de complementare, adăugând sau nu un albu colorilor. În prezența aștor culori haosul și busculada cromatică pot fi evitate numai prin ierarhizare. De pildă, în cazul utilizării a trei perechi de complementare, una din perechi va trebui să se impună prin forță cromatică sau prin înțindere, deci va fi exaltată, o a doua pereche va fi temperată, iar a treia va fi redusă și mai mult. Dar și în perechea forte de complementare paritatea va fi neavenită, una din cele două culori trebuind să dețină funcția de solist, să fie deci dominantă care subordonează și impune tonalitatea întregului ansamblu cromatic. 2. Serie de culori desfășurate natural în spectru, pure sau rezultate prin amestecuri succesive. L.L.

GANOSIS (gr.) Procedeu tehnic antic (folosit de greci și romani) de acoperire cu un strat subțire de ceară a statuiilor sculptate în marmură ori turnate în ghips, cu dublul scop, de a proteja operele față de umiditatea atmosferică și de a le păstra albul prea puternic. Era utilizat și pentru protecția cinabruului din picturile murale; după Vitruviu, se aplica un amestec de ceară pură și puțin ulei, care la sfârșit se lustruie. L.L.

GARAFĂ → carafă

GARDEROB Dulap de haine. La origine ladă-cuțăr în care veșmintele erau așezate orizontal. Prin extindere, cameră specială în care se păstra îmbrăcămintea. Din sec. 16, moda spaniolă impunând veșminte rigide, susținute de sime și vături, se adoptă dulapul, ca o ladă așezată vertical, cu 1-2 uși, permițând suspendarea hainelor. În prezent g. este integrat în garnitura mobilei de dormitor (fr. *garderobe*, it. *guardaroba*, germ. *Kleiderschrank*, engl. *wardrobe*). V. și dulap C.R. și A.N.

GARGOUILLE Accesoriu de arhitectură plasat la nivelul inferior al pantelor acoperșurilor, care permite deversarea apei de ploaie la oarecare distanță de

zidul edificiului, pentru a împiedica formarea umidității de infiltrație. Denumirea de g. este dată, de obicei, formelor îmbrăcate de aceste piese în arhitectura gotică: animale fantastice, dispuse în șiruri la marginea acoperșurilor, prin a căror gură ținește apa provenită de pe acestea (fr. *gargouille*,

it. *doccia di gronda*, *doccione*, germ. *Wasserspeier*, engl. *gargoyle*, *projecting spout*). T.S.

GARSONIERĂ Termen de origine franceză (apartamentul unui celibatar), folosit pentru o locuință confortabilă, de mici dimensiuni, compusă din o singură cameră mare sau o cameră dublă, un vestibul mic, o baie și o bucătărie foarte mică (chicinetă); este situată într-o casă de raport sau într-un bloc de locuințe (fr. *garçonnière*, it. *apartamentino da scapolo*, germ. *Junggesellenwohnung*). T.S.

GAURĂ Zonă colorată (mai mică sau mai mare) dintr-o suprafață pictată care lasă impresia de gol, de deschidere. Este o „Inconsecvență” în structura imaginii, provocată de tușe mărunte sau de un întreg ecran, care nu se integrează în ansamblul cromatic și valoric, apărând ca o gaură. L.L.

GAZ 1. Tesătură ușoară de mătase sau în, foarte fină și transparentă, ale cărei fire de urzeală și de bățură sînt distanțate; folosită la confecționarea șalurilor, podoabelor de cap și a perdelelor. 2. Dantelă executată cu acul, formînd un motiv ajurat (*point de gaze*); atelierele din Bruxelles utilizează acest punct pentru rețeaua din mijlocul motivelor florale. Termenul derivă de la numele orașului Gaza (fr. *gaze*, it. *velo*, germ. *Gaze*, engl. *gauze*). V.D.

GĂLBENUȘ (DE OU) Partea galbenă a oului (compusă, în principal, din apă, albumină, ulei de ou și sulf), întrucît conține ulei, cîei și apă, este o emulsie naturală foarte rezistentă. A fost folosit încă din antichitate pentru prepararea unor culori pe bază de apă, a căror durabilitate este atestată de trecerea timpului. Continuă să fie folosit pentru crearea temperelor cu ou, în care pigmenții se amestecă fie numai cu g. și apă, fie cu emulsii artificiale. Introdus în culori într-o cantitate prea mare, g. provoacă, după uscarea pastei, cracluri și cojiri (fr. *jaune d'oeuf*, it. *giallo d'uovo*, germ. *Eigelb*, *Eidotter*, engl. *yolk of an egg*). L.L.

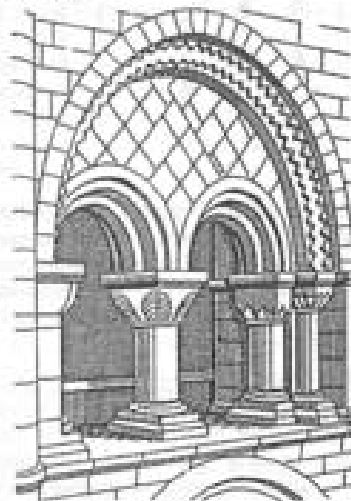
GEAMIE → moschee

GELATINĂ Materie adezivă care intră în compoziția cîeturilor animale (de oase, piele etc.) utilizate de pictori. Extrăsat prin tratament chimic din oaseina (colagenul) prezentă în oase, cartilaje și țesuturi animale, g. purificată nu are culoare, gust și miros. Chimic, este asemănătoare albuminei. Se întrebuințează la prepararea grundurilor tradiționale pe bază de gelatină. Pentru că la umezeală se umflă, cedează și mușcălește, provocînd degradarea grundurilor, sînt necesare măsuri de conservare (fr. *gelatine*, it. *gelatina*, germ. *Gelatine*, *Gallert*, engl. *gelatine*). V. și conservanți L.L.

GEMĂ 1. Termen generic pentru orice fel de pietre prețioase (diamant, smarald, safir, rubin), semi-prețioase (topaz, ametist, granat, opal, acvamarin),

opace (peruzea, lapislazuli, jad, cornalină, agat etc.) G. există în natură în număr destul de mare. G. se taie și se șlefuiască după diferite metode; unele se gravează în adîncime (intale) sau în relief (*camee*). Foarte răspîndite ca piese de podoabă și orfevrărie, din antichitate pînă în sec. 18. 2. Cristal colorat cu un oxid metalic, care imită g. (fr. *gemma*, it. *gemma*, germ. *Gemme*, *Edelstein*, engl. *gem*). V.D.

GEMINAT Adjectiv, folosit la plural, aplicat unor elemente de arhitectură identice, care sînt puse în operă alăturat, cite două: coloane g., arce g., ferestre g. (fr. *jumeés*, it. *abbinato*, germ. *gekoppelt*, engl. *geminated*). T.S.

GENEZA 1. Prima carte a Vechiului Testament care relatează crearea universului și a omului de către Dumnezeu în decursul a șapte zile, ca și episoadele legate de păcatul lui Adam și al Evei, izgonirea din rai, uciderea lui Abel etc., faptele patriarhilor evrei pînă la moartea lui Iosif în Egipt. 2. Ciclu iconografic cuprinzînd o suită de scene care au ca subiect numai începutul respectivei cărți pînă la uciderea lui Abel. Sin. *Facerea*. T.S.

„GEOMETRIE SECRETĂ” Expresie folosită în ultimele decenii pentru a denumi sistemul de linii geometrice, traseele, șarpantele care ordonează și „compun” suprafața unei opere pictate. (Sintagma se bucură de o largă circulație mai ales după publicarea în anul 1963, la Paris, a lucrării *Geometria secretă* a pictorilor de Charles Bouleau.) Linile „de forță” coordonatoare variază după temă și după cadrul operei — dreptunghiular, pătrat, rotund etc. —, după gustul epocii și al artistului. Avînd ca sursă intuiția și experiența creatorului, controlate de inteligența sa, figurile geometrice rezultate pot să fie simple sau de o mare complexitate. L.L.

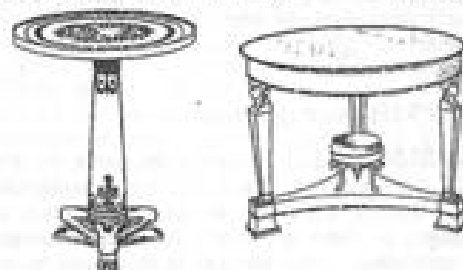
GEORGIAN TIMPURIU, STIL — Stil care caracterizează arhitectura și decorativismul britanic la

începuturile dinastiei de Hanovra, sub domniile lui George I (1715-1727) și George II (1727-1760), pînă spre 1750, și care coexistă cu stilul Kent, fiind reprezentativ pentru păturile lăse ale societății engleze a vremii. În opoziție cu clasicismul de nuanță palladiană al stilului Kent, s.G.T. se caracterizează prin continuarea tradițiilor școlii lui Wren și Vanbrugh în arhitectură și prin dezvoltarea modelelor puse în circulație în epoca Restaurației și Queen Anne. Dominantele cromatice ale interiorului G.T. sînt mult mai luminoase decît în stilul Kent. Spre 1740, tapetul de hîrtie pictată e frecvent folosit. O inovație a epocii o constituie sufrageria, care se va generaliza însă în a doua jumătate a secolului (engl. *Early Georgian*). V. și stil Kent C.D.

GESO (it.) Numele ipsosului folosit pentru alcătuirea vechilor grunduri italiene. L.L.

GESTUAL → action painting

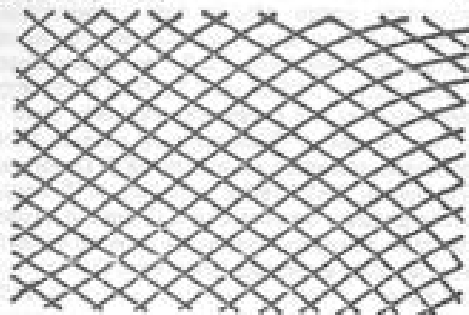
GHÉRIDON Măsuță rotundă cu un singur picior sau triped, care în sec. 17 servea drept suport pentru sfeșnice (numele de g. fiind preluat de la un personaj de comedie care purta o luminare). La început, ca un pilastru sau o coloană din lemn sau metal fixată între două discuri, în stilul Ludovic XIII, piciorul g. era sculptat, reprezentînd figuri alegorice sau un sclav maur ținînd un platou. La sfîrșitul sec. 18, g. servea ca măsuță de scris, iar în stilul Empire, platoul din marmură era bordat cu o mică galerie de aramă (fr. *guéridon*, it. *tavolino ad un sol piede*, germ. *Nippisch*, engl. *pedestal table*, *round table*). C.R. și A.N.

GILDĂ În Europa apuseană, corporație medievală de artiști și meșteri al cărei statut reglementează drepturile și îndatoririle acestora și dreptul de deținere a unei arte. Printre cele mai vechi se numără g. pictorilor și g. orfevrilor (fr. *gilde*, *ghilde*, it. *corporazione d'arte*, germ. *Gilde*, *Zeche*, engl. *guild*). V.D.

GHIOȘIU Ornament în adîncime sau în relief, format din linii simetrice, paralele, ondulate sau încrucișate, care constituie desenul tonului; folosit mai ales în arta bijuteriei și a orfevrăriei (ornamentarea capacelor de ceas, a casetelor, a etuiurilor etc.). Motiv caracteristic sec. 18, executat manual pînă în sec. 19; astăzi se execută mecanic, cu mașini

de mare precizie și finețe (fr. *guilochis*, *guiloché*, it. *rabeschi*, germ. *Guilöschierung*, engl. *guiloché*, *chequered pattern*). V.D.

GHIPS (gr. *gypsos*) 1. Sulfat natural de calciu, hidratat. Este o rocă sedimentară prezentă în depozite naturale sub diverse forme (alabastrul, o varietate superioară de culoare foarte albă, curat, cristalin, cu aspect de marmură translucidă, selenitul, semiopac, colorat în galben auriu etc.). Prin arderea materiei naturale la o temperatură de aprox. 150°C, aceasta se transformă în ipsos (care în vorbirea curentă este adesea confundat cu g.). G. nativ, măcinat și frecat cu clei, pare a fi fost utilizat la grunduirea suporturilor lemnoase; sculptorii îl cioplesc câteodată direct. Întrucât are o duritate scăzută. Denumiri vechi, în erminii: gips, ipsos nears, piatră trînd, sarea mîlei etc. Sin. piatră de ipsos, alb mineral, terra alba. 2. În erminii, termenul g. denumește uneori și creta. 3. Nume generic pentru obiecte sau ornamente arhitectonice turnate în acest material (fr. *gypse*, it. *gesso*, germ. *Gyps*, engl. *gypsum*). L.L.

GHIPSOTECĂ → gipsotecă

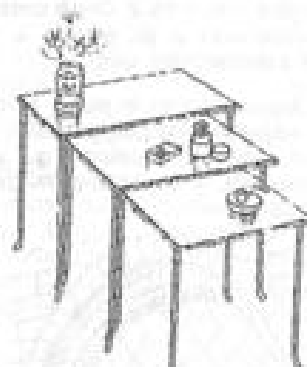
GHIRLANDĂ Motiv decorativ în formă de fișe suplă, reprezentînd frunze, flori și fructe legate între ele; folosit în arhitectură (în jurul coloanelor, pe frontoane, pe panouri) și în arta decorativă. Cunoscut din antichitate; foarte frecvent în Renaștere și mai ales în sec. 17-18. În stilul neoclasic (sfîrșitul sec. 18) se introduc g. stilizate (fr. *guirlande*, it. *ghirlanda*, germ. *Laubgewinde*, *Blumengehänge*, engl. *garland*). V.D.

GHIULBAHAR (turc.) Nume purtat în erminii de Siena arsă sau de sinopia. Sin. *culpahar*, *gulbahar*. L.L.

GIALLOIRINO Culoare galbenă (pomenită de C. Cennini) utilizată în tempera pe panou și în frescă. Se crede că este galbenul de Neapole sau, poate, litarga. L.L.

GIGONE Gambură de trei măsuțe de măriri diferite, folosite pentru a servi ceaiului și care prin glisare se pot stivuiri ocupînd locul unuia singure.

Numele provine de la un personaj cunoscut din teatrul francez de marionete, mama Gigogne, cu mulți copii care-i ies de sub fustă (fr. *table gigogne*, germ. *Jourisch*, *Tischaltze*, engl. *nest of tables*). C.R. și A.N.

GILOTAJ Procedeu fotomecanic, inventat de Firmin Gillot în 1851, pentru gravarea desenelor în relief pe zinc, în vederea obținerii clișeului zincografic destinat imprimării tipografice. G. a fost utilizat în special în sec. 19, în ilustrația de carte. Sin. *paniconografie*. A.P.

GINECEU (gr.) 1. În locuințele orientale, spațiu rezervat femeilor și copiilor, alcătuit din apartamente și curți separate de cele ale bărbaților. În lumea musulmană, cunoscut sub numele de harem (fr. *gynécée*, it. *gineceo*, germ. *Frauengemach*, engl. *gynaecium*). 2. Prin extensie, în bisericile bizantine timpurii, spațiu situat deasupra navelor laterale, amenajat sub forma unor tribune, de unde asista la slujbe împărăteasa și curtea sa feminină. Sin. *matroneum*. Tradiția acestor tribune s-a păstrat și în unele biserici românești (Biserica Domnească din Tîrgoviște, 1583-1585; Biserica fostei Mînaștiri Strehala, jud. Mehedinți, 1645) (fr. *gynécée*, it. *matronea*, germ. *Frauenempore*, *Frauentribüne*). T.S.

GINTARIU → verni

GIORNATA (it.) Porțiune de frescă pictată într-o zi. Pentru că stratul superior de frescă (*intonaco*) nu încorporează culorile decît pe parcursul unui număr redus de ore, freschiștii își propun zone de lucru posibil de terminat într-o singură zi. Cînd sînt distribuite succesiv pe orizontală, g. alcătuiesc ceea ce se numește *panata*. Limitile lor sînt marcate prin ușoare incizii în tencuială, astăzi pot fi recunoscute porțiunile lucrate zilnic de meșterii renașcențiști (Masaccio, Michelangelo etc.), care adesea nu depășesc 1-2 m² (fr. *journée*, it. *giornata*, germ. *Tageswerk*, engl. *daywork*). L.L.

GIPSOGRAFIE Procedeu de gravură în adîncime în care placa de gravură este din ghips, iar

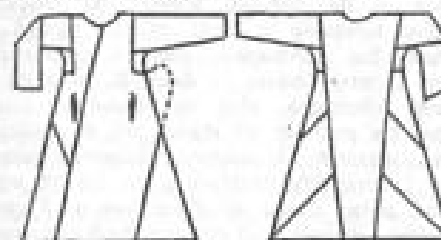
imprimarea desenului se face prin presiune, fără incerneluire, pe o hîrtie umedă (fr. *gypsographie*). A.P.

GIPSOTECĂ (gr. *gypsos*, *ghips*, *theke*, ladă) Colecție de mulate după statul și reliefuri din diverse epoci istorice, din antichitate pînă în sec. 19. Sin. *gipsotecă* (fr. *gypsothèque*, it. *gipsoteca*). C.R.

GIRANDOLĂ 1. Candelabru din cristal, în formă de piramidă, cu mai multe brațe, de care atîrnă adeseori pandelocuri, și cu locașuri pentru luminări. Apare în Europa la mijlocul sec. 17; frecvent întîlnită în sec. 18 în castelele italiene, franceze și germane. 2. Cercei în formă de lacrimă, cu trei pietre, atîrnate de o piatră centrală, de obicei circulară (sec. 17-18). 3. Pandantiv constituit dintr-un motiv central de care sînt suspendate pandelocuri cu perle sau diamante; foarte răspîndit în sec. 18-19 (fr. *girandole*, it. *candelabro*, *girandola*, germ. *Standleuchter*, engl. *girandole*). V.D.

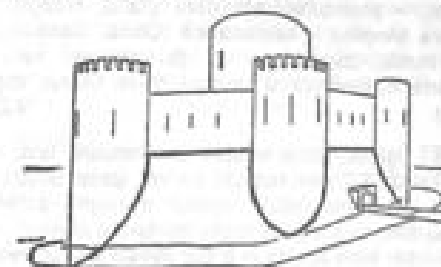
GISANT (fr.) Sculptură funerară care reprezintă defunctul culcat pe spate peste o lespede, uneori, cu minile împreunate în gestul rugăciunii. Specifice artei occidentale, pietrele funerare cu g. apar în țările române mai ales în Transilvania (g. lui Negru Vodă de la Argeș, sec. 14; g. lui Iancu de Hunedoara din Catedrala din Alba Iulia, sec. 15 etc.) (fr. *gisant*, it. *status giacente*, germ. *Grabmalfigur*, engl. *recumbent effigy*, *reclining figure*). C.R.

GIUBEA (turc. *düppeh*) Haină lungă, din stofă fină sau catifea, deseori înflorată, căptușită cu blană scumpă, croită pe talie și cu mânecile desfăcute pînă la cot, purtată în țările române, în epoca fanariotă, de boieri și boleroalce, deasupra anterului. A.N.

GÎRLICI Spațiu de acces spre o pivniță, comunicînd direct cu exteriorul, realizat în pantă, cu sau fără trepte, și acoperit fie cu o boltă semicilindrică rampantă, fie cu un tavan cu grinzi. În arhitectura din Țara Românească este frecvent adăpostit la primul nivel al rezalitului creat de foisor, deschiderea spre exterior fiind marcată de o arcadă semicirculară (Casa domnească de la Mînaștirea Brebu, jud. Prahova, 1640-1650). Există și sisteme în care g. este înglobat corpului principal construit (Casa domnească de la Mînaștirea Bistrița, jud. Neamț, sec. 16). T.S.

GLACIS (fr.) În arhitectura fortificată, pantă de teren (val) precedînd spre construcția întărită un șanț practicat în terenul liber din jur (fr. *glacis*, it. *splanata*, germ. *Abhang*, engl. *sloping bank*). T.S.

GLAF Porțiune de zidărie reprezentată de grosimea acesteia, corespunzătoare golului unei ferestre sau uși. În arhitectura medievală, fie întregul perimetru, fie numai una sau unele din părțile sale (arcul superior, latura de la bază) pot fi evazate spre interior. Sin. *ambrazură* (fr. *embrasure*, it. *stombatura*, germ. *Fensterleibung*, engl. *splay*). T.S.

GLASIU (fr.) Strat subțire de culoare transparentă, pură și foarte diluată, suprapus peste un strat bine uscat, de obicei opac și mai luminos. Este unul dintre mijloacele specifice de expresie ale picturii în ulei, începe să fie folosit încă din perioada premergătoare frașilor Van Eyck, dar abia prin el își dezvăluie posibilitățile. Cu ajutorul g., marii maeștri (Tițian, Rembrandt, Rubens etc.) au creat paste extraordinare ca transparență, profunzime și prețiozitate. O dată cu pictura impresionistă este abandonat. În zilele noastre, unii îl consideră un procedeu depășit, alții îl confundă cu lavul, adesea resursele lui expresive sînt ignorate. Execuția g. presupune prezența rășinilor (vernurilor) și este facilitată de folosirea pigmenților fini. Se aștern cu ajutorul pensulelor cu părul moale, într-unul sau în mai multe straturi. Aceeași culoare aplicată ca g. peste un strat opac crește ca saturație și strălucire cromatică, dar scade ușor ca luminozitate. Datorită amestecului optic realizat prin suprapunere, cu ajutorul g. pot fi create culori noi, cu neputință de obținut prin amestecuri directe, făcute pe paletă (fr. *glacis*, it. *velatura*, germ. *Lasur*, engl. *glaze*, *glazing*, *scumble*). L.L.

GLASVAND (germ.) Cadru vitrat alcătuit din o ramă de lemn compartimentată, cu ochiuri de sticlă, cu părți fixe și batanți mobili, înlocuind total un perete, sau cea mai mare parte a sa (germ. *Glaswand*). T.S.

GLAZURĂ Substanță vitrificabilă, transparentă, incoloră, opacă sau colorată, care se aplică pe unele piese de ceramică (în special de porțelan fin) pentru a le face impermeabile și a le conferi o strălucire deosebită. Cunoscută de popoarele extrem-orientale,

de egipteni, de greci și de romani (care foloseau g. roșie și neagră), s-a extins în toată Europa. Există cinci feluri de g.: - **alcalino-silicioasă** (Egiptul antic și Europa modernă); - **plombiferă** (China, Spania, Franța); - **plombifero-staniferă** (Italia, Franța); - **sulfurată** (Anglia); - **feldspatică** (China, Germania). Sin. *vernis, cuvertil, email* (fr. *glacure, vernis, couverte, it. invetriatura, vernice*, germ. *Glasur*, engl. *glaze*). V.D.

GLET (germ.) Strat subțire de tencuială fină, nu mai gros de 1-2 mm, realizat din var, ipsos, uneori și ciment, sau amestecul, aplicat deasupra zidăriei propriu-zise, în scopul netezirii mortarului obișnuit, ca intermediar între acesta și o zugrăveală sau un decor ulterior. G. este o bună și necesară pregătire a peretelui pentru pictura lucrată în tehnicile de tip tempera, ulei etc., dar nu pentru frescă (germ. *Gliatt*, *Glitte*). L.L. și T.S.

GLICASMĂ → glycasm

GLICOFILUSA (gr.) Denumirea unui tip iconografic al Maicii Domnului, foarte răspândit în lumea ortodoxă, în care aceasta este reprezentată bust, ținând pruncul pe un braț și îmbrățișându-l cu celălalt; cele două personaje au obraji lipiți, într-un gest de tandrețe, copilul ținând uneori o mână după gâtul mamei (fr. *Vierge de tendresse*, germ. *Gottesmutter des Rührens*). T.S.

GLIPTICĂ (gr. *glyphein*, a grava) Artă de a grava pietre prețioase fie în profunzime (*intaglio*), fie în relief (*camee*). Tehnica înfățișată încă din preistorie, se remarcă în Mesopotamia (cilindri de sigiliu), în Egipt (scarabe), și cunoaște o mare dezvoltare în zona egeeană și greacă. Aplicată la pietre de diferite dimensiuni și forme, ce erau de obicei prinse într-o montură de metal prețios, g. cunoaște apogeul prin gravorii greci și romani. Reprezentând elemente heraldice sau portrete, pietrele gravate erau adesea semnate. După căderea Romei, g. cunoaște o perioadă de decadență. În Evul Mediu este folosită din ce în ce mai rar, fiind în schimb preluate camee antice și folosite la decorarea relicvarelor. În sec. 15, familia Medici relansează gustul pentru această tehnică în Italia, de unde este răspândită mai apoi în Franța și în lumea europeană. I.C.

GLIPTOTECĂ Muzeu constituit în exclusivitate din colecții de pietre gravate, opere de sculptură, cu precădere din antichitate. De renume este G. din München (fr. *glyptothèque*, it. *gliptoteca*, germ. *Glyptothek*, engl. *glyptotheca*). C.R.

GLORIE Motiv decorativ constând din o serie de forme geometrice simple (cercuri concentrice, cercuri realizate din triunghiuri, romburi, mandorle) sau întretăiate (pătrate sau romburi formând stele cu 8 colțuri), multicolore sau monocrome, care înconjoară imaginea lui Hristos prezentat în diferite ipostaze

(Pantocrator, Deisis, în scenele Înălțării, Adormirii Maicii Domnului etc.). Sin. *slavă*. T.S.

GLUGĂ Capișon din țesătură, piele etc., care acoperă capul și gâtul până la umeri, deseori prins de o pelerină. Purtată în Roma antică g. (singură sau legată de pelerină) a fost transmisă vestimentației medievale europene, laice sau ecleziastice, ca și garderobei boierimii românești din sec. 14. În costumele gotice, g. era continuată de o pelerină scurtă; în sec. 15, era prevăzută cu un moț lung și marginea pelerinei dințată, fiind, uneori, așezată cu deschiderea pentru obraz pe creștat, iar pelerina și moțul răsucite ca un turban (fr. *cagoule*, it. *cappuccio*, germ. *Mönchskutte*, engl. *hood*). A.N.

GLYCAȘM În erminile bizantine, este culoarea de pasaj dintre proplasmă și carnație, cu ajutorul căreia se redau volumele. Se compune din „două părți carnație și proplasmă numai o parte, ori și mai puțină” (Dionisie din Furna) și este aplicat fie ca strat distinct (juxtapus tonurilor de lumină și umbră), fie ca strat suprapus peste proplasmă, dar destul de transparent pentru a putea fi aplicat în degradeu. Sin. *semicarnație, indulcine, glicasmă*. L.L.

GOBELINS Renumită manufactură franceză de tapiserii, constituită prin regrouparea în 1662 — din inițiativa ministrului de finanțe Colbert — a mai multor ateliere pariziene în localul, situat în cartierul Saint-Marcel, al vopătoriei familiei Gobelin (a cărei activitate este semnalată din 1440). Forma plurală a numelui G. este adoptată ca denumire a manufacturii. Primele piese sunt executate aici în tehnica *haute-lisse*, cît și *basse-lisse*; mai târziu, se adoptă exclusiv tehnica *haute-lisse*. În 1667, G. devine Manufactura Mobilierelor Coroanei, înglobînd, pe lângă atelierele de tapiserie și de mobilier, ateliere de gravură, orfevrărie, turnătorie în bronz, mozaic, pictură și sculptură. Sub conducerea energetică a primului director, pictorul Charles Le Brun, G. cunoaște o perioadă înfloritoare, cînd se realizează piese caracterizate printr-un stil clasic, plin de noblete: *Istoria lui Alexandru*, *Anotimpurile*, *Elementele*, *Istoria regelui Ludovic XIV* (țesătură și cu fire de aur), *Triumful zeilor*, *Istoria lui Constantin și Faptele Apostolilor*, ultimele două realizate după cartioanele lui Ratael, *Viața lui Moise*, după cartioanele lui Nicolas Poussin. După moartea lui Le Brun manufactura este confruntată cu mari dificultăți financiare și își încetează temporar activitatea (pînă în 1699). După această dată se țes, în mai multe variante, după cartioanele lui Claude Audran III, *Portretele zeilor*, *Lunile cu protejii* și *Don Quijote*. Puternica reacție împotriva subiectelor istorice determină o abundență de teme cu caracter exotic (suita *Noile Indii*, *Ambasada turcă* etc.). Concepția picturală introdusă de Jean-Baptiste Oudry, director al manufacturii între 1733 și 1735, și de François Boucher, succesorul său în perioada 1755-1770,

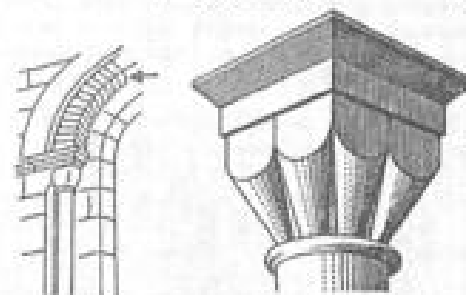
duce la pierderea caracterului decorativ, specific tapiseriei. Se țes suite de dimensiuni mari — repetate în diferite variante — (*Vechiul Testament*, *Noul Testament*, *Istoria lui Marc-Antoniu*, *Vechile Indii*, *Noile Indii*, *Istoria Esterei*, *Vînătorie lui Ludovic XV*), în care iluzia de pictură este sporită de bordurile înguste, care imită ramele tablourilor. Se dezvoltă un stil nou, pastoral, în care personajele sînt țărani sau nobili purtînd veșminte împodobite cu funde și flori, evoluînd în grădini populate de divinități mitologice. Se execută și tapiserii pentru îmbrăcarea garniturilor de mobilă și draperii (*portiere*) destinate castelelor regale. O inovație importantă, în prima jumătate a sec. 18, o constituie crearea tapiserilor cu chenar decorativ format din ghirlande și buchete de flori (*alentours*). Se execută mari suite inspirate din episoade mitologice, religioase sau istorice, altele cu teme alegorice sau exotice, sau cu scene galante, potrivit gustului epocii. În timpul domniei lui Ludovic XVI predomină stilul à la grecque inspirat din antichitate. Sub influența picturii de șevalet, tapiseria abordează, începînd din sec. 18, genul portretului (de ex. *Portretul lui Ludovic XV*, după tabloul pictat de Louis-Michel van Loo). În epoca napoleonică se țes tapiserii cu portrete ale familiei imperiale sau scene de luptă care glorifică victoriile lui Napoleon. În timpul Restaurăției, temele antice se bucură din nou de o mare vogă. Pe la mijlocul sec. 19, se transpun subiecte din tablourile lui Rafael, ale lui Rubens și ale pictorului contemporan Dominique Ingres. G., care fusese manufactură regală pînă în epoca celui de al doilea Imperiu, devine manufactură de stat și execută, în special, comenzi oficiale (pentru Opera din Paris, Biblioteca Națională, Palatul Elizee). Începînd din 1930, se produce o reînnoire a tapiseriei prin eliberarea ei de pictură. Promotorii viziunii moderne a tapiseriei, ghidîți ca un element decorativ legat de arhitectură și care își are legile sale proprii (dimensiuni monumentale, desen precis, materiale aspre, paletă restrînsă de culori pure și strălucitoare), sînt, în primul rînd, Jean Lurçat, Dufy, Derain, Gromaire, Dubreuil etc. Printre piesele care ilustrează perioada contemporană a manufacturii G. se citează *Cerul de Lurçat* (1955), *Romeo și Julieta*, de Mario Prassinos (1966), *Fecerea lumii*, după Marc Chagall (1968), *Femei îmbrăcîndu-se*, după Pablo Picasso (1969) și numeroase alte tapiserii după cartioanele pictorilor care au activat după cel de al doilea război mondial. Marca: litera G, precedată de o floare de orin și urmată de numele țesătorului și uneori de acela al autorului cartonului, sau litera G, străpunsă de o suveică al cărei fir depășește conturul literai. V.D.

GOBLEN 1. Tapiserie lucrată la manufactura franceză Gobelins. Termenul provine de la numele familiei Gobelin, al cărei atelier de vopătorie de lângă Paris s-a transformat în atelier de țesut tapiserii, la început în tehnica *basse-lisse*, iar după 1825, mai ales în tehnica *haute-lisse*. În 1662, ministrul lui

Ludovic XIV, Colbert, instalează aici Manufactura Regală a Mobilierului Coroanei (unde activează nu numai țesători, dar și pictori, ebeniști, orfevi), condusă de pictorul Charles Le Brun. Denumirea de g. s-a generalizat în mod eronat în aproape toate limbile europene, desemnînd orice fel de tapiserie țesută fie manual, fie mecanic. 2. Broderie manuală (executată cu acul) sau mecanică, lucrată într-un punct care imită aspectul tapiseriilor. V.D.

GODETĂ (fr. *godet*). Mic recipient metalic, inoxidabil, care se fixează de marginea paletelor printr-o lamă pilotă spre dosul acestora, folosit de pictorul care lucrează în culori de ulei pentru a-și ține la îndemîna diluantul, mediumul etc.; pe aceeași paletă sînt montate cîteodată două recipiente. G. de acest fel apar spre sfîrșitul sec. 18, înainte recurgîndu-se la mici vase detașate. G. sînt denumite și vîsufețele mobile, diferind ca formă, eventual improvizate, folosite pentru lucrările executate în tehnici pe bază de apă. Pentru acuarie ori pentru desenele în tușuri sînt utilizate, uneori serii de mici recipiente smălțuite, de formă rectangulară, alăturate, fixate prin fabricație de o placă rigidă (fr. *godet*, it. *blechiare*, *scodellina*, germ. *Farbennapf*, engl. *saucer*). L.L.

GODRON 1. Motiv ornamental convex sau concav, în formă semitubulară, dispus pe verticală sau pe diagonală, sculptat, aplicat sau pictat, folosit la împodobirea elementelor de arhitectură, a pieselor de mobilier, a vaselor de metal și de ceramică. Frecvent în epoca romantică, ca și în sec. 18. 2. Prin extensie, termenul se aplică gulerelor și jabourilor pliate cu fierul, foarte răspîndite în a doua jumătate a sec. 16 (fr. *godron*, it. *cartroncino*, ornato *ad uovolo*, germ. *Buckel*, *Rundfalte*, engl. *godroon*). V.D.

GOFRARE Procedeu de ornamentare care permite imprimarea pe suprafața unei țesături, cu ajutorul fierului cald, a unui desen în ușor relief. Catifeaua se pretează acestei operații. Începînd din sec. 17 g. se aplică și pe piele, pe carton, pe hîrtie (fr. *gouffrer*, it. *impressione*, *improntamento*, germ. *Blindpressung*, *Musterung*, engl. *goffering*). V.D.

GOGOȘI DE RISTIC Excrescențe brune, cam de mărimea alunelor, produse de frunzele stejarilor în urma înțepăturii unor insecte. Fiind bogate în tanin, erau întrebuințate atîtădată la prepararea unor

cermeluri negre. Denumiri vechi, în erminii: cecidii, chichide, gogoși, gogoși de Alep, gogoși de stejar, răstic, ristic (fr. noir de garle, it. noce di galla, germ. Gallapfel, engl. gallnut). L.L.

GOLD-CHINOISERIES (engl.) Mod de decorare a porțelanului german (Meissen, Augsburg, Frankenthal), italian (Doccia), spaniol (Buen Retiro), rusesc (Petersburg), cu motive aurite în stil extrem oriental. V.D.

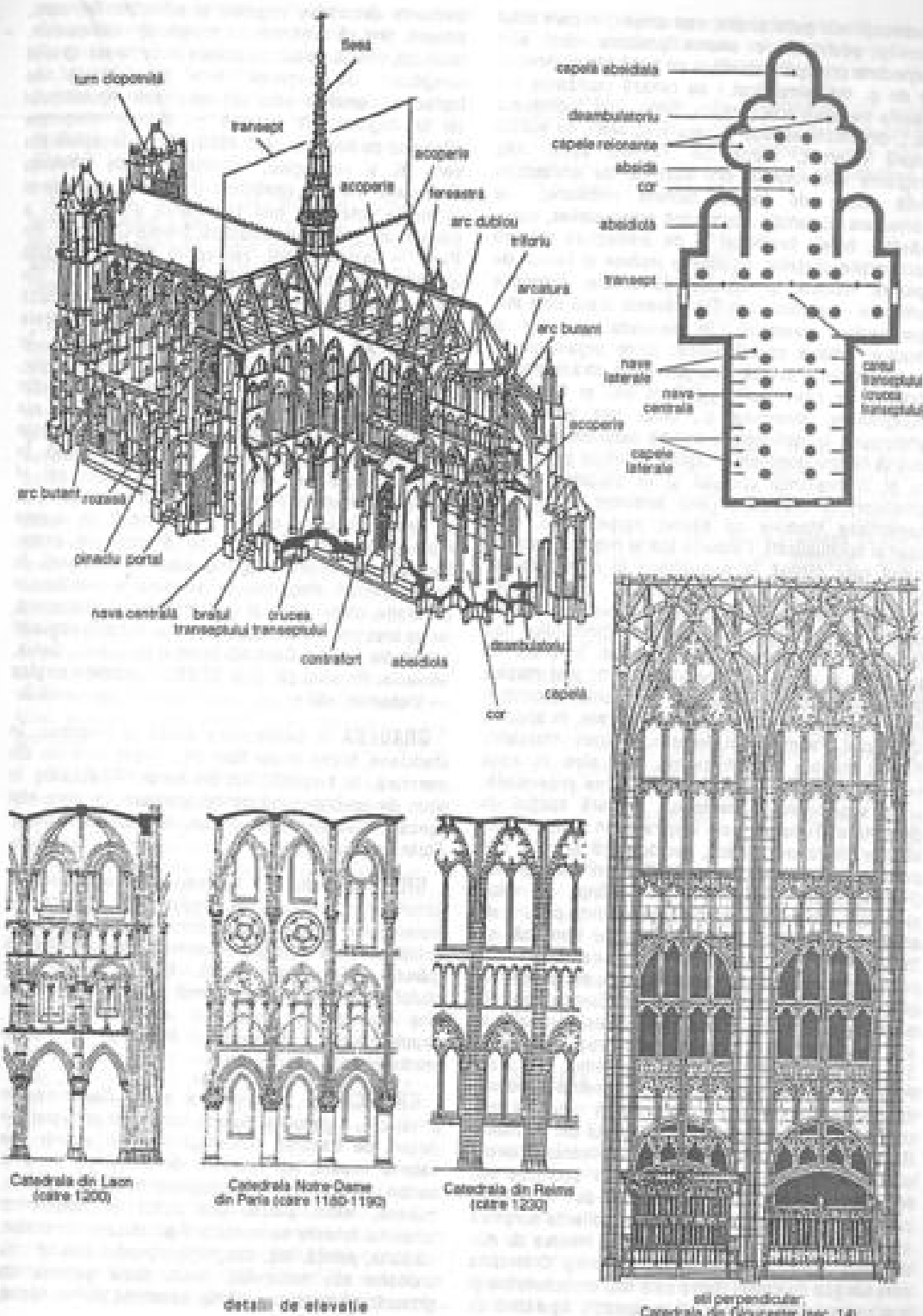
GOLDFARB (germ. Goldfarbe) 1. Numele unui vechi mordant, întrebuințat, de obicei, în pictura murală. Era un ulei de în puternic sicalivat prin fierberea, în prezența minuiului de plumb, a albului de plumb etc. Conținea și terebentină. Altă denumire autohtonă: guilfarbă. V. și mordant. 2. Verni galben-auriu, pe bază de alcool, care se peliculiza odinioară peste foilele argintii pentru a imita aurul. Incorpora rășini moi (Șelac, gumi-gut, sandarac), uneori poțran etc. L.L.

GONDOLARE (fr. gondolage). Deformare, curbură neregulată, pierderea planității suprafețelor unor suporturi pentru pictură (lemn, carton etc.). Este provocată de umezeală sau de o uscăre prea puternică. L.L.

GONFLĂRI (fr. gonfler, a umfla) Umflături, ridicături, protuberanțe accidentale, mai mari sau mai mici, care apar la pinzele pictate. Sînt deformări ale suportului cauzate de izbiri, de anumite presiuni exercitate de „crucea șasiului”, de marginea interioară a șasiilor sau de diverse resturi (gunoale, tencuială etc.) pătrunse ocazional între țesătură și șasiu. Pot fi remediate prin ușoare umeziri locale, cu apă; pentru g. pinzelor vechi, mai puțin „active”, restauratorii recurg la umeziri, călcări cu fierul și presări temporare (iar dacă nu dispar, se apelează de obicei la rantoafare). L.L.

GOTIC, STIL - Denumirea tardivă de g., atribuită acelor manifestări artistice care apar în Franța, în arhitectură, în jur de 1140, la Saint-Denis, a avut la origine un sens peiorativ, sinonim cu barbar, pornindu-se de la comparația cu arta Renașterii. Perioada de maximă înflorire a s.g. se situează în sec. 13 și 14, dar manifestările sale urcă pînă în sec. 16, g. acoperind practic întreaga Europă, de la Atlantic pînă în Moldova, din Norvegia pînă în insulele Mediteranei, o excepție notorie constituind Italia, unde g., avînd o durată mult mai scurtă (sec. 13-14), este slab reprezentat. Apariția s.g. este legată de lupta orașelor (comune) pentru autonomie față de feudalitatea laică și ecleziastică, cît și de eforturile regalității de a impune autoritatea centrală a statului (Franța, Anglia). Tipul de construcție definitoriu pentru g. este catedrala, care devine o emblemă a autonomiei locuitorilor orașelor, din ale căror eforturi este ridicată, edificarea ei dînd, uneori, secole întregi. Elementul definitoriu pentru

arhitectură este dat de schimbarea concepției statice și spațiale: zidul gros și plin din romanic, pe care se sprijineau bolțile greoaie, este înlocuit de un sistem elastic, suplu, în care împingerile sînt preluate de un schelet bazat pe înlocuirea de ogive, descărcate la interior pe stîlpi și pe pilăstri înalți, eleganți, fasciculați, iar la exterior pe contraforți, fie direct, fie prin intermediul arcelor butante. Acest sistem a permis multiplicarea traveelor, înălțimea amețitoare a spațiului interior, construit pe un plan bazilical, cu transept scurt, cor foarte amplu, deambulator cu capete reionante. Arcul trînt marchează golurile dintre nave, ferestrele, portalurile și toate elementele decorative arhitectonice. Suplețea sistemului permite, la marile catedrale, renunțarea la zidul plin și înlocuirea lui cu ferestre imense, cu cîmpul divizat cu ajutorul mulurilor, în care sînt înglobate vitralii istoriate. Sculptura subordonată arhitecturii continuă să joace un rol important, în principal pe fațada de vest, prevăzută cu unul sau trei portaluri, la care colonetele în retragere sînt înlocuite cu statui, iar figurile de pe arhivolte capătă mai multă mișcare și cîștigă în realism. Din punct de vedere iconografic, timpanul principal este dominat de tema Facioarei. În registrul median al fațadei principale, surmontat de imense rozase, apar galeriile de figuri în picioare, plasate în nișe sau sub baldachine. Abundă și sculptura pur decorativă sau investită cu rol funcțional, avînd ca element de bază repertoriul vegetal (fleuroane pentru fiale și pinaculi, capitelluri), mai rar apărînd animale fantastice (aruncătoare de apă). În Franța, pornind de la dimensiunile și modernitatea ferestrelor, s.g. parcurge trei etape: - lanceolat sau timpuriu, la care golurile mari și subdiviziunile verticale prin menouri amintesc de virful de lance (Chartres, Laon); - reionant sau matur, în care mulurile din interiorul arcului trînt al ferestrelor pornesc, la origine, de la distribuția spițelor (razelor) unei roți (Notre-Dame din Paris, Rouen); - flamboyant sau tîrziu, în care aceleași muluri capătă forma unei flăcări bătute de vînt (Amiens). În Anglia, g. cunoaște unele forme speciale, definite alfel în funcție de dimensiunile și modernitatea ferestrelor, cît și de tipul de boltire, cele mai caracteristice bolți fiind cele în avantal, remarcabile prin efectul lor decorativ (King's Chapel, Westminster). Și aici, evoluția este marcată de trei faze: Early English (1170-1275); Decorated Style (1275-1375); Perpendicular Style (1375-1509). G. cunoaște o dezvoltare specială în Germania, unde, în condițiile fărîmîțării statale, îmbracă forme foarte variate. Apar aici și catedralele cu un singur turn vestib median (Ulm), dar, ca în tot nordul, și construcțiile din cărămidă (Backstein-Gotik), cu un decor simplificat, realizat din jocuri de cărămidă (Lübeck, Rostock, Neubrandenburg). Tot acestui spațiu îi este caracteristică și biserica-sală. Forme specifice locale îmbracă g. spaniol. În Europa, în general, în afară de marile catedrale, există și un tip de g. provincial, cărui li sînt caracteristice

construcții mai puțin ample, mai simple, în care zidul plin își păstrează o anume pondere, deși sînt respectate principiile structurale de bază ale g. Acest tip de g. mai simplificat se realizează realizările din orașele transilvănene (Brașov, Sibiu, Cluj, Sighișoara etc.), din satele săsești și seculești, unele cu edificii notorii (Biertan, Săreș, pe Tîrnave etc.). Alte programe arhitecturale sînt ilustrate de arhitectura civilă (case de locuit, castele nobiliare), de arhitectura cu funcție economică (case-atelier, case-prăvălie, halele brezelor) și de arhitectura militară (fortificațiile orașelor, cu incinte închise și turnuri de apărare ridicate și folosite de brezele; bisericile fortificate — pentru care Transilvania oferă cele mai spectaculare exemple). În perioada g. apar și structuri urbane caracteristice: piețe organizate în jurul primăriei și al bisericilor parohiale, străzi înguste străjuite de case înalte cu front mic și frontoane triunghiulare. Sculptura g., chiar cea legată de arhitectură, își definește o anume autonomie. Figura umană devine dominantă, câștigă în liniște și suplete, ca și în realismul chipului și în eleganța tratării siluetei, în special a celor feminine (extrem de numeroase Madone cu siluete serpentinate, chip suav și spiritualizat). Faldurile foarte mișcate îmbracă trupul care câștigă în naturalitatea și corectitudinea anatomiei și a proporțiilor. Apare și sculptura independentă: statui de sfinți, compoziții cu temă biblică. Ea folosește la decorarea interioarelor sau face parte din marile altare poliptice. În afară de sculptura în piatră, g. este caracterizat prin masiva folosire a lemnului stuc și policromat (sculpturi individuale, compoziții cu scene inspirate, în special, din ciclul Patimilor lui Hristos, grupuri statuare). Pictura murală este frecventă mai ales în zona centrală și est-europeană, ca și în cea provincială, unde suprafețele arhitectonice îi oferă spațiul de dezvoltare. Tematica este inspirată din Biblie, viațile sfinților, literatura mistică, escatologică și chiar cea profană, cu predicție pentru cicluri iconografice (Patimi, Viața Mariei, vieți de sfinți) și valori simbolice. Un capitol aparte îl reprezintă pictura de altare, realizate în tempera, care, ca tematică, se înrudește cu cea murală. Zonele cu cele mai multe piese — în majoritate provenind din g. matur și târziu (sec. 14-15) — sînt țările germanice, Europa Centrală și de Nord, Țările de Jos, Spania, cu realizări notabile atât anonime, cât și datorate unor artiști cunoscuți: Stephan Lochner, Michael Wolgemut, Michael Pacher, Hans Holbein cel Bătrîn, Maestrul Teodosie din Praga, primitivii flamânzi, dintre care cel mai cunoscut sînt frații Van Eyck, Maestrul din Flémalle, Rogier Van der Weyden etc. În Transilvania, altarele cele mai valoroase se păstrează în bisericile din Mediaș, Biertan, Sebeș. Pictura de manuscris cunoaște și ea o înflorire specială în diferite scriptorii aulice sau monahale: *Les très riches Heures du duc de Berry*, realizate de frații de Limbourg. Orfevrăria este un gen cu creații dintre cele mai caracteristice și mai remarcabile, combinînd compoziția figurativă cu

elemente decorative vegetale și arhitectonice, care, adesea, tind să rivalizeze cu sculptura: vase de cult, relicvarii, veselă de lux, ferecături de carte etc. O artă sumptuasă de excepție este reprezentată de tapiserie. Tematica este atât religioasă (*Apocalipsul de la Angers*), cât și laică cu valențe simbolice (*Doamna cu cornul*, 1490-1510), iar cu începuturi din sec. 16, și mitologica, resimțindu-se de influența Renașterii. Vitraliul contribuie la crearea atmosferei în marile catedrale, prin formularea unei estetici a transparenței diafane: Chartres, Sainte-Chapelle, din Paris. — **Internațional**, reprezintă denumirea dată anumitor manifestări specifice g. din sec. 14, din domeniile picturii murale și sculpturii, care au la bază o serie de elemente comune transgredind frontierele invizibile ale manifestărilor regionale europene. În pictură, caracteristice sînt: gustul pentru narativ, desenul suplu al contururilor, culoarea vie și puțin modulată, siluetele elegante surprinse în poze ale mișcării, figurile feminine gingașe și chipurile masculine cu barbă bifurcată, la modă în epocă. În sculptură, tipul cel mai caracteristic este cel al „Madonelor frumoase”, realizate fie în piatră, fie mai cu seamă în lemn stucat și policromat. În aceste reprezentări ale Fecioarei cu Pruncul în brațe, Fecioara are silueta elegantă, ușor serpentinată, în contraposturi elegante, cu veșmintele involburate decorativ, chipul calm și surzător, capul descoperit, iar pe braț ține copilul nud. Cele mai notabile realizări provin din Europa Centrală (spațiul germanic, Cehia, Slovacia, Polonia) (V. și II. 22-25); — **modern englez** → **Victorian**, stil — T.S.

GRADENĂ În amfiteatrele antice și moderne, în stadioane, teatre în aer liber etc., trepte — inițial din marmură, în timpurile noi din beton — așezate în șiruri de jur-împrejurul pantei acestora, pe care sînt așezați spectatori (fr. *gradin*, it. *scalino*, germ. *Stufe*, engl. *step*). T.S.

GRADINĂ Daltă, din fier sau oțel, cu tăieș dîntat, folosită în sculptură la degroșarea și cioplitrea materialelor dure, ca și pentru demarcarea, prin striaji cu efect vibrat, a anumitor părți dintr-o figură (părul, barba, sprîncenele). G. utilizată pentru sculptura în lemn, este de formă scobită în uluc și cu dinți ascuțiți (fr. *gradine*, it. *gradina*, germ. *Gradiereisen*, stăhlerner *Meissel*, engl. *gradiereisen*). C.R.

GRAFICĂ (gr. *graphein*, a scrie) Denumire, în ansamblu, a genurilor de artă bazată, în principal, pe desen, pe trasarea conturului formelor vizuale, pe valorile lineare, azi realizată de obicei pe hîrtie și carton, dar în trecut și pe papirus, pergament, fildeș, mătase, lemn, pînză. Din punct de vedere al tehnicilor folosite se consideră g.: *desenul în creion, cărbune, penișă, tuș, sanghină, desenul colorat* (cu creioane sau acuarelă), *laviu*, toate genurile de gravură: *pe metal* (acvaforte, acvatinta, *pointe sèche*,

manieră neagră, monotyp, verni moale), *pe piatră* (litografie), *pe lemn* (xilografură), *pe linoleum* (linografură), *pe materiale plastice*, în diverse forme de tehnică mixtă, fie în alb-negru, fie în culoare. Din punctul de vedere al conținutului, din g. fac parte și *caricatura* și *afîșul*, indiferent de tehnica în care sînt realizate (fr. *graphique*, it. *arti grafiche*, germ. *Graphik*, engl. *graphics*). A.P.

GRAFISM Termen care indică o dominantă a linearității într-o operă de artă plastică, alta decît cea grafică. De exemplu într-o pictură, într-o operă de artă decorativă etc. (fr. *graphisme*, it. *grafismo*, germ. *Graphismus*, engl. *graphism*). A.P.

GRAFIT 1. Cărbune natural sau artificial, cristalizat. Conține carbon, cenușă, argilă, calciu, magneziu, oxizi de zinc etc. Are o culoare neagră, gri sau argintie, este gras, moale și fragil. Datorită structurii sale lamelare rezistă bine la temperatură și la acțiunea agenților chimici. Este inert la umiditate, acoperă bine. Pare a fi piatră moale pomenită în unele texte provenite din sec. 14-15. Astăzi este mult întrebuințat pentru vopsele, grunduri anticorozive, mine de creion etc. (fr. *graphite*, it. *grafite*, plumbaggine, germ. *Graphit*, *Kohlenstoff*, engl. *black lead*, *graphite*, *plumbago*). 2. Inscricție zgîrlită cu un obiect ascuțit pe un zid, fie în momentul construcției acestuia, fie, mai ales, ulterior. Numeroase g. deteriorează picturile murale vechi. Cu tot rolul lor negativ, unele pot avea importanță, transmițînd informații despre istoria monumentului (date, nume, evenimente), coroborate cu alte surse sau, uneori, în lipsa acestora. Sin. *sgraffi* (fr., it., germ., engl. *graffito*). L.L. și T.S.

„GRAMATICĂ A PICTURII” Expresie care denumește ansamblul de noțiuni, precepte și reguli (nu întotdeauna acceptate unanim) din care este constituit limbajul pictural. În fapt, expresia definește normele specifice ale acestui limbaj — referitoare la linii, forme, valori și culori — cu ajutorul cărora artistul își realizează opera pictată. L.L.

GRANA (lat. *granatum*) Pigment roșu vișiniu de origine animală, cunoscut din antichitate (*granatum*, *coccigranum*, *coccum*, color *coccineus*, sînt echivalentele latine ale grec. *kokkos*, *bacă*). Se presupune a fi un carmin obținut la început din coșenila europeană numită *coccus ilicis*, iar mai târziu, dintr-o specie de coșenilă, adusă din Mexic, numită *coccus cacti*. Alte denumiri, în erminii: *gană*, *jugă* (fr. *rouge de grenade*, it. *grana*, *grana fina*, *grana pesta*, *cocciniglia*). L.L.

GRANAT Piatră semiprețioasă (silicat natural de calciu, magneziu, fier, mangan, aluminiu și crom) de culoare roșie închisă, galbenă, verde sau neagră (duritate 6,5-8, greutate specifică 3,15-4,30). Se găsește în fațete sau în roză. Folosit din antichitate pentru confecționarea sigiliilor și a podababel (inela,

cercel, diadema, broșe etc.); foarte prețuit în sec. 19. Varietatea — de Boemia este roșie-purpurie (fr. *grenat*, it. *granato*, germ. *Granat*, engl. *garnet*). V.D.

GRANAȚĂ Manie de ceremonie de origine bizantină, din catifea cu fir de aur, îmblănită, brodată la tivuri cu perle și pietre scumpe, lungă pînă la glezne și cu minci largi; era purtată de domnitorii din țările române în sec. 14-16. A.N.

GRANIT Rocă cristalină, foarte dură, alcătuită din cuarț, feldspat și mică, cu aspect grăunțos și strălucitor caracteristic; de culoare cenușie sau roz. Cunoscut din antichitate, folosit ca piatră de construcție și de ornament, g. se pretează în special sculpturii monumentale (statui, coloane, finifii). Statuile egiptene sînt din g. roz; calvarele bretone (sec. 14-15) din g. cenușiu. În Extremul-Orient, g. este mult folosit în sculptură și în arta decorativă (fr. *granite*, it. *granito*, germ. *Granit*, engl. *granite*). V.D.

GRANULAT, MOTIV — Ornament caracteristic bijuteriilor etrusce și egiptene, obținut prin fixarea unei pulberi sau particule de aur extrem de fine pe metalul de bază. Procedeu minufos. Termenul se aplică și giuvaierurilor din toate epocile a căror suprafață prezintă mici bile legate unele de altele (fr. *granulé*, it. *granuloso*, germ. *körnig*, engl. *granulated*). V.D.

„GRAS PE SLAB” Regulă tehnologică impusă de specificul culorilor frecate cu ulei. Constă în suprapunerea unui strat mai gras peste altul mai slab: se pornește de la o materie săracă în ulei (bogată în esență) spre un final lucrat cu o pastă mai grasă. Nerespectarea acestei prescripții slăbește adeziunea straturilor de culoare unul față de altul. Regula este valabilă și la alcătuirea mortarelor de frescă, unde elementul „gras” îl constituie varul. L.L.

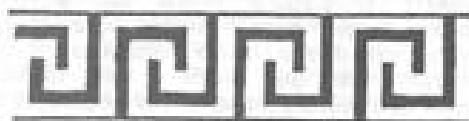
GRAVURĂ (lat. *gravare*, a apăsa) Denumire generică pentru tehnicile tehnici ale graficii, al căror specific constă în faptul că asigură multiplicarea imaginii desenate pe o placă de lemn (xilografură), de piatră (litografie), de metal, linoleum, material plastic, sticlă, mătase, urmînd a fi reproducă apoi pe hîrtie, prin diferite procedee chimice sau mecanice. (fr. *gravure*, it. *incisione*, germ. *Gravüre*, engl. *engraving*). V. și **grafică**; — cu ciocanul, variantă tehnică a g. în dîșniță, în care această unealtă este înlocuită cu un soi de cule lungi din oțel. Lovite cu un

ciocan, cuiele, în funcție de tempo-ul și direcția loviturii, sapă urmele desenului pe placa de metal (fr. *gravure au marteau*, it. *martello*, germ. *Hammer-raderung*, engl. *punchon print*). V. și **DĂȚIȚĂ**; - japoneză, capitol aparte al istoriei xilografiei. G.j. se caracterizează prin calitatea tehnicii grafice practicate de secole, în special cu ajutorul procedurii Jem în fibră, și marcată de experiența caligrafiei și acuirei tradiționale extrem-orientale. Finețea hrislei tolosite, calitatea culorilor transparente, intervențiile de pensulă, concepția decorativă a compoziției, prioritar colorată, au atins în sec. 18-19 culmi ale genului și au influențat decisiv dezvoltarea picturii și graficii europene de la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 (fr. *gravure japonaise*, germ. *Japanische Graphik*, engl. *Japanese print*). Sin. **stampă japoneză**: - litografia pe piatră în negativ, procedeu pentru obținerea unei imagini cu linii albe pe fond negru. În acest scop, piatra se acoperă cu un strat subțire de tuș litografic, se presară deasupra un praș special și se încălzește. După trecerea cu acul de gravat, placa este spălată și încernuită cu ruloul, ca orice gravură în relief, după care urmează a se imprima imaginea. V. și il. 92-95 A.P.

GRĂDINI Apărute încă din antichitatea orientală, aveau rolul de a înfrumuseța locuința particulară sau palatul. Amenajate într-un cadru natural sau pe terase artificiale suspendate, g. erau adesea decorate cu statui, fântini sau căderi de apă. Preluate de la greci, g. capătă o dezvoltare deosebită la romani. În perioada imperială apar primele g. publice. În sec. 1 I.H., g. romane erau loc de întâlnire pentru poezi și artiști; - italiene, apărute în Renaștere pentru a agrementa spațiul, în special din jurul vilelor, din vecinătatea orașelor sau din mediul rural. Proiectele sînt concepute de artiști (arhitecți) peisagisti și au două caracteristici de bază: compoziția geometrică a aranjamentelor și folosirea pentru acestea a unor arbuști mici, tuși de apă manieră incit să creeze benzi continue, late de cca 50-60 cm și înalte de 40-80 cm. Uneori sînt combinate cu aranjamente florale monocrome; - franceze, combină sistemul de tip geometric italian, cu amplasarea pe terase, mai liberă, de plante diferite și accentuează dinamica compozițiilor prin prezența fîntinilor și a numeroase statui; - engleze, compoziție peisagistică liberă, bazată pe conservarea unor porțiuni autentice de pădure, în care arhitectul intervine prin trasarea de alei, crearea de ritmuri numai aparent naturale, conservarea sau amenajarea de denivelări ale terenului și combinarea cu vaste suprafețe de gazon, special plantat și îngrijit. I.C. și T.S.

GRĂUNTE Unitate de măsură a greutatei unei perle veritabile, egală cu o pătrime dintr-un carat sau cu a 20-a parte dintr-un gr (fr. *grain*, it. *grano*, germ. *Grän*, engl. *grain*). V.D.

GRECQUE (fr.) Motiv ornamental geometric, format dintr-o succesiune de linii curbe sau frînte în unghi drept, reprezentînd pătrate sau dreptunghiuri deschise legate între ele. Folosit în arhitectură și în arta decorativă din preistorie pînă în prezent, cu ușoare modificări. Sin. **meandru** (fr. *grecque*, *meandre*, it. *meandro*, germ. *Mäanderstreifen*, *gebrochener Stab*, engl. *lretwork*, *meander*). V.D.

GREN 1. Granulație, aspect „grăunțos” a unei suprafețe. O suprafață rugoasă are g. mare, aspru, iar una netedă are g. fin. Termenul este frecvent înțeles în legătură cu pinza, dar se referă și la calitatea suprafeței altor suporturi. V. și **textură**. 2. În grafică, grăunți de saciz de diferite dimensiuni, pînă la pulberea cea mai fină, care, așezate cît mai uniform pe placa de gravură, se topesc prin încălzire și se lipesc de placă, izolînd anume porțiuni și permițînd acidului să corodaze placa numai în spațiile dintre ele. Se obține astfel o suprafață care prin imprimare dă diferite tonuri de gri pînă la negru. Se folosește în acvatinta (fr. *grain*, it. *grano*, germ. *Korn*, engl. *grain*). L.L. și H.M.

GRENADE (fr.) Tesătură broșată din bumbac sau din mătase, cu motive de diferite dimensiuni, de culoare roșie-închisă, reprezentînd fructul de rodie. De origine orientală, a fost fabricată în Renaștere mai ales în Italia (Veneția, Lucca), de unde s-a extins în Franța, Spania și alte țări; se utilizează și astăzi (fr. *grenade* (à la), it. *malagrana*, germ. *Granatapfel*, engl. *pomegranate design*). V.D.

GRENAT Culoare de pămînt roșie-vioacee consemnată de Vitruviu. Este o argilă arsă, colorată inițial de compuși fierului, iar mai apoi datorită calcinării. L.L.

GRÈS CÉRAME → **gresie**

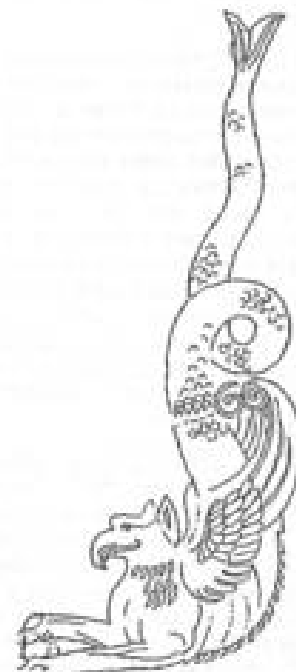
GRESIE 1. Rocă sedimentară de culoare cenușie, alcătuită din grăunți fini de nisip, legați printr-un ciment silicios sau prin calcar, folosită mai ales pentru construcții și pavaje, dar și pentru sculptura în relief și în *ronde-bosse*. G. de calitate superioară se găsesc în Italia (reg. Florenței) și în Franța (în Munți

Vosgi). 2. Olărie dură, opacă, grea, cu un grăunte mai mult sau mai puțin fin, din argilă plastică degresată, primind adesea în cursul coacerii o glazură salină, o cuvertă sau un email. G. fină, supusă arderii la o temperatură înaltă (1200°-1400°C), impermeabilă, avînd o pastă dură, cu o textură foarte densă, este asemănătoare cu faianța fină. Din g. se fabrică talere, căni, lămpi etc. Cele mai vechi g. provin din Japonia și China; în Europa, primele centre datează din sec. 14-15; atelierele germane (Köln, Raeren, Siegburg), franceze (Saint-Porchaire, Saintonge), engleze (Londra, Derby, Staffordshire), renumite în sec. 17, fabricau și g. policromă. În sec. 19-20, g. este cunoscută și sub denumirea *grès cérame* (fr. *grès*, *grés* fin, *grés cérame*, it. *arenaria*, germ. *Sandstein*, *Steingut*, engl. *sandstone*, *stoneware*). V.D.

GRI (fr.) Numele unei culori în care cromatismul lipsește parțial sau total. Întrucît nu face parte din spectrul solar, g. este socotit non-culoare (împreună cu albul și negrul), fiind produs de o suprafață care reflectă parțial razele de lumină (dacă reflexia are loc în mod neomogen rezultă - colorate, iar dacă este omogenă, se produc - neutre). Dacă odinioară o serie de g. purtau nume distincte, alcătuirea lor fiind transmisă prin tradiția de breaslă (ex. *beretino*, *cignero gnola*, culoare neutră, *linău*, *ref* etc.), astăzi ele depind de sensibilitatea artistului, care și le compune pe paletă. G. fabricate sau preparate anume și utilizate (rar) de pictori: - **Davy** → g. de **ardezie**; - de **ardezie**, pigment natural obținut prin măcinarea, spălarea și uscarea pîturilor argiloase numite ardezie. A fost utilizat în pictura murală de la Herculaneum (sec. 3 I.H.). Durabilitate remarcabilă. Sin. g. **Davy**; - de **mangal**, pulbere g.-neagră provenită din mangal, utilizată uneori, impropriu, ca pigment. V. și **negru de cărbune**; - de **zinc**, culoare contemporană folosită mai mult pentru producerea unor pigmenți pe bază de zinc (ilopon, cromat de zinc etc.). Se prepară din minereuri și deșeuri de zinc; - **mineral**, culoare antică, de un g.-albăstrui delicat, rezultată ca pigment secundar din procesul de preparare a albastrului de lapislazuli. Stăbilă, dar cu o slabă putere de colorare. Sin. **albastru de cenușă**, **cenușă de ultramarin**; - **Palme**, culoare produsă prin amestec fizic (de ocru, ultramarin și negru); - **Trilanon**, *طليان*, -skdefe aplicată pe mobilele lăcuite în alb, în mare vogă în Franța în cadrul stilului Ludovic XVI (fr. *gris*, it. *grigio*, germ. *Grav*, engl. *gray*). L.L. și A.N.

GRIFON Animal fantastic, combinînd, în diferite proporții, un leu și un vultur, tipurile rezultate fiind destul de diferite. Cu funcții simbolice și decorative, apare în Orientul antic, de unde se răspîndește în Grecia și la Roma, ca element de decor pe vase, monede, pentru anume părți de mobilier. Reapare în decorația romanică sculptată și pictată (manuscrise),

iar ulterior în profilele anumitor părți de mobilier caracteristice pentru Renaștere, clasicism și Empire (fr. *griffon*, it. *grifone*, germ. *Greif*, engl. *griffin*). T.S.

GRILAJ 1. Construcție metalică (fier turnat, forjat etc.), de dimensiuni variabile, menită să împrejmuiască sau să delimiteze o suprafață cărăia i se atribuie o destinație specială. Metalul este turnat în bare, care fie că își păstrează și în opera finită forma originală, fie că este prelucrat - prin diverse procedee - cu intenții artistice, obținîndu-se decoruri complicate: g. de ferestre și de uși (remarcabile în baroc și în Art Nouveau), parapete de balcoane, de scări; g. pentru împrejmuii de diferite tipuri etc. (fr. *grillage*, it. *graticolato*, germ. *Gitter*, *Vergitterung*, engl. *grating*). 2. Ornament în formă de rețea, frecvent folosit la decorarea pieselor de ceramică, metal, lemn etc. (fr. *treillis*, it. *traliccio*, germ. *Drahtgitter*, *Flechtwerk*, engl. *trellis-work*, *lattice*). T.S. și V.D.

GRINDĂ Bucată de lemn, piatră, metal sau beton armat, de secțiune rectangulară, cu latura de 8-40 cm, iar lungimea — invers proporțională cu grosimea — depășind-o pe aceasta de 5-12 ori, cu rol esențial în statica edificiilor. Plasată pe orizontală, g. primește și repartizează forțele de descărcare ale zidăriei de deasupra ei în mod egal pe întreaga sa suprafață, spre deosebire de arc, la care repartizarea este inegală. Face de regulă parte din sistemul de susținere al plafoanelor, putând fi ori îngropată, ori lăsată aparentă și înșind în decroș față de planul acestuia. Folosită vertical sau oblic (v. Fachwerk), funcția sa se schimbă, devenind un simplu element de schelet al zidăriei (fr. *poutre*, it. *trave*, germ. *Balken*, engl. *rafter*). T.S.

GRISAILLE (fr.) 1. Pictură monocromă, în care reliefurile sunt sugerate cu ajutorul mai multor tonuri de gri. Uneori, pentru crearea iluziei de *trompe-l'œil*, griurile acromatice sînt augmentate cu câteva nuanțe calde și reci. G. a fost folosit adesea în perioada medievală pentru pictura vaneurilor unor polițiciuri, iar mai târziu pentru decorarea unor interioare. Picturile lucrate în *procedul flamand* erau începute în g. de tempera și apoi continuate cu culori uleioase. V. și *cameleu*. 2. Numele unui negru vitrificabil folosit în arta vitraliului pentru modeleuri (fa chipuri, cule etc.), pentru indicarea unor forme și ornamente (fr. *grisaille*, it. *chiaroscuro*, germ. *Grissailie*, *Grau in grau Malerei*, *Steinfarbe*, engl. *grisaille*, *gray monochrome*). L.L.

GROPNIȚĂ 1. Termen generic pentru spațiul rezervat într-o biserică mormintelor (folosit rar). 2. În arhitectura medievală din Moldova (sec. 15-17), încăperea cu destinație exclusiv funerară (pentru ctitori), plasată între naosul și pronaosul bisericilor de minăstire. Cea mai veche g. cunoscută a aparținut primei biserici de la Mănăstirea Bistrița (c. 1410), iar cea mai veche păstrată se află la biserica Mănăstirii Neamț (1497); ultima apare la Cășin, jud. Bacău (1655). În Țara Românească, constituie o raritate, fiind de regulă doar de două ori, într-o zonă foarte restrînsă (Dobrușa, jud. Vîlcea, vechea biserică din Stănești, jud. Vîlcea, ambele la sfîrșitul sec. 16). Sin. *camera mormintelor* (fr. *chambre des tombeaux*, it. *camera mortuaria*, germ. *Gräberkammer*). T.S.

GROTESC Categorie estetică a cărei trăsătură specifică este sinteza dintre umorul negru, polemică și tragism, cu accente variate, în funcție de epocă, asupra uneia sau altuia din componente. Există opere g. cu destinație simbolică în sculptura romană și gotică, cu funcție decorativă în ilustrația de carte a barocului; în romantism, cu un program estetic bine definit, referitor la justificarea „urii” în expresia artistică; în expresionism și postexpresionism, cu subliniate conotații polemice de ordin social-politic (fr. *grotesque*, it. *grotesco*, germ. *grotesk*, engl. *grotesque*). A.P.

GROTEȘTI Ornament format dintr-o succesiune de mici motive reprezentînd personaje și animale înconjurate de arabescuri și de frunziș. Denumirea derivă de la cavourile antice (grote) descoperite în Italia în sec. 15, ai căror pereți erau decorați cu aceste ornamente. Pictorii italieni din Renaștere (mai ales Rafael, Giulio Romano, Francesco Primaticcio) se inspiră din g. antici și creează modele folosite de majoritatea atelierelor europene de artă decorativă — mobilier, tapiserii și mătăsuri, ceramică, orfăvrie etc. În Franța, g. se întîlnește în compozițiile ornamentistului Jean Bérain și în repertoriul de motive decorative al stilului Rocaille și al stilului Primului Imperiu (fr. *grotesques*, it. *groteschi*, germ. *Grotesken*, engl. *grotesques*). V.D.

GRUND 1. Strat intermediar între suport și pasta picturală a unui tablou. Facilităază aderența culorilor la suport, izolează suportul de acțiunea distructivă a uleiului din culori, uniformizează și colorează suprafața suportului, absoarbe eventualele excese de ulei din culori, prevenindu-le întunecarea. Un g. obișnuit (tradițional) se compune dintr-o materie inertă (cresă, ipsos etc.) și dintr-un liant (cleiul animal, caseina etc.), iar uneori conține și o mică doză de ulei sicativ, introdus ca plastifiant. Din câteva formule de bază au derivat numeroase variante, însă oricare l-ar fi compoziția, un g. bun nu schimbă culorile, ci le pune în evidență strălucirea, le exaltă. Există două mari categorii de g. tradiționale: pe bază de clei și uleioase (în care uleiul predomină sau este folosit în exclusivitate). Peste primele se poate picta după 1-2 zile de la aplicare, peste celelalte, după (minimum) o lună, sau mai mult. Tenta unui g. creează ecrane luminoase sau întunecate, ce influențează straturile de culoare; ea a variat în decursul vremii de la un alb luminos (ca în pictura egipteană, bizantină, flamandă, impresionistă etc.),

pină la brunurile roșcate și întunecate ale barocului și clasicismului, care au produs întunecări generale. Rezultatele cele mai bune par a fi obținute de g. pe bază de clei, semiabsorbante și luminoase. Nu există însă un „g. universal”: pictorii își compun g. în funcție de calitatea și mărimea suportului, de factura urmărită, de destinația lucrării, uneori chiar și de țară. În ultimele decenii sînt tot mai folosite g. fabricate pe bază de emulsii polimerice, utilizabile pentru toate tehnicile picturii; dau rezultate bune, verificarea durabilității lor fiind totuși o chestiune de timp. 2. În grăvură, substanță pe bază de asfalt, rășină, etc. aplicată pe placa de metal pentru a o izola de acțiunea acidului. În special în tehnica vernisului moale și a vernisului solid (fr. *enduit*, *apprêt*, it. *imprimatura*, germ. *Grundanstrich*, *Grundierung*, engl. *dressing*, *priming*). L.L. și A.P.

GRUNDUIRE Prepararea cu grund a unui suport pentru a-i crea o receptivitate optimă față de culori. Metoda tradițională include două etape: înțelirea suportului și aplicarea grundului. În mod obișnuit sînt necesare două-trei straturi de grund, numărul lor putînd varia în funcție de natura suportului, de compoziția și densitatea grundului. Prepararea unui suport preînde respectarea regulii „slab pe gras”. Pentru g., suportul se așază la orizontală, iar grundurile se aplică rapid, cu o pensulă lată, în trasee paralele, fără să se mai revină pe umed; traseele fiecărui nou strat se suprapun în sens perpendicular față de cele ale stratului precedent. Timpul de uscare între două straturi este de minim șase ore, mai sigur de o zi. Straturile uscate se nivelează prin frecarea ușoară cu glasapapir, excepție făcînd ultimul, care trebuie păstrat mai poros. Grundurile subțiri sînt cele mai rezistente. Grundurile se usucă la aer, la lumină și la temperatură normală, însă departe de orice sursă de căldură. Uscarea finală poate fi de o zi-două pentru un grund pe bază de clei și de cel puțin o lună (uneori de câteva luni) pentru grundurile uleioase. Prepararea cu grunduri tradiționale este comună pentru toate suporturile (fr. *impression*, *apprêt d'une toile*, it. *imprimatura*, *mastica*, germ. *Grundierung*, engl. *priming*). L.L.

GUADAMECIL (sp.) Piele decorată cu motive în relief obținute prin presare, adeseori viu colorate și parțial aurite sau argintate; folosită în special pentru îmbrăcarea scaunelor. Procedu introdus în Spania de mauri; centre principale: Cordoba, Barcelona, Sevilla. G. se răspîndește în sec. 16-18 în Franța, Italia (Veneția), Germania, Țările de Jos. V.D.

GUAȘĂ Procedu tehnic asemănător acuarelui, față de care se deosebește prin faptul că pigmenții încorporează alb, datorită cărora peliculele de culoare devin opace și mate, ușor catifelte. (Uneori, denumirea este întrebuintată eronat, desemnînd orice pictură pe bază de apă, lucrată pe hîrtie.) G. este o tehnică artistică foarte veche, utilizată în Egiptul antic, în Orient și în Europa medievală (miniaturistii acestei epoci o cultivau în mod curent); începînd de

prin sec. 18, este adesea combinată cu tempera, acuarela și pastelul, slujind alături pentru realizarea de studii rapide, machete etc., cît și pentru crearea de mici tablouri finite. Lianții g. sînt fie identici cu ai acuarelui, fie emulsii; altădată li se mai adăuga zahăr candel, astăzi li se încorporează glicerina etc. Pigmenții g. sînt aproximativ identici cu ai acuarelui. Materiile opacizante sînt alburile de plumb, de zinc și de titan, albul de bariu, caolinul sau humă; proporția alburilor la culorile cu putere de acoperire normală poate atinge 40-50%, iar în cele transparente urcă pînă la 100-120%. Suporturile, în vechime, erau papirusul și pergamentul, astăzi se recurge la hîrtie, suporturi veline, bristol sau mătase; se poate lucra și pe carton ori pe pînză grunduită. Datorită opacității, g. dă rezultate bune și dacă e așternută pe fonduri colorate. Paleta și pensulele sînt comune cu ale acuarelui. În privința execuției nu există reguli prestabilite. Dacă straturile depășesc totuși o anumită grosime sînt expuse riscurilor craclării. Tentele g. se deschid după uscare, își modifică saturația, astfel că tonurile trebuie puise în consecință. Fixarea g. se face cu fixativele obișnuite, aplicate cît mai subțire, pentru a nu afecta factura luminoasă specifică tehnicii (fr. *gouache*, it. *guazzo*, germ. *Deckfarbe*, *Guaschmalerei*, engl. *gouache painting*). L.L.

GUBBIO Manufactură italiană de ceramică din orașul cu același nume (de lângă Perugia), unde existau la începutul sec. 15 numeroase ateliere de olărie. În 1470, Giorgio Andreoli obține culori strălucitoare (în special roșu carmin al cărui secret nu se mai cunoaște). Se folosește decorul în tehnica sgraffito; platourile sînt ornamentate cu scene galante, cu scene istorice, cu portrete, cu motivul godron, iar pe bordură cu motive dispuse radial, în maniera ceramicilor realizate la Deruta și la Casteldurante. Ceramiștii din familia Andreoli continuă buna tradiție și în sec. 16, producînd o frumoasă talanță cu lustru metalic auriu. Câteva mai valoroase exemplare sînt cele realizate în prima jumătate a sec. 16. Marca: diferite genuri de semănături ale familiei Andreoli, însoțite de dată. V.D.

GULBAHAR → ghiulbahar

GUMĂ (gr. *kommē*) Materie gălbuie, translucidă și viscoasă, care se scurge din scoarța unor arbori sau arbuști în urma unor loviturii sau a unor maladii etc. Secrețiile se solidifică în contact cu aerul, sînt solubile în apă și posedă calități adezive, caracteristice datorită cărora sînt întrebuintate ca aglutinanți, cleiuri, pentru gumarea pînzei și a hîrtiei etc. Printre g. obișnuite se numără cleiul de cireș, numit și „g. de jară”, cleiul de viață, de prun, de pierisic etc. Cea mai cunoscută și folosită de pictori este — arabică, o secreție produsă de diverși salcimi exotici (*accacia vera*, *accacia arabica*, *accacia Senegal* etc., care cresc în Africa tropicală, Țările arabe, India); inițial era recoltată în Arabia, de unde i-a rămas numele. Se prezintă ca bulgări cam de mărimea alunelor, solubili în apă. Este folosită drept

clei pentru fabricarea unor tuşuri, ca aglutinant pentru unele sortimente de acuarele şi pasteluri (asociată cu miera sau cu zahărul, întrucît devine casantă prin uscare). A fost utilizată cu rezultate remarcabile în pictura medievală de manuscris. Astăzi se prepară şi g. sintetice. Denumiri autohtone vechi: *comid alb*, *comid de Alexandria*, *clei de piatră*, *zamá comid* (fr. *gomme*, it. *gomma*, germ. *Gummi*, engl. *gum*). L.L.

GUMI-ANIMA (fr. *gomme animée*) Gumă-răşină formată pe scoarţa unui arbore exotic (*hymenaea courbaril*), solubilă în alcool, folosită la fabricarea unor verniuri. Este pomenită şi în vechile reţete bizantine. Altă denumire veche: *anom*. L.L.

GUMI-ELEMI (fr. *élémi*) Gumă-răşină de culoare brună, opalescentă, cu miros aromat, solubilă în alcool şi esenţe, folosită la fabricarea unor verniuri, mai ales industriale, cărora le dă flexibilitate. Există g.-e. „orientală” (provenită din arborii *canarium luzonicum*, care cresc în Filipine etc.) şi g.-e. „bastardă” (provenită din America Latină). G.-e. era utilizată şi de vechii pictori de tradiţie bizantină. L.L.

GUMI-GUT (fr. *gomme-gutte*) Gumă-răşină galbenă, extrasă prin incizii făcute în scoarţa arborelui *Cambodgia gutta*, care creşte în Cambodgia şi Thailanda. Din ea se obţineă altădată o culoare galbenă şi un verni de slabă calitate. Colorantul este o substanţă răşinoasă colorată natural, asociată cu o clei vegetal; preparată, are o culoare galben-aurie vie, redusă ca durabilitate. A fost destul de mult folosită, începînd cu Evul Mediu şi pînă prin sec. 19. L.L.

GUMI-LAC (fr. *gomme-laque*) Materie răşinoasă care conţine un colorant roşu şi ceară. Produsă de anumite insecte (*coccus lacca*) fixate cu propria lor ceară pe ramurile unor arbori exotici (*ficus indica*), este cunoscută în Europa din sec. 17. Se prezintă lamelar, este colorată sau transparentă (decolorată chimic). A servit la prepararea unei culori de slabă calitate, asemănătoare carminului, numită *laque-laque*. Răşina decolorată, produsă mai ales în India, este folosită astăzi pentru fabricarea unor fixative de calitate superioară (întrucît este solubilă în alcool şi foarte puţin solubilă în diluanţi obişnuiţi ai picturii în ulei). Există şi un corespondent sintetic al răşinii naturale. Denumiri autohtone vechi: *gumilac* (var. *gumilacge*, *gumilacte*, *gumilacşi*, *gumilage*, *gumilaje*), *şelac*, *şarlac*, (de la germ. *Schellack*). L.L.

GURĂ DE ARUNCARE Tip de amenajare defensivă practică la partea superioară a unor construcţii (incinte, poduri de biserici fortificate), constînd din crearea unor spaţii libere (mai mari decît dimensiunile unor guri de păcură), la anumite intervale între zidul propriu-zis şi un parapet ridicat de la nivelul contraforturilor. Spre interiorul construcţiei, comunică fie cu un drum de strajă, fie cu o platformă special amenajată deasupra bolţilor. Prin ele se aruncau asupra atacatorilor aflaţi la baza

zidului bolovani mari, lemne etc. Sistemul este caracteristic bisericilor fortificate din Transilvania, ele apărînd adesea combinate cu ferestre de tragere. V. şi *maşiculi*. T.S.

GURĂ DE PĂCURĂ → *maşiculi*

GURĂ DE TRAGERE → *ferastră de tragere*

GURMETĂ Lanţ de ceas sau brăţară cu verigi plate, asemănătoare cu acelea ale lanţului zăbalei. (fr. *gourmette*, it. *barbazzale*, germ. *Kinnkette*, engl. *curbchain*). V.D.

GUST Apetudinea şi capacitatea de a aprecia spontan o operă de artă, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ. Avînd o puternică amprentă subiectivă la diferite niveluri în care acţionează convergent mulţi factori, în special din sfera memoriei afective şi a deprinderilor de viaţă, g. este eminamente educabil, atît prin dimensiunile culturii generale a individului, cît şi prin exerciţiul practic al frecventării artei. Nu există totuşi un consens absolut în materie de g., nici norme care să-i asigure buna funcţionare. Chiar g. cel mai educat variază în raport cu momentele istorice, cu viaţa societăţii, cu componentele ei, cu grupurile care o dirijează sau o contestă, cu o modă sau alta în circulaţie. Acumularea valorilor artistice de-a lungul sec. asigură variabilelor g. un fond de permanenţe care, tratat, intră în repertoriul de opere cvasiuniversale acceptate. În acelaşi timp, apare chiar în legătură cu aceste permanenţe, fenomenul pendulării preferinţelor de g. care determină intrarea temporară într-un con de umbră a unor anumite perioade din istoria artei sau invers, reînvierea lor, cu puternice influenţe asupra creaţiei contemporane (fr. *goût*, it. *gusto*, germ. *Geschmack*, engl. *taste*). A.P.

GUSTAVIAN, STIL – Situat în timpul domniilor lui Gustav III (1771-1792) şi Gustav IV Adolf (1792-1809) s.G. corespunde în Suedia puternicei influenţe neoclaseice exercitate de stilurile Ludovic XVI şi Directoire pînă la sfîrşitul perioadei Consulatului, ca şi de clasicismul roman. Între 1780-1800 arhitectul Märselliez realizează o serie de interioare pentru familia regală, dominate de o severitate neoclasică, hotărîtoare pentru adoptarea noului stil. Mobilierul reia modele Ludovic XVI, dar atestă şi o sinteză originală, cum ar fi cabinetele mineralogice (o piesă oferită de Gustav III, în 1774, prinţului de Condé, se păstrează la Chantilly). Spre 1790, secretarul este înlocuit cu şifonierul, mobilă de ample dimensiuni. Pe lângă diferite esenţe folosite la marchetărie, se remarcă şi folosirea acajuului, care intră în modă după modelul englez. C.D.

GUTTROLF (germ.) Recipient folosit pentru băuturi, format din două sfere de sticlă legate printr-un tub vertical sau printr-o spirală; foarte frecvent în Renaştere în Italia, iar în sec. 17, în Țările de Jos şi în statele germane. V.D.

H

HABITAT Denumire generică desemnînd un spaţiu, mai mult sau mai puţin coerent, structurat din punct de vedere urbanistic, ocupat de o comunitate umană (fr. *habitat*). T.S.

HAGGADA (ebr. povestire) Culegere, de obicei ilustrată, de texte din tradiţia orală şi scrisă iudaică, incluzînd povestiri, legende, fabule, maxime şi alte scrieri cu caracter moral şi educativ. H. are un rol de seamă în desfăşurarea casnică a sărbătorii pascale, citită fiind în cursul unei festive. Din sec. 14 şi 18 (Germania de Sud şi de Vest, Franţa, Spania şi Italia) datează h. ilustrate cu miniaturi în acuarelă, de mare valoare — mici naraţiuni, grotesci, animale fabuloase —, la început de viziune gotică, mai târziu barocă (A doua H. din Nürnberg, Germania, sec. 15; H. pascale, Germania, 1462). A.P.

HAGIOGRAFIE Sursă principală a iconografiei, cuprinzînd culegeri de texte organizate tematic (viaţa unui personaj) sau cronologic. În funcţie de calendarul bisericesc (în minee) povestind vieţile sfinţilor (fr. *hagiographie*, it. *agiografia*, germ. *Hagiographie*, engl. *hagiography*). T.S.

HALĂ 1. Spaţiu amplu, unitar, destinat unor activităţi productive (= industrială) sau comerciale (= de alimente). Ultima categorie a constituit un program de arhitectură larg răspîdit în Europa la sfîrşitul sec. 19 şi în primele decenii din sec. 20, reprezentativ pentru construcţiile de metal şi sticlă sau beton metal şi sticlă (fr. *halles*, it. *mercato*, germ. *Kaufhaus*, engl. *market-house*). 2. Biserică-: tip de bazilică gotică tîrzie, în care bolţile celor trei nave se află la aceeaşi înălţime. Tipul este caracteristic arhitecturii din Europa Centrală, fiind de regăsit şi în Transilvania: bisericile evanghelice din Moşna, Biertan, Dealu Frumos, toate din jud. Sibiu, datînd din ultimul deceniu al sec. 15, ultima goticizată în 1522 (fr. *église-halle*, it. *chiesa di tre navate di altezza*

egale, germ. *Hallenkirche*, engl. *hall-church*). 3. Cor-: sanctuar gotic tîrziu, al cărui spaţiu este structurat într-o formă tripartită de tipul unei biserici-h. de dimensiuni mai reduse, încheiat cu o absidă poligonală. În România, există exemple remarcabile la bisericile evanghelice din Sebeş şi Braşov. Biserica Neagră, sfîrşitul sec. 14 (fr. *choeur-halle*, germ. *Hallenchor*, engl. *choir-hall*). T.S.

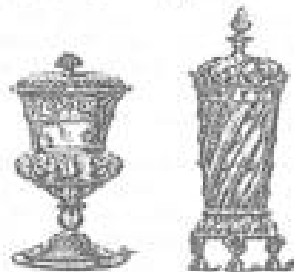
HALOU → *aureolă*

HAMAM Baie turcească, în general construită din trei secţiuni: *camakân*, cu rol de vestiar şi cameră de relaxare, *soğukeuk*, sau anticamera, şi *horaret*, sauna. Este de obicei încălzită printr-un sistem de circulaţie a aerului cald pe sub o podea dublă, asemănător celui înfînit la termele romane. I.G.

HAN Edificiu public, situat în lungul drumurilor sau în localităţi, destinat adăpostirii călătorilor şi bunurilor lor. În funcţie de loc şi de timp, s-a dezvoltat în forme speciale. Un tip reprezentativ pentru ţara noastră îl constituie edificiile ridicate între sfîrşitul sec. 17 şi primele decenii ale sec. 19, de inspiraţie orientală, pe un plan patrulater, cu 1-2 nivele cu încăperi boltite, închizînd în centru un spaţiu liber. Unele dintre aceste încăperi serveau tranzitului, iar altele erau închiriate pentru perioade îndelungate unor negustori (H. lui Şerban Vodă, 1679-1686; H. din Mîinăstirea St. Gheorghe Nou, 1697, construit de Constantin Brîncoveanu, ambele în Bucureşti). În Moldova este cunoscut un tip special de h. denumit *ratoc* (fr. *auberge*, it. *osteria*, germ. *Wirtshaus*, engl. *inn*). T.S.

HANAP Vas pentru băut, de mari dimensiuni, cu picior şi capac, executat din diferite materiale (metale preţioase, fildes, os, ceramică etc.), uneori împodobit cu motive bogate; folosit mai ales în Evul Mediu. Forma h. a variat în cursul timpului. În Franţa, dispăre în sec. 16; în Germania se menţine pînă în

sec. 18, dar perioada în care se execută h. cu valoare artistică este sec. 17 (fr. *hanap*, it. *pecchero*, germ. *Humpen*, engl. *hanap*). V.D.

HANAU Una dintre cele mai importante manufacturi germane de faianță, întemeiată în 1661 de doi ceramiciști olandezi lângă Frankfurt pe Main. Primele piese denotă influența atelierelor din Delft; mai târziu apar motive chinezești, precum și forme rococo. Decorul este extrem de variat: plante, păsări, peisaje, ecusoane, subiecte biblice. Coloritul este bazat pe albastru, galben și brun. S-au produs mai ales vase cilindrice, câni cu gât îngust, călimări, sofințe. Activitatea manufacturii se încheie în 1806. Mărci: Hanau V.A. (Hieronymus von Alphen); H.V.; monograma dublă A. V.D.

HAPPENING (engl. *to happen*, a se întâmpla) Modalități moderne de expresie vizuală prin mijloace combinate de artă plastică, teatru, cîteodată și muzică, desfășurate în timp, sub forma unor acțiuni în parte improvizate, la care uneori privitorul poate fi, în același timp, și participant. H. a apărut în S.U.A., la sfîrșitul deceniului '50, ca o formă de artă ambientală. Provenind din surse diverse, între care naturalismul pop art, colajele germanului Kurt Schwitters (anii '20-'30 ai sec. 20), teatrul dadaist și suprarealist și muzica aleatorie a lui John Cage, h. asociază mijloacele propriu-zis artistice cu elemente neutre, din recuzita cotidianului, cu scopul aflării de a sublinia nelămurită mobilitate a realului, cît și de a stîmni fantezia ca impuls, pe de o parte, spre acțiune, pe de alta, spre derutinizarea atenției. H. a cunoscut numeroși aderenți în Germania. În România, în mișcarea artistică a tinerilor (Atelier 35), h. a făcut obiectul unor experiențe de interes, în special la Sibiu, Timișoara și Cluj. A.P.

HAPTIC (gr. *hapto*, a prinde, a fixa) Termen referitor la simțul tactil, propus de istoricul și teoreticianul de artă Alois Riegl, ca unul din modurile de reprezentare a operei de artă prin elementele plasticității și linearității nete a conturilor, cărora i se opune cel optic, întemeiat pe elementele clarobscurului și ale culorii. Prin aceste categorii ale vizualului, sistematizate de obicei în perechi de concepte, Riegl, ca și Wölfflin în ale sale *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe* (Concepte fundamentale ale istoriei artei) au încercat să

găsească criterii de valorizare intrinsecă a creației artistice, modalități de caracterizare mai riguroasă a epocilor și stilurilor care s-au succedat de-a lungul istoriei artelor. M.P.

HAREM → gineceu

HARTĂ Foaie de pînză, hîrtie, material plastic sau orice alt produs imprimabil pe care sînt reprezentate înfățișări geografice printr-un sistem de semne convenționale. Există h. geografice în relief sau nu, topografice, tematice. Ele au fost multă vreme executate prin gravare în lemn sau metal. H. vechi se bucură astăzi de un deosebit interes din partea colecționarilor de artă, care apreciază calitățile lor decorative (fr. *carte*, it. *carta*, germ. *Landkarte*, engl. *map*). A.P.

HAȘURĂ Ansamblu de linii dispuse paralel sau intersectate, prin care se indică semntele, umbrele, modeleul, textura sau volumul. Caracteristică artelor bidimensionale, h. este cel mai des întâlnită în tehnicile de grafică și capătă o valoare expresivă deosebită în monocromie. Atunci cînd frecvența liniilor este mare, intensitatea lor egală și distanța de trasare foarte mică, h. poate fi confundată cu pata. În desenul tehnic, h. este folosită cu rol convențional pentru a sugera suprafețe sau compoziții de materiale diferite, fiecare desen fiind însoțit de o legendă cu semnificația fiecărui tip de h. În aceste situații h. este riguros realizată prin linii egale ca intensitate și perfect paralele (fr. *hachure*, it. *tratteggio*, germ. *Schraffierung*, engl. *hatching*). I.C.

HAUTE-LICE → haute-lisse

HAUTE-LISSE Tapiserie executată pe un război de țesut vertical, în care firele de urzeală sînt dispuse vertical. Cartonul este așezat în spatele țesătorului; acesta îl consultă folosind o oglindă pe care o are în față, astfel încît el execută tapiseria pe dos și urmărește aversul tapiseriei în oglindă. Tehnica h.-l. este folosită cu precădere de manufacturile franceze; execuția, deși mai lentă decît în tehnica basse-lisse, este mai fină și mai precisă. Sin. *haute-lice* (fr. *haute-lisse*, *haute-lice*, it. *arazzo*) di alto licio, germ. *Hochschaffstuhl*, *hochlitzige Technik*; engl. *vertical loom*, *high warp*). V.D.

HAVUZ Fîntînă decorativă, de origine orientală, al cărei jet de apă este dirijat vertical în sus, pentru ca apoi să se reverse în una sau mai multe vase plasate în jurul unui ax unic. T.S.

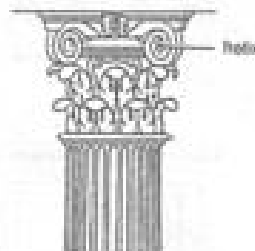
HEDWIGSLÄSER (germ.) Pahare de origine incertă, probabil create în sec. 12 în Egipt și introduse prin pelerini în Europa, unde se folosesc ca relicvare, montate în metal. Decorul este constituit, în general, din reprezentări animaliere (lei, vulturi) sau din pietre ornamentale care contrastează cu fondul de sticlă gălbuie, verzui sau cenușie. Numele

provine de la o colecție de pahare de acest tip care ar fi aparținut, în sec. 13, Hedvig, soția unui principe al Sileziei. Cîteva exemplare tipice se află astăzi în patrimoniul marilor muzee europene (Rijksmuseum din Amsterdam și Muzeul de Antichități din Breslau). V.D.

HELIOGRAVURĂ Specie de fotografură realizată prin multiplicarea imaginii cu ajutorul unei hîrtii gelatinate, cromosensibilizată. Dispozitivul astfel obținut este presat pe o placă de cupru acoperită cu praf de astalt. H. a fost mult folosită la începutul sec. 20 în ilustrația de carte (fr. *héliogravure*, it. *eliocisione*, germ. *Heliogravüre*, engl. *heliogravure*). A.P.

HELIOTROP Piatră semiprețioasă (varietate de calcedonie) de culoare verde închis, cu mici puncte, dungi sau pete roșii care strălucesc la soare (duritate 6,75, greutate specifică 2,58-2,65). Se găsește în caboșon. H. este cunoscut în antichitate, folosit pentru sigilii, minere de cujițe și diferite ornamente (fr. *hélotrope*, it. *eliotropo*, germ. *Heliotrop*, engl. *heliotrope*). V.D.

HELIX Curba interioară a unei volute dintr-un capitel ionic sau compozit. Prin extensie orice motiv spiral. I.C.

HEMATIT Oxid natural de fier, cu două varietăți: oligist, de culoare roșie, și limonit, de culoare brună (duritate 5,5-6,5, greutate specifică 5,3); folosit în giuvaiererie, ca piatră prețioasă, care se poate grava în formă de camee (fr. *hématite*, it. *amarita*, germ. *Blutstein*, engl. *bloodstone*). V.D.

HEMICICLU Spațiu de plan semicircular sau, mai rar, rectangular, structurat prin elemente constructive sau numai prin aranjarea mobilierului după un traseu care descrie jumătăți de cerc (fr. *hémicycle*, it. *emiciclo*, germ. *Halbkreis*, engl. *semicircle*). T.S.

HENRIC II, STIL - Reprezintă continuarea și dezvoltarea programului decorativ inițiat de Francisc I, în timpul domniei lui Henric II de Valois (1547-1559). Deși se construiește mult mai puțin decît în timpul domniei precedente, marile programe de decorație interioară rămîn încă în favoare. S.H.II vedește aceeași preferință pentru modelele antichizante ale artei italiene, tot mai mulți artiști

francezi călătorind la Roma. Inovațiile marcante ale stilului sînt evidente în producția de mobilier, legate de materialele și decorația acestuia. Piesele de aparat (dulapul, cabinetul) se vor îmbogăți cu incrustații de marmură colorată, pietre dure, structura lor arhitecturală fiind tot mai evidentă (colonete, arcaturi). Repertoriul decorativ se va epura după modelele lui Du Cerceau, reducîndu-se la colonete toscane, arcaturi plincontate și incrustații de marmură. Se menține utilizarea textilelor pentru decorarea interioarelor, remarcîndu-se tapetul din piele aurită adus din Spania. Aceste dominante stilistice se vor menține și în timpul regnului Caterinei de Medici și al domniilor filior săi Francisc II (1559-1560), Carol IX (1560-1574), Henric III (1574-1589). Se remarcă activitatea lui Bernard Pallasy, ceramist, emailor și pictor pe sticlă, care a întreprins cercetări asupra faianțelor emailate, realizînd o bogată producție decorativă (platuri cu personaje sau elemente vegetale, fructe, șopîrle, cochilii, în relief, policromate în culori strălucitoare) (fr. *style Henri II*). C.D.

HENRIC II-1900, STIL - Producție de mobilier executată în întreaga Europă între sfîrșitul sec. 19 și pînă în primii ani ai sec. 20, caracterizată prin seria mare industrială în care sînt repetate modele simplificate sau fanteziste inspirate de Renașterea franceză, în sintaxă care nu mai are nici o legătură cu piesele originale, ci sînt acelea ale eclecticismului instaurat în epoca Second Empire. Lucrate din materiale ieftine, au adesea adaosuri din plăci de marmură, sticlă, ogîndă etc. (fr. *Henri II* - 1900). V. și Napoleon III, stil - C.D.

HENRIC IV, STIL - Acoperind domnia lui Henric IV de Bourbon (1589-1610), marchează sfîrșitul convențional al Renașterii franceze, făcînd tranziția către stilul Ludovic XIII al primei jumătăți a secolului 17. Decorația exterioară și interioară tind spre un mai mare echilibru al formelor și spre o apurare a ornamentului, deși rămîn încă tributare stilului Henri II (șemineul lui Henric IV la Fontainebleau); cartușul și casetonul sînt încă mult folosite. Mobilierul epocii este cel tradițional, invenția formală reducîndu-se la detalii de decor sau compoziție (coloneta toscană e înlocuită cu una canelată cu capitel corințic). Spre ultima parte a domniei lui Henric IV manufacturile de textile de lux (catifele, mătase) cunosc un nou avînt, după modelul celor italiene sau flamande (fr. *style Henri IV*). C.D.

HEPPLEWHITE, STIL - Varietate a neoclasicismului englez de sec. 18, numit astfel după ebenistul și decoratorul Hepplewhite, care publica, în 1778, un Ghid cuprinzînd modele de mobilier. Coexistînd cu stilul Adam, s.H. va interpreta modelele acestuia într-un spirit mai tradiționalist și mai apropiat de convenția georgiană, reluînd simplificat elementele structurale sau de decor în gust antichizant.

Stilul HENRIC II
(Renaștere franceză)

1. Dressoir; 2. Pat; 3. Patul Caterinei de Medici; 4. Masă cu colonetă; 5. Scaun; 6. Masă; 7. Fotoliu; 8. Scaun; 9. Caquetoire pe pivot; 10. Fotoliu; 11. Bahut cu două corpuri

Stilul HENRIC IV
(Renaștere târzie)

1—2. Bahut cu două corpuri; 3. Caquetoire; 4. Bancă cu rezemători; 5. Masă à la Bourgogne; 6. Banchetă; 7. Scaun

Stilul HEPPLEWHITE
(Clasicism englez)

1, Comodă (high boy); 2, Fotoliu; 3, Pat cu baldachin; 4, Masă pătrată; 5, Masă de toaletă; 6, Masă; 7, Scaun; 8, Fotoliu cu urechi; 9, Motiv ornamental caracteristic; 10, Ună; 11, Spătar de scaun; 12, Settee; 13, Bibliotecă

Caracteristică este crearea unui tip de scaun cu spătar în ecuson; mobilele sînt în general simple, modest mulate sau discret decorate cu răsouri și patere. Decorația în jocuri de furnir există încă, fiind subliniată cu fileuri din abanos, restul suprafeței rămînînd nedecorat pentru a pune în evidență nervurile scajului sau calitățile lemnului satinat (engl. Hepplewhite style). C.D.

HEPTASTIL Tip de templu cu șapte coloane pe fațada principală. V. și templu I.C.

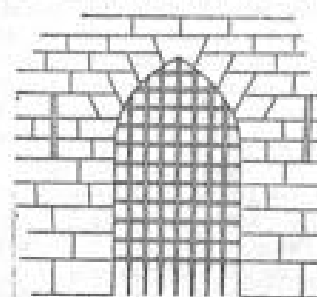
HERMĂ Denumire derivată de la stilul de hotar, în genere terminat cu chipul unei zeițe. În sculptură se referă la o categorie de statui în care figura umană (bust sau tors) este încorporată într-un soclu de formă rectangulară, uneori îngustat la bază. Cele mai vechi reprezentări apar în statuaria Egiptului antic și în Grecia perioadei arhaice, unde este înfățișat cu precădere zeul Hermes. Renașterea italiană dezvoltă caracterul decorativ al acestor sculpturi, în special destinate grădinilor. Sin. Hermes, termă (fr. Hermès, terme, it. erma, germ. Herma, engl. herm). C.R.

hermă antică hermă stil Renesantore germană hermă stil Renesantore italiană

HERMES → hermă

HERSĂ În arhitectura fortificată, grilaj de lemn,

care alunecă pe verticală într-un fel de șanț special amenajat în ambrazura unei uși sau a unei porți (uneori și la mijlocul unui gang: Prejmer, jud. Brașov, sec. 15), barînd intrarea atacanților într-o cetate sau într-un alt edificiu întărit (fr. herse, it. saracinesca, germ. Fallgitter, engl. portcullis). T.S.

HERUVIMI (ebr. k'rub) În iconografia, ceață îngerească, reprezentată prin ființe care au un amestec de trăsături antropomorfe și zoomorfe: cap uman, 6 aripi, grupate adesea sub forma generală de romb. Sînt plasați, de regulă, în zona superioară a cupolei unei biserici sau în scena Judecării de apoi și în unele reprezentări ale Treimi (fr. chérubin, it. cherubino, germ. Cherub, engl. cherub). V. și cete îngerești, serafimi T.S.

HETIMASIA (gr. Hetoimasia tou Thronou, pregătirea tronului) Motiv din iconografia bizantină și postbizantină, înglobat, de regulă, Judecării de apoi, format dintr-un tron monumental pe care este pusă o carte, deasupra căreia, adesea, este așezat porumbelul (Sfîntul Duh). Toate acestea semnifică pregătirea locului pe care se va așeza Hristos la Judecata de apoi. Sin. Tronul Hetimasiei (fr. étimasia, it. etimasia, germ. Thronbereitung, engl. the empty throne). T.S.

HEXASTIL Tip de templu cu șase coloane pe fațada principală. V. și templu I.C.

HIACINT Piatră dură (varietate de zirconiu), transparentă și strălucitoare, de culoare albastră, brună sau galbenă-roșiatică (duritate 7,5, greutate specifică 3,6), folosită în joiajerie (fr. jacinthe, it. giacinto, germ. Hyazinthe, engl. hyacinth). V.D.

HIALIN Cu aspect și transparență asemănătoare sticlei. Termenul se aplică mai ales cristallului de rocă (fr. hyalin, it. ialino, germ. durchsichtig wie Glas, engl. glassy). V.D.

HIALIT 1. Varietate transparentă de opal. 2. Sticlă opacă neagră sau roșie, care imită porțelanul, folosită pentru confecționarea obiectelor de artă decorativă. H. era utilizat pe scară largă în Boemia, la începutul sec. 19 (fr. hyalite, it. ialito, germ. Hyalith, engl. hyalite). V.D.

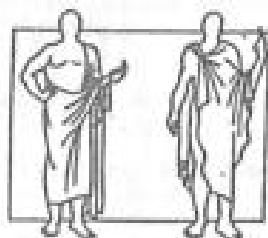
HIDROIZOLAȚIE ORIZZONTALĂ → izolație orizontală

HIEROGLIFĂ (gr. hieroglyphika grammata, caractere sacre gravate) 1. Caracter al scrierii vechi egiptene reprezentînd o idee, un cuvînt, un grup de litere, o literă sau avînd rolul de a clarifica înțelesul caracterelor următoare. 2. Adesea folosit fără discriminare în epoca modernă pentru a desemna orice caracter dificil de decifrat, reprezentat pictural. I.C.

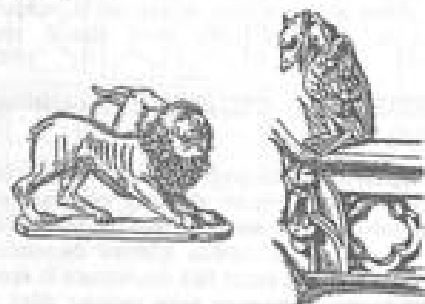
HIGH VICTORIAN, STIL → victorian, stil -

HIGROSCOPICITATE Proprietatea unor materii de a absorbi umiditatea atmosferică. Deoarece absorbția de apă din atmosferă este însoțită de modificări fizice (urmate sau nu de altele chimice), h. unor materiale, cum sînt pînza, lemnul, cartonul, tencuiala, cleiurile de origine animală etc., produce degradări lente ale operelor de artă: unele pînze, de pildă, într-un mediu umed „se lasă”, iar într-altul cald și uscat de contractă, aceste alternanțe producînd distrugerea prematură a grundului și a străului de culoare; în alte situații, cleiurile supuse umezelii mușcălesc și se dezagregă. Astfel de efecte sînt contracarate fie prin evitarea materialelor cu o h. pronunțată, fie prin măsuri de impermeabilizare și de supraveghere. În muzee și colecții umiditatea este menținută între limitele admise de cca 50-60%. L.L.

HIMATION (gr.) Veșmînt antic bărbătesc, un fel de mantie înfășurată în jurul umerilor, fără a se prinde cu agrafă, căzînd pe spate și lăsînd unul dintre brațe libere. Apare și ca veșmînt al lui Hristos, al apostolilor, ca și al unor personaje din Vechiul Testament. Se purta deasupra chitonului. Sin. *chimation*. T.S.

HIMERĂ Animal fabulos, reprezentat la origine cu partea din față a corpului luată de la leu, cea din spate de la capră, iar coada de la dragon. În sculptura marilor catedrale gotice, denumirea generică pentru ființele monstruoase, alcătuite din părți provenite de la diverse animale, care decorează partea superioară a edificiilor și servesc de gargouille (fr. *chimère*, it. *chimera*, germ. *Chimäre*, engl. *chimaera*). T.S.

HIPETRAL (gr. *hypo*, sub, *aitria*, cer) Termen ce desemnează în antichitatea greacă construcții sau părți de construcții (săli cu coloane) fără acoperiș. I.C.

HIPOCAUST Sistem de încălzire centrală folosit la casele și termele romane. Inventat în sec. I î.H. acest sistem se bazează pe circulația aerului cald pe sub o podea dublă și prin pereți dubli. Instalația era realizată din cărămizi și tuburi ceramice. Arderea lemnului se făcea într-un cuptor plasat în exteriorul clădirii, adesea însoțit de o încăpăre pentru depozitarea combustibilului. De aici aerul cald era condus printr-un sistem de tuburi sub podeaua încăperii de încălzit, care era special înălțată și susținută pe piloni pentru a crea un spațiu prin care să poată circula aerul. Prin pereți circulația aerului se făcea prin tuburi de secțiune rectangulară încastrată în grosimea zidului. I.C.

HIPODROM Strămoșul și prototipul circului roman. Amenajare cu caracter permanent sau temporar destinată curselor de cai și care, în antichitatea greacă. În jurul unei spine centrale se desfășurau pe un traseu elipsoidal piste de concurs, grăditele de lemn destinate spectatorilor aflîndu-se mai ales în apropierea liniei de plecare, marcată ca și pe stadioane, printr-un rînd de coloane mici. I.C.

HIPOGEU Construcție subterană cu destinație cel mai adesea funerară. I.C.

HIPOSTILA, SALĂ - în antichitate, sală monumentală înălțată cel mai adesea la templele egiptene, al cărei acoperiș se sprijină pe coloane. I.C.

HIPOTACTIC (gr. *hypo*-tatto, a subordona) Mod de organizare a unei structuri componențiale prin subordonarea părților unui element central, dominant, accentuîndu-se astfel unitatea dinamică a ansamblului. V. și *paratactic*. M.P.

HITON → *chiton*

HIRTIE 1. Suportul pe care, în mod obișnuit, sînt executate lucrările de grafică. Există numeroase sorturi de h.: carton, semicarton, h. transparentă, velină, pergamentată, japoneză și chineză, de calc; h. poate fi industrială sau produsă manual, albă sau de alte culori, cele mai folosite fiind h. albă, bej, gri, albastruie. Mulți artiști, în special moderni, acordă un mare rol calității h., a cărei categorie o menționează detaliat în semnătura operii. 2. Unul din suporturile utilizate în toate tehnicile picturii de șevalet. H. de bună calitate devine un suport durabil mai ales dacă este marfuită pe un alt suport, mai rigid, cum ar fi cartonul, lemnul, pînza întinsă pe șasiu etc. Pregătita astfel, a fost întrebuințată și în pictura de ulei (poate fi înălțată ca suport al unor opere semnate de Rubens, Van Dyck, Rouault etc.), însă culorile - prin liantul care le este propriu - degradează h., o „ard”, făcîndu-i indispensabilă prepararea (fr. *papier*, it. *carta*, germ. *Papier*, engl. *paper*). - de report, sau de transport, este o h. specială preparată cu o pastă de amidon, albumină etc., pe care se desenează

numai cu cernele grase și care este folosită în autografie. V. și *autografie*. A.P. și L.L.

HLAMIDĂ 1. Mantie amplă din stofă de lînă, de formă dreptunghiulară, drapată și prinsă cu agrafă pe umăr, purtată în Grecia și Roma antică. 2. Pelerină circulară sau semicirculară din ieșătură vopsită cu purpură, purtată de împărași și arhierii bizantini (fr. *chlamyde*, it. *clamide*, germ. *Chlamys*, engl. *chlamys*). A.N.

HODIGHITRIA (gr. Îndrumătoarea) Tip iconografic ortodox pentru Maica Domnului, reprezentată de obicei frontal, bust, purtînd Pruncul pe brațul stîng și arătînd cu mîna dreaptă spre aceasta. Copilul binecuvîntează cu mîna dreaptă, în timp ce în stînga ține un rotulus înfășurat (fr. *Vierge hodightrie*, it. *Madonna Odightria*, germ. *Wegweiserin*, engl. *Hodegetria, Pathfinder*). T.S.

HOL Spațiu central amplu dintr-un edificiu public sau particular, precedat de vestibul, care comunică prin uși, arcade sau scări cu încăperile laterale sau situate la alte nivele, servind diferitelor funcțiuni: loc de trecere sau de așteptare temporară (fr. *hall*, it. *salone*; germ. *Vorraum, Versaal*, engl. *lobby*). T.S.

HOLICS Manufactură de faianță înfîșurată, în 1743, în orașul maghiar H., din inițiativa prințului conșort Francisc de Aragon, soțul împărătesei Maria-Tereza; a fost sub protecție imperială pînă în 1827. Dacă la început se resimte influența faianței franceze (Strasbourg) și a celei italiene (Castelli), curînd devine precumpănitoare influența faianței populare locale, numită Habana. Se confecționează boluri, supiere, cutii pentru unt, în formă de păsări și de legume, cu motive ornamentale în culori vii pe fond crem. Se adoptă și stilul ceramicii engleze cu glazură, iar între anii 1790 și 1810, cînd activează la H. specialiști vienezzi, se confecționează și piese din porțelan, de calitate foarte bună, cu același gen de ornamente subliniate cu aur. Mărci: H; HF (Holtscher Fabrik); Holics sau Holitsch (în perioada 1785-1813). V.D.

HORĂ Denumire, mai rar folosită, pentru absidele laterale ale unei biserici de plan triconc, în care cîntau la slujbe două coruri, care își răspundeau alternativ. Provine din grecescul *chora*, folosit cu același sens pentru diviziunea spațială respectivă a catedralelor athonite. T.S.

HOSTIE → *ostie*

HÖCHST Manufactură germană de ceramică, situată lângă Mainz; activează din 1745 și pînă în 1798. Întemeiată în 1746, de un ceramist care lucrase la Meissen și la Fulda, Adam Friedrich von Löwenfinck, în asocierie cu doi negustori, sub patronajul electorului din Mainz, care le acordă un privilegiu pentru 50 de ani, este cunoscută prin produsele sale din faianță și din porțelan de bună

calitate. Probabil că la H. s-a executat faianță pînă la mijlocul sec. 18, concepută în maniera porțelanului, în special platouri, vase, căni, statuete reprezentînd personaje sau păsări. Motivele preferate: scene galante, pastorale, peisaje și ornamente florale. Influențată mai ales în prima perioadă, de atelierul din Meissen și Frankenthal, adoptă și stilul rococo, preferat la Strasbourg. Porțelanul, utilizat în a doua jumătate a sec. 18, este de o calitate fină, cu glazura de un ton alb-lăptos. Se produc mai ales cupe cilindrice cu picior, statuete reprezentînd personaje sau grupuri de personaje din comedia italiană, grupuri de păstori și de copii, scene în genul gravurilor lui Callot și al tablourilor lui Teniers. Decorul este clasic, inspirat din cel denumit *indische Blumen*; după 1770, bordura platourilor este ornamentată cu motivul gen mozaic. Coloritul se bazează, atît pentru faianță, cît și pentru porțelan, pe galben, albastru intens și roșu pur. Marca: roata cu șase spițe din stema Electorilor de Mainz, însoțită de inițialele decoratorului, în albastru, roșu, iar după 1782 în aur; în perioada 1765-1774 se adaugă, pentru comenzi date de nobili, păsăria sau coroana Electorului. V.D.

HARAM 1. Vocabulă sau sintagmă folosită pentru a semnifica personajul sau evenimentul religios comemorat sau sub protecția căruia este pus un edificiu religios (biserică, minăstire). Imaginea sau respectiv reprezentarea figurativă a acestuia își are de obicei locul pe frontispiciul edificiului. 2. Ziua în care se comemorează patronul sau sărbătoarea religioasă de care este legată existența unei biserici și a comunității din jurul ei. T.S.

HRISOV (gr. *chrysobule*, act solemn scris pe pergament cu cerneală de aur) Denumire veche pentru documentele medievale avînd un caracter mai solemn sau un conținut special: dăruiri sau întăririi de proprietăți și de alte bunuri de către domnitor-unor boieri sau unor așezăminte religioase, acte de întemeiere a unor asemenea așezăminte. Multe erau scrise pe pergament și decorate cu frontispicii, inițiale ornamentale, avînd alături de semnătura autografă a emitentului și numele său caligrafiat și împodobit, ca și un sigiliu de autentificare. T.S.

HRISMATORIU Vas liturgic catolic din metal prețios sau semiprețios, bogat decorat, în care se sfinșea și se păstra uleiul folosit la onțiunile sacramentale. În Transilvania se păstrează cîteva piese din goticul tîrziu (sec. 15). Sin. *chrismatoriu*. T.S.

HRISTOLOGIC, CICLU - Ciclu iconografic cuprinzînd ilustrarea, întreagă sau parțială, în succesiune cronologică, a vieții lui Iisus Hristos, din momentul Bunei Vestiri pînă la Înălțare. Se subdivide în ciclul Vieții propriu-zise, în cel al Minunilor și al Parabolilor și în cel al Patimilor. T.S.

HUMPEN (germ.) Vas de sticlă verde, de dimensiuni mari, uneori cu capac, decorat cu culori de email, folosit, în sec. 17-18, la diferite ceremonii. Motivele ornamentale cele mai frecvente: blazoane, embleme ale diferitelor corporații de meseriași, scene religioase sau de gen. O categorie specială o constituie așa numitele *Reichsadferhumpen* din sec. 18, vase oferite împăratului la diferite ocazii festive, care au pe corp stema cu vulturul bicelal încoronat

purțind pe aripi numele și stema statului german care a comandat vasul. H. au fost frecvent contrafăcute în sec. 19. V.D.

HYDRIA Vas pentru lichide, cu un corp sferoidal sau ovoidal, gât cilindric, două anse laterale în arc, pentru ridicat, și o a treia, aplicată pe gât pentru turnat. V. și ceramică greacă I.C.

HYPOCAUSTUM → terme

I

IACOBAN ȘI CAROLEAN, STIL ~ Acoperind domnia lui Iacob I, (1603-1625) a lui Carol I (1625-1649) și a Republicii (1649-1660), stilul cu aceste nume constituie continuarea firească a evoluției decorativismului englez până la jumătatea sec. 17, dezvoltând, pe de o parte, moștenirea sec. 16, pe care se va greșa, iar, pe de altă parte, influențele Renașterii tirzii și ale barocului continental. Colecțiile lui Carol I se vor îmbogăți cu cartioane pentru tapiserii executate de Rafael și prin comenzi încredințate lui Rubens, Van Dyck și Bernini. Arhitectura este marcată de modelele palladiene puse în circulație de Inigo Jones, a cărui experiență va fi hotărâtoare pentru transformarea în gust italianizant a edificiului britanic. Interioarele se caracterizează prin predilecția barocă pentru elementele arhitecturale realizate în piatră sau stuc și prin acoperirea pereților cu textile prețioase. Mobilierul este și el influențat de interesul purtat arhitecturii: dulapul arhitecturat, diversificarea aceleiași forme de bază care este cufărul etc. O inovație a stilului este canapeaua, dedusă din cufărul cu spătar, tratată și ca lit de repos. Materialele principale sînt stejarul și nucul, decorate cu intarzi de lemn și alief, pictate și aurite; Compenia Indiilor, fondată în 1599, va importa lacuri extrem-orientale, care se vor folosi pentru mobilier, imitate apoi de centre locale (cunoscute mai tîrziu ca *japaning*). Decorul este dominat de modelele manierismului flamand, puse în circulație de cartea de modele a lui Paulus Vredeman de Vries, tipărită în 1630. Țesăturile prețioase, broderia și covacurile orientale sînt foarte mult folosite, mai mult pe mese decît pe podea (engl. *Jacobean and Carolean* sau *Jacobean and Cromwellian style*). C.D.

IAD Loc în care, conform concepției creștine, sufletele păcătoșilor sînt pedepsiți pentru greșelile comise în viață. Este reprezentat în partea stîngă (dreapta privitorului) sau în registrul inferior

(portalurile marilor catedrale romanice) al scenelor cuprinzînd Judecata de apoi. În pictura de tradiție bizantină (murală, de manuscris), este figurat dincolo de riul de foc care izvorăște de sub tronul pe care este așezat Hristos judecător. În pictura exterioară din Moldova (sec. 16), în partea superioară sînt figurați dușmanii credinței ortodoxe și ai Moldovei. În „Judecățile” de la sfîrșitul sec. 17 și din sec. 18, în reprezentările I. se fac tot mai simțite accente de critică socială, alături de ilustrarea pedepselor pentru păcatele obișnuite fiind chinuți de diavoli „Cîrciumarul care toarnă apă în vin”, „Zapciu”, „Cățana” (în Transilvania) (fr. *enfer*, it. *inferno*, germ. *Hölle*, engl. *Hell*). T.S.

ICHTYS (gr. *ichthys* pește) Acrostih al cuvintelor grecești Iesous Christos Theou ylios Soter, însemnînd Iisus Hristos Fiul Domnului Mîntuitor; simbol al lui Hristos în primele temple ale creștinătății, peștele este reprezentat în catacombe (fresco, epitaluri) precum și pe sarcofagele antice creștine. I.C.

ICOANĂ (gr. *eikon*, imagine, chip) 1. Termen generic pentru orice imagine creștină sacră, bidimensională, folosită ca obiect de cult în ideea de a oferi credinciosului posibilitatea de a-și imagina realitatea transcendentă, fără însă a se confunda în vreun fel cu aceasta. 2. În teologia ortodoxă, imagine sacră care se revendică de la un prototip, ființa reală, unică și imuabilă pe care o reprezintă, de la care nu sînt permise abateri, tipizată din punct de vedere iconografic. Pentru imaginile reprezentînd pe Hristos și pe Maica Domnului există tradiția existenței unor imagini arhetipale nelăcute de mîna omului (achiropoeta), care sînt reproduse cu minime modificări de poziție, gestică și vestimentație în fiecare I. 3. Imaginile sacre din Biserica apuseană poartă din acest punct de vedere în mod impropriu

Stilul IACOBEOAN ȘI CAROLEAN
(Renaștere târzie engleză)

1. Cufăr; 2. Ladă; 3. Masă cu sertar; 4. Bancă cu spătar; 5. Cabinet; 6. Scaun; 7. Credență; 8-9. Scaun; 10. Masă cu balustră; 11-13. Scaun; 14. Masă piană; 15. Masă

denumirea de I., ele fiind de fapt tablouri, care beneficiază de o mult mai largă libertate de expresie, neexistând obligativitatea supunerii lor față de anumite trăsături fiziognomice și aspecte vestimentare ale unor prototipuri, statuate de Biserică și iconografie și transmise prin erminii (fr. *icône*, it. *icone*, germ. *Ikone*, engl. *icon*), — pe sticlă, tip de I. de factură populară, apărută în ambianța barocului central european în sec. 18 și răspândită în Transilvania, unde au existat o serie de centre cu o producție artistică remarcabilă diferențiată stilistic (Nicula, Laz, Făgăraș, zona Argeșului). Ca tehnică, I. p.s. se deosebește de toate celelalte tipuri de creație, datorită faptului că efectul estetic este obținut prin lucrarea piesei pe versoul suportului (placă de sticlă), realizându-se astfel întâi detaliile apoi volumele mari și de abia la urmă fondul. Un efect special este conferit de contururile negre puternic marcate și de suprafețele de culoare puse plat, aproape nevalorate (fr. *icône sur verre*, germ. *Hinterglasmalerei*, engl. *icon on glass*). T.S.

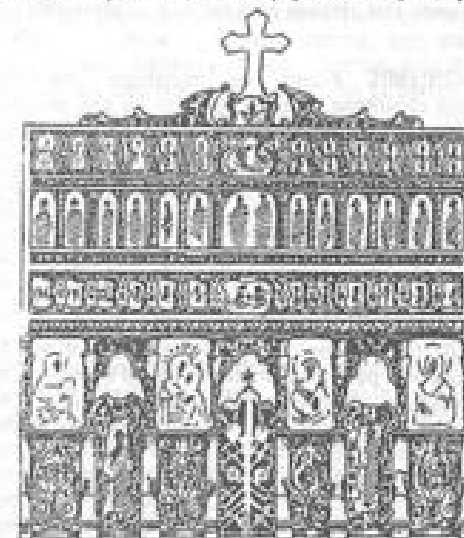
ICONIC Termen folosit în critica de artă mai recentă pentru a desemna conținutul și interpretările iconografice ale unei imagini de artă plastică. A.P.

ICONOGRAFIE (gr. *eikon*, imagine, *graphein*, a descrie) Este o disciplină descriptivă, care are ca obiect gruparea tematică a reprezentărilor particulare și analiza lor formală în funcție de o serie de domenii: religios, social, conceptual. La început I. a fost considerată un simplu auxiliar al științelor istorice (de ex. portretistica). Ulterior, începând din sec. 19, semnificația comună a termenului s-a limitat la sistematizarea surselor religioase, cu precădere a celor creștine. Astfel încât și astăzi pentru mulți acesta este domeniul strict al disciplinei. Studiul I. și-a găsit o aplicabilitate largă în conexiune cu cel al istoriei artelor. Cercetarea I. s-a diversificat, domeniul putând îngloba practic studiul tuturor obiectelor care se bazează pe prezența imaginii. Cu semnificație restrinsă la sursele religioase creștine, I. înglobează studiul temelor majore și minore inspirate din Vechiul și Noul Testament, din viațile sfinților, din comentariile patristice sau ale diverșilor scriitori bisericești. Alături de descrierile propriu-zise (compoziții, personaje, vestimentație, atribute etc.), studiile I. abordează și evoluția temelor și adesea se combină cu analizele iconologice (fr. *iconographie*, it. *iconografia*, germ. *ikonographie*, engl. *iconography*). T.S.

ICONOLOGIE (gr. *eikon*, imagine, *logos*, cuvânt) Disciplină interpretativă care se ocupă cu descifrarea semnificației imaginii, abordată dintr-o multitudine de unghiuri de vedere. Ca și pentru iconografie, domeniul său restrictiv acoperă aria imaginii sacre, dar studiul depășește simplul descriptivism, încercând să plaseze temele într-un context istoric mai larg, religios general, social, cultural, politic etc. Denumirea I. are originea în lucrarea lui Cesare

Ripa *Iconologia*, apărută la Roma, în 1593. Un moment însemnat în redefinirea sensului I. a constituit, la începutul sec. 20, studiul lui A. Warburg asupra frescelor din palatul Schifanoia (Ferrara). I. devine aici o metodă de investigare a concepției înseși ce stă la baza operei de artă. În jurul Bibliotecii (mai târziu Institutul) Warburg a gravitat un grup de savanți — filozofi, istorici de artă, orientaliști, precum E. Cassirer, F. Saxl, E. Panofski, W. Prinz — ale căror lucrări ilustrează și consolidează revirimentul acestei metode, complementare cercetărilor asupra categoriilor formale ale operei de artă întreprinse de A. Riegl și H. Wölfflin. Aplicată sistematic, revelând aspectele multiple ale operei de artă, de la cele exterioare și pur emoționale la valorile ei simbolice, I. a dat, în opera lui Panofski îndeosebi, rezultate remarcabile în studiile consacrate Renașterii și barocului. Alți reprezentanți de seamă ai acestei orientări sînt: R. Wittkower, Charles de Tolnay, Hans Sedlmayr (fr. *iconologie*, it. *iconologia*, germ. *ikonologie*, engl. *iconology*). T.S. și M.P.

ICONOSTAS (gr. *ikonostasis*) Tip de ecran alcătuit dintr-un schelet lemnos sau din zidărie, care separă sanctuarul (abida altarului și pastoforiile) de spațiul

naosului, cu care comunică prin ușile împărătești și prin perechea de uși diaconești. Partea dinspre naos este rezervată montării sau, respectiv, pictării unor registre de icoane, a căror structură este riguros stabilită. Registrul interior — la nivelul ușilor — este decorat cu icoanele împărătești (de obicei 4), cel de-al doilea cuprinde praznicele împărătești (dodecaortion), cel de-al treilea are în centru scena Desis, la dreapta și la stînga personajelor principale fiind figurați cei 12 apostoli. Ultimul registru — care lipsește uneori — cuprinde imagini de profeți, reprezentați bust, în medalioane. Întregul este încununat de scena Răstignirii, în care crucea este

fiancată de Maria și de Ioan. Acest tip de I. complex s-a dezvoltat în decursul veacurilor, pornind de la forma primitivă de cancel, trecând prin templon și ajungând, de abia în sec. 15, la aspectul cunoscut și astăzi. Registrele de icoane sînt separate prin trize decorative sculptate în relief sau modelate în stuc. La noi, cele mai vechi I. de lemn se păstrează în Moldova (Humor, jud. Suceava, sec. 16). În Țara Românească, I. cunosc o specială înflorire în sec. 17-18, putîndu-se urmări o întreagă evoluție stilistică a decorației lor (de la cel provenit din biserica Sf. Dumitru din Craiova, azi la schitul Crasna, Gorj, c.1650, pînă la cele din epoca brâncovenească: Hurez, Colțea, Sf. Gheorghe — București) (fr. *iconostase*, it. *iconostasi*, germ. *Iconostas*, *Bilderwand*, engl. *iconostasis*). T.S.

IDEOGRAMĂ Formă de comunicare prin scris, derivînd din pictogramă și fiind urmată de fonogramă, apărută la sfîrșitul epocii neolitice. Semn ce îmbracă un înțeles abstract (conform etimologiei, o idee), I. continuă să coexiste în texte (mai ales religioase) cu semnele fonetice, dispărînd o dată cu adoptarea alfabetului fonetic. Trebuie menționat faptul că I. sînt întâlnite mai ales la civilizațiile Orientului Antic și în Egipt unde sînt păstrate pînă tîrziu. V. și *hieroglifă*. I.C.

IDIORITMIC Formă de monahism specifică Bisericii răsăritene, în care călugării nu sînt obligați să viețuiască sub același acoperiș, ci în case separate, avînd însă obligația de a respecta orarul cultului în comun și de a se supune disciplinei monahale impuse de stareț. Din punct de vedere al arhitecturii, fașă de unitatea reprezentată de un ansamblu cenobitic, sistemul idioritmic se pretează unei mari varietăți constructive, inițiativa zidirii și durării locuințelor fiind particulară. T.S.

IDOL (gr. *eidolon*, imagine) Imagine sau formă atribuită unei puteri supranaturale legată de existența unor credințe animiste sau fetișiste. I. se situează la întîlnirea dintre religie și magie, fiind deopotrivă obiect de adorație și obiect dotat cu puteri speciale exercitate negativ sau pozitiv. Cele mai vechi reprezentări antropomorfe și zoomorfe, în general de mici dimensiuni, realizate din materiale rezistente sau prețioase, sînt considerate a fi avut o asemenea funcție. Fiind reprezentări schematizate, deseori pînă la abstractizare, aceste imagini au întotdeauna foarte evidențiate zonele prin care sau asupra cărora își exercită influența. Rezultînd mai ales dintr-un complex de credințe personale, I. continuă să existe paralel cu marile curente religioase, iconodule sau iconoclaste (fr. *idole*, it. *idolo*, germ. *Abgott*, *Götzenbild*, engl. *idol*). I.C.

IERARH Termen generic pentru rangurile înalte (de la episcop în sus) din conducerea Bisericii. Sînt figurați ca stare în pictura murală, de icoane și de manuscrise. În iconografie sînt desemnați astfel în

special Părinții Bisericii răsăritene, care poartă veșminte episcopale (saccos, omofor, uneori mitră), iar în mîini filactere. Grupați în jurul ferestrei din axul altarului, aceștia fac în mod obligatoriu parte din decorația murală a sanctuarului unei biserici ortodoxe. Cel mai frecvent apar autorii de liturghii: Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur (Zlataust) Chrisostom, Grigore Teologul, Chiril din Alexandria, Atanasie. V. și *Părinții Bisericii*. T.S.

IERARHIE Figurare fie a celor 9 coruri de ingeri (= cerească), fie a diferitelor grupe de sfinți în cadrul unor compoziții complexe (Marea Rugăciune, Deisis, Duminică Tuturor Sfinților, A doua Parusie), în cadrul cărora fiecare categorie de personaje ocupă un loc bine stabilit, fiind reprezentată totdeauna în același fel și cu același atribut (de ex. ierarhii cu saccos polistavrion și omofor, iar sfinți militari, în armură etc.) (fr. *hiérarchie*, it. *ierarchia*, germ. *Rangordnung*, engl. *hierarchy*). Sin. *Cin*. T.S.

ISUS ÎN GLORIE Tip de reprezentare iconografică a lui Hristos într-o viziune apocaliptică. Acesta este așezat pe un curcubeu și este înconjurat de o mandorlă luminoasă. Uneori, imaginea se complică cu așa-numitul tetramorf. Tot reprezentări ale lui I.Ig. sînt și chipurile Pantocratorului de pe bolțile naosurilor (fr. *Christ en majesté*, it. *Cristo in maestà*, germ. *Der thronende Christus*, engl. *Christ in Majesty*). T.S.

ILUSTRAȚIE (lat. *illustrare* a lumina, a explica) Ramură a graficii care, prin desen, acuarelă, gravură, fotografie, însoțite cu imagini, în scop explicativ sau interpretativ, texte beletristice, științifice, religioase, didactice etc. I. era cunoscută în Egipt și în Extremul Orient încă din vechime, avînd mai ales un caracter explicativ. De mare valoare au fost I. de carte religioasă în Bizanț (sec. 9-11) și I. manuscriselor evanghelice irlandeze (sec. 9-10), predominant decorative, în Evul Mediu. Cu manuscrisele miniaturate în acuarelă, I. a înscris în Franța (Burgundia), Germania (literatura trubadurilor) opere celebre (*Les Très riches heures du duc de Berry*). După inventarea tiparului, I. au fost realizate în xilogravură, atît în cărțile religioase, cît și în cele beletristice și științifice. Începînd din sec. 17, s-au înmulțit I. lucrate în gravura pe metal. În sec. 18, a luat o amploare considerabilă în Franța (Gabriel de St-Aubin), de asemenea, în Anglia și Germania, o dată cu înmulțirea publicațiilor periodice de genul almanahurilor și calendarelor. În sec. 19 și 20, mari artiști ilustrează opere beletristice de seamă (I. lui E.Delacroix la Faust, ale lui Gustave Doré la Balzac, ale lui Maurice Denis la F.Jammes, ale expresioniștilor germani etc.). În România, I. a înregistrat realizări artistice din sec. 14, sub forma miniaturilor de carte (manuscrisele miniaturate) și, după introducerea tiparului, a gravurii de carte. Prima operă de seamă cunoscută este *Tetraevangheliarul*

lui Nicodim (1404-1405) de la Tismana, decorat cu elemente vegetale și zoomorfe, la frontispicii, și inițiale de tip bizantino-balcanic. În Moldova, *Tetraevangheliarul* lui Gavril Uric de la Neamț (1429) (în prezent la Bodleian Library, Oxford) introduce, o dată cu I. figurativă — imaginea celor patru evangheliști —, o concepție originală care, în spiritul artei antice în versiune elenistică și constantinopolitană, dezvoltă o viziune proprie, atît în portret, cît și în structura formală, calmă, în raport cu tensiunea riguroasă a viziunii bizantine. Ea va influența evoluția portretisticii bisericești din Moldova. În *Tetraevangheliarul* lui Nicodim de la Humor (1473) apar accente realiste și tendința spre somptuozitate, iar *Tetraevangheliarul* lui Teodor Mărișescu (1493), prezintă inovații iconografice. În sec. 16, în Muntenia, se dezvoltă decorația geometrică a frontispiciilor (*Tetraevangheliarul* din 1519). Apare I. așezată chiar în text, cuprinzînd și unele portrete de domnitori (*Tetraevangheliarul* de la Sucevița). Spre finele sec. 16, elementele figurative se aliază cu ornamentații vegetale realiste (*Evangheliarul* din 1583, lucrat de protopopul Ioan de la Craiova, și *Evangheliarul* lui Petre Albota de la Putna). Introducerea tiparului, în 1508, duce la preluarea, în tipărituri, a unor elemente de I. din manuscrise: frontispicii, inițiale, vinete (Macarie la Tirgoviște, Cornei la Tirgoviște, apoi la Brașov). În Transilvania, din 1481 datează *Codicele Altenberger*, de inspirație gotică, dar și renescentistă, iar din sec. 16 o cronică pontificală cuprinzînd portretul lui Ștefan cel Mare, ilustrată în spirit renescentist (în prezent la Biblioteca Națională din Viena). Sec. 17 și 18, cunosc dezvoltarea, în paralel, a I. de manuscris, realizată în acuarelă, și a I. gravate, în special în tehnica xilogravurii. Circulația unor manuscrise cu elemente decorative și populare, venite pe filieră grecească, a influențat I. manuscriselor, în care apar și înrudiri cu modele persane, iar circulația unor tipărituri cu gravuri apusene favorizează pătrunderea în I. românească a unor elemente de baroc european. Opere de seamă ale sec. 17 sînt I. lui Anastasie Crimca (*Psaltirea* de la Dragomirna, 1616), care reinnoiesc tradițiile școlii moldovenești de I. *Tetraevangheliarul* lui Ivenco (1641) de la Agapia, *Slujebnicul* mitropolitului Ștefan (1653) — expresie a culturii artistice din epoca lui Matei Basarab —, *Biblia* de la București (1688), cu frumoase ornamente vegetale, *Liturghierul* lui Calinic Ieromonahul, unele acte de cancelarie domnească ale lui Const. Brâncoveanu, unele tipărituri ilustrate ale lui Antim Ivăneanu, I. lui Ursu Zugravul și Damaschin Gherbert. În Transilvania, unele tipărituri brașovene includ prețioase gravuri cu elemente iconografice în circulație în Elveția și Germania de Sud. Spre sfîrșitul sec. 17, imagines *mortis selectiones*, tipărită de Wagner, cuprinde gravuri preluate după Holbein cel Tânăr (1557). La sfîrșitul sec. 18, școala lui Popa Flor de la Sf. Gheorghe, din București, dă un impuls nou I. de cărți „lumești”, literare: *Alexandria*, ilustrată de N.Negrule, și

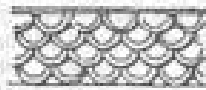
Erotocritul, ilustrat de Logofătul Petrarhe, caracterizate prin decorativitate elegant-orientală și detalii de gen inspirate din realitățile epocii sau iscate de fantezia artistului. Apar primele calendare și almanahuri ilustrate de Mihail Strîbițki, cu imagini didactice pe teme istorice, științifice și distractive. I. de calitate apar și în *Codul civil* al lui Scarlat Calimah. Pînă spre mijlocul sec. 19, continuă să se afirme I. de carte religioasă gravate în lemn, în special în atelierele Minăstirii Neamț, dar și la Blaj, București, Sibiu (M.Strîbițki, Gherasie Monahul, Petru Papavici, Ioan Zugrav). Apariția periodicelor satirico-umoristice a favorizat, în sec. 19, înflorirea I. cu caricaturi (H.Dembîțchi, C.Jiquid, N.Petrescu-Gălină). O mare amploare a luat și I. didactico-educativă pe teme istorice și științifice (*Icoana Lumei* și *Calendarul*, cu I. de G.Asachi, G.Panaiteanu și, mai tîrziu, A.Asachi). Toate aceste producții rămîn însă la un nivel artistic mediu. O valoroasă I. aparține, în epocă, lui Negulici (după Grandville) la *Guiliverul* lui Swift. Au mai semnat I. C.Lecca, G. Tătarescu, S.Henția. Spre sfîrșitul sec., apar I. lui N.Vermont la calendarele *Moș Teacă*. La începutul sec. 20, prima revistă de artă „Ileana”, și alte periodice de cultură — „Facia”, „Flacăra”, „Calendarul Minervei”, „Rampa”, „Arta”, „Lucasărul”, „Convorbiri critice” — publică I., adesea satirice, semnate de Iser, Ressu, Hărescu, Șirato, Tonitza ș.a. Ecoul mișcării Art Nouveau, cu preocupările ei pentru arta cărții, se simte în I. perioadei 1900-1920 (Kimon Loghi, Const. Artachino, N.Vermont, Ștefan Popescu, Cecilia Cuțescu-Storck). O altă orientare propune, în aceeași perioadă, folosirea elementelor de ornamentație și iconografie folclorice și medievale românească: A.Baltazar, D.Stoica (pentru „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, „Sămănătorul”, „Calendarul Neamului Românesc”). Unele dintre ele au un caracter elementar-narativ și dulceag-idilic. I. de carte de ținută au realizat Iser (la *Poezii* de Minulescu) și Gabriel Popescu. În prima parte a perioadei interbelice, I. apar în special în periodicele culturale. Întorcerea spre valorile artistice vechi — și nu numai românești — și-a găsit adepți îndeosebi la revista „Gîndirea”, unde s-au publicat I. valoroase. Orientările moderne — influențate de Art-Déco, cubism, constructivism — s-au concretizat în revistele „Contemporanul”, „Integral”, „Unu” (I. lui M.H.Maxy la *Echinocliu în arbitrar*, de S.Pană). Încăinate spre simbolism sînt I. lui Al.Brătășanu (*Poezii*, de Claudia Milian) și ale lui Iorgulescu-Yor, iar tendințe expresioniste apar la Maria Manolescu (în I. la *Amințile lui Greangă*) și la Gh.Labin (*Ovidiu*, de V. Alecsandri). În deceniul '30, I. înregistrează o înflorire remarcabilă cu Margareta Sterian, Mac Constantinescu (*Opere*, de Catul și Infernul, lui Dante), cu Aurel Mărculescu, Aurel Jiquid (la I.L.Caragiale), Eugen Drăguțescu (la Arghazi, Bacovia, Ion Barbu). Pe linia tradiționalistă lucrări de referință sînt I. lui Marcel Olinescu la *Miorița* și cele ale lui A.Demian la *Poeziile* lui V.Alecsandri. Au mai

semnat I. Lena Constante, Mina Byck-Wepper, Aurel Bordenache, R. Ioşif, Theodorescu-Sion, I. Podlipny, Fritz Kimm. După al doilea război mondial, în I. s-au afirmat numeroase variante stilistice (Florica Cordescu-Jebeleanu, Marcela Cordescu, Val Munteanu, Octav Grigorescu, Florin Pucă (fr. *illustration*, it. *illustrazione*, germ. *Illustration*, engl. *illustration*). A.P.

ILUZIONISM → trompe-l'œil

IMAGERIE POPULARĂ Termen generic care, în grafică, desemnează toate categoriile de gravură, în special țărănească, practică în trecut în tehnica, mai primitivă, a lemnului, dar și în metal și litografie. În Franța, un centru important de i.p. a existat, în sec. 19, la Épinal. În România sînt cunoscute gravurile țărănești de la Hășdate (Transilvania), lucrate în sec. 18-19, înfățișînd imagini religioase, animale sau personaje din lumea satului (fr. *imagerie populaire*, it. *stampa popolare*, germ. *Volksbilderbogen*, engl. *popular picture-sheets*). A.P.

IMBRICAȚIE Ornament arhitectonic în formă de lamele de piatră sau de lemn, poliebată, ogivale sau imitînd solzii de pește, aplicate parțial unele peste altele ca țiglele pe acoperiș. Întîlnit frecvent în stilul romanic, folosit și în arta decorativă (fr. *imbrication*, it. *embriciatura*, germ. *Schuppenornament*, engl. *shell-like ornament*, *scale-work*). V.D.

IMINEI (turc.) Încălțăminte fină, din marochin galben, purtată și de boierii din țările române, pînă la începutul sec. 19. A.N.

IMPLUVIUM În arhitectura romană, bazin situat în mijlocul atrului, în care se strîngea apa de ploaie intrată prin compluvium. Din I. apa era strînsă într-o cisternă la subzol. V. și *domus*. I.C.

IMPOSTĂ Element structiv, de forma unui trunchi de piramidă răsturnat, plasat între nașterea unei arcade și capitelul pe care aceasta se descarcă, pentru a prelua o parte din împingerile laterale care acționează asupra arcului. Comportă o decorație mai simplă decît cea a capitelului, de regulă elemente vegetale sculptate în relief plat sau un simplu medalion cu monograma lui Hristos ori cîteva elemente simbolice (păsări). Este un element specific arhitecturii bizantine timpurii (San Vitale — Ravenna, c. 530, Sf. Sofia — Constantinopol, 532-537) (fr.

imposte, it. *impostatura*, germ. *Bogenkämpfer*, *Kämpfer*, engl. *impost*). T.S.

IMPREGNARE Îmbibare cu o substanță (de obicei) lichidă și adezivă a felurilor materiale poroase din care este alcătuită o lucrare de artă, sau îmbibarea acestor materiale după ce au devenit absorbante și pulverulente, ca urmare a pierderii coeziunii particulelor ce le compun. Substanțele impregnante pot fi cleiurile, rășinile clasice dizolvate, ceara, polimerii sintetici, cazeinatul de calciu, uleiurile sicative etc. Se impregnează suprafața suporturilor destinate picturii, ca și reversul lor. Se folosesc în operațiile de restaurare, dar și ca mijloace de prevenire a acțiunii nocive exercitate de umiditatea atmosferică, microvegetația și insecte, foc etc. L.L.

IMPRESIONISM Mișcare artistică reformatoare, care reprezintă începuturile artei moderne, declanșată în Franța, în ultimul pătrar al sec. 19. I. a inaugurat seria curenților artistice de la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20, potențînd însăși ideea valorii artistice a noutății, ca și concepția asupra misiunii artistului în viața culturală a societății. Numele mișcării a apărut în 1874, cu prilejul primei expoziții de grup, la Paris, în sălile fotografului Nadar, la care au participat alți artiști reprezentanți categoriei ai I., ca Monet, Renoir, Pissarro, Sisley, cît și Cézanne, Degas ș.a. Monet a fost prezent cu o lucrare numită *Impresie răsărit de soare*, titlu de la care un comentator de presă a creat termenul de I. Bazele teoretice și practice ale I. sînt complexe. Ele sînt, în egală măsură, de reacție împotriva academismului, de noile descoperiri științifice din domeniul opticii — teoria lui Chevreul —, cît și de evoluția realismului și a picturii de *plein air*. În același timp, în I. au jucat un rol decisiv procedee picturale propriu-zise, cum ar fi folosirea culorilor pure, așezate pe pînză în tușe juxtapuse, menite să sugereze vibrația luminii în atmosferă, pe luciul apei, pe suprafața clădirilor, abandonarea rolului principal al conturului, modelajului și clarobscurului din pictura tradițională. I. rămîne totuși o culme a picturii de viziune realistă, întrucît preocuparea lui a fost redarea realului în chiar aparențele lui instantanee, cele mai fugare.

Importantă în I. este și modificarea noțiunii de „subiect” al tabloului în „motiv”. Această tranziție cuprinde în ea și o renunțare din punct de vedere iconografic la subiectele cu caracter narativ, istoric sau mitologic, în favoarea unor scene din viața cotidiană, de obicei cu o notă de agrement, fără substrat narativ, ci doar cu un caracter de evocare. Se înfîlesc astfel de scene la Renoir și la Monet, deși acesta din urmă nu poate fi considerat ca un aderent absolut la viziunea I. De altfel, sursele I. sînt variate: unele provin din lirismul barbizonian, altele din pictura engleză (Turner și Constable) sau din realismul lui Courbet. I. atinge o coerență maximală între '70—'80. În această perioadă, tema acvatică, devenită obsedantă pentru Monet, în special, dar și pentru Sisley, va prileji afirmarea cea mai poetică și subtilă a tehnicii I. După 1885, artiști ca Gauguin, Van Gogh, Seurat, Signac, Cézanne ș.a., deși participă la expozițiile I. și sînt influențați de ei, își modifică curînd orientarea, pornind fiecare în direcții care continuau sau contraziceau I., reprezentînd forme de reacție la înseși principiile viziunii I. Ecoul I. în Europa și în America a fost foarte puternic, aflîndu-se însă în forme variate și specifice. Astfel, în Germania, principalii lui reprezentanți — Max Liebermann și Max Slevogt — vor practica un I. mai apropiat de realismul academic. La fel și în alte țări ale Europei Centrale. Elemente de viziune I. se înfîlesc și în pictura românească din sec. 19, la Aman, Grigorescu și Andreescu. Puternic va fi ecoul I. și în pictura românească din prima parte a sec. 20, la pictori ca Lucian Grigorescu, N. Dărăscu, J.A.I. Steriadi, în definirea conceptului de I. în formele lui cele mai pure, rolul principal îl joacă însă creația lui Monet, Pissarro și Sisley, conturînd definitiv imaginea unei picturi senine, expresie a bucuriei de viață. A.P.

IMPRIMARE Operația de trecere a imaginii desenate sau săpate, de pe placă pe foaie de hîrtie (fr. *impression*, it. *impressione*, *stampa*, germ. *Druck*, engl. *printing*); — prin transfer, procedeu extrem de delicat de decorare a ceramicii sau a emailului, cu ajutorul unei plăci de cupru gravată și acoperită cu cerneală. Motivul de pe această placă se imprimă pe o hîrtie umezită ce se aplică apoi pe suprafața piesei ce urmează a fi ornamentată. Tehnica este perfecționată, la mijlocul sec. 18, de emailorul englez John Brooks și adoptată de majoritatea manufacturilor engleze pentru decorarea (în condiții mai rapide și mai puțin costisitoare) a pieselor din faianță fină sau din porțelan. Procedeu a fost preluat și de alte ateliere europene, în special germane. În sec. 19 s-a extins și în S.U.A. (fr. *impression par transfert*, germ. *Umdruck*, engl. *transfer printed decoration*). A.P. și V.D.

IMPRIMATURA → grund

IMPURITĂȚI SUPERFICIALE Materii eterogene depuse pe suprafața unei lucrări de artă. Fie că așternerea lor se face lent, fie că se produce accidental, după o vreme afectează perceperea operelor, periclitîndu-le, uneori, sănătatea. Natura I.s. este foarte diferită: de la praf, fum, urme de muște, cenușă, var, funingine, pînă la gumă arabică, cleiuri, zahăr candel, „varnuri de ou”, uleiuri de pictură sau minerale, urme de săpun, materii grase indefinite etc. Se îndepărtează pe cale mecanică, chimică sau prin metode combinate. Unele cedază la solvenți simpli, cum este apa curată, altele la esențe sau doar la amestecul de soluții complexe (în care alcoolul etilic este unul din „solvenți” tradiționali). L.L.

INCINTĂ 1. Spațiu închis din jurul unui edificiu, al unui ansamblu construit sau al unei aglomerații urbane sau rurale, făcînd efectiv parte din complexul funcțional reprezentat de acestea, delimitat de un zid (*zid de I.*) sau de alte tipuri de împrejmuiri, realizate din diverse materiale (lemn, metal, beton, chiar pămînt, în unele împrejurări). 2. Denumire dată și zidului sau construcțiilor care delimitează I., dîndu-i caracterul unei unități morfo-funcționale independente, de ex. I. unui oraș medieval; I. unei fortificații etc. (fr. *enceinte*; it. *recinto*, *mura*, germ. *Ringmauer*, *Umfriedung*, engl. *enclosure*, *precincts*). T.S.

INCUNABUL (lat. *incunabula*, leagăn, origine) 1. Denumire dată primelor tipărituri europene la care s-a aplicat tehnica de reproducere mecanică a cărților, prin utilizarea caracterelor mobile. Tehnica a fost inventată în 1440, la Strasbourg, de către Gutenberg. Cărțile tipărite pînă la 1500 poartă acest nume generic, majoritatea dintre ele fiind bogat ilustrate cu xilogravuri. Una dintre cele mai celebre este *Chronicon Mundi*, al lui Hartmann Schädell, apărut în versiune latină la Nürnberg, în 1493, și ilustrat cu peste 2000 de xilogravuri. 2. Prin extensie, denumirea se aplică și gravurilor de început ale fiecărei tehnici (fr. *incunable*, it. *incunabola*, germ. *Incunabel*, engl. *incunabula*, *blackletter edition*). T.S. și A.P.

INDIAN Țesătură fină de bumbac, albă, vopsită sau imprimată; se folosește pentru lenjerie de pat și de corp și îmbrăcăminte de vară. Cunoscut din antichitate în tot Orientul; importat în Europa din India, la începutul sec. 17, prin companiile comerciale franceze, olandeze și engleze; a avut o largă răspîndire în sec. 18, cînd s-au dezvoltat manufacturile franceze (Rouen), engleze (Manchester) etc. Tehnica imprimării constă în cufundarea pînzei succesive în mai multe băi de vopsea, acoperindu-se cu ceară părțile care nu trebuie să fie colorate. În prezent, imprimarea motivelor se face prin procedee mecanice (fr. *indienne*, it. *indiana*, germ. *gedruckter Zitz*, engl. *printed calico*). V.D.

INDIANISCHE BLUMEN (germ.) Motiv pictat, monocrom sau policrom, de inspirație extrem-orientală, reprezentând flori exotice, folosit la decorarea pieselor de porțelan în prima perioadă de activitate a manufacturii germane Meissen (1725-1730); preluat și de alte manufacturi europene. V.D.

INDIGO Colorant albastru (ușor violaceu) intens, cunoscut din antichitate, pomenit de Pliniu, Vitruviu, Dioscorid ca *indicum*, numit mai apoi *indicus*, *indacco* baccadeo. În decursul vremii s-a extras din indigoferi (*Indigofera tinctoria*), drobușor (*Isatis tinctoria*), hrîncă colorată (*polygonum tinctoria*) etc. Veritabilul I. este produsul indigotierului, plantă subtropicală, mult cultivată alădătat. Stabilitatea la lumină a I. este mediocră. Frecat cu ulei se întinează, are o slabă putere de acoperire și o siccitate scăzută; aplicat în strat subțire etalează o nuanță de albastru, iar în strat gros tinde spre negru. Este prezent în pictura murală de la Pompei, în fresca și tempera medievală, în pictura Renașterii, în icoanele bizantine. Colorantul natural a fost înlocuit de I. sintetic, a cărui formulă a fost descoperită în anul 1883 de Adolf von Bayer. Noul colorant, mai frumos și mai durabil decât cel natural, este astăzi larg utilizat în bolangerie. Are denumiri diverse: *albastru indian*, *albastru intens*, *drobușor*, *hîncă*, *indigo* de drobușor, *indih*, *Alachiu* (var. *Iolachiu*, *Iolachiu*, *Iolac*, *Iolachi*), *miniu albastru*, *sineală*, *vopsea de cadă*, *xinti* etc. L.L.

INEL 1. Ornament arhitectonic în formă de cerc, în ușor relief, care înconjură o coloană; specific sec. 12-13. 2. Cerc subțire din metal prețios sau comun, fildeș, os, sticlă, ceramică etc., uneori împodobit cu pietre prețioase, semiprețioase sau perle, purtat ca podoabă pe orice deget al minii. I. poate marca un rang în ierarhia socială sau religioasă; simbol al legăturii dintre soți (verighetă); folosit ca sigiliu, avînd partea superioară gravată cu un însemn (I. sigilar). Cunoscut din preistorie, purtat deopotrivă de bărbați și de femei (fr. *anneau*, it. *anello*, germ. *Ring*, engl. *ring*). V.D.

INFORMAL → artă abstractă

INFRAROȘII Radiații invizibile, cu lungimi de undă mai mari decât ale roșului, produse (aproape exclusiv) de surse incandescente. Întrucît sînt purtătoare de energie calorică, I. provoacă supraîncălziri și degradări ale materialelor din care sînt alcătuite operele de artă. Conservatorii muzeelor le contracarează acțiunea distructivă prin: controlul temperaturii incintelor și evitarea contactului direct al operelor cu razele solare. În sens pozitiv, I. sînt folosite de restauratori pentru examenul ținut al tablourilor sau al altor opere de artă; ele pătrund sub straturile superficiale de vernis și de culoare, dezvăluind elemente ascunse ori greu decelabile cu ochiul liber: semnături, inscripții, repictări și chiar desenul inițial al pictorului (fr. *infrarouges*, it.

infrarossi, germ. *infrarote Strahlen*, engl. *infrared*).

L.L.

INFRASTRUCTURĂ Parte a unui zid, care se află sub nivelul de călcare, a cărei structură poate fi diferită de cea a zidăriei ridicate de la sol. De ex., din I. fac parte alți piloți pe care sînt așezate în anumite condiții fundațiile, cît și acestea din urmă (fr. *infrastructure*, it. *sottostruttura*, germ. *Unterbau*, engl. *infrastructure*, *earthworks*). T.S.

IN FRESCO → pictură

INIȚIALĂ (lat. *initio*, început) În grafică, denumește litera de început a primului cuvînt al unui text scris, gravat sau tipărit, felurit ornamentată, în funcție de perioada istorică și de momentul stilistic al textului. Relevarea I. prin culoare, dimensiune și forme ornamentale sau figurative datează din cele mai vechi timpuri. În I. textelor medievale timpurii (irlandeze, franceze) domină culorile deschise și aurul, în cele germane și în cele din perioada goticului internațional sînt folosite culori strălucitoare, intense. Artă I. a evoluat de la predominarea ornamentului abstract — geometric, împletit etc. — la ornamentul floral și zoomorf, adăugîndu-se, în gotic, Renaștere și baroc, elemente antropomorfe. Lucrate de mînă, chiar și în tipărișurile vechi, I. au fost mai lînzii gravate în lemn, ateliere celebre fiind cele din Germania, Franța, Elveția. Printre artiștii care au realizat I. se află Holbein cel Tânăr, Urs Graf, L.Cranach. În sec. 17-18 apar I. gravate în metal. În artă modernă, I. ornamentată a fost reluată de prerataelșii englezi (W. Morris și J.Ruskin), s-a dezvoltat apoi în Jugendstil, și Art Nouveau, în prima fază a expresionismului german (*Die Brücke*). În Art Déco-ul francez, în constructivism și în mișcarea Bauhaus, interesul deplasîndu-se de la ornament la concepția construcției literale. În artă românească, I. a jucat un rol important în vechile manuscrise și tipărișuri medievale, I. lui Gavril Uric și ale altor autori de I. caracterizîndu-se prin linie lineară a ornamentului geometric ori floral și prin strălucirea culorilor. La începutul sec. 20, unele edituri — de pildă Minerva, prin desenatorul Rola Piekarski —, au reluat tradiția I. ornamentate, cu elemente din repertoriul folcloric, întîlnite în perioada interbelică și la Editura Scrisul românesc (fr. *initiale*, it. *iniziale*, germ. *Anfangsbuchstabe*, engl. *initial letter*). A.P.

INOROG Animal fantastic, reprezentat ca un cal avînd în frunte un corn (denumit, de aceea, și *Unicorn* sau *Licornă*). Frecvent în iconografia Orientului îndepărtat sau mijlociu, în antichitatea clasică și mai cu seamă în Evul Mediu european. În iconografia religioasă, este un simbol complex al înfrîngerii lui Hristos dintr-o fecioară; în cea laică, curteană, capătă o mare dezvoltare datorită liricii trubadurilor și Minnesăngerilor, ilustrată în special de tema „Doamna cu licornă” din numeroase serii de

tapiserii (fr. *licorne*, it. *licorno*, *unicorno*, germ. *Einhorn*, engl. *unicorn*). T.S.

INOSSARE (it.) Metodă medievală de preparare a tăblițelor de lemn necesare ucenicilor pentru studiu. Tăblițele erau grunduite cu un strat subțire de pulbere de os (v. alb de oase), peste care se desena cu condeiul de argint. L.L.

INRI Inițialele textului care, conform evanghelilor, a fost scris pe o placă fixată deasupra capului lui Hristos răstignit pe cruce: Iesus Nazarineus Rex Iudeorum. T.S.

INSCRIPTIE Termen generic pentru diferite texte explicative care apar pe un monument, însoțesc o operă de artă etc., menționînd nume, date, evenimente ce pot fi puse în legătură cu istoria respectivei creații (fr. *inscription*, it. *iscrizione*, germ. *Inschrift*, engl. *inscription*): — lapidară, text scris pe o lespede de piatră, în care literele sînt scoase în evidență prin incizie sau excizie. De acest tip sînt: pisanile, textele de pe pietrele de mormînt sau de pe alte monumente funerare, de pe crucile de piatră, de pe unele statui etc.; — murală, text scris pe un perete, în general realizat *al secco*; din aceeași categorie pot face parte și graffitiile. După destinație, I. pot fi: — votivă, care indică numele și inițialele specială a unui donator referitoare la un obiect anume; — liturgică, care reproduce un text liturgic sau biblic pe o operă de artă (pictură murală, icoană, tablou, broderie, lucrare de orfăvrie). De un tip aparte sînt I. așiate pe cărți, care, cu excepția celor cu caracter votiv, sînt mai propriu denumite însemnări. Ele aparțin fie autorului unei copii manuscrise, — care își menționează numele, funcția, data copierii etc. —, fie altei persoane în posesia căreia cartea (sau manuscrisul) s-a aflat la un moment dat sau care a folosit-o făcînd pe ea note cu caracter divers. T.S.

IN SECCO → pictură

INSECTE XILOFAGE (gr. *xylos*, lemn, *phagein*, a mânca) Numele generic al unor insecte din familia coleopterelor (*anobium*, *capricorn*, *lyctus* etc.), care se hrănesc cu lemn. Ele atacă alți lemnul „verde”, cît și pe cel uscat și prelucrat. Întrucît provoacă degradarea panourilor pictate, a sculpturilor și a altor lucrări de artă, restauratorii, după ce le depistează prezența — inclusiv prin mijloace radiografice —,

izolează lemnul atacat, acționînd împotriva carilor prin pulverizări, prin impregnări, sau prin expunerea, în incinte închise ermetice, la emanațiile unor substanțe cum sînt acidul cianhidric, sulfura ori tetraclorura de carbon, bromura de metil etc. L.L.

IN SITU Termen latin, aplicat unui obiect sau unui obiectiv, în general arheologic, care a fost conservat pe locul descoperirii sale, păstrîndu-se, cel puțin parțial, condițiile în care a fost adus la lumină. T.S.

INSTABILITATEA CULORILOR Lipsa de stabilitate cromatică a pigmenților liberi sau amestecați, aglutinați sau nu. Depinde de factori multipli: natura pigmenților (ex. materiile colorate de origine organică își modifică tenta pînă la dispariție), impuritatea chimică, incompatibilitatea chimică față de alți pigmenți, introducerea unor materii de altă natură (materiale de umplutură, conservanți etc.), solubilitatea în lanți (lichidele aglutinante și diluanții culorilor trebuie să reacționeze neutrul din punct de vedere chimic față de pigmenți), acțiunea unor agenți externi (lumina prea puternică, întunericul, aerul poluat, temperatura ridicată, joasă ori oscilantă, impuritățile, umiditatea etc.), învechirea pigmenților, degradarea prin îmbătrînire etc. V. și *degradarea tablourilor*. L.L.

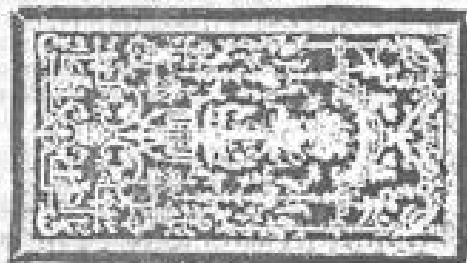
INSTALAȚII Gen de artă apărut în anii '70-'80, prioritar în Germania, S.U.A., Japonia. Constă în asamblarea într-un spațiu expozițional — de obicei de dimensiuni mari — sau în aer liber, după reguli compoziționale gîndite de artist, a unor obiecte eterogene, alți din registrul tehnicii — de ex. monitoare de televiziune, fragmente de piese electronice —, cît și a unor piese de mobilier, textile, jucării etc. uneori și lucrări de artă tradițională. Sursele I. sînt dadaismul și suprarealismul, de la care a fost preluată ideea potențelor expresive ale obiectului cotidian scos din contextul lui curent și astfel susceptibil, prin „înstrăinare”, de a oferi noi sugestii și asociații vizuale și de idei. Specificul I. este caracterul spațial pluridimensional. I. sînt adesea prezentate în combinație cu arta video. Propulsarea lor s-a făcut în special prin expozițiile „Documenta” de la Kassel. A.P.

INSULA La romani, imobil de raport dezvoltat pe mai multe etaje și conturat pe patru străzi. Divizat în apartamente (*caenacula*) de închiriat, acest tip de construcție a fost determinat de dimensiunile reduse ale spațiilor construite întravilan. Accesul între etaje se făcea prin scări exterioare sau interioare, fațadele fiind ritmate prin balcoane și ferestre. Spre deosebire de domus, în I. camerele nu mai păstrează o destinație specială. I.C.

INTALIE 1. Termen generic folosit în grafică pentru tehnicile de gravare în adîncime. 2. Piatră dură (în general din familia cuarțului și diferite varietăți de agat), gravată în adîncime — tehnică contrară

camei — folosită în glicptică pentru sigilii și ca podobă. Tehnică practică din sec. 3 î.H. în Egipt, preluată de antichitatea greco-romană. Motivele gravate sînt la început semne și figuri simbolice, mai târziu motive animaliere, vegetale și antropomorfe. În epoca medievală și în Renaștere, l. a cunoscut o deosebită dezvoltare (bijuterii cu embleme, blazoane, scene mitologice etc.). Folosită și astăzi în gravajerie (fr. *intaille*, it. *intaglio*, germ. *Intaglio*, Steinschnitt, engl. *intaglio*). H.M. și V.D.

INTARSIE Tehnică decorativă prin care motivul este realizat dintr-un alt material decît obiectul de împodobit, operația făcîndu-se prin încrustarea primului, în șanțuri special adîncite, în masa celui de-al doilea. Diferențele de material merg de la esențe de lemn sau varietăți deosebite de piatră pentru fiecare din cele două elemente, combinații de metal cu lemn etc. (fr. *incrustation*, it. *incrostatura*, intarsia, intarsatura, germ. *Einlage*, eingelegte Arbeit, engl. *inlaying*, *inlaid work*, *inset*). T.S.

INTEGRALISM Denumire în mișcarea de avangardă din România anilor '20, desemnînd încercarea de a obține o sinteză între cubism, futurism și expresionism. l. a fost susținut de revista „Integral” și reprezentată în special de M.H. Maxy, Marcel Iancu și Corneliu Mihăilescu. În anii '30, conceptul de l. s-a extins, cuprinzînd treptat, fără declarații programatice, și forme de modernism moderat (Lucia Demetriade Bălăcescu, Elena Popea, Sabin Popa etc.). A.P.

INTERCESOR Cel prin intermediul căruia se adresează o doleanță. În iconografia creștină, în special ortodoxă, denumire (folosită la plural) dată Mariei și lui Ioan Botezătorul, care mijlocesc pe lângă Hristos iertarea pentru păcatele omenirii. Momentul este ilustrat în scena Deisis (fr. *intercesseur*, it. *intercessore*, germ. *Fürbitter*, engl. *intercessor*). T.S.

INTERCOLONAMENT Distanța existentă între două coloane aflate într-o succesiune de elemente similare între navele unei biserici, într-un portic etc. Rîtmul egal, alternant sau, rar, diferit al acestuia, raportul dintre această distanță, înălțimea golului și diametrul coloanei conferă monumentului o anumită expresie estetică, dînd senzația de armonie, libertate a privirii sau, dimpotrivă, de îngheșuală și sufocare a

spațiului (fr. *intercolonnement*, it. *intercolonnamento*, germ. *Interkolumnium*, engl. *intercolumniation*). T.S.

INTERESANT Termen apărut în estetica romantismului, pentru a desemna calitățile atractivității, obținute prin pătrunderea în expresia artistică a unor elemente neobișnute, stranii ori enigmatice, care — dincolo de valoarea pur estetică a operei de artă — stimulează în mod deosebit descifrarea în operă a unor sensuri mai adînci și mai variate, de ordin simbolic sau cu alte implicații extraestetice (fr. *intéressant*, it. *interessante*, germ. *interessant*, engl. *interesting*). A.P.

INTERIOR Numele generic al tablourilor de gen care înfățișează scene din interiorul unor clădiri (locuințe, spații publice, ateliere de pictură etc.). L.L.

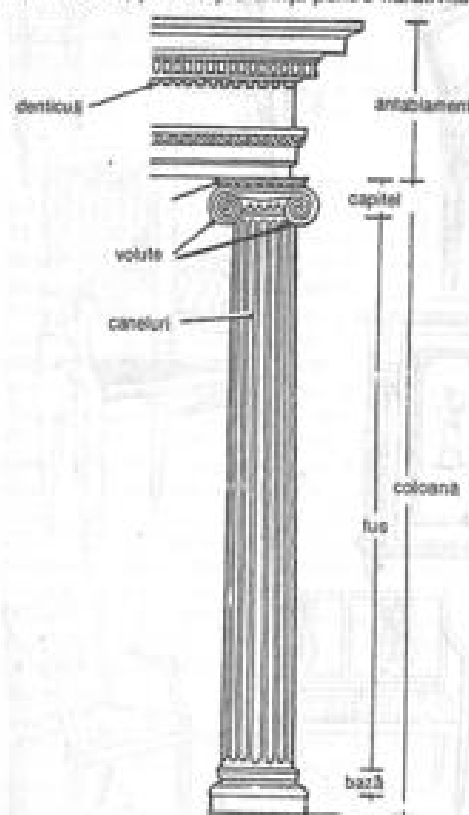
INTERPRETARE 1. Modalitate proprie creatorului de a înțelege și de a reda forma și sensul lucrurilor sau al realităților obiective. Subiectivitatea artistului plastic se manifestă prin accentuarea caracterelor definitorii pentru personajul, obiectul sau scena reprezentată, pe care le selectează și le înfățișează potrivit talentului, temperamentului artistic, culturii și capacităților sale comprehensive. 2. Reproducerea liberă a unei opere de artă, executată în tehnici artistice variate, în care prelucrarea elementelor originalului este mai mult sau mai puțin avansată. Unele l. pot deveni ele însele opere valoroase (l. făcute de Picasso după Velázquez etc.). 3. În grafică, termenul desemnează gravura de reproducere a unei picturi sau sculpturi, de obicei cu anume intervenții stilistice ori accente personale ale gravurii (fr. *interprétation*, it. *interpretazione*, germ. *Deutung*, engl. *interpretation*). L.L. și A.P.

INTONACO (it.) Termen care denumește stratul de la suprafața tencuiei de frescă, care (aflat în stare umedă, proaspăt aplicat) încorporează culorile. V. frescă. L.L.

INTRADOS Traseul interior, concav al unui arc, al unei arcade sau al unei bolti (fr. *intrados*, it. *intradosso*, germ. *innere Leibung*, *innere Gewölbefläche*, engl. *intrados*, *soffit*). V., prin opoziție, *extrados*. T.S.

INVENIT (lat. *invenire*, a găsi, a imagina) Termen pe care, în gravurile vechi, de pînă la sfîrșitul sec. 19, unii autori ai desenului îl adăugau semnăturii lor (uneori prescurtat: *inv.*), pentru a arăta că desenatorul și gravorul nu sînt aceeași persoană. A.P.

IONIC, STIL — Adoptat în sec. 6 î.H. în Anatolia și insulele Mării Egee, s.l. se definește, în comparație cu stilul doric, printr-o preferință pentru narativitate și

bogăție decorativă, grație și suplețe, ce îl face deschis la influențele orientale. Difuziunea stilului dincolo de aceste spații se datorează în primul rînd model și intensii circulații a artiștilor în epocă. În arhitectură proporțiile sînt mai elansate. Coloana se așază pe stilobat printr-o bază formată dintr-o pîntă urmată de alternanță de profile convexe (toruri) și concave (scotii). Mai zveltă și striată cu mai multe caneluri decît coloana dorică (24 în general) coloana l. dă un plus de monumentalitate ansamblului prin spațiile înguste lăsate între caneluri (listel), care dublează numărul verticalelor. Capitelul este format din echină, ornată cu un șir de ove, surmontată de o volută dublă pe care se sprijină antabamentul. Uneori baza capitelului este decorată cu o bandă în relief, avînd ca motive perle și astragale. Arhitrava este structurată în trei benzi orizontale în avans progresiv. Friza nu este divizată în metope și triglife, ci se deslășoară pe toată lungimea edificiului în bandă continuă. Sub cornișă se detașază denticuli. Decorația sculptată apare la frontoane, la friza continuă și, uneori, la baza coloanelor. Ornamentele sculptate, realizate adesea cu o mare finețe: perle, ove, palme-

le, flori de lotus, au rolul de a sublinia structura internă a construcției și de a încadra deschiderile. Preferința pentru edificiile somptuoase, de mari proporții, va determina înmulțirea numărului de coloane pe fațadă (ex.: Templul Herei din Samos). I.G.

IOSIF II, STIL — Caracterizînd ultima parte a domniei lui Iosif al II-lea al Austriei (1765-1790), stilul cu acest nume s-ar putea situa, în timp, între 1780-1790, cu unele extinderi pînă după 1800 în diferitele provincii ale imperiului. Reprezentînd reacția neoclasică la rococo-ul epocii anterioare, s. l.ii se caracterizează printr-o decorație sobră, în gust antichizant, ca și printr-o producție de mobilier dominată de forme severe, simpezi, în care influențele stilului Ludovic XVI și ale stilurilor neoclasiche engleze sînt apurate pînă la linii de o simplitate și concizie maxime. Decorul acestor piese este realizat prin alternanțe de turnir, în general în tonuri deschise, cu subiecte intarsiate în cimpul central sau accesorii din bronz cizelat (germ. *Joseph II Stil*). C.D.

IPSOS 1. Pulbere albă produsă prin măcinarea gipsului natural, după ce a fost calcinat la o temperatură moderată (cca 150°). Amestecat cu apă se cimentează, recristalizîndu-se. Amestecat cu o soluție de apă cu clei (*gesso grosso*) se cimentează mai lent, fiind utilizat la turnarea stucaturilor sau pentru chitirea panourilor de lemn cu suprafețe mai aspre. l. care în urma spălărilor repetate cu multă apă (după C.Gennini, timp de o lună de zile, în fiecare zi) nu mai face priză, se numește l. mortificat, l. amorț sau *gesso sottile*. Această materie inertă a slujit la alcătuirea unora din cele mai solide, omogene și fine grăunduri. Ca pigment alb, l. are o valoare scăzută, fiind utilizat doar la fabricarea unor culori-lac și ca material de umplutură. Este un sulfat de calciu nehidratat. Sin. alb mineral. 2. Material tradițional folosit la turnarea sculpturilor modelate în argilă, ceră, plastilină, a mulejelor, măștilor sau diverselor ornamente. Turnarea este facilitată de proprietatea l. de a-și menține starea lichidă, de a nu face priză rapidă, dacă i se adaugă o soluție de piatră acră sau puțin clei moale (fr. *plâtre*, it. *gesso*, germ. *Gips*, engl. *plaster*). L.L. și C.R.

IPSOSIRE În emini, grunduire a unor suprafețe ce urmau să fie pictate sau aurite (panouri, temple, pinze). La început se aplicau două-trei straturi de ipsos amestecat cu clei de piele, iar în ultimul strat se introducea puțină miere și „prea puțin săpun moale” (Dionisie din Furna). L.L.

IRIZARE Proprietatea unor minerale și mai ales a sticlei de a produce la suprafață culori similare cu acelea ale curcubeului, conferind un aspect deosebit anumitor cristale, scoici, aripi de fluturi etc. l. poate fi provocată artificial prin expunerea sticlei acțiunii vaporilor unor agenți chimici. În antichitate, l. este rezultatul unei șederii accidentale prelungea a sticlei

Stilul IOSIF II
(Clasicism austriac)

1. Bancă cu spătar; 2. Masă de toaletă; 3-4. Dulap; 5. Scaun cu motive gotice; 6. Taburet; 7-8. Garnitură cu spătar în formă de lină; 9. Pat; 10. Picior caracteristic de mobilier; 11. Comodă

în pământ (sticla romană cu irizații) (fr. *irisation*, it. *iridescenza*, germ. *Irisierung*, engl. *irisation*). V.D.

IRONSTONE (engl.) Faleză fină, în compoziția căreia intră și caolinul, cu motive decorative de influență orientală, colorate în albastru, subliniate cu roșu; fabricată pentru prima oară în 1805 la Stoke-on Trent (Anglia). Sin. *semiporțelan*, *porțelan opac*, *litoceram*. V.D.

ISABELLIN, Stil - 1; Orientare în domeniul arhitecturii și ornamenticii în Spania, la sfârșitul sec. 15 și începutul sec. 16, denumită astfel după regina Isabella I (1474-1504); în cadrul ei remanente ale goticului flamboiant se îmbină cu sugestii renascentiste venite din Italia și Franța și cu elemente decorative maure. Caracteristică e profuziunea ornamentelor sub care structurile arhitectonice propriu-zise aproape dispar (Colegio de San Gregorio din Valladolid, și mai ales Casa de la Conchas 1512, din Salamanca). În Portugalia îi corespunde stilul manuelin. 2. Stil decorativ în artele spaniole, corespunzând domniei Isabellei II (1833-1868), extinzându-se și asupra domniei lui Alfons XII (1874-1885), și reprezentând eclectismele de nuanță neogotică, renascentistă, neoclasică sau neorococo, preluate după exemplele franceze ale stilurilor Ludovic-Filip și Napoleon III, adesea recurgând la exacerbari formale și la o profuziune decorativă necunoscută modelelor de inspirație (span. *Estilo Isabelin*). M.P. și C.D.

ISIHAISM Curent teologic mistic apărut în mediile monastice ortodoxe în deceniul patru al sec. 14, promovat de Sf. Grigore Palamas. Elementul primordial este unirea mistică cu Dumnezeu, prin rugăciunea lăuntrică și transformarea spirituală prin lumina taborică, necreată. În pictură, i. se reflectă prin frecvența anumitor teme iconografice (Schimbarea la față, subiecte explicit legate de transfigurarea prin rugăciune) și prin atmosfera mistică degajată de compoziții. T.S.

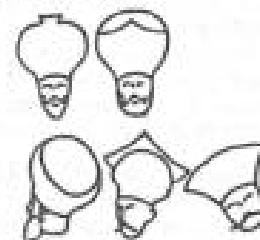
ISOCEFALIE (gr. *isos*, egal, *kephali*, cap) Modalitatea de a reprezenta, într-o compoziție, mai multe personaje ale căror capete (uneori numai aureolele celor din planurile din fund) au toate aceeași înălțime: de exemplu friza de apostoli din Judecata de apoi sau diferitele categorii de îngeri din aceeași scenă (pictura din pridvorul bisericii fostei Mănăstiri Humor, jud. Suceava, 1535) (fr. *isocéphalie*, it. *isocefalia*, germ. *Isokephalie*, *gleiche Kopfhöhe*, engl. *isocephaly*). T.S.

ISPRAVNIC În sistemul de organizare a șantierelor medievale românești de construcții, persoană care răspundea de întreaga lucrare, însărcinată cu alegerea meșterilor, cu urmărirea desfășurării și a calității lucrului, cu aprovizionarea cu materiale, în general cu supravegherea întregii activități până la terminarea monumentului. La unele ctitorii domnești, această

sarcină era dată unui mare boier (la biserica mare a Mănăstirii Hurez — Pîrvu Cantacuzino, mare vornic, vărul domnitorului, portretizat în pronasos și avînd indicată această funcție), egumenului unei mănăstiri sau unui preot. La ctitorii mai puțin însemnate, este un om de rînd, în care fondatorul are încredere. Numele persoanei și indicarea acestei calități apar adesea menționate la sfîrșitul pisanilor (sec. 16-18). T.S.

ISTORIAT Care ilustrează o scenă. Adjectiv aplicat în principal unui tip de capital caracteristic arhitecturii romanice și unui tip anume de inițiale din manuscrise. Capitalurile I. sînt caracteristice mai ales romanului francez: întreaga suprafață a acestuia este rezervată ilustrării unei scene biblice, unei alegorii etc. În biserica La Madeleine de la Vézelay (sec. 11), există o suită întreagă de capitaluri I. de o excepțională valoare. Din faza de trecere de la romanic la gotic, s-au păstrat unele și în Transilvania (catedrala romano-catolică din Alba Iulia — sec. 13; biserica din Feldioara — jud. Brașov, începutul sec. 14). Inițialele I. sînt foarte răspîndite în codexurile occidentale din sec. 12-15, în cele bizantine din sec. 14-15 și în manuscrisele liturgice românești din sec. 17 (*Stilul* mitropolitului Ștefan, c. 1650) (fr. *historié*, it. *istoriato*, *figurato*, germ. *gebildet*, engl. *historiated, figured*). T.S.

IȘLIC (turc.) Căciulă de modă grecească purtată în epoca tânără de domnitori și boieri din țările române. Din blană (samur, miel etc.) sau țesătură (catifea, atlas etc.) lipite pe papier măché, i. avea forme diferite după rang. A.N.

IVORIU → fildes

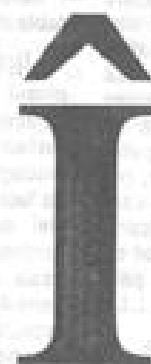
IZNOAVĂ, DE - Expresie din terminologia pisanilor și documentelor medievale românești (muntenești, mai ales), cu referire directă la edificarea unui monument, vizînd refacerea acestuia, ori pe același loc — utilizînd fie aceleași temelii, sau chiar părți din eleveția unui monument preexistent, distrus cu o ocazie oarecare —, ori pe alt amplasament, foarte aproape de cel al edificiului anterior. Formularea cea mai curentă este: „Am făcut de iznoavă de în temelii” = „am făcut (din nou) din temelii”. T.S.

IZOLAȚIE ORIZONTALĂ Metodă de asanare a unei clădiri, prin crearea unui strat orizontal imper-

meabil în structura zidului, la o înălțime considerată propice față de suprafața solului, cu scopul de a împiedica ridicarea pe verticală a umidității de capilaritate. Sin. Hidroizolație orizontală. T.S.

IZVOD (slav.) Model folosit odinioară pentru a fi copiat sau preluat liber. Era fie un original, fie un decalc. Un I. decalcat se rezuma la liniile de contur sau cuprindea și notași de lumină și umbră; uneori, I.

răminea o copie fidelă, alteori i se aduceau adăugiri personale, cîteodată fiind realizat prin combinarea mai multor asemenea modele. Scoaterea unui I. se făcea cu ajutorul hîrtiei sau pergamentului transparent (unse cu ulei etc.) sau prin copierea pe geam. Erminile mai pomenesc o metodă reprobabilă: umbrele și luminile icoanei erau acoperite cu o culoare frecată cu zeamă de usturoi, peste care se presa o hîrtie ușor umezită. Sin. antivol. L.L.

ÎMBINARE Sistem de racordare a două piese identice sau diferite (bîme, căpriori, piatră, cărămidă, părți de mobilier etc.) în vederea obținerii stabilității maxime a unui obiect finit: construcție, piesă de mobilier, părți componente ale unor obiecte sau elemente decorative etc. Uneori, în arhitectură, I. pot crea rezultate estetice datorate exclusiv folosirii ingenioase a materialului de construcție. T.S.

ÎMPĂRTĂȘANIE → Euharistie

ÎMPĂSTARE → plină pastă

ÎNAINTE ÎNCHIPUIRE În erminile autohtone, desenarea (conturarea) inițială a diverselor figuri și forme, cu o culoare de obicei închisă. Variante: *deschiderea, deschisătură înainte, însămnare, însămnare, însemnătură, schedărișire*. V. și schiță L.L.

ÎNAINTEMERGĂTOR Nume dat lui Ioan Botezătorul, considerat ultimul dintre profeți și cel care a pregătit (deschis) calea pentru învîpătura lui Hristos. T.S.

„ÎNĂLBĂȘTIREA VERNIULUI” → „maladiile” verniului

ÎNCADRAREA TABLOULUI Operație care încheie execuția unui tablou. Are o funcție estetică, dar nu este de neglijat nici protecția pe care o oferă marginilor tabloului, constituind totodată o subliniere, o punere în valoare și o barieră, un soi de pauză între spațiul plastic al tabloului și spațiul real. În funcție de cele mai vechi I. cunoscute, această operațiune pare să înceapă prin sec. 15-16, o dată cu răspîndirea picturii în ulei (în Evul Mediu, dipicurilor, tripticurilor etc., le oferă protecție propriile lor voleyuri, iar dacă au o ramă, aceasta este mai mult o bordură, un chenar). Ît. sub sticlă este de dată și mai apropiată (sec. 17-18), anume de cînd se produc sticle suficient de

transparente, curate, mari și accesibile ca preț. Ramele au evoluat, ajungînd în sec. 20 la simple baghete de lemn sau metalice. Uneori, între ramă și tablou este interpus un *passep-tout*. Pictorii vorbesc despre o I. provizorie într-o „ramă de lucru” (ocazie cu care este controlată expresia generală a lucrării) și de o I. definitivă, cînd are loc și „închiderea” spatelui tabloului cu un carton subțire, lipit de ramă. O I. izbutită nu concurează pictura, ci o pune în valoare. Sin. *înărmarea tabloului*. V. și ramă L.L.

ÎNCASTRARE 1. Integrarea unui obiect într-altul de dimensiuni mai mari, în așa fel încît să nu existe joc între ele: în arhitectură, o piatră într-un zid, în ebanisterie, un panou într-o mobilă etc. 2. Așezarea unei pietre prețioase sau semiprețioase într-o montură de metal (fr. *encastrer*, it. *incastare*, germ. *einfügen, einfassen*, engl. *to fit in, to embed*). V.D.

ÎNCHINAREA MAGILOR Scenă din ciclul Copilăriei lui Iisus, reprezentînd momentul în care trei învățați (magi) din Orient vin și, călăuziți de o stea, se închină lui Hristos nou născut și îi aduc daruri. În Biserica răsăriteană, scena apare mai rar singură, frecventă fiind înlocuirea ei fie în compozițiile complexe cu Nașterea, în care este figurat Drumul magilor, fie în două scene din Imnul acatist (Drumul și Închinarea). În Biserica apuseană, este o temă predilectă pentru marile altare poliptice. Printre cele mai celebre sînt panourile lui Rogier van der Weyden, Hans Memling, Albrecht Dürer (fr. *Adoration des mages*, it. *Adorazione dei Re Magi*, germ. *Anbetung der Könige, der Weisen*, engl. *Adoration of the Kings*). T.S.

ÎNCHIS, TON - Ton întunecat. T.L. și opusul lui, ton deschis caracterizează luminozitatea suprafețelor reflectante (fr. *foncé*, it. *buio, cupo*, germ. *dunkel*, engl. *dark*). L.L.

„ÎNCHIS PE DESCHIS” Regulă specifică picturii în ulei, care constă în suprapunerea unui ton mai închis peste altul mai deschis. Derivă din relativa transparență a culorilor de ulei, care se accentuează o dată cu vîrîrile. După trecerea unui anumit număr de ani, un ton închis, subiacent, poate să influențeze un strat mai deschis, făcîndu-l „gros”, surd, pietros; dacă stratul superior este subțire, pot răzbate la suprafața tabloului pete și forme pe care pictorul le-a abandonat într-o fază anterioară. (Literatură de specialitate citează nu o dată ca mai mult de patru picături, drapașe sau alte pete accidentale apărute în acest fel.) L.L.

ÎNCHIEIEREA SUPORTULUI Prima etapă în operația de grunduire. Constă în aplicarea pe suprafața uscată a suportului a unui sau două straturi de apă cu clei. Rolul cleiului este de a „hrăni” suportul și de a-i asigura o legătură solidă cu grundul. În cazul pînzei, soluția de clei în apă facilitează pătrunderea corectă a grundului în țesătură (în așa fel încît să nu străbată pînza), îl stăvilește extensiile și contracțiile datorate umidității. Concentrația cleiului în apă variază după coeficientul de absorbție al suportului, după factura mătă sau nu, a pastei picturale dorite de pictor și — pentru pînză — după textură. Cieiurile optime sînt cele pe bază de gelatină și caseină. Unii pictori le încorporează diverși conservanți etc. Metoda tradițională de l. prevede așternerea rapidă a cleiului în trasee paralele, fără suprapuneri pe umed, peste suportul așezat la orizontală; o l. optimă a pînzei este considerată cea în care dosul acesteia nu se umezește (v. „Înspumarea” cleiului). Uscarea suporturilor l. se face tot la orizontală, la temperatura normală a camerei. L.L.

ÎNDULCIRE → glycasim

ÎNDULCIREA CONTURULUI Operație prin care se atenuează un contur pictat, desenat etc., în scopul evitării impresiei de uscăciune și duritate. (Operația inversă este acuzarea conturului.) V. și pasa] L.L.

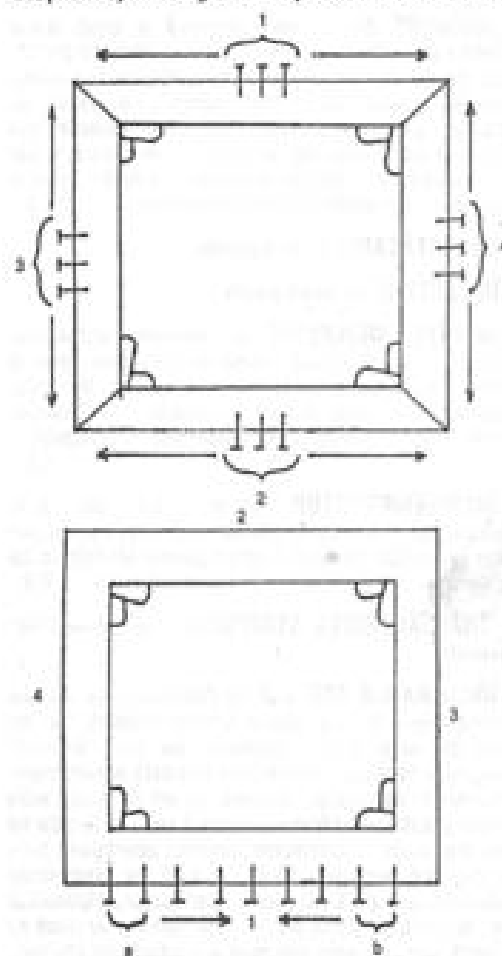
ÎNDURĂTOAREA → Eleusa

ÎNGERI Spirite cerești, considerate a fi creaturi perfecte aflate în slujba lui Dumnezeu. Vechiul și Noul Testament, ca și scriitorii bisericești le ordonează într-o adevărată ierarhie. Pseudo Dionisie Areopagitul menționează nouă coruri de l. în trei ierarhii: 1. Serafimii, Heruvimii, Tronurile; 2. Stăpînirile, Puterile; 3. Domniile, Arhanghelii, Îngeri. Fiecare dintre aceste categorii este reprezentată în mod diferit. În genere, l. sînt figurați ca fiind umane înaripate, cu veșminte lungi albe sau colorate, cu plute lungi și figuri calme. Ei sînt reprezentați fie singuri, fie înglobați în compoziții simple sau complexe. Există și așa-numiți — căzuți, adepți ai lui Lucifer, izgonit din Rai datorită orgoliului de a se compara cu Dumnezeu (fr. ange, it. angelo, angelo, germ. Engel, engl. angel). T.S.

ÎNRĂMAREA TABLOULUI → încadrarea tabloului

„ÎNȘUMAREA” CLEIULUI Metodă de înțeluire a pînzei, astfel încît dosul țesăturii să nu se umezească. Este aplicată mai ales în operațiile de restaurare a tablourilor, urmărindu-se prevenirea mușcărilor cleiurilor care au străbătut pînza. Metoda de lucru este dificilă: se folosește o soluție de apă cu clei de pește abia călduță, abordîndu-se treptat porțiuni mici (de aprox. 100 cm²) din pînza întinsă pe șasiu și ținută la verticală; după fiecare înmuiere pensula se descarcă bine și apoi se freacă rapid de suprafața suportului, dar invers decît se așterne cleiul de obicei (se „împinge”, nu se „trage”), prilej cu care se formează o ușoară spumă. L.L.

ÎNTINDEREA PÎNZEI (PE ȘASIU) Operație de atelier care asigură pînzei premisele favorabile susținerii optime a grundului și a stratului de culoare.

Întinderea pînzei pe șasiu după sistemele „în cruce” și „apre centru”

l. corectă presupune folosirea unor materiale de calitate: o pînză bună, un șasiu din lemn uscat, prevăzut cu pene, cuișoare cu capul lat. Pînza se croiește puțin mai mare decît șasiul și se potrivește în așa fel încît fibrele țesăturii să fie riguros paralele, respectiv perpendiculare pe laturile șasiului. După

dește de întins pînza

tradiția de atelier, fixarea pînzei în cuișoare se face prin sistemul „în cruce”: primul cuișor se bate în centrul unei laturi a șasiului, al doilea, în centrul laturii opuse, al treilea și al patrulea, în centrul celorlalte laturi; în continuare se revine la prima latură, urmînd ca apoi, în aceeași succesiune, să se bată cuișoare ce se depărtează de centrul laturilor, în

ambele direcții; pe fiecare latură cuișoarele se bat, deci, pornind de la centru spre exterior, la o distanță de 4-5 cm. Se poate recurge la ajutorul unui clește de tapițer cu făclie lată între aprox. 8-12 cm. Pentru faza de execuție a tabloului cuișoarele se bat doar pe jumătate, deoarece pînza se poate „lăsa”, făcînd necesară reîntinderea „din cuie”; baterea lor completă se face fără să le fie complet „îngropate” capetele. Tot la sfîrșit se introduc și penele în lăcășurile lor, fără a fi bătute, ci doar înșepanite (prezența penelor se fructifică abia cu ocazia destinderilor ulterioare ale pînzei). L.L.

ÎNTUNECAREA CULORILOR → brunisare

ÎNVIEREA Moment al ciclului hristologic marcînd victoria lui Hristos asupra morții și izbăvirea omînirii de păcatul strămoșesc săvîrșit de Adam și Eva. Tipul de reprezentare este diferit în Orient de cel din Occident. Biserica răsăriteană preferă tipul Anastasia, în care Hristos se coboară la limbi pentru a elibera de blestemul păcatului pe drepții trăitori înainte de venirea sa. În Biserica catolică este adoptată imaginea lui Hristos ieșind din mormîntul pecetluit, în timp ce soldații romani dorm (fr. Résurrection, it. Risurrezione, germ. Auferstehung, engl. Resurrection). T.S.

J

JABOU Volan etalat pe piept ca o cravată, prins cu o bentiță legată în jurul gâtului, sau cu o broșă la baza gâtului. J. a apărut în costumele europene din a doua jumătate a sec. 17, în moda franceză de la Versailles, o dată cu mărirea perucilor masculine, ale căror bucle ascundeau scumpele gulere de dantelă purtate pe umeri în epoca precedentă. Purtat și în sec. 18, la costumele aristocratice, j. a fost înlocuit cu cravata-eșarfă, preferată în costumele burghez englez, generalizată la sfârșitul sec. 18 (fr. *jabot*, it. *gala della camicia*, germ. *Spitzenkragen*, *Büstenstreif*, engl. *shirt-frill*, *ruff*). A.N.

JACQUEMART Figurină din lemn sau din metal, reprezentând inițial un bărbat, apoi diferite personaje, plasată în partea superioară a turnului unui edificiu cu orologiu și care bate orele pe un clopot cu ajutorul unui ciocan. Termenul provine, probabil, din alterarea numelui inventatorului Jacques Marc. J. apare în sec. 14 în Franța, Italia, Elveția, Germania și devine tot mai frecvent în sec. 16. Printre cele mai renumite orologii cu j. se numără cele din Strasbourg, Dijon (1382), Veneția (1499), Lyon (1598); cel din Sighișoara datează din sec. 14; refăcut în 1677. În sec. 17-18 se execută ceasuri de buzunar pe cadranul cărora sînt decupate personaje reprezentînd figurine j. V.D.

JAD (sp. *jada*) Denumire comună pentru două varietăți de minerale dure semiprețioase, *nefritul* și *jadeita*. Nefritul, un silicat de calciu și magneziu, este un mineral dur, cu aspect uleios. Datorită impurităților conținute — cantități variabile de fier și alți oxizi —, nefritul prezintă diverse nuanțe, de la ivory brun, verde pal, la galben deschis sau gri-alb. Jadeita, un silicat de sodiu și aluminiu, de mare duritate, are un aspect sticlă și este variat colorată (alb-gălbui, verde în mai multe nuanțe), în funcție de prezența în structura mineralului a unor compuși minerali. Prelucrat cu mare dificultate cu ajutorul unor instrumente simple din os, lemn, bambus sau metal și a materialelor abrazive, j. a fost utilizat încă din perioada neolitică pentru producerea unor obiecte necesare desfășurării ritualurilor religioase și mai rar ca obiect de podoabă cu rol simbolic. Din sec. 10, j. începe să fie apreciat tot mai mult pentru valoarea sa ornamentală, fiind folosit în special pentru confecționarea unor obiecte de podoabă, recipiente, sculpturi de mici dimensiuni, iar din sec. 17, j. este utilizat pentru producerea unui larg evantai de obiecte, de la podoabe la recipiente de uz cotidian, sculpturi, panouri decorative, și chiar pentru ornamentarea unor piese rare de mobilier și la confecționarea bijuteriilor (fr. *jade*, it. *giada*, germ. *Jade*, engl. *jade*). V.D.

JADEITĂ → jad

JAIS (fr.) 1. Varietate preistorică de lignit negru, strălucitor, care se lucrează și se lustruiește ca lemnul de abanos. Există două varietăți de j.: dur (vechi) și moale (recent). Folosit în antichitatea greco-romană pentru amulete și sigili, în Evul Mediu și în Renanșteră pentru statuete, cruci, mătănii. Producția se extinde în sec. 19, nu numai în Europa, dar și în S.U.A. (bijuterii de doliu, mărgelă pentru draperii și garnituri la rochi, jocuri de șah). 2. Sticlă neagră cu aspect de j. fabricată la sfârșitul sec. 19

(fr. *jais*, it. *glavazzo*, germ. *Gagat*, *Pechkohle*, engl. *jet*). V.D.

JALUZEĂ Dispozitiv suplimentar de închidere a golului unei ferestre, bazat pe un sistem de lamele, libere sau montate într-un cadru, manevrate cu ajutorul unei benzi textile sau metalice, care permite distanțarea lor pe verticală, lăsînd să pătrundă în încăpere aerul și lumina (fr. *jalousie*, it. *galosia*, persiana, germ. *Jalousie*, *Rolladen*, engl. *Venetian blind*, *wooden window grating*). T.S.

JARDINAGE (fr.) Mici pete (impurități) care se găsesc în unele pietre prețioase (diamant, smarald). V.D.

JARDINIERĂ Masă în care este încastrat un vas adînc, din metal și cu pereți dubli, în care sînt puse flori (în pămînt sau numai în apă). Apărută în sec. 18, j. devine foarte frecventă în mobilierul sec. 19, cunoscînd dimensiuni și modele diverse, iar în perioada celui de-al doilea imperiu este plasată în centrul salonului și înconjurată cu o canapea circulară (fr. *jardinière*, it. *giardiniera*, germ. *Blumenkübel*, *Blumenständer*, engl. *flower-box*, *flowerstand*). C.R. și A.N.

JASP Varietate opacă de cuarț din grupa calcedoniilor (duritate 7, greutate specifică 2,65), colorată în galben, verde, roșu, brun și negru, cu vine de diferite nuanțe. Se găsește în plan cu trepte sau în caboșon. Poartă diferite denumiri în funcție de culorile și desenele pe care le prezintă vinele: — marmorat, — arborizat, — sangvin. În antichitate se execută din j. coloane, vase, bijuterii; romanii îl folosesc în mozaic, marchetărie, pentru sigili și casete. Începînd din Evul Mediu, este utilizat pentru podoabe. În prezent nu se mai lucrează decît sporadic (fr. *jaspé*, it. *diaspro*, germ. *Jaspis*, engl. *jasper*). V.D.

JASPERWARE (engl.) Ceramică din pastă dură, foarte fină, aproape translucidă, de culoare deschisă, neagră sau lilachie, creată către 1775 de ceramistul englez Josiah Wedgwood (1730-1795) în manufactura sa „Etruria” din apropierea localității Stoke-on-Trent și folosită pentru vase, servicii de masă și plăcuțe aplicate pe mobile. O operă celebră a lui Wedgwood este vasul „Portland” (în prezent la Victoria and Albert Museum, Londra), care reproduce în acest material vasul antic de sticlă gravată, denumit „Vasul Barberini” (de la British Museum, Londra). Decorul este o scenă mitologică de culoare albă, pusă în valoare de fond care imită jaspul. Acest mod de ornamentare a fost adoptat de manufacturile franceze (Sèvres, Faubourg Saint-Denis, Paris), germane (Meissen, Ilmenau), austriece (Viena) și italiene (Doccia). V.D.

JILT Scaun masiv și somptuos, cu șezuta de forma unei lăzi închise cu capac fix sau mobil, avînd un

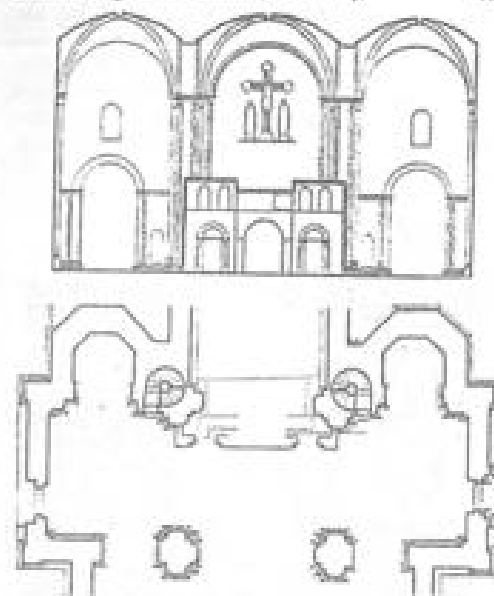
panou înalt alcătuit din spătarul, uneori acoperit cu baldachin, și două panouri laterale, mai scunde, ca rezemători. Această piesă de mobilier care datează din perioada Evului Mediu, construită din lemn de stejar, de nuc etc. și decorată cu sculpturi a căror structură și dimensiuni evoluează de-a lungul sec. 14-16, era destinată fie domnitorului, fie unui arhiepiscop, într-o biserică, fiind numită, uneori, și *tron*. Piese reprezentative sînt cele din Franța, Anglia, Țările de Jos (fr. *trône*, *trône épiscopal*, it. *trono*, *cattedra vescovile*, germ. *Thron*, *Bischofsstuhl*, engl. *throne*, *bishop's throne*). C.R. și T.S.

JODQUECKSILBER → cinabru écarlate

JOUY, PÎNZĂ DE — Țesătură din bumbac imprimată cu motive colorate, în general, în nuanțe deschise — reprezentînd flori exotice și scene cîmpenești sau istorice —, creată la sfârșitul sec. 18 de germanul Christophor Filip Oberkamp în localitatea franceză Jouy-en-Josas (îngă Paris), în manufactură întemeiată în 1760 pentru a concura țesăturile imprimate importate din India. Foarte mult folosită în Franța în sec. 18 (stilurile Ludovic XV și Ludovic XVI), mai ales pentru draperii și huse de mobilă. Începînd din 1797, se imprimă mecanic. V.D.

JUBÉ (fr.) Perete din piatră sau din zidărie, situat între sanctuar și extremitatea estică a bazilicilor romanice tîrzii și gotice, străbătut la partea inferioară de arcade înalte și largi, la cea superioară fiind înconjurat de o galerie decorată cu triforuri și sculpturi; aici își avea locul corul sau de la nivelul lui se făceau anumite lecturi liturgice. Unele bazilici germane (Naumburg) au asemenea amenajări și în

partea de vest, corespunzătoare contraabsidei. În Transilvania, s-au păstrat urmele unui impozant j. gotic în Biserica evanghelică din Sebeș (jud. Alba, sec. 14). (fr. jubé, it. pontile, tramezzo, germ. Lettner, engl. choir-screen, rood-loft), T.S.

JUDECATA DE APOI Temă iconografică ilustrând marea judecată a lui Hristos de la sfârșitul lumii, bazată pe credința în învierea morților. Prezentă atât în Răsărit, cât și în Apus, tema pornește de la texte biblice din Vechiul și Noul Testament (mai cu seamă din Apocalips). Iconografia s-a constituit în timp, centrată pe figura lui Hristos judecător și pe prezența, separată, a dreptilor și a damnaților (pe timpanele de la portalurile marilor catedrale romanice din Franța — figurați pe două registre suprapuse). Imaginea clasică este cea a unei compoziții ample, având la partea superioară pe Hristos pe tron, înconjurat de apostoli, în spatele cărora stau cete de îngeri. Maria și Ioan Botezătorul apar în calitate de intercesori; sub tronul lui Hristos este figurat un jilț pe care este pusă Evanghelia (Tronul Helmasiei), iar dedesubtul său apare Arhanghelul Mihail cîntărind sufletele. Un mare rîu de foc izvorăște din apropiere de tronul judecătorului, separînd compoziția în două părți distincte: în dreapta se află dreptii; în registrul cel mai de jos al acestei părți este figurat Raiul, ca un spațiu închis, a cărui poartă este deschisă de Petru. În interiorul său apar Maria, cei trei mari patriarhi ai Vechiului Testament și, uneori, Iilharul pocăit. În stînga judecătorului se află Iadul, populat de diverse categorii de păcătoși chinuți de diavoli; în partea superioară a acestei jumătăți, morți ies din morminte la chemarea îngerilor, iar în colțul inferior apare monstrul mitic Leviathan. Această schemă completă apare în marile J.d.a. din pictura murală exterioară

din Moldova (Suceava — Biserica Sf. Dumitru, bisericile minăstirilor Humor, Moldovița, Arbore, Voroneț), pictate între 1534 și 1547, în rîndul damnaților aparînd și dușmanii ortodoxismului și cei ai Moldovei. Este figurată, de asemenea în Țara Românească, ansamblurile cele mai impresionante datînd din epoca brâncovenească (fr. Le Jugement dernier, it. Giudizio finale, germ. Das Jüngste Gericht, engl. The Last Judgment), T.S.

JUGENDSTIL (germ. Jugend, tinerețe) Mișcare artistică europeană de mare răspîndire la sfîrșitul sec. 19 și în primul deceniu al sec. 20. Cu denumiri diferite: J. și Sezession în Germania și Austria, Art Nouveau în Franța, Liberty în Italia, Modern-Style în Anglia, mișcarea, după cum o afirmă chiar denumirile ei, și-a propus înnoirea viziunii artistice, fără însă a respinge forme de artă tradițională, ci dimpotrivă asimilîndu-le. J. și-a găsit sursele în pictura, dar mai ales în grafica japoneză tradițională, și în special în cea a sec. 18, de asemenea în unele aspecte ale romantismului și simbolismului european. Un rol apreciabil au avut, în dezvoltarea J. din țările Europei Centrale și de Răsărit, unele surse ale folclorului vizual. Principalele și cele mai originale domenii de afirmare ale J. au fost arhitectura, arta decorativă și aplicată, cu artiști de prim rang, ca alsacianul Emile Gallé și elvețianul Grasset, design-ul de mobilier și vestimentar, grafica de șevalet și utilitară — în special afișul —, prin aceste genuri demonstrîndu-se și programul de bază al mișcării, precis proiectat de unul din reprezentanții ei de seamă, arhitectul și design-erul belgian Henry van de Velde: a introduce calitatea artistică și o viziune modernă în toate obiectele cotidianului, „de la perna de divan, la edificiul de arhitectură”. Specificul stilistic al J., preocupat de „unitatea de stil” căreia îi acordă multă importanță, este un grafism caracterizat prin dominația liniilor curbe și ondulate, cu funcție, în același timp, ornamentală și expresivă, linii socotite de teoreticienii mișcării ca un simbol al energiei universale incarnate în organismul uman și în fluidul activității lui. Prezența acestor linii, alternînd cu suprafețele de un subliniat caracter „plat”, bidimensional, domină, de asemenea, în pictură și sculptură J. care, cu puține excepții (Max Klinger în Germania, Gustav Klimt și Egon Schiele în Austria, acesta din urmă apropiat de expresionism), au multe interrelații cu arta salondardă. Sub aspectul repertoriului de motive, J. are în arta decorativă o preferință marcată pentru motivul floral (al crinului în special), iar în pictură și sculptură pentru motivele erotice și motivele religioase. În arhitectură, J. a asociat simplificarea formelor cu introducerea atât în spațiile interioare, cât și pe exteriorul clădirilor, a unor elemente din repertoriul picturii, sculpturii și artei decorative. J. a influențat puternic expresionismul german în prima lui fază și a cunoscut, după o perioadă de eclipsă și chiar de subapreciere, o durabilă reînviere începînd din anii '50, în special în

JUGENDSTIL

1. Dulap; 2. Masă; 3. Fotoliu; 4. Bufet-servantă; 5. Scaun; 6. Fotoliu; 7. Ateniană; 8. Masă tip englez; 9. Fotoliu; 10. Fotoliu de Baile Scott; 11. Ateniană; 12. Scaun de Adolf Loos; 13. Scaun de Van de Velde; 14. Scaun; 15. Dulap cu vitrină; 16. Presă de mobilier de E. Wigand

priveința operelor de artă decorativă, ajunse în comerțul de artă la prețuri fabuloase. A.P.

JUPON Fustă de lenjerie purtată sub rochie, j. era încrețit, apretat, împodobit cu volane și dantela, susținut de cercuri din lemn, os sau metal, în modele aristocratice (fr. *jupon*, it. *gonnellino*, germ. *Jupon*, *Unterrock*, engl. *petticoat*, *jupon*). A.N.

JUXTAPUNEREA CULORILOR Alăturarea a două sau mai multe pete colorate, ordonate într-un tablou după principiile contrastului cromatic. J.c. le demonstrează, pe de o parte, frumusețea și, pe de altă parte, instabilitatea lor relativă, ele lăsând impresia de continuă schimbare, după cum sînt alăturate și raportate una la alta. (Astfel, fără a fi atinsă, o culoare poate fi exaltată sau neutralizată cromatic, poate fi luminată sau întunecată, încălzită sau răcită.) Principalele modificări ale culorilor (mai mult sau mai puțin evidente): două culori (vecine sau

nu în spectru) se îndepărtează cromatic una față de alta, fiecare tinzînd spre complementara celeilalte; complementarele se exaltă reciproc, solicitîndu-se una pe alta; două culori calde se răcesc; două culori reci se încălzesc; o culoare caldă și alta rece se îndepărtează termic și mai mult; două tonuri diferite ca luminozitate își accentuează reciproc valoarea, îndepărțindu-se una față de alta; albul intensifică cromatic o culoare vecină, dar o întunecă; negrul luminează o culoare vecină, dar pare a o scădea cromatic; albul, negrul și griul neutru creează pete acromatice utile într-un context prea colorat; două griuri colorate se distanțează cromatic, caloric și valoric; un gri slăbește cromatic o culoare vecină, părăd a deveni și el mai colorat; un gri se distanțează spre complementara culorii vecine. Prin juxtapunere culorile pot crea efecte strălucitoare și muzicale, tonice sau dramatice, statice ori dinamice, calme ori agresive, de căldură și răceală, de adîncime, de apropiere etc. L.L.

K

KAISERGELB → masicot

KAKEMONO Pictură japoneză lucrată în tehnici pe bază de apă, pe un suport care poate fi mătase sau hirtie. De forma unui dreptunghi mai mult sau mai puțin alungit — dispus cu latura lungă pe verticală —, k. are fixate la cele două extremități câte o stînghie subțire, pe care poate fi rulat. L.L.

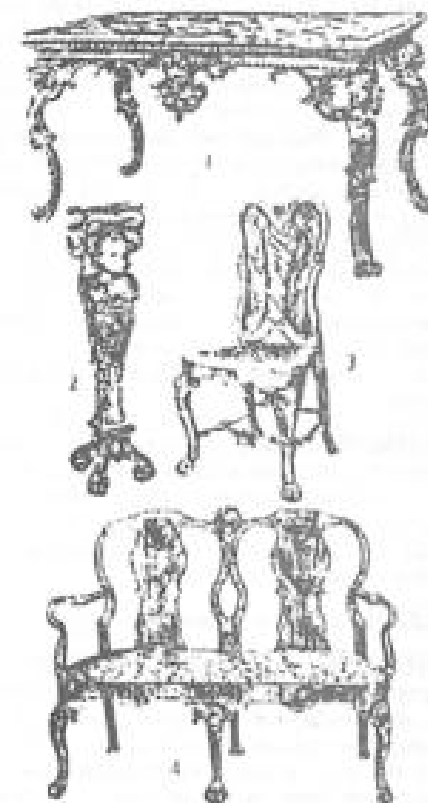
KALATHOS 1. Tip de crater cu forme mai simple și fără anse. 2. Vas de formă tronconică din care crește vrejii de acant de pe capitellurile corintice. 3. Folosit la păstrarea pinii, devine în epoca creștină simbol al Euharistiei. V. ceramică greacă I.C.

KAMARES Tip de ceramică minoică, denumită după stațiunea eponimă din Creta unde a fost pentru prima dată descoperit. Aspect important al artei cretane, ceramica de K. este de foarte bună calitate, cu o pastă foarte fină, avînd o decorație pictată în care se combină elemente de faună și floră marină cu forme geometrice. De remarcat este o sensibilă adaptare a compoziției decorative la forma vasului, caracteristică ceramicii cretane. I.C.

KANTAROS Vas ceramic, întîlnit în antichitatea greacă, de forma unei cupe cu picior foarte ovazat, avînd două anse proeminente. V. ceramică greacă I.C.

KEEPSAKE (engl. *keep*, a păstra) Album de schițe desenate ori gravate pe metal, în special cu impresii de călătorie. Termenul era folosit în sec. 19, mai ales pentru albumele artiștilor amatori, cuprinzînd schițe, uneori însoțite de poezii ori povestiri (fr. *keepsake*, it. *chipsac*, *strenna*, germ. Album, engl. *keepsake*). A.P.

KENT, STIL — Stil care caracterizează arhitectura și decorativismul britanic la începuturile dinastiei de Hanovra, sub domniile lui George I (1715-1727) și o

Stilul KENT
(Clasicism englez)

1. Masă; 2. Picior de gheridon; 3. Scaun; 4. Canapea

parte din cea a lui George al II-lea (1727-1780), coexistând cu Georgianul timpuriu, fiind astfel numit după faimosul arhitect William Kent, promotorul noului orientări. În măsura în care stilul acesta se inspiră din modelul palladian care reia antichitatea, reinterpretând-o în maniera sec. 16-17, se poate afirma că acestea sînt sursele mișcării engleze care, în plină epocă rococo, dezvoltă un clasicism propriu, foarte precis individualizat. Arhitectura, dominată de palladianism și de tradiția lui Inigo Jones, va cultiva un tip de edificiu cu un pronunțat caracter de reprezentare, cu un hol supradimensionat și o anfiladă de saloane de apart. Decorația parietală va relua și ea repertoriul antichizant: pilăstri, coloane, frontoane, cornișe, frize, caseloane etc. Mobilele sînt de dimensiuni ample, părțile portante căpătînd o mare pondere: picioare în console antichizante, decorate cu gheare și capete de lei, picioare de legătură din plăci sculptate în ghirlande sau vrejuri, adesea aurite, apar la mese, scaune, console sau cabinete. Măști, busturi, cochilii și ghirlande turnate în bronz completează decorul pieselor de mobilier, care sînt aceleași din epocile anterioare: comoda simplă (*chest of drawers*) sau suprapusă (*tailboy*), comoda-secretaire (*desk*), sau surmontată de un dulap de cărți (*desk and book-case*), diferite tipuri de mese (*wine-table*, *tea-table*), patul cu funcție reprezentativă acuzată. Pieseile noi sînt comoda cu colțurile îndolite, din esențe prețioase de lemn, un armoar jos, fotoliul de bibliotecă, oglinda cu masă sau consola (*pier-glass*), iar spre sfîrșitul perioadei, dulapul de haine (*cupboard*). Materialele sînt pinul placat cu nuc, acajuul, iar dominantele cromatice sînt sumbre, armoniile de brunuri, verzuri, aur fiind cele mai des folosite (engl. *Kent Style*). V. și Georgianul timpuriu C.D.

KERAMION (gr. *keramion*, cărămidă) 1. O imagine achiropoetă a chipului adevărat al lui Iisus Hristos, care, conform tradiției, s-a transmis prin reimpresunea lui de pe Mandylion pe o cărămidă. 2. Temă iconografică de origine bizantină care constă în reprezentarea „Sfintei cărămizi”. T.S.

KERMES → carmin și cîrmiz

KIEL Manufactură germană înființată în 1863 de un ceramist din Strasbourg. Pieseile cele mai importante imită stilul rococo al produselor manufacturii din Strasbourg — plăcouri cu bordură ajurată, boluri în formă de coș, cu marginea ondulată, rezervoare pentru apă de aplicat pe perete, vase de flori în genul pot-pouri etc. Emailul este de o mare puritate; predomină coloritul galben, verde, roșu, brun și negru. Producția începează în 1788. Mărci: Kiel și Kieffel; inițialele pictoriilor. V.D.

KILT Fustă plisată (din tartan — stofă de lînă cadrlată) — purtată de bărbați în Scoția. M.P.

KIT-KAT (engl.) Denumire dată în Anglia, la începutul sec. 18, unui pahar de vin cu piciorul în formă de balustră și cupa în formă de caliciu răsfrînt în afară. Termenul provine de la tablourile pictate de Gottfried Kneller (1648-1723), artist german stabilit la Londra, reprezentînd pe cei 44 de membri ai clubului Kit-Kat, cu pahare de acest tip în mînă. V.D.

KITSCH Termen cu o etimologie obscură (preluat ca atare din limba germană), care denumește obiecte pseudo-artistice, caracterizate prin lipsa sau mimarea emoției autentice, prin idilism și exotism ieftin, prin recursul la trucuri și substituiții tehnice, la asocieri de materii stridente, care „jau ochii”, străine de bunul gust. Acest gen de produse, (un exemplu l-ar constitui și așa-numita „pictură de gang”), care duc la degradarea semnificației unor valori spirituale, proliferază astăzi pretutindeni în lume — mai ales în domeniul artizanatului — iar uneori chiar la nivelul obiectelor industriale de larg consum. K. poate totuși avea și o latură umoristică; unele curente din sec. 20 — dadaismul și pop arta — au încorporat deliberat în imaginile lor elemente de k. Interesante sînt și denumiri ale k. în alte limbi: it. *schifozza* (de la *schifo*, scribă), fr. *croûte* (ceea ce noi numim „pictură de gang”). Cu caracteristici asemănătoare k. din domeniul artelor plastice, acest fenomen se manifestă și în literatură, muzică, teatru și cinematografie. L.L. și A.P.

KOKOSNIKI În arhitectura veche rusă, sistem constructiv-decorativ constînd din supraetajarea unor registre de arcaturi (semicirculare sau în acoliadă), retrase pe verticală unul față de celălalt, plasate la baza turlelor, pentru a contribui la micșorarea diametrului acestora, sau sub cornișe. Sub influența arhitecturii ruse, se regăsesc la nivelul bazelor turlelor — spre interior — la biserica Golia din Iasi (c. 1650). T.S.

KÖLN Unul din principalele centre medievale germane de fabricare a gresiei. Este atestată documentar existența a trei manufacturi în sec. 16, deși se pare că primele ateliere ar fi fost înființate la începutul sec. 15. La K. se confecționează mai ales cupe, pahare și căni. În sec. 16-17 se produce un tip de cană specifică, cu suprafața acoperită cu glazură brună care cuprinde puncte de culoare, cunoscut sub denumirea de Bartmannskrug, deoarece reprezintă în partea opusă toartei chipul unui bărbat cu barbă. Acest tip de cană este, de asemenea, larg răspîndit în Olanda și în Anglia. Perioada de înflorire a manufacturii K. se situează între anii 1520 și 1550. În sec. 18 se confecționează și piese de faianță; cele mai reprezentative sînt cămile cilindrice și platourile ornamentale cu scene religioase. Mărci: o ancoră (în negru); numele orașului Köln. V.D.

KORE (gr.) Tip de statuie grecească din sec. 7-5 î.H., reprezentînd o tinărată fată drapată în veșminte lungi cu falduri, cu pielea ondulată pe umeri și cu „zîmbetul arhaic”, asemănător cu cel al tinerilor Kouros. Clopote în piatră, k. erau deseori colorate. Cele mai cunoscute sînt statuile votive din Ionia și Attica. C.R.

KOUROS (gr.) Tip de statuie grecească din sec. 7-5 î.H., reprezentînd un tînăr atlet nud, în picioare. Ca și xoanele arhaice, k. clopote în piatră au ținuta dreaptă, statică, respectînd legea frontalității, dar mușchii sînt încordați și un zîmbet în colțurile buzelor ridicate le animă chipul. C.R.

KRATER Vas folosit de greci la amestecul vinului cu apă; cunoaște o mare varietate tipologică, avînd în general un corp tronconic și o gură foarte largă. V. ceramică greacă I.C.

KREMLIN În arhitectura veche rusă, cetate puternic întărită, cu incinte și turnuri ridicate inițial din lemn, ulterior din zidărie, constituind centrul politic-administrativ și militar al orașelor medievale. Cel mai bine s-au păstrat cel din Novgorod (sec. 15-17) și cel din Moscova. T.S.

KREUSSEN Importantă manufactură germană (situată în Bavaria), ilustrată de ceramiști din vestita familie austriacă Vest, care execută aici piese din gresie, începînd din sec. 16; producția cea mai

remarcabilă datează din sec. 17. Coloritul caracteristic este gri-cenușu, glazura are tonuri verzui sau brune, iar decorul este format din aplicații în relief, în stilul pieselor lucrate în Renanția și în Boemia. La începutul sec. 17, se fac primele încercări de a se obține o pictură cu glazură emailată în genul celei folosite la decorarea sticlei. Formele cele mai caracteristice le prezintă flacoanele cu șase iețe, cu dop metalic care se înjurubează; motivele decorative — în genere personaje înfățișînd apostoli, vinători sau portrete ale principilor-electorilor, preluate din gravurile epocii — sînt însoțite de inscripții în caractere latine. Alteori, piesele sînt colorate în tonuri crude de albastru, galben, roșu și verde; unele au și motive aurite. La începutul sec. 17 Lorenz Speckner lucrează și piese de faianță de culoare albastră, dar acestea sînt rare, fiind probabil executate cu prilejul unor evenimente speciale. Pieseile de faianță, de bună calitate, sînt adesea ornamentate cu embleme. Mărci (pentru gresie): V (inițiala familiei Vest); (pentru faianță), L.S. (Lorenz Speckner). V.D.

KWAART (olan.) Glazură plumbiferă transparentă cu care se acoperă uneori faianța cu email stănter olandeză (Delft), germană (Frankfurt am Main) și cea cunoscută sub denumirea de „delfware” fabricată în Anglia (Lambeth, Bristol, Liverpool), pentru a da o mai mare strălucire culorilor. Frecvent folosită în sec. 16-17. V.D.

KYATHOS În antichitatea greacă, vas derivat din kantaros, fără picior și avînd o singură ansă. V. ceramică greacă I.C.

KYLIX Vas de blîut, din ceramică, în formă de cupă largă și puțin adîncă, cu un picior și două anse plasate sub buză. V. ceramică greacă I.C.

KYMA Toruri duble combinînd un profil concav cu unul convex. Atunci cînd ordinea sus-jos este concav-convex întîlnim denumirea de „K. recta” și în cazul convex-concav de „K. reversa”. I.C.

L

LABARUM Steagul de luptă al împăratului Constantin cel Mare pe care acesta a pus să fie înscris semnul crucii, care i-a adus victoria împotriva lui Maxențiu (fr. *labarum*, it. *labaro*, germ. *Kreuzfahne*, engl. *labarum*). T.S.

LABIRINT 1. În antichitate, tip de construcție cu foarte numeroase încăperi și coridoare dispuse după un sistem aparent dezordonat și complicat, menit să răstăcească pe cel pătruns aici fără aprobare. Cel mai celebru este l. din Cnossos, păzit de Minotaur și construit de Dedal. Eroul Theseu reușește să-l străbată ajutat de firul oferit de Ariadna. 2. Compoziție decorativă, rectangulară, circulară etc., bazată pe crearea unui traseu liniar aparent complicat, cu cărări și zone libere care urmat cu abilitate conduce la ieșiri prevăzute. În Evul Mediu, era un simbol al mântuirii. 3. Motiv folosit în arta grădinilor italiene, realizat prin plantarea de trasee mărginite de perdele (garduri) de plante decorative care nu depășesc înălțimea unui om (fr. *labyrinthe*, it. *labirinto*, germ. *Labyrinth*, *Irgarten*, engl. *labyrinth*, *maze*). T.S.

LABRADOR, PIATRĂ DE - Varietate de feldspat cenușiu cu reflexe sidefi sau albastrii și cu luciu sticlos, folosită în arhitectură ca material de construcție și în arta decorativă ca piatră semidură pentru confecționarea bijuteriilor, a vaselor ornamentale și a unor piese de mobilier (fr. *Labrador*, *labradorite*, it. *labradorite*, germ. *Labradorstein*, engl. *Labrador*). V.D.

LAC (arab. *lakk*) 1. → verni. 2. Denumire generică sinonimă cu culoare-l. O asemenea culoare se prepară dintr-o materie colorantă de proveniență vegetală, animală, minerală sau sintetică, fixată pe o materie neutră din punct de vedere chimic, cum ar fi alumina, creta, caolinul etc. Culoarele-l. de origine vegetală sau animală sînt transparente, plăcute (în

tonuri nu prea intense), dar au o slabă stabilitate la lumină și în amestecuri (cea mai bună dintre ele este l. de garanță); cele sintetice, extrase din huiă sau gudron — anilinele —, au o mare putere de colorare, însă durabilitatea lor este discutabilă: o altă categorie, l. de fier (culoarele de mars), concurează pământurile naturale prin tentă și rezistență. 3. → lacca. 4. Numele generic al unor opere de artă realizate din vremi imemorabile în China, apoi în Japonia. Procedul tehnic prin care sînt produse recurge la un verni rășinos, obținut prin combinarea de gume-rășini (extrase din *rhus vernix* și *ancie sinensis*) cu ulei de cameli și de caei, frecate apoi cu pigmenți, care se diluează cu alte uleiuri (de vernicia montana etc.), iar prin adăos de sulfat de fier i se asigură transparență. Suportul este de obicei lemnul marfuit cu pînză de mătase și acoperit cu un grund dur (compus din argilă arsă și gresie fină, frecate cu verni). Lustruite cu răbdare și insistență, piesele respective au o durabilitate foarte bună (fr. *laque*, it. *lacca*, germ. *Lack*, engl. *lacquer*). Poartă numele l. un mare număr de culori: - albastre, culori-l. cu denumiri nestandardizate, preparate din boabe de afine sau de lemnul clinului (*Agustrium tinctoria*), din dade, flori de salvie, mazăre neagră etc.; - bitum Vibert → brun Vibert; - cashew, brun roșcat obținut prin prelucrarea sienei arse. Sin. l. mahogan; - de alizarină → alizarină; - de fier → culori de mars; - de garanță. 1. culoare-l. de un roșu violaceu profund, zmeuriu, fără echivalent printre roșurile naturale. Colorantul se extrage din rădăcinile de roibă (*rubia tinctorium*). v. garanță. Pliniu și Vitruviu descriu prepararea unor culori-l. din extracte de plante rubiacee fixate pe materii neutre (sistem folosit ca principiu pînă astăzi). Deși incompatibil cu varul, l.d.g. a fost totuși utilizat în pictura murală aplicat *al secco*, în Europa, China, Tibet, India etc. Tentă și calitate lui depind în bună măsură de metodele de fabricare, complicate. Este o

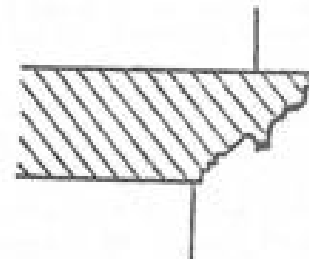
culoare dificilă, chiar în pictura de ulei, tehnică în care a fost cel mai folosit: rezistă dacă este aplicat în demi-pastă, aplicat ca glasiu dispare, iar în pastă groasă se înnegește și crăcează. Pigmentul a fost mult îmbunătățit după ce, în 1826, chimiștii francezi Jean Pierre Robiquet și Colin au identificat și izolat principiile colorante ale extractului rădăcinilor de roibă. Este cea mai durabilă dintre culorile organice naturale. Numele citorva roșuri extrase din rădăcinile de garanță: Krapp-lack, l.d.g. (cramoisi, intens, închis), l. fin (var. *Adrianopole*), roșu (de *Adrianopole*, de *Madera*), *Rembrandtskrapp*, *Rubenskrapp*. 2. Nume generic al unor culori-l. extrase de asemenea din rădăcinile de roibă, dar care mai cuprind și alte principii colorante. Durabilitatea lor la lumină și în amestecuri este însă mult mai redusă decît a l.d.g. roșu. Sortimentele comercializate: l.d.g. arsă (de culoare violetă), l.d.g. roz sau roz-auriu etc. 3. Nume generic al unor culori-l. obținute din alizarină sintetică; - de gaude → lac de rezeda; - de lederă, culoare-l. medievală, roșie ca sîngele, probabil rășinoasă, menționată de autori începînd cu sec. 12 (unul din vechile ei nume era *partia rosa*). Extrasă prin înțeparea tulpinilor neidentificate de lederă (*hedera*), culoarea nu a putut fi reconstituită; - de rezeda, galben luminos și viu, extras din *reseda luteola*, numită și *erba guada* (la noi, iarba gălbînării). Colorantul a avut o largă întrebuințare în boiangerie. Preparat pentru pictură, a fost folosit ca tempera de către maeștrii italieni din sec. 15-17, fiind consemnat în majoritatea tratatelor vremii (Armenini, Borghini, Lomazzo, Marzian, Pozzo). L-au folosit și alții în tehnica *al secco*. A purtat nume diverse: l. galben de Paris, l. de gaude, *weld*, *Waulack*, *bleaghil*, l. galben; - din lemn de Brazilia → băcan roșu; - florentin → carmin; - galbene, culori-l. de origini diverse cum sînt: l. de gaude, l. de drobișă (*genista tinctoria*), de rezeda, de *rhamnus spinosa*, de *joftan* (*crocus sativus*), l.g. de alizarină, l.g. de Paris, l.g. din sîngele de dragon, l. Robert, stil de grain; - geranium, culoare-l. de un roșu rece, carminiu, produsă pe bază de anilină, are o tentă saturată, dar nedurabilă; - indian → laque-laque; - Robert, l. galben obținut din quercitrină (colorant extras din scoarța stejarului nord-american *quercus tinctoria*), fixată pe oxid de aluminiu și staniu, este instabilă însă la lumină; - roșii, culori-l. a căror stabilitate diferă (durabile sînt doar alizarinele sintetice, l. de garanță și indeosebi l.r. de fier), unele cu denumiri nestandardizate: alizarină roșie, carmin, cîmiz, l. geranium, l. de fier, l. de lederă, l. de garanță, l. de naibă (*malva silvestris*), l. de santal, l. de poftănaș (*carthamus tinctoris*), l. din lemn de Brazilia; - verzi, culori-l. perisabile, printre care una realizată prin amestecul fizic al l. de gaude cu albastrul de Prusia, alta obținută din *marus tinctoria*, verdele porro, verdele de sevă etc.; - violete, culori-l. de origine organică sau obținute prin sinteză chimică: l.v. (de afine, de alizarină, din dade, din mure, din lemn de Brazilia),

purpură, violet de Magenta, violet de Solferino, violet vegetal etc. L.L.

LACCA (gr.) Vișiniu de origine organică, folosit începînd cu Evul Mediu. Există mai multe culori de același nume. Una este o culoare produsă în Evul Mediu din resturi de țesături vopsite cu coloranți extrași din insecte, care erau fierate apoi în leșie și i se adăuga alaiun; se forma un precipitat care culegea culoarea și o depunea la fundul vasului; după decantare pigmentul rămas se usca, se măcina și se aglutina cu un liant. Un alt pigment „se face din gumă”, este „uscăt, slab, grăunțos”, și are o „culoare sanguinee” (Cennini); mai bun decît primul, se folosea ca tempera pe panou. (Avem de-a face, probabil, cu *gumi-lac*.) Dionisie pomenaște o l. obținută, probabil, din cîmiz, indigo etc., sau din destrămături (*izmarismata*). Alte texte medievale denumesc l. o culoare roșie extrasă prin înțeparea tulpinilor de lederă. Coloranții respectivi, lipsiți de „corp”, erau fixați pe alumina, cretă, caolin etc., aveau o slabă putere de acoperire și o la fel de slabă durabilitate. Denumiri vechi: lac, lacod (var. lacă, lacod), sanguineo. L.L.

LACONICUM → terme

LACRIMAR Mură mică, verticală, scobită în piatră, amplasată sub cornișă, destinată să favorizeze scurgerea apei pe aceasta (fr. *larmier*, it. *grondatoio*, germ. *Kranzgeisms*, engl. *dripstone*). T.S.

LACRIMĂ Imperfecțiune rezultată în procesul de fabricare al sticlei, datorită volatilizării alcaliilor, care se vitrifică în contact cu argila cuptorului și cad în masa sticlei sub formă de stropi colorați (fr. *larmes*, it. *gocciolo*, *lagrime*, germ. *Tränen*, *Tropfen*, engl. *tears*, *waterdrops*). V.D.

LACUNĂ (lat. *lacuna*) Degradare gravă, specifică operelor pictate, care constă în desprinderea și pierderea unei porțiuni de culoare, însoțită adeseori și de preparaj subiacentă, uneori și de suport. Cu excepția accidentelor (izbituri, arsuri etc.), de obicei apar mai multe deodată și denotă slăbirea coeziunii componentelor materiale ale unui strat, ori a adeziunii dintre diversele straturi, ca urmare a condițiilor inadecvate de conservare, a crăcunilor și exfolierilor avansate și netratate, a calității slabe a lianților, ca și

a îmbătrânirii materialelor etc. Afectând integritatea picturilor, i. impune intervenții urgente. Restaurările constau uneori în rețirarea straturilor, urmată de chituri, reintegrări și (eventual) revernisiări; cînd lipsesc porțiuni de pictură (incluzînd și suportul), care au fost decupate, arse sau deteriorate complet, restauratorul aplică fie petice (în cazul unor i. mici), fie recurge la rantoalare. (În cazul picturilor portabile, pînă la intrarea în atelierul de restaurare, sînt recomandabile câteva precauții: lucrările să fie ferite de șocuri, praf, umiditate sau uscăciune exagerată, și așezate în poziție orizontală, într-o încăpere cu temperatură normală și constantă, departe de razele soarelui și de orice sursă directă de căldură.) L.L.

LADĂ Piesă de mobilier cunoscută din cele mai vechi timpuri, utilizată pentru păstrarea hainelor și a unor obiecte diverse, pentru transportul acestora, sau ca bancă, lavă ori pat. L. poate fi lucrată din lemn de esențe diverse, sculptat, pictat, aurit, încrustat, cu aplicații metalice etc. Potrivit diferitelor stiluri, l. a fost o piesă reprezentativă în toate epocile, din antichitatea egipteană, trecînd prin Evul Mediu și pînă în Renaștere, luînd deseori forme somptuoase, de bancă sau de tron cu spătar. Înlocuită în sec. 17 de dulapul vertical pentru păstrarea hainelor, l. a rămas o piesă principală în mobilierul popular sub forma l. de zestre (fr. *coffre*, it. *cassa*, *cassone*, germ. *Truhe*, *Koffer*, engl. *coffer*, *chest*). A.N.

LALIQUE → sticlă

LAMA (gr. *lamma*) În terminologia picturii bizantine, numele culorii care — aplicată în zona luminată — contribuie la reliefarea unei figuri, veșmînt, obiect etc. După erminii, l. are la bază culoarea locală amestecată cu alb ori cu o altă culoare deschisă. Se aplică în parcelele destinate luminii fie peste culoarea locală (în cazul unei haine, de pildă), fie peste propriul ei (în cazul unui chip sau fragment de corp dezvelit). Prin cîteva tonuri de l. pictorul realizează degradări care sugerează lumina și umbra. Uneori s-a recurs și la „aur sfîrmat” (v. *aur pulverizat*), care, frecat cu un aglutinant și aplicat mai compact sau mai diluat, poate sugera un ușor degradu. Sin. *târle*. L.L.

LAMATISIRE În pictura de tradiție bizantină, operație prin care pictorul sugerează relief, folosind lama. L.L.

LAMBETH Centru englez de ceramică, dezvoltat la sfîrșitul sec. 16 în cartierul londonez cu același nume. Majoritatea atelierelor au activat pînă la sfîrșitul sec. 18, unele chiar și mai tîrziu. La L. s-a confecționat delftare cu decor policrom (fructe, flori, păsări, scene istorice sau religioase). Ornamentele se inspiră deseori din arhitectura antichității greco-romane sau din motive olandeze, franceze, italiene și extrem-orientale. Către sfîrșitul sec. 17 se creează un stil specific englez. Stăpînirea, serviciile de masă, cupole

și flacoanele poartă inscripții și steme. Se produc și piese de uz comun. Nu se cunosc mărci specifice ale atelierelor din L.; piesele executate în sec. 18 sînt greu de identificat, fiind lucrate într-o manieră asemănătoare aceluia a manufacturilor Liverpool și Bristol. V.D.

LAMBREQUIN (fr.) 1. Bandă de stofă, decupată în festoane sau terminată cu franjuri și ciucuri, care servește drept bordură în partea inferioară a draperiilor de la uși, ferestre, baldachine, armuri. L. se folosește și pentru a masca locul de fixare a altor draperii. 2. Motiv decorativ inspirat din l., înfîlîit în ceramică (decor caracteristic al talanței franceze Rouen), precum și în feronerie, legătură de carte (fr. *lambrquin*, it. *fregi*, germ. *Lappen*, *Zatfelmoiv*, engl. *mantling*). V.D.

LAMBRIURI Panouri din lemn care îmbracă pereții interiori ai unei încăperi. Utilizate mult în Evul Mediu, mai ales în nordul Europei, ca izolator termic, l. erau încununate de polițe pentru expunerea vaselor, platourilor de metal (aramă) și de ceramică. Adoptate și în restul Europei, l. erau decorate potrivit stilurilor respective: în Italia Renașterii erau sculptate sau pictate, iar în sec. 18 se înălțau pînă la cornișe, fiind împodobite cu picturi cu subiecte alegorice, exotice etc. (fr. *lambris*, it. *fregio*, *parete investita*, *rivestimento di legno*, germ. *Wandbekleidung*, engl. *wainscot*). C.R. și A.N.

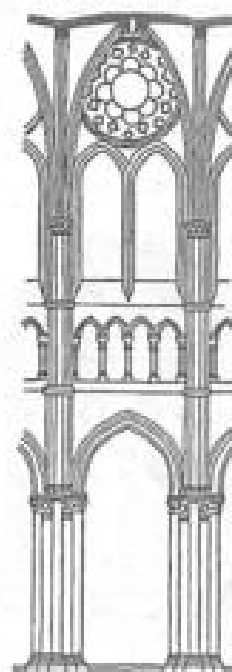
LAMPADAR Corp de iluminat mobil, de dimensiuni mari, format dintr-un picior înalt, din bronz sau alt metal comun ori din lemn etc., pe care sînt amplasate unul sau mai multe locașuri pentru luminări sau becuri. Folosit la iluminatul interioarelor, străzilor, parcurilor, l. este o creație a sec. 17; se folosește și în prezent, avînd forme și ornamente mai simple (fr. *lampadaire*, it. *lampadario*, germ. *Lampengestell*, engl. *candelabrum*). V.D. și T.S.

LAMPAS 1. Tesătură de mătase, originară din China, avînd pe avers motive decorative mate pe fond satinat. În sec. 17-18, l. s-a lucrat cu mult succes în orașul francez Lyon pentru captonarea pieselor de mobilier. 2. Panglică, șnur sau fișă de postav, divers colorate, cusute pe lungimea pantalonilor de uniformă sau a costumelor de ceremonie, pe latura exterioară. Sin. *vîpșcă* (fr. *lampas*, it. *lampasco*, germ. *Seidenlampas*, engl. *lampas*). V.D.

LAMPEZI → miniu de plumb

LANCEOLAT 1. Fază a stilului gotic timpuriu, caracterizată prin predominarea arcelor și arcadelor

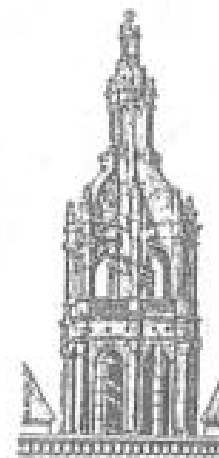
foarte ascuțite și prin ornamentele derivate din trasee inspirate de un vîrf de lance (catedralele din Noyon, Paris, Chartres etc.). 2. Motiv ornamental reprezentînd frunze cu aspectul unei lînci (fr. *lanceolé*, it. *lanceolato*, germ. *lanzenförmig*, engl. *lanceolate*, *lance-shaped*). T.S. și V.D.

LAND-ART Concepție peisagistică apărută în S.U.A., la sfîrșitul anilor '60 ai sec. 20, bazată pe ideea intervenției umane artistice în priveliștea naturală, prin amplasarea de obiecte, reale sau imaginare, de obicei de mari dimensiuni. În acest fel, susțin artiștii, l.-a. afirmă unitatea, și pe planul vizibilului, dintre creația naturală și creativitatea umană. Priveliștile preferate ale artiștilor americani sînt spațiile vaste californiene, cele din zona marilor lacuri, iar ale europenilor — germani, italieni, români, — parcurile, pădurile, uneori chiar și anumite zone urbane. Printre principalii reprezentanți ai l.-a. se numără Walter de Maria, Jan Dibbets, Joseph Beuys, Christo. A.P.

LANTERNA MORȚILOR Construcție mică din piatră, de forma unui turn cu colțuri mult evazate la bază, străbătută de ferestre, în care se pun luminări sau lămpi cu untdelemn, aprinse în amintirea celor morți. În Evul Mediu erau amplasate fie în cimitire, fie în anumite locuri bine vizibile de pe drumurile publice. Un asemenea monument din epoca gotică s-a păstrat în apropiere de Sighișoara (fr. *lanterne des morts*, it. *lanterna funebre*, germ. *Lichtsäule*, *Totenleuchte*, engl. *light-column*, *lantern of the dead*). T.S.

LANTERNON Mică tură străbătută de ferestre separate prin colonete, plasată la cheia unei cupole sau la extremitatea superioară a unei scări în spirală, contribuind la iluminarea acestora; primul caz este frecvent în arhitectura barocă. Sin. *lanternou* (fr. *lanternon*, it. *capanno*, *lanterino*, germ. *Haube*, *Dachaufsatz*, engl. *lantern-turret*, *sky-light turret*). T.S.

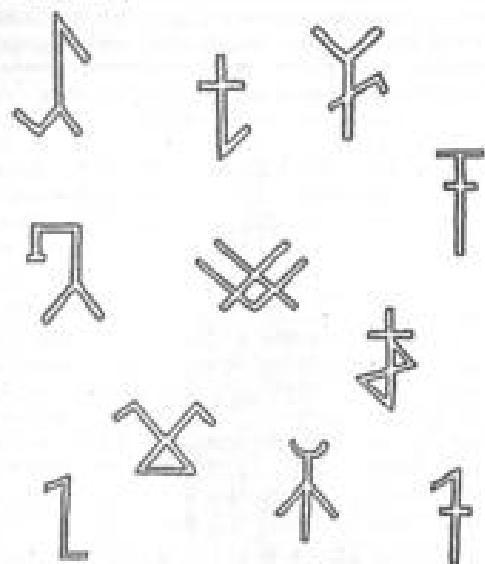
LANTERNOU → lanternon

LANȚ Șir de verigi subțiri, zale sau plăci din metale nobile sau comune, folosit ca obiect de podoabă, purtat la gît sau în jurul taliei, alături de bărbați cîț și la femei. (fr. *chaîne*, it. *catena*, germ. *Kette*, engl. *chain*). V.D.

LAPIDARIUM (lat. *lapis*, piatră) Colecție de piese cioplite în piatră, întregi sau fragmentare, independente (sculpturi, pietre funerare etc.) sau cu funcție decorativă în ansamblurile arhitectonice (coloane, capitule, baze, fragmente de arhitrave, frontoane, timpiane etc.), găsite întîmplător, descoperite prin săpături arheologice sistematice sau luate din locurile lor de origine pentru a fi protejate și adăpostite într-un spațiu special, care la rîndul său poartă tot numele de l. T.S.

LAPIDAR, SEMN — Însemn incizat în piatră monumentelor gotice (sau a celor realizate pe un șantier influențat de ele), semnificînd apartenența unui meșter la un anumit șantier (oică) sau marca personală a acestuia, conținînd ca un fel de semnătură a operei. Constă de regulă din o figură geometrică simplă sau rezultată din combinarea insolită a mai multor linii sau chiar figuri, cuprinzînd uneori și o monogramă. Cînd semnul este închis într-un scut semnifică apartenența la un maestru. Au fost depistate numeroase s.l. la monumente gotice din Transilvania (Cluj, Sebeș, Bistrița), dar și la unele monumente din Moldova, la care se regăsește pietrărie de factură gotică din epoca lui Petru Rareș

(Suceava, Moldovița, Humor) (fr. *signe lapidaires*, it. *segno lapidario*, germ. *Steinmetzzeichen*, engl. *mason's mark*). T.S.

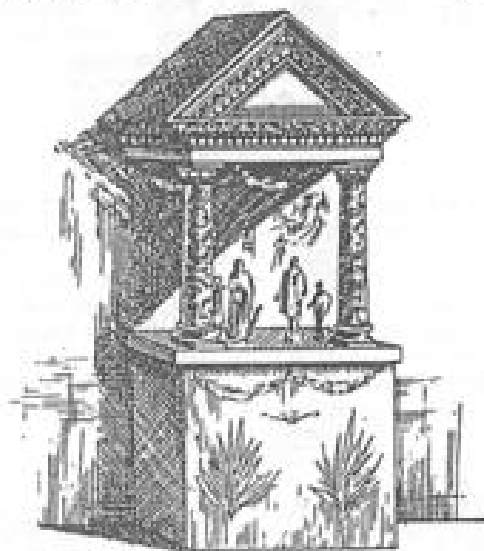
LAPISLAZULI 1. Mineral colorat în albastru azuriu, compus din silicat de aluminiu și sodiu, cu un adaos de sulf, utilizat ca materie primă pentru prepararea albastrului ultramarin natural. În procesul preparării acestui pigment, excepțional ca frumusețe și durabilitate, rezultă și o culoare palidă, numită albastru de cenușă sau cenușă de ultramarin. Sin. *lapis lazuli*. 2. Piatră semiprețioasă, opacă, din grupa feldspatoizilor (duritate 5,75, greutate specifică 2,38-2,42). Colorit: albastru intens cu mici pete metalice galbene; uneori nuanțe de gri, violaceu sau verde; culoarea albastră este cea mai răspândită. Cunoscut cu 4000 de ani î.H., în Extremul Orient și în Orientul Mijlociu, l. era folosit în statuarea mică și pentru confecționarea obiectelor de podoabă. Sumerienii, asirienii și egiptenii îl utilizau pentru bijuterii și incrustații pe mobilă. În Evul Mediu și în Renaștere se executau din l. casete, cupe, bomboniere, table pentru jocul de șah. În sec. 18, palatul Ecaterinei a II-a a Rusiei avea pereți împodobiți cu incrustații de l. și de chihlimbar. L. se folosește și astăzi în gioieleria. Sin. *lazurit* (fr. *lapis-lazuli*, it. *lapis lazuli*, germ. *Lazurstein*, engl. *lapis-lazuli*, *azure*). L.L. și V.D.

LAPIS LAZZARI → lapislazuli

LAPTE DE VAR Lichid alb, lăptos, compus din var stins (hidroxid de calciu) subțiat cu apă. Servește la unele operații specifice picturii murale. L.L.

LAQUE-LAQUE (fr.) Roșu de slabă calitate, preparat odinioară pe baza unui colorant extras din gumă-lac. Sin. *carmin olandez*, *lac indian*. L.L.

LARARIU În antichitate, loc situat, de obicei, în atriu, destinat venerării divinităților protectoare ale familiei. Conform credinței prin care sufletele strămoșilor decedați deveneau divinități protectoare, numite *lar*, în fiecare casă erau păstrate fie masca mortuară (la etrusci), fie imaginea pictată sau sculptată (la romani) a acestora, plasate în nișe sau mici capele cu fronton triunghiular. De cele mai multe ori, imaginea prezintă o figură tină, într-o mișcare dansantă, purtând o cunună de lauri, un corn al abundenței și o cupă pentru libații. Pe lângă lăres familiare, în fiecare casă erau venerați protectorii orașului, ai drumurilor și chiar ai imperiului (fr. *laraire*, it. *larario*, germ. *Hausgötteraltar*, engl. *household-gods-altar*). I.C.

LATTICINI (it.) Fire de sticlă albă, fie încorporate în masa sticloasă înainte de suflare, fie aplicate pe piesa finisată. Procedul este practicat de sticlarii venețieni în sec. 16-18 pentru a crea un decor care amintește sticla filigranată. V.D.

LAUFER Piesă-tampon (din marmură sau sticlă) folosită la presarea și frecarea cernelii de gravură, pe o suprafață netedă (de sticlă, marmură sau metal), pentru omogenizare (germ. *Läufer*). A.P.

LAVATRINA → baie

LAVIU (lat. *lavare*, a spăla) Procedeu înrudit cu acuarela, prin care se intervine, de obicei în desenele executate în peniță, cu o pensulă muiată în culori mult lichificate, în general brune ori cenușii, pentru a se obține efecte subtile de umbră și lumină, de mobilitate a formelor, de treceri nuanțate în valoare. L. a fost folosit din sec. 15, de mari artiști, de la Pollaiuolo, Leonardo da Vinci, Konrad Witz, Rembrandt, Tiepolo, la Delacroix, Daumier, Rodin

etc. În arta românească, au lucrat desene în l., între alții: N. Grigorescu, Ștefan Popescu, J. Al. Steriadi, P. Miracovici. L. este utilizat adesea și în tehnica picturii în ulei, în fazele de eboșă, sau pe parcursul execuției propriu-zise a tabloului (fr. *lavis*, it. *acquerello*, germ. *Lavierung*, *Tuschzeichnung*, engl. *wash drawing*); - pe piatră, variantă tehnică a litografiei, acest procedeu dificil constă în folosirea unor cerneluri diluate diferit, transpuse cu pensula direct pe piatră litografică și lucrate într-o acțiune combinată a ruloului cu freziera. A.P. și L.L.

LAVRA Termen rar folosit pentru a desemna biserica principală a unei mari minăstiri ortodoxe. În această accepțiune este des folosit în Rusia, atât în titulatura unor monumente, cât și în limbajul curent. Își are originea în numele primei minăstiri ridicate pe Muntele Athos - „Marea Lavră” - în sec. 10, de către Sf. Atanasie cu ajutorul împăratului Focas. T.S.

LAZUR (gr. *lazuri*) 1. Albastru deschis, utilizat în pictura de tradiție bizantină. Era folosit în frescă (pentru fonduri - aplicat deasupra unei culori întunecate - sau pentru reliefarea figurilor) și în tempera murală. Natura pigmentului (după Dionisie din Furna) diferă: era un azuriu, un albastru de lapislazuli, un pigment alb (preparat din val și oțet), ori chiar un colorant organic (obținut din destrăbături). Alte nume: 1. f. albastru, leacă. 2. Unul din numele medievale ale albastrului ultramarin de lapislazuli (după Teofil, sec. 11-12). 3. Una din multele denumiri ale azurului. L.L.

LAZURIT → lapislazuli

LĂBUȚĂ DE IEPURE → pictor de iepure

LEACĂ → lazur

LEBĂDĂ, GÎT DE - Motiv decorativ care sugerează gîtul lung și arcuit al lebedei; caracteristic mobilierului francez de la începutul sec. 19 (stil Primul Imperiu), a fost preluat de ebeniștii ruși ca și de cei din alte țări europene (fr. *col de cygne*, it. *collo d'igno*, germ. *Schwannenhals*, engl. *swanneck*). V.D.

LEBES Recipient de origine asiatică, răspândit în perioada orientalizantă în Grecia antică. De formă hemisferică, acest tip de vas nu avea picior, fiind susținut de un tripied sau de un suport conic. Într-o altă variantă cu anse proeminente sau adîncite putea servi ca dar de nuntă. V. ceramică greacă I.C.

LEEDS Manufactură engleză de ceramică întemălăită la Hunslet (Yorkshire), probabil între 1750 și 1780 de frații Green. În 1878 își încetează activitatea. Piese realizate în stil neoclasic sînt foarte căutate, cele din perioada 1780-1820 fiind cele mai caracteristice. Ansamblurile decorative pentru centrul mesei (surtoir de table), coșulețele, vasele cu minere împletite terminate cu motive

florale, platourile și farfurile cu bordură ajurată sînt produsele cele mai reprezentative pentru L. Coloritul este bazat pe verde-gălbui, albastru, negru, iliaciu; către 1770 se preferă roșul și albastrul. O categorie aparte o formează piesele realizate în stilul renumitei Queen's ware, creată de Josiah Wedgwood, adoptat de majoritatea manufacturilor engleze de porțelan. Marcă: Leeds Pottery, formind două arcuri de cerc care se întretaie amintind litera X (apare rar). V.D.

„LEGAREA CULORILOR” Expresie veche, echivalentă cu frecarea culorilor. Sensul medieval al operației viza, cu precădere, tehnicile pe bază de apă. L.L.

LEGĂTURĂ → armură

LEGE Termen dogmatic folosit pentru a desemna preceptele fundamentale ale Vechiului Testament (L. veche, L. lui Moise), prin contrast cu cele ale Evangheliilor (L. nouă, L. lui Hristos). În iconografie, L. veche este reprezentată de obicei prin primirea de către Moise a tabelei Legii, pe Muntele Sinai, iar L. nouă este cu deosebire frecventă în arta paleocreștină și bizantină timpurie. T.S.

LEGENDA AUREA Titlu latin al unei culegeri de scrieri întocmite între 1263 și 1272 de către dominicanul Jacobus de Voragine, cuprinzînd legendele sfinților. S-a răspîndit rapid în toată Europa catolică, fiind tradusă în limbile naționale și îmbogățită cu viețile unor sfinți locali. Este o sursă de prim ordin pentru cunoașterea iconografiei medievale occidentale, legendele fiind ordonate în conformitate cu succesiunea principalelor sărbători ale anului bisericesc, între care se situează și comemorările diferiților sfinți (fr. *La Légende dorée*, it. *Leggenda aurea*, germ. *Goldene Legende der Heiligen*, engl. *Golden Legend*). T.S.

LEKANE În Grecia antică, recipient cu corp amplu, picior subțire și înalt, capac și două toarte. V. ceramică greacă I.C.

LEKYTHOS Vas de ceramică de dimensiuni mici, folosit ca recipient pentru parfumuri sau uleiuri. Avînd o decorație pictată pe fond alb, acest tip de vas apare la Athena în sec. 5 î.H. și face parte din inventarul funerar. V. ceramică greacă I.C.

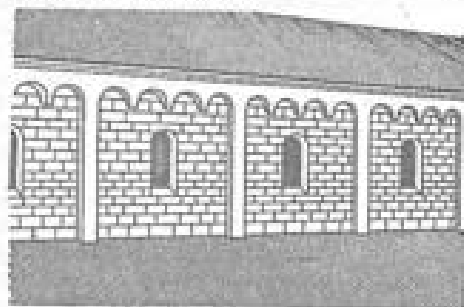
LEMN 1. Unul din suporturile rigide folosite în pictură. V. panou de lemn și placaj. 2. Numele unui instrument cu care vechii pictori răsăriteni își imprimeau, uneori, ornamentele (prin apăsare) în mortarul încă moale. Era un l. „în capul cărui ai săpat stea, flori și alte scobituri” (Dionisie din Furna). V. și dichisuri: - de Brazilia, - de Campeche, - de Pernambuco, - roșu → băcan roșu; - de violete → amarant; - în cap, placă de l. tăiat perpendicular pe fibra lemnoasă, folosită în xilogravură (fr. *bois de bout*, it. *legno di testa*, germ. *Hirnholz*, engl. *end*

grain, block engraving): - în fibră, placă de l. tăiată în lungul fibrei, folosită în xilogravură (fr. bois de fil, it. legno di filo, germ. Langholz). L.L. și H.M.

LEMNĂRIE → șarpantă

LENTICULAR, MOTIV - Ornament în formă de disc de lentilă (fr. lenticulaire, it. lenticolare, germ. linsenförmig, engl. lenticular). V.D.

LESENĂ Tip de pilastru foarte îngust și subțire, lipsit de capitel și de bază, care ritmează la exterior fațadele și turnurile bisericilor romanice, unind, de regulă, din loc în loc, pe verticală, grupuri de arcaturi ale frizelor plasate sub cornișă. Singur, lipsit de relația cu arcaturile, apare și în Renaștere, baroc și în sec. 19. Sin. *lesena* (fr. *lésène*, it. *lesena*, germ. *Lisene*, engl. *pilaster strip*). T.S.

LESPEDE → piatră de frecat culorile

LEȘIE (lat. *livia*) Soluție alcalină obținută prin fierberea cenușii rezultate din arderea lemnului. Este pomenită în erminile bizantine ca fiind utilă pentru spălarea pensulelor, a lespedii de frecat culorile, pentru extragerea coloranților din țesături destrămate, pentru „spălat icoane vechi” etc. L.L.

LETTNER → jubă

LEU Reprezentare a respectivului animal investită cu valențe simbolice diferite. Face parte din grupul de imagini care își au originea în Fiziolog, având un caracter ambivalent - semnifică, în funcție de împrejurări, fie binele, fie răul. Este atributul caracteristic al evanghelistului Marcu și al Sf. Ieronim, traducătorul în limba latină a Bibliei (Vulgata), dar și al virtuților: prudența, temperanța și îndrăzneala (fr. *lion*, it. *leone*, germ. *Löwe*, engl. *lion*). T.S.

LIANT (fr.) 1. Materie aglutinantă, lichidă sau viscoasă, capabilă să se solidifice prin uscare, fixându-se pe suport sau fixând pigmenții ori alte materii cu care a fost amestecată. O dată cu solidificarea (uscarea), majoritatea l. își modifică anumite caracteristici (de ex. după uscarea completă uleiurile reacționează la alți solvenți). Un bun l. este

întotdeauna insolubil și neutru din punct de vedere chimic față de pigmentul cu care a fost frecat. Există l. naturali și l. sintetici, foarte deosebiți între ei. Numărul lor este mare: cieiurile animale, vegetale și sintetice, uleiurile vegetale sicative, emulsii naturale (ouă, laptele de smochin) și artificiale, rășinile naturale și polimerice, ceara, varul etc. 2. Agent de legătură între diversele straturi ce compun un tablou (grundul față de suport, culoarea față de grund, un strat de culoare față de altul). L. cu un asemenea rol pot fi cleiul (de obicei animal), vernisul de retuș, zeama de usturoi etc. L.L.

LIBERTY → Jugendstil

LICHTRELIEF (germ.) Efect de lumină creat de obiecte care își schimbă continuu, prin reflexele luminii, calitățile optice. M.P.

LICORNĂ → inorog

LIEGE Renunțat centru belgian de ceramică, sticlărie, argintărie și mobilier. Atelierul de faianță a fost întemeiat în 1752, de baronul von Bülow, care obține un privilegiu de 30 de ani. În diferitele ateliere lucrează specialiști francezi, care execută piese de bună calitate, cu caracter rustic, figurine policrome, plăci de paviment și gresii. Decorul specific este format din rămurele (à la brindille), pictat în albastru, sau inspirat din modelele manufacturilor Rouen și Strasbourg. În 1811, atelierele își încetează activitatea. Marcă: L.G. și între ele stema orașului stilizată. Sticlăria este fabricată în sec. 17 de frații Henri și Léonard Benhomme, care, cu concursul unor renumiți sticlari italieni, francezi și germani, își extind activitatea în Bruxelles, Anvers și Namur. Producția cuprinde boluri în formă de lălea, pahare cu arțipare care servesc drept toarte, cupe cu piciorul format din trei sau patru butoane, pahare în formă de animale sau decorate cu șerpi, pocale cu striații care se termină la baza piciorului și pe capac în formă de picături ovale. În sec. 18 se confecționează și barometre, lălele, diverse bibelouri și împletituri din sticlă. Orfăvria creată la L. în stil rocaille, inspirată din argintăria franceză, se bucură de un renume european datorită formelor elegante și fineții ornamentelor. Mobilele create în sec. 17-18 îmbină tradițiile locale cu influența stilurilor olandez, francez și englez; ele sînt confecționate din stejar, au un aspect masiv, iar ornamentele sculptate trădează influența stilului rocaille. V.D.

LILIACHIU 1. → indigo. 2. Nume purtat de un amestec (bol, puțin alb și negru) utilizat pentru frescă. L.L.

LILLE Important centru francez de ceramică. Prima manufactură de faianță a fost întemeiată în 1696, de ceramistul Jacques Fébrier de la Tournai, și de pictorul Jean Bossu, urmate de alte patru înființate în cursul sec. 18. Producția lor, inspirată din piesele

olandeze (Delft), iar, mai târziu, din cele executate la Strasbourg și Rouen, cuprinde platouri, câni, ceașnice, decorate mai ales cu motivul lambrequin. Marcă: F.B. (inițialele numelor Fébrier și Bossu). Producția de porțelan moale și dur se caracterizează prin abundența scenelor pictate și a auriturilor. Mărci: un delfin (în roșu); à Lille (în albastru). V.D.

LIME BLUE → albastru de Bremen

LIMOGES Manufactură franceză renumită în toată Europa pentru producția de piese din email și din porțelan, de excelentă calitate tehnică și artistică. Emailorii din familia Limosin, stabiliți la L. din sec. 16 (dintre care cel mai cunoscut este Léonard Limosin, numit de Francisc I conducător al manufacturii), execută compoziții în tehnica emailului cloisonné, apoi în tehnica emailului champlevé, furnizând pieței europene relievarii, statui, cruci, coperte de cărți, portrete pictate pe aramă. Decorul este la început alb, pe fond albastru; în sec. 17, este policrom. Muzele din Franța, din alte țări europene (printre care Muzeul Național de Artă al României) și din Statele Unite posedă piese valoroase din email provenind de la L., inspirate din gravurile contemporane, sau reprezentând membri ai familiei regale și seniori francezi. Unele piese sînt semnate cu inițialele pictorului emailor însoțite de floarea de crin (ceea ce arată că artistul era atașat curții Franței). Porțelanul dur se fabrică la L. începînd cu alfrîitul sec. 18; în 1778, manufactura obține privilegiu din partea contelui d'Artois, viitorul rege Carol X. Se produc piese cu forme elegante, cu decor floral caracteristic - așa-numitul buchet de trandafiri de Limoges - adesea subliniat cu linii aurii. În 1784 regele răscumpără manufactura, care devine o anexă a manufacturii Sèvres. După o stagnare datorată Marii Revoluții din 1789, L. își continuă activitatea, funcționînd și în prezent. Mărci (pentru porțelan): CD (contele d'Artois); Limoges, însoțit de floarea de crin. V.D.

LIMONIT → hematit

LINĂU În erminile autohtone, numele unui grî întunecat și rece, alcătuit prin amestec fizic de alb de var și negru de stejar sau viță și care era folosit fie ca tentă de fond peste care se aștenea lazurul, fie pentru schițarea desenului la lucrările executate pe plăci de albid etc. L.L.

LINEL → ulei de pictură, ulei de în

LINIE (lat. *linea*) Trăsătură lăsată pe un suport, de creion, peniță, pensulă etc., care subliniază la delimitarea corpurilor și suprafețelor. L. poate avea conotații multiple, în funcție de traiectorie, lungime, grosime, poziție, grupare, succesiune, amplasare în câmpul imaginii artistice. Fiind compusă dintr-un șir neîntrerupt de puncte în succesiune, poate sugera direcția, mișcarea, stabilitatea etc. O l. orizontală

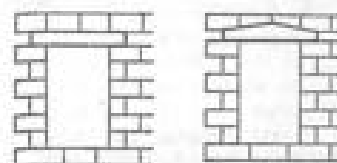
este calmă și statică, una verticală pare fermă, una oblică pare întotdeauna dinamică și sugerează deplasarea (este ascendentă, dacă se deplasează de la stînga-jos spre dreapta-sus, ori descendentă, dacă este dispusă invers); un duct neuniform ca grosime pare ezitant, iar altul uniform pare calm și consecvent, uneori oboșitor; o l. înfrîntă pare neliniștită și ruptă, o l. curbă care se dezvoltă larg poate sugera plenitudinea, iar o l. care curge dezordonat creează impresia de agitație. Asocierea mai multor feluri de l. amplifică rezultatele expresive datorită contrastului lor implicit. Succesiuni de l. egale sau inegale, dispuse la intervale regulate sau nu, pot crea sugestii ritmice active sau monotone, de spațialitate sau de relief etc. Generalizînd, artiștii folosesc l. în două feluri: în desenul autonom, unde nu reproduce doar anumite contururi, ci constituie elemente de expresie plastică, sugerează planuri și modeleuri; în desenul pentru pictură, unde l. alcătuiește schițe destul de sumare pentru a lăsa culoarea, valoarea și expresia în sarcina pastelor picturale. Rolul l. într-o pictură nu este deloc neglijabil: o întinim ca simplu contur relativ continuu (cînd detașază silueta pictată de fond, conferindu-i o anumită spațialitate) sau fragmentat, ca un fel de demarcație între lumină și umbră; cu rol de accent sau ornament, l. are deci o funcție constructivă, dar și una expresivă, aceasta din urmă permițînd diagnosticarea trăsăturilor subiective ale temperamentului și sensibilității autorului unui desen. Rolul estetic al l. a variat, în funcție de concepțiile stilistice, socotit fiind ca fundamental în clasicism, academism, manierism, neoclasicism, pentru capacitatea sa abstractivă, iar în baroc, în simbolism și Jugendstil, pentru capacitatea ei de a exprima înseși ritmurile organice ale artistului (fr. *ligne*, it. *linea*, germ. *Linie*, engl. *line*). L.L. și A.P.

LINOCOPIE → zeamă de usturoi

LINOGRATURĂ Variantă tehnică a xilogravurii, în care placa de lemn este înlocuită cu un fond de linoleum. A fost mult folosită la începutul sec. 20 de expresioniștii germani. În arta românească este practică astăzi de gravori care lucrează xilogravură (fr. *linogravure*, germ. *Linotechnik*, engl. *linocut*). A.P.

LINOLEUM Produs textil pe care se aplică diferite substanțe grase, plastifianți etc. folosit de graficieni ca placă de gravură în locul lemnului. A.P.

LINTEL Piesă orizontală, din lemn sau din piatră, depășind lateral golul unei uși, pe care îl închide la partea superioară, destinată să preia împingerile

zidăriei de deasupra acestuia. Sin. *lîntou* (fr. *lînteau*, it. *architrave d'una porta*, germ. *Sturz*, engl. *lintel*, *door-head*, *cross-piece*). T.S.

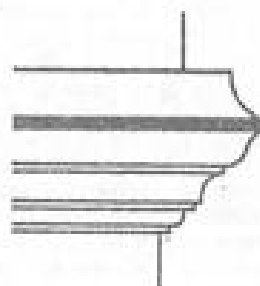
LINTOU → **lîntel**

LIPSANOTECĂ (gr. *leipsanon*, rest. *lithemí*, a plasa) Relicvar al antichităţii creştine. Cel mai adesea cutăr de fideş decorat cu motive profane sau mitologice. I.C.

LIQUITEX Numele primei mărci de culori produse pe bază de emulsii acrilice, lansată în SUA, în anul 1958. (Paralel, în Franţa, apar primele culori vinilice, sub numele *Flashe*.) V. şi culori acrilice LL.

LISENĂ → **lesenă**

LISTEL Mică mură cu profil rectangular, plasată deasupra sau alături de o mură de dimensiuni mai mari, identică sau diferită ca formă (tor, scotie etc.) (fr. *listel*, *liston*, it. *listello*, germ. *Leiste*, *Steg*, engl. *listel*, *list*). T.S.

LITARGĂ (gr. *lithargyros*) Oxid de plumb, colorat în galben nuanţat spre roz-portocaliu, cristalin, aspru la pipăit. Este o ceruză calcinată. Altădată era folosită şi ca pigment galben, sau pentru prepararea vermilionului de mercur, dar servea cu precădere ca materie siccativă a uleiurilor de in şi de nucă, şi intra în compoziţia unor vernici uşile pentru realizarea glasiurilor. Este folosită şi astăzi pentru siccativarea uleiurilor, la fabricarea smalţurilor ceramice etc. Denumiri vechi: *argyrîs*, *murtarsalg*, *smalţ galben-roşcat* etc. (fr. *litharge*, it. *lithargia*, germ. *Bleiglätte*, *Silberglätte*, engl. *litharge*). LL.

LITOCERAM → **Ironstone**

LITOGRAFIE (gr. *lithos*, piatră, *graphein*, a scrie) Tehnică de gravare pe piatră inventată la finele sec. 18 de germanul Alois Senefelder şi răspândită rapid în Europa şi America, datorită procedului mai puţin laborios şi calităţii efectelor de materialitate şi de expresivitate, foarte apropiate de cele ale desenului. Procedul constă în folosirea unei pietre de calcar, uşor acoperită cu un strat de gren, pe care artistul desenează imaginea cu un creion gras. Cu un lichid acidulat se fixează desenul pe piatră, apoi se umezeşte piatra cu apă, care pătrunde numai în

părţile neacoperite de desen. Cu ajutorul rulsului cu cerneală litografică sau tuş litografic, se încerneleşte piatra; tuşul sau cerneala, fiind grasă, prind numai pe desenul gras, în jurul lui fiind respinse de apa şi de piatra udă. Se aşază apoi o foaie de hîrtie pe piatră şi, prin presiune, desenul se imprimă. În cursul anilor tehnica L. a înregistrat felurite inovaţii şi variante, cea mai cunoscută fiind cromolitografia. În L. a fost executat un număr important de capodopere ale graficii din sec. 19 şi 20: ciclurile lui Goya, ilustraţiile lui Delacroix, ciclurile satirice ale lui Daumier, Gavarni, Grandville (multe publicate în presa epocii în Franţa), grafica satirică engleză, ailele lui Toulouse Lautrec şi Chéret, în Franţa, ciclurile elveţianului Felix Vallotton, ilustraţiile lui Maurice Denis şi P.Bonnard, L. norvegianului E.Munch, ale englezului J.Whistler, ale germanilor M.Sievogt, Käthe Kollwitz, mai tîrziu ale expresioniştilor germani, ale tovilor francezi, ale lui Braque şi Picasso, mai recent cele ale americanilor Jim Dine şi Rauschenberg, care dovedesc totodată multiplele resurse ale acestei tehnici. L. a jucat un rol de seamă pe plan social-politic, favorizînd dezvoltarea ilustraţiei în presa polemică. În România L. s-a afirmat ca un mijloc important în educaţia patriotică şi social-politică, prin ilustrarea calendarelor şi a almanahurilor, (Gh.Asachi şi Al.Asachi, Gh.Panaitescu-Bardăşare), iar prin ilustrarea presei satirice (H.Dembîlchi, H.Trenk, C.Jiquid) a contribuit, în sec. 19, la formarea unei opinii publice vii şi participative. Numeroase ateliere de L. au luat fiinţă în sec. 19 la Bucureşti şi Iaşi, cu o bogată activitate (v. şi **Ilustraţie**). După 1900, au început să se consacre artiştii de seamă ca: J.Al.Steriadi, Ştefan Popescu, iar după al doilea război mondial, L. a devenit un domeniu în care s-au afirmat artiştii din toate generaţiile (fr. *lithographie*, it. *litografia*, germ. *Lithographie*, *Steindruck*, engl. *lithography*). A.P.

LITOGRAVURĂ → **acvaforte pe piatră**

LITOPON Pigment alb, artificial, utilizat din primele decenii ale sec. 19 ca înlocuitor al ceruzei. Chimic, este un amestec de sulfură de zinc cu sulfat de bariu. Lipsit de toxicitate, are un ton curat şi luminos. Principala lui deficienţă este tendinţa de a se întuneca uneori pînă la negru, aflînd liber, cît şi în amestecuri; nu rezistă bine nici la umezeală, astfel că nu e utilizabil în pictură decît ca materie albă pentru grunduri. Fiind lefîn, este fabricat în cantităţi mari, avînd întrebuinţări industriale. Sin. *oleum albă*. LL.

LITURGHIER Carte de cult care cuprinde, alături de textele canonice ale liturghiilor şi lecturile şi rugăciunile prescrise pentru sărbătorile sau zilele obişnuite ale anului bisericesc. L. cuprind textele liturghiilor compuse de Sf. Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur (Chrisostom) şi Grigore Teologul, cele ortodoxe prezentîndu-le neeschimbate, cele catolice aducînd unele modificări.

T.S.

1. Înger, detaliu, Sant'Angelo in Formis, ultimul sfert al sec. 12

3. Scoarţă de evangheliar, fideş, sfîrşitul sec. 9

4. Biserica Sfînta Ecaterina, Salonic, sfîrşitul sec. 13

2. Biserica San Vitale, interior, Ravenna, 526-547

5. PÎRVU MUTU, *Pîda talanților*, detaliu din fresca pridvorului Bisericii Trei Ierarhi, Filipeștii de Pădure, Prahova, 1692

7. Portalul de vest, Biserica mare a Mănăstirii Hurezi, 1692

8. Palatul Mogoșoasa, fațada spre lac, 1702

9. ANDREI RUBLIOV, *Sfînta Treime*, 1411, Galeria Tretiakov, Moscova

10. *Maica Domnului cu Pruncul (Hodighitria)*, sec.16, Mănăstirea Govora

11. *Nașterea lui Iisus*, primul sfert al sec. 15

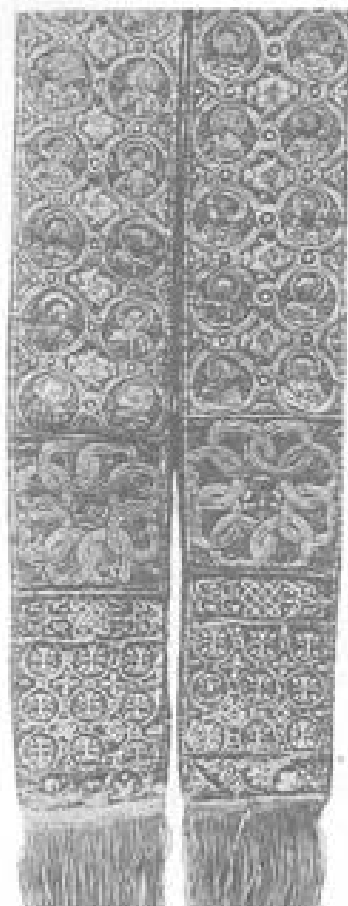

12. *Sfînta Paraschiva*, începutul sec. 17, Dărmănești, Neamț

6. *Paradisul și Foișorul lui Dionisie*, Mănăstirea Hurezi, 1692

13. Epitrahil, 1381-1389, Mănăstirea Tismana

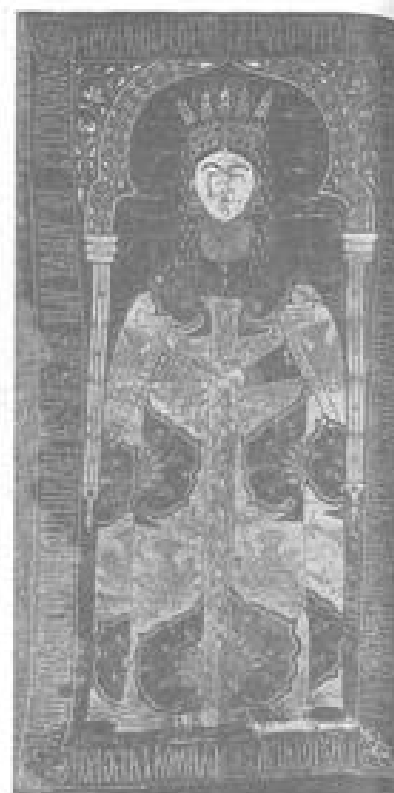

15. Bedemjăl, 1381-1389, Mănăstirea Tismana

16. Acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop, 1477, Muzeul Mănăstirii Putna

17. Dvora cu Apostolul Petru, 1638-1639, Biserica Trei Ierarhi, Iași

14. Epitaf, 1608, Mănăstirea Secu, Neamț

18. Inițiată din Book of Kells, folio 34 R, sfârșitul sec. 8 sau începutul sec. 9, Dublin, Trinity College

19. Evanghelistul Marcu, Evangheliar bizantin, folio 111 r, ultimul sfert al sec. 13, Bibliothèque Nationale, Paris

20. Încoronarea Fecioarei, pag. XXXI, din *Legenda aurea* de Jacopo da Voragine, 1335

21. FRĂȚII LIMBOURG, Luna aprilie, din *Les Très Riches Heures du Duc de Berry*, către 1416, Musée Condé, Chantilly

22. MAESTRUL DIN FLÉMALLE, *Napsterea lui Iisus*, 1425, Muzeul din Dijon

23. Catedrala din Salisbury, interior, 1220-1320

24. Apostoli, detaliu din portalul principal al Catedralei Sfinții Iacob, 1188, Compostela

25. Primăria din Arras, prima jumătate a sec. 16

26. JACOPO DA PONTORMO, *Coborîrea de pe cruce*, 1525-1528, Capela Capponi, Santa Felicità, Florența

28. FRANCESCO MAZZOLA PARMIGIANINO, *Mado-na cu gîtul lung*, 1534-1540, Uffizi, Florența

27. EL GRECO, *Laocoön*, 1610-1614, National Gallery of Art, Washington

29. JOSÉ DE RIBERA, *Sfânta Agneta și Îngerul*, 1641, Muzeul de artă din Dresda

31. GIAN LORENZO BERNINI, *Extazul Sfintei Tereza*, 1645-1652, Capela Comaro, Santa Maria della Vittoria, Roma

32. GIACOMO VIGNOLA, *Biserica II Gesù*, interior, 1568-1578, Roma

33. CLAUDE LORRAIN, *Îmbărcarea reginei din Saba*, 1648, National Gallery, Londra

34. NICOLAS POUSSIN, *Păstori din Arcadia*, 1638-1639, Luvru, Paris

35. HYACINTHE RIGAUD, *Ludovic XIV în costumul de la încoronare*, 1701, Luvru, Paris

30. GIROLAMO RAINALDI și FRANCESCO BORROMINI, *Biserica Sant'Agnese, fațada spre Piața Navona*, 1644-1647, Roma

36. CLAUDE PERRAULT și LOUIS LE VAU, *Colonada Luvrului*, 1667-1673, Paris

37. Egheră de inspirație antică, 1798-1809, Paris

40. Hanap din metal argintat, stil Ludovic XIV

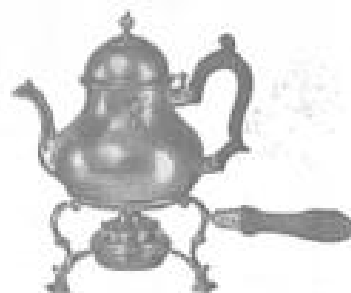
38. FRANÇOIS-THOMAS GERMAIN, Supieră stil Ludovic XV

39. Cană de York, stil Carol II, 1657

41. Sfeșnic, stil Régence

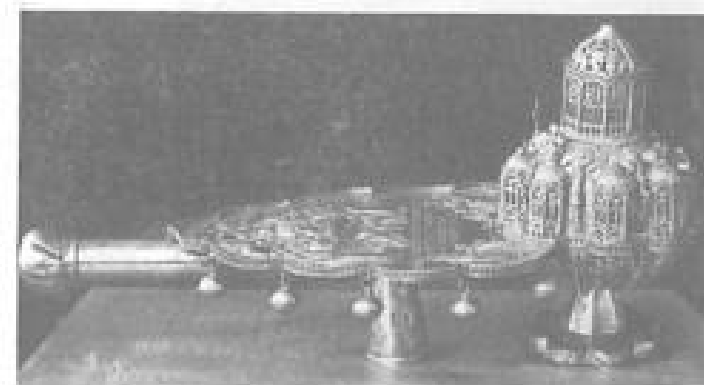
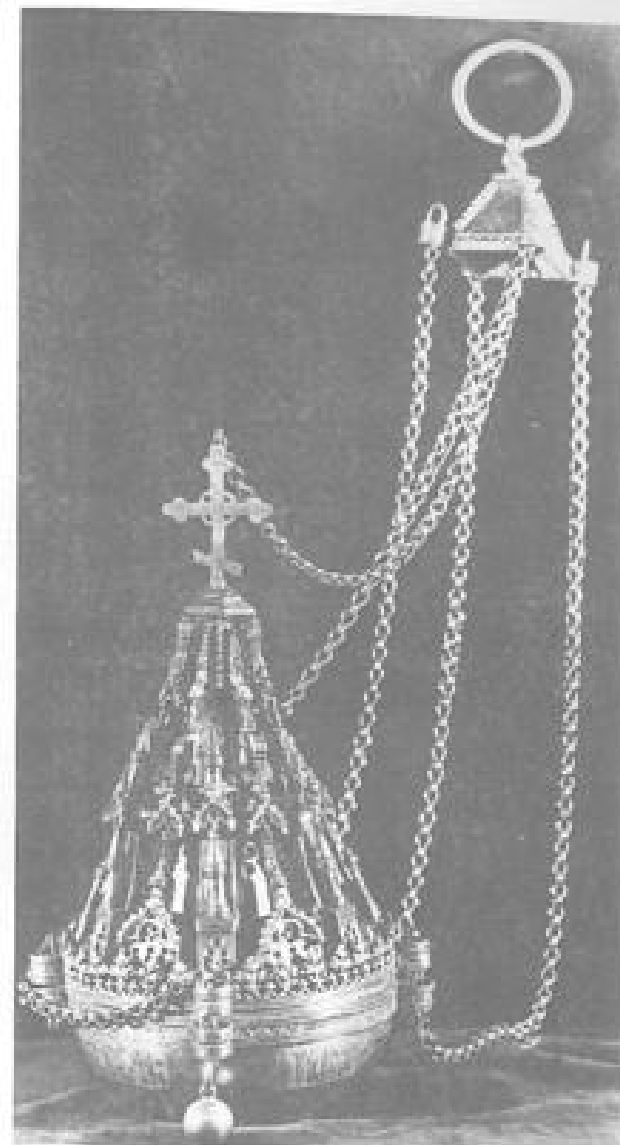

42. Ceainic cu spirtieră, stil Queen Anne, 1706

43. MAESTRUL E.V. DIN BRAȘOV, Anaforniță, 1680, Mănăstirea Cotroceni

44. Candelă, 1680-1700, Mănăstirea Hurezi

45. Cădelniță, sfârșitul sec. 15 - începutul sec. 16, Mănăstirea Bistrița, Vlcea

46. Căpuie, 1686, Mănăstirea Cotroceni

47. Cover stil Ludovic XIII

48. Cover stil Ludovic XV

49. Cover, Manufactura Aubusson, 1780-1789

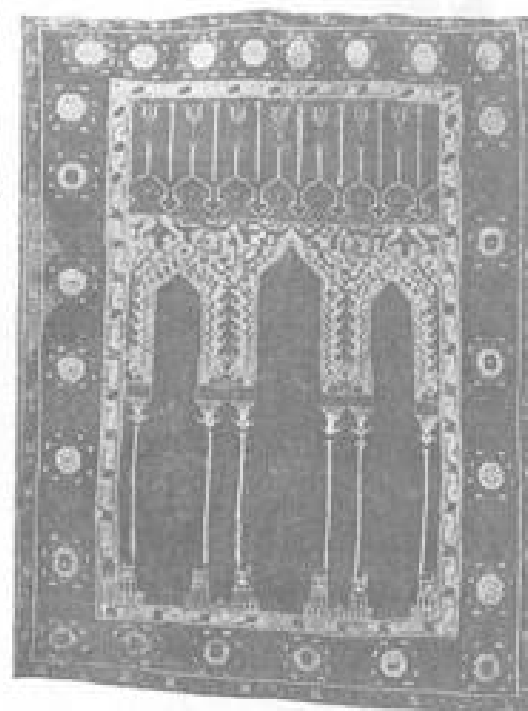
50. Cover stil Directoire, Manufactura Gobelins

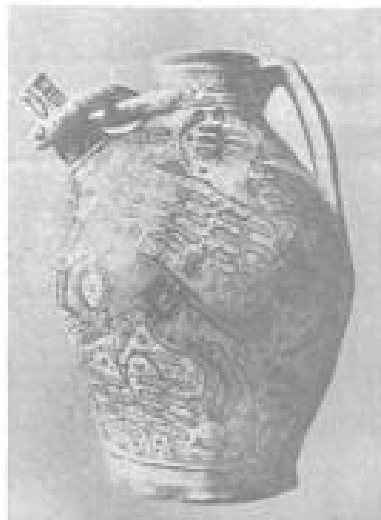
51. Cover indo-persan, sfîrşitul sec. 18 - începutul sec. 17

52. Cover de rugăciune, Ladik, sec. 17-18

55. Egheră, sec. 15, Faenza

58. Cană antropomorfă, Sevilla, sec. 16

53. Pahar pentru zaruri cu decorație de influență maură, sec. 15-16

54. Farfurie, Beruta, 1540

56. Cană antropomorfă, Siena, sec. 15-16

57. Farfurie mare, Urbino, 1541

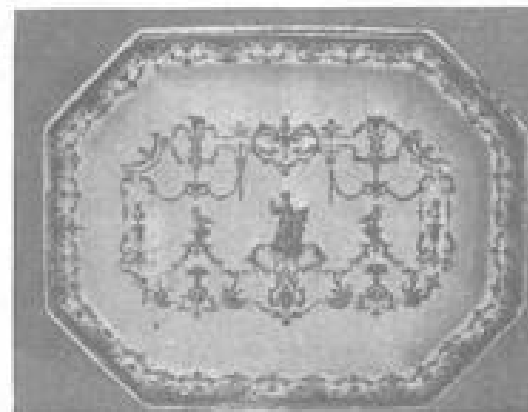
59. Halbă cu capac și montură din cositor, sec. 17

62. Borcan cu capac, Delft, 1660

60. Platou, Moustiers, 1720-1750.

63. Vas de inspirație antică, Manufactura Wedgwood, 1785

61. Jardinieră rococo, Atelier Robert, Marsilia, 1754-1793

64. Farfurie, Delft, sfârșitul sec. 17

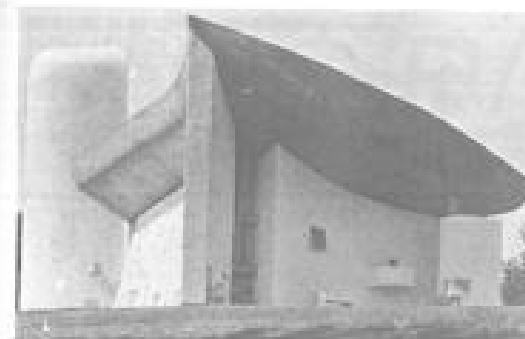

65. ANTONIO GAUDI, Biserica Sagrada Família, 1883-1926, Barcelona

66. WALTER GROPIUS și ADOLF MEYER, Uzinele Fagus, Alfeld an der Leine, 1911

67. LE CORBUSIER, Vila Savoye, 1928-1931, Poissy

69. LE CORBUSIER, Capela Notre-Dame du Haut, 1950-1954, Ronchamp

70. KENZO TANGE, Centrul de comunicații Yamanashi, 1964-1966, Kofu

71. LUDWIG MIES VAN DER ROHE, Seagram Building, 1958, New York

68. FRANK LLOYD WRIGHT, Casa Kaufmann, Bear Run, Pennsylvania, SUA, 1936-1937

72. RICHARD BUCKMINSTER FULLER, Domul geodezic, Pavilionul SUA la Expoziția Internațională de la Montreal, 1967

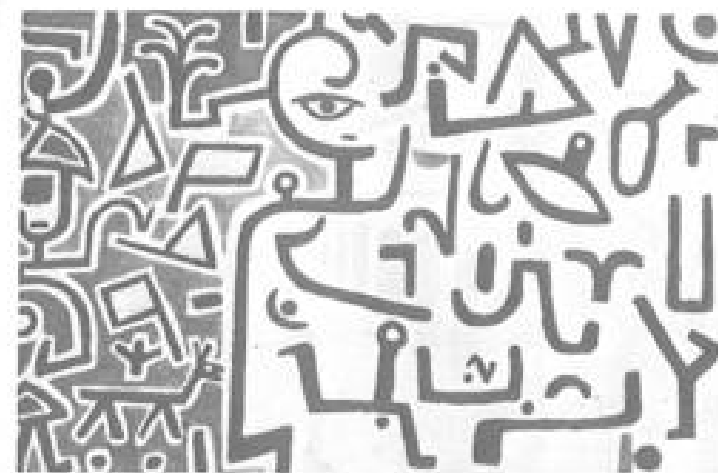

73. GUSTAV KLIMT, *Cele trei vârste ale femeii*, 1905, Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Roma

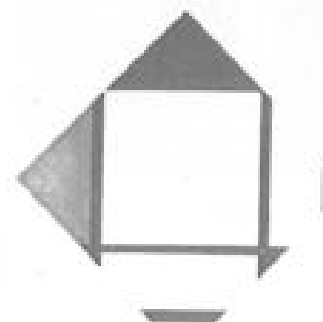

74. PAUL GAUGUIN, *Arătarea de după predică*, 1888, National Gallery of Scotland, Edinburgh

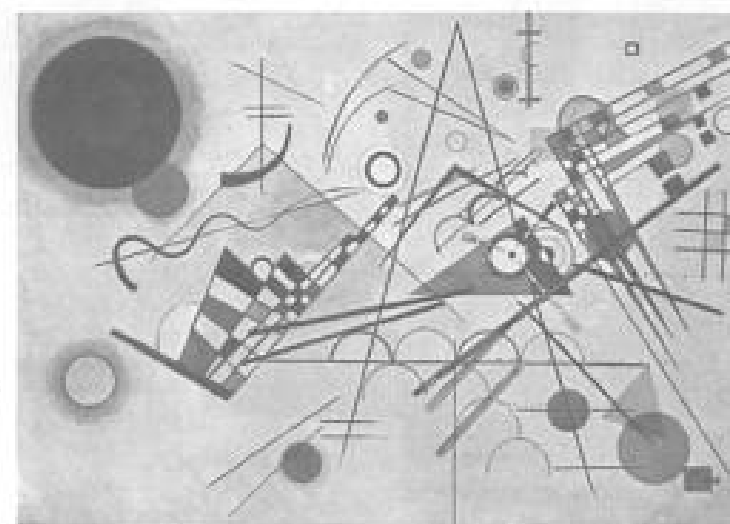
75. CLAUDE MONET, *Catedrala din Rouen*, 1894, Luvru, Paris

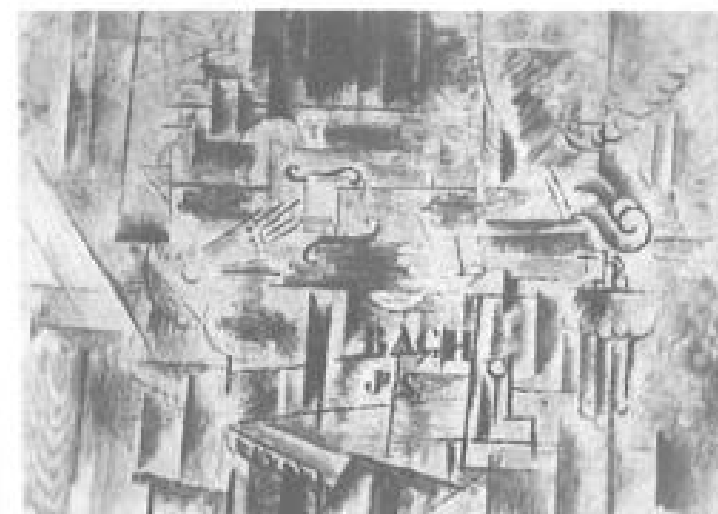
76. PAUL KLEE, *Proiect*, 1938, Fundația Klee, Berna

77. PIET MONDRIAN, *Compoziție în romb*, 1925, Colecție particulară, Olanda

78. WASSILY KANDINSKY, *Compoziție VIII*, 1923, Guggenheim Museum, New York

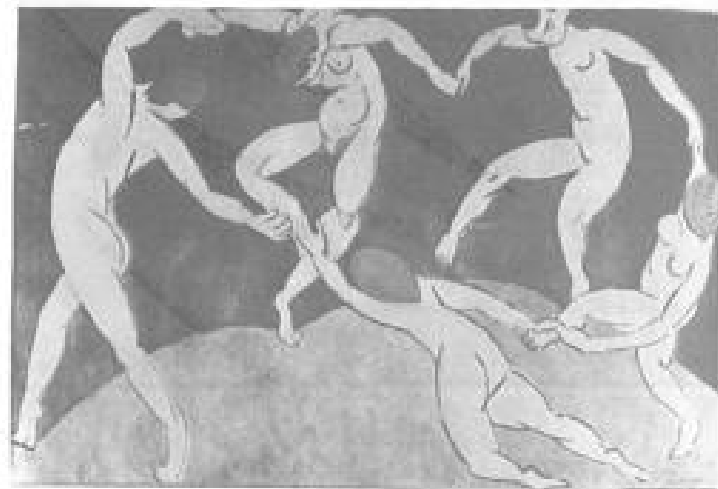
79. GEORGES BRAQUE, *Omagiu lui J. S. Bach*, 1912

80. ERNST LUDWIG KIRCHNER, *Marcella*, 1916

82. GEORGIO DE CHIRICO, *Misterul și melancolia unei străzi*, 1914

81. HENRI MATISSE, *Dansul*, 1909-1910, Muzeul de artă occidentală, Moscova

83. EDVARD MUNCH, *Strigățul*, 1895, Galeria Națională din Oslo

84. CONSTANTIN BRĂNCUȘI, *Adam și Eva*, 1921, Guggenheim Museum, New York

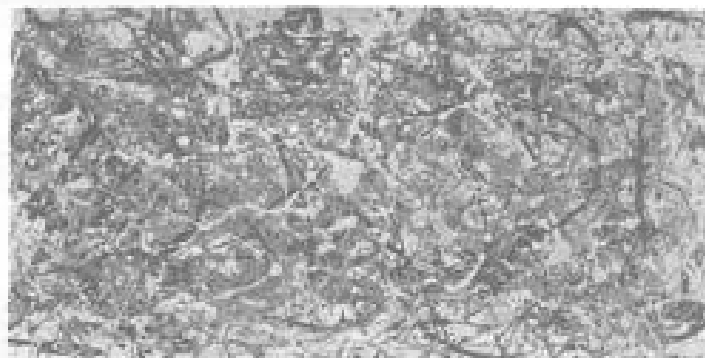
85. HENRY MOORE, *Rege și regină*, 1952-1953, Tate Gallery, Londra

86. UMBERTO BOCCIONI, *Omul care merge*, 1913, Galleria d'Arte Moderna, Milano

87. AUGUSTE RODIN, *Balzac*, 1897

88. JACKSON POLLOCK, *Numărul 8*, 1949

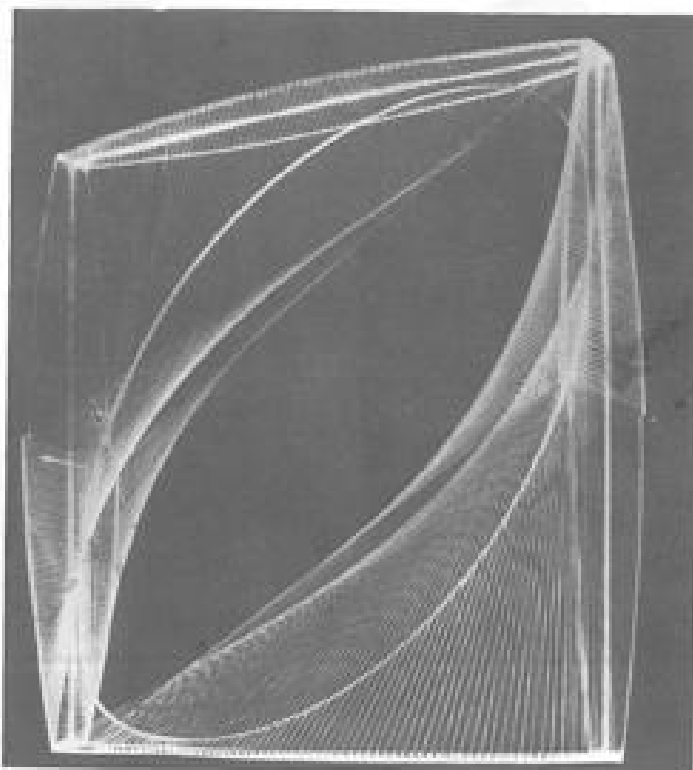

91. NAUM GABO,
Construcție liniară,
1942-1943

89. JEAN TINGUELY,
Samurai, 1963

90. ANTONIO TÀPIES,
Mătase cu formă sinuoașă,
1959

92. HANS BALDUNG GRIEN,
Sfânta Ecaterina în peisaj,
xilografură, 1507

94. HANS BALDUNG GRIEN, *Vrăjitoarele*, xilografură, 1510

95. ALBRECHT DÜRER, *Melancolia*, gravură cu dățiță, 1514

93. ALBRECHT DÜRER, *Prinderea lui Iisus*, xilografură, 1510

96. EUGÈNE DELACROIX, *Hamlet și Horafiu la cimitir*, litografie, 1843

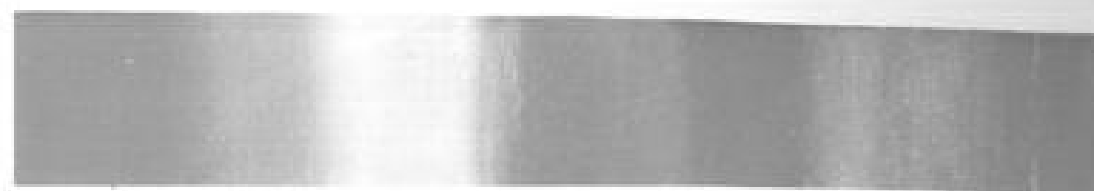
97. FRANCISCO DE GOYA Y LUCIENTES, *Colosul*, acvaforte, cître 1810

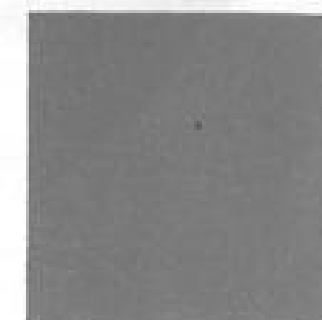
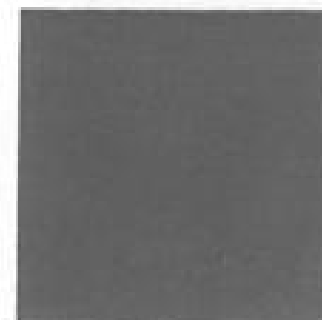
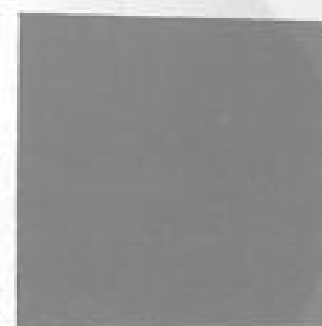
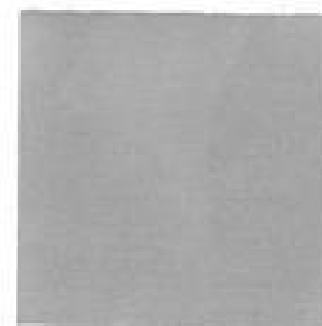
98. REMBRANDT HARMENSZ VAN RIJN, *Predica lui Iisus*, acvaforte și pointe sèche, 1652-1656

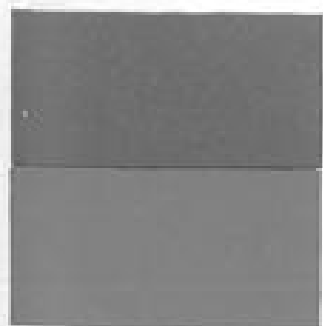
99. GIAMBATTISTA PIRANESI, *Închisoare*, din ciclul *Invenzioni di carceri*, pl. VIII, acvaforte, 1745-1760

100. Spectrul solar

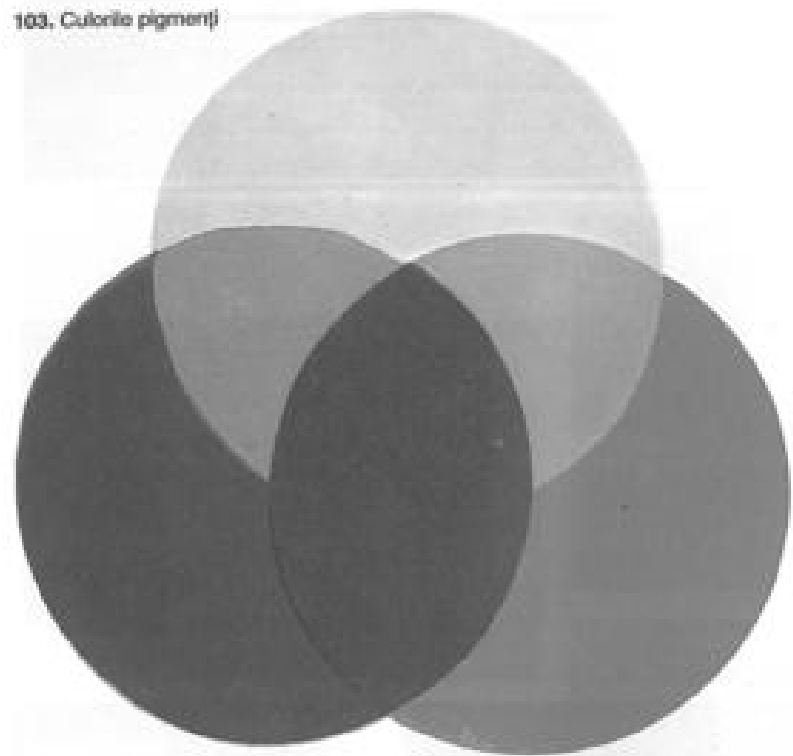

101. Culoarele pigmenti calde și reci

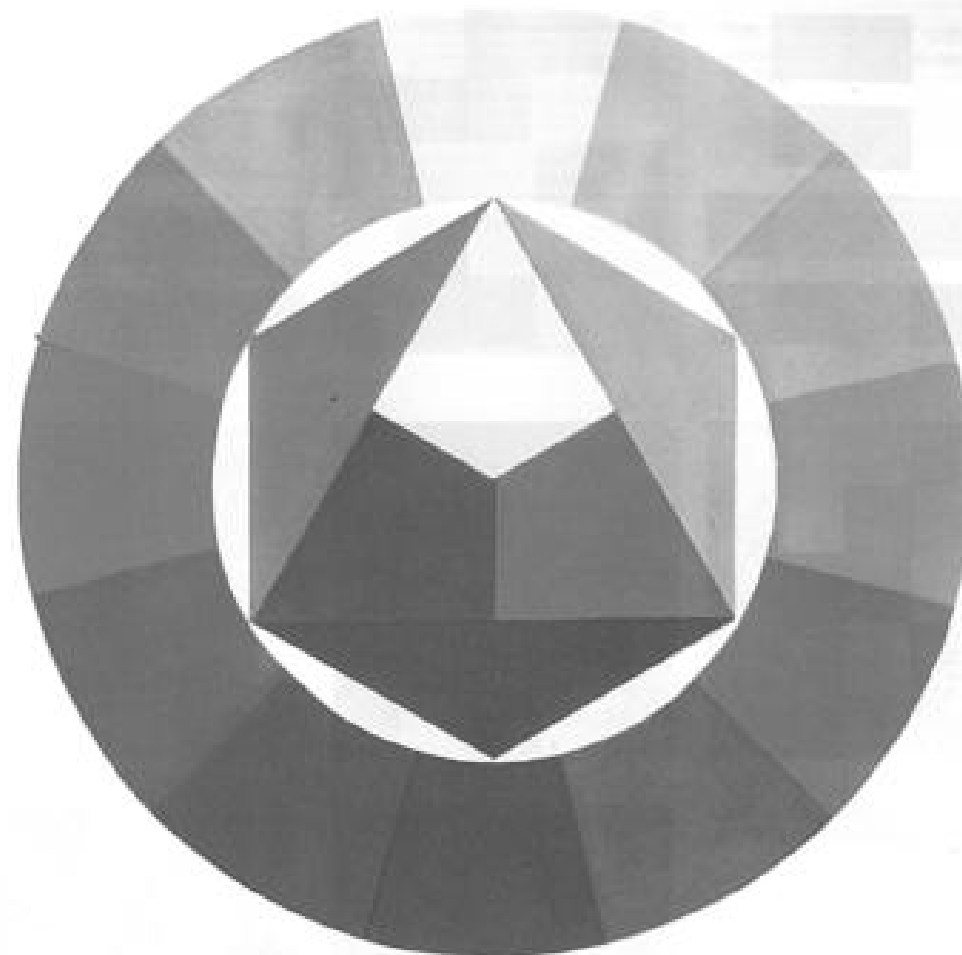
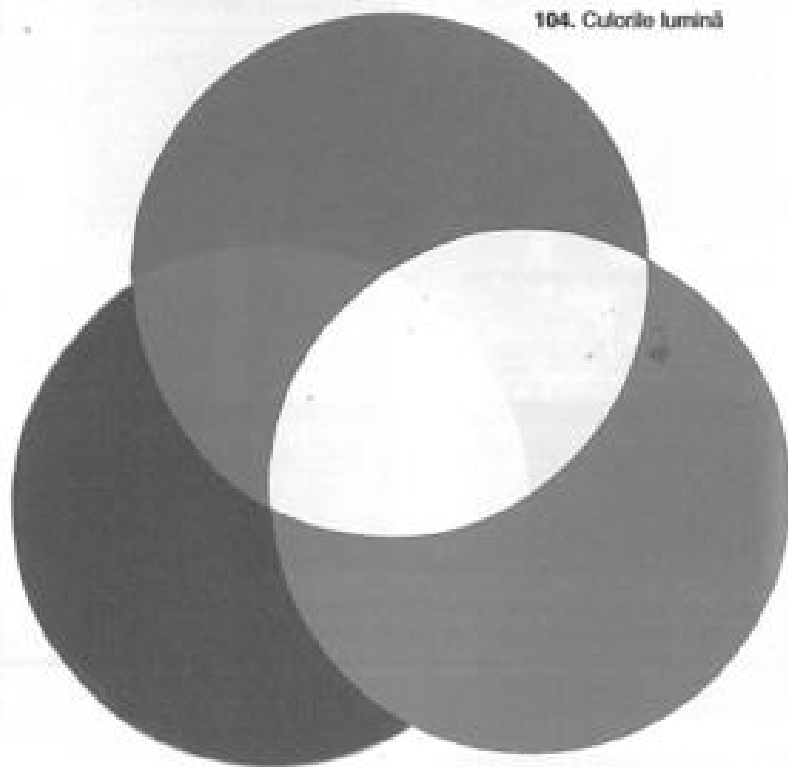

102. Culoarele pigmenti complementare

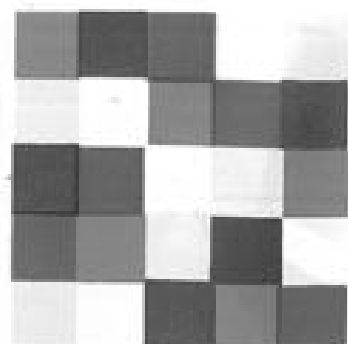
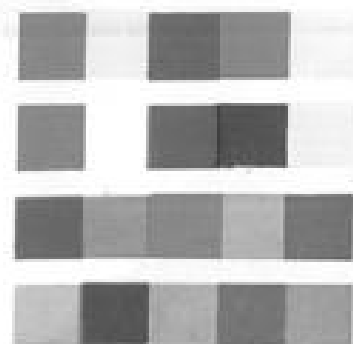
103. Culorile pigment

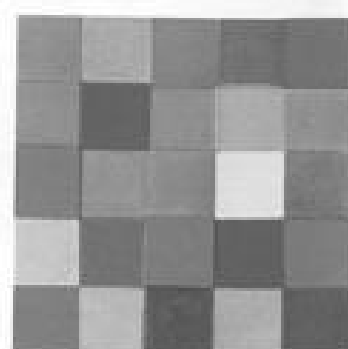
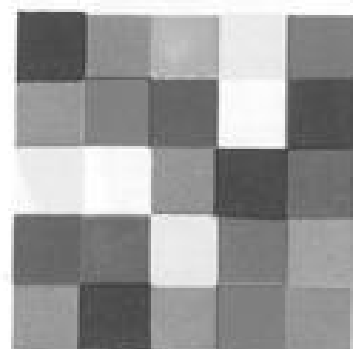
104. Culorile lumină

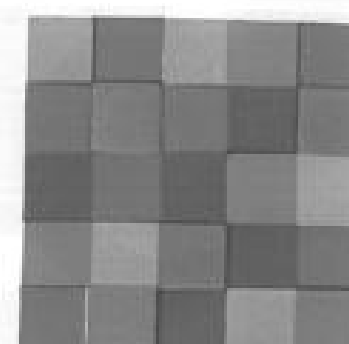
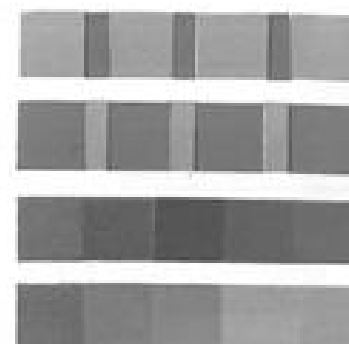
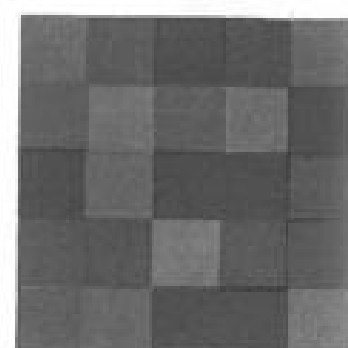
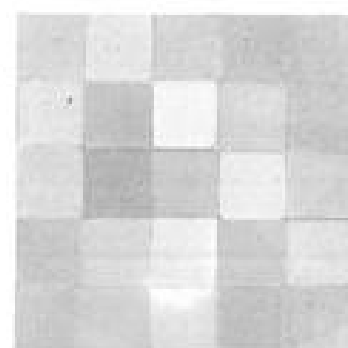
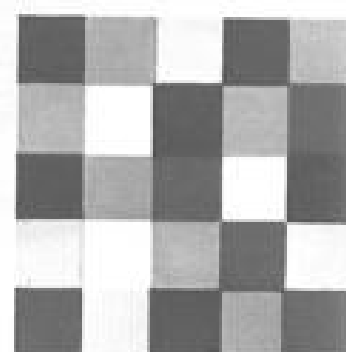
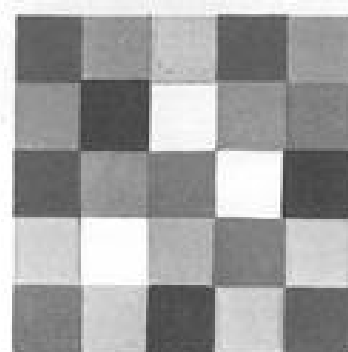
105. Cercul cromatic cu 12 culori (după ITTEN)

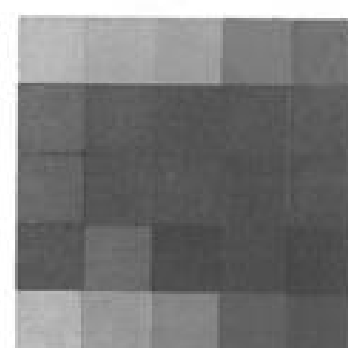
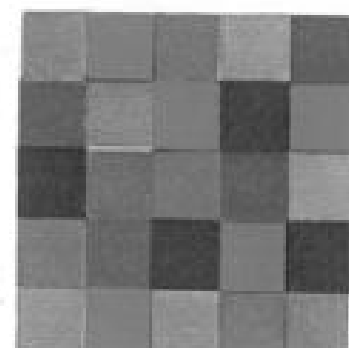
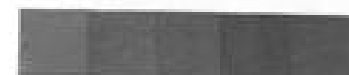
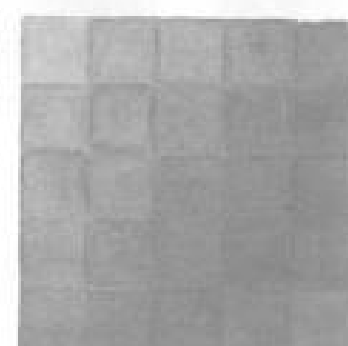
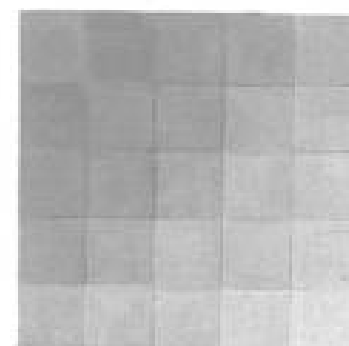
106. Contrastul culorilor (după ITTEN) — contrastul culorii în sine

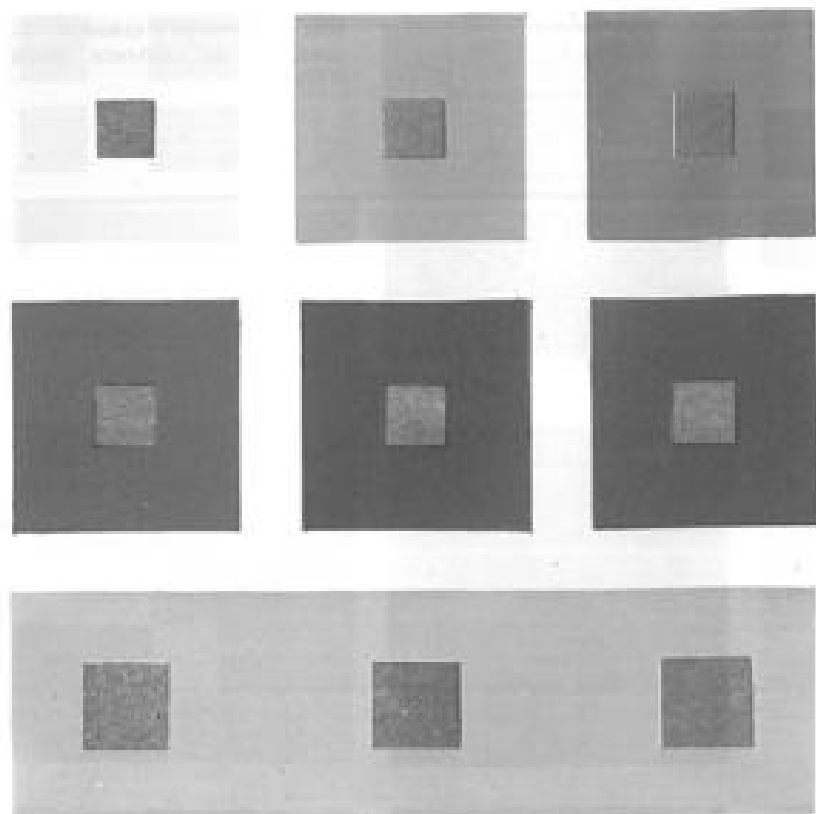
107. Contrastul culorilor — contrastul de clarobscur (după ITTEN)

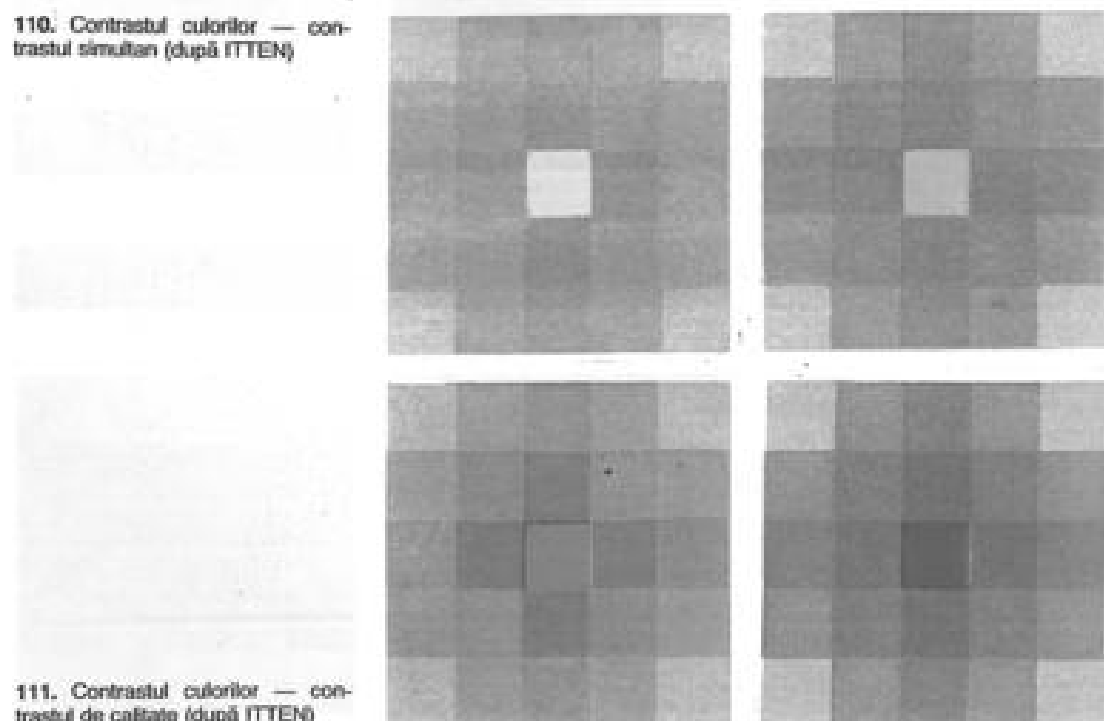
108. Contrastul culorilor — contrastul de cald-rece (după ITTEN)

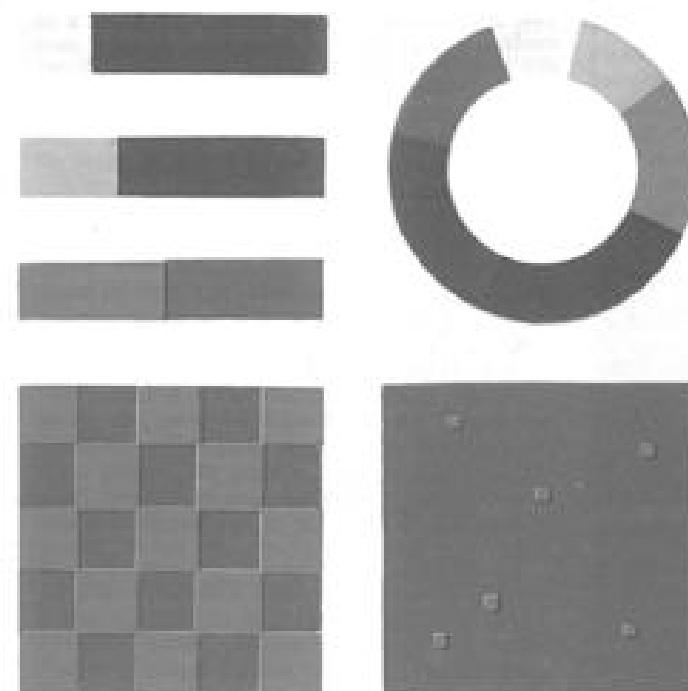
109. Contrastul culorilor — contrastul complementarelor (după ITTEN)

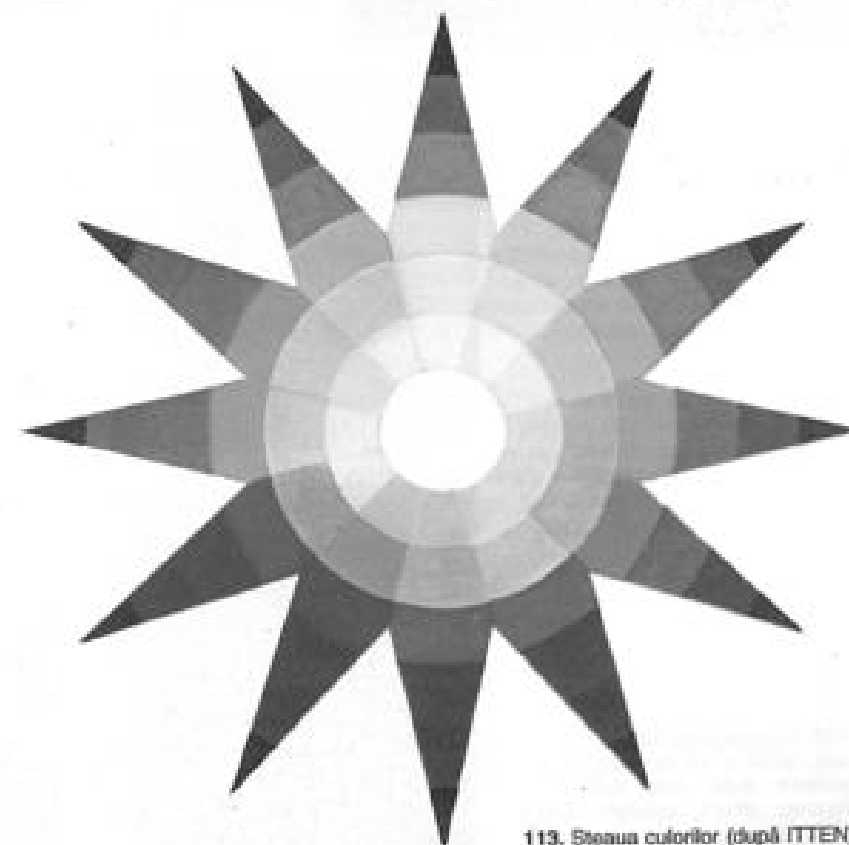
110. Contrastul culorilor — contrastul simultan (după ITTEN)

111. Contrastul culorilor — contrastul de calitate (după ITTEN)

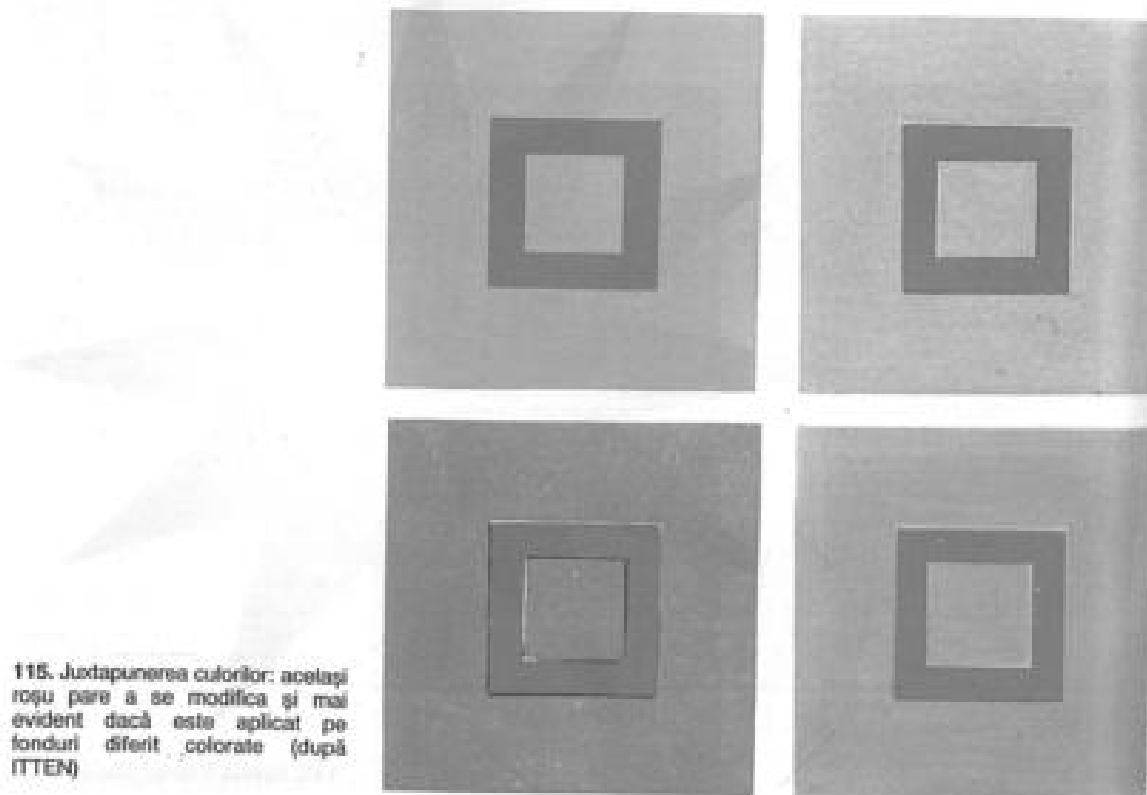
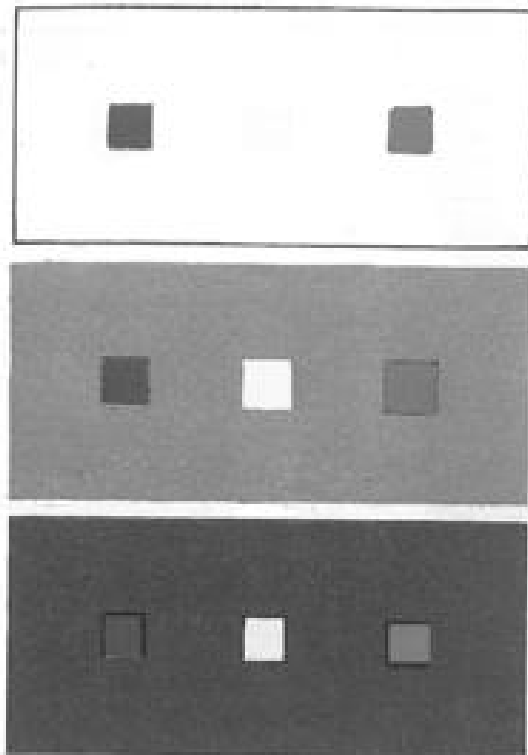

112. Contrastul culorilor — contrastul de cantitate (după ITTEN)

113. Steaua culorilor (după ITTEN)

114. Justapunerea culorilor: aceleași culori par a se modifica valoric, cromatic, dimensional și spațial dacă sînt aplicate pe diverse fonduri acromatice (alb, gri, negru)

115. Justapunerea culorilor: același roșu pare a se modifica și mai evident dacă este aplicat pe fonduri diferite colorate (după ITTEN)

LIVERPOOL Centru englez de ceramică. Între 1716 și 1785, confecționează piese de olărie albă sau crem, mai ales căni ornamentate cu pești, trolee, steme sau cu personaje grotesci. La începutul sec. 18, producția gen Delft (cahle și plăci de paviment) este foarte apreciată, dar la sfîrșitul sec. 18 decade în favoarea faianței stănilere, caracterizate printr-o mare varietate de forme și motive decorative. Se adoptă stilul antic; culorile preferate sînt roșul și negrul pe fond crem. Atelierul Herculaneum produce la începutul sec. 19 piese interesante în stil neo-clasic. Un loc aparte îl ocupă piesele cu decor imprimat prin transfer (procedeu foarte răspîndit după 1750), inspirat din gravurile și picturile epocii (în special din opera lui Hogarth) sau din fabulele lui Esop. Către sfîrșitul sec. 18, apar și piese de porțelan alb și albastru, dar pasta nu este de calitate foarte bună. Serviciile de ceai, sosierele și paharele imită formele produselor de la Worcester și sînt adesea decorate cu flori. Piesele nu poartă mărci. V.D.

LIVRE D'HEURES Denumire dată unui grup de cărți de rugăciuni catolice, care cuprind texte special prescrise pentru fiecare sărbătoare și ciclu bisericesc, citite la anumite ore din zi. În goticul tîrziu se numără printre manuscrisele cele mai bogat ornamentate, printre scenele cu caracter sacru aflîndu-se și ilustrații ale ciclurilor anotîmpurilor și muncilor anului, tratate ca scene laice, de gen. Printre cele mai celebre sînt cele realizate de frații Limbourg pentru ducele Jean de Berry (*Les très riches heures du duc de Berry*) (fr. *livre d'heures*, it. *libro d'ore*, germ. *Stundenbuch*, engl. *book of hours*). V. și ceaslov T.S.

LIZIERĂ Marginea îngustă a unui material textil, țesută în mod diferit de piesă și uneori întărită prin fire (*cordonnet*) de mai multe culori sau de aceeași culoare cu materialul. L. este un element folosit pentru datarea textilelor de artă, deoarece dimensiunea și culoarea ei diferă de la o epocă la alta (fr. *lisière*, it. *cimosa*, orlo, germ. *Leiste*, engl. *selvage*, *selvedge*). V.D.

LOGGIA (it.) La origine, sinonim cu *lojă* 1. În arhitectura italiană, tip de galerie independentă, deschisă pe trei laturi prin arcade sprijinite pe coloane, servind unor activități publice (L. dei Lanzi — Florența, 1378-1382). 2. În orașele din Europa Centrală și în Transilvania, tip de galerie cu arcade, boltită, deschisă la nivelul străzii și comunicînd spre interior cu ateliere meșteșugărești sau cu prăvăliile negustorilor. Se întîlnesc adesea șiuri de astfel de galerii, ocupînd întreaga latură a unei străzi (Piața Mică din Sibiu, piața din Bistrița). Purtau denumirea de *Lauben*. 3. Încăpere — cu funcție de balcon — încorporată volumului mare al unei clădiri, deschisă spre stradă sau spre o grădină prin arcade sprijinite pe coloane, deseori boltită; era plasată de regulă la nivelul superior al unei construcții. Frecventă în

arhitectura venețiană, de unde s-a răspîndit în Dalmația, în unele insule grecești și în Anatolia. În arhitectura din Țara Românească apar în jur de 1640 (palatul de la Filipeștii de Tîrg, jud. Prahova), cele mai cunoscute și mai bine păstrate fiind cele din epoci brâncovenească (Podlogi, jud. Dimbovița, Moguyșoia, București). 4. În arhitectura contemporană, tip de balcon neșit în consolă, cu o structură mult simplificată față de cea a l. clasice; este o prezență foarte frecventă, fiind amplasată pe mai multe nivele și conferind fațadelor un ritm caracteristic, prin varietatea raportului dintre gol-plin, lumină și umbră (fr. *loggia*, it. *loggia*, germ. *Laube*, engl. *loggia*, *lodge*). T.S.

LOJĂ 1. Tip de instituție medievală, îmbrăcînd forma unui șantier de construcții, organizat în jurul unui mare monument, avînd ca punct de pornire însăși ridicarea acestuia. Funcționa pe baza unor statute atent elaborate, care stipulau soluțiile tehnice și practice obligatorii de respectat, tipul și durata sistemului de formare a membrilor săi, de la ucenic la șeful lucrării (magister operis). Transmiterea cunoștințelor se făcea eșit oral cît și prin intermediul caietelor de modele (celebru era cel al „arhitectului” francez Villard de Honnecourt — sec. 13). Din rîndurile membrilor lor se recrutau arhitecți și sculptorii, adesea desemnați prin însemne plastice (semne lapidare), care puteau indica și apartenența lor la o anumită l. Au avut un mare rol în difuzarea goticului în Europa, cele mai importante l. fiind create cu ocazia ridicării marilor catedrale din Strasbourg, Köln, Viena (fr. *loge*, it. *loggia*, germ. *Bauhütte*, engl. *lodge*). 2. Termenul desemna la origine un spațiu din biserică rezervat tîmtilor nobile sau cîtorilor, avînd forma unei tribune. Folosit apoi în arhitectura teatrelor, pentru a desemna spațiul compartimentat în celele similare, organizate în giruri suprapuse așezate în hemiciclu sau pe trei din laturile sălii de spectacol (fr. *loge*, it. *palchetto*, germ. *Loge*, engl. *loge*). T.S.

LORNION Mic binoclu cu minier (uneori plant), din os, Țidex, metal prețios sau alte materiale, cu ornamente gravate sau pictate; foarte răspîndit în Europa în sec. 18-20; purtat eșit de femei, cît și de bărbați (fr. *lorgnon*, *face-à-main*, *binocle à manche*, it. *occhialino*, germ. *Lorgnette*, *Operaglas*, engl. *opera-glass*). V.D.

LOROS IMPERIAL Bandă decorativă țesută sau brodată și împodobită cu pietre prețioase pe care împărății bizantini o purtau trecută în jurul gîtului, încrucișată pe piept și cu una dintre extremități petrecută peste antebrațul stîng. În timp ce cealaltă atîrnă în față. Era unul din semnele distinctive ale puterii imperiale. Cu această semnificație apare și în costumația unora dintre arhangheli. T.S.

LOTIFORM, MOTIV ~ Ornament în formă de boboc de floare de lotus, frecvent în arta egipteană

(capiteluri de coloane) și indiană (extremitatea corniselor). De asemenea în ornamentația Art nouveau (fr. *lotiforme*, it. *lotiforme*, germ. *lotosartig*, engl. *lotiform*). V.D.

LOTUR → băcan roșu

LOTUS Motiv ornamental în formă de floare de lotus, simbol al vieții și al fecundității (fr. *lotus*, it. *loto* d'Egitto, germ. *Lotosblume*, engl. *lotus*). V.D.

LOUIS XVI IMPÉRATRICE, STIL - Variantă stilistică ce ia naștere sub cel de-al doilea Imperiu, răspunzând gustului împărătesei Eugenia pentru mobilierul epocii Ludovic XVI, ca și pentru modelele create pentru Maria Antoaneta. Stilul se referă în special la producția de mobilier în gust neoclasic, interpretând modelele Ludovic XVI, într-o sintaxă adesea de fantazie, cu o grație căutată, marcată de uscăciune și emfază, folosind materialele curent întrebuințate în epocă și necunoscute de modelele originale. Marchetăria, ca și aurirea sau colorarea în tonuri de gri (*gris Trianon*) sînt frecvente pentru această producție edulcorată și fără vigoarea originalilor (fr. *Style Louis XVI Impératrice*). V. și Napoleon III, stil - C.D.

LOUTROPHOROS Vas înalt cu gît lung și două anse ample, servind pentru transportul apei. Folosit adesea cu rol funerar. V. ceramică greacă I.C.

LUCARNĂ Tip de fereastră de mici dimensiuni, practică în panta unor acoperișuri înalte, dar cu înclinație mică, protejată de obicei de un mic rezalit rectangular sau de o ramă, ori chiar de un mic acoperiș propriu mai proeminent; luminează fie podurile clădirilor, fie unele mansarde (fr. *lucarne*, it. *abbaino*, fenestrella, germ. *Dachfenster*, *Giebelfenster*, engl. *dormer window*). T.S.

LUDOVIC XIII, STIL - Deși acoperă perioada de domnie a lui Ludovic XIII (1610-1643), stilul care îi poartă convențional numele își are originea spre sfîrșitul domniei lui Henric IV și se va prelungi mult după reghența Anei de Austria. În plină guvernare a lui Ludovic XIV (pînă spre 1643), reprezentînd formula în care arta franceză a receptat prima epocă a barocului european, sintetizînd-o într-o experiență proprie. Arhitectura, înfloritoare în această perioadă, este dominată de François Mansart și Louis Le Vau, care vor face, în edificiile proiectate, tranziția de la Renaștere la stilul Ludovic XIV. Principala trăsătură a stilului este discrepanța voită între rigoarea austeră a formelor și prețiozitatea materialelor folosite.

Interiorul este decorat cu țesături prețioase, savant drapate pe pereții încăperilor, cu covoare de Asia Mică sau Persia, care acoperă mese sau locuri de șezut. Producția de mobilier cunoaște acum voga abanosului, folosit în foi de placaj destul de groase ca să permită bogate basoreliefuli riguros delimitate de un sistem de casetoane, ce acoperă întreaga suprafață a piesei. Un alt element decorativ caracteristic este punctul de diamant, divers tăiat, care produce jocuri de umbră și lumină. Mobila reprezentativă este cabinetul, pe picioare înalte, adesea torsadate sau anelate, apoi dulapurile, cu profilaturi puternice și masa rectangulară, în care elementul decorativ îl constituie picioarele tratate în coloneta și elementele de legătură; aceeași constantă la scaune și fotolii, la care șezutele și spătarele sînt supradimensionate, tapiteria preferată fiind aceea în *petit point*, *point d'Hongrie* sau, mai rar, piele aurită. Acum se produc la Savonnerie primele covoare, iar manufactura Gobelins (fondată de Henric IV) realizează numeroase tapiserii cu decor predominant floral. Celelalte arte decorative cunosc o egală înflorire: ceramica, încă sub influență italiană, sculptura de ornament, emailurile de Limoges, broderia sau prelucrarea metalelor (fr. *style Louis XIII*). C.D.

LUDOVIC XIV, STIL - *Marele Stil* sau *marele secol*, ce acoperă domnia lui Ludovic XIV (1643-1715). Își situează perioada de individualizare între 1680 și 1700 (cînd tranziția către Regență este tot mai accentuată), reprezentînd riposta clasicizantă a artelor franceze la barocul matur și tîrziu din restul Europei. În această epocă, Parisul își redobîndește rolul de centru principal al dezvoltării artistice în Franța, urmat, după 1680, de Versailles. Marile ansambluri arhitectonice (Galeria lui Apollo la Luvru, 1664, Versailles, început în 1682) adoptă un stil echilibrat, în care o bogată decorație clasicizantă, de inspirație antică și italiană, se grefează pe moștenirea sintaxei stilului Ludovic XIII. Decorația interioară are cadențe solemne, în care materialele prețioase, în game cromatice intense (marmură colorată pentru decorul peretilor, bronzul și lemnul aurite, stucatura bogată, pictura de plafoane), se îmbină cu ogînzile de mari dimensiuni, care fac pîndant ferestrelor și reflectă lumina, creînd o iluzie volumetrică nouă a spațiului. Pereții sînt ritmați de pilăstri (se creează un *ordin francez*), uși și ferestre cu doi batanți, și geminee. Profuziunea decorativă cunoaște apogeul în prima jumătate a domniei lui Ludovic XIV, cînd vor prolifera cartușe și monograme, mascaroni, terme, cariatide, atlânți și canefore, motive vegetale, arabescul (numit și *à la Bérain*), stil în sintaxa interioarelor, cît și în tapiserie sau arta mobilierului. Partul interior se ordonează în funcție de camera (*la chambre*, locul unde se află patul), precedată de una sau mai multe anticamere, dintre care una va căpăta funcția de salon (care este o invenție a epocii, după modelul italian al camerei de

Stilul LUDOVIC XIII
(Renaștere tîrzie — început de baroc)

1. Cabinet; 2. Masă în inventar; 3. Scaun; 4. Fotoliu; 5. Cabinet; 6. Fotoliu; 7. Fotoliu; 8. Pat

conversație); reședința importantă are obligatoriu una sau mai multe galerii. Deși curtea se deplasează încă mult, marea mobilitate a domniilor Renașterii s-a atenuat: mobilitatea palatelor și castelilor capătă un caracter stabil, mobilele fiind în general destinate să rămână pe loc și așezarea răspunzând noțiunii tot mai stricte de etichetă. Cabinetul și dulapul rămân în continuare piesele majore ale stilului, dar câteva inovații aparțin acestei epoci: consola, destinată inițial a face pendant șemineului, comoda, mobilele de colț (*encoignure*), biroul (de tip Mazarin), mesele ușoare, paravanele de șemineu. Toate aceste mobile, ca și scaunele și fotoliile sînt predominant rectangulare, ceea ce le conferă monumentalitate, contururile începînd să se curbeze abia spre sfîrșitul domniei. Părțile portante sînt tratate ca așanși sau terme (cabinete), în consolă sau balustră (scaune) cu gheare de leu la picioare, iar mai tîrziu, după 1700, în forma numită *pied de biche*. Placajul, tot mai subțire, de abanos, este decorat cu complicate compoziții florale, arabescuri și flori, păsări și fructe din pietre dure, marmură colorată, argint, fildeș, cu aplicații de bronzuri cizelate și aurite cu mercur. Tipul reprezentativ al mobilierului fastuos este datorat lui Charles André Boulle, care folosește un complicat sistem de placaj cu motive din alamă sau staniu decupate (*en première partie* sau în *contrepartie*) pe un fond de bagă sau abanos cu aplicații de bronzuri importante. Perioada este remarcabilă pentru dezvoltarea tuburilor artelor decorative, de la desenatorii de arabescuri (Berain) pînă la marile ansambluri de tapiserii executate de Gobelins, cizelorii de metale, orologierii, manufacturile de mătase și brocart, industria lacurilor în manieră chineză, ceramica, ce va relua modelele decorative ale stilului, în maniera lui Berain, la Rouen etc. Stilul va cunoaște o rapidă diluare în centrele de provincie, unde va coexista cu formulele Ludovic XIII; pe de altă parte, a avut o mare influență în toată Europa, prestigiul ansamblului de la Versailles fiind imitat în Anglia, Germania, Austria, țările nordice (*fr. style Louis XIV*). C.D.

LUDOVIC XV, STIL - Reprezentînd varianta franceză a rococoului european, stilul care se cristalizează în timpul domniei lui Ludovic XV (1722-1774), va fi, pînă spre 1730, marcat de formele Reganței, cunoscînd apogeul spre 1750, pentru ca după 1760 să apară germeii noului clasicism antichizant, care va domina apoi pînă la începutul sec. 19. Tipul de edificiu preferat a fost hotelul particular (locuința), sau castelul cu aspect de reședință privată. Marile programe de construcție s-au rezumat la adăugarea aripilor Ludovic XV Fontainebleau-ului, la terminarea Micului Trianon de către Gabriel, ca și la edificarea de pietre (Place Stanislas la Nancy, Place Royale la Reims). Planimetria interioară a edificiilor rămîne în linii mari cea stabilită în timpul domniei lui Ludovic XIV, la care se adaugă inovațiile epocii Reganței. Apartamentul

particular este tot mai mult substituit acum apartamentul de aparat. Sîlul va păstra predilecția pentru linia curbă, menținînd-o însă tot timpul în echilibru cu linia dreaptă în elevație, iar în plan se va remarca preferința pentru hemiciclu, ca și o amplificare a curbei, fără a se renunța la simetrie. Repertoriul decorativ, dezvoltînd moștenirea stilului Régence, cunoaște o fantezie cu mai puține excese decît în restul Europei și nu va renunța la echilibru și simetrie pe tot parcursul evoluției sale. Mulurile cu profil rotunjit sînt aglomerate cu ghirlande de flori, iederă sau palmier, de agraie, cartușe, creste de cocoș, suturi, terme, mascaroni, impletituri imitate sau rozete, vase, urne. Elementele decorative definitorii ale stilului le vor constitui grupajele cunoscute sub numele de *rocailles* (roci, valuri plisate, spumă, cochili), care între 1730-1740 vor fi mai ample, spre 1750 vor deveni mai seci, ca după 1760 să-și piardă importanța, dispărînd. În repertoriul decorativ Ludovic XV intră și trolee, alegorii, arabescuri, chinoiserii, turquerii, singerii și pastorale. Concepția despre mobilier este novatoare în acest stil, în care se diferențiază mobila de arhitectură, integrată în ansamblul decorului parietal (comoda, consola, canapeaua și fotoliile *à la reine*, care se așază de-a lungul pereților, patul: *lit d'ange*, *à la polonoise*) de mobila de confort și de agrement, cuprinzînd piesele care-și puteau schimba locul în ansamblul apartamentului: semicomoda, mobilele de colț, mobilele pentru expus porțelanuri (*les gradins*), *secrétaires* (fie drept, fie *en pente* sau *dos d'âne*), mesele volante, toaletele, sofalele, șezlongurile (numite și *duchesses*), birourile, fotoliile (de cabinet, *en cabriolet*) și berjerale. Mobilierul se va particulariza acum prin folosirea aproape în exclusivitate a liniei curbe, a galburilor și decupajelor în arborescență, subțindu-se și arcuindu-se părțile portante sau montanții. Piesele importante destinate domeniilor regale sau apartamentelor de aparat sînt lucrate în tehnica *marbrierie* din esențe prețioase, cu aplicații din bronz aurit, medalioane din porțelan sau fonduri de lac de China și verniuri colorate imitînd lacul oriental. Tapiseria scaunelor este în *petit point*, mătase, damasc sau din țesute la Aubusson. O mare cantitate de mobile este încă lucrată din lemn masiv, nuc, stejar sau măr, adesea cu palisandru, iar spre 1750 din acaju. După 1743, cînd printr-o ordonanță ștampilarea mobilelor devine obligatorie, sînt cunoscute nume ca: Tillard, Delanois, Heurtaut, Lebas, Cressent, Joseph, Criaerd, Migeon, van Risenburgh (BVRB), Dubois, Lacroix, Carlin, Joubert, Oeben etc. Sculptorii de boiserie renumiți sînt Verberck, Pineau, J.A. Rousseau etc., orfevrul cel mai cunoscut, Thomas Germain și Duplessis, iar bronzierul celebru al epocii, Jacques Caffieri. Artile decorative cunosc o dezvoltare remarcabilă, modelele rococoului fiind reluate în tapiseria, orologeria de artă, ceramică și porțelan. Mobilierul rustic provincial, interpretînd într-o manieră proprie stilul Ludovic XV (dulapul normand, comoda provençală) va persista pînă tîrziu

Stilul LUDOVIC XIV
(Baroc francez)

1. Cabinet de C.-A. Boulle; 2. Masă-birou de C.-A. Boulle; 3. Masă de C.-A. Boulle; 4. Fotoliu; 5. Scaun; 6. Dulap de C.-A. Boulle; 7. Scaun; 8. Pat drept

Stilul LUDOVIC XV
(Rococo francez)

1. Comodă; 2. Bîrou plat de Ch. Cressent; 3. Comodă; 4. Pat à la turque; 5. Fotoliu; 6. Scaun; 7. Canapea otomana; 8. Canapea-sofa; 9. Masă-bîrou; 10. Bîrjeră

În sec. 19 elemente ale decorului rococo (fr. style Louis XV).

C.D.

LUDOVIC XVI, STIL - Deși se poate considera că premisele noului clasicism, care caracterizează s.L. XVI, fuseseră puse încă de la mijlocul domniei lui Ludovic XV, iar curentul de *retour à l'antique* marcase puternic epoca de Tranziție, omogenitatea și coerența neoclasicismului francez sînt atinse în timpul guvernării lui Ludovic XVI (1774-1792) și a Mariei Antoaneta. Este o epocă în care se construiește puțin, renunțându-se aproape cu totul la marile programe de edificare ale curții regale, întreg interesul concentrîndu-se asupra modernizării ansamblurilor de decorație interioară, după noile norme, lucrul fiind evident atît la reamenajările castelurilor regale (Versailles și Fontainebleau de către Mique, arhitectul reginei), cît și la hotelurile particulare care se construiesc, unde sobrietatea fațadelor este în acord cu programele interioare (Chalgrin, Belanger, Brogniart sînt artiștii care dau nota stilului). Deși planimetria edificiilor este perfect simetrică și dominată de dreptunghi, nu se renunță nici un moment la linia curbă: abside, alcovuri, saloane ovale sau circulare vor fi prezente pînă la sfîrșitul domniei lui Ludovic XVI. În materie de funcționalitate a încăperilor, acum se introduce salonul de muzică, budoarul și, mai tîrziu, sufrageria, ca piese obligatorii. Preluarea aproape ad litteram a tipologiilor antice (Templul lui Amor de la Trianon o probează) este dublată de falsa simplitate, de reîntoarcerea la modelele vieții pastorale, de unde marea predilecție pentru ermitaje, ferme și mori, grote etc., răspunzînd gustului pentru pitoresc și spectacol (ansamblul de la Versailles conceput pentru Maria Antoaneta este relevant). Decorul à l'antique este tratat însă cu o anume ieșirăție și fantazie, față de excesele rigoriste și puțin greoaie ale perioadei de Tranziție. Un întreg sistem de panouri murale cu profilaturi de mare finețe, decorate cu palmete, rozete, lauri, cascade sau cariatide caracterizează decorația interioară, dar totodată o tentă de un realism mai pronunțat (Gouthière cizează capete de leu sau berbec cu multă vivacitate), ca și o mai puternică inspirație după natură vor da nota dominantă a ansamblului (diversele flori redată naturalist, precum și spicul de grîu, fructe, vița de vie, care transpun în decor gustul pentru rustic și pastoral). Prezența trofeelor (de război, de dragoste, de muzică sau pastorală), decorul perlat sau arabescul sînt alte note caracteristice. În sfîrșit, panglica este poate elementul decorativ cel mai întîlnit: plisată, în noduri, cocarde sau cordelete, în bronz (pentru accesorii de mobilier), sculptată sau pictată (în decorația parietală). Interioarele sînt dominate de game cromatice luminoase, în care albul este înobilat cu accente aurii sau cu discreta intervenții de culoare (gri, violet, galben deschis); pentru piesele de aparat se mai folosesc roșul intens, albastrul fumuriu, verdele englez, aurul brunat, matisat, verdele sau

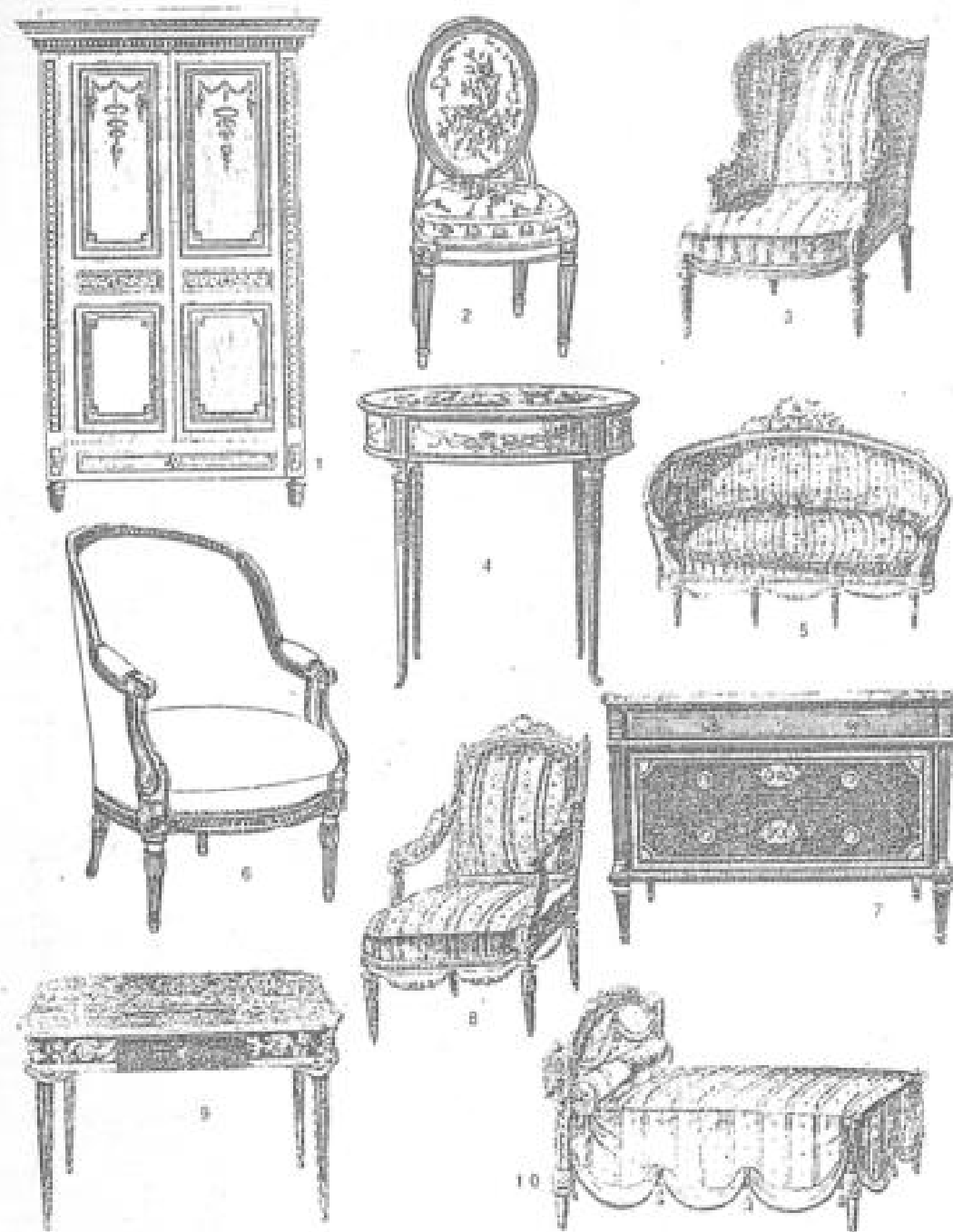
roșul, uneori argintul. Producția de mobilier a timpului este foarte abundentă. Tipurile principale rămîn aceleași ca în stilul Ludovic XV, inventivitatea făcîndu-se simțită mai puțin în tipologia funcțională (gheridonul dedus din ateniana lui Viet, diverse tipuri de mese, spre sfîrșitul domniei masa de sufragerie extensibilă), cît în cea decorativă. Formele drepte și volumele clare, dominate de dreptunghi dau aspectul echilibrat al mobilierului, nu lipsit însă de grație și prețiozitate. Repertoriile decorative sînt aceleași ca în ansamblurile parietale, dominate de motive „romane”, „egiptene” sau „etrusce” (în taza de maximă austeritate a stilului, spre sfîrșitul său); mobilierul Boulle cunoaște acum o nouă vogă: piesele vechi vor fi restaurate, iar Levasseur și Montigny le vor copia, adăugînd la materialele tradiționale de execuție ale acestora și inserția de piatră dură. Marchetăria cu esențe diverse și diferit colorate este tot mai puțin folosită, căutîndu-se o anume unitate cromatică a piesei; uneori lemnul de lămii sau furnicul satinat este asociat cu lemnul de violete sau acajul (Saunier). Spre 1780, folosirea placajului de acaj de San Domingo se generalizează în producția de mobilier, a cărui decorație este realizată din porțelan pictat, pictură în camaieu, pînză vernisată, oglindă pictată, sidet, abanos și lacuri în maniera orientală. În ultima fază a s.L. XVI se accentuează rigoarea, o dată cu adoptarea manierei decorative în stil etrusc și tot acum încep să apară primele vitrine (mobilier necunoscut pînă atunci). Ebeniștii celebri ai epocii (Friesener, Lelou, David, Roentgen, Carlin, Dubois, Benneman, Weiswiler, Saunier, Topino etc.), menuisierii (Serd, Jacob, Delanois, Foliot etc.), ca și micile ateliere pariziene sau cele din marile orașe de provincie vor avea o producție extrem de numeroasă, iar exportul de mobilier Ludovic XVI va ajunge pînă în Rusia, Polonia etc. (fr. style Louis XVI).

C.D.

LUDOVIC XVI-1800, STIL - Stil decorativ reprezentînd o variantă tirzie inspirată din producțiile Louis XVI Impératrice ale celui de-al doilea Imperiu, caracterizînd producția de mobilier de serie din întreaga Europă, mai ales la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20. Predilecția pentru o decorație standardizată și conformist neoclasică dă caracterul acestui stil, răspunzînd unor nevoi de fabricație industrială, ca și unor norme de decorație interioară impuse de eclecticismul secolului trecut (fr. style Louis XVI-1800).

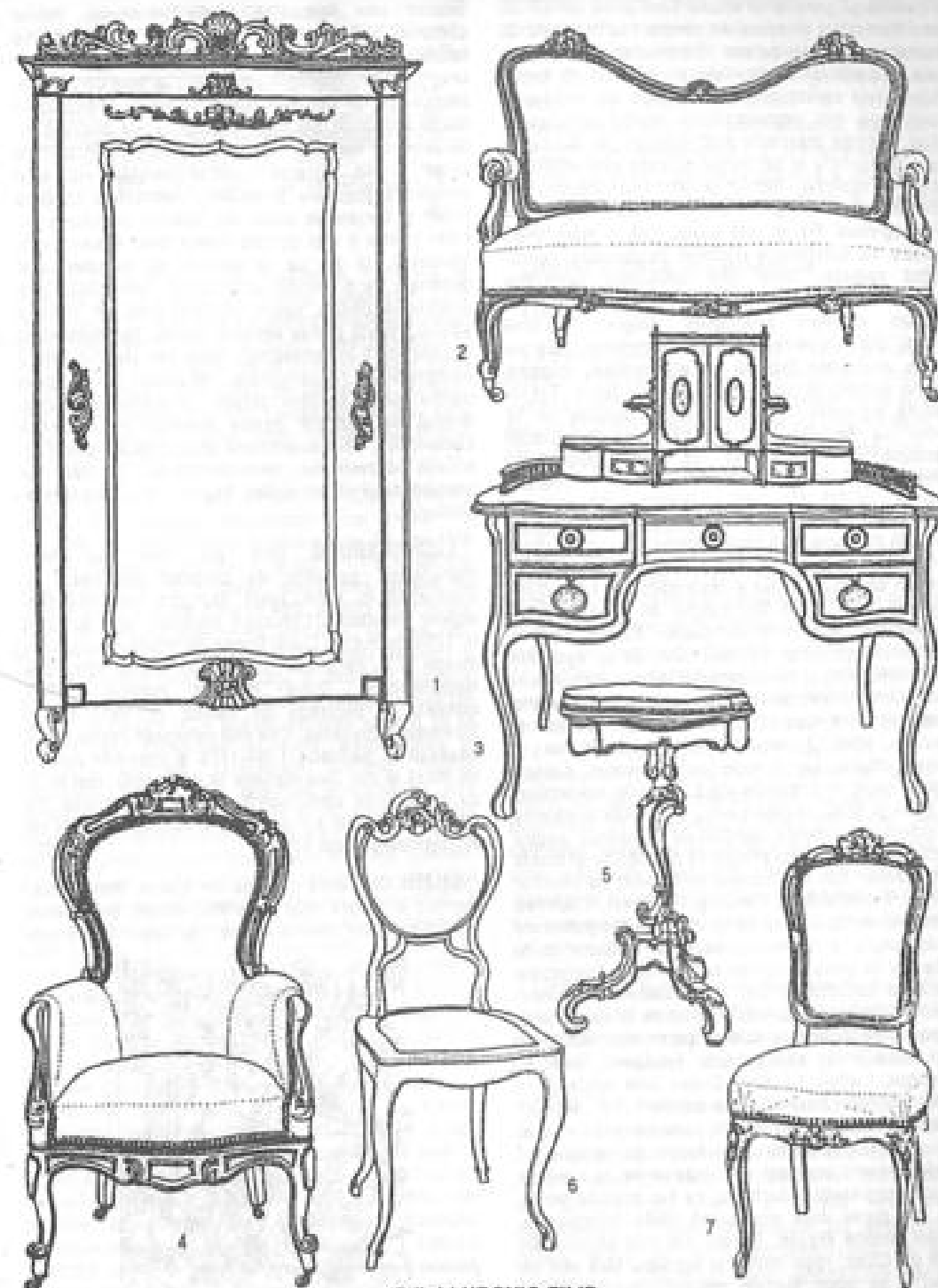
C.D.

LUDOVIC XVI PIEMONTEZ, STIL - Reacția neoclasică se face simțită în regatul Sardiniei spre 1780, fiind mai puțin influențată de descoperirile de la Pompei și Herculaneum, cît de interpretarea repertoriilor deduse din acestea de către stilul francez Ludovic XVI. Sinteza piemonteză este totuși extrem de personalizată, preluarea unor elemente de sorginte antică din repertoriile renascentiste (palmete, gheare de leu, acantul, harpi etc.) nefiindu-i străină,

Stilul LUDOVIC XVI
(Clasicism francez)

1. Dulap; 2. Scaun; 3. Berjeră confesională; 4. Masă; 5. Canapea (rêre à tête); 6. Berjeră; 7. Comodă; 8. Fotelu;
9. Masă à la Pompadour; 10. Pat

Stilul LUDOVIC-FILIP

1. Dulap; 2. Canapea; 3. Birou; 4. Fotelu; 5. Ghidon; 6-7. Scaun

Iar caracterul general al stilului fiind acela de stil de curte. Comodele și consolele, drepte sau în semilună, scaunele și divanele cu sau fără colonete, cu spătare ovale sau pătrate, cabinetele și ecranele cu forme arhitecturale caracterizează producția de mobilier a epocii, cea mai reprezentativă pentru neoclasicul italian. Piese de marcă sînt datorate lui Giuseppe Maria Bonzanigo și se caracterizează prin echilibrul decorului sculptat, tăcut în alb sau albastru cu accente aurii sau argintii, creînd efectul porțelanului de Wedgwood. Pe de altă parte, sînt în mare vogă mobilele cu complicate decoruri marchetate, reproducînd peisaje, ruine sau arhitecturi fantastice inspirate de modelele lui Piranesi. În acest stil lucrează ebeniști Francesco Bozzi, Giovanni Galletti, dar mai ales Giuseppe Maggiolini, care va realiza adevărate tablouri în marchetărie, folosind pînă la optzeci și cinci de esențe de lemn. Tot în această perioadă, manufactura de tapiserii de la Torino va produce un număr mare de lucrări executate în acest stil (it. stile neoclassico piemontese).

G.D.

LUDOVIC-FILIP, STIL - Reflectînd transformările societății franceze în timpul domniei lui Ludovic Filip de Orléans (1830-1848), acest stil se caracterizează printr-un eclectism hibrid și contradictoriu. Influențele cele mai diferite se fac simțite în epocă: de la remanențele neoclasiche ale stilului Empire pînă la clasicismul modelelor Ludovic XIV, de la exesele neogoticului pînă la reîntoarcerea la jocul de curbe al stilului Ludovic XV, de la preluarea citatelor din arta Renașterii pînă la diferitele influențe exotice și orientale. Modelul englez are importanță sa în crearea stilului, ca și repertoriile formale, adesea haotice, puse în circulație de Expozițiile Industriale, din 1834 și 1840. Gustul pentru antichități și obiecte de colecție va marca predilecția crescîndă pentru epocile „istorice”, ca și preluările heteroclitice și mania „restaurărilor” (cel mai adesea fantaziste) ale vechilor edificii (castelele Saint Cloud și Chantilly). Căutarea confortului de tip englez va conduce la o aglomerare și îngreunare a formelor, iar rolul texturilor și al tapiteriei în general vor da nota stilului. Arhitectura epocii (se construiesc mai ales hoteluri particulare) va suferi aceleași influențe, trecînd de la exuberante programe neogotice la edificii supraornamentate în gust renașcentist sau rococo. Fontaine, Visconti, Labrousse, Duban, Le Bas, Gisors sînt arhitecți în vogă. Supralîncărea interioarelor se dorește bogăție decorativă, dar efectul este adesea acela al unui eclectism meșchin. Producția de mobilier a vremii respectă aceleași comandamente, la care se adaugă progresele industriale, ce fac posibile seriile mari de piese care invadează toate interioarele. Acestor mobile simple, lucrate cel mai adesea din acaju de Cuba, roșu închis și aproape fără nici un decor, li se opun piesele relînd stilurile istorice (adesea în sintaxe fantaziste și greoaie), lucrate din materiale prețioase. Evoluția firească a mobilierului

Empire sau Restaurația este întreruptă; marile contururi sînt mai puțin echilibrate, adesea foarte rotunjite (influența Ludovic XV), galbul excesiv al unor piese (mese, comode, armoariuri joase, secreteuri) se dorește rococo, la fel ca și picioarele foarte cambrate ale unor scaune. Totul coexistă cu decoruri de tip gotic sau renașcentist, cu imitații de piese Boule și este sufocat de tapiteria care invadează scaunele și fotoliile. Jeansime creează fotolii și berjere în acest stil, adesea prevăzute cu rotile pentru o mai ușoară manipulare. Ansamblurile interioare, la fel ca și piesele de mobilier, sînt dominate de o anume „antichizare”, reflectată prin predilecția pentru tonuri închise, care, în intenția stilului, repetă patina vechilor mobile, iar materialele folosite vor fi în consecință: nucul sau stejarul pentru interpretările renașcentiste, abanosul și bagaua pentru falsul mobilier Boule, diversele esențe și lemnul de trandafir pentru mobilele de inspirație Ludovic XV. Prin eclectismul său, stilul Ludovic-Filip anunță dezvoltările decorativismului francez din vremea celui de-al doilea Imperiu (fr. style Louis-Philippe).

G.D.

LUDWIGSBURG Una din cele mai mari manufacturi germane de porțelan din sec. 18. Întemeiată în 1756, lângă Stuttgart, de arhitectul-inginer Bonifacius Christoph Hächker, este preluată în 1758 de ducele Carol Eugen de Württemberg, care atrage la L. ceramisti renumiți din Viena, Höchst și Nymphenburg. După moartea ducelui (1793), urmează o perioadă de declin; în 1824 L. își încetează activitatea. Cea mai valoroasă producție se situează în perioada 1764-1775 și cuprinde servicii de masă și mai ales statuete în stil rococo, mai tîrziu cu o tendință clasicizantă. Mărci: Monograma Ce înălțată, uneori cu coroană; armoariile familiei de Württemberg (după 1793).

V.D.

LUIER Ornament compus din frunze, flori, fructe, formînd o simplă linie ondulată, voluta, arabescuri. Utilizat în toate stilurile antice, dar specific ordinului

corintic, în Renaștere I. este adeseori constituit din frunze de acant, combinate cu mascaroni, vase,

busturi de personaje istorice sau de divinități mitologice (fr. rinceau, it. fogliame, germ. Laubwerk, engl. scrollery, scrollwork).

V.D.

LUMEA Temă alegorică medievală, frecventă în literatură și în plastică, cu caracter moralizator. Este personificată de o femeie cu aspect atrăgător (uneori nudă), considerată sursă și obiect pentru tentație și păcat. Apare fie singură, fie în compania altor figuri alegorice. (Roata norocului) pe portalurile catedralelor din Germania (Worms), Elveția (Basel) etc. Este varianta feminină a unei teme similare — Prințul Lumii (germ. Frau Welt).

T.S.

LUMINĂ (lat. lumen, luminis) 1. Efect specific produs de radiațiile electromagnetice emise de corpurile incandescente și luminescente, cu sau fără flacără. Radiațiile vizibile — adică I. — sînt situate între ultraviolete și infraroșii, adică între lungimi de undă care măsoară aprox. 400 și 800 milimicroni (limita minimă corespunzînd violetului, iar cea maximă roșului). Prin urmare, ochiul uman percepe o mică parte din uriașul spectru al energiei radiante existente în univers. Numărul „treptelor” colorate percepute de om între aceste extreme variază de la 120 la 200. Lungimea de undă, amplitudinea și frecvența exprimă caracterele oricăror radiații luminoase. Fenomenele specifice propagării I. sînt dispersia, opalescența, reflexia și refracția. În lexiconul specialiștilor domeniului apar termeni ca: - directă, adică I. în care razele luminează din față, perpendicular pe obiectul examinat; - invizibilă, care este un nume generic al radiațiilor infraroșii, ultraviolete, X etc., acestea fiind produse în laborator cu ajutorul unor aparate speciale; prin intermediul lor observatorul pătrunde sub pelicula de suprafață a obiectului; - laterală, care este numele unei surse luminoase ale cărei radiații cad asupra obiectului examinat într-un unghi mai mic decît 90 de grade; cu ajutorul ei este studiată morfologia stratului superficial al operelor (pensulația și în general tehnica de lucru, amprentele, deformările, craclurile etc.); - monocromatică, radiație galbenă, produsă de o lampă electrică cu descărcare în vapori de sodiu; cu ajutorul ei sînt studiate raporturile de valoare, liniile (chiar ale desenului inițial), semnăturile și inscripțiile, repictările, detaliile din zonele întunecate ale tabloului, invizibile pentru ochiul liber; - razantă: 1. I. laterală realizată sub un unghi de incidență foarte acut, apropiat de 0 grade (V. și atelier, eclera), examenul științific al operelor, luminozitate). 2. Termen care, în reprezentările plastice, denumește partea mai

deschisă valoric, mai luminoasă, a corpurilor, obiectelor etc., expuse unei surse de I. (aparentă sau nu). Este opusă umbrei, creînd efectul de lumină-umbră. Cu ajutorul lor plasticianul sugerează volumul, impresia de tridimensionalitate a elementelor reprezentate pe un cadru bidimensional; joacă un rol principal și în reprezentarea și perceperea formelor spațiale, ca și în potențarea afectivă a imaginii (fr. lumière, it. luce, germ. Licht, engl. light), V. modelul, modulație

L.L.

LUMINESCENȚĂ → luminozitate

LUMINI → bilcui

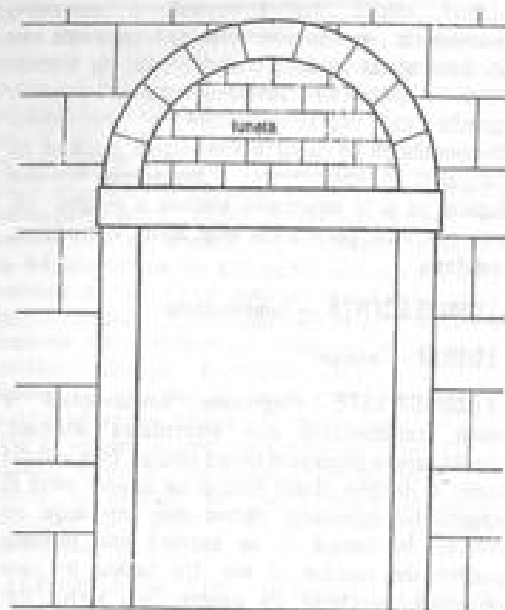
LUMINOZITATE Proprietate fundamentală a luminii, caracterizată prin intensitatea acesteia. Datorită luminii percepem lumea colorată, însă vorbind despre I. oricărui obiect colorat ne referim strict la aspectul lui acromatic (făcînd deci abstracție de culoare). În pictură, I. se exprimă prin termeni specifici de valoare și ton. Un tablou în care predomină raporturile de valoare, sau tonale (iar raporturile cromatice sînt secundare), este socotit ca lucrat în clarobscur. L. unei culori depinde de intensitatea luminoasă a sursei de radiații și de cea a radiațiilor primite de suprafața colorată, fiind astfel posibil de măsurat. Descriînd două sensuri ale noțiunii de L.: - sursei (exprimată în colorimetrie prin termenul de luminescență, fr. luminosité, iar în psihofiziologie prin cel de tînie) și - suprafeței (fr. clarité, în psihofiziologie foarte). Dacă suprafața unui corp absoarbe integral radiațiile luminoase ne apare ca negru, iar dacă le reflectă total ne apare ca alb. Exprimată în procente, I. este de 1-2% pentru catifeaua neagră și de 70-80% pentru hirtia albă. L. este una din cele trei coordonate fizice, mai importante ale culorii (alături de lungimea de undă și de saturație) (fr. luminosité, it. luminosità, germ. Leuchten, engl. luminosity).

L.L.

LUMINARE În gravură se folosește pentru a afuma ușor și regulat suprafața plăcii de metal acoperită cu verni solid (fr. bougie, it. candela di cera, germ. Kerze, engl. candle). V. și verni

A.P.

LUNETĂ 1. Partea superioară a unui zid intersectat de o boltă cu traseu semicircular sau frînt. Curba de joncțiune poate fi marcată fie numai de unghiul format de cele două suprafețe de zidărie, fie întărită cu un arc tormeret (fr. lunette, it. mezza luna, germ. Stichkuppe). 2. Porțiune dintr-un zid sau dintr-un panou, delimitată la partea superioară de arcul descris de o arcadă cu traseu semicircular sau frînt (I. de ușă, de portal, de altar etc.) (fr. lunette, it. lunetta, lunetonne, germ. Lünette, engl. lunette). T.S.

LUNÉVILLE Manufactură franceză de faianță, întemeiată în 1731 de Jacques Chambrette, preluată apoi de alți membri ai familiei sale; din 1788 pînă la sfîrșitul sec. 18, aparține familiei Keller. În prima perioadă se imită piesele executate la Strasbourg și Soeaux în epoca de înflorire a stilului rococo. Pe la mijlocul sec. 18, producția se caracterizează prin statuete (în special animaliere) cu forme extravagante, figurine și grupuri realizate în porțelan biscuit; se adoptă stilul englez al faianței de culoare crem. Mărci: Chambrette à Lunéville; K & C Lunéville; Terre de Lorraine. V.D.

LUNGIME DE UNDĂ Una din coordonatele fizice de bază ale culorii (alături de luminozitate și saturație). Dacă o suprafață reflectă culoarea roșie, și o percepem ca atare, suprafața respectivă a absorbit radiațiile care corespund celorlalte șase culori ale spectrului și a reflectat numai radiația cu l.d.u. corespunzătoare roșului. L.d.u. a unei radiații este astfel factorul care determină chiar apariția, dar și calitatea unei culori. În general suprafețele obiectelor reflectă mai rar benzi înguste, precis delimitate, din spectru. Ca urmare ochiul nu percepe o culoare pură, ci nuanțe ale culorii pure care a fost afectată de culorile alăturate în spectru (cu care s-a interferat). L.d.u. dominantă a unei radiații, care dă chiar numele culorii respective, poate fi măsurată colorimetric. L.L.

LUNILE ANULUI Reprezentări simbolice, alegorice sau prin intermediul unor scene de gen („Muncile anului”) ale celor 12 grupaje de zile care alcătuiesc un an. Cele mai timpurii îmbracă forma simbolică a zodiacului. Se întâlnesc frecvent în miniaturi, sculptură

decorativă, mozaicuri parietale și pavimentare, picturi murale, vitralii, tablouri independente (cu începere din Renaștere — Pieter Bruegel cel Bătrîn, Pieter Bruegel cel Tânăr), gravuri (Lucas Cranach cel Bătrîn) (fr. *Les Travaux des Mois*, it. *Lavori dei Mesi*, germ. *Monatsbilder*, engl. *Labours of the Months*).

T.S.

LUSTRĂ Corp de iluminat din diferite materiale (metal, sticlă, cristal, ceramică, lemn, os), de forme și dimensiuni variate, alinat de tavanul unei încăperi. În Evul Mediu, l. este constituită din patru brațe orizontale de lemn sculptat, așezate în formă de cruce, sau din cercuri largi de fier prevăzute cu locașuri — dispuse distanțat — pentru luminări sau alimentate cu ulei (cunună de lumină). În sec. 15, caracterul decorativ se accentuează. L. flamande sînt din alamă și au o tijă axială din care pornesc brațele; tija este terminată printr-o bilă, un inel sau o statueta. L. germane sînt din lemn sau din os și sînt în general decorate cu trolee de vîntătoare. La sfîrșitul sec. 16, Veneția produce l. somptuoase din sticlă filigranată; în sec. 17, l. olandeze cu mai multe rînduri de brațe dispuse simetric față de tija centrală sînt foarte prețuite. Către 1640 se răsplîndesc l. confecționate din cristal de rocă sau din cristal de Boemia. În Franța, se dezvoltă în sec. 17 un nou tip de l., la care din tija centrală pornesc brațe dispuse în coroană orizontală. Uneori, l. sînt din bronz aurit și au un singur rînd de brațe. Către mijlocul sec. 18, dimensiunile devin monumentale și aspectul se diversifică: apar l. în formă de colivii, casete, prisme, piramide etc., terminate cu pandelocuri din cristal, care reverberază intens lumina. La începutul sec. 19, în timpul Directoratului și Primului Imperiu, l. franceze au o linie mai simplă, amintind stilul antic: amfore, lămpi romane, cununi cu palmete. L. din bronz negru, cu elemente din cristal șlefuit în formă de perle, de pară, de ace, de grăunte alungit, care reflectă și intensifică lumina, sînt foarte răspîndite în interioarele sec. 19; acum luminările încep să fie înlocuite prin becuri electrice. În sec. 20, l. au o utilizare din ce în ce mai restrînsă în locuințe, dar dețin un loc important funcțional și decorativ în marile săli de spectacol (fr. *lustre*, *candélabre*, it. *lampadario*, *lustro*, germ. *Kronleuchter*, *Lichtkrone*, engl. *chandelier*, *crown of candles*). V.D.

LUSTRU 1. → verni. 2. Luciu (efect produs de o suprafață care răsfîrșe puternic lumina). — metalic, strat subțire de metal (comun sau prețios) aplicat pe suprafața pieselor de ceramică pentru a le da o strălucire deosebită. Faianțele cu l.m. (de cele mai multe ori stăniler) erau cunoscute în antichitate de popoarele asiatice, de egipteni și de lumea musulmană; în Europa, s-au fabricat în sec. 15-16 în Italia (Deruta, Gubbio, Caffagiolo), Spania (Sevilla, Malaga, Toledo), Olanda (Utrecht, Limburg), Anglia (Swansea, Leeds, Newcastle, Sunderland). J.F. Böttger fabrică la Meissen, către 1715, un porțelan cu

l.m. purpuriu. Ceramistul englez Josiah Wedgwood folosește un l.m. argintiu aplicînd trei metode noi: — piesa este cufundată într-o soluție metalică pentru a se limita aspectul auriului, argintului sau cuprului, — lustrul este aplicat prin imprimare și în al treilea rînd, piesa este acoperită cu pictură cu l.m. (fr. *lustre métallique*, it. *lustro*, germ. *Lusterdekor*, *Schillerglanz*, engl. *lustrous glaze*, *copper lustre*). L.L. și V.D.

LUSTRUIRE În ebanisterie, operația de finisare prin șlefuirea fină a suprafețelor (cu abrazive ca pulbere de cuarț, cremene, piatră ponce sau hîrtie de sticlă), apoi aplicarea de ceară (vegetală sau minerală) — semilustruirea — sau de lacuri incolore sau colorate (fr. *lustrage*, it. *lustratura*, germ. *Polieren*, engl. *glossing*). C.R. și A.N.

LUSTRUIREA AURULUI Operație care încheie lucrările artistice de poleire cu lojă de aur sau de argint a unor suprafețe preparate cu poliment (ambol). Lustruirea se realizează prin trecerea lojei cu ajutorul unor scule speciale, ale căror vîrfuri sînt rotunjite, extrem de netede și foarte dure (v. *piatră de lustruit* și *dinte*). După Cennini, scrișirea se face numai în momentul în care loja, fără nici o urmă de praf, este ușor jilavă, iar piatra de lustruit este ușor încălzită prin trecerea pe o sticlă curată. Artiștii medievali dublau uneori loja fără nici un alt mordant; a doua lojă se fixa prin simpla lustruire (după ce fusese aplicată peste suprafața deja aurită și ușor aburită prin răsuflare). L.a. are ca scop asigurarea unei prize perfecte a lojei, evidențierea eventualelor motive decorative și, desigur, obținerea unei străluciri sporite, proprii acestui metal nobil. L.L.

LUT → argilă

LYON Renumit centru francez de ceramică și mătăsuri. Activitatea faianțarilor este semnalată încă

din 1515; în sec. 16 ceramiști italieni din Florența, Genova, Faenza și Urbino se stabilesc la L., unde fabrică o faianță stănileră cu decor istoriat, foarte asemănător celui de la Urbino. Decorul specific al platourilor și cînilor produse la L. cuprinde și draperii ca fundal al divinităților mitologice sau al unor scene inspirate din Biblia de la Lyon. După o perioadă de stagnare, manufactura cunoaște un nou impuls către 1733, cînd Joseph Combe și Jacques Marie Ravier pun bazele unei fabrici pentru care obțin privilegiu pe o durată de 10 ani și care devine Manufactură regală. Ornamentele preferate sînt preluate din decorul specific manufacturii Moustiers (drapere, groteluri); faianțele patronimice se bucură de asemenea de mare succes. Coloritul specific este un galben monocrom. Industria mătăsurilor este cunoscută la L. din sec. 15, dar apogeul ei se situează în sec. 18, cînd atelierele le întrec pe cele italiene, a căror faimă era de multă vreme recunoscută; specialitatea manufacturii L. o constituie moarul și țesătura pentru mobilier numită *droguet*, în care decorul este format de firele de urzeală și bălăbură din lînă și mătase. Cel mai important creator de mătăsuri este Philippe de La Salle (sfîrșitul sec. 18); acesta execută țesături somptuoase pentru curțile franceză, spaniolă și rusă. În timpul Marii Revoluții (1789) activitatea se reduce, dar la un nou avînt în timpul Primului Imperiu, cînd Jean-François Bony creează remarcabilele draperii destinate împărătesei Maria-Luiza. După intrarea în uz, în 1801, a războiului mecanic inventat de Joseph-Marie Jacquard din L. care permite, prin aplicarea unor tehnici de lucru perfecționate, obținerea unor produse superioare, industria mătăsurilor cunoaște o dezvoltare extraordinară. L. se bucură și azi de același renume ca în trecut, lucrînd atît pentru statul francez, cît și pentru comenzi particulare venite din lumea întreagă. V.D.

M

MACCHIAIOLI (it. *macchia*, pată) Denumire a grupului de artiști italieni constituit între 1850-1860 (Giovanni Fattori, Telemaco Signorini, Adriano Cecioni, Diego Martelli), care, combătând academismul și convențiile artistice tradiționale, au susținut și practicat o artă ce urmărea să redea, prin pete (*macchia*) mai vii de culoare, percepția directă a realului. Accentul pus pe culoare, pe spontaneitatea actului de creație, pe inspirația nemijlocită din natură — de aici predilecția pentru peisaj — îi apropie de impresionistii francezi, pe care i-au salut, de altfel, cu entuziasm. M.P.

MACHETĂ 1. Reprezentare pictată, mai mult sau mai puțin fidelă, a imaginii unei biserici, ținută în mână de donatori sau de cititori în tablourile votive. Tipul de reprezentare este foarte vechi (Bazilica din Poreč Parenzo, mijlocul sec. 6), fiind frecvent aflat în aria bizantină, cât și în cea occidentală. M. figurate în tablourile votive din Moldova au servit la reconstituirea tipurilor de acoperșuri articulate originale, ale acestor monumente (Voroneț, Moldovița). Există și m. sculptate, care apar în cazul tablourilor votive constituite în stâlpi sau reliefuli (câteva în Armenia medievală, sec. 10-13). 2. Proiectul unei lucrări de sculptură monumentală, turnat în ipsos. Realizat la o anumită scară, redă tema, însumând toate elementele compoziției și ale ansamblului, în cele mai mici detalii (fr. *maquette*, it. *macchietta*, *modellino*, germ. *Modellentwurf*, engl. *clay model*, *sketch model*): — de arhitectură, model redus la scară al unui edificiu (sau chiar al mai multora, până la scară urbană), realizat în scopul studiului (volume, raporturi optime între părți, soluții de adoptat etc.) sau cu rol demonstrativ ori educativ (m. unei cetăți), a unui oraș etc., expuse într-un muzeu) (fr. *maquette d'architecture*, it. *modello plastico*, germ. *Modell*). T.S. și C.R.

MACHSOR În cultul iudaic, carte de rugăciuni care, în Evul Mediu, era ilustrată. Din sec. 13-14 datează câteva exemplare de m. cu miniaturi, cuprinzând un repertoriu iconografic zoomorf (cerbi, elefanți, lei) predominant simbolic, influențat de ilustrația cărților religioase și laice creștine (M. Jakob ben Senior, Hammelburg, Germania, 1348, M. Jacob ben R. Jehuda, Germania, sec. 13-14). A.P.

MACROFOTOGRAFIE Fotografie în care zona supusă examenului științific al opereii apare mărită de câteva ori. M. facilitează studiul crăcărilor, tușelor, semnăturilor, al unor detalii, accidente etc. L.L.

MADRASA Școala islamică atașată unei moschei sub forma unei curți închise. I.C.

MAESTĂ În iconografia Prerenasterii italiene, temă reprezentând glorificarea Mariei ca mamă a lui Iisus Hristos. Fecioara este așezată pe un tron cu spătar înalt, înconjurată sau nu de îngeri, ținând pe genunchi pe copilul Iisus care binecuvintează. Cele mai celebre picturi reprezentând această temă sînt datorate lui Cimabue și Duccio (fr. *Vierge en Majesté*, it. *Madonna in trono*, germ. *thronende Madonna*, engl. *Madonna of Majesty*, *Virgin enthroned*). T.S.

MAESTRU (it. *maestro*) Creator marcant, a cărui operă demonstrează o mare înzestrare, experiență profesională, capacitate analitică și sintetică, semnificație. M. este un deșchizător de orizonturi stilistice noi. (Odinoră, m. era un titlu atribuit, neoficial, profesorilor de desen, muzică, dans etc. Modificat sub forma *maïstru*, termenul este folosit curent în profesiunile artizanale, ca și în domenii extra-artistice.) L.L.

MAFORION (gr.) Văl amplu, preluat din vestimentația matroanelor romane, care, în reprezentările pictate și sculptate, acoperă capul și înfășoară

întregul corp al femeilor sfinte care au trăit în vremea începuturilor creștinismului. Este piesa vestimentară principală care caracterizează imaginile Maicii Domnului din arta bizantină și de tradiție bizantină, avînd de regulă o culoare întunecată (albastru sau, mai rar, vișiniu închis). T.S.

MAGENTA 1. Culoare-lac de un roșu purpuru deschis (colorant sintetic). 2. Denumire standard pentru un violet roșiatic, cunoscut în cromatologie și sub numele de violet de Magenta. L.L.

MAGI, CEI TREI — În iconografia creștină, motiv din ciclul Nașterii lui Hristos, figurînd trei bărbați (în arta occidentală, de rase diferite) care simbolizează civilizația Răsăritului, ce vin, călăuziți de o stea, să se închine copilului Iisus nou născut. În iconografia răsăriteană cea mai frecvent reprezentată este scena Drumul m. (în pictura murală face parte din Acafist), în timp ce în Occident este obișnuită închinarea m. (tablouri celebre de Rogier van der Weyden, Hans Memling, Hugo van der Goes, ca și nenumărate panouri de altar gotice tirzile, — unul, de o mare frumusețe, este cuprins în polipticul din Biertan, jud. Sibiu, 1483) (fr. *Mages*, it. *Magi*, germ. *die heiligen drei Könige*, *die drei Weisen des Morgenlandes*, engl. *Magi*, *the Eastern Kings*). T.S.

MAGISTER OPERIS (lat.) Termen medieval care desemna persoana însărcinată să conceapă planurile și să dirijeze execuția unei mari construcții (catedrală, biserică de oraș sau de mănăstire, primărie, casă reprezentativă, castel etc.). Foarte des aceste persoane rămăneau anonime sau erau cel mult desemnate prin prezența unor semne de meșter. Deși documentele transmit uneori numele acestora, este adesea dificil — în lipsa specificărilor exprese — a li se atribui cu certitudine o operă sau alta (fr. *maître d'oeuvre*, it. *maestro dell'opera*, germ. *Werkmeister*, engl. *foreman*, *master mason*, *master of works*). T.S.

MAHON Lemn exotic cu structură densă, rezistentă carilor, de culoare roșcată, brun-aurie, provenind din America Centrală (Honduras), America de Sud (Brazilia), Insulele Antile și unele regiuni din Africa și Australia. Cunoscut în Europa de la sfîrșitul sec. 16, prin navigatorii englezi, m. este folosit în construcțiile navale și pentru mobilierul corăbiilor. Din sec. 18 este importat prin Compania Indiilor în Anglia și Franța, sub formă de lemn masiv. Prin diversele sisteme de tăiere a buștenilor, furniturile obținute prezintă aspecte variate (ondulat, moșat, cu noduri, cu flame, pestrizat, satinat), apreciate de ebeniști în confecționarea mobilierului de lux. În decursul sec. 18-19, lemnul de m. este specific stilurilor Chippendale și Adam (Anglia), Ludovic XV, Ludovic XVI, Empire, Restauration, Ludovic-Filip (Franța). La începutul sec. 20, se importă, mai ales din Africa, o specie de m. mai puțin dur și de un colorit mai deschis. Tot acum apar și imitațiile de m. realizate din lemn de cireș sălbatic, colorat cu o soluție roșie

extrasă din rădăcină de garanță în amestec cu suc de taninos obținut din coaja roșcată a unui copac originar din Mexic (*campêche*). Criteriul cunoașterii furniturilor autentice îl constituie grosimea (cca 2 mm), foilor tăiate manual cu fierăstrăul, ca și desenul tipic fibrelor și coloritul cu intense reflexe roșcate. Sin. acaju (fr. *acajou*, it. *acagiù*, *legno di mogano*, germ. *Mahagoni*, engl. *cashew mahogany*). C.R.

MAICA DOMNULUI ÎNDURĂTOAREA → Eleusa

MAIGELEIN (germ. *Magel*, *Mädchen*, fetiță) Vas pentru băuturi, folosit în sec. 15-16 în ținuturile Rîului, de formă conică, cu pereții acunzi și ornațuri cu motive geometrice. Termenul desemnează, uneori, și pahare din argint, de diferite forme. V.D.

MAISTOR În terminologia medievală din Țara Românească, termen derivat probabil din *magister* (venit prin filieră sîrbă?) și avînd aceeași semnificație cu *Magister operis*. Termenul apare prima dată pe o bandă pictată de la bolnița Mînăstirii Cozia (1542) în forma *Maxim maistor*. Însoțind numele lui Stoica, m. apare de mai multe ori sculptat pe ancadramente și pe alte elemente arhitecturale din ansamblul de la Golești, jud. Argeș, 1640-1646. T.S.

MAIOLICĂ Faianță italiană acoperită cu glazură plumbiferă, realizată în epoca Renasterii și inspirată din olăria importată din insulele Baleare, unde activau meșteri arabi și spanioli. Platurile de dimensiuni mari, cu decor policrom, uneori cu reflexe metalice, confecționate în atelierele italiene (Deruta, Faenza, Gubbio, Urbino, Casteldurante), amintesc prototipurile orientale. Epoca de apogeu a m. coincide cu prima jumătate a sec. 16. Termenul (derivat din numele insulei Maiorca) se aplică, prin extensie, și unor produse ceramice executate în Țările de Jos, Franța, Anglia etc. (fr. *majolique*, it. *maiolica*, germ. *Majolika*, engl. *majolica*). V.D.

MAJESTAS DOMINI Temă iconografică catolică, semnificînd apariția lui Hristos la sfîrșitul lumii (în cadrul Judecării de apoi), ca și glorificarea lui. Hristos este reprezentat într-o mandorlă, așezat pe un curcubeu, cu două săbii care îi ies din gură. Are două variante iconografice: a. Imaginea lui Hristos singur; b. M.D. în tetramorf: Hristos este înconjurat de simbolurile celor patru evangheliști. Tema este foarte frecventă în arta romană și gotică (pe portalurile unor catedrale, în pictura murală). Cea mai veche reprezentare din Transilvania se află în conca absidei bisericii evanghelice din Homorod (c. 1300). V. și Iisus în glorie T.S.

MAKEMONO Pictură japoneză executată pe mătase ori pe hîrtie, în tehnici pe bază de apă. De forma unui dreptunghi dispus cu latura lungă pe orizontală, m. are fixate la marginea de sus și de jos cîte o stînghie subțire, pe care poate fi înfășurat. L.L.

„MALADIILE” VERNIULUI Degradări ale vernisurilor finale. Din cauze diverse (cum ar fi natura rășinilor încorporate, aplicările premature sau incorecte, ambianța insalubă, procesul natural de îmbătrânire etc.), vernisurile de protecție devin cu vremea asemenea unor geamuri murdare, craclate și întunecate; așezate deasupra tablourilor, le afectează lizibilitatea și, nu o dată, materia picturală. Nu avem de-a face cu impurități superficiale ori cu simple zgîrieturi, ci cu degradări în masă ale vernisului. Cele mai importante sînt: *îmbătrânirea* (fr. *bluissement*), *mușcărea* și *îmbătrînirea*. Prima, *îmbătrânirea*, specifică vernisurilor preparate din rășini moi, se datorează aplicării lor într-o atmosferă umedă și rece sau păstrării tablourilor în ambianțe insalubre; apare ca un voal albăstrui, distribuit în parcele mici sau răspîndit peste întreaga suprafață; poate evolua lent sau poate stagna total, dar netratat, voalul se poate transforma în mușcăi. A doua boală, *mușcărea*, este astfel o etapă avansată a primei; velatura se grizează, devine alburie, apoi pulverulentă, iar uneori este atacat și stratul de culoare, care prinde un mușcăi gălbui, evoluind spre brun-negru (putînd fi afectată și pinza). A treia boală, *îmbătrînirea*, este rezultatul unui proces natural, desfășurat lent, în care stadiile succesive sînt îngălbenirea și întunecarea, craclarea și pulverizarea. Pentru fiecare din m.v. restauratorii recurg la proceduri diferențiate — de la controlul (refacerea) microclimatului convenabil sau tratamente locale cu diverși solvenți, pînă la încercarea de regenerare a vernisului sau la deversări mai mult sau mai puțin avansate.

L.L.

MALAHIT (gr. *malakos*, moale) 1. Piatra naturală (carbonat de cupru) care are diferite nuanțe de verde, cu zone concentrice sau longitudinale, și care se poate tăia și lustrui. În sec. 19, din m. se confecționau caseta, cupe, vase etc. (fr. *malachite*, it. *malachite*, germ. *Malachit*, *Kupferspath*, engl. *malachite*). 2. Pigment verde natural obținut din mineralul m., cu un ton palid și rece, alături gălbui. Pare a fi cunoscut și folosit începînd cu antichitatea latină (cînd, după Vitruviu, se numea *chrysocolla*). Una din cele mai populare culori verzi medievale (numită *verde azzurro*), m. este un carbonat bazic de cupru care rezistă bine doar fier și mai puțin în amestecuri. Astăzi se produce și pe cale chimică. Alte nume: *verde* (de munte, de Spania, *malachit*, *mineral*, *natural*, *unguresc*), *azzurro verde* de la *Magna* etc.

V.D. și L.L.

MALSTOC (germ. *Malstock*) Vechi instrument din recuzita tradițională a pictorului, constituit dintr-o baghetă subțire de lemn, lungă de aprox. un metru, terminată la capătul de contact cu tabloul printr-o mică sferă înveșită în tifon, piele etc. Cînd îl folosește, pictorul ține m. rezemat obic. fie pe suprafața, fie pe marginea pinzei, sprijinindu-și de el mîna în care ține pensula (pentru mai multă siguranță). Uneori impro-

vizat, instrumentul este folosit nu o dată și în zilele noastre, de obicei pentru execuția detaliilor.

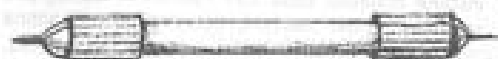
L.L.

MANDORLĂ Vechi simbol mistic pentru lumină. Formă geometrică realizată din două arce de cerc secante (ca o migdală), semnificînd slava cerească în care apare Iisus Hristos în glorie sau ca judecător în scena Judecata de apoi. Este figurată fie ca un halou luminos vertical, fie ca o succesiune de segmente de cerc verticale diferit colorate (fr. *mandorle*, it. *mandoria*, germ. *Mandoria*, *Glorienscheln*, *Mandaglorie*, engl. *mandoria*, *almondshaped glory*).

T.S.

MANDRINĂ Instrument pentru fixarea acului de gravat (fr. *mandrin*, it. *punterolo*, germ. *Docke*, engl. *mandrel*).

A.P.

mandrină

MANDYLION Temă iconografică avînd la bază legenda regelui Abgar din Edessa care a primit o imagine a lui Hristos, imprimată după propriul chip al acestuia, pe o bucată de pinză. Este o reprezentare pictată a capului lui Iisus văzut strict frontal, cu nimbus cruciger, pe fundalul unei pinze albe. Este considerată una dintre imaginile achiropoietice. M. face obiectul unor mici icoane plasate, uneori, în axul iconostasului, deasupra ușilor împărătești, al unor panouri murale plasate în cheia arhivei acului mare estic al naosului sau al unor icoane independente de tradiție rusă. Sin. *Vera Icon*, imagine adevărată. Se înrudește cu tema *Năsterea Veronichă*, apărută, în sec. 12-13, în Occident, o dată cu definirea ciclului Calvarului.

T.S.

MANECHIN Figură folosită de artiști ca model — mai ales în trecut — care reproduce relativ fidel, la o scară naturală sau la una mult mai redusă, forma corpului uman (bărbat sau femeie), ori a unui animal (cu precădere calul), executată din lemn, din ceară, iar astăzi din materiale plastice. M. pot simula atitudini statice sau dinamice sugestive, pot fi divers drapate, îmbrăcate în costume de epocă etc. M. au slujit nu o dată maeștrilor de demult pentru studiul personajelor drapate, pentru vestimentația unor modele ilustre, pentru redarea unor scene cu cal în mișcare și chiar pentru studiul luminii și umbrei (fr. *mannequin*, it. *manichino*, germ. *Gliedermann*, *Malerpuppe*, engl. *lay-figure*).

L.L.

MANIERĂ ÎN CREION Procedeu de gravură în veri moale, prin punctare cu sau fără acid, creîndu-se efectul unui desen în creion (fr. *manière de crayon*, it. *incisione a matita*, germ. *Crayontechnik*, engl. *chalk-manner*, *crayon manner*).

A.P.

MANIERĂ NEAGRĂ Variantă a gravurii pe metal, a cărei tehnică constă în acoperirea plăcii (de obicei cupru) cu o rețea deasă de linii punctate în toate

direcțiile, cu ajutorul balansoarului. Absorbirea de cerneluri de o placă astfel pregătită, produce efectul unor negrii adînci și catifelate. Pentru a se obține porțiuni mai deschise, locurile respective de pe suprafața asprită se netezesc, prin ștergerea grenului cu ajutorul brunisorului și răzătorului. Astfel apare modelajul, prin efecte diferențiate de ton și lumină. Liniile în această tehnică se obțin prin intervenții cu burinul. Asemănîndu-se ca înfățișare cu acvatinta, ale cărei procedee le și folosește uneori, m.n. este foarte potrivită la reproducerea picturilor, și a fost mult utilizată în acest scop de gravorii englezi din sec. 18 și 19, purînd astfel în circulație opere celebre de Reynolds, Gainsborough, Raeburn. Originea m.n. se află în Germania, în sec. 17 de unde s-a răspîndit îndeosebi în Olanda și Anglia, dar și în Franța. La sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20, artiștii din Europa Centrală au reluat această tehnică (austriacul Emil Orlik, cehul Max Švabinsky). Dificil de realizat, m.n. este rar întrebuințată în arta modernă, preferată fiind acvatinta, cu efecte de calitate și de lumină asemănătoare. Autenticitatea m.n. se detectează privind cu lupa urmele lăsate de balansoar. Sin. *mezzo-finto* (fr. *manière noire*, it. *incisione a maniera nera*, *incisione a fumo*, *mezzo-finto*, germ. *Mezzotintmanier*, *Schabkunst*, *Schwarzkunst*, engl. *mezzotint engraving*).

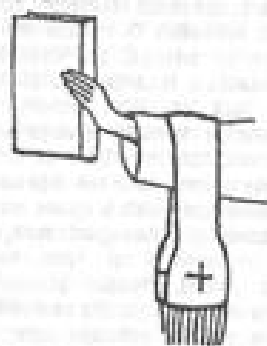
A.P.

MANIERISM Denumire dată încă din sec. 18 unor tendințe ale artei italiene dintre anii 1530-1580. Termenul derivă din noțiunea de „manieră”, înțelesă ca sinteză a trăsăturilor individuale ale artei unui artist, dar extrapolată, cu sensul general de stil, la epoci întregi din istoria artei italiene: *maniera* greacă, pentru arta dominată de influența bizantină, *maniera* tedească pentru gotic și, în sfîrșit, *buona maniera* modernă — în opoziție cu *vecchia* —, cum a denumit G. Vasari în terminologia lui sistematizată Renașterea (*rinascita*), pe care o considera momentul culminant al unei întregi evoluții istorice, înzeestrînd-o cu calitățile cele mai înalte la care poate accede un artist: ordinea, măsura, desenul desăvîrșit. Proclamarea supremației unor asemenea principii a declanșat, în cadrul m., două atitudini contradictorii: una conservatoare, de acceptare necondiționată și deci de imitare și reeditare, în forme edulcorate, lipsite de energia și vitalitatea lor originală, a modelelor ideale ale Renașterii — repetitivitatea, paștea rămînînd pînă astăzi conotații peiorative ale manierei și m. —, cealaltă, de opoziție mai mult sau mai puțin radicală și polemică față de închistarea în dogme și principii imuabile. În mod paradoxal, deși devenită ambiguă și considerată pe drept cuvînt inadecvată, denumirea de m. a fost menținută și după ce studiile aprofundate ale lui Max Dvořák au pus în lumină fenomene mult mai complexe și mai profunde apărute, în perioada sus-amintită, în arta italiană și europeană. Simptome ale m., în noua lui accepțiune, sînt detectate în opera firzie a lui Michelangelo (Pietà Rondanini), străbătută de o concepție care pune

evoluțiile și trăirile psihice mai presus de concordanța cu percepția senzorială. Ele sînt și mai evidente în pictura lui Tintoretto și încă mai mult în cea a lui El Greco, în care culoarea devine reflexul unor stări sufletești independente de observația și redarea naturii, iar figurile alungite, emaciate, cu priviri extatice și mîini nervoase evidențiază o viață lăuntrică plină de patetism. Ernst Gombrich introduce în mod sugestiv în caracterizarea operelor de artă manieriste ideea de „formă perturbată”. Tulburarea formelor clasice, destrămarea imaginii armonioase, idealizate, a lumii, promovată de clasicismul renascentist, senzualismul accentuat, emoționalitatea mai liberă care iau locul orientării precumpănitor raționaliste a Renașterii, autonomizarea crescîndă a mijloacelor de expresie — formă, culoare — față de realitatea exterioară, conștiința relativității cunoașterii obiective revin ca laitmotive în studiile mai recente consacrate m. Li se adaugă, pe măsură ce m. evoluează și se ramifică, tendința de artificializare a formei, repulsia față de orice sistem, sporirea ambiguității structurilor formale; apariția unor elemente ludice și fantastice (montajele de obiecte ale lui Arcimboldo). Se accentuează tendința de a șoca, de a încînta sensurile operei, de a opune arta naturii, înclinația spre straniu și extravagant, spre erotismul artificial, spre vizionarism și spre suprarealul miraculos (*maraviglioso*). Spațiul pictural devine instabil, fără limite clare, compoziția se desfășoară în diagonală sau în spirală, eclerajul este neliniștit, tonalitatea generală devine disonantă, figurile se distorsionează, per tabile, abufice. Exponenții principali, în proporții desigur diferite, ai acestor transformări sînt în Italia Parmigianino, cu grația lui suprarafinată, J.Pontormo, D.Beccafumi, apoi Primaticcio și Rosso Fiorentino, care se alătură Școlii de la Fontainebleau, artiștii de la curtea din Praga a împăratului Rudolf (B.Spranger, G.Arcimboldo, R.Savery) și, evident, deasupra tuturor ca valoare artistică, El Greco și Tintoretto. În arhitectură și artele aplicate sînt semnificative devierile de la formele tectonice echilibrate, tensiunile ce apar între elementele structurale și cele ornamentale, accentuarea elementului teatral (Teatro Olimpico de A.Palladio și V.Scamozzi), exuberanța ornamenticii ce ia forme fantastice, neașteptate, contrastante. În interiorul palatelor — edificii predilecte în această epocă — se multiplică programele decorative, apoteotice (Daniele da Volterra, F.Zuccaro), alegorice. Max Dvořák, care a definit cele mai multe dintre trăsăturile caracteristice esențiale ale m., are totodată meritul de a fi observat că ele reapar și sînt duse pînă în ultimele lor consecințe în arta suprarealistă a sec. 20, cu viziunea ei alienantă, cu revalorizarea principiilor compoziției alcătuite din fragmente desprinse din realități diferite (principiul montajului), precum și faptul că asemenea reformulări ale concepției și limbajului artistic se produc în acele faze ale istoriei spirituale europene în care ordinea și echilibrul dobîndite peste o clipă se clatină și devin problematice.

Nu este de aceea greșită afirmația, tot a lui Dvořák, că m. depășește limitele epocii istorice în care a apărut, căpătând, ca una din atitudinile spirituale fundamentale ale omului, „o însemnătate constructivă” și pentru întreaga epocă modernă. V. și II. 26-28MP.

MANIPULUM (lat.) Piesă de cult catolică, făcând parte din veșmintele liturgice. Are forma unei fiți lungi de cca 60 cm, confecționată din același material ca și casula, adesea brodată, purtată de preot la încheietura minii stângi, cu extremitățile atârând liber. Scoasă din uz în ultimele decenii. Se păstrează câteva piese valoroase transilvănene din sec. 16-18. Are semnificație similară minuculețelor din cultul ortodox (fr. *manipule*, it. *manipolo*, germ. *Manipel*, engl. *maniple*). T.S.

MANSARDĂ Spațiu de locuit situat la nivelul acoperișurilor înalte cu pantă frântă, compartimentat în una sau mai multe încăperi, bine luminate, al căror plafon este adesea înclinat, urmînd linia șarpantei învelitorii. Denumirea provine de la numele arhitectului francez Fr. Mansart (1598-1666), considerat inventatorul acestui mod de a folosi spațiul (fr. *mansarde*, it. *soffitta*, germ. *Dachkammer*, *Dachzimmer*, engl. *attic*, *garret*). T.S.

MANTIE Veșmînt de forma unei pelerine de ceremonie, lungi și largi, deseori cu glugă, prins în față cu o fibulă sau cu o pafă, care învește corpul, fiind purtat peste haine de personaje laice sau sacre în iconografia antică, medievală etc. Este un atribut al regalității (m. *regală*), fiind confecționată din materiale scumpe, dublată sau numai bordată cu blănuri prețioase (hermină) (fr. *manle*, *manleau*, it. *mantello*, germ. *Mantel*, engl. *cloak*). A.N. și T.S.

MANTILĂ 1. Eșarfă lungă din mătase sau dantelă, neagră sau albă, purtată de femei pe cap și pe umeri încă din sec. 16; în Spania, și păstrată astăzi în portul popular. 2. Pelerină scurtă (pînă la genunchi, talie sau coate) purtată, din sec. 18, de femei în Europa (fr. *mantille*, *manlele*, it. *mantiglia*, *mantellina*, germ. *Schleiertuch*, *Umschlagtuch*, engl. *mantilla*). A.N.

MANUELIN, STIL - Stil arhitectonic care poartă numele promotorului său, regele portughez Emanuel I (1486-1521). Dominante sînt mai întii influențele goticului tîrziu — evidente la portaluri, la arcade și la bolți, cu nervuri ce se împletesc luxuriant —, pentru ca, treptat, ornamentica să se inspire mai ales din natură, iar în ultima fază — spre mijlocul sec. 16 — să apară tot mai multe forme renescentiste. M.P.

MANUSCRIS MINIAT → ilustrație, inițială, miniatură

MARCASIT Sulfură de fier de culoare alb-gălbui sau verzui, care se găsește în filonșii și în unele roci sedimentare. Se poate lustrui. Folosit în sec. 16 la confecționarea oglinzilor și la ornamentarea mobilierului; în epoca noastră se execută din m. bijuterii fără valoare deosebită (fr. *marcasite*, it. *marcasita*, germ. *Markasit*, *Schwefelkies*, engl. *marcasite*). V.D.

MARCĂ în ceramică, semn convențional format din inițiale, monograme, nume, simboluri, aplicate pe piese, care permit identificarea manufacturii și uneori precizarea numelui artistului și a datei de fabricație. Marcarea pieselor ceramice este preluată în Europa de la chinezi; practică în antichitate, semnalată sporadic în sec. 15-16, devine o obligație în sec. 17, în Italia. În Germania, prima manufactură care adoptă o m. este Meissen (Saxonia), în 1724. În Franța, marcarea începe în 1766, iar în Olanda, la Delft, în 1768. M. pot fi aplicate prin incizare, imprimare, pictare etc., fie sub glazură, fie pe glazură. M. a fost adoptată pentru a garanta autenticitatea pieselor (fr. *marque*, it. *marca*, germ. *Zeichen*, engl. *mark*). V.D.

MARCHETĂRIE în ebanisterie, tehnică de decorare a panourilor de lemn mobile (plăci, lambriuri etc.) prin acoperirea cu o compoziție alcătuită din bucățele de placaj din esențe diferite, variind ca ton și culoare. Cel mai simplu procedeu constă în aplicarea modelului desenat pe hîrtie peste două foi de placaj diferit colorate, suprapuse și decuparea lor decuțată, inversînd apoi fragmentele, pentru a obține două panouri de m. (pozitiv și negativ), care sînt lipite pe suporturi. Inventat în Evul Mediu și perfecționat în Renaștere, procedeu a fost folosit în sec. 17 de meșteri olandezi pentru compozițiile florale, reluate de decoratorii francezi. Aceștia au adoptat altă paletă, lemn negru (abanos sau păr înegrit), baga și coșitor, ca în mobilele create în Franța de C.Bouffe. În sec. 18, numărul esențelor autohtone și exotice a crescut (nuc, cedru, măsline, arțar, abanos, palisandru etc.), adăugîndu-se și lamelle de corn, os, fideș (de creatori precum Riesener, Crescent, Oeben etc.). Motivele decorative au variat conform stilurilor, de la jocuri de fond (pătrate de șah, romburi etc.) și efecte de trompe l'oeil (cuburi văzute în perspectivă), la pictura în lemn, transpunînd tablouri (peisaje, scene istorice etc.). La sfîrșitul sec. 19, au fost imitate

mobilele vechi utilizîndu-se noile resurse ale tehnicii, ca mașinile inginerului Petitpass, metodele vopsirii lemnului pe loc, procedeele chimice de colaj și derulajul unor foi extrem de subțiri (0,15 mm) (fr. *marqueterie*, it. *larsia*, *cerfosa*, germ. *Marketerie*, *Einlegearbeit*, *Cerfosa*, *mosaik*, engl. *marquetry*). - de sticlă, sticlărie decorativă inventată de Emile Gallé (1846-1904), către 1887, inspirată de m. în lemn. Bucăți de sticlă de diferite forme și culori contrastante sînt introduse în masa sticlei, a cărei suprafață rămîne plată. Pieseile încrustate pot fi gravate sau sculptate, ceea ce conferă un plus de ornamentare obiectelor respective. C.R. și V.D.

MARIEBERG Manufactură suedeză de talanță și porțelan, situată în apropierea orașului Stockholm. Înființată în 1758-1759 și reconstruită, după un incendiu, în 1760, M. își începe activitatea în 1768. Fondatorul manufacturii, Johann Eberhard Ludwig Ehrenreich, apelează la specialiști de la Mennecy și Copenhaga pentru a iniția și fabricarea porțelanului, ceea ce s-a realizat în 1766, deși producția principală prin care se remarcă M. este talanța. Pieseile — vase globulare, supiere, platouri — au culori de o mare intensitate: verde smarald, roșu tare, negru, violet. Se folosește și tehnica picturii în camaleu. Producția cuprinde 3 perioade, numite, după conducătorii respectivi: 1. Ehrenreich (1760-1766), cînd predomină stilul rococo scandinav, iar nota caracteristică o reprezintă butoanele cape-

celor în formă de pește, crab sau pasăre; 2. Berthelin (1766-1789), cînd se împrumută elemente decorative din ceramica franceză (cupidonii, flori grațioase, motive imprimate prin transfer, în negru, roșu sau brun închis); 3. Sten (1789-1784), caracterizată prin producția de vase în stil clasic, platouri cu bordură ajurată, chinolieries și figurine care amintesc personajele din tablourile lui François Boucher. Mărci: E cu coroană deasupra (perioada Ehrenreich); B cu coroană deasupra (perioada Berthelin); Sten și dedesubt MB (de la Marie-Berg) (perioada Sten). V.D.

MARINĂ Pictură sau desen care reprezintă imagini dominate de largile deschideri ale mării, de lumea acvatică. Caracterizate prin linia orizontului marin, formatul acestor lucrări este un dreptunghi mai mult sau mai puțin alungit, dispus pe orizontală. (Standardizarea internațională a șasiurilor prevede o categorie specială, proporționată adecvat, numită „marină”). Genul este abordat de multe personalități marcante ale istoriei picturii: Claude Lorrain, Francesco Guardi, Canaletto, William Turner, John Constable, Claude Monet, Camille Pissarro, Raoul Dufy, Gheorghe Petrașcu etc. I.L.

MARJĂ Marginea, bordura plăcii de gravat, finisată după gravare, ca să nu taie hîrtia la imprimare (fr. *marge*, it. *margin*, germ. *Rand*, engl. *margin*). I.P.

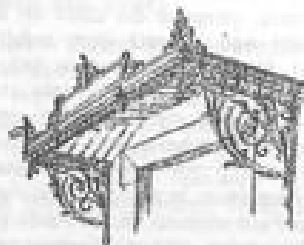
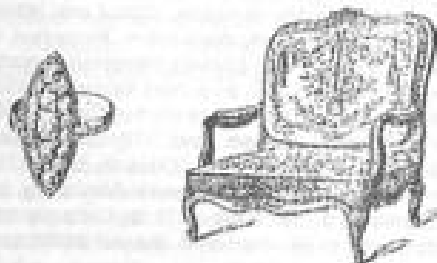
MARLI sau **MARLY** (fr.) Termen ce denumește marginea interioară a unei farfurii sau a unui platou din ceramică; poate fi bogat ornamentată (de exemplu falanța de Rouen din sec. 18, decorată cu motive de arabesc, de feronerie, dantelă etc.) sau subliniată de un filet colorat, adesea auriu. V.D.

MARMORAT în ceramică, aspect asemănător cu acela al marmurii sau al agatei, obținut prin introducerea în pastă a una sau două culori. Procedeu, cunoscut de olarii din Asia (piesele chinezești executate în epoca T'ang, 618-907, au o mare valoare artistică), a fost preluat de romani în sec. 1 și practicat mai tîrziu în Anglia (Fulham, sec. 17, Staffordshire, sfîrșitul sec. 18), în Franța (Orléans, sec. 17-18, Sarreguemines, sec. 18), în Suedia (Marieberg, sec. 18). Termenul se folosește și în legătura de carte (file cu tranșă m.) (fr. *marbré*, it. *marmorizzato*, germ. *marmoriert*, engl. *marbled*). V.D.

MARMURĂ 1. Rocă de formație metamorfică, dură, cristalină, compusă din calci ori dolomit și magneziu, albă sau colorată (roz, roșu, cenușiu, verde, negru). M. albă, cu granulație fină, căpătînd prin șlefuire un aspect strălucitor, este un material preferat din antichitate de sculptorii și arhitecți. În Grecia, din perioada arhaică este cunoscută m. de Pentelic, albă sau în nuanțe cenușii palide, extrasă din Muntele Pentelikon, în apropierea Atenei, folosită și în statuara Parthenonului. M. de Paros (insula din arhipelagul Cicladelor), albă, cu structura zaharoidă

lucioasă, este utilizată în construcții de temple și lucrări de sculptură. În Italia, m. de Carrara (în apropierea orașului Pisa din Toscana), cu granulație fină, compactă, albă translucidă, uneori în nuanțe crem, este renumită din antichitate până în zilele noastre. Un mare număr din operele lui Michelangelo sînt sculptate în acest material. În Franța, m. albă și alte varietăți colorate provin din Munți Pirinei. În Belgia se găsește m. neagră recunoscută pentru marea ei duritate. În țara noastră, m. translucidă, colorată, pentru lucrări statulare, se extrage în carierele din Transilvania (Alun, Luncani, Rușchița), la Moneasa și Vașcău, în Munți Apuseni (fr. *marbre*, it. *marmo*, germ. *Marmor*, engl. *marble*). — artificială, imitație de m. din stuc, albă sau divers colorată (fr. *marbre factice*, it. *scagliola*, finto *marmo*, germ. *künstlicher Marmor*, *Gipsmarmor*, *Stuckmarmor*, engl. *artificial marble*). 2. Material de umplutură de culoare albă, care, transformat în granule mărunte sau praf, se introduce în unele tencuieli de suprafață ale frescelor, cărora le conferă luminozitate și densitate. Îl găsim amestecat și în pastele uleioase ale unor artiști contemporani care urmăresc sporirea valorilor tactile ale suprafețelor pictate. (Din punct de vedere tehnic, amalgamul este incert ca durabilitate.) 3. Unul din numele vechi ale pietrei de frecat culorile. C.R. și L.L.

MARQUISE (fr.) 1. Inel creat în sec. 18 (stilul Ludovic XVI), format dintr-o verigă simplă, cu un ornament alungit, avînd în centru o piatră înconjurată de mici diamante încadrate în email negru sau de culoare foarte închisă, pentru a crea contraste de lumină și de umbră. 2. Fotoliu de dimensiuni mari, pentru două persoane. V. și *berjeră*. 3. Acoperiș din sticlă prins într-o armătură metalică și plasat deasupra intrării principale a unei case, pentru a proteja intrarea de intemperii. V.D.

MARSILIA Centru francez de faianță înființat în sec. 17 în urma descoperirii unor zăcăminte de argilă în apropierea orașului M. În 1750 existau zece ateliere de primă importanță care au activat pînă la începutul sec. 19. Piese executate la M. la sfîrșitul sec. 17 și începutul sec. 18 sînt influențate de producție manufacturilor Nevers, Moustiers și Rouen. La mijlocul sec. 18, ceramiștii marsliezi creează un decor original specific, foarte variat, adaptat formelor stilului rococo, axat pe marine, flori, fructe, păsări, cochilii, paști; gama de culori cuprinde nuanțe de verde, galben, albastru-peruză. Nota specifică a producției o constituie compoziția asimetrică ce acoperă întreaga suprafață a platourilor; bordura, care comportă uneori mici perforații, este bogat modelată cu ornamente în relief, subliniate cu aur, amintind de cele folosite în ortevrării. Paleta se compune din culori strălucitoare — roșu, galben, violet, verde. În sec. 19 se observă o tendință către o severitate mai clasică; se realizează piese cu motive de miniatură în tonuri de crem. Pe lângă faianță se produc și piese de porțelan într-un stil neoclasic foarte rafinat, cu un decor sobru, în camaieu subliniat cu aur. Mărci: la mijlocul sec. 18: inițialele sau monograma V.P. (Veuve Perrin); la sfîrșitul sec. 18 - începutul sec. 19: B (Antoine Bonnefoy); la sfîrșitul sec. 19: R (Gaspard Robert) și C.S. și floarea de crin (Honoré Savy). V.D.

MARSURI → culori de mars

MARTELARE (lat.) Distrugerea totală sau parțială a unei sculpturi prin lovitură de ciocan (fr. *marteler*, une sculpture, it. *martellare*, germ. *Hämmern*, engl. *to hammer*). C.R.

MARTIR, MARTIRĂ → mucenic, muceniță

MARTIRION (lat.) Capelă de plan circular sau pătrat, înconjurată de o cupolă, ridicată deasupra mormîntului unui mucenic sau pe locul unde acesta a suferit martiriul. Acest tip structural central a influențat ulterior concepția spațială a bisericilor mai dezvoltate de plan central. T.S.

MARTOR în gravură, semn zgîrnat pe marginea plăcii, în afara spațiului compozițional, în timpul gravării, cu scopul de a urmări procesul de erodare a plăcii de metal de către acid, raportînd timpul de atacare a plăcii la concentrația acidului (fr. *témoin*, germ. *Zeuge*). L.P.

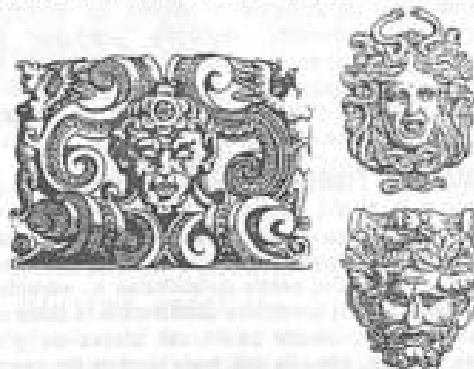
MARTYROLOGIUM ROMANUM (lat.) Listă a tuturor sfinților declarați ca atare de Biserica catolică, însoțită de relații scurte ale vieții și faptelor acestora, cu menționarea zilei praznicului, în funcție de care — cronologic, pe luni — este ordonată compoziția acestui tip de calendar (fr. *martyrologe*, it. *martyrologio*, germ. *Martyrologium*, engl. *martyrology*). Sinonim, în Biserica răsăriteană, *Menolog* și respectiv, *Mînel*. T.S.

MARUFLAJ Procedeu întrebunțat de pictori în scopul rigidizării și consolidării suporturilor destinate picturii (un suport subțire și flexibil este lipit deasupra altuia mai gros și mai rigid, cu ajutorul unui clei bun). Numele procedurii provine, prin extensie, de la un clei vechi, cu o compoziție imprecisă (fr. *maroufle*), astăzi abandonat. Pot fi maruflate pinza pe lemn, o pinză mai fină peste una mai groasă, o pinză pe carton, hîrtia pe lemn, hîrtia pe carton, hîrtia pe pinză, pinza pe tencuielă etc. Un astfel de suport combinat va avea o stabilitate mai mare decît a fiecărui material luat în parte, pufînd reține și menține mai bine straturile de materie colorată. M. se întrebunțează din antichitate (sarcofagele egiptene tiriz sînt pictate pe pinze maruflate pe lemn), din Evul Mediu ne-au parvenit multe asemenea panouri de lemn și multe icoane, iar Leonardo recomandă hîrtia marufată pe pinză. Rubens a pictat și pe suporturi marufate, la fel Van Dyck, Ingres, Rouault, Klee, Mondrian, Chagall, Utrillo, Braque etc. În pictura românească au lucrat pe suporturi de acest fel Nicolae Grigorescu, Alexandru Ciucurencu, Ion Tuculescu, Dumitru Ghiță, Corneliu Baba etc. L.L.

MASA ALTARULUI → altar, prestol

MASĂ Mobilă alcătuită dintr-o tăbăie orizontală pe suporturi (piciorare, plăci, capre etc.), servind pentru mîncare, scris, gătit, toaletă, lucru de mînă etc., dar și pentru reuniuni și tratative. Una din cele mai vechi mobile, a avut în decursul timpului dimensiuni și forme variate, după uz și stil; de la m. joasă pentru mîncare a grecilor și romanilor, la m. medievală, asamblată din plăci și capre, care se demonta după festin, lăsînd loc de dans, la m. Renașterii, masivă, pe plăci sculptate în lîră și la m. fragile rococo destinate corespondenței, brodatului etc. (fr. *table*, it. *tavola*, *mensa*, germ. *Tafel*, *Tisch*, engl. *table*). C.R. și A.N.

MASCARON Ornament pictat sau sculptat în relief, format dintr-un cap de om sau de animal, uneori reprezentat fantozist, adesea înconjurat de frunziș.

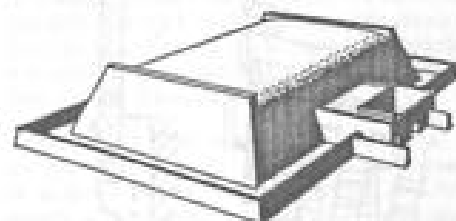
Folosit în arhitectură pe cheile de boltă, pe console, pe capitelluri, în centrul unui cartuș, pe uși sau pe panouri. M. este un element decorativ de bază;

cunoscut din antichitate, se întîlnește în stilul gotic, mai ales în sec. 14, și, începînd din Renaștere, atît în arhitectură, cît și în mobilier și ceramică (fr. *mascaron*, it. *mascherone*, germ. *Fratzensgesicht*, engl. *mascaron*). V.D.

MASCĂ 1. Chip fals realizat din materiale diverse (șesătură, carton, lemn, plastic etc.) folosit pentru a disimula identitatea celui care o poartă sau pentru a-i atribui o altă identitate, pentru a păstra identitatea unei persoane dispărute sau pentru a proteja chipul. Astfel putem distinge mai multe tipuri de m.: apotropaice, de teatru, rituale, funerare, de carnaval, deghizament, de protecție etc. 2. Mula în ipsos după chipul unei persoane în viață sau decedate. M. facială pe viu se obține prin ungerea obrazului cu un preparat gras, după care se introduc în nări două tuburi subțiri (pai, plastic) și se aplică un strat subțire de ipsos. După consolidare, această amprentă constituie tiparul după care se pot turna unul sau mai multe exemplare. M. mortuară, cunoscută din antichitate, practică de egipteni, greci, romani, pictată în culori naturale, uneori se acoperea cu foițe de aur. 3. Element decorativ realizat în relief sau pictură reprezentînd o figură umană sau animalieră. 4. În arhitectură, părți de construcție menite să ascundă un element de structură pentru a-i conferi valoare estetică (fr. *masque*, it. *maschera*, germ. *Maske*, *Larve*, engl. *mask*). C.R. și I.C.

MASICOT Culoare galben-aurie, ușor roză, întrebunțată încă din antichitate. Chimic, este un oxid de plumb cu structură amorfă, nereizistent la lumină, folosit uneori în secco, pentru siccativarea uleiurilor, în compoziția unor mordanți etc. Alte denumiri: galben (de plumb, *regel*), miniu galben, smalt galben, sulighen (fr. *massicot*, it. *massicotto*, germ. *Bleiglatte*). L.L.

MASTABA Monument funerar în Egiptul antic, avînd o suprastructură în formă de trunchi de piramidă și o structură subterană destinată păstrării

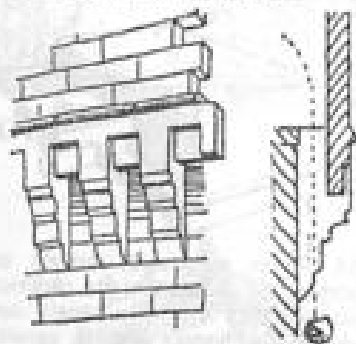
sarcofagului. Partea superioară, formată dintr-un miez de pămînt, cu un apereiaj de cărămidă sau piatră, avea pe latura vestică o capelă destinată cultului funerar. Cu timpul, această capelă este practică în interiorul structurii supraterrane fiind amenajate totodată coridoare de acces și alte încăperi destinate ofrandelor, decorate cu reliefuri sau picturi. Partea subterană consta dintr-una sau mai multe încăperi la care se făcea accesul printr-un

puț vertical ce era umplut cu o piatră după înhumare (fr. mastaba, germ. Bankgrab, engl. Egyptian bench-tomb). I.C.

MASTIC (gr. mastihē) 1. Rășină moale, provenind de la anumite arbuști care cresc în zona mediteraneană (pietrușcă lentiscus). Se prezintă granular, are o culoare gălbuie, este transparent, sticlos, apare ușor prăfuit în alb și se fixează dacă este strins între dinți; solubil la rece în esența de terebentină. Sortimentul cel mai bun este masticul de Chios (mastic în lacrimis). M. este una din rășinile mai cele mai folosite pentru prepararea vemiurilor superioare, prezintă încă din primele secole ale mileniului nostru în arta europeană. În erminile autohtone apare ca mastică, mastih, mastix, mastic de Chios. 2. Termen folosit rar, cu înțelesul de chir (fr. mastic, it. mastice, germ. Mastik, Kitt, engl. mastic). L.L.

MASTOS Cupă de băut în formă de sin, fără picior, care poate avea o poziție stabilă doar așezată cu gura în jos. V. ceramică greacă I.C.

MAȘICULI (fr.) În arhitectura fortificată, dispozitiv de apărare constând din rezaluri plasate spre partea superioară a zidurilor (îngroșări ale zidului, mici construcții adosare, de forme diferite), care au partea inferioară lăsată liberă pentru a permite apărătorilor să arunce lichide fierbinți (apă, smoală), bolovani sau lemne. Spre interior, ele comunică cu un drum de strață sau cu un pod fortificat. În funcție de loc și de epocă, forma și dimensiunile lor variază, succesiunea lor conferind adesea incintelor sau construcțiilor la care sînt amplasate și un caracter decorativ. Sînt foarte frecvente în Transilvania de Sud, la bisericile fortificate, la incinte și la turnuri întărite (Biertan, jud. Sibiu; Prejmer, jud. Brașov; Buzd, jud. Alba etc.) (fr. machicoulis, it. caditoia, piombatoia, germ. Maschikulis, Gussker, Gussloch, Pechnase, engl. machicolation). Sin. guri de pîcură. T.S.

MAT Fără luciu, lipsit de strălucire și transparență, tern. V. și matizare L.L.

MATERIALE DE UMPLUTURĂ Grupă de pulberi fine, albe sau în tonuri luminoase, inerte din

punct de vedere chimic, care sînt încorporate culorilor, în procesul lor de fabricație. Rolul lor nu se reduce la sporirea masei de culoare, ele îmbogățesc fizic și chimic respectivii pigmenți: creează pelicule mai viscoase, mai compacte, mai rezistente la frecările mecanice, la creșterea impermeabilității etc. Unele din aceste materii sînt folosite încă din antichitate: creta, ipsosul, barita, marmura; altele sînt mai noi: blanc fix, silicea, mica, talcul, azbestul, dolomita, silicatul de aluminiu, hidroxidul de aluminiu (numit alumină) etc. L.L.

MATERIALITATE Impresie de concretețe, de prezență materială a elementelor figurate într-o operă executată pe o suprafață plană. Sugerarea materiei din care sînt alcătuite elementele naturale reprezentate plastic (apă, piatră, lemn, carne, păr etc.) constituie una din problemele obișnuite ale picturii figurative tradiționale, depinzînd de iscusința sau de intenția fiecărui artist. M. este o trăsătură stilistică variabilă. Impresioniștii au procedat sistematic la „dematerializare”, topind parcă lucrurile în ansambluri eterice, colorate și luminoase, iar arta, abstractă, ca și o serie de orientări stilistice apărute în ultimele decenii, operează cu elemente expresive care exclud problemele de acest fel. Pe de altă parte, este de semnalat demersul multor artiști ai sec. 20, care, în dorința de a sporii varietatea tactică a suprafețelor pictate, introduc în pastele picturale, sau juxtaupun, „insule” alcătuite din nisipuri colorate, praf de marmură, ipsos, „mediumuri de îngroșare”, hirtii, fragmente textile, cule, stori etc., ceea ce sporește implicit senzația de m. L.L.

MATERIE PICTURALĂ 1. Masă pigmentară, lichidă sau viscoasă, compusă din pigmenți, aglutinant, diluant și, eventual, unele adasuri. 2. Pelicula de grosime variabilă, alcătuită din unul sau mai multe straturi solidificate de culoare (pigmenți aglutinați cu ulei, cu ou, ceară etc.), care poate include eventuale straturi de verni sau de alte materii. Calitățile și durabilitatea ei depind de puritatea materiei componente, metodele judicioase de execuție, adeziunea la suport, protecția finală, un microclimat favorabil conservării îndelungate etc. Sin. pastă picturală, strat pictural (fr. pâte, it. impasto, germ. fetter Farbauftrag, engl. thick paint). L.L.

MATERII FIBROASE Materii specifice care se introduc în stratul de frescă. Constituind veritabile „armături”, m.f. au un rol important în execuția frescei (menținînd umezeala prelungesc timpul de execuție a picturii) și mai ales pentru durabilitatea ei, mărindu-i rezistența față de umiditatea atmosferică. În decursul vremii au fost folosite paie sau pielea de grâu, ovăz, mei etc., părul de vită, firele lungi de fin, uneori frunzele uscate, puzderile de in și de cîneapă, clișii. Acestea erau tăiate mărunt și amestecate bine cu varul, nisipul etc., apoi tencuiala era aplicată pe zid. În diverse perioade au fost introduse m.f. în ambele

straturi de frescă (subiacent și exterior), dar pentru întonaco s-au întrebunțat exclusiv clișii de in și de cîneapă. V. și frescă L.L.

MATIZARE Fenomen prin care suprafața unei picturi în ulei devine mată (lipsită de luciu, ternă, întunecată). De obicei m. nu se produce omogen, ci în „insule”, mai mici sau mai mari. M. este previzibilă atunci cînd se pictează peste grunduri absorbante cu culori degresate sau diluate exclusiv cu esență, dar se produce și în urma aplicării unui strat proaspăt de culoare în ulei peste un strat insuficient uscat. Neîntîlnind vorba despre o alterare chimică a picturii, m. pot fi ușor îndepărtate prin umplerea interstițiilor amintite cu ajutorul verniului de retuș diluat cu esență și aplicat în strat subțire (fr. ambu, it. prosciugato, germ. Einschlagen, Mattwerden, engl. bloched, drunk in). L.L.

MATOAR Instrument avînd forma unei mici măciuci dințate, folosit în gravura în poințilă, pentru varianta denumită manieră în creion (fr. matoir, germ. Matbunzen, engl. macehead). I.P.

MATRONEUM → gineceu

MAUSOLEU La origine monument funerar destinat regelui Mausolos al Cariei (sec. 4 î.H.), început în timpul vieții acestuia. Considerat una dintre cele șapte minuni ale lumii, acest somptuos edificiu era bogat decorat cu reliefuli colorate și statui. Ulterior, prin extensie, orice monument funerar de proporții grandioase, adăpostind rămășițele pămîntești ale unuia sau ale mai multor personaje importante, ori ale unor eroi, avînd și rol comemorativ. De plan central, circular, pătrat sau poligonal, cu o structură subterană compartimentată în mai multe încăperi, pentru morminte, m. poate avea aspect de casă sau de templu (fr. mausolée, it. mausoleo, germ. Mausoleum, engl. mausoleum). I.C. și T.S.

MAVRĂ Denumirea sub care apare în erminile autohtone un verde închis obținut din amestecul fizic al unui pămînt verde cu negru. Alte denumiri: m. amestecat; m. închis. L.L.

MAVRO → cernelă; - oxi → oxlu; - subțire → chinoros L.L.

MĂCINAREA CULORILOR Operație uzuală în vechile ateliere artistice. Se realiza fie pe lespede, fie în mojară de piatră, metalice sau de lemn. Se măcinau pigmenți și alte materiale (rășini, sulf etc.). V. frecarea culorilor și piatră de frecat culorile L.L.

MĂIESTRIE, PROBĂ DE - În sistemul artizanat medieval, operă de artă, care trebuia să îndeplinească anumite condiții specificate în statutele de breasă, realizată de o călă la sfîrșitul perioadei de deslăvirare a meșteșugului său în unul sau în mai multe ateliere specializate, cunoscute în epocă, operă care îi permitea acestuia să accedă la poziția de meșter. T.S.

MĂNUȘI LITURGICE SAU PONTIFICALE În cultul catolic, mănuși din mătase, brodate, purtate de episcopi și cardinali la anumite ceremonii, ca însemn al rangului lor. Îeșite din uz, ele apar frecvent în reprezentările pictate (fr. gants liturgiques sau p. pontificaux, it. guanti pontificali, germ. Pontifikalhandschuhe, Bischofshandschuhe, engl. episcopal, pontifical gloves). T.S.

MĂRGEAN Substanță calcareoasă (duritate 3,5-4, greutate specifică 2,6-2,7), de culoare roșie, roz, albă, uneori brună, cu aspect de arbust cu ramuri de diferite dimensiuni, produsă de mici animale marine care trăiesc în colonii în zonele calde ale mărilor și oceanelor. Poate fi lustruit și sculptat. Se folosește la confecționarea obiectelor de artă decorativă și a bijuteriilor. Cunoscut în Asia și în Europa din cele mai vechi timpuri. Se întîlnește frecvent în arta decorativă bizantină; în secolele 17-18 a avut o mare răspîndire în toată Europa. Sin. corai (fr. corail, it. corallo, germ. Koralle, engl. coral). V.D.

MĂTASE Fibră naturală foarte fină, strălucitoare, rezistentă, produsă de omida dudului (bombyx mori). Îeșături de m. au fost lucrate cu circa 3 000 ani î.H., în China, de unde s-a răspîndit în toată Asia și apoi în Europa, prin așa-numitul „drum al mătăii”. În sec. 6, doi călugări iranieni ascund ouă de vierme de mătase în tolgurile lor și le aduc la Constantinopol, unde se întîlnează primul atelier de țesut m. Ateliere foarte active se dezvoltă ulterior în Spania (Grenada, Sevilla, Valencia, Toledo), în Italia (Luca, Genova, Florența, Bologna), în Franța (Lyon, Marsilia, Nîmes, Tours, Montpellier), astfel că, după sec. 16, m. nu se mai importă din Extremul-Orient. Apogeeul industriei m. se atingează în sec. 17-18. Îeșăturile de m. sînt clasate după modul de încrucișare a firelor (tafta, serj, satin), cu diferite variații, după motive (care permit o datare aproximativă a epocii de țesere) etc. La sfîrșitul sec. 19 se obține m. artificială, cu aspect asemănător m. naturale, prin metode chimice, din fire de bumbac sau de celuloză. Îeșăturile de m. naturală sau artificială pot fi brodate, pictate sau țesute cu fire metalice și servesc la confecționarea îmbrăcămîntii, a draperiilor și la tapitarea pieselor de mobilier (fr. soie, it. seta, germ. Seide, engl. silk). V.D.

MEANDRU Motiv continuu, uneori în relief, format din linii încrucișate sau frînte, care se intersectează în unghiuri drepte. Frecvent folosit în arhitectura greacă și neoclasică, la decorarea plăfoanelor și a fațadelor, și în artele decorative. Termenul derivă de la numele fluviului sinuos din Frigia. Sin. grecque (fr. méandre, it. meandro, germ. Mäander, engl. Greek key pattern, fret, meanders). V.D.

MEDALIE Disc, în genere de dimensiuni reduse, realizat din diferite metale (bronz, argint, aur etc.), conform tehnicilor monetare, avînd caracter decorativ sau comemorativ legat de persoane sau anumite evenimente. Cele mai vechi exemplare se încadrează

antichități greco-romane. Din epoca Renașterii italiene (sec. 15) sînt cunoscute un număr de m. turnate în bronz, creații ale pictorului padovan Pisanello. De-a lungul timpului și în prezent, sfera tematică reflectă o mare diversitate de figuri și activități umane (fr. médaillon, it. medaglia, germ. Schäumünze, engl. medal). C.R.

MEDALION 1. Figură geometrică circulară, ovală, elipsoidă, uneori polilobă, pictată, sculptată, gravată etc., delimitată de un cadru propriu, colorat diferit față de fond sau reliefat, închizînd o imagine sacră sau profană (personaj, scenă, simbol). În pictura murală a bisericilor, apar fie într-o succesiune verticală ori în trize, fie în compoziții pe registre multiple (alternînd cu alte tipuri de compoziții), unite între ele prin vrejuri cu flori, meandre etc. Uneori sugerează ideea de icoană, avînd figurată și o coardă de care ar fi așezate și cuiul de care sînt prinse (fr. médaillon, it. cîrpeo, germ. Rundbild, Scheibe, engl. roundel). 2. Motiv decorativ folosit în arhitectură și ebanisterie, înscris într-un cartuș oval sau eliptic, avînd aceeași formă ca și aceasta. Frecvent înfățișat în Renaștere și în sec. 18, mai ales în Franța și în Anglia. 3. Medalie de dimensiuni mari. 4. Pendentiv, asemănător inițial cu o medalie, confecționat din diferite materiale și avînd diferite forme: conține un portret sau un obiect de amintire. Se poartă atînat la gît cu o panglică sau cu un lanț. Foarte răspîndit în toată Europa în sec. 18 (fr. médaillon, it. medaglione, germ. Medaillon, Rundbild, engl. medallion). T.S. și V.D.

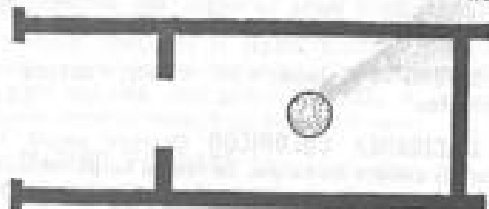
MEDICALĂ, GRAVURĂ — Începînd din sec. 16, stampă — de obicei xilogravură — destinată medicilor și studenților, înfățișînd anatomia corpului uman (ecorșeuri, schelete), anatomia creierului și a altor organe. Folosită pînă în sec. 19, g.m. și-a găsit utilizare și în cercurile artistice, atît ca obiect de studiu anatomic pentru pictori, cît și în desenul fiziognomic ori în caricatură. Artiștii de seamă au lucrat g.m. (Hans Baldung Grien, care prin nota expresivă dușă pînă la fantastic, a imprimat g.m. un caracter cu totul original) (fr. gravure médicale, germ. medizinischer Stich, engl. medical engraving). A.P.

MEDICI, PORTELAN — Porțelan artificial din pastă moale — obținută dintr-un amestec de argilă albă, foarte fină, derivați ai silicului, sticlă și cristal de rocă — fabricat la Florența, unde, în sec. 16, sub patronajul lui Francesco de Medici s-a făcut prima tentativă de producere a unui porțelan european (compoziția porțelanului chinezesc nefiind cunoscută în Europa). Încercările nu au depășit stadiul experimental și se pare că producția a încetat la începutul sec. 17. Formele pieselor sînt europene; decorul, de culoare albastră, acoperit cu o glazură stăvîlă transparentă, se inspiră din cel oriental (mai ales din falanța de la Iznik, Anatolia) sau din cel chinezesc. Piese din p.m. sînt extrem de rare și prezintă o mare valoare artistică și documentară. V.D.

MEDIUM 1. → Iant, aglutinant. 2. Preparat special care se amestecă pe paletă cu culorile de ulei (după stoarcerea lor din tuburi), în scopul creșterii unor facilități de execuție și pentru buna lor conservare. După ce este larg utilizat în sec. 17 și puțin sau deloc în următoarele două sec., în vremea noastră se vorbește despre o a doua sa epocă de înflorire. Preparatul permite pictorului să revină peste straturi semiproaspete sau proaspete, adică să realizeze o performanță ce pare imposibilă în tehnica picturii în ulei. (Acest amestec i-a permis lui Rubens să execute într-o singură zi Chermesa, iar lui Van Dyck să execute portrete într-o jumătate de oră.) În sec. 20 au fost fabricate nenumărate m. (unele discutabile). Dintre cele mai de prestigiu fac parte: ~ venețian și ~ flamand. Unele m. sînt preparate de pictor în propriul atelier (variantele care gelatinează pe paletă fiind cele care permit lucrul „pe proaspăt”) (fr. médium, it. dissolvente, veicolo, germ. Bindemittel, Malbindemittel, engl. medium, binding material). L.L.

MEGALIT Monument preistoric constituit dintr-unul sau mai multe blocuri uriașe de piatră brută descoperite în număr mare pe litoralul atlantic vest-european. În funcție de dispunerea lor m. pot fi izolați (menhir), plasați pe un traseu circular (cromlech) sau linear (alinamente), sau asamblați (dolmen, cist, trilit). De mari dimensiuni aceste blocuri erau așezate într-o poziție verticală cu baza îngropată în pământ atribuindu-li-se un rol funerar sau de cult. I.C.

MEGARON Termen ce în greaca homerică desemna partea principală a casei sau casa în ansamblul ei. În arhitectura minoică, locuința formea dintr-o încăpăre rectangulară, precedată de un vestibul, lipsită de zid de fațadă. În centrul încăperii era plasată o vatră deschisă, servind atît la prepararea hranei, cît și la oficierea cultului. Această vatră era încadrată de patru coloane ce susțineau o lanternă deasupra. Uneori, după vestibul se interpune o anticameră, iar intrarea în vestibul putea fi marcată de coloane. I.C.

MEISSEN Prima manufactură de porțelan dur din Europa, întemeiată, în 1708, de Johann Friedrich Böttger (1682-1719), care era în serviciul electorului Saxoniei, August cel Puternic. M. se bucură de un renume mondial între 1710 și 1756, anul izbucnirii Războiului de șapte ani. În 1708, se produc aici piese din talanță, în 1709, din gresie roșie, iar după 1713, din porțelan. Activitatea manufacturii M., după

personalitățile care au condus-o, cuprinde următoarele perioade: cea a lui Böttger (1710-1719), cînd se execută piese din falanță, gresie roșie și porțelan alb; cea a lui Christian Friedrich Höroldt (1720-1731), caracterizată prin decor oriental, chinezesc și japonez; cea dintre 1731-1785, cînd, alături de și după Höroldt, un rol de seamă îl are sculptorul Johann Joachim Kändler, care creează figurine inspirate din Commedia dell'Arte (arlecini, colombine), personaje simbolizînd vicii și virtuți sau reprezentînd păsări și animale ori grupuri alegorice sau satirice în stil rococo, pe atunci foarte la modă; perioada lui Camillo Marcolini (1774-1814), cînd se produc statuete și grupuri în porțelan dur și biscuit. După 1814, se adoptă stilul Biedermeier. Sfîrșitul sec. 19 marchează o perioadă de declin pentru M. (piesele produse imită pe cele din sec. precedent, iar execuția lor este mai greoaie). M. funcționează și în prezent ca manufactură de stat. În Franța, porțelanul M. poartă numele impropriu de porțelan de Saxa, iar în Anglia, de Dresda. Mărci: pînă în 1724 inițialele K.P.M. (Königliche Porzellan-Manufaktur); din 1724 apare marca specifică: două săbii albastre încrucișate; între 1763 și 1774, între garda săbilor apare un punct (Punktzelt); în perioada 1774-1814, între garda săbilor, o stea (Sternzeit). V.D.

MELINUM Alb de cretă folosit în Roma antică, adus din insula Melos. Sin. cretă de Melos. V. și cretă. L.L.

MELOZI Autori de imnuri sacre, sanctificați, reprezentați în Biserica fălăreană pe pendentivi sau în zonele din jurul imaginii centrale a Fecioarei figurate pe bolta pronaosului. De regulă sînt reprezentați: Ioan Damaschinul, Iosif, Cosma, Romanos. T.S.

MEMBRANA Culoare de fond — corespunzînd, se pare, proplasmelor — amintită de autori medievali, compusă prin amestec fizic de sinopia, ocru și alb. L.L.

MEMENTO MORI (lat.) Temă iconografică specifică goșcului tirziu, Renașterii, manierismului și mai ales barocului, reprezentînd o compoziție alcătuită din obiecte menite să amintească omului sfîrșitul implacabil și inutilitatea celor trecătoare: un craniu, o carte a vieții, o oglindă etc. Sin. vanitas (fr. vanité, it. vanità, germ. Vanitas, engl. vanity). T.S.

MENESC (MENESCH) Culoare medievală neidentificată, pomenită de Teofil (sec. 11-12). Se presupune a fi lacul de garanță. L.L.

MENGHINĂ În gravură, dispozitiv de prindere a plăcii de metal pentru operațiile necesare procesului de gravare. M. este alcătuită pe principiul cleștelui, cu două făci late și un sistem de blocare și fixare a minereilor (fr. étai, it. morsa, germ. Schraubstock, engl. vice). I.P.

MENHIR Monument megalitic plasat într-o poziție verticală cu baza îngropată în sol. Se presupune că ar fi avut o destinație funerară sau comemorativă. Identificate în număr mare în vestul Franței și Angliei, m. se întîlnesc și în Africa și Asia (fr., it., germ., engl. menhir). V. și statuile. I.C.

MENNECY-VILLEROY Manufactură franceză de ceramică întemeiată în 1734 la Paris, sub patronajul ducelui de Villeroy, transferată în 1748 la Mennecy, apoi în 1773 la Bourg-la-Reine; funcționează pînă în 1808. La început se execută piese de talanță de culoare crem, cu forme simple și elegante; mai tirziu, producția se inspiră din arta extrem-orientală, iar în epoca de maximă dezvoltare se resimte influența manufacturilor Vincennes, Meissen, Chantilly. Aplicațiile florale, ghirlandele și frunzișul care decorează baza toartei vaselor constituie trăsături specifice manufacturii M-V. Coloritul: albastru intens, galben și o nuanță de roz caracteristică. Perioada de înflorire se situează între 1760, cînd predomină producția de statuete, vase de diferite forme, minere de cuțite și de bastoane, bomboniere, tabachere etc. După 1765 se execută și servicii de masă cu decor floral policrom. Producția celor trei manufacturi nu prezintă trăsături individualizate. Mărci: D.V. (ducatul sau ducele de Villeroy); B.R. (Bourg-la-Reine). V.D.

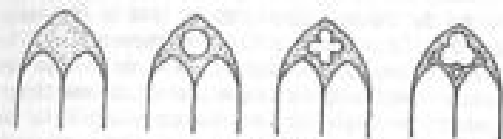
MENORAH Candelabru ritual evreiesc cu șapte brațe devenit simbol al credinței iudaice. I.C.

MENTIUNE Precizare scrisă cu creionul pe fiecare exemplar gravat, pentru identificarea stadiului și tirajului. M. se face de către artistul gravor sub imagine, în partea stîngă. Cînd tirajul este limitat, prima citră a m. reprezintă numărul de ordine al fiecărui exemplar, sub care, separată printr-o bară, se află cifra care reprezintă numărul total al exemplarelor tirajului. De asemenea, în cazul în care au existat mai multe faze de stadiu, acest lucru se menționează printr-o citră romană plasată înaintea numărului de ordine al exemplarului. Astfel, în partea stîngă va apărea m.: II/5/10 (exemplarul 5 dintr-un tiraj de 10 exemplare în stadiu doi) (fr. mention, germ. Bezeichnung). A.P.

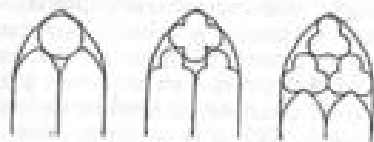
MENOLOG Ciclu iconografic ortodox foarte amplu, pictat, cuprinzînd ilustrarea fiecăreia dintre zilele anului bisericesc răsăritean, într-o succesiune care începe cu data de 1 septembrie. Sînt reprezentate faptele sfinților principali comemorați într-o zi și sărbătorile fixe. Unul dintre cele mai celebre a fost pictat pe un manuscris la porunca împăratului Vasile I Macedoneanul (spre anul 1000) și se păstrează în biblioteca Vaticanului. Este frecvent în pictura murală a bisericilor de minăstire. Cel mai vechi păstrat în țara noastră se află în pronaosul bisericii Minăstirii Cozia, jud. Vîlcea (sfîrșitul sec. 14). În Moldova se conservă ample m. în bisericile minăstirilor Dobrovăț, Moldovița, Voroneț, Sucevița (fr. Ménologe, it.

Mencologia, germ. *Menologium*, engl. *Mencology*) Sin. *sinaxar*. T.S.

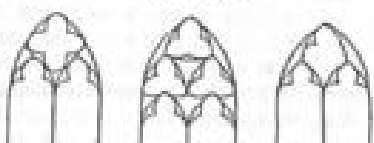
MENOU Baghetă de piatră profilată care desparte pe verticală (uneori și pe orizontală) în două-trei sau în mai multe cimpuri golul unei ferestre gotice sau de Renaștere (fr. *meneau*, it. *ritto*, *tramezzo*, germ. *Fensterkreuz*, *Pfosten*, *Kreuzstab*, engl. *mullion* (vertical), *transom* (orizontal)). T.S.

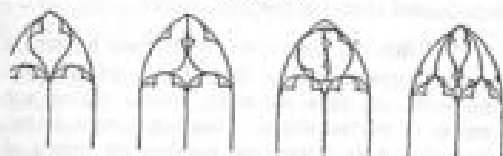
1180 - 1230

1230 - 1300

1300 - 1400

după 1400

MENSA → altar

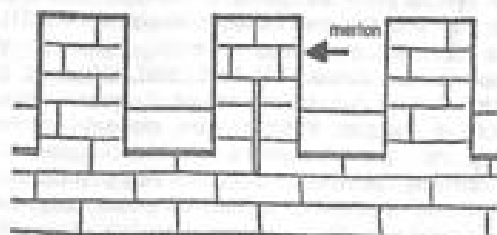
MENU În grafică, desene sau gravuri ilustrând, începând din sec. 18, listele de bucate oferite la mese festive. La mijlocul sec. 20, unele companii de avioane — de exemplu Air France — sau mari hoteluri internaționale au reluat folosirea unor astfel de liste de m. ilustrate de artiști de seamă, cum ar fi H. Hartung, M. Chagall ș.a. A.P.

MÉPLAT (fr.) Basorelieu plat, în care trecerea de la suprafața suportului de bază la diferitele planuri intermediare apare puțin accentuată (fr. *méplat*, it. *schacciato*, *stacciato*, germ. *Flachrelief*, engl. *flattened relief*). C.R.

MERCADMIU Roșu din familia cadmiilor, apărut în anul 1956. În acest pigment sulfu-seleniurile au fost înlocuite cu mercur, mai accesibil. V. și roșu de cadmiu L.L.

MERLON În arhitectura fortificată, partea plină a unui parapet, delimitată de golurile a două creneluri

(fr. *merlon*, it. *merlone*, *bacchetto*, germ. *Mauerzacke*, engl. *merlon*, *clope stone*). T.S.

MERZ Ramură a dadaismului berlinez personificată de Kurt Schwitters. Termenul, creat de pictor în 1919, este luat din partea finală a cuvântului german *Kommerz*, are o conotație zeflemistă și este aplicat unor mici tablouri colaj alcătuite din felurite deșeurile ale bunurilor de consum și alte obiecte mărunte obișnuite. Coerența compozițională, finețea lucrului artizanal și armonia coloristică a imaginilor din seriile M. contrastează cu teoretizarea polemică a semnificației lor. A.P.

MESIANICI → profeți

MEȘTER În sistemul artizanal medieval, persoană care a parcurs toate treptele desăvîririi meseriei și care, în urma unei probe de măiestrie, dobîndește dreptul de a avea un atelier propriu cu ucenici și calfe, și este acceptat ca membru în breasla respectivă, ale cărei statute se obligă să le respecte (fr. *maître*, it. *maestro*, germ. *Meister*, engl. *master*). T.S.

METAFORĂ Termen mult folosit în critica de artă, cu un înțeles care greșit este suprapus celui de simbol. M. nu este — ca simbolul ori alegoria — un semn, ci o stare poetică de substituție ori amplificare a elementelor cuprinse într-o imagine vizuală, cu efect de potențare a caracterului emoțional. În arta plastică funcția metaforică a imaginii este, de cele mai multe ori, nedeliberată, involuntară (fr. *métaphore*, it. *metafora*, germ. *Metaphor*, engl. *metaphor*). A.P.

METAL Suport rigid al picturii. Cel mai nobil m., aurul, aplicat peste fonduri pictate sau nu, se folosește din antichitate și pînă în zilele noastre. Plăcile de cupru au încercat să-l înlocuiască, fără succes (se dilată și coadesc). Au mai fost folosite plăcile de fier, zinc, aluminiu etc. L.L.

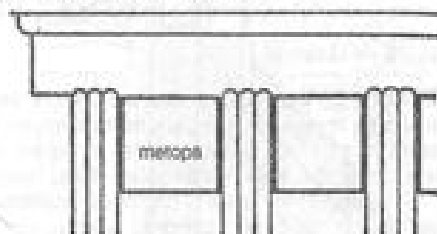
METAL, GRAVURĂ ÎN RELIEF PE — Tehnică de gravare asemănătoare xilogravurii, cu care poate fi adesea confundată, deosebirea cea mai leasă de observat constînd în aspectul ușor deformat sau dințat al marginilor imaginii gravate. G.I.r.p.m. a fost folosită în special în arta cărții medievale și, din Renaștere, pentru inițiale, viniete, ornamentarea cărții

rare, de lux, caz în care suportul de metal era din aur (fr. *gravure en relief sur métal*, germ. *Metallschnitt*, engl. *metal-cut*). A.P.

METEREZ 1. Fereastră de tragere situată la partea superioară a zidurilor unei clădiri sau ale unei incinte întărite (fr. *meurtrière*, it. *balestriera*, germ. *Schießscharte*, engl. *loop-hole*). 2. → crenel T.S.

METOH Tip de așezămînt filială a unei mînăstiri (sau episcopii) aflată la o oarecare distanță față de aceasta, uneori chiar în altă țară, destinată administrării bunurilor mobile și imobiliare ale mînăstirii în locul respectiv, servind și ca loc de adăpost pentru reprezentanții acesteia. De regulă, alături de o clădire de locuit, există și o biserică sau o capelă. Denumirea a fost purtată în sec. 16-19 și de marile mînăstiri românești închinată, pînă în 1864, unor așezăminte religioase de la Muntele Athos, Ierusalim, Alexandria sau Antiohia. T.S.

METOPĂ Placă de piatră sau teracotă de formă rectangulară, care în alternanță cu triglifa formează friza ordinului doric, avînd de obicei o decorație în relief sau pictată. V. ordine L.C.

MEZANIN Nivel intermediar mai scund, de locuit sau destinat altor activități (birouri, comerț etc.), situat între parterul și primul etaj al unei clădiri (fr. *mezzanine*, it. *mezzanino*, germ. *Zwischenstock*, engl. *mezzanine*, *intermediate story*). T.S.

MEZZO-FRESCO (it.) Denumire, considerată astăzi ambiguă și eronată, a unui procedeu tehnic mural în care pictura se începe în frescă și se termină în secco (peste tencuiala uscată). Modificarea procedurii inițiale nu provine, de regulă, dintr-o singură profesională, ci corespunde intenției picturii, ca și unor determinări de ordin tehnic: unele culori nu suportă contactul cu varul, peretele se pregătește pentru surire etc. L.L.

MEZZORELIEF → relief

MEZZO-TINTO → manieră neagră

MIARE → miere de albine

MICI MAESTRI Expresie folosită pentru desemnarea unor artiști care — fără a fi creatori de prim ordin, șefi de școală etc. — contribuie în mod

determinant, prin opera lor, la crearea și afirmarea culturilor naționale. L.L.

MICROCLIMAT (fr.) Ansamblul condițiilor climatice care caracterizează ambianța imediată a unei opere de artă, obiect arheologic sau de interes istoric, etnografic etc. Crearea m. artificial constant — în muzee și colecții — este una din condițiile principale ale bunei conservări. Normele actuale prevăd necesitatea asigurării temperaturii de cca 18 grade C (ceva mai scăzute iarna, puțin mai ridicate vara), asociată cu umiditatea relativă de 50-60% și cu o lumină care măsoară maximum 150 lucruri pentru picturile în ulei sau tempera, și numai 50 lucruri pentru acuarele, manuscrise, tapiserii; este necesar, de asemenea, controlul permanent și regenerarea aerului prin instalații speciale, se cer evitați curenții de aer, praful etc. L.L.

MICROFOTOGRAFIE Fotografie executată la microscop cu ocazia examenului științific al operei. M. prilejuiește analiza detaliilor intime de compoziție și structură a pastei, a pinzei sau a altor elemente care alcătuiesc opera de artă. L.L.

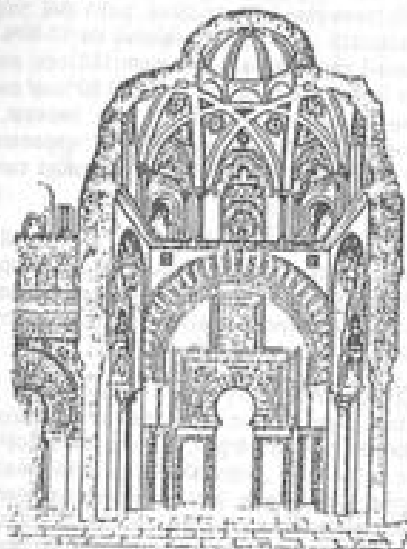
MICROORGANISME Serie numeroasă de dăunători care produc degradarea obiectelor, a operelor de artă, a cărților, a unor construcții etc. Numite în general „mușegaiuri”, ele proliferază în ambianțe calde, umede, întunecoase și puțin aerisite. La o temperatură mai mare de cca 25-30 grade C și la o umiditate relativă ce depășește 70%, se dezvoltă un mare număr de bacterii și criptogame parazite (ciuperci inferioare, mușchi, licheni, alge etc.). Ele atacă țesăturile — în special inul și cînepa, mai puțin bumbacul și lula, iar cel mai puțin textilele sintetice —, hîrtia (stăpela, manuscrisele, cărțile), pergamentul, pielea, lemnul; una din cele mai dăunătoare și greu de combătut specii care se dezvoltă pe lemnul prelucrat este *merulius lacrymans*, numit „buretele de casă”, (iar în antichitate, Jepra casei), care atacă și hîrtia, sticlele etc. Sînt atacate suporturile de natură organică ale picturii, dar și fresca sau lucrări de altă natură. Apariția m. poate fi prevenită prin păstrarea unui microclimat salubru, în unele cazuri prin pulverizări sau fumigații. L.L.

MIELUL LUI DUMNEZEU → mielul mistic

MIELUL MISTIC În iconografia paleocreștină, bizantină timpurie și catolică, simbol al lui Iisus Hristos care și-a dat viața pentru răscumpărarea păcatelor omenirii. Este reprezentat sub forma unui miel alb care susține un stîndard cu o cruce (simbolul jertfei) sau cu inițialele lui Hristos: JHR̄. În acest din urmă caz se confundă adesea cu Mielul Pascal (fr. *Agnneau mystique*, it. *Agnello mistic*, germ. *Das Lamm Gottes*, engl. *The Holy Lamb*). Sin. *Agnus Dei*. T.S.

MIERE DE ALBINE Produs natural folosit în unele grunduri ca plastifiant, pentru unele sortimente de acuarele ca sânt și ca adăos pasager în operațiile artistice de transformare a foliilor de aur în pulbere (după unele erminii) etc. Altă denumire veche: *miere*. L.L.

MIHRAB Într-o moschee, nișa decorată indicând direcția către Mecca, în funcție de care este organizat spațiul interior. I.C.

MILCHGLAS (germ.) Sticlă de culoare albă lăptoasă, opacizată prin adăos de oxid de staniu. Cunoscută în antichitate, tehnica de fabricare a m. este redescoperită în sec. 18 de sticlarii venețieni; către mijlocul sec. 17, atelierele engleze și cele germane realizează mari producții de piese din m., decorate prin emailare cu scene pitorești, motive florale și păsări. În Franța (în orașul Orléans) se fabrică la sfârșitul sec. 18 pahare cu devize bahice; în sec. 19, procedeul este ameliorat, obținându-se o sticlă opacă, cunoscută sub denumirea de opalină. M. a fost folosit în Europa ca înlocuitor al porțelanului chinezesc (fr. *opaline*, it. *opalino*, germ. *Milchglas*, engl. *opal-glass*). V.D.

MILITARI, SFINȚI - Mucenici din primele timpuri ale creștinismului, în genere soldați și ofițeri romani care au fost uciși pentru aderarea la creștinism. De regulă, sînt îmbrăcați în armuri romane, cu scuturi, spade, coifuri și sulțe. În bisericele ortodoxe, reprezentările lor alcătuiesc un întreg ciclu iconografic plasat în partea inferioară a zidurilor naosului (absidele laterale sau respectiv pereții de nord și de sud). Uneori, sînt reprezentați călări: în unele picturi occidentale sau influențate de apus, sau în pictura murală interioară (Dobrovăț, jud. Iași, 1530)

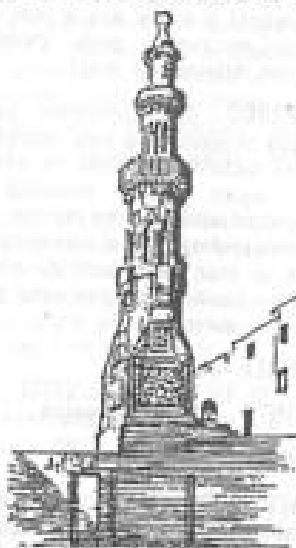
sau exterioră din Moldova (Humer, Moldovița). Mai rar apar figurați ca șezînd pe tron (fr. *Saints guerriers*, germ. *die Kriegerischen Martyrer*, *die ritterlichen Heiligen*, engl. *military saints*, *warrior saints*). T.S.

MILLEFIORI (it.) Sticlărie venețiană cu aspect de mozaic, constituită din lamele de sticlă care formează un motiv floral. Se obține prin tăierea unui fascicul de baghete de sticlă colorată, care se toarnă apoi într-o sticlă incoloră, obținându-se un decor policrom asemănător unei pajiști presărate cu flori. Procedeul, cunoscut în antichitate de egipteni (1500 î.H.), dezvoltat de romani (în sec. 1-2 d.H.), este folosit pe scară largă de sticlarii venețieni în sec. 16, iar în sec. 18 se răspîndește în Silezia și în alte centre din Europa Centrală. Tehnica romană diferă de cea venețiană prin faptul că se folosea sticlă opacă sau translucidă, pe cînd sticlarii de la Murano (Veneția) incorporau motivele colorate în sticlă incoloră. În Franța, procedeul atinge un nivel de mare rafinament în sec. 19, cînd se execută la Baccarat, Saint-Louis și Cligny o mare varietate de piese de artă decorativă. V.D.

MILLE-FLEURS (fr.) Tip de verdură, specifică sec. 15, în care tot fondul era presărat cu flori mici. V.D.

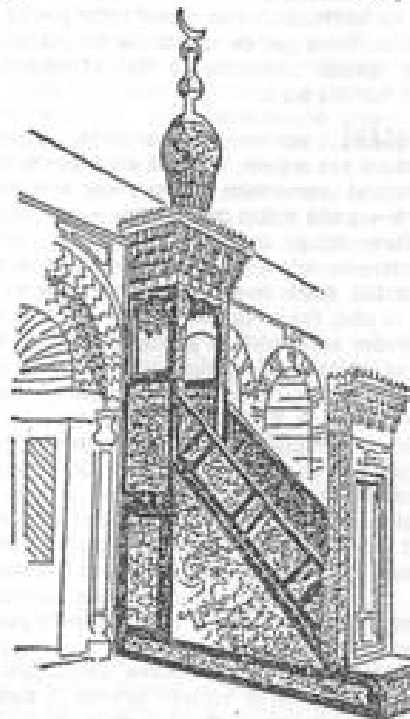
MILLOS → cinabru

MINARET Turn înalt alăturat unei moschei de unde muzicînul face chemarea la rugăciune de cinci ori pe zi. Absent la cele mai vechi moschei m. apare din motive rituale. De plan rectangular (Siria, nordul Africii și Spania), în spirală (în timpul califatului abbasid în Irak și Egipt), cilindric, subțire, cu un balcon în partea superioară (la persani și turcii selgiukizi), la care se adaugă un acoperiș conic (la turcii otomani), m. este adesea bogat decorat. I.C.

MINĂU DE CHINOVAR Roșu deschis utilizat de vechii freschiști români, compus din cinabru și alb de var. Sin. *minău deschis*. L.L.

MINBAR Tip de amvon înalt adosat zidului, plasat în moschee în dreapta mihrabului, de unde imamul citește versete din Coran în zilele de vineri sau la sărbătorile religioase musulmane. Compus dintr-o scară cu cel puțin trei trepte terminată printr-o platformă, uneori acoperită, m. este realizat cel mai adesea din lemn, uneori din marmură și este bogat decorat. I.C. și T.S.

MINETTE → ocră

MINEI În Biserica ortodoxă, culegere de vieți și de slujbe de sfinți ordonată în funcție de datele de sărbătorire a acestora în anul bisericesc. Pentru mai simplă orientare, există câte un m. pentru fiecare lună a anului, fiecărei zile corespunzându-i amintirea unuia sau a mai multor sfinți. Cele mai vechi m. au fost manuscrise servind drept cărți de cult și ca îndreptare pentru pictarea menoloagelor din biserici. Cea mai valoroasă colecție de m. din țara noastră a fost tipărită sub îndrumarea episcopului Chesarie de Rîmnic, cu începere din 1776. Cartea de cult are o funcție similară cu *Martirologium Romanum* din Biserica catolică. T.S.

MINIATURĂ (lat. *miniare*, a scrie cu miniu de plumb) 1. La origine, inițial trasată cu miniu de plumb (culoare de un roșu incandescent) pe

rotulusurile de papirus sau pergament. Ulterior, m. a devenit un termen generic pentru întreaga decorație pictată policrom (inițiale, frontispicii, viniete, ancadramente, precum și compoziții figurative) a cărților manuscrise, copiate pe pergament sau pe hirtie. Sin. *anluminură*. În Evul Mediu timpuriu, cele mai prețioase m. erau realizate pe un fond de purpură (*Codex aureus*, manuscris carolingian păstrat în parte la Biblioteca Bathyanum din Alba Iulia; în parte în colecțiile Vaticanului). Alți în Orient, cî și în Occident, m. se realizau în scriptorii speciale, de curie, minăstirești sau episcopale, autorul m. fiind uneori aceeași persoană cu copistul textului; alteori — mai ales în cadrul precizei specializării din marile scriptorii — diferit de acesta și chiar semîndu-și uneori opera. În țările române, arta m., implicată în cea a cărții manuscrise (printre cele mai vechi m. semnate aparțin lui Gavril Uric, autorul *Tetraevangheliarului* din 1429, scris la Mînaștirea Neamț și păstrat astăzi în Biblioteca Bodleiană de la Oxford) — coexistînd multă vreme cu cea tipărită —, s-a perpetuat pînă în primele decenii ale sec. 19 (*Alexandria*, copiată și miniată de Năstase Negruile în 1790; codicela și pomelnicile minăstirești încomitate sau doar copiate și decorate de eclesiarul Dionisie din Plebani între 1777 și 1819). 2. Termenul de m. este tot mai des utilizat pentru a denumi portrete pictate pe suporturi de formă rotundă sau ovală de foarte mici dimensiuni, din pergament foarte fin (*vellum*), fildeș, email sau hirtie superioară, în tehnici cu medii apoase sau uleioase (printre primii artiști care lucrează astfel se numără și Hans Holbein cel Tânăr), gen de lucrări ce proliferază pînă în sec. 19, cînd este anihilat de dagherotipie și fotografie. Prin extensie, termenul de m. denumește orice portret, scenă sau chiar „obiect de artă” de mici dimensiuni, executate cu mare finețe (fr. *anluminure*, *miniature*, it. *miniatura*, *arte del minio*, *fondello*, germ. *Miniatür*, *Miniaturmaleri*, *Buchmaleri*, engl. *illumination*, *miniature-painting*). V. și II. 18-21 L.L. și T.S.

MINIU DE PLUMB (lat. *minium*) Pigment roșu-oranj intens, folosit încă din antichitate (latinii l-au numit și *ammion*, *cerussa purpurea*, *cerussa usta*, *stipium*, *color flameus*). După Vitruviu, care îl numește roșu de plumb, descoperirea lui s-a făcut accidental, cu ocazia unui incendiu, prin supralîncăzirea ceruzei, dar exista și un sortiment natural. M. este unul din cele două roșuri vii (alături de cinabru) care se foloseau în Evul Mediu. Întrucît se modifică la lumină și aer, prezența lui în pictura de panou este sporadică, în schimb este roșul de bază al anluminurilor, unde, lerit de lumină, a rezistat satisfăcător. Din punct de vedere chimic este un tetraoxid sau un oxid de plumb mai bogat în oxigen. Pigment toxic, puțin stabil, alterează și culorile cu care este amestecat. Dacă se freacă cu ulei acoperă bine, are o siccativitate excelentă, aderînd bine la suprafețele metalice (pe care le protejează împotriva ruginii, domeniu în care pare a fi de neînlocuit).

Trebuie exclus din tehnicile care vizează durabilitatea. Săcivativ util la fierberea uleiului, a fost folosit și pentru prepararea cile unui poliment sau mixtion. Alte denumiri: lambez, (var. lampezi), miniu (var. minău), orange de Saturn, plumb roșu, roșu de Paris, roșu de plumb, roșu de Saturn. L.L.

MINTON Manufactură engleză de ceramică, întemeiată în 1796 la Stoke-on-Trent (Staffordshire) de Thomas Minton (1765-1836), condusă în continuare de descendenții săi; întreprinderea actuală datează din 1883 și se bucură și în prezent de o mare apreciere. Pe lângă olării de culoare albastră și crem la M. se produce faianță cu decor orientat; cu ajutorul unor ceramiciști de la Derby încep să se fabrice și piese din porțelan. Activitatea se dezvoltă după 1825 datorită numeroaselor comenzi primite din diverse țări europene. M. imită serviciile produse la Sèvres, adoptând din ornamentica acestei manufacturi peisajele extrem-orientale și buchetele în stil neo-rococo, precum și coloritul albastru pentru fond. Producția realizată după 1850 se inspiră din ceramica italiană și franceză. Operele cele mai valoroase — create către sfârșitul sec. 18 și pînă la mijlocul sec. 19 — rivalizează cu cele de la Sèvres în ceea ce privește calitatea tehnică și varietatea formelor și a motivelor decorative. Mărci: (începînd din sec. 19): M (Minton); H.M. & Co.; piesele moderne sînt semnate cu numele Minton însoțit de globul terestru. V.D.

MINUNILE LUI HRISTOS Ciclu narativ întîlnit în pictura de manuscrise și în cea murală, inspirat din evanghelii, în care fiecare scenă ilustrează cîte una din faptele supranaturale (vindecări, învieri din morți, hrăniri miraculoase) săvîrșite de Iisus Hristos în perioada din viața sa cuprinsă între Botez și momentul începerii Patimilor. În pictura murală, ele sînt reprezentate fie în partea superioară a pereților naosului, fie în pronaos, fiind legate de taxele evanghelice citite în duminicile de peste an (fr. *les Miracles de Jésus*, it. *Miracoli di Gesù*, germ. *Christus Wunder*, engl. *Christ's miracles*). T.S.

MIRADOR (sp.) 1. Mic edificiu sprijinit pe colonete, ridicat pe terasele caselor spaniole. 2. În arhitectura militară, punct de observație și de supraveghere, plasat deasupra unei clădiri. T.S.

MISSALE (lat. *liber missalis*; cartea liturghilor) Principală carte de cult catolică, cuprinzînd, alături de canon, textele speciale prescrise pentru liturghile praznicelor sărbătorilor și ale zilelor obișnuite de peste an. Începînd cu sec. 10, m. sînt ilustrate cu mici picturi în acuarelă, strict ornamentale — inițiale, frontispicii, vinete — sau narativ-explicative legate de scene din viața lui Iisus și a sfinților celor mai cunoscuți și sărbătoriți. Treptat se conturează trăsături naționale în ilustrația m. Astfel, pentru Franța sînt caracteristice elementele florale cu vrejuri și încadrările paginilor; pentru Toscana intervenția figurilor în ornamentație; în Boemia se dezvoltă o

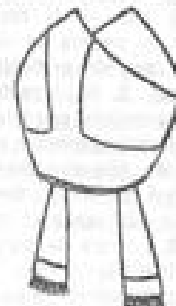
sinteză a acestor caractere. După apariția gravurii și a tiparului, ilustrațiile grafice vor coexista cu cele pictate (fr. *missel*, it. *missale*, germ. *Meßbuch*, engl. *missal*, *massbook*). Sin., în Biserica ortodoxă, *liturghier*, *slujebnic*, *trebnic*. A.P. și T.S.

MISTER 1. În teologie, tapt a cărui geneză și explicație depășesc capacitatea umană de pătrundere, fiind de domeniul transcendentului și al revelației (de ex. m. întrupării lui Hristos). 2. → taină, sacrament. 3. În Evul Mediu, încercare de ilustrare, la nivelul teatrului popular, a principalelor momente din viața lui Hristos, cu un accent major pus pe ciclul Patimilor. Acest gen de spectacole era prezentat pe scene special amenajate în fața catedralelor, în timpul Postului mare. T.S.

MIȘCARE Impresie de animație, deplasare, schimbare sau acțiune, sugerată într-o operă de artă cu ajutorul elementelor de expresie specifice. În pictură — o artă statică prin definiție — exprimarea m. constituie totuși una din preocupările pictorilor din toate timpurile, iar măsura în care au reușit să o facă perceptibilă diferă de la o epocă la alta și de la un artist la altul. Figurarea personajelor sau a obiectelor în atitudine asemănătoare mișcărilor din natură este mijlocul cel mai simplu și mai frecvent întîlnit în pictura „tradițională”: se pășește sau se așează, păsările zboară, norii se învâluiesc, valurile mării se agită, ramurile sînt mișcate de vînt etc.; avem de-a face cu m. oprite într-un moment dat, care pot fi continuate mental de privitor. Gesturile umane, fie ele puțin teatrale, indică la rîndul lor m.: un braț se ridică, un deget indică o direcție, o mînă acoperă un sîn etc. Situațiile personajelor, curbele mai mult sau mai puțin largi, se constituie în arabescuri care sugerează o dinamică dirijată de voința și intuiția pictorului. Artă modernă adaugă alte mijloace: „pictogramele” (anumite săgeți sau alte semne convenționale de același fel), frîngerea formelor operată în cubism și vederea lor simultană din mai multe părți, figurile văzute deodată din față și din profil (la Picasso și Braque); sau redarea pozițiilor succesive, ca pe o peliculă de cinematograf, a unor figuri (la M.Duchamp, G.Balla etc.). Intervenția asupra materiei picturale, fragmentarea formei însoțită de direcționarea tușei, constituie — începînd cu impresionismul — un alt aport de seamă al artei moderne în domeniul animării suprafeței. În fine, nu pot fi omise nici unele „tablouri” acționate mecanic sau electric și nici jocurile optice de tip Vasarely. Realizarea de ritmuri compoziționale — de formă, de valoare, sau cromatică —, crearea de traiectorii vizibile sau ascunse, sugerarea unor linii de forță active, toate acestea au fost și rămîn printre mijloacele cele mai eficace de reprezentare a m. într-un tablou, fie el modern sau nu; o simplă linie oblică va sugera întotdeauna o m. ascendentă sau descendentă, în vreme ce o linie orizontală va crea un echilibru static etc. (fr. *mouvement*, it. *movimento*, germ. *Bewegung*, engl. *movement*). L.L.

MITHRAEUM Loc de cult al adepților zeului Mithras avînd în general o împărțire tripartită cu o zonă centrală, în care se oficia cultul, prelungită cu o absidă ce adăpostea imaginea zeului, flancată de două spații destinate fideliilor. I.C.

MITRĂ 1. Acoperămint al capului la vechi popoare orientale (perși etc.). 2. Bonetă de postav de modă europeană, purtată de voievozi și de boieri în țările române, în sec. 15 și la începutul sec. 16. 3. Obiect vestimentar, atribuit al episcopilor, purtat pe cap în cadrul slujbelor, ca semn al rangului din ierarhia bisericească. În Biserica ortodoxă, are forma unei semistere combinate cu un cilindru scund fiind lucrată uneori din metal nobil sau doar din mătase ori catifea și decorată cu broderii, incrustații de pietre prețioase ori semiprețioase, perle, medalioane emailate. M. episcopilor catolici este alcătuită din două triunghiuri ale căror baze se unesc formînd circumferința capului; sînt îmbrăcate în stole prețioase, decorate cu pietre, perle sau broderii, avînd atîrnate în spate două panglici late. În pictură și sculptură, m. este atributul caracteristic episcopilor (fr. *mitre*, it. *mitra*, germ. *Mitra*, *Bischofsmütze*, engl. *mitre*). A.N. și T.S.

MIXED MEDIA (engl.) Medii combinate (filmul, lumina, cuvîntul, muzica, dansul, televiziunea) pentru crearea unei imagini de ansamblu inedite, a unui spectacol total. Uneori, termenul este de asemenea folosit pentru a desemna un obiect alcătuit din diferite materiale. V. și *asamblaj*, *colaj*, *environment*. M.P.

MIXTION Mordant pe bază de ulei, utilizat pentru aplicarea loțelor aurii și argintii. Este un amestec compus din uleiuri puternic săcivate și alte elemente (pe care producătorii nu le dezvăluie). Var. *miston*, *mîrtură*. V. și *mordant*. L.L.

MÎNA LUI DUMNEZEU 1. Figurare a unei mîini cu pumnul strîns în jurul cîtorva personaje minuscule (adesea ca niște prunci înfășeși), care simbolizează sufletele celor mînuțiți și purtați spre ceruri. Este fie o imagine independentă, situată în gîlful ușii dintr-un naos și pronaosul bisericilor ortodoxe, fie o imagine componentă a marii scene a Judecării de apoi, fiind situată în axul vertical sub tronul Helmasiei 2. Mînă care iese din nori, binecuvîntînd, frecventă în unele scene votive (fr. *Main de Dieu*, it. *La Mano di Dio*,

germ. *die Hand Gottes*, *die Rechte des Herrn*, engl. *The Divine Hand*). T.S.

MÎNĂSTIRE 1. Instituție religioasă, pentru bărbați sau pentru femei, constituită cu acordul unei autorități bisericești, din membri care se obligă să respecte anumite canoane, condusă de un stareț sau respectiv o stareță (în Occident, de un superior sau abate, respectiv de o maică-superioară). În Biserica răsăriteană, tipul de organizare a vieții monastice poate fi cenobitic (în care întreaga viață a comunității se desfășoară în comun, sub un unic acoperiș — locuire, masă, muncă, rugăciune) sau idioritmic (în care numai anumite activități sînt comune — rugăciune, anumite munci —, restul vieții desfășurîndu-se privat, dar cu obligativitatea respectării de către fiecare monah a regulilor prescrise pentru viața comunitară). În țara noastră există ambele feluri de organizare monastică. În catolicism, m. aparțin diferitelor ordine religioase, fiind supuse aceluiași precepte de bază, acceptate în virtutea unor promisiuni solemne individuale (voturi). Ceea ce le diferențiază sînt funcțiile speciale conferite fiecărui ordin de către fondatorul său (active, contemplative). În țările române au acționat călugări predicatori (franciscani, dominicani), reprezentanți ai ordinelor care îmbrătau viața contemplativă cu cea activă (benedictini, cistercieni, premonstratensi, iezuiți). M. au avut o mare înflorire asupra dezvoltării arhitecturii, a formelor și decorului marilor stiluri occidentale și orientale. 2. Ansamblul clădirilor care adăpostesc comunitatea monahală. Se compune în general din: biserică principală, capele secundare sau paraclyse, stăreție, arhondaric sau alte încăperi pentru oaspeți, chilii ale călugărilor (în cele catolice, mai ales în trecut, existau dormitoare comune), săli de mese comune (trapeză, refectoriu), bibliotecă, bucătărie, ateliere, anexe gospodărești, spitale, școli, scriptorii etc. (fr. *monastère*, it. *monasterio*, *cenobio*, germ. *Kloster*, engl. *monastery*, *convent*). T.S.

MÎNTUITOR Denumire folosită pentru a-l desemna pe Iisus Hristos în calitate de răscumpărător al omenirii, de vindecător al păcatului strămoșesc prin moartea sa pe cruce (fr. *Sauveur*, it. *Salvatore*, germ. *Heiland*, engl. *Saviour*). T.S.

MÎNECUȚE În cultul ortodox, un fel de manșete late, brodate, pe care preotul le prinde la încheietura pumnului, peste stîh, la oficierea liturghiei. La noi s-au păstrat o serie de piese de mare valoare artistică, printre ele numărîndu-se cele brodate de Despinaș la comanda lui Constantin Brîncoveanu, decorate cu portretele membrilor familiei acestuia (păstrate la Muzeul Național de Artă al României). În cultul catolic o semnificație simbolică similară cu a m. o are *manipulum* (fr. *manchettes liturgiques*, it. *manichini liturgici*, germ. *Handbinden*, engl. *liturgical embroidered cuffs*). T.S.

MOAR Tesătură compactă, din lână sau mătase, cu aspect lucios, cu motive presate, care reflectă lumina în mod diferit, formând ape. Folosit în Europa începând din sec. 15 pentru îmbrăcămintea feminină și la tapizarea mobililor. Foarte apreciat în Renaștere și în sec. 18-19 (fr. *moire*, it. *marezzo*, germ. *Moiré*, engl. *moire*, watered silk). V.D.

MOARTE Personaj simbolic, figurat sub forma unui schelet, acoperit sau nu de un văl, cel mai adesea prevăzută și cu o coasă, venit să curme viața oamenilor în clipa sfârșitului. Apare fie singur, ca atare, fie în diferite compoziții ca „Dansul morților” sau ilustrând capitole din scrierile celebre medievale (*Vanitas* și *laasaf*). Este des figurată în pictura murală exterioară din Țara Românească din sec. 18 și din prima jumătate a sec. 19, nu sub forma unui schelet, ci sub cea a unei ființe bipede, ca un fel de țap, care apare fie singură, fie în configurație cu Roata vieții, ori cu scene inspirate din Fiziolog (fr. *La Mort*, it. *La Morte*, germ. *der Tod*, engl. *the Death*). T.S.

MOAȘTE Rămășițe pămîntești (oseminte, chiar veșminte) care au aparținut unor personaje considerate sfinți, care se bucură de o venerație deosebită din partea credincioșilor, în special pentru calitățile lor miraculoase. În Evul Mediu, le era închinat un cult special, fiind închise în relicvarii prețioase (fr. *reliquas*, it. *reliquie*, germ. *Reliquien*, engl. *relics*). V. și engolpion, relicvar T.S.

MOBIL Gen de artă contemporană: sculpturi și obiecte puse în mișcare fie de vînt sau de orice fel de curent de aer (de ex. mobilurile sculptorului nord-american Alex. Calder), fie de curentul electric (sculpturile elvețianului Jean Tinguely). A.P.

MOBILĂ Piesă mobilă (deplasabilă) care completează o construcție arhitecturală (imobilă) și este necesară desfășurării activităților umane: pat, masă, scaun etc. Uneori, m. este o piesă fixă, din construcție (bancă zidită sub fereastră etc.) sau fixată (bancă solidară cu lambruri etc.). Lucrată din materialele cele mai variate: lemn, metal, fibre vegetale, țesături, piele, materiale sintetice, decorată cu sculpturi, picturi, incrustații, marchetări etc., m. și-a modificat aspectul, potrivit funcțiilor și stilurilor istorice, de la rogojina-pat japoneză, rulată peste zi, la somptuoasele garnituri ale palatelor baroce sau rococo (fr. *meuble*, it. *mobile*, germ. *Möbel*, engl. *piece of furniture*). A.N.

MOBILIER Ansamblu de mobile (constituind garnitură) în cadrul unui interior (fr. *mobilier*, it. *supellettile*, germ. *Möbilar*, engl. *set of furniture*). C.R. și A.N.

MODĂ 1. Ansamblul de gusturi, preferințe, deprinderi care domină la un moment dat într-un mediu social, privind îmbrăcămintea, ținuta, comportarea (fr.

mode, it. *moda*, germ. *Mode*, engl. *fashion*). 2. Gravurile de m., destinate prezentării ultimelor noutăți vestimentare, au apărut în sec. 16, în foi volante, iar din sec. 18, în publicații periodice. Practicat mai ales în Franța, acest gen de gravuri cuprindea adeseori, pe lângă elementul documentar, notații fiziognomice sau peisagistice. O variantă a acestor gravuri de m. o constituie stampele etnografice înfățișînd costume țărănești. Sînt apreciate pentru calitatea lor cromatică și compozițională îndeosebi stampele elvețiene din sec. 18. În România, în sec. 19, Carol Popp de Szathmari este autorul unor asemenea stampe (fr. *gravure de mode*, it. *stampe di moda*, germ. *Modellblätter*, engl. *fashion-plates*). A.N. și A.P.

MODEL 1. Persoană — femeie sau bărbat — care pozează unui artist. Ridicată sau nu pe un piedestal, așezată pe jumătate sau culcat, în atitudini statice sau dinamice, m. slujește artistului (și mai ales ucenicului) la realizarea crochiurilor sau a unor studii aprofundate. Creatorul nu-și pune problema redării sale fidele, importantă fiind înțelegerea datelor structurale, a particularităților m. respectiv — proporții și „caracter”, repere anatomice, mișcare, cromatică, expresie etc. — și reprezentarea lor plastică în consens cu propria sa viziune. Acestea sînt motivele pentru care sînt preferate m. expresive și nu cele „frumoase”. 2. Reprezentare plastică ce servește ca obiect de imitație sau interpretare relativ liberă. Un m. poate fi preluat creator, respectîndu-i-se însă datele structurale. (Se deosebește de prototip, care este creat inițial ca unicat, devenind apoi un tipar pe baza căruia sînt realizate obiecte identice, fabricate în serie.) 3. Lucrare de sculptură executată din diverse materiale, în genuri de dimensiuni reduse, avînd aspectul unei schițe ca mișcare, forme și volume. Termenul se referă și la sculpturi în stadiu definitivat, turnate în ipsos, în vederea gînirii la altă scară sau transpunerii în alte materiale dure. V. și machetă. 4. În artele decorative, repetarea unui sau a mai multor motive după o anumită schemă (fr. *modèle*, it. *modello*, germ. *Modell*, *Motiv*, *Muster*, engl. *model*, *pattern*). L.L., C.R. și V.D.

MODELAJ Tehnica cea mai veche și simplă a sculpturii în materiale moi (argila, ceara, plastilina). Prima etapă constă în frămîntarea cu mîna a lutului umed, după care, cu boțuri mari sau mai mici, se acoperă treptat o armătură. Se folosesc și diverse modelatoare pentru îndepărtarea surplusurilor de material și construirea formelor și volumelor specifice respectivelor lucrări. Sculptura modelată în argilă, reprezintă lucrarea originală și constituie modelul care poate fi turnat în ipsos (ulterior în bronz) sau transpus în piatră, marmură (fr. *modelage*, it. *modellamento*, germ. *Modellieren*, engl. *modelling*). C.R.

MODELATOR Denumire generică a uneltelor folosite de sculptori pentru modelarea materialelor moi (argilă, ceară, plastilina) (fr. *modeleur*, it.

modellatore, germ. *Modellierstab*, *Bossleier*, engl. *modelling tool*). C.R.

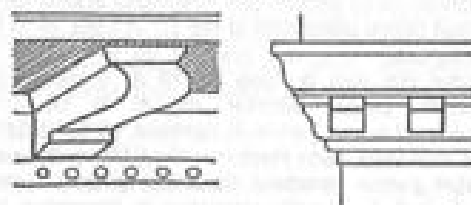
MODELEU (fr.) 1. Procedeu tradițional de redare a volumului cu ajutorul tonurilor de lumină și de umbră. Astfel în culoarea locală a unui obiect se introduce alb pentru zona luminoasă și negru pentru cea umbrată, culoarea locală a respectivului obiect rămînînd nealterată în zona medie, de trecere de la lumină la umbră. Procedul nu exclude raporturile de culoare, ci cultivă cu precădere expresia valorică a imaginii, accentuînd volumele, uneori pînă la crearea senzației de *ronde-bosse*. Prin redarea culorii locale obiective a elementelor figurate, se accentuează concretețea fiecăruia, ca și tridimensionalitatea ansamblului, rezultînd compoziții cu un puternic caracter realist. (O dată cu impresionismul, imaginea se „îmburșă”, iar după Cézanne, m. clasic al volumelor, aparînd unora perimat, este înlocuit cu procedul modern denumit *modulație*.) 2. Tratarea mai mult sau mai puțin accentuată în redarea planurilor, formelor și volumelor unei sculpturi, realizate în relief sau în *ronde-bosse* (fr. *modèle*, it. *modellato*, *tratteggio*, germ. *Modellierung*, engl. *modelling*). L.L. și C.R.

MODENATURĂ Termen generic pentru decorația arhitecturală relieflată de la suprafața zidului sau pentru cea sculptată care marchează încadrările ușilor și ferestrelor. Tehnica, variantele profilurilor și compoziția plastică contribuie frecvent la delinirea stilistică a edificiului (fr. *modénature*, it. *modenatura*, germ. *Simswerk*, engl. *mouldings*). T.S.

MODERNISM Termen alternativ pentru arta de avangardă. În România perioadei interbelice m. se referea la formele de avangardă moderată. A.P.

MODERN STYLE → Jugendstil

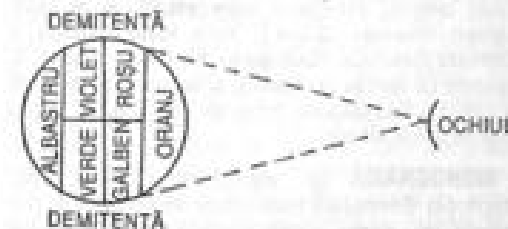
MODILION (fr.) Consolă mică, plasată sub cornișă, cu latura frontală adesea decorată în relief. De un tip caracteristic sînt cele romane, alcătuiind adevărate frize sculptate cu capete de monștri, elemente zoomorfe, antropomorfe sau vegetale în compoziții fantastice (fr. *modillon*, it. *modiglione*, *dentello*, germ. *Kragstein*, engl. *corbel*, *modillon*). T.S.

MODUL 1. Unitate de bază de la care, prin repetare sau multiplicare, este generat ansamblul. În arhitectură, unitate de măsură din care derivă toate dimensiunile unei clădiri. În antichitatea greco-

română ordinea de arhitectură se definesc prin acest m. care este egal cu raza coloanei, în funcție de care sînt calculate proporțiile întregului edificiu (ex.: raportul între înălțimea și raza coloanei este de 17 — Doric, 18 — Ionic, 20 — Corintic, Compoziț. 13 — Toscan). Redescoperit în Renaștere sistemul modular stă la baza arhitecturii cu elemente prefabricate. 2. Principiu de bază al ornamenticii, element sau asociere de elemente decorative, florale, geometrice, zoomorfe sau antropomorfe, care prin repetare creează o suprafață decorativă. I.C.

MODULAȚIE (fr.) Procedeu modern de redare a volumului, bazat pe sugestiile și forța culorii, care a înlocuit în bună măsură modelul tradițional. Artistul care a impus acest procedeu este Paul Cézanne. M. creează impresia de tridimensionalitate a formelor modificîndu-le culoarea locală prin adăuguri de oranji (mai gălbui sau mai roșcate) în lumină, verzuri sau violeturi în zona de trecere, și albastruri în umbră; în plus, toate tonurile tind spre o apropiere valorică. Rezultă imagini în nuanțate, cu lumini saturate cromatic, cu umbre slăbite. Armonizarea diverselor tonuri locale se obține, implicit, prin faptul că luminile obiectelor tind spre culoarea eclersajului (oranji), iar umbrele tind spre complementarea acesteia (albastru). Crește astfel și unitatea tabloului, obiectele fiind integrate într-o masă colorată omogenă ca ansamblu și variată în detalii, la care se adaugă și faptul că pictorul folosește tonuri cu luminozități similare sau apropiate. (A se vedea cît de neconcludente sînt unele reproduceri în alb-negru ale tablourilor bazate pe m.: explicația rezidă în eliminarea parțială a distanțelor valorice.) Prin m. se produce o „dizolvare” a tentelor locale — care tind să se apropie tonal —, este părăsită și tenta plată, în favoarea celor mai subtile nuanțări, astfel că ieșind din strădania copierii naturii, artistul intră în imperiul liber al interpretării, preocupat mai degrabă de „muzica picturală”, decît de „modelul sculptural” (fr. *modulation*, it. *modulazione*, engl. *modulation*). L.L.

Modulație, schema lui Cézanne, după A. Lhote

MODULOR Termen introdus de arhitectul francez Le Corbusier (1887-1965) pentru a desemna proporționarea armonioasă a edificiilor pornind de la scara umană și de la raporturile armonice stabilite între întreg și diferitele părți ale corpului uman. T.S.

MOLENII imaginea Mariei și respectiv a lui Ioan Botezătorul, plasate la picioarele crucifixului, care încununează iconostasele bisericilor ortodoxe cu începere din sec.15. De obicei sînt pictate pe panouri independente, personajele fiind reprezentate fie întregi în picioare, fie bust. Termenul, de origine slavă, nu are echivalențe în limbile occidentale. T.S.

MOLETĂ (fr.) Instrument asemănător unui trunchi de con, cu baza plană și aspră, confecționat dintr-un material dur (porfir, marmură, sticlă, porțelan etc.), care slujește la frecarea culorilor. Mișcarea m. pe lespede se face în cerc, fie în forma cifrei 8, fie în sensul unor spirale care se deplasează circular. Dimensiunile ei diferă, unele fiind destul de mari pentru a putea fi apucate cu ambele mâini. Există și m. cu care se freacă pigmenții introduși în recipientele de porțelan sau de sticlă (fr. *molette*, *broyon*, it. *pestatoio*, *curranto*, *macinello*, germ. *Schleifstein*, *Läufer*, engl. *grindstone*). Alte denumiri (în erminii): *alergător*, *corant*, *pilug*, *pisălog*, *stălmător*. L.L.

MOLICIUNE Factură specifică unei opere în care formele sînt tandre, mîldioase, iar tonurile și tușele sînt delicate, realizate prin pasaje subtile. Termenul nu se întrebunează de obicei în sens peiorativ (fr. *mollasse*, it. *mollazza*, germ. *Weichheit*, engl. *softness*, *tenderness*). L.L.

MONASTRAL COLOURS (engl.) Numele brevetat al albastrului și verdei flacocianină. L.L.

MONOCROM De o singură culoare. A nu se confunda cu acromatism (fr. *monochrome*, it. *monocromatico*, germ. *einfarbig*, engl. *monochrome*). V. și *cameleu*. L.L.

MONOCROMIE Tendință în pictura nord-americană, franceză și germană a anilor '60-'70 ai sec. 20, prin care erau scontate efectele estetice, psihologice și de ordin spiritual-esoteric ale unei suprafețe mari pictate într-o singură culoare sau ale mai multor suprafețe alăturate, monocrome, dar de culori diferite. Principalii reprezentanți ai m. sînt: Barnett Newman (S.U.A.), Yves Klein (Franța) și Gotthard Graubner (Germania). M. a fost folosită, în variante cu funcție decorativă, și de unii reprezentanți ai mișcării Bauhausului, emigrați în S.U.A., în primul rînd de Josef Albers. A.P.

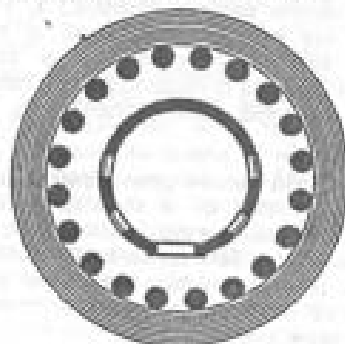
MONOGRAMĂ (gr. *monogramma*, semn unic, inscripție) Semnătură prescurtată ori metalorică, prin inițiale ori semne combinate, folosită de gravori pentru identificarea și autentificarea autorului opere. În gravură, m. a apărut în sec.15, ca semn de apartenență la un atelier de gravură, iar, mai tîrziu, ca semnătură a artistului însuși. M. este de obicei gravată invers în diferite locuri ale imaginii. La gravurile de reproducere există două semnături: de obicei în stînga, cea a autorului imaginii desenate ori pictate, urmată de cuvîntul latin *pinxit* (delineant sau

invenit), iar în dreapta cea a autorului gravării, însoțită de *sculpsit*, *incisit* ori *fecit*. Artiști care semnează cu m. și ale căror nume sînt necunoscute se numesc monogramiști (fr. *monogramme*, it. *monogramma*, sigla, germ. *Monogramm*, engl. *monogram*, *cipher*). A.P.

MONOGRAMIST Autor de gravuri care semnează cu monogramă, dar al cărui nume nu este cunoscut (fr. *monogrammiste*, it. *monogrammista*, germ. *Monogrammist*, engl. *monogramist*). A.P.

MONOLIT (gr. *monos*, singur, *lithos*, piatră) Denumirea se referă la orice sculptură de mari dimensiuni realizată în întregime dintr-un singur bloc de piatră, granit, marmură etc. (fr. *monolithe*, it. *monolite*, germ. *Einstein*, *Monolith*, engl. *monolith*). C.R.

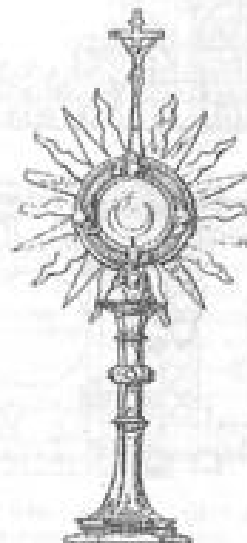
MONOPTER Tip de templu de formă circulară, înconjurat de un singur rînd de coloane. I.C.

MONOTIP Procedeu ce face parte din tehnicile gravurii, prin care se obține un singur exemplar, rareori două sau trei. M. aparține de lapl picturii. Artistul pictază imaginea în culoare, pe pînză, metal sau sticlă, apoi, pe suprafața încă umedă, aplică, prin presare, foaia de hîrtie. Din mișcările de presare și contactul cu hîrtia pot rezulta efecte deosebite, neașteptate, de fluiditate și transparență. Atunci cînd pictura se execută pe sticlă, există și altă variantă a tehnicii m. prin acoperirea plăcii de sticlă cu culoare, peste care se pune o hîrtie-foiță, imaginea colorîndu-se cu pensula prin intermediul acestei foițe. Folosit pentru prima dată în sec.17, în Italia, de G.B. Casagione, m. a fost practicat cu virtuozitate și succes mai ales la finele sec.19 de impresionisti, Pissarro, Degas, Whistler, dar și de Gauguin, Toulouse-Lautrec, Forain. În România, m. au lucrat în anii interbelici Hans Hermann, Fred Micoș. M. este prețuit pentru caracterul de unicat și pentru nota particulară a efectelor coloristice și decorative (fr. *monotype*, it. *monotipo*, germ. *Monotypie*, engl. *monotype*). A.P.

MONSTRANȚĂ (fr.) Obiect de cult catolic, realizat din metal prețios, de forma unei construcții

arhitectonice miniaturale sau a unui disc solar cu raze, sprijinit pe o tijă și un picior plat, avînd în centru un lăcaș în care se plasează o hostie consacrată, prezentată spre adorația credincioșilor. La noi, se păstrează cîteva piese din epoca gotică (m. de la Cîsnădie, sec.15, azi în Galeria Brukenthal, Sibiu) (fr. *monstrance*, it. *ostensorio*, germ. *Monstranz*, engl. *monstrance*). T.S.

MONTANT Parte verticală a ancadramentului unei uși-sau al unei ferestre, adesea decorat cu canale, succesiuni de profile plasate într-un singur plan sau în planuri diferite (retragări succesive la cele gotice), elemente figurative antropo- sau zoomorfe, forme vegetale, compoziții geometrice etc. (fr. *montant*, it. *stipite*, germ. *Pfosten*, engl. *gate-post*). T.S.

MONTURĂ 1. Piesă de metal, în general ornamentată, aplicată pe mobilier, la minere, broaște, colțare etc., ca element decorativ sau de protecție. 2. Cadru din metale nobile ori comune, în care se încastrează piatră dură sau semidură, perle, chihlimbar sau sticlă imitînd pietrele prețioase. 3. Armătură metalică folosită în ceramică și sticlărie pentru consolidarea și decorarea pieselor, uneori mai valoroasă decît obiectul încadrat (fr. *monture*, it. *legatura*, *saldatura*, *garnitura*, germ. *Montierung*, *Bronzefassung*, engl. *mounting*, *setting*). V.D.

MONUMENT (lat.) Sculptură de exterior de mari dimensiuni, ansamblu statuar-arhitectonic la realizarea căruia intervine colaborarea dintre sculptor și arhitect (fr. *monument*, it. *monumento*, germ. *Denkmal*, engl. *monument*): - comemorativ, care evocă evenimente istorice importante sau omagiază personalități de seamă din diverse domenii ale activității umane; - de arhitectură, lucrare de

arhitectură care se impune atenției prin calitățile ei artistice: plan, proporții, modalitatea de a prelucra și de a pune în operă materialul, valoarea decorului sculptat sau pictat etc.; - funerar, edificiu, în general de mici dimensiuni, sculptură sau compoziție sculptată, stielă, obelisc, stîlp, lespede etc., menit să marcheze locul înhumării unei persoane și destinat păstrării memoriei acesteia. Practica ridicării de m.f. coboară pînă în antichitate (Egipt, Grecia, Roma), multe dintre ele numărîndu-se printre cele mai de seamă opere de artă ale lumii (piramidele, mausoleele antice, compozițiile realizate de Michelangelo în capela Medici, lespezile funerare din cîteva biserici din Țara Românească, sec.16, cu imagini cu călăreșii narînd actele de bravură ale voievozului Radu de la Afumași ori ale boierilor Albu Golescu și Stroescu Buzescu etc.); - istoric, această calitate poate fi conferită și unui edificiu lipsit de valențe artistice deosebite, dar care impune fie prin vechime, fie prin raportarea sa la un eveniment important pentru istoria unui popor. Aceeași calitate o pot avea și vestigiile arhitectonice puse în valoare prin săpăturile arheologice, ruinele etc. Prin extensie, termenul se aplică și unor lucrări de artă plastică (sculptură, pictură) care întrunesc calități deosebite, indiferent dacă sînt legate sau nu de o construcție. C.R., T.S.

MONUMENTALITATE (fr.) Caracteristică definitorie pentru o operă de artă care impresionează prin măreție, forță sau masă. O astfel de operă este realizată de obicei la dimensiuni mari, dar, uneori, m. este sugerată în lucrări de dimensiuni modeste, fapt care a generat ideea că poate fi și rezultatul unei „dimensiuni psihice”, nu numai a unei spațiale. Mijloacele prin care poate fi creată diferă după temperamentul artistic și după arta pe care o practică autorul opereii. L.L.

MORDANT 1. Melanj cu proprietăți adezive, utilizat pentru fixarea foiței de aur sau de argint pe suprafața diverselor suporturi: pergament, hîrtie, lemn, metal, sticlă, tencuială etc. Se deosebesc două feluri de m.: pe bază de apă și cu ulei. Primii, *neuleioși*, folosiți mult în aurirea manuscriselor medievale, erau alcătuiți de obicei dintr-o materie adezivă (albuș de ou, gumă, cîie, sau un amestec de cîie și albuș), un colorant, care făcea vizibile urmele lăsate de adeziv (ocru, șofran, reșu), o materie de îngroșare (cretă sau ipsos) și o materie de mîlădire, care menținea mai multă vreme umezeala (miere, zahăr); rețetele vechi amintesc și zeama de usturoi. Acepți m. erau utilizați uneori și pe panou (ridicată pe perete). M. cu ulei de odinioară conținea ulei de in fierat, puțin alb de plumb, cocleală și vernis (dar pot cuprinde bitum de ludea, miniu de plumb, esență etc.). M. uleios, căruia i se mai spune *mixon*, este util astăzi pentru perete, cît și pentru panou, dar numai în aurirea metă (neumată de sclivisirea cu dintele). Alte denumiri autohtone: *guliferbă*, *ipitură*, *murdant* (var. *murdention*, *murdint*), *ulighent*. 2. Substanță folosită

la vopsirea țesăturilor de origine vegetală (pentru fixare, pentru insolubilizarea coloranților, sau pentru modificări de nuanță) (fr. mordant, it. mordente, germ. Atzwasser, engl. mordant). L.L.

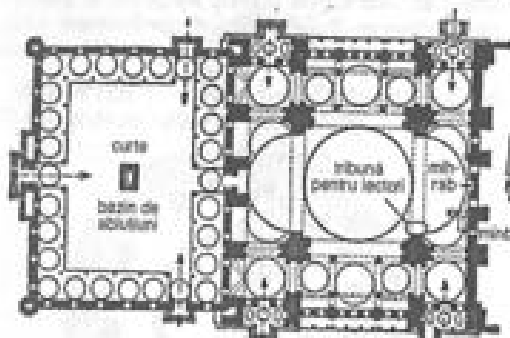
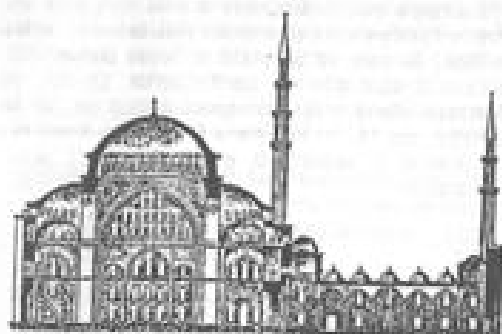
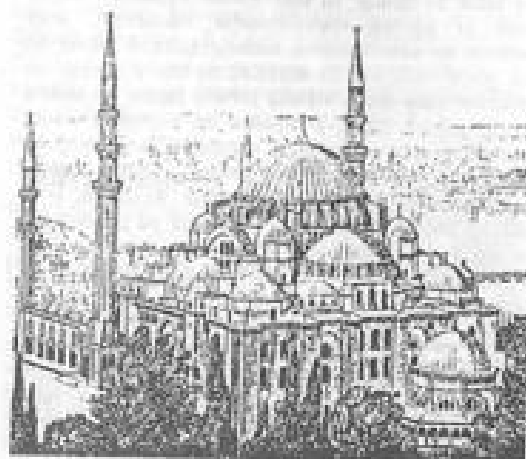
MORELLE SALT → roșu de mars

MORSURĂ → atacare (cu acizi)

MORTAR Conglomerat artificial cu compoziție diferită, de nisip de diferite dimensiuni, pietriș mărunț, uneori cioburi mici de cărămidă, granule de cărbune, legate între ele cu ajutorul unui liant (var, ciment amestecat cu apă), necesar pentru legarea și pentru stabilizarea pieselor care alcătuiesc materialul de construcție al unui edificiu (cărămizi, blocuri sau bolovani de piatră). Compoziția și modul de preparare diferă în funcție de epocă și de loc (fr. mortier, it. calceina, germ. Mörtel, engl. mortar). T.S.

MORTLAKE Manufactură regală engleză de tapiserii, situată în apropierea Londrei, întemeiată în anul 1619-1620 de Iacob I Stuart (1566-1625) cu concursul unor meșteri flamanzi și olandezi. În 1623 se țese aici, după cartoul lui Rafael (aflat în prezent la British Museum, Londra), tapiseria intitulată *Faptele Apostolilor*, într-o versiune diferită de cea executată după același model la Bruxelles. Piese realizate la M. sub direcția pictorului Francis Crane sînt de o excelentă calitate artistică și tehnică. Operele create pînă către 1640 pot rivaliza cu cele franceze; ele se caracterizează printr-o mare finețe, un colorit armonios și un modelu savant, obținut prin hașuri. Cele mai renumite tapiserii țesute la M. sînt: *Jocuri de copii*, *Hero și Leandru*, *Triumful lui Cezar* și numeroase marine și verduci. M. își încetează activitatea în 1688. V.D.

MOSCHEE Principalul tip de lăcaș de cult musulman. La origine, sală de rugăciune de plan rectangular la care se adaugă o curte patrulateră cu un

portic acoperit. Putînd servi ca centru administrativ, legislativ sau educațional, ori avînd un rol comemorativ, acest tip de monument are o expresie arhitectonică diferită în funcție de tradiții culturale, climă și materiale de construcție. Amplificările de formă și funcții vor duce la dezvoltarea de adevărate complexe arhitectonice la curțile sultanilor otomani, adăpostind și biblioteci, spitale, băi, cimitire etc. Conform credinței islamice rugăciunea se poate face în orice loc liber nefiind condiționată de existența unei săli. Astfel sala de rugăciune nu are o compartimentare specială. Cu excepția mihrabului, care este întotdeauna orientat către Mecca, spațiul nu este segmentat. La marile m. și urii de arcade suprapuse, bogat ornamentate, animă spațiul interior sprînjind bolta sau tavanul. Covoare de rugăciune sînt așternute pe jos, reluînd în țesătură bogăția decorativă. I.C.

MOSCOVA Denumire care înglobează un mare număr de ateliere de porțelan situate în apropierea orașului M. În manufactura întemeiată la Verbluki, în 1765, de englezul Francis Gardner se produc platouri, căni, servicii de masă, vase, busturi și statueti extrem de bogat ornamentate. Într-un colorit somptuos, subliniat cu mult aur. Figurinele care reprezintă țărani ruși, modelate cu vigoare și expresivitate, au o notă de umor savuros. Mărci: inițiala G sau numele întreg Gardner (în caractere chirilice sau latine, în albastru); de la mijlocul sec. 19 pînă în 1891 (cînd atelierul trece în proprietatea familiei Kuznețov), numele Gardner însoțit de chipul Sfîntului Gheorghe și avînd deasupra vulturul

imperial. Manufactura Popov de la Gorbunovo, întemeiată tot de un englez — Charles Milly — în 1800—1806, cunoaște o perioadă de maximă dezvoltare între 1812 și 1825; se deslințează în 1872. Figurinele folclorice create de Popov rivalizează cu cele ale lui Gardner. Mărcă: A P (în caractere chirilice). În cursul sec. 19 funcționează mai multe ateliere, care au însă o perioadă scurtă de activitate. V.D.

MOTIV 1. Termen întrebuințat de artiști cu înțelesul de subiect (natural sau imaginat) care urmează să fie reprezentat plastic. 2. Figură ornamentală repetată, alternată etc. (fr. motif, it. motivo, germ. Motiv, Thema, engl. motif, subject). L.L.

MOUSTIERS Centru francez — format din numeroase ateliere de faianță — care a creat un stil original, răspîndit apoi în sudul Franței, în Spania și Italia. Fondatorul primei manufacturi (1679), Pierre Clérissy — dintr-o cunoscută familie de ceramiciști — realizează produse de calitate excelentă cu glazură strălucitoare; fondul albastru este acoperit cu scene inspirate din gravurile epocii, în special cu scene de vîntoare. Manufactura este condusă pînă în 1757 de descendenții lui Pierre Clérissy, apoi este vîndută altor ceramiciști, încheindu-și activitatea în 1852. În 1738, ceramistul Joseph Olérys, de la manufactura spaniolă Alcora, întemeiază la M. o nouă manufactură, care este în plină activitate pînă către 1790 sau poate și mai tîrziu, fiind condusă în continuare de fiul său. Olérys decorează vesele de masă cu un motiv caracteristic — floarea de cartof — în tonuri de albastru, verde sau brun pe fond alb-lăptos. Alte ornamente folosite frecvent sînt inspirate din gravurile lui Jacques Callot (1592-1635) și din stilul rocaille. Perioada de maximă înflorire a numeroaselor ateliere de faianță de la M. este mijlocul sec. 18, cînd erau conduse de ceramiciști învești prin căsătorii sau care lucraseră multă vreme împreună, creîndu-se astfel un stil unitar, specific centrului M. Cître sfîrșitul sec. 18, unele ateliere adoptă motivele manufacturilor Strasbourg sau Rouen. Platourile, zaharnițele, cafetierele și alte vase sînt decorate cu festoane, ghirlande, armouri și motive arhitectonice. Piese de dată sînt foarte rare. Muzeul Național de Artă al României și Muzeul Colecțiilor din București posedă frumoase exemplare provenite de la M. Mărci: Chez Clérissy à Moustiers; O Y (de la Olérys); J.F. (Joseph Fouqué); ferrat moustier sau Ferrat, în formă de cerc (Jean-Baptiste Ferrat). V.D.

MOV (fr.) Culoare-lac violetă (snîlină) preparată prima dată de William Perkin (Anglia, 1856) numită uneori violet Perkin. L.L.

MOZAIC Procedeu tehnic specific artei murale, în care opera este constituită din mici fragmente cubice sau prismatice de materiale dure, divers colorate, fixate laolaltă cu ajutorul cimentului. În funcție de

densitatea operei — pavimentală sau perietală, pentru interior sau exterior —, m. reprezintă fie desene ornamentale, fie compoziții figurative ori nonfigurative complexe. Apare în antichitatea îndepărtată (Mesopotamia, Creta, Egipt, Persia, Grecia), epocile romană și bizantină marchează momentele lui de maximă înflorire, iar spre sfîrșitul Evului Mediu este practicat din ce în ce mai rar; sec. 20 înregistrează un reviriment al acestei tehnici străvechi. Opere celebre: la Roma: Santa Maria Pudenziana, Santa Maria Maggiore, Santa Constanza, oratoriul St. Venantios; la Ravenna: ansamblul de la San Vitale și San Apollinare Nuovo, mausoleul Gallei Placidia; la Istanbul: ansamblul Kahrié-Djami, Bazilica St. Sofia; la Veneția și la Palermo: San Marco, Trieste, domul Torcello, biserica Martorana, Capela Palatină din Palermo; la Salonic: biserica St. Dimitru; la Kiev: catedrala St. Sofia etc. Modele ale genului, marile m. de odinioară nu sînt simple decorații adosate pereților, ci se încorporează organic zidurilor producînd efecte aparte. Materiale utile: marmura, piatră de râu, sticla de Murano, gresia, ceramica smîlțuită; astăzi se întrebuințează și travertinuri, colorate, plăci ceramice mari, sticlă groasă turnată special etc. Există în principal două metode de lucru: cea veche — mai dificilă, dar mai generoasă ca expresie — recurge la implantarea micilor fragmente de material în cimentul moale; în cealaltă, mai nouă, micile „cuburi” colorate sînt asamblate în atelier, apoi transportate și fixate pe zid cu ajutorul cimentului. Durabilitatea m. este aproape nelimitată (s-a spus că ar fi o „pictură pentru veșnicie”). Păstrîndu-și culoarea aproape ca în prima zi, deteriorările privesc de obicei materialul de fixare și zidul, fiind remediable (fr. mosaïque, it. mosaico, arte musiva, germ. Mosaik, engl. mosaic). L.L.

MUCENIC (MUCENIȚĂ) Persoană care și-a dat viața pentru credința creștină. Cei mai mulți — trăind în primele veacuri ale creștinismului —, în pictura bizantină și de tradiție bizantină, sînt reprezentați în costume antice, purtînd în mîini cruci sau, mai rar, ramuri de palmier, în timp ce în Occident, în gotic, Renaștere și baroc sînt înveșmîntați în costume de epocă și însoțiți de atribute, amintînd fie instrumentul martiriului, fie elemente simbolice extrase din legenda vieții lor. Sin. martir, martiră (fr. martyr, it. martire, germ. Märtyrer, engl. martyr). T.S.

MUDEJAR, STIL — (mudéjar, maur vasal creștinilor spanioli) în Spania sec. 11—16, stil mai curînd hibrid, în cadrul căruia, după înfrîngerea arabilor, forme și elemente remanente ale artei islamice sînt integrate și adaptate cerințelor stăpînitorilor creștini ai Spaniei. Caracteristice sînt catedralele din Zaragoza și Córdoba, cu bogata ornamentație în stuc de tradiție maură, și mai ales Alcazarul din Sevilla (sec. 14). Remarcabilă a fost, în sec. 14-16, ceramica produsă la Sevilla (v. azulejos și alicatados) și Valencia. M.P.

MULAJ Reproducere fidelă a unei sculpturi executată în relief, ronde-bosse, ca și a unor părți din corpul uman (obraz, mână, picior etc.) obținută printr-o amprentă (din ceară moale, preparație din praf de ipsos în amestec cu apă, ciei, diverse rășini sintetice) care formează tiparul negativ în care se toarnă pozitivul (fr. *moulage*, it. *calco*, germ. *Abguss*, *Gypsabguss*, engl. *plaster cast*). C.R.

MULTIPLE Denumire generică pentru operele de artă special concepute pentru a fi multiplicabile, nelimitat în principiu, prin tehnologii moderne. Nu se referă la arta gravurii, nici la sculpturile care nu pot beneficia decât de tiraje limitate. În general, m. se realizează cu obiecte și colaje diverse. Promotori ai m. sînt V. Vasarely, F. Hundertwasser, Soto. A.P.

MULTIPLU În gravură, tip de dăltiță cu mai multe capete, astfel încît, dintr-o singură trăsătură, gravorul poate trasa mai multe linii paralele (fr. *dre-lignes*, it. *trilinee*, germ. *Reisfeder*, engl. *linedrawing-pen*). A.P.

MULURĂ Profil reliefat (mai rar scobit), făcînd parte din decorația arhitecturală sau de mobilier; în secțiune se prezintă ca un tor, o scotie, un listel sau are forma diferitelor combinații de curbe și contracurbe, în alternanță ori în succesiune cu elemente plate (fr. *moulure*, it. *sagoma*, *membreto*, germ. *Gesims*, *Zierleiste*, engl. *moulding*). T.S.

MUMIE 1. Termen derivat din denumirea arabă a unei substanțe balsamice ce se aplica în Egiptul antic pe corpurile defuncților. desemnează corpul lipsit de viață trecut printr-un tratament de deshidratare care conservă țesuturile pentru a nu intra în putrefacție. Acest fenomen, ce se producea inițial în mod natural prin îngroparea în nisipul deșertului, a hrănit credințele funerare egiptene, conform cărora viața sufletului de după moarte depindea de conservarea

corpului. După ce era golit de viscere, corpul trecea printr-un proces de deshidratare timp de 70 de zile, după care era învelit în bandaje îmbibate cu rășini sau bitumuri. O mască reînvînd trăsăturile defunctului era plasată în zona feței. Trupul astfel pregătit era plasat în sarcofag. Visceralele erau păstrate în vase speciale în camera funerară (v. *canope*). Pentru pregătirea m. exista o încăpere specială în templul funerar, denumită *serdab*. Egiptenii îmbalsămau și animalele considerate sacre. 2. Culoare brună, asemănătoare bitumului (dar fără transparența acestuia), preparată din fragmente pisate de oase de m., amestecate cu asfalt de Siria și rășini. Nu rezistă la lumină. A fost abandonată în sec. 19, o dată cu dezvăluirea compoziției sale sinistre. Sin. brun egiptean. 3. Culoare brună, preparată din pământ verde calcinat, folosită rar. I.C. și L.L.

MUNTELE MĂSLINILOR Scenă din ciclul Patimilor lui Hristos, marcînd momentul ultimei rugăciuni a acestuia, în grădina Ghetsemani, aflată pe Muntele Măslinilor în Ierusalim, înaintea trădării lui Iuda, a prinderii și ducerii lui Iisus la judecată. Apare destul de frecvent în picturile murale bizantine și gotice (fr. *Christ au Jardin des Oliviers*, it. *Cristo nel Orto*, germ. *Christus auf dem Ölberg*, engl. *Christ's Agony in the Garden*). T.S.

MURTARSAIG → litargă

MUSELINĂ Țesătură foarte fină din bumbac sau din mătase, de bună calitate, cu armătura asemănătoare cu aceea a tafetai. Se folosește la confecționarea îmbrăcăminții feminine și a perdelelor. Fabricată la început în orașul Mosul din Irak (de la care derivă denumirea), apoi în toată Asia Mică și în India, m. a fost introdusă în Europa la sfîrșitul sec. 18. În sec. 19 s-a fabricat mai ales în Anglia, Franța și Elveția, iar în prezent în toată Europa (fr. *mousseline*, it. *mussolina*, germ. *Musseth*, engl. *muslin*). V.D.

Tiparul executat sub comanda 40 656
Regia Autonoma a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI
Piața Presei Libere, 1, București
ROMANIA

